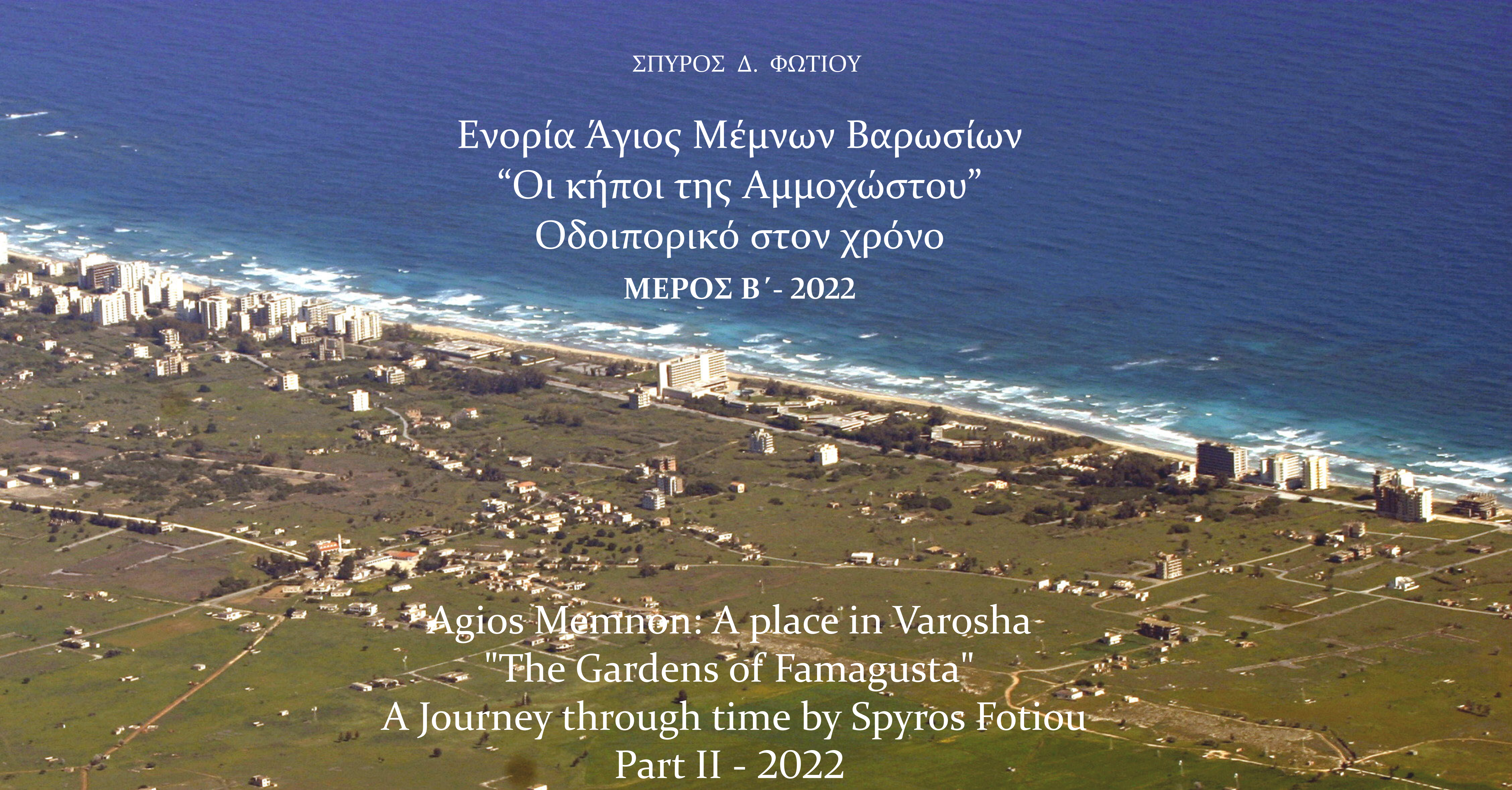

ΣΠΥΡΟΣ Δ. ΦΩΤΙΟΥ

Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων
“Οι κήποι της Αμμοχώστου”
Οδοιπορικό στον χρόνο

ΜΕΡΟΣ Β΄- 2022

Agios Memnon: A place in Varosha
"The Gardens of Famagusta"
A Journey through time by Spyros Fotiou

Part II - 2022

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:

Αεροφωτογραφία που λήφθηκε μετά το 1974 και στην οποία φαίνεται η ενορία του Αγίου Μέμνονος.

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ:

Στους γονείς και στους προγόνους μας,

των οποίων τη μνήμη θέλει να διατηρήσει

και σε όλους, όσοι απεβίωσαν στην προσφυγιά,

ζώντας με τον ανεκπλήρωτο πόθο της επιστροφής

στις πατρογονικές εστίες.

Dedicated to our parents and ancestors,

whose memory we want to preserve

and to all refugees who died in exile,

living with the unfulfilled desire to return

in the ancestral homes.

Σπύρος Δ. Φωτίου

Τηλέφωνο: 0035799659690

Email: spyros256@cytanet.com.cy

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΟΙ ΕΝΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΒΑΡΩΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ

Η ενορία του Αγίου Μέμνονος είναι από τις παλαιότερες του Βαρωσιού. Όπως είδαμε στο κυρίως βιβλίο, η εμφάνιση των διάφορων ενοριών έγινε σταδιακά, σε συνάρτηση με τις ιστορικές συγκυρίες που επικράτησαν στο νησί. Όλες όμως οι συνοικίες, οι οποίες μετεξελίχθηκαν σε ενορίες, είχαν ως επίκεντρο κάποιο ναό ή λατρευτικό χώρο, γύρω από τον οποίο ο ορθόδοξος λαός διαβιούσε και αυξανόταν με το πέρασμα των χρόνων.

Σύμφωνα με το **Κατάστιχο XLIII**, του Αρχείου της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, στο οποίο καταγράφονται οι λογαριασμοί των διάφορων ναών της νήσου, γνωρίζουμε ότι το 1749 οι εκκλησίες, οι οποίες ήταν καταχωρισμένες στα όρια του Βαρωσιού, ήταν: 1. Άγιος Μέμνων 2. Τίμιος Σταυρός 3. Αγία Ζώνη 4. Άγιος Νικόλαος 5. Αγία Παρασκευή 6. Αρχάγγελος[1].

Κατά την καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων των ναών, που έγινε το 1867, οι εκκλησίες, οι οποίες αναφέρονται είναι:

1. Σταυρός 2. Χρυσοσπηλιώτισσα 3. Άγιος Νικόλαος 4. Αγία Ζώνη 5. Άγιος Μέμνων 6. Αγία Παρασκευή. Άρα, οι ενορίες του Βαρωσιού, οι οποίες υπήρχαν με βεβαιότητα το 1867, ήταν:

1. Άγιος Νικόλαος
2. Κάτω Βαρώσι (Χρυσοσπηλιώτισσα – Αγία Παρασκευή)
3. Αγία Ζώνη
4. Τίμιος Σταυρός
5. Άγιος Μέμνων

1. Ο Άκης Χατζηχαμπής, τέως Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου, μετά από έρευνα κατόρθωσε να εξακριβώσει ότι η εκκλησία «Αρχάγγελος» πρόκειται περί ναού εντός των τειχών της Αμμοχώστου. Επίσης, παραθέτει ισχυρές ενδείξεις, ότι η εκκλησία της «Μάνας των Παίδων» πρόκειται περί ναού που υπήρχε προηγουμένως στην ενορία της Αγίας Ζώνης. Βλέπε Δημήτριου Χατζηχαμπή, «Η ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΡΩΣΙΑ», σελίδες 27 και 35.

ΟΙ ΕΝΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΒΑΡΩΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ

Το 1974 στο Βαρώσι υπήρχαν 6 παραδοσιακές ενορίες και 4 νεότερες, οι οποίες είχαν διαμορφωθεί μέσα από τη ραγδαία ανάπτυξη της πόλης. Να σημειώσουμε, επίσης, ότι στα δημοτικά όρια της Αμμοχώστου ήταν ενταγμένες και άλλες περιοχές όπως ο Άγιος Γεώργιος του Φαράγγου και ο Λάξης. Τέλος, οι κάτοικοι μιας ακόμη αναπτυσσόμενης περιοχής, μεταξύ Αγίου Μέμνονος - Σταυρού, αιτήθηκαν το καθεστώς της ξεχωριστής ενορίας με την ονομασία Καρά Κώστα.

Οι παλαιότερες ενορίες:	**Οι νεότερες ενορίες**	**Αίτημα για να διαχωριστεί ως νέα ενορία:**
1. Άγιος Νικόλαος 2. Κάτω Βαρώσι 3. Αγία Ζώνη 4. Τίμιος Σταυρός 5. Άγιος Μέμνων 6. Άγιος Λουκάς	1. Χρυσή Ακτή 2. Άγιος Ιωάννης 3. Ακρόπολις 4. Σαλαμίς	Καρά Κώστα (Περιοχή Αγίου Μέμνονος – Πολυκατοικιών)

Η ενορία του Αγίου Μέμνονος αποτελεί το νοτιοανατολικό άκρο της πόλης της Αμμοχώστου. Σύμφωνα με τον επίσημο χάρτη του Τμήματος Κτηματολογίου και Χωρομετρίας, ο οποίος επισυνάπτεται στη σελίδα 11, τα όρια της ενορίας είναι: Προς Βορρά, από την περιοχή του ξενοδοχείου Grecian μέχρι τα παγωτά «Ηράκλη», είναι η ενορία της Χρυσής Ακτής. Από τα παγωτά «Ηράκλη» μέχρι τις Πολυκατοικίες, είναι η ενορία του Σταυρού. Από τις «Πολυκατοικίες» μέχρι το τελευταίο περιβόλι της ενορίας, του Αντρίκκου Χριστοφή, είναι η ενορία της Ακρόπολις, η οποία αποσπάστηκε από την ενορία της Αγίας Ζώνης. Προς τη Δύση, από το περιβόλι του Χριστοφή μέχρι το περιβόλι του Κυριάκου Χατζηκυριάκου, είναι η περιοχή Αγίου Γεωργίου του Φαράγγου και από το περιβόλι του Χατζηκυριάκου, περιμετρικά, μέχρι το Μαναστήρι, το γνωστό σε μας ως Μοναστηράκι, είναι η περιοχή Δερύνειας.

2. Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΕΡΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ 1963 ΑΠΟ ΤΟΝ TOM MARSHALL

Το 1963 το Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας ανέθεσε σε Άγγλους ειδικούς το έργο της αεροφωτογράφισης της νήσου, για την καταγραφή των διάφορων τεμαχίων γης. Γνώριζα ότι στο αρμόδιο Τμήμα Αεροφωτογράφισης[1] διασώζονται αντίγραφα των φωτογραφιών αυτών, οπότε, αν έβρισκα το μέρος που αφορούσε την ενορία του Αγίου Μέμνονος, θα ήταν ακόμη ένα πολύτιμο εργαλείο για τη συγγραφή του παρόντος έργου.

Ευτυχώς, ο αρμόδιος λειτουργός εντόπισε με ευκολία το σχετικό αρχείο, το οποίο λήφθηκε την Τρίτη 8 Οκτωβρίου του 1963. Με πληροφόρησε μάλιστα ότι παρόμοια αεροφωτογράφιση έγινε το 1942, αλλά τα διασωθέντα αρχεία είναι πολύ κακής ποιότητας.

Αφού προμηθεύτηκα αντίγραφο του αρχείου, έτρεξα με αγωνία στον υπολογιστή για να το μελετήσω. Εντόπισα με ευκολία το σπίτι μου και ακολούθησα νοερά τον δρόμο που πήγαινα με το ποδήλατο στο περιβόλι του πατέρα μου. Ήταν πραγματικά ένα ταξίδι πίσω στον χρόνο, γεγονός που μου θύμισε ανεπανάληπτες παιδικές στιγμές και βιώματα. Όμως, η ποιότητα της εικόνας δεν ήταν καθόλου καλή, παρόλο που ήταν πιστό αντίγραφο της ενορίας από ψηλά. Εκείνο όμως που με ενοχλούσε ιδιαίτερα ήταν ότι τα έβλεπα όλα μαυρόασπρα. Και πώς να μην ήταν αφού μιλάμε για τεχνολογία μισού αιώνα προηγουμένως; Δεν μπορούσα όμως να «χωνέψω» ότι οι πορτοκαλιές και η θάλασσα ήταν μαυρόασπρα. Σκέφτηκα πως, αφού χρωματίζουν τις μαυρόασπρες κινηματογραφικές ταινίες, γιατί να μην γίνεται το ίδιο και με τις αεροφωτογραφίες;

Το αποτέλεσμα είναι γνωστό και δημοσιευμένο στο προηγούμενο βιβλίο[2]. Επειδή όμως δεν μπόρεσα να περιγράψω τις λεπτομέρειες που προηγήθηκαν του χρωματισμού της αεροφωτογραφίας, θεωρώ καθήκον μου να τις αναφέρω σ' αυτό το σημείο. Αποτάθηκα λοιπόν σε διάφορα στούντιο εισπράττοντας αρκετές αρνητικές απαντήσεις. Ο μόνος που προθυμοποιήθηκε να με βοηθήσει ήταν ο Άγγλος Tom Marshall B.A. (Hons), που έχει την ιστοσελίδα https://www.photogra-fix.com και είναι ειδικός στο να χρωματίζει παλιές μαυρόασπρες φωτογραφίες.

Για να γίνει η εργασία, το πρότζεκτ (project), όπως το ονόμασε, διαχώρισα την ενορία σε τρία μέρη και του ζήτησα να μου χρωματίσει τα δέντρα και τη θάλασσα, με ιδιαίτερη έμφαση στις δοξαμένες, οι οποίες, όπως υποθέτω, τον δυσκόλεψαν ιδιαίτερα. Υπήρχε όμως ένα σοβαρό πρόβλημα. Το ψηλό κασέ του έργου. Ήμουν έτοιμος να μετανιώσω, αλλά ο Tom μου εξέφρασε την άποψη ότι το project παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον και παράλληλα μείωσε τις απαιτήσεις του. Μου ζήτησε, μάλιστα, την άδεια να δημοσιεύσει μέρος του έργου στην ιστοσελίδα του και παράλληλα να του ετοιμάσω ένα εισαγωγικό σημείωμα, το οποίο θα συνοδεύει την παρουσίαση. Το αποτέλεσμα του πρότζεκτ ήταν εντυπωσιακό, ξεπέρασε κάθε προσδοκία και μου προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση.

Στη συνέχεια παραθέτω το κείμενο που ετοίμασα στα Αγγλικά, τη μετάφρασή του, καθώς και τη φωτογραφία που επέλεξε ο Tom. Μπορείτε να δείτε ολόκληρη τη δημοσίευση στο face book ή στο twitter.

https://www.facebook.com/PhotograFixUK/photos/for-the-past-month-i-have-been-working-on-a-very-interesting-project-for-spyros-/1756665407884413/

---

1. Σήμερα φέρει τον τίτλο «Κλάδος Γεωδαισίας - Υδρογραφίας - Φωτογραμμετρίας».

2. Βλέπε Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ. 280

Tom Marshall: "For the past month I have been working on a very interesting project for Spyros from Cyprus. This is a very small section of one of three vast aerial photos of Ayios Memnon, Cyprus taken in 1963. Spyros asked me only to colourise the sea, trees and water tanks, the significance of which you can read below.

I'm very grateful to Spyros for sending me the following personal story which accompanies the photographs".

"Life to a dead place, Ayios Memnon: A lost paradise in Cyprus"

"Ayios Memnon was the most beautiful area in Famagusta town, on the island of Cyprus. The place was full of gardens with orange, lemon and pomegranates trees. It was across a beautiful seaside with blue crystal water. The British named this seashore "Golden Sands". It was a sparsely populated area with very hospitable and polite habitants whose homes were among these marvellous gardens. These gardens were irrigated with water, pumped by wells with the help of Canadian windmills. Water was kept in cisterns made from stone. There were more than 138 water cisterns and so many windmills. People believed that they lived in a paradise on earth especially during the citrus blooming season when you could smell their distinct fragrant in the air.

This situation changed dramatically in the year 1974, when Turkey invaded Cyprus. The habitants were forced to abandon their homes to save their lives. My parents, like all the others, left their house and their garden only with the clothes they wore. They were now called refugees. They lived in the hope that one day they would return. After years of hope, they died in exile without revisiting their land. The Turkish army cut down all the trees of the region on the excuse of being a military zone. Nothing left behind, almost like Hiroshima. Most homes were demolished to facilitate visibility and movement of military tanks.

I am writing a book about this place that once was full of life. I tried hard to find something that resembled the beauty of the lost paradise. Fortunately, I was lucky and found an aerial photo from 1963. That year, a specialized plane photographed the area, for land registration. Now I could identify the house where I was born and our garden, although they no longer existed.

But there was a serious problem. The aerial photo was black and white and I could not bear to see this beauty in this mess. I was happy to find Tom and his studio PhotograFix. I knew the huge potential of the technology but I could not believe my eyes. When Tom sent me the first sample my eyes filled with tears. Each tree stood exactly in place that was half a century ago. The cisterns were filled with water and were ready to irrigate the many gardens in the land of my birth. Congratulations Tom. You gave life to a... lost paradise."

Tom Marshall: "Τον τελευταίο μήνα δουλεύω σε ένα πολύ ενδιαφέρον έργο για τον Σπύρο από την Κύπρο. Αυτό είναι ένα πολύ μικρό τμήμα μιας από τις τρεις τεράστιες αεροφωτογραφίες του Αγίου Μέμνονα στην Κύπρο, που τραβήχτηκαν το 1963. Ο Σπύρος μου ζήτησε να χρωματίσω μόνο τη θάλασσα, τα δέντρα και τις δεξαμενές νερού, τη σημασία των οποίων μπορείτε να διαβάσετε παρακάτω.

Είμαι πολύ ευγνώμων στον Σπύρο που μου έστειλε την παρακάτω προσωπική ιστορία που συνοδεύει τις φωτογραφίες":

«Ζωή σε ένα νεκρό μέρος- Άγιος Μέμνων: Ένας χαμένος παράδεισος στην Κύπρο»

Ο Άγιος Μέμνων ήταν η πιο όμορφη περιοχή στην πόλη της Αμμοχώστου, στο νησί της Κύπρου. Ο τόπος ήταν γεμάτος με κήπους από πορτοκαλιές, λεμονιές και ροδιές. Ήταν δίπλα από μια όμορφη παραλία με γαλάζια κρυστάλλινα νερά. Οι Βρετανοί ονόμασαν αυτή την παραλία "Χρυσή Άμμος". Η ενορία του Αγίου Μέμνονος ήταν μια αραιοκατοικημένη περιοχή με πολύ φιλόξενους και ευγενικούς κατοίκους, που τα σπίτια τους ήταν διάσπαρτα ανάμεσα σ' αυτούς τους υπέροχους κήπους. Οι κήποι ποτίζονταν με νερό που αντλείτο από πηγάδια με τη βοήθεια καναδέζικων ανεμόμυλων. Το νερό που έβγαζαν αποθηκευόταν σε στέρνες από πέτρα. Υπήρχαν γύρω στις 138 δεξαμενές και πολύ περισσότεροι ανεμόμυλοι. Οι άνθρωποι πίστευαν ότι ζούσαν σε έναν επίγειο παράδεισο, ειδικά την εποχή της ανθοφορίας των εσπεριδοειδών, όταν μπορούσες να μυρίσεις το ξεχωριστό τους άρωμα στον αέρα.

Η κατάσταση αυτή άλλαξε δραματικά το έτος 1974, όταν η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο. Οι κάτοικοί της αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, για να σώσουν τη ζωή τους. Οι γονείς μου, όπως όλοι οι άλλοι, εγκατέλειψαν το σπίτι τους, το περιβόλι τους και έφυγαν μόνο με τα ρούχα που φορούσαν. Τους ονόμασαν τότε πρόσφυγες. Ζούσαν με την ελπίδα ότι μια μέρα θα επέστρεφαν. Μετά από χρόνια ελπίδας, πέθαναν στην προσφυγιά χωρίς να ξαναδούν τη γη τους. Ο τουρκικός στρατός έκοψε όλα τα δέντρα της περιοχής με τη δικαιολογία ότι είναι στρατιωτική ζώνη. Τίποτα δεν έμεινε όρθιο, και το μέρος έγινε σχεδόν όπως τη Χιροσίμα. Τα περισσότερα σπίτια κατεδαφίστηκαν για να διευκολυνθεί η ορατότητα και η κίνηση των στρατιωτικών αρμάτων μάχης.

Γράφω ένα βιβλίο γι' αυτό το μέρος που κάποτε έσφυζε από ζωή. Προσπάθησα πολύ να βρω κάτι, έστω και μια φωτογραφία, που να μας θυμίζει αυτή την ομορφιά του χαμένου παραδείσου. Ευτυχώς, στάθηκα τυχερός και βρήκα μια αεροφωτογραφία του 1963. Εκείνη τη χρονιά, ένα εξειδικευμένο αεροπλάνο φωτογράφισε την περιοχή για τις ανάγκες του Κτηματολογίου. Τώρα μπορούσα να αναγνωρίσω το σπίτι που γεννήθηκα και το περιβόλι μας, αν και δεν υπάρχουν πια.

Υπήρχε όμως ένα σοβαρό πρόβλημα. Η αεροφωτογραφία ήταν ασπρόμαυρη και δεν μπορούσα να βλέπω αυτή την ομορφιά σε αυτή την κατάσταση. Τότε ήταν που βρήκα τον Tom και το στούντιό του PhotograFix. Ήξερα τις τεράστιες δυνατότητες της Τεχνολογίας, αλλά δεν πίστευα στα μάτια μου. Όταν ο Τομ μου έστειλε το πρώτο δείγμα τα μάτια μου γέμισαν από δάκρυα. Κάθε δέντρο στεκόταν ακριβώς στη θέση που ήταν πριν από μισό αιώνα. Οι δεξαμενές γεμάτες νερό ήταν έτοιμες να ποτίσουν τους πολλούς κήπους στη γη που γεννήθηκα. Συγχαρητήρια στον Τομ. Έδωσε ζωή σε ένα... χαμένο παράδεισο».

PhotograFix
www.photogra-fix.com
© Colourised by Tom Marshall 2016

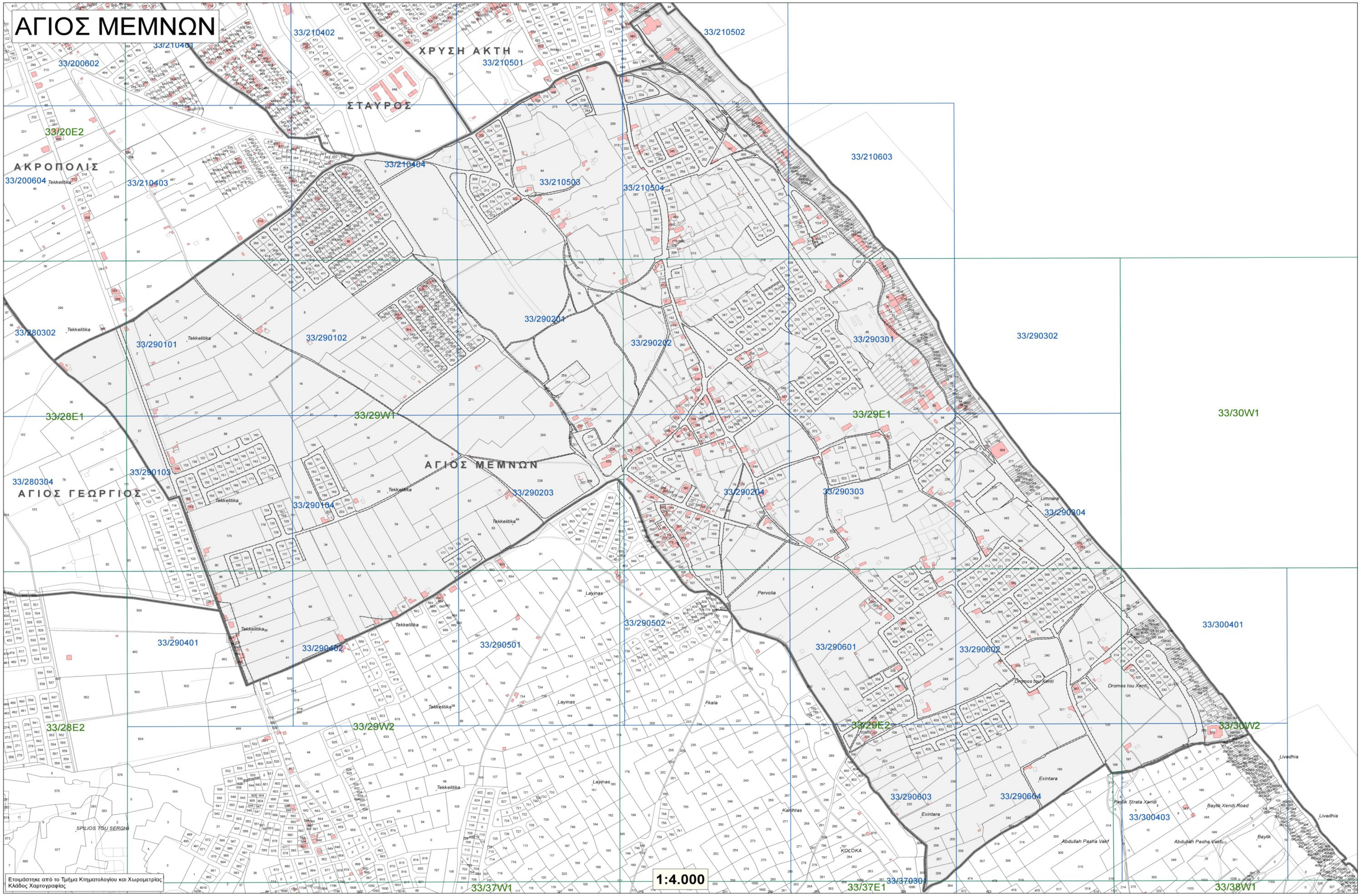
Άγιος Μέμνων, ένας κατεστραμμένος επίγειος παράδεισος

Ένα μικρό δείγμα της σημερινής εικόνας της ενορίας του Αγίου Μέμνονος, εκεί που άλλοτε η ζωή έσφυζε μέσα στους απέραντους πορτοκαλεώνες της. Όπως φαίνεται ο τόπος έχει μετατραπεί σε έρημο, σε ένα νεκρό μέρος, χάρη στην «ειρηνευτική επιχείρηση» των Τούρκων το 1974 με την κωδική ονομασία «Αττίλας». Το ότι επέλεξαν το όνομα ενός δολοφόνου, για να εισβάλουν στο νησί, φανερώνει τον πολιτισμό τους, αλλά ακριβώς και το είδος της «ειρήνης» που έφεραν. «Ειρήνη» που αποτυπώθηκε σ' όλη της την τραγικότητα πάνω στα ανευρεθέντα κρανία και οστά των αγνοουμένων μας, τα οποία είναι διάτρητα από σφαίρες. Γεγονός για το οποίο κανένας δεν διαμαρτυρήθηκε, ποτέ!

Ayios Memnon, a former paradise on earth

Just a small sample of today's landscape of the place of Ayios Memnon Famagusta, where life once flourished in its vast orange groves. It seems that the area has been turned into a dead place, more than a desert, “thanks” to the "Peace Operation" of the Turkish army, which invaded the island of Cyprus in 1974, with the code "Attila". The fact that the Turkish Government Officials chose the name of a murderer to invade the island, reveals their culture, but also the kind of "peace" they brought us. "Peace" which had been imprinted on the excavated skulls and bones of the missing persons, which were shot and dismembered by the Turkish bullets. A fact that no one has ever dared to complained about!

Άγιος Μέμνων, ένας κατεστραμμένος επίγειος παράδεισος
Ayios Memnon, a former paradise on earth
Ιερός ναός
Αγίου Μέμνονος
Ayios Memnon church

ΑΓΙΟΣ ΜΕΜΝΩΝ
ΧΡΥΣΗ ΑΚΤΗ
ΣΤΑΥΡΟΣ
ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ
ΑΓΙΟΣ ΜΕΜΝΩΝ
ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
33/20E2
33/28E1
33/29W1
33/29E1
33/30W1
33/28E2
33/29W2
33/29E2
33/30W2
33/37W1
33/37E1
33/38W1
33/210401
33/210402
33/210501
33/210502
33/200602
33/200604
33/210403
33/210404
33/210503
33/210504
33/210603
33/280302
33/290101
33/290102
33/290201
33/290202
33/290301
33/290302
33/280304
33/290103
33/290104
33/290203
33/290204
33/290303
33/290304
33/290401
33/290402
33/290501
33/290502
33/290601
33/290602
33/300401
33/290603
33/290604
33/300403
Tekkelitika
Pervolia
Layinas
Fkala
Limnara
Dromos tou Xendi
Exintara
Kalithas
Livadhia
Baylik Strata Xendi
Baylik Xendi Road
Abdullah Pasha Vakf
Baylik
SPILIOS TOU SERGHI
1:4.000
Ετοιμάστηκε από το Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας
Κλάδος Χαρτογραφίας

5.Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΜΝΩΝ Ο ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ ΤΗΣ ΕΝΟΡΙΑΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΜΝΩΝ Ο ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ
Εικόνισμα μετά το 1974

Η θεολογική προσέγγιση της εικόνας του Αγίου Μέμνονος

Η παρούσα σύγχρονη εικόνα του αγίου έχει ως πρότυπο την εικόνα του Μεγάλου Αντωνίου, του ασκητού της ερήμου, που είναι έργο του Μιχαήλ Δαμασκηνού.

Ο Άγιος Μέμνων εικονίζεται κατά πρόσωπον, φορώντας τον μοναχικό μανδύα και έχοντας την κεφαλή του σκεπασμένη με το μοναχικό κουκούλι. Ο αγιογράφος απεικονίζει το πρόσωπό του με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι ευδιάκριτες οι μοναχικές αρετές και η πνευματικότητα του αγίου. Ζωγραφίζει τα μήλα των παρειών του να προεξέχουν, ενώ οι ρυτίδες του προσώπου του, σε συνδυασμό με το μικρό του στόμα, αποτελούν μαρτυρία των αρετών της εγκράτειας και της νηστείας. Η έκφραση του προσώπου του αναβλύζει αγιότητα και ηρεμία διότι είναι απαλλαγμένος από την ταραχή και τα πάθη. Τα μάτια του, παρόλο που είναι βυθισμένα στις κόγχες τους, εκπέμπουν πνευματικότητα, διότι ο Άγιος είναι δοχείο της Θείας Χάριτος.

Συνήθως, στις εικόνες των μοναχών αγίων, παρουσιάζονται να κρατούν ειλητάριο με κάποιο απόφθεγμα. Στη νέα εικόνα του Αγίου, που ζωγραφίστηκε μετά το 1974 και που φυλάσσεται στον Ιερό Ναό Αποστόλου Βαρνάβα, στον συνοικισμό Αγίου Ιωάννη στη Λεμεσό, καταγράφεται το απόφθεγμα: «Μοναχέ φεύγε εν τη ερήμω και σώζου».

ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ

Χαίρει ἅπασα ἡ Βαρωσίων,
Πόλις ἔνδοξε μετ' εὐλαβείας,
τῷ πανσέπτῳ ναῷ σου προστρέχουσα,
ὡς δεινόν ἀντιλήπτορα μέγιστον,
κεκτημένη σε Πάτερ θεόπνευστε,
Μέμνων, ὅσιε,
Χριστόν τόν Θεόν ἱκέτευε,
δωρήσασθαι ἡμῖν τό μέγα ἔλεος.

«Άγιος Μέμνων», ένας «λησμονημένος» άγιος της Πρωτοχριστιανικής περιόδου.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο βιβλίο, η τοποθεσία της ενορίας «Άγιος Μέμνων» καταγράφηκε στους γεωγραφικούς χάρτες της Κύπρου πολύ πρόσφατα, μόλις στις αρχές του εικοστού αιώνα, γεγονός που φανερώνει το νεαρό της «ηλικίας» της. Η αιτία καλλιέργειας τοπικής συνείδησης ήταν η ύπαρξη, στο πιο ψηλό σημείο της περιοχής, ενός ξωκλησιού αφιερωμένου στον Άγιο Μέμνονα. Ποιος όμως είναι ο άγιος αυτός; Τι γνωρίζουμε για την καταγωγή του; Είναι Κύπριος ή «ξένος»; Και αν είναι ξένος, πώς έφτασε η λατρεία του στον τόπο μας;

Η σχετική αγιολογική έρευνα, μας παραπέμπει στα γνωστά συναξάρια, θρησκευτικά βιβλία, τα οποία καταγράφουν τη ζωή και τα θαύματα των αγίων της Εκκλησίας μας. Ονομάστηκαν έτσι διότι στα παλιά χρόνια διάβαζαν τους βίους των αγίων κατά τις “συνάξεις”, τις λατρευτικές συγκεντρώσεις των πιστών. Η καταγραφή των βίων των αγίων άρχισε από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια και πήρε μεγάλη ώθηση κατά τους διωγμούς και τα μαρτύρια, εξού και τα γνωστά «Μαρτυρολόγια».
Συνήθως ο ένας συναξαριστής αντέγραφε τον άλλο διότι, όσο καλοπροαίρετος και να ήταν, δεν θα μπορούσε από μόνος του να βρει πληροφορίες για τον κάθε άγιο ξεχωριστά.

Ένα από τα αρχαιότερα συναξάρια είναι το «Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanum», το οποίο αποκαλείται και «Sirmondiano». Μιλάμε, δηλαδή, για τον «Συναξαριστή της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης». Είναι σχήμα οξύμωρο να αναφερόμαστε σ' ένα Ορθόδοξο Βυζαντινό κείμενο αποδίδοντάς του ξενική ονομασία, αλλά στους επιστημονικούς κύκλους είναι γνωστό μ' αυτή την ονομασία προς τιμή του Ιησουίτη Σιρμόνδη (1559-1651), ο οποίος το «διέσωσε». Ονομάζεται και «Βασιλειανόν», από το όνομα του Αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ (958 - 1025), ο οποίος, όπως λέγεται, πρω-

τοστάτησε για τη συγγραφή του. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι οι ειδικοί αποφαίνονται[1] ότι το συναξάρι αυτό άρχισε να διαμορφώνεται από τον 10^{ον} αιώνα.

Σ' αυτό το συναξάρι αναφέρονται τρία ιερά πρόσωπα με την ονομασία «Μέμνων». Στις 16 Δεκεμβρίου γιορτάζεται[2] η τιμή που αποδίδεται στους Πατριάρχες Μέμνονα Εφέσου και Μόδεστον Ιεροσολύμων, χωρίς ν' αναφέρονται όμως κάποιες λεπτομέρειες για το βίο τους. Στις 28 Απριλίου είναι η μνήμη του Αγίου Μέμνονος της ενορίας μας, για τον οποίο ο «Συναξαριστής» του Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου 1868 και ο «Μέγας Συναξαριστής» του Κωνσταντίνου Δουκάκη 1891, κατάγράφουν ότι τιμάται επίσης και στις 19 Μαΐου,[3] αλλά δεν μας παρέχουν πληροφορίες πώς γίνεται μετά από 21 μέρες να επαναλαμβάνεται η ίδια γιορτή[4]. Η τρίτη αναφορά του ιδίου ονόματος αφορά τον μάρτυρα Μέμνονα τον Κεντυρίωνα, ο οποίος είχε μεταστραφεί στο χριστιανισμό από τον Σεβήρο. Ο Σεβήρος είχε συλληφθεί με τον Μέμνονα, μαζί με άλλους 34 στρατιώτες, στη Φιλιππούπολη της Θράκης επί εποχής του Διοκλητιανού. Επειδή και οι 36 στρατιώτες ομολόγησαν με θάρρος την πίστη τους στο Χριστό, οδηγήθηκαν σε μαρτυρικό θάνατο. Απ' αυτούς ο Σεβήρος και ο Μέμνων γιορτάζονται μαζί στις 20 Αυγούστου, διότι «παρέθηξαν αλλήλους και προς την υπέρ Χριστού συνεστόμωσαν άθλησιν», δηλαδή «εμπιστεύτηκαν ο ένας τον άλλο και έμειναν ακλόνητοι για χάρη της άθλησης του Χριστού».

Για μας έχει μεγάλη σημασία να μελετήσουμε το βίο του Αγίου Μέμνονος από το πρωτότυπο κείμενο του αρχαιότερου, ίσως, συναξαριστή[5] που έχουμε στη διάθεσή μας, ώστε να εξάγουμε όσο το δυνατό περισσότερα συμπεράσματα.

«Οὗτος ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τῷ Θεῷ ἑαυτόν ἀνέθηκε, δοχεῖον καθαρόν τοῦ ἁγίου γενόμενος Πνεύματος. Ὑποτάξας γάρ τήν σάρκαν τῷ πνεύματι καί ἄρξας παθῶν σαρκικῶν καί σκληραγωγίᾳ βιαίᾳ και ἐπιπόνῳ κατατήξας ἑαυτόν, ἐγένετο καί μοναστῶν ἀρχηγός. Καί βίον ἀγγελικόν βιώσας, τήν τῶν θαυμάτων χάριν ἐπλούτησε τοῦ θεραπεύειν πάθη ἀνίατα. Ὃθεν καί ρείθροις δακρύων τήν ψυχήν ἀποσμήξας, ὕδατα ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, βλῦσαι παρασκεύασεν· καί βυθῷ θαλάσσης μόνον ἐπιφανείς πλωτῆρος χειμαζομένους πολλάκις διεσώσατο, ἀλλά καί ἀκρίς μόνη αὐτοῦ ἐπικλήσει φυγαδεύεται. Έν τούτοις καλῶς βιώσας πρός Κύριον ἐξεδήμησεν».

Σύμφωνα με την πιο πάνω λακωνική αφήγηση, ο Άγιος Μέμνων αφιερώθηκε στο Θεό «εξ απαλών ονύχων», δηλαδή από την παιδική του ηλικία, καλλιεργώντας με σκληρό πνευματικό αγώνα διάφορες αρετές, με αποτέλεσμα να καταστεί δοχείο της Χάρης του Αγίου Πνεύματος. Η φράση «επιπόνω κατατήξας εαυτόν», δηλαδή ότι «με κόπους έλιωσε

1. Derek Krueger, "Symeon the Holy Fool", σελ.54 2. Hippolyte Delehaye, "Synaxarium Constantinopolitanum", σελ,314
2. Hippolyte Delehaye, "Synaxarium Constantinopolitanum", σελ.314
3. «Συναξαριστής» Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, Τόμος Γ΄, σελ.99 – «Μέγας Συναξαριστής», Κωνσταντίνου Δουκάκη, Τόμος Απριλίου , σελ.429
4. Ο Θεολόγος Δρ. Γεώργιος Κάκκουρας θεωρεί ότι η επανάληψη της γιορτής του Αγίου στις 19 Μαΐου οφείλεται σε παραδρομή του Αγίου Νικοδήμου. Περιοδικό «Ορθόδοξη Μαρτυρία», τεύχος 87, σελ.63
5. Hippolyte Delehaye, "Synaxarium Constantinopolitanum", σελ.638

τον εαυτό του», φανερώνει και το μέγεθος του πνευματικού αγώνα τον οποίο είχε επωμιστεί. Ο άγιος αξιώθηκε να γίνει «αρχηγός», δηλαδή πνευματικός πατέρας και καθοδηγητής μοναχών[6] και το πιο σημαντικό, αφού έζησε ως άγγελος στη γη, «βίον αγγελικόν βιώσας», η χάρη του Θεού, η οποία ενεργούσε μέσα στην ψυχή του, του επέτρεψε να θαυματουργεί και να βοηθά τους ανθρώπους, θεραπεύοντάς τους από τα αγιάτρευτα πάθη.

Ο επίπονος αγώνας του για την κάθαρση της ψυχής με δάκρυα μετάνοιας, «ρείθροις δακρύων την ψυχήν αποσμήξας», είχε φθάσει σε τέτοιο πνευματικό επίπεδο, ώστε ο θεός τον αξίωσε να αναβλύσει νερό από «αυχμηρό» μέρος, δηλαδή ξηρό και τραχύ, χωρίς καθόλου βλάστηση. Επιπλέον, ο άγιος πολλές φορές διέσωζε ναύτες που κινδύνευαν να πνιγούν στη θάλασσα, όταν κλυδωνίζονταν επικίνδυνα, «πλωτήρας χειμαζομένους», μόνο με την εμφάνισή του σ' αυτούς.

Ο τρόπος σύνταξης του Συναξαριστή της Κωνσταντινούπολης «καί βυθῷ θαλάσσης μόνον ἐπιφανείς» μας αφήνει με την εντύπωση ότι ο άγιος φανερωνόταν στο βάθος της θάλασσας. Άλλος όμως συναξαριστής[7] διατύπωσε διαφορετικά τη σύνταξη για να βγαίνει το εξής νόημα: «Και τους ναύτες, οι οποίοι κλυδωνίζοντο και κινδύνευαν να βρεθούν στο βυθό της θάλασσας, πολλές φορές διέσωσε αφού φανερωνόταν σ' αυτούς».

Στα επόμενα θαύματα του Αγίου καταγράφεται η καταπολέμηση της μάστιγας της ακρίδας μόνο με την επίκληση του ονόματός του, δηλαδή με τη φράση: «Άγιε Μέμνων βοήθει». Παρ' όλα αυτά, ο Συναξαριστής της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης τελειώνει με τη φράση «Ἐν τούτοις καλῶς βιώσας πρός Κύριον ἐξεδήμησεν», αφήνοντάς μας με την απορία ποια από τα θαύματα αυτά πραγματοποίησε ενόσω ζούσε.

Στο εκλαϊκευμένο κείμενο του Κωνσταντίνου Δουκάκη (1891), που είναι πανομοιότυπο με το αντίστοιχο του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, παρατηρούμε ότι η σειρά των θαυμάτων καταχωρίστηκε διαφορετικά από τον Συναξαριστή της Κωνσταντινούπολης. Παραλείπεται η θεραπεία των ανθρώπων από τα αγιάτρευτα πάθη, ενώ η θαυματουργή εκδίωξη των ακρίδων περιορίζεται σ' ένα μεμονωμένο περιστατικό που αφορούσε τα χωράφια της μονής. Όταν ο άγιος βγήκε έξω από το μοναστήρι και είδε τη θλιβερή κατάσταση προσευχήθηκε στο θεό και οι ακρίδες πνίγηκαν στον ποταμό. Άρα, σ' αυτό το συναξάρι, ο άγιος διέμενε σε συγκεκριμένο μοναστήρι, το οποίο βρισκόταν δίπλα από κάποιον ποταμό. Έπειτα αναφέρεται στο θαύμα της ανάβλυσης νερού σε άνυδρο τόπο, το οποίο προφανώς εξακολουθούσε να ρέει κατά τη συγγραφή του πρωτότυπου κειμένου, αφού «αναβρύει έως της σήμερον».

Τέλος, όταν σε μια περίπτωση ορισμένοι ναύτες κινδύνευαν να πνιγούν και επικαλέστηκαν

6. Ο Συναξαριστής δεν αναφέρεται σε μοναστήρι διότι την εποχή που έζησε ο άγιος δεν υπήρχε οργανωμένη μοναχική ζωή.
7. Κείμενο άγνωστου Συναξαριστή, που περιέχεται στο τεύχος ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ Αρ. 46, σελ.20

Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΜΕΜΝΟΝΟΣ τοῦ θαυματουργοῦ.

»Ὑπνοῖ τι μικρόν, ἁρπαγὴν τὴν ἐσχάτην,
»Τὴν εἰς ἀπαντὴν τοῦ Θεοῦ Μέμνων μένων.

Οὗτος ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Μέμνων, ἀποταξάμενος εἰς τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, δικαίως καὶ εὐαρέστως διήνυσε τὴν ζωήν του μὲ ὑπακοὴν καὶ ὑποταγήν· διὸ ἔγεινε καὶ ἡγούμενος μοναχῶν. Ἀποκτήσας δὲ πρᾳότητα καὶ ἀγάπην, ἔγεινε καὶ θαυματουργός· ὅθεν μίαν φορὰν ἔπεσον ἀκρίδες εἰς τὰ χωράφια τοῦ μοναστηρίου, ὁ δὲ ἅγιος ἐξελθὼν τοῦ μοναστηρίου καὶ ποιήσας εὐχήν, τὰς ἐδίωξεν ὅλας, ὡς ἂν ἦτο πῦρ καὶ τὰς ἔπνιξεν εἰς τὸν ποταμόν. Οὗτος ἀνέβλυσε καὶ νερὸν διὰ προσευχῆς του εἰς τόπον ἄνυδρον, τὸ ὁποῖον ἕως τὴν σήμερον ἀναβρύει εἰς δόξαν Χριστοῦ· οὗτος ἐφάνη μίαν φορὰν εἴς τινας ναύτας, ἐν καιρῷ τρικυμίας ἐπικαλεσθέντας τὴν βοήθειάν του. Φανεὶς δὲ εἰς αὐτοὺς ἐκυβέρνα τὸ πλοῖον καὶ ἐπροθυμοποίει τοὺς ναύτας, ὅθεν εἰς ὀλίγην ὥραν ἀβλαβεῖς αὐτοὺς εἰς τὸν λιμένα διέσωσε. Μὲ τοιαῦτα θαυμάσια διανύσας ὁ ἀοίδιμος τὴν ζωήν του, ἐχάριζε σωτηρίαν εἰς ὅσους τὸν ἐπεκαλοῦντο. Εὐαρεστήσας λοιπὸν τῷ Θεῷ μέχρι τέλους, ἀπῆλθε πρὸς αὐτόν, φέρων τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον καὶ τὰ ἐφόδια.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΟΥΚΑΚΗ - 1891

τη βοήθειά του, ο άγιος εμφανίστηκε σ’ αυτούς, τους ενεθάρρυνε και τους κατηύθυνε σε ασφαλές λιμάνι. Όπως και ο προηγούμενος συναξαριστής, κλείνει με τη στερεότυπη φράση: «Με αυτά τα θαυμάσια πέρασε τη ζωή του χαρίζοντας την σωτηρία σ’ όσους ζητούσαν τη βοήθειά του και αφού ευχαρίστησε το Θεό μέχρι το τέλος, απήλθε προς αυτόν».

Παρά τις διαφορές ανάμεσα στον αρχαιότερο συναξαριστή και στους δύο νεότερους, είναι ολοφάνερο ότι επρόκειτο για έναν άγιο στον οποίο περίσσευε η χάρη του Θεού. Το νερό, το οποίο ανάβλυσε με θαύμα, σύμφωνα με τα χριστιανικά έθη, πρέπει να θεωρείτο αγίασμα[8]. Επίσης, η τιμή και η λατρεία του αγίου, στο συγκεκριμένο χώρο της δράσης του, θα είχαν κεντρική θέση στη ζωή, τη συνείδηση και την παράδοση του Ορθόδοξου λαού της άγνωστής μας χώρας και θα διατηρείτο μέχρι τις μέρες μας, αν ο τόπος αυτός δεν καταστρεφόταν από αλλόθρησκες δυνάμεις.

Από τα θαύματα του αγίου, τα οποία περιγράφονται πιο πάνω, πρέπει να σταθούμε σ’ ένα ιδιαίτερα, διότι φανερώνει τη μεγάλη θαυματουργική του δύναμη ή μάλλον το μέγεθος της Θείας Χάρης σ’ αυτόν. Το ότι ο άγιος ανάβλυσε νερό από ξηρό και άγονο μέρος δεν είναι θαύμα που το συναντάμε συχνά. Από ολόκληρη την Παλαιά Διαθήκη, ο Θεός μόνο στον Μωυσή έδωσε τέτοια χάρη, σύμφωνα με την αφήγηση στο βιβλίο «Αριθμοί» Κ 7-11: «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων· λάβε τὴν ράβδον σου καὶ ἐκκλησίασον τὴν συναγωγωγὴν σὺ καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου καὶ λαλήσατε πρὸς τὴν πέτραν ἐναντίον αὐτῶν….

8. Την άποψη αυτή ενισχύει και το κείμενο του άγνωστου συναξαριστή: «Οι πέριξ των πόλεων και εν αυτώ φοιτώντες (ποίων άραγε;) την ίασιν λαμβάνοντες από του ύδατος τούτου εχορηγούντο καλώς», ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ Αρ. 46, σελ.20

καὶ ἐξοίσετε αὐτοῖς ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας ..... καὶ ἐπάρας Μωυσῆς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπάταξε τὴν πέτραν τῇ ράβδῳ δίς καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ πολύ, καὶ ἔπιεν ἡ συναγωγὴ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν». Δηλαδή: «Είπε ο Κύριος, προς τον Μωυσή, πάρε το ραβδί σου και συγκέντρωσε τον λαό σου, εσύ και ο αδελφός σου ο Ααρών και να μιλήσετε (διατάξετε) προς την πέτρα στην παρουσία τους ….. (τότε) αυτή θα τους δώσει νερό … και αφού ο Μωυσής ύψωσε το χέρι του, χτύπησε με τη ράβδο του την πέτρα δύο φορές και ανάβλυσε πολύ νερό και ήπιαν όλοι οι συγκεντρωμένοι, αλλά και τα ζώα τους». Να μην ξεχνάμε και τη δική μας παράδοση σύμφωνα με την οποία, όταν ο Απόστολος Ανδρέας κατέβηκε από το καράβι, στο γνωστό σημείο, που είναι σήμερα το αγίασμά του, γονάτισε μπροστά στον βράχο, προσευχήθηκε κι αφού χτύπησε την πέτρα, άρχισε ν' αναβλύζει νερό.

Με απλά λόγια ο Άγιος Μέμνων υπήρξε μια μεγάλη μορφή της Ορθοδοξίας που δίκαια αποκλήθηκε «Θαυματουργός». Η μνήμη του όμως παρέμενε σχεδόν ξεχασμένη, ακολουθώντας την τύχη τόσων άλλων αγίων που έζησαν σε περιοχές όπου ο χριστιανισμός καταπολεμήθηκε από τους Οθωμανούς. Για τη χώρα που ασκήτευε ο άγιος υπάρχουν διάφορες εκδοχές, ανάμεσα στις οποίες η Λυκία της Μικράς Ασίας, αλλά και η Κύπρος, αφού, όπως ισχυρίστηκαν ορισμένοι, χωρίς επιστημονική τεκμηρίωση, είναι ένας από τους ονομαζόμενους Αλαμάνους αγίους που έφθασαν στον τόπο μας[9]. Ακόμη, καταγράφηκε και το πιο απίθανο, ότι ο Άγιος Μέμνων ήταν Άι-Μεμνίτης!

Όπως είδαμε, τα πιο πάνω συναξάρια, τα οποία είναι γραμμένα στην ελληνική γλώσσα, δεν αναφέρουν καμιά πληροφορία για την καταγωγή του αγίου, καθώς και τη χώρα που ασκήτευε. Όμως, το Μηναίον[10] Απριλίου του Νικόλαου Παπαδόπουλου, το οποίο εκδόθηκε στην Αθήνα το 1949 και το οποίο, όπως γράφει στην εισαγωγή του, βασίστηκε στο αντίστοιχο Μηναίο του Ανδρέα Σπινέλλου που εκδόθηκε στη Βενετία το 1558, αναφέρει[11] τον Άγιο Μέμνονα ως ο «Μέμνονος τοῦ Λυκίας». Το ίδιο και ο Θεοχάρης Σχίζας στα «Κύπρια Μηναία» που επιμελήθηκε επαναλαμβάνει τον Παπαδόπουλο, αποκαλώντας τον άγιο ως ο «Μέμνονος τοῦ ἐν Λυκίᾳ». Δυστυχώς, τόσο ο ένας όσο και ο άλλος, δεν καθόρισαν την πηγή πάνω στην οποία βασίστηκαν, για να ισχυριστούν ότι ο άγιος καταγόταν από την Λυκία της Μικράς Ασίας. Πώς γίνεται όμως, ο «Συναξαριστής της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης», που γράφηκε πριν από δέκα αιώνες, αλλά και όσοι άλλοι ακολούθησαν, να μην αναφέρουν κανένα στοιχείο για την καταγωγή ή τουλάχιστο τον χώρο δράσης του αγίου και έτσι ξαφνικά να εμφανίζεται η Λυκία της Μικράς Ασίας;

Στην προκείμενη περίπτωση ο Συναξαριστής της Ορθόδοξης Ρωσικής Εκκλησίας είναι πιο διαφωτιστικός. Ο συγγραφέας του διασώζει μια σημαντική λεπτομέρεια. Παρατίθεται το κείμενο στη Ρωσική γλώσσα[12] και ακολούθως η μετάφρασή του.

---

9. Για τους Αλαμάνους αγίους βλέπε Δημητρίου Χ. Καππαή, «Οι επονομαζόμενοι "Αλαμάνοι" Άγιοι της Κύπρου».
10. Μηναία ονομάζονται τα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας μας, τα οποία περιέχουν τις ακολουθίες των διάφορων γιορτών, της κάθε μέρας ξεχωριστά. Κάθε μήνας έχει το δικό του Μηναίον.
11. Μηναίον Νικόλαου Παπαδόπουλου, Μηνός Απριλίου, σελ.256
12. Το κείμενο μας παραχωρήθηκε ευγενώς από τον Πατήρ Σέργιο, εφημέριο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Παναγίας Σεμιστρέλια (της Παναγίας των 7 ρομφαίων) στο Αλεθρικό.

Преподобный Мемнон Чудотворец с юности подвизался в Египетской пустыне. Тяжелыми постническими трудами достигал он победы духа над плотью. Став игуменом одного из египетских монастырей, мудро и осторожно руководил братией. Помогая им молитвой и советом, преподобный не прекращал своих подвигов и в борьбе с искушениями. Непрестанной молитвой и трудом он получил дар прозорливости: по его молитве в пустыне открылся источник воды, погибла саранча, губившая посевы; терпевшие кораблекрушение, призвав его на помощь, спасались.

«Ο μοναχός Μέμνων ο θαυματουργός, από τα νεανικά του χρόνια αγωνίστηκε στην Αιγυπτιακή έρημο. Είχε επιτύχει με σκληρό πνευματικό αγώνα να υποτάξει το θέλημα της σαρκός. Αξιώθηκε να γίνει ηγούμενος σε ένα από τα Αιγυπτιακά μοναστήρια και καθοδηγούσε με σοφία και πραότητα τους αδελφούς. Τους ενδυνάμωνε με συμβουλές και προσευχές και τους καθοδηγούσε αδιάκοπα στον αγώνα κατά των πειρασμών. Με αδιάλειπτη προσευχή και πνευματικό αγώνα, αξιώθηκε του χαρίσματος της διορατικότητας. Μέσω της προσευχής του αποκαλύφθηκε πηγή νερού στην έρημο, σμήνος ακρίδων εξολοθρεύτηκε και διέσωσε μερικούς ναύτες από ναυάγιο, όταν επικαλέσθηκαν τη βοήθειά του».

Η πληροφορία που μας δίνει ο Ορθόδοξος Συναξαριστής της Ρωσικής Εκκλησίας, ότι δηλαδή ο Άγιος Μέμνων αγωνίστηκε στην Αιγυπτιακή έρημο, αποτελεί σημαντικό κλειδί για την έρευνά μας. Φυσικά δεν λύνει όλα τα προβλήματα, αλλά αποτελεί τουλάχιστον μια λογική βάση, για να συμπληρώσουμε αρκετά κενά. Το ότι ο άγιος ασκήθηκε στην Αιγυπτιακή έρημο από την παιδική του ηλικία, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, ενδεχομένως, να ήταν Αιγύπτιος ή από τις γύρω χώρες. Εξάλλου, η ονομασία «Μέμνων» προσιδιάζει περισσότερο με την αφρικανική ήπειρο παρά με τη Μικρά Ασία, στην οποία βρισκόταν η Λυκία. Είναι γνωστός ο Μέμνονας, ο βασιλιάς της Αιθιοπίας, καθώς και οι Κολοσσοί του Μέμνονος, κοντά στις Θήβες της Αιγύπτου. Στον Αιγυπτιακό πάπυρο **I. 77 (S.231)** αναφέρονται τα όρη «Μεμνόνια»[13], στα οποία άθλησε ο Κόπτης Άγιος Φοιβάμμωνας. Επίσης, σε Κοπτική ιστοσελίδα με κατάλογο αγίων[14], ο Άγιος Μέμνων αναφέρεται ότι ηγείτο μοναχών στην Αίγυπτο κατά τον 2° μ.Χ. αιώνα!

Είτε ο άγιος έδρασε στη Μικρά Ασία, είτε στην Αίγυπτο, που ήταν και το πιθανότερο, το μόνο σίγουρο είναι ότι ο χώρος δράσης του δεν ήταν η Κύπρος. Για όσους διακατέχονται από δυσπιστία υπάρχουν ορισμένες απλές ενδείξεις, οι οποίες βεβαίως δεν επέχουν θέση επιστημονικής τεκμηρίωσης, συνηγορούν όμως υπέρ της άποψης αυτής. Πρώτα απ' όλα είναι η ιστορική συνέχεια που παρουσιάζει ο χριστιανισμός στην Κύπρο. Ο Άγιος Μέμνων υπήρξε μια μεγάλη ασκητική μορφή, «δαπανώντας» τον βίο του ευεργετώντας τον λαό, είτε με τη θεραπεία των αγιάτρευτων παθών, είτε καταπολεμώντας τις ακρίδες που τον μάστιζαν, είτε διασώζοντας ναύτες από τους κινδύνους της θάλασσας, είτε πραγματοποιώντας άλλα θαύματα. Δεν ήταν δυνατό να ξεχαστεί η μνήμη του και να επα-

13. «Ου μην δε αλλά και το υπ' εμέ άγιον τόπον του αγίου αθλοφόρου μάρτυρος αββά Φοιβάμμωνος του διακειμένου κατά του προρηθέντος θείου όρους Μεμνονίων». Περισσότερα στο βιβλίο «Le saints en Egypte», Arietta Papaconstantinou, σελ. 219

14. Θεωρώ την πληροφορία αυτή πολύ σημαντική, αλλά για να έχει αξία πρέπει να τεκμηριωθεί επιστημονικά. Μια τέτοια τεκμηρίωση προϋποθέτει δυνατότητα πρόσβασης σε Κοπτικές πηγές.

νεμφανιστεί στο νησί αιώνες αργότερα. Εξ άλλου, η δράση του συνδέεται με συγκεκριμένη τοποθεσία, όπου ανάβλυσε νερό, «το οποίον έως της σήμερον αναβρύει εις δόξαν Χριστού»[15] και το οποίο αποκλείεται οι Κύπριοι να μην το διατηρούσαν ως αγίασμα, όπως στην περίπτωση με τον Απόστολο Ανδρέα. Έπειτα, ο Άγιος Νεόφυτος, ο οποίος ασχολήθηκε με τους Κύπριους αγίους, λογικά, θα έπρεπε να μνημόνευε έναν συναθλητή ασκητή, στον οποίο περίσσευε η χάρη του Θεού, γι' αυτό και του δόθηκε η προσωνυμία «Θαυματουργός».

Επιπλέον, αν το όνομα «Μέμνων» ήταν του ιστορικού παρελθόντος της περιοχής ή αν υπήρξε αυτόχθονας Άγιος Μέμνων, που έζησε πλησίον της ενορίας από πολύ παλιά, ας υποθέσουμε από την εποχή των Αλαμάνων αγίων, έπρεπε, τουλάχιστον από σεβασμό, κάποιοι κάτοικοι, έστω και λίγοι, να έφεραν το όνομά του. Μελετώντας όμως τα ονόματα των κατοίκων της ενορίας μας, τα οποία καταγράφονται στα διάφορα φορολογικά κατάστιχα, παρατηρούμε την κατ' αρχάς απουσία του ονόματος αυτού. Συγκεκριμένα, στο Κατάστιχο ΙΙ του 1799, στο οποίο καταγράφονται τα ονόματα 60 προσώπων που κατοικούσαν στην ενορία, ούτε ένας δεν ονομαζόταν «Μέμνων». Στο φορολογικό κατάστιχο το αποδιδόμενο το 1820, σε σύνολο 36 προσώπων και στο φορολογικό κατάστιχο το αποδιδόμενο το 1825, σε σύνολο 58 προσώπων, παρατηρούμε το ίδιο. Δηλαδή ούτε ένας δεν ονομαζόταν «Μέμνων». Η πρώτη φορά που εμφανίζεται σε κατοίκους της ενορίας, να φέρουν το όνομα του αγίου, είναι στο Νοφούσιο του 1862, όπου, σε σύνολο137 προσώπων, συναντάμε μόλις δύο πρόσωπα με το όνομα «Μέμνων». Η κατάσταση αυτή άλλαξε άρδην μετά το 1950, όταν έγινε γνωστό το θαύμα του Αγίου στην ενορία[16].

Μια τελευταία ένδειξη, ότι η τιμή του Αγίου Μέμνονος έφθασε στον τόπο μας από το εξωτερικό, αποτελεί η αφήγηση της Πεζούνας Κωνσταντίνου (Πεζουνού Νικόλα) προς τον ιερέα της ενορίας μας. Η Πεζούνα γεννήθηκε γύρω στο 1876 και ήταν η μητέρα του γνωστούς μας «Έμπορα» Αντώνη Λουκαΐδη. Παρά την ηλικία της, 80 χρονών τότε, όσα θυμόταν τα περιέγραψε στον πατέρα Αναστάσιο Χαραλάμπους και τα διέσωσε[17] ο γιος του ιερέα, Κωνσταντίνος Παπαναστασίου. Μια μέρα λοιπόν του 1956, η Πεζούνα, κατατοπίζοντας τον νέο ιερέα της κοινότητας για τον Άγιο Μέμνονα, του αποκάλυψε τα εξής: «Η γιαγιά μου, μας διηγήθηκε ότι κάποτε έφτασαν στον τόπο μας, δηλαδή στο Βαρώσι, από την Ανατολήν εννιά μαύροι με καράβι. Οι έξι από αυτούς έμειναν (εγκαταστάθηκαν) στις Βουνάρες του Σταυρού και οι άλλοι τρεις έκτισαν μικρό εκκλησάκι στο όνομα του Αγίου Μέμνονος, στον τόπο, όπου είναι σήμερα ο ναός του Αγίου Μέμνονος».

Η πληροφορία αυτή μιλά από μόνη της και τοποθετεί ακριβώς τα γεγονότα στη θέση τους. Μπορεί κάποιος να την αξιοποιήσει ανάλογα, για να εξαγάγει τα δικά του συ-

15. Βλέπε το προηγούμενο κείμενο του Κωνσταντίνου Δουκάκη.
16. Βλέπε Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.34
17. Στο βιβλιαράκι «Ακολουθία του οσίου Πατρός ημών Μέμνονος του Θαυματουργού», σελ.37

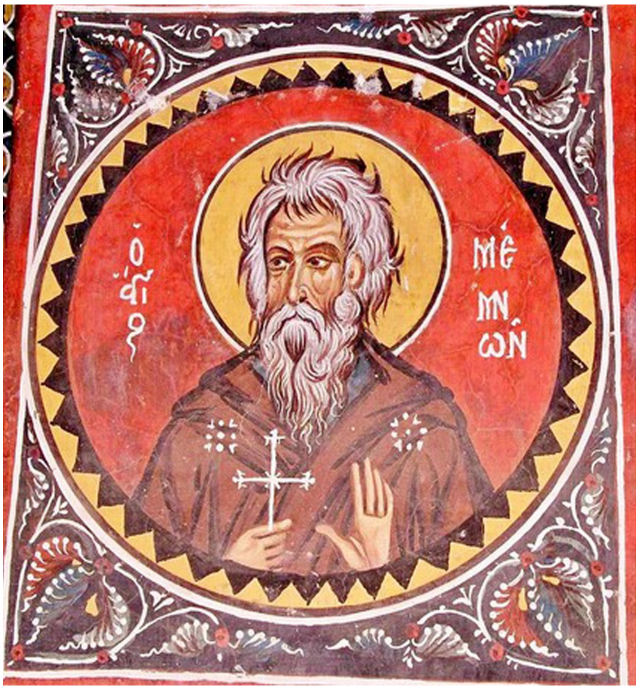
μπεράσματα, αλλά το πλέον σίγουρο, από αυτή την αφήγηση, είναι ότι η ονομασία της ενορίας μας, ίσως και της ενορίας του Τιμίου Σταυρού, προέρχεται από ευσεβείς ορθόδοξους χριστιανούς, οι οποίοι έφτασαν στον τόπο μας ως «μετανάστες» και διέσωσαν τη μνήμη ενός αγίου, τον οποίο λάτρευαν και σέβονταν ιδιαίτερα. Το γιατί επέλεξαν τις «Βουνάρες» για εγκατάσταση, μόνο σε υποθέσεις μπορούμε να κατά-φύγουμε. Όπως είδαμε οι Βουνάρες ή Βουναρκές είναι μία, ως επί το πλείστον άγονη περιοχή με αμμολόφους, μεταξύ του Αγίου Μέμνονος και της ενορίας Σταυρού. Ίσως προτίμησαν να εγκατασταθούν σ' αυτό το μέρος, διότι δεν ήταν περιουσία κανενός ή ενδεχομένως να τους θύμιζε την πατρίδα τους. Ακόμη, και αν είχαν την «ιδιότητα» των μοναχών, ο χώρος των Βουνάρων ήταν άκρως αφιλόξενος και κάθε σκέψη περί ύπαρξης οργανωμένου μοναχικού βίου στην περιοχή, κατά τη Φραγκοκρατία ή την Οθωμανοκρατία, είναι ανεδαφική και ατεκμηρίωτη.

Τελικά συμπεράσματα: Οποιαδήποτε «διατριβή», για την καταγωγή ενός αγίου, αποτελεί αντικείμενο επιστημονικής έρευνας και μόνο. Για τον Θεό δεν έχει καμιά σημασία από πού κατάγεται ο κάθε άνθρωπος, γιατί όλους ανεξαιρέτως μας προσκαλεί στην ουράνια πολιτεία Του. Εκείνο που πρέπει να συνειδητοποιήσουμε είναι ο αξιοθαύμαστος τρόπος με τον οποίο ενεργεί η Θεία Χάρη και πρόνοια μέσα στον κόσμο. Στην προκείμενη περίπτωση ενήργησε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να επαναφέρει στο προσκήνιο τη μνήμη ενός αγίου Του, που έζησε πριν από εκατοντάδες χρόνια. Η χώρα του κατακτήθηκε από αλλόθρησκους και κινδύνευε να παραμείνει το όνομά του ως μια αγιολογική καταχώρηση στις σελίδες του εκκλησιαστικού ημερολογίου. Η θεία πρόνοια όμως οδήγησε τους ευσεβείς μαύρους χριστιανούς, οι οποίοι διατηρούσαν τη μνήμη του «ως κόρην οφθαλμού», στις ακτές της Αμμοχώστου. Οι ενορίτες εκεί, οι πρόγονοί μας, θρησκευόμενοι άνθρωποι, αποδέχτηκαν τον άγιο και έκτισαν το μοναδικό ναό της χριστιανοσύνης στ' όνομά του. Με το πέρασμα του χρόνου όλο και περισσότερο τον αγκαλιάζαμε και τον ταυτίζαμε με την περιοχή μας. Από άγιος της ερήμου, έγινε ο άγιος των «Πάνω Περβολιών» και αυτός, για να μας «ανταμείψει», θαυματουργούσε ανάμεσά μας. Έγινε ο προστάτης μας, ο συνεκτικός δεσμός μας, αλλά και η προσευχή μας για επιστροφή στις πατρογονικές εστίες.

Η απεικόνιση του Αγίου Μέμνονος ως «Μάρτυρα» (;)

Μια ωραία τοιχογραφία του Αγίου Μέμνονος διασώζεται στον αρχαίο ναό της Ιεράς Μονής της Παναγίας Φορβιώτισσας της Ασίνου και χρησιμοποιήθηκε σ' αρκετές περιπτώσεις για να υποδηλώσει τον άγιο της ενορίας μας. Μέσα σ' αυτό το ναό, ο οποίος έχει ενταχθεί στον κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, συναντάμε τοιχογραφίες από διαφορετικές χρονολογικές περιόδους, μεταξύ του 12ου και του 14ου αιώνα.

Τις τοιχογραφίες αυτές είχε μελετήσει ιδιαίτερα το ζεύγος επιστημόνων της Χριστιανικής Αρχαιολογίας, Ανδρέας και Ιουδίθ Στυλιανού, καθώς και ξένοι αρχαιολόγοι και βυζαντινο-

λόγοι. Η διπλανή τοιχογραφία του Αγίου Μέμνονος, η οποία είναι ζωγραφισμένη στη νότια κεντρική τυφλή αψίδα του κυρίως ναού, χρονολογείται από το 1333-1334.

Εγείρεται όμως η εύλογη απορία κατά πόσον απεικονίζει τον άγιο της ενορίας μας. Ο Στυλιανού είχε αποφανθεί ότι επρόκειτο για τον μάρτυρα Μέμνονα και ορισμένοι έσπευσαν να χαρακτηρίσουν τη γνωμάτευσή του ως λανθασμένη. Είναι αλήθεια ότι ο Άγιος Μέμνων, που γιορτάζεται στις 28 Απριλίου, δεν αντιμετώπισε μαρτυρικό θάνατο και σύμφωνα με τα συναξάρια «καλώς βιώσας προς Κύριον εξεδήμησεν». Η μόνη περίπτωση μάρτυρα που να φέρει το όνομα «Μέμνων», όπως είδαμε, είναι αυτή του Κεντηρίωνα, αλλά ο άγιος αυτός απεικονίζεται πάντοτε με τον Σεβήρο, αφού «παρέθηξαν αλλήλους και προς την υπέρ Χριστού συνεστόμωσαν άθλησιν».

Πάντως ο Στυλιανού, ως επιστήμονας που μελέτησε ουκ ολίγες βυζαντινές αγιογραφίες, δεν έκανε λάθος. Έβλεπε μπροστά του την εικόνα ενός μάρτυρα και αυτό γνωμάτευσε. Σύμφωνα με την ορθόδοξη αγιογραφία ένας τρόπος για να παριστάνονται οι μάρτυρες είναι ν' απεικονίζονται με την αριστερή παλάμη ανοιχτή στο ύψος της καρδίας, κατ' ενώπιόν μας, για να μας δηλώσουν ότι αρνούνται μέχρις εσχάτων την ειδωλολατρία και επιπλέον, στη δεξιά τους παλάμη, κρατούν τον Σταυρό του Κυρίου, ο οποίος τους ενίσχυσε στον μαρτυρικό τους θάνατο.

Το τι είχε υπ' όψιν του ο αγιογράφος, παριστάνοντας τη μορφή του αγίου ως μάρτυρα, μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν, οι οποίες περικλείουν τον κίνδυνο μελλοντικής διάψευσης. Μια τέτοια παρακινδυνευμένη υπόθεση είναι ότι ο αγιογράφος, παίρνοντας την «εντολή» να απεικονίσει τον άγιο, άνοιξε το ημερολόγιο για να τον εντοπίσει. Επειδή ο Απρίλιος είναι μήνας μνήμης αρκετών μαρτύρων της εκκλησίας μας και επειδή γιορτάζουν την ίδια μέρα «Οι εν Κυζίκω Εννέα Μάρτυρες», υπέθεσε ότι και ο «Μέμνων» υπήρξε μάρτυρας.

Σε τελική ανάλυση, η τοιχογραφία του Αγίου Μέμνονος της Ασίνου δεν ανταποκρίνεται ούτε στη ζωή, ούτε στο έργο του αγίου της ενορίας μας, γι' αυτό και δεν πρέπει να χρησιμοποιείται αναφερόμενη στον Άγιο Μέμνονα Βαρωσίων. Ο Στυλιανού πάντως εντόπισε και μερικά άλλα λάθη των αγιογράφων του ναού, όπως, για παράδειγμα, στην τοιχογραφία της «Εις Άδου Καθόδου» αντί ν' απεικονίζεται ο δίκαιος Άβελ[18] απεικονίστηκε ο Κάιν.

18. Α. και Ι. Στυλιανού, «Παναγία Φορβιώτισσα Ασίνου», σελ.51

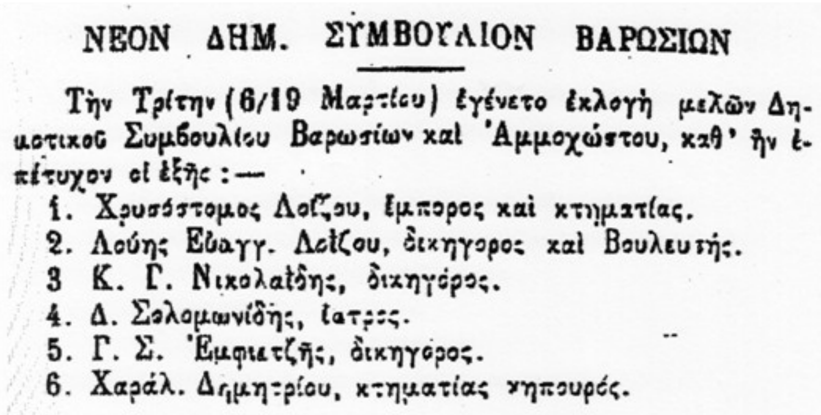
6. ΧΩΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Η «Χωρική Επιτροπή[1]» υπήρξε η θεσμική μορφή της τοπικής «αυτοδιοίκησης» κατά τη διάρκεια της Οθωμανοκρατίας και Αγγλοκρατίας. Απαρτιζόταν από τον «μουχτάρη» και τους «αζάδες». Ο αριθμός των αζάδων εξαρτάτο από τον πληθυσμό μιας κοινότητας. Ο μουχτάρης ήταν ο πρόεδρος της επιτροπής και οι αζάδες αναλάμβαναν το ρόλο των συμβούλων. Σ' ένα χωριό ή ενορία η Χωρική Επιτροπή, μαζί με τον «παπά» και τον δάσκαλο, ήταν τα σημαίνοντα πρόσωπα, τα οποία είχαν κύρος και ενέπνεαν σεβασμό.

Μέχρι το 1891, τόσο ο μουχτάρης όσο και οι αζάδες, εκλέγονταν από τους άνδρες της ενορίας, οπότε και οι Βρετανοί κατάργησαν το εκλογικό σύστημα. Σύμφωνα με όσα κατέγραψαν προηγούμενοι ερευνητές[2]: «Ο μουχτάρης και οι αζάδες εκλέγονταν κάθε χρόνο, είχαν δηλαδή ετήσια θητεία. Για την εκλογή τους συγκεντρώνονταν οι ενήλικες άρρενες κάτοικοι κάθε χωριού στον νάρθηκα της εκκλησίας τους. Αφού άκουγαν τον απολογισμό της χρονιάς από τον προηγούμενο μουχτάρη, οι πιο ηλικιωμένοι πρότειναν τα ονόματα αυτών που θεωρούσαν καταλληλότερους για το αξίωμα, χωρίς να παραλείπουν να δικαιολογούν την επιλογή τους. Μετά από συζήτηση διεξαγόταν η εκλογή με απλή ανάταση των χεριών. Για την εκλογή των αζάδων ίσχυε η ίδια διαδικασία».
Το 1906 οι Βρετανοί επανέφεραν το εκλογικό σύστημα, το οποίο ίσχυσε μέχρι το 1923, οπότε το κατάργησαν και πάλι. Μετά τα γνωστά γεγονότα των «Οκτωβριανών» του 1931, η Χωρική Επιτροπή διοριζόταν από τον Κυβερνήτη. Το 1936 ψηφίστηκε άλλη νομοθεσία με την ονομασία «Χωρική Αρχή Υγείας».

Στη δική μας περίπτωση γνωρίζουμε, από το *Ενωτικό Ψήφισμα του 1921,* ότι η Χωρική Επιτροπή αποτελείτο από τους Χαράλαμπο Δημητρίου, μουχτάρη και από τρεις αζάδες. Τον Θεοφάνη Γεωργίου, πεθερό του Χατζηγιώρκου Μυλωνά, τον Κωνσταντή Χατζηγιώργη (Δεσπότη) και τον Χατζηγεώργιο Χατζηκουμή.

Σ' αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι ο μουχτάρης Χαράλαμπος Δημητρίου διετέλεσε, σύμφωνα με το άρθρο της εφημερίδας ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 10/3/1907***, και μέλος του Δημοτικού Συμβουλίου των Βαρωσίων. Για την προσωπικότητα και το έργο του μιλήσαμε στο κυρίως βιβλίο[3].

ΝΕΟΝ ΔΗΜ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΒΑΡΩΣΙΩΝ

Τὴν Τρίτην (6/19 Μαρτίου) ἐγένετο ἐκλογὴ μελῶν Δημοτικοῦ Συμβουλίου Βαρωσίων καὶ Ἀμμοχώστου, καθ' ἣν ἐπέτυχον οἱ ἑξῆς:—
1. Χρυσόστομος Λοΐζου, ἔμπορος καὶ κτηματίας.
2. Λούης Εὐαγγ. Λοΐζου, δικηγόρος καὶ Βουλευτής.
3 Κ. Γ. Νικολαΐδης, δικηγόρος.
4. Δ. Σολομωνίδης, ἰατρός.
5. Γ. Σ. Ἐμφιετζῆς, δικηγόρος.
6. Χαράλ. Δημητρίου, κτηματίας κηπουρός.

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 10/3/1907

1. Επιλέγηκε η λέξη «Χωρική», αντί «Χωρητική», διότι έτσι αναγράφεται στο «Ψήφισμα» του 1921. Βλέπε Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.96
2. https://atheo.gr/Roumlouki2.pdf
3. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.241

Στο Κρατικό Αρχείο ανευρέθηκαν[4] δύο έγγραφα της Βρετανικής Αποικιοκρατικής Κυβέρνησης με χρονολογίες 1923 και 1927, τα οποία αναφέρονται στον τρόπο πλήρωσης των θέσεων του μουχτάρη και των αζάδων της ενορίας Αγίου Μέμνονος Βαρωσίων. Αξίζει ο κόπος να τα δούμε. Στην επικεφαλίδα τους αναγράφεται: «Διορισμός Χωρητικών Αρχών βάση του Νόμου XVIII, του 1923». Είναι χωρισμένα σε πέντε στήλες. Στην πρώτη αναγράφεται η ενορία ή το χωριό. Στη δεύτερη το θρήσκευμα των προτεινομένων. Στην τρίτη τα ονόματα δύο προσώπων, τα οποία προτάθηκαν από τον Αρμοστή και τα ελληνοκυπριακά μέλη του Επαρχιακού Συμβουλίου. Στην τέταρτη στήλη αναγράφονται τα ονόματα τριών προσώπων, τα οποία προτάθηκαν από εκλεγμένα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου. Στην πέμπτη στήλη αναγράφεται το όνομα αυτού που προτάθηκε για μουχτάρης και στην τελευταία το όνομα αυτού που αποφάσισε ο Ύπατος Αρμοστής.

Στο έγγραφο του 1923 τα δύο πρόσωπα τα οποία προτάθηκαν από τον Αρμοστή και τα ελληνοκυπριακά μέλη του Επαρχιακού Συμβουλίου, ήταν ο Χαράλαμπος Δημητρίου και ο Χατζηγεώργιος Χατζηκουμής. Τα τρία πρόσωπα, τα οποία εισηγήθηκαν τα εκλελεγμένα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, ήταν ο Κωνσταντής Γιωργή Χατζηπασχαλή (Δεσπότης), ο Παυλής Χατζημιχαήλ Ψαρά και ο Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους, γνωστός ως «Κάτσαρης».

Στην τελευταία στήλη, που είναι χειρόγραφη, δηλώνεται ότι ο Ύπατος Αρμοστής αποφάσισε ότι μουχτάρης θα ήταν ο Χαράλαμπος Δημητρίου. Νοείται ότι οι υπόλοιποι τέσσερις έπαιρναν το αξίωμα του αζά. Το επόμενο έγγραφο, του 1927, δεν διαφέρει και πολύ, απλά δεν υπάρχει καταγεγραμμένη η απόφαση του Ύπατου Αρμοστή, αλλά είναι γνωστή. Στη θέση του Χατζηγεώργιου Χατζηκουμή ήταν ο Παυλής Χατζημιχαήλ Ψαρά και στην επόμενη στήλη προστίθεται το όνομα του Γεώργιου Ν. Κιαγιά.

Μετά την Κυπριακή Ανεξαρτησία, όπως φαίνεται στο διπλανό άρθρο του Φιλελεύθερου17/12/1961, εξακολούθησε ο διορισμός των μουχτάρων, που τώρα ονομάζονται «πρόεδροι κοινοτήτων». Άξιο προσοχής είναι ότι ο αρχαιότερος των «κοινοτικών προέδρων» ήταν ο μουχτάρης του Αγίου Μέμνονος Κώστας Δημητρίου.

ΩΡΚΙΣΘΗΣΑΝ ΧΘΕΣ 78 ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 16 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας). — Ἐνώπιον τοῦ Ἐπάρχου κ. Α. Σαμῆ καὶ τοῦ Βοηθοῦ Ἐπάρχου κ. Ζ. Θρυλωνίδη, ἐγένετο τὴν πρωῒαν τῆς σήμερον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν Δικαστηρίων ἡ ὁρκωμοσία 78 Ἑλλήνων κοινοτικῶν προέδρων τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐπαρχίας μας. Πρὸς τοὺς προέδρους ὡμίλησεν ὁ Ἔπαρχος Ἀμμοχώστου, συγχαρεὶς αὐτοὺς διὰ τὸν διορισμόν των, διὰ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ἐπετέλεσαν καὶ τοὺς προέτρεψεν ὅπως μετὰ ζήλου συνεχίσουν τὰ καθήκοντά των πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς κοινότητός των καὶ τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας.

Ἐκ μέρους τῶν προέδρων ἀπήντησεν ὁ Πρόεδρος Ἁγίου Μέμνονος κ. Κώστας Δημητρίου, ὅστις διεβεβαίωσεν ἐπισήμως πίστιν καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸ Σύνταγμα.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 17/12/1961

Ακολουθεί η φωτοτυπία των εγγράφων, όπως μας δόθηκε από το Κρατικό Αρχείο.

4. Υποθέτω ότι πρέπει να υπάρχουν και άλλα παρόμοια έγγραφα.

2

8

[Form Comm. 88.]

Appointment of Village Authorities under Law XVIII. of 1923.

DISTRICT OF FAMAGUSTA

Village or Quarter	Denomination	Names of two persons appointed by Commissioner and Members of Medjliss Idaré	Names of three persons appointed by elective Members of the Legislative Council	Recommended for appointment as Mukhtar	Person appointed by High Commissioner as Mukhtar
Ayios Memnon	Christian	1 Charalambos Dimitriou ✓ 2 Hatji Georghis Hatji Koumi	1 Constandis Georghi Hatji raskali 2 Pavlis Hatji Michail Psara 3 Dimitris Hatji Charalambous	Charalambos Demitriou	Charalambos Demitriou
Kato Varoshia	-do-	1 Theodoulos Constandi ✓ 2 Stylianos N. Pieroudhiou	1 Lambris Kara Nicola 2 Constandis G. Axinostrafou 3 Georghios Lyssandrou	Theodoulos Constanti	Theodoulos Constanti
Akanthou	-do-	1 Pavlos Ch. Pavlides ✓ 2 Nicolaos Avghoustou	1 Vassilios Papa Ikonomou 2 Hatji Kyriacos Papa Loizou 3 Stavros Hatji Sotiriou	Pavlos Ch. Pavlides	Pavlos Ch. Pavlides.
Anghastina	-do-	1 Michail Savva ✓ 2 Hatji Georghis Touli Panaou	1 Hatji Koumis Photiou 2 Agathoklis Kokkinis 3 Hatji Christos Hatji Phrantjeskou	Michael Sava	Michael Sava.

Note.—This form is to be submitted to the Chief Secretary by the Commissioner in duplicate. One copy will be retained by the Chief Secretary, and the other returned endorsed with the order of the High Commissioner. (M.P. 1011/23.)

24

VIII

[Form Comm. 88.]

Appointment of Village Authorities under Law XVIII. of 1923.

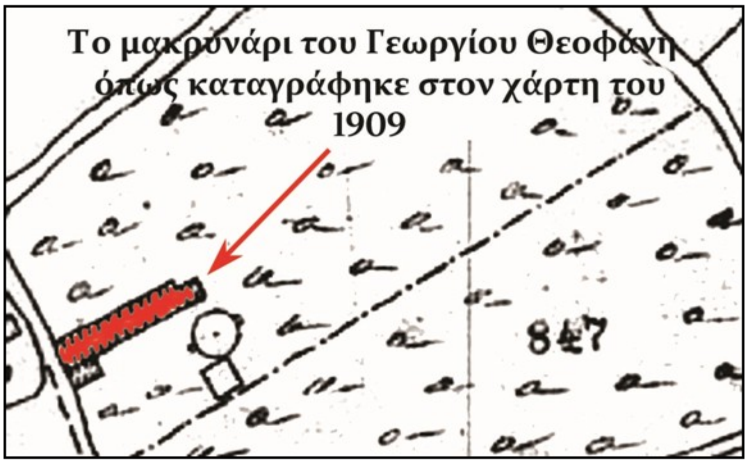
DISTRICT OF FAMAGUSTA

Village or Quarter	Denomination	Names of two persons appointed by Commissioner and Members of Medjliss Idaré	Names of three persons appointed by elective Members of the Legislative Council	Recommended for appointment as Mukhtar	Person appointed by High Commissioner as Mukhtar
Ayios Memnon	Christian	1 Haralambos Demetriou 2 Pavlos Hj. Michaeli Psara	1 Demetris Hj.Haralambous 2 Constandinos G. Hadji Paschali 3 Yeorghios N. Kiay a	Haralambos Demetriou	
Kato Varosha	-do-	1 Theodoulis Constandino 2 Stylianos N. Pieroudhiou	1 Lambris Kara Nicola 2 Yeorghios Lyssandrou 3 Constandis Hj. Pieri	Theodoulis Constandinou	
Akanthou	-do-	1 Pieris Hj. Michaeli 2 Stavris Hj. Soteri	1 Hj. Kyriacos Papa Loizou 2 Vassilis Economides 3 Christodoulos Karpasitis	Pieris Hj. Michaeli	
Angastina	-do-	1 Michael Angastiniotis 2 Hj. Yeorghis Toouli Papa	1 Hj.Christos Hj. xxxxx Phrandjeskou 2 Hj. Tooulis Papa Andoni 3 Hj. Koumis Photi	Michael Angastiniotis	

Note.—This form is to be submitted to the Chief Secretary by the Commissioner in duplicate. One copy will be retained by the Chief Secretary, and the other returned endorsed with the order of the High Commissioner. (M.P. 1011/23.)

7. Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΜΕΜΝΟΝΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1850—1930

Εισαγωγή

Όπως φαίνεται στον πρώτο κτηματικό χάρτη της Αμμοχώστου του 1909, τον οποίο θα δούμε στην πρωτότυπη του μορφή αργότερα[1], στην ενορία του Αγίου Μέμνονος υπήρχαν γύρω στα 85 σπίτια. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν πλινθόκτιστα με εξαίρεση μερικά κτίσματα που ήταν πετρόκτιστα, όπως ο ναός του Αγίου Μέμνονος, το καφενείο και μερικά άλλα. Να μην ξεχνάμε όμως, ότι λόγω της οθωμανικής κατοχής, υπήρχε απόλυτη φτώχεια και ο λαός ζούσε μέσα στην ανέχεια και την εξαθλίωση. Η μόνη διέξοδος για να αποκτήσει κανείς στέγη ήταν να στραφεί προς τη «μητέρα» γη, η οποία πρόθυμα έδινε το χώμα και τα κόνδυλα, τις πρώτες ύλες δηλαδή, για την κατασκευή των πλινθόκτιστων σπιτιών, με μοναδικό μειονέκτημα την εξεύρεση πολλών εργατικών χεριών. Φυσικά οι συγγενείς δεν αρνούνταν να βοηθήσουν.

Το πρώτο που μας κάνει εντύπωση, όσον αφορά τα σπίτια τα οποία είχαν καταγραφεί στον χάρτη του 1909, είναι ότι όλα είχαν τον προσανατολισμό της εκκλησίας. Δηλαδή ήταν κτισμένα στον άξονα Ανατολής - Δύσης για να «βλέπουν» προς τον Νότο. Το γεγονός αυτό ήταν κάτι το αυτονόητο και αφορούσε όλες τις κυπριακές οικίες. Μ’ αυτό τον τρόπο απέφευγαν το καλοκαίρι τις κάθετες ακτίνες του ήλιου, ενώ το χειμώνα, που «χαμήλωνε», υπήρχε το πλεονέκτημα ότι εισχωρούσαν μέσα στο σπίτι για να το ζεσταίνουν. Σ’ αρκετές περιπτώσεις η κατοικία αποτελείτο μόνο από ένα ή δύο δωμάτια, με επικρατέστερο τον τύπο του ονομαζόμενου **μακρυναρκού**. Σε γενικές γραμμές το μέγεθος ενός σπιτιού αντικατόπτριζε την οικονομική κατάσταση του ιδιοκτήτη, αλλά και τον πληθυσμό της οικογένειας.

Στον χάρτη του 1909 παρατηρούμε επίσης ότι: α) Μερικά σπίτια ήταν κτισμένα σε σχήμα **Γ**, όπως του Γεωργίου Χατζηκυριάκου και του Γεωργίου Χατζηπαύλου β) Σ’ άλλες περιπτώσεις βρίσκουμε νεότερες οικίες να είναι προσκολλημένες σε παλαιότερες, όπως του Γεωργίου Αρέστη και Χατζηγεωργίου Χατζηκουμή γ) Μερικές από τις παλαιότερες οικίες της ενορίας μας παρουσιάζουν ακανόνιστο σχήμα, ενδεχομένως λόγω διαδοχικών προσθηκών. Για παράδειγμα το σπίτι του Πιερή Χατζηβραχίμη, των Γεωργίου Μιχαήλ Φιαλά, παπά Μιχαήλ Εμμανουήλ, καθώς και το πατρικό του Πέτρου Χατζηχαραλάμπους δ) Τέλος, στον χάρτη διασώζονται λίγα σπίτια, στα οποία ο ένας τοίχος ήταν κοινός, αφού ανήκαν προηγουμένως σε μέλη της ίδιας οικογένειας.

1. Βρίσκεται στη σελίδα 241

Το μακρυνάρι, ο επικρατέστερος τύπος κατοικίας

Την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, κατά την οποίαν οι κατακτητές απαγόρευαν στους υπόδουλους τα διώροφα σπίτια, ο πλέον διαδεδομένος τύπος οικίας στην Κύπρο ήταν το λεγόμενο μακρυνάρι, ένα στενόμακρο σπίτι, το οποίο εξυπηρετούσε τις βασικές ανάγκες των ενοίκων, την προστασία από τις καιρικές συνθήκες, τον ύπνο, την ξεκούραση, τη διατροφή και αργότερα τη σχολική μελέτη.

Επειδή στην περιοχή μας η οικοδομική πέτρα ήταν ανύπαρκτη και επειδή το βαλάντιο των αγροτών δεν σήκωνε το «βάρος» της, η πιο εύκολη λύση ήταν να κτίζουν τα σπίτια με πλίνθους. Για την οικοδόμησή του χρειαζόταν μια ιδιαίτερη διαδικασία και τέχνη, γι' αυτό, μισό αιώνα μετά την προσφυγιά, για να γίνει κατορθωτό να περιγραφεί, αναζητήσαμε βοήθεια από ανθρώπους με ιδιαίτερη εμπειρία στο θέμα μας, καθώς και από άλλα συγγράμματα.

Ο Ανδρέας Χατζημιχαήλ από την Πύλα, μάς είπε μεταξύ άλλων: «Τα "τούβλα" που χρησιμοποιούσαν ήταν από πλινθάρι και τα ονόμαζαν **πλιθθάρκα** ή **πλιττάρκα**. Τα κατασκεύαζαν χρησιμοποιώντας χώμα και άχυρα με τους κονδύλους τους, δηλαδή με τις αρθρώσεις τους, τα οποία τους έδιναν ισχύ. Τα άχυρα αυτά τα ξεχώριζαν με το αλώνισμα και το ανέμισμα και κατόπιν τα ζύμωναν μέσα σε λάσπη που την έφτιαχναν με ειδικό χώμα. Τα ανακάτευαν διαρκώς μέσα στη λάσπη μέχρις ότου λιώσουν οι σβόλοι του και "ψηθεί" το μείγμα. Σε μερικές μέρες, όταν καταλάβαιναν ότι η λάσπη δεν κολλούσε πλέον στο φτυάρι, ήταν έτοιμοι για να κατασκευάσουν τα πλιθθάρκα. Ο καλός ο μάστορας, για να θεμελιώσει σωστά το σπίτι, έπρεπε να το προσανατολίζει λαμβάνοντας υπόψη τη θέση του ήλιου κατά την εαρινή ή χειμερινή ισημερία».

Τα πλινθαρόκτιστα σπίτια

Ο Γεώργιος Κόκας, παλιός εργολάβος από την Αραδίππου, ο οποίος κατασκεύαζε πλινθαρένια σπίτια, μας έδωσε τις εξής πληροφορίες: «Τα **πλιττάρκα** τα κατασκεύαζαν οι **πλιτταράρηες**, οι οποίοι τοποθετούσαν τον πηλό μέσα στους **πλιττοκόπους**, ξύλινα ορθογώνια καλούπια διαστάσεων 45x30x5 cm, αφού προηγουμένως τα κατάβρεχαν. Μετά, ίσιωναν την επιφάνειά τους με βρεγμένο χέρι, τα έβγαζαν από τα καλούπια και τα έβαζαν στον ήλιο για να στεγνώσουν. Κάθε δύο, τρεις μέρες τα αναποδογύριζαν για να ξεραθούν και από την άλλη πλευρά. Σε δέκα - δεκαπέντε μέρες ήταν έτοιμα».

Ο μάστορας στην αρχή έκανε το σχέδιο του σπιτιού, το ονομαζόμενο **σύγκομμα** και μετά σχημάτιζε στο έδαφος την **παπούτσα**, τη βάση δηλαδή, πάνω στην οποίαν θα κάθονταν οι θεμελιοί. Η παπούτσα έπρεπε να ήταν λίγο πιο πλατιά από τους θεμελιούς.

Ο Γεώργιος Κόκας συμπληρώνει: «Σκάβαμε το αυλάτζι για την παπούτσα γύρω στο ένα πόδι βάθος. Μετά το γεμίζαμε με πέτρες και πηλό μέχρι την επιφάνεια του εδάφους. Τις πέτρες τις κτυπούσαμε για να σφηνώνονται και να στερεώνονται καλύτερα. Το πλιθθαρόκτιστο σπίτι το μόνο που φοάται είναι την υγρασία. Γι' αυτό οι θεμελιοί, μέχρι το ύψος των 60 εκατοστών πάνω από τη γη, ήταν από πέτρα για να φεύγει η υγρασία[2].

2. Όσοι δεν είχαν την ευχέρεια να χρησιμοποιήσοιυν πουρόπετρα, ως υπέργειο θεμελιό, άρχιζαν το κτίσμα του σπιτιού κατευθείαν με τα «πλιθθάρκα».

Φέρναμε πουρόπετρες ή ασπρόπετρες και μ' ένα εργαλείο, το **μαρτέλλι**[3], τις πελεκούσαμε για να πάρουν κανονικό σχήμα και τις κτίζαμε χρησιμοποιώντας τον ίδιο πηλό. Ακολούθως, αρχίζαμε το κτίσιμο του νέου σπιτιού με τα πλιθθάρκα, αλλά ως συνδετική ύλη χρησιμοποιούσαμε πηλό χωρίς άχυρα. Πρώτα **τζιεφαλώναμε** τις τέσσερεις γωνιές του σπιτιού, δηλαδή κτίζαμε πεντέξι πλιθθάρκα σε κάθε γωνιά σε σχήμα «**Γ**» ούτως ώστε, με τη συμπλήρωση του κενού ανάμεσα στις τζιεφαλαρκές, να υψωθούν οι τέσσερις τοίχοι».

Από την περιγραφή, που μας έδωσε ο μάστρε - Κόκας καταλάβαμε ότι οι πλίνθοι, για να σχηματίσουν τις τέσσερεις γωνιές του σπιτιού, επικάθονταν ο ένας στον άλλο σταυρωτά, όπως φαίνεται στο παράδειγμα της φωτογραφίας. Αυτός όμως χρησιμοποίησε τη δική του φρασεολογία λέγοντας ότι: «Τα πλιθθάρκα των τζιεφαλών τα σταυρώναμε με τέτοιο τρόπο, ώστε τη μια φορά η άκρη να καταλήγει στη μακριά πλευρά και την άλλη στην κοντή. Έπρεπε να σταυρώνονται μ' αυτόν τον τρόπο ώστε, όταν συνεχίζαμε την τοποθέτησή τους, η δεύτερη στρώση να μην άρχιζε ακριβώς εκεί που ξεκινούσε το κάτω πλιθθάρι, για να δένουν και να υπάρχει περισσότερη ευστάθεια. Ξεκινούσαμε λοιπόν και κτίζαμε τα πλιθθάρκα από τις τζιεφαλαρκές προς το κέντρο του τοίχου, οπότε σχηματίζονταν σκαλιά σκαλιά. Στο διάστημα από τη μια τζιεφαλαρκά στην άλλη, βάζαμε λάσπη και απλώναμε το ράμμα για ευθυγράμμιση. Μετά συμπληρώναμε το κενό που σχηματιζόταν με πλιθθάρκα για να σχηματιστεί ο τοίχος. Την ώρα που τα εφαρμόζαμε, τα κτυπούσαμε με τη **μύστρα**[4], για να ευθυγραμμιστούν. Η μύστρα αυτή ήταν πολύ χοντρή, γύρω στα οκτώ χιλιοστά και μας την έκαμναν οι κομοδρόμοι. Όταν βάζαμε γύρω στις πέντε σειρές πλιθθάρκα περιμετρικά και φτάναμε στο ύψος της άκρης της πρώτης τζιεφαλαρκάς, σχηματίζαμε που πάνω άλλες τζιεφαλαρκές και ούτω καθεξής, μέχρι να φτάσουμε στο ύψος του τοίχου που θέλαμε. Αν χρειαζόμασταν μισό τούβλο, παίρναμε το πλιθθάρι, το στερεώναμε κάπου ώστε να κρέμεται από τη μέση και το κτυπούσαμε με άλλο, εκεί που θέλαμε να κοπεί».
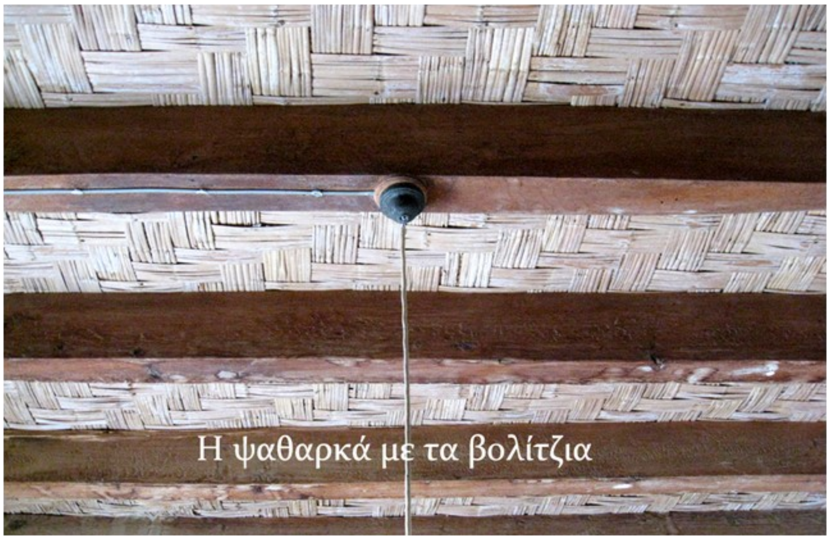

Παράδειγμα σχηματισμού της "τζιεφαλαρκάς"

Κάθε τόσο έλεγχαν την ευθυγράμμιση με το **ζυν και το ράμμα**. Για την κατασκευή της πόρτας και των παραθύρων τοποθετούσαν ως ανώφλια (**ανώβλια**) μακρόστενα ξύλα, τα οποία συνήθως ήταν τρία.

Η στέγη χρειαζόταν ιδιαίτερη προσοχή. Πρώτα απ' όλα έπρεπε να της δώσουν την απαραίτητη κλίση για να «φεύγουν» τα νερά της βροχής. Αυτή στηριζόταν πάνω σε μονοκόμματα ξύλα, τα ονομαζόμενα **βολίτζια**[5] ή **τσάππες** (δοκάρια), τα οποία τοποθετούσαν περίπου μισό μέτρο το ένα από το άλλο, κάθετα προς τη στενόμακρη πλευρά του μακρυναρκού. Συνήθως προέρχονταν από κορμούς κυπαρισσιών, αλλά τα

3. Από την ιταλική λέξη Martello, που σημαίνει σφυρί.
4. Μύστρα, από την αρχαία ελληνική λέξη «μύστρον», που ήταν μονάδα μέτρησης υγρών. Σημαίνει και «κουτάλι».
5. Βολίτζιν, από τη Γαλλική λέξη volige, που σημαίνει δοκάρι.

Η ψαθαρκά με τα βολίτζια

καλύτερα ήταν από ξύλο «αοράτων», το οποίο όμως ήταν δυσεύρετο. Ο Κόκας εξηγεί: «Τα βολίτζια ή τσάππες κάθονταν απευθείας πάνω στους τοίχους[6] και είχαν ύψος περίπου 15 εκατοστών. Για να ευθυγραμμιστεί ο τοίχος στο ίδιο ύψος με τα βολίτζια, το κενό των 15 εκατοστών, το οποίο δημιουργείτο με την τοποθέτησή τους, το συμπληρώναμε με τρία πλιθθάρκα. Μόλις λοιπόν το **βολικώναμε**, έτσι λαλούσαμε, κατασκευάζαμε τα **κροδώματα**[7] (άκρη + δώμα). Για την κατασκευή του κροδώματος χρησιμοποιούσαμε άσπρα μάρμαρα, τα οποία τοποθετούσαμε περιμετρικά πάνω στην στέγη, με τέτοιο τρόπο ώστε να προεξέχουν για να προστατεύουν το πάνω μέρος των τοίχων από τα νερά της βροχής». Νοείται ότι το κρόδωμα έδινε ομορφιά και χάρη στο σπίτι.

Για το **τσίππωμα** ή τη **στιασιάν** (στέγαση) του δώματος τοποθετούσαν πάνω από τα βολίτζια καλάμια, τα οποία αφού έξυναν καλά, τα έδεναν μεταξύ τους, το ένα δίπλα από το άλλο, για να μπορούν να τα εφαρμόζουν πάνω στα βολίτζια. Οι περισσότεροι όμως χρησιμοποιούσαν έτοιμες **ψαθαρκές** από καλάμια, που ήταν περισσότερο καλαίσθητες.

Τυπική Κυπριακή χολέτρα

Μερικές φορές, για να συγκρατούν καλύτερα τον πηλό, τοποθετούσαν **σκλινίτζια** (βούρλα), και σ' άλλες περιοχές ακόμη και φύκια. Ακολούθως, πάνω από τις ψαθαρκές, άπλωναν το πρώτο στρώμα πηλού, το οποίο ήταν λεπτό και το «εμπότιζαν» με ένα λεπτό στρώμα από χώμα, το οποίο κτυπούσαν για να εισχωρεί στον πηλό. Μετά, τοποθετούσαν πάνω στο δώμα δεύτερο στρώμα πηλού παχύτερο. Στις άκρες του δώματος, περιμετρικά, κατασκεύαζαν ένα μικρό ανάχωμα, σαμάρι, μέσα στο οποίο φώλιαζαν τις **χολέτρες** (υδρορροές), οι οποίες απομάκρυναν το νερό της βροχής. Γι' αυτό και οι αγγειοπλάστες κατασκεύαζαν το ακροφύσιο τους πιο στενό, ούτως ώστε το νερό μέσα στο σωλήνα να αποκτά πίεση και να εξακοντίζεται μακριά από τους τοίχους[8]. Συνήθως οι χολέτρες «έβλεπαν» στο πίσω μέρος του σπιτιού σύμφωνα και με την κλίση της στέγης.

6. Σε ορισμένες περιοχές της Κύπρου οι άκρες των βολιτζιών στηρίζονταν πάνω στα μάρμαρα που σχημάτιζαν το κρόδωμα.

7. Σύμφωνα με τον Ανδρέα Χατζημιχαήλ τα ονόμαζαν «κρώματα».

8. Γ. Χ. Παπαχαραλάμπους, «Η Κυπριακή οικία», σελ.10

Το δώμα, επειδή ήταν κατασκευασμένο από χώμα, ήθελε ιδιαίτερη φροντίδα και μάλιστα πριν έρθει ο χειμώνας. Γι' αυτό έμπαιναν στον κόπο κάθε Σεπτέμβρη να το καλύπτουν με **κώννο**, ένα είδος αργιλικού χώματος, το οποίο με τις πρώτες βροχές «έλιωνε» και εισχωρούσε στις χαραμάδες, στεγανοποιώντας το. Τον κώννο τον έφερναν από τη λίμνη Παραλιμνίου ή και από άλλες περιοχές. Τον άπλωναν πάνω στη στέγη με πολύ κόπο, αφού συνήθως τον ανέβαζαν με σχοινιά και ζεμπίλια.

Ήταν έθιμο, όταν ο μάστρος τοποθετούσε το **αγκωνάρι**, τον ακρογωνιαίο λίθο στους θεμελιούς του σπιτιού, να γίνεται η **σφαγή του κόκορα**. Όπως έγραψε[9] και η Αγνή Μιχαηλίδη: «Για να στεριώσουν οι θεμελιοί έσφαζαν ένα πετεινό κι' άφηναν το αίμα του να τρέξη πάνω στα πρώτα θεμέλια. Ύστερα έψηναν τον πετεινό στον φούρνο και νοικοκύρης και μαστόροι τον τρώγανε με μεγάλη ευχαρίστηση και σιγουράδα πως έκαναν ό,τι ήταν πρέπον».

Τα πλινθόκτιστα σπίτια έχουν σημαντικά πλεονεκτήματα αλλά και σοβαρά μειονεκτήματα. Ανάμεσα στα πλεονεκτήματά τους είναι το χαμηλό κόστος οικοδόμησης, η αντισεισμική τους συμπεριφορά και κυρίως οι μονωτικές τους ιδιότητες, αφού οι πλίνθοι το κρατούν ζεστό το χειμώνα και δροσερό το καλοκαίρι. Το κυριότερο μειονέκτημά τους είναι η διάβρωσή από το νερό της βροχής γι' αυτό μετά την κατασκευή τους τα σοβάτιζαν με γύψο[10], τον οποίο προμηθεύονταν από το χωριό Γύψου. Νοείται ότι απαιτούσε διαρκώς φροντίδα και κάθε δύο ή τρία χρόνια το **εσιύλωνναν**[11] εκεί που έπρεπε.

Στο μακρυνάρι εισερχόσουν από το καθιστικό και μετά ήταν τα δωμάτια για ύπνο που επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Στα παλιά χρόνια το πάτωμα των δωματίων ήταν χωμάτινο, αργότερα όμως, όσοι ήταν εχούμενοι, τοποθετούσαν άσπρο μάρμαρο από ένα ιζηματογενές πέτρωμα, τον **ύψαρο**, τον οποίον έκοβαν με πριόνι που χειρίζονταν δύο εργάτες. Το πλυσταριό (**πλυσταρκό**), μαγειρείο (**μαειρκό**) και η τουαλέτα βρίσκονταν σε εξωτερικούς χώρους. Αργότερα ενσωματώθηκαν στο κυρίως σπίτι. Σε μερικές περιπτώσεις πρόσθεταν στο σπίτι μια εγκάρσια πτέρυγα και έτσι σχηματιζόταν ένα «Γ». Συνήθως σ' αυτή την πτέρυγα στεγαζόταν το πλυσταριό και το μαγειρείο.

---

9. Αγνής Μιχαηλίδη, *«το παλιό βαρώσι»,* σελ.24

10. Χαρίκλειας Μιχαλοπούλου - Χαραλάμπους, «Περιστερωνοπηγή», σελ.416

11. Σιυλώννω, από την αρχαία Ελληνική λέξη «χυλόω», που σημαίνει επιχρίω.

Το μαειρκόν του σπιτιού

Στο μαγειρείο ή **μαειρκό** βρισκόταν η **νισκιά**[12] και η **πεζούλα**[13]. Η νισκιά ήταν η εστία φωτιάς, κατασκευασμένη από πέτρες. Την άναβαν με ξύλα, τα οποία ήταν άφθονα στην περιοχή. Πάνω σ' αυτήν τοποθετούσαν τη **μαΐρισσαν**, δηλαδή τη χύτρα ή κατσαρόλα, για την ετοιμασία του φαγητού. Ο καπνός της νισκιάς διέφευγε προς τα έξω από την καπνοδόχο. Την σκέπαζαν με δύο τούβλα ή με μάρμαρο για να μην εισέρχονται τα νερά της βροχής. Όμως, για καλύτερο εξαερισμό του χώρου, υπήρχαν πάνω ψηλά οι **αρσέρες**[14], τριγωνικά ανοίγματα στον τοίχο, τα οποία έβλεπαν προς τα έξω. Ήταν κάτι σαν μικρά παράθυρα. Οι αρσέρες ήταν μόνιμα ανοιχτές γι' αυτό πρόσθεταν κάποιο πλέγμα για να μην εισέρχονται ανεπιθύμητοι επισκέπτες. Η πεζούλα ήταν απαραίτητη για την ετοιμασία του φαγητού, ενώ πάνω στους τοίχους κρέμονταν τα μαγειρικά σκεύη, τα οποία στερέωναν είτε σε μικρές κόγχες, είτε σε τοιχάρμαρα. Μερικές φορές τα στερέωναν με ξύλινα καρφιά πάνω στους τοίχους. Στα παλιά χρόνια διατηρούνταν στη νισκιά συνεχώς κάρβουνα αναμμένα.

Οι αρσέρες, οπές εξαερισμού ενός πλινθόκτιστου σπιτιού

Μέσα στο μαειρκό υπήρχε συνήθως και η **κρεμαστή ερμαρόλα**. Ήταν ένα μικρό ξύλινο κατασκεύασμα με δύο πάτους, στους οποίους φύλαγαν φαγώσιμα, κυρίως τα ψωμιά, για να τα προστατεύουν από τα μυρμήγκια, αλλά και γλυκά του κουταλιού. Ονομαζόταν κρεμαστή, διότι κρεμόταν από την οροφή με τη βοήθεια ενός χαλκά. Την ανέβαζαν και την κατέβαζαν χρησιμοποιώντας ένα σχοινί, το οποίο έδεναν σε ξύλο μπηγμένο στον τοίχο. Μέσα σ' αυτήν φύλαγαν και τα **ψάρια σαβόρο**[15], μάλλον κατάλοιπο της Ενετοκρατίας.

12. Νισκιά είναι η εστία, δηλαδή το τζάκι. Παράγεται από τη λέξη: «εστία –νεστία– νισκιά». Ήταν δύο μικρά πέτρινα στηρίγματα πάνω στα οποία καθόταν η κατσαρόλα με την οποία μαγείρευαν.

13. Πεζούλα ή πεζούλι είναι ένας χαμηλός πέτρινος τοίχος. Προέρχεται από την αρχαία Ελληνική λέξη «πέζᾶ», που είναι η άκρη ενός σώματος.

14. Αρσέρα ή αρτσέρα είναι ο φωταγωγός. Λέξη η οποία παράγεται από την Ιταλική «arcella»

15. Ψάρια τα οποία μαγείρευαν με αλεύρι, λάδι και σκόρδο και τα φύλαγαν σε ξίδι για να διατηρούνται αρκετές μέρες.

Το πλυσταρκόν του σπιτιού

Στο πλυσταριό ή πλυσταρκό υπήρχε μια μεγαλύτερη νισκιά για να χωρεί πάνω σ' αυτήν το **χαρτζί,** καζάνι, μέσα στο οποίο ζέσταναν το νερό για το πλύσιμο των ρούχων. Η πλύση γινόταν σε μια στρογγυλή **βούρνα**[16], γούρνα, πέτρινη σκάφη στερεωμένη σε μια πεζούλα, η οποία είχε την «αξία» ενός πλυντηρίου ρούχων. Τα ρούχα, φυσικά, τα έτριβαν στο χέρι κομμάτι – κομμάτι. Για τον καθαρισμό τους, αφού δεν υπήρχαν οι σύγχρονες σκόνες πλυσίματος, χρησιμοποιούσαν την **αλουσίβα**[17], νερό το οποίο είχε «μαλακώσει» με την προσθήκη στακτού. Η αλουσίβα παρασκευαζόταν μέσα σε πιθάρι, το οποίο ήταν μόνιμα στερεωμένο δίπλα στη βούρνα. Το κάτω μέρος του ήταν στερεωμένο μέσα στο χωμάτινο δάπεδο. Μέσα σ' αυτό έβαζαν νερό, κατά προτίμηση της βροχής και πρόσθεταν στακτό από τη νισκιά. Το ανθρακικό νάτριο και κάλιο του στακτού διαλυόταν στο νερό και έτσι του έδινε την ιδιότητα να καθαρίζει τα έλαια και τα λίπη, γι' αυτό και αντικαθιστούσε τις σύγχρονες σκόνες πλυσίματος.

Το τσίγκινο μπάνιο των γονιών μας

Συνήθως μέσα στο πλυσταρκό έκανε το μπάνιο της όλη η οικογένεια. Εκεί φύλαγαν ένα μακρόστενο **τσίγκινο μπάνιο**, που ήταν στερεωμένο πάνω στον τοίχο και το οποίο κατέβαζαν κάθε Παρασκευή για το καθιερωμένο λουτρό. Για τα μικρά παιδιά, μια πιο γρήγορη «πλύση» μπορούσε να γίνει μέσα στην πέτρινη στρογγυλή βούρνα των ρούχων.

Το σπίτι με τις καμάρες

Στις αρχές του 20ου αιώνα, μετά από τον λήθαργο της οθωμανικής κατοχής, το κυπριακό σπίτι «εξελίχθηκε», αποκτώντας στην πρόσοψή του καμάρες, οι οποίες ήταν δυο ή τρεις, ανάλογα με το βαλάντιο του ιδιοκτήτη. Η προέκταση της στέγης γινόταν προς το νότο, με συνεπακόλουθο το πλάτος του σπιτιού να διπλασιαστεί, γεγονός που οδήγησε σε λίγα χρόνια στην εμφάνιση των ονομαζόμενων δίχωρων σπιτιών. Ο διπλασιασμός του πλάτους επιτυγχάνετο με τη στερέωση βολιτζιών εκατέρωθεν ενός κεντρικού τοίχου κατά μήκος της πρόσοψης, όπου υπήρχαν και οι καμάρες. Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε τον ηλιακό και επιπρόσθετους χρήσιμους χώρους.

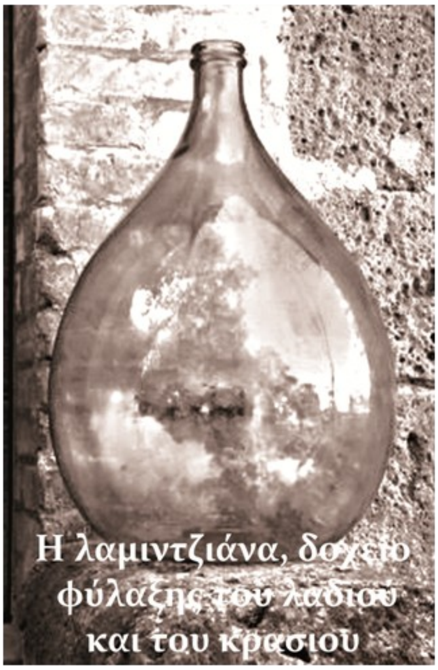
Ο ηλιακός χρησίμευε όχι μόνο ως καθιστικό, σε ώρες ανάπαυσης, αλλά και ως χώρος εργασίας, προστατεύοντας τους ενοίκους από τον καυτό ήλιο της Κύπρου και ζεσταί-

16. Βούρνα είναι η γούρνα, από την αρχαία ελληνική λέξη «γώρνη», που σημαίνει κοίλη πέτρα.
17. Είναι η αλισίβα, από την ιταλική λέξη «lisciva».

νοντάς τους τον χειμώνα. Ήταν σαν ένα υπαίθριο δωμάτιο. Εδώ γίνονταν οι μεγάλες οικογενειακές συναθροίσεις και τα φαγοπότια τις γιορτές του Πάσχα, τις «Σήκωσες», την Καθαρά Δευτέρα, τα Χριστούγεννα και άλλες. Από ένα σιδερένιο κρίκο, το **τερτζιέλλιν**[18], στο κέντρο της μεσαίας καμάρας, κρέμμαζαν και τη **σούσα**[19].

Συνήθως, μπαίνοντας στο σπίτι, το πρώτο δωμάτιο που έβρισκες ήταν η **Σάλα**[20], η οποία ήταν μαρμαρωμένη και κατάλληλα διακοσμημένη. Μέσα σ' αυτήν υπήρχε γύψινη **σουβάντζα**[21], την οποίαν στόλιζαν με διακοσμητικά πιάτα, μπιμπελό, βάζα, **μερρέχες**[22], ενώ στους τοίχους υπήρχαν επίσης κάδρα κατασκευασμένα από κουκούλια του μεταξοσκώληκα και πολύχρωμα πανέρια. Δεξιά και αριστερά της σάλας εύρισκες τους κοιτώνες, με τη χαρακτηριστική **καρκόλα**[23], το σιδερένιο κρεβάτι του ζεύγους με τους τέσσερεις στύλους στις άκρες από τους οποίους κρεμόταν το **σκλουβέριν**[24], δηλαδή η κουνουπιέρα. Δίπλα από το κρεβάτι ήταν το ξύλινο **αρμάρι**, στενόμακρο και συνήθως σκαλιστό. Δεν ήταν διόλου απίθανο το πάτωμα των υπνοδωματίων να ήταν χωμάτινο.

Στην μια άκρη του σπιτιού, δεξιά ή αριστερά, βρισκόταν η κουζίνα. Μέσα σ' αυτήν υπήρχε η εστία με τα ξύλα και πάνω από αυτήν, για εξαερισμό, υπήρχε η **τσιμινιά**[25] με τη δική της σουβάντζα. Πάνω σ' αυτήν τοποθετούσαν τα μπουκάλια με το γλυκό του κουταλιού, τον καφέ, τη ζάχαρη, το αλάτι, το τσάι και ένα σωρό μπιμπελό. Σε μια γωνιά της κουζίνας βρισκόταν και το **εντοιχισμένο ερμάρι**[26], μια ορθογώνια εσοχή στον τοίχο, βάθους περίπου 35 εκατοστών, με τρεις πατούς, στον κατώτερο των οποίων φύλαγαν τις γυάλινες **λαμιντζιάνες**[27] με το λάδι και το κρασί. Στους πιο πάνω πατούς συνήθιζαν να φυλάγουν τα οικιακά σκεύη. Το εντοιχισμένο ερμάρι καλυπτόταν με κουρτίνα για να μην φαίνονται τα αντικείμενα. Αργότερα εμφανίστηκαν και οι ξύλινες **ερμαρόλες** με τη γυάλινη πρόσοψη, ενώ στα πλαϊνά υπήρχε διχτυωτό **ττέλι**[28], πλέγμα, για να εξαερίζεται. Οι δύο τελευταίοι πάτοι ήταν κλειστοί για να μην φαίνονται τα σκεύη που υπήρχαν μέσα.

Η λαμιντζιάνα, δοχείο φύλαξης του λαδιού και του κρασιού

18. Το τερζιέλλιν προέρχεται από την Αρχαία Ελληνική λέξη «κρικέλλιν».
19. Το παραδοσιακό σπίτι στο Φρέναρος https://phrenaros.org.cy
20. Από την ιταλική λέξη Sala, που σημαίνει μεγάλη αίθουσα.
21. Από τις Γαλλικές λέξεις sous vases, που σημαίνουν κάτω από τα βάζα.
22. Μερρέχα, από τις λέξεις «μύρον + έχω», που είναι το μυροδοχείο.
23. Από την ιταλική λέξη carriola, που σημαίνει κλίνη.
24. Από τη Γαλλική λέξη «esprevier», από την οποία προήλθε το «σπλιβέριν».
25. Από τη Γαλλική λέξη «cheminée».
26. Χαρίκλειας Μιχαλοπούλου - Χαραλάμπους, «Περιστερωνοπηγή», σελ.420
27. Από την ιταλική λέξη «damigiana», που σημαίνει μεγάλη μπουκάλα.
28. Από την Οθωμανική λέξη «Tel».

Το δίχωρον

Όπως γράφουν οι μελετητές της κυπριακής κατοικίας[29], ο τύπος του δίχωρου σπιτιού αποτελεί εξέλιξη του μακρυναρκού. Για να κερδίσουν περισσότερο χώρο, ένωσαν δύο μακρυνάρκα, κατά μήκος, με αποτέλεσμα ο νέος τύπος οικίας να έχει διπλάσιο πλάτος. Επειδή δεν υπήρχαν τόσο μακριά βολίτζια, για να το στεγάσουν, κατασκεύαζαν στη μέση μία καμάρα πάνω στην οποία στηρίζονταν οι δοκοί. Η καμάρα χώριζε το κυρίως δωμάτιο στα δύο, εξού και «δίχωρο». Πάνω σ' αυτήν την αψίδα «πατούσαν» οι δοκοί, οι οποίοι εκτείνονταν εκατέρωθεν, για να στεγάσουν όλο το σπίτι. Στο σημείο αυτό η στέγη κατασκευαζόταν υπερυψωμένη, άρα ήταν «σαμαρωτή». Νοείται ότι τα νερά της βροχής διέφευγαν και από τις δύο πλευρές του σπιτιού.

Ανάμεσα στα πλεονεκτήματα του νέου τύπου, εκτός από το διπλασιασμό του χώρου, ήταν η ύπαρξη εσωτερικής καμάρας μέσα στο σπίτι η οποία του έδινε περισσότερη καλαισθησία. Επειδή αυτή βρισκόταν στην είσοδο της οικίας, το δίχωρο δωμάτιο το οποίο στέγαζε, ήταν το σαλόνι του σπιτιού με τη στολισμένη σουβάντζα, το ξυλόγλυπτο μπαούλο ή το **μπουρό**[30]. Από την κορυφή της καμάρας κρεμόταν το σχοινί που στερέωναν τη λάμπα πετρελαίου, που έδινε φως στον κύριο χώρο του σπιτιού.

Τα δίχωρα επικράτησαν στο νησί γύρω στο 1920 και ήταν αποτέλεσμα της βελτίωσης των συνθηκών ζωής και του βιοτικού επιπέδου του κυπριακού λαού.

Τα πόρτια

Τα **πόρτια** ήταν ο τελευταίος τύπος κυπριακού παραδοσιακού σπιτιού. Αποτελείτο από ένα μάλλον ορθογώνιο ισόγειο, του οποίου η μια πόρτα έβλεπε προς τον δρόμο και η άλλη απέναντι προς την αυλή. Μπαίνοντας μέσα σ' αυτό συναντούσες τον χώρο του καθιστικού ή Χωλ. Δεξιά και αριστερά ήταν τα διάφορα δωμάτια, με το δικό τους παράθυρο. Αν υπήρχε ανώι, στην άκρη του Χωλ, δεξιά ή αριστερά, βρισκόταν η σκάλα που οδηγούσε στον πάνω όροφο. Συνήθως, αν το σπίτι ήταν ισόγειο, κτιζόταν με τα πλιθθάρκα. Αν ήταν διώροφο χρησιμοποιούσαν πέτρα, τουλάχιστον για το ισόγειο. Τα διώροφα πόρτια σπίτια στην ενορία μας, τα οποία κτίστηκαν γύρω 1930, ήταν λίγα και αποτελούσαν ένδειξη ευημερίας για ορισμένες οικογένειες.

Ο πουκατινός φούρνος

Αναπόσπαστο μέρος του Αι-Μεμνίτικου σπιτιού ήταν ο φούρνος του. Το στόμιό του έβλεπε πάντα προς την Ανατολή. Τα ξύλα άφθονα, κανένα πρόβλημα. Τα κλαδέματα από τα περιβόλια έδιναν άφθονη ξυλεία, γι' αυτό και η **λαμπρατζιά** της ενορίας ήταν από τις μεγαλύτερες του Βαρωσιού. Στην Κύπρο υπάρχουν δύο είδη φούρνων, ο **πουπανινός**

29. Γ. Χ. Παπαχαράλμπους, «Η Κυπριακή οικία», σελ.25
30. Από τη Γαλλική λέξη «bureau».

και ο **πουκατινός**, ονομασία η οποία τους δόθηκε ανάλογα με το που έκαιγαν τα ξύλα πάνω ή κάτω από την πλάκα τους. Και οι δύο έχουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους. Ο πουπανινός φούρνος **πυρώνει** πιο εύκολα, με σημαντικό πλεονέκτημα ότι είναι περισσότερο συμπαγής. Δηλαδή δεν υπάρχει περίπτωση να πέσει απρόοπτα η πλάκα και να «μείνεις στα κρύα του λουτρού», όπως συμβαίνει μερικές φορές με τον πουκατινό. Επιπλέον, ο πουκατινός χρειάζεται περισσότερη ώρα για να πυρώσει και σαφώς περισσότερα ξύλα. Όμως, σύμφωνα και με τη γνωστή φράση, «ψήνει το οφτόν δυο φορές», κρατεί επί ώρες την πυρά του, γι' αυτό και οι νοικοκυρές μετά το συνηθισμένο φούρνισμα τον χρησιμοποιούν για να ψήσουν **ποξαμάθκια** (παξιμάδια) ή οφτές πατάτες και αυγά. Άλλο τους πλεονέκτημα είναι ότι το πάνω μέρος της πλάκας δεν έρχεται σε άμεση επαφή με τα κάρβουνα, όπως στον πουπανινό και έτσι διατηρείται καθαρή. Δυστυχώς, λόγω της άφθονης υγρασίας που υπάρχει στην Κύπρο, με τον χρόνο η πλάκα αδυνατίζει, ραγίζει και στο τέλος καταρρέει. Γι' αυτό και οι περισσότεροι Άι-Μεμνίτες έτρεχαν να προμηθευτούν την πλάκα του φούρνου τους από τον μάστρε Θεόδουλο, που είχε τη δική του «συνταγή» για την κατασκευή της.

Η αυλή με το σιμιντίριν[31]

Συνήθως, στην πρόσοψη των σπιτιών υπήρχε το λεγόμενο **σιμιντίρι**. Ήταν ένας πετρόκτιστος τοίχος που προστάτευε τους ενοίκους από ανεπιθύμητους επισκέπτες. Τα σιμιντίρια της ενορίας μας δεν είχαν καμιά ιδιαίτερη χάρη, διότι δεν υπήρχε η διακοσμητική πέτρα που χρησιμοποιούσαν σ' άλλα μέρη. Εξάλλου υπερίσχυε η παρουσία των φραμών που ήταν και το κύριο φρακτικό για τα περιβόλια. Μερικές φόρες πάνω στα σιμιντίρια στερέωναν ξύλινα ή σιδερένια κάγκελα.

Οι Άι-Μεμνίτες, άνθρωποι της φύσης, αγαπούσαν ιδιαίτερα τα **φκιόρα**[32], τα άνθη, γι' αυτό και οι αυλές τους ήταν γεμάτες απ' αυτά. Αποτελούσαν μια πράσινη πανδαισία. Μέσα σ' αυτές εύρισκες γιασεμιά, τριανταφυλλιές, βασιλιτζιές και ένα σωρό άλλα φυτά. Επειδή στο Βαρώσι υπήρχαν άφθονες πήλινες γλάστρες, κάθε σπίτι είχε μπόλικες από αυτές και έτσι οι αυλές τους ξεχείλιζαν από χρώμα και άρωμα. Όπως περιέγραψε[33] και ο Ντίνος Κωνσταντίνου: «Οι κάμαρες των σπιτιών έβλεπαν προς την αυλή με τις γλάστρες και τα φκιόρα, που για μας, που έχουμε παιδικές αναμνήσεις, έδιναν ένα ιδιαίτερο χρώμα. Κάπου εκεί κοντά ήταν η δοξαμένη με το κλήμα και την άλλη βλάστηση, το μάραθο, τη συκαμιά, την ελιά, το φούλι, το γιασεμί. Ήταν ένας επίγειος παράδεισος το σπίτι στον Άγιο Μέμνονα!».

31. Προέρχεται από τη λέξη «κοιμητήριο» διότι αυτά, συνήθως, περιφράσσονται με ψηλό τοίχο.
32. Από την Ιταλική λέξη «fiore».
33. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων», σελ.252

Λίγο πριν φύγουμε για την προσφυγιά άρχισαν να κτίζονται μοντέρνες, εντυπωσιακές κατοικίες, δείγμα της μεγάλης ανάπτυξης που επικρατούσε σε μια ευημερούσα πόλη. Στη συνέχεια παραθέτουμε δύο φωτογραφίες καινούργιων σπιτιών στην ενορία μας.

Το καινούργιο σπίτι της Μάχης Ψαρά

Καινούργιο σπίτι σε πάροδο της οδού Καρμελιτών

8. ΤΟ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΗΣ ΕΝΟΡΙΑΣ

Η οδός Αχαρνών με τους φραμούς
Επιστροφή από την παραλία της "Χρυσής Άμμου"
Φωτογραφία γύρω στο 1960

Στις αρχές του 20ου αιώνα δεν υπήρχε το οδικό δίχτυο της ενορίας μας, όπως το γνωρίζαμε πριν πάρουμε το δρόμο της προσφυγιάς. Οι υφιστάμενοι δρόμοι ήταν μάλλον αμμώδη μονοπάτια, τα οποία συνέδεαν τις διάφορες αγροικίες μεταξύ τους. Συνήθως ήταν στενά και εκατέρωθέν τους υψώνονταν τεράστιοι φραμοί, που με τα σημερινά δεδομένα θα ήταν αρκετά τρομακτικό να τα διέσχιζες, ιδιαίτερα στα σημεία που στένευαν και οι κορυφές τους έσμιγαν. Το όλο «οδικό δίκτυο» λοιπόν, την εποχή εκείνη , κολυμπούσε μέσα στην άμμο, ακόμη και ο κυριότερος δρόμος, αυτός που συνέδεε τον Άγιο Μέμνονα με το Βαρώσι. Το γεγονός αυτό μας θυμίζει τα λόγια της ***Esmé Scott – Stevenson***, συζύγου του τότε Βρετανού Διοικητή της Κερύνειας, όταν το 1879 επιχείρησε να πάει πεζή από την Αμμόχωστο στο Βαρώσι, γράφοντας[1] ότι: «**Η απόσταση από την πόλη της Αμμόχωστου μέχρι τα Βαρώσια είναι δέκα λεπτά πεζοπορίας κατά μήκος ενός δρόμου, που για να τον διασχίσεις, πρέπει σε κάθε βήμα τα πόδια σου να βυθίζονται μέσα στην άμμο μέχρι τον αστράγαλο**».

Όταν άρχισε στο Βαρώσι η επίστρωση των δρόμων με άσφαλτο, το οδόστρωμα σταματούσε στην εκκλησία του Σταυρού. Ο Ντίνος Κωνσταντίνου, εγγονός του Κωνσταντή του σκαρπάρη, στη συνέντευξη που μας παραχώρησε, είπε: «Μέχρι το 1943 η άσφαλτος από το Βαρώσι τελείωνε εκεί που ήταν η εκκλησία του Τιμίου Σταυρού. Όταν πηγαίναμε με το ποδήλατο, από τον Άγιο Μέμνονα προς το Βαρώσι, για να φθάσουμε μέχρι τον Σταυρό, διασχίζαμε μονοπάτια τόσο δύσβατα που αναγκαζόμασταν να κατεβαίνουμε και να το σπρώχνουμε. Τα παπούτσια μας άσπριζαν από το χώμα».

Μελετώντας την όλη κατάσταση, μέσω των παλιών εφημερίδων και πραγματοποιώντας ένα ταξίδι πίσω στον χρόνο, καταλαβαίνουμε ότι η κατάσταση του δρόμου που συνέδεε τον Άγιο Μέμνονα με το Βαρώσι, θύμιζε λίγο ή πολύ το «γεφύρι της Άρτας». Ας δούμε όμως τα γεγονότα με τη σειρά, τουλάχιστον αυτά που περιήλθαν εις γνώση μας.

Η πρώτη αναφορά για τον δρόμο Αγίου Μέμνονος - Βαρωσίων βρέθηκε σ' ένα άρθρο

1. Esmé Scott - Stevenson, "Our Home in Cyprus" σελ. 283

εφημερίδας του 1903, που αφορούσε την έγκριση παροχής δανείου £300, για την δεντροφύτευση της παραλίας του Βαρωσιού, ούτως ώστε να εμποδίζεται η συσσώρευση άμμου, η οποία κατέστρεφε τον «δρόμο» που οδηγούσε από τον Άγιο Μέμνονα προς το Βαρώσι. Ο αρθογράφος συνέδεσε το γεγονός αυτό με το μέγα θέμα της αναδάσωσης της Κύπρου. Μετά την αποχώρηση των Οθωμανών κατακτητών και την ανάληψη της διακυβέρνησης από τους Βρετανούς αποικιοκράτες, φαίνεται ότι οι τελευταίοι έδωσαν υποσχέσεις για συντονισμένη αναδάσωση του νησιού, αφού, όπως έγραψε[2] ο Τύπος: «Δεν θα ήτο υπερβολικόν το λεχθέν υπό ευρωπαίων τινών, ότι εάν η Κύπρος έμενεν ήμισυν ακόμη αιώνα υπό των Τούρκων, η Μεσόγειος θα ηρίθμει ένα επί πλέον βράχον». Τότε οι Βρετανοί κάλεσαν να έλθει στο νησί Γάλλος ειδικός δασολόγος για να μελετήσει επί τόπου το πρόβλημα. Ο συντάκτης όμως του πιο πάνω άρθρου παραπονιόταν ότι: «Η ασύγγνωστος γλισχρότης (ανεπάρκεια) της κυβερνήσεως εξηνάγκασε τον διακεκριμένον δασολόγον ενωρίτατα να καταθέση την εντολήν του, διότι τα δεσμά, δι' ών είχον περιβληθη αι χείρες του, δεν τω επέτρεπον την ευσυνείδητον του εαυτού καθήκοντος εκπλήρωσιν».

Στο ερώτημα ποια ήταν αυτή η παράλια περιοχή, η οποία έπρεπε ν' αναδασωθεί για να εμποδίζεται η συσσώρευση άμμου, μόνο εικασίες μπορούν να γίνουν. Το αδιαμφισβήτητο συμπέρασμα είναι αυτό, το οποίο τονίστηκε από την αρχή, ότι δηλαδή ο δρόμος προς το Βαρώσι ήταν αμμώδης, ασταθής και σε περιπτώσεις βαριάς βροχόπτωσης διακοπτόταν η συγκοινωνία προς το κέντρο της πόλης. Γι' αυτό και οι Άι-Μεμνίτες υπέφεραν, όχι μόνο από τους δικούς τους δρόμους, αλλά και από τον σημαντικότερο, από τον οποίον εξαρτάτο η εμπορική κίνηση της ενορίας και όχι μόνον.

Τον Μάρτιο του 1904 ο Βρετανός Διοικητής της Κύπρου **Ρόμπερτ Βίδδωλφ**, ο οποίος έφερε τον τίτλο «Ο Μέγας Αρμοστής», κατέφθασε στην Αμμόχωστο και εγκαταστάθηκε προσωρινά στον χώρο του ενετικού στρατοπέδου. Μέσα στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του και της επικοινωνίας με τις δύο κοινότητες του νησιού[3], δέχτηκε σε ακρόαση αρκετούς Οθωμανούς και Χριστιανούς. Στους Οθωμανούς σύστηνε να πωλήσουν τις κατοικίες τους εντός των τειχών και να αναγείρουν άλλες, έξω από αυτά[4]. Τους υποδείκνυε μάλιστα, ως τον πλέον κατάλληλο χώρο, το μέρος μεταξύ της Αμμοχώστου και του Αγίου Λουκά. Οι Χριστιανοί ζήτησαν από αυτόν να τους επιτραπεί να επισκευάσουν τον ναό του Αγίου Γεωργίου του «Οξορινού», αφού, όπως τόνισαν, τελείται ήδη εκεί Θεία Λειτουργία. Ο Μέγας Αρμοστής προσπάθησε να τους μεταπείσει, για να διορθώσουν έναν άλλο ναό, του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων, ο οποίος ήταν ερειπωμένος, διότι: «Μεγάλως θα συμβάλη εις το μεγαλείον της Αμμοχώστου, η οποία ταχέως θα προσελκύση πολλά κεφάλαια[5]». Οι Χριστιανοί όμως αρνήθηκαν λόγω του υψηλού κόστους που απαιτείτο σχετικά.

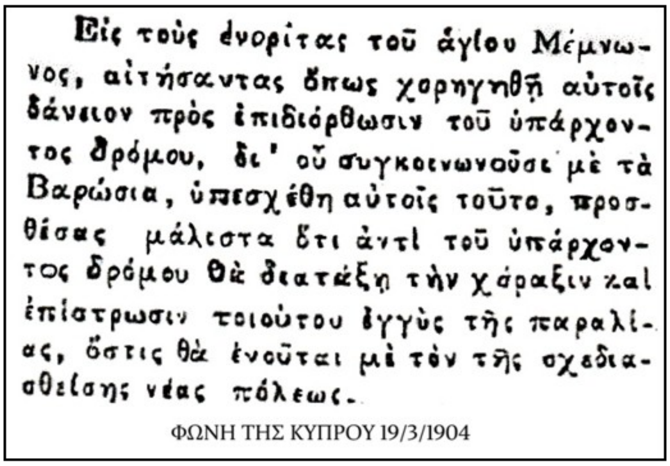
2. Φωνή της Κύπρου, 12/12/1903

3. Είχε πάρει εντολή από τον Γλάδστωνα να εφαρμόζει φιλελεύθερα μέτρα.

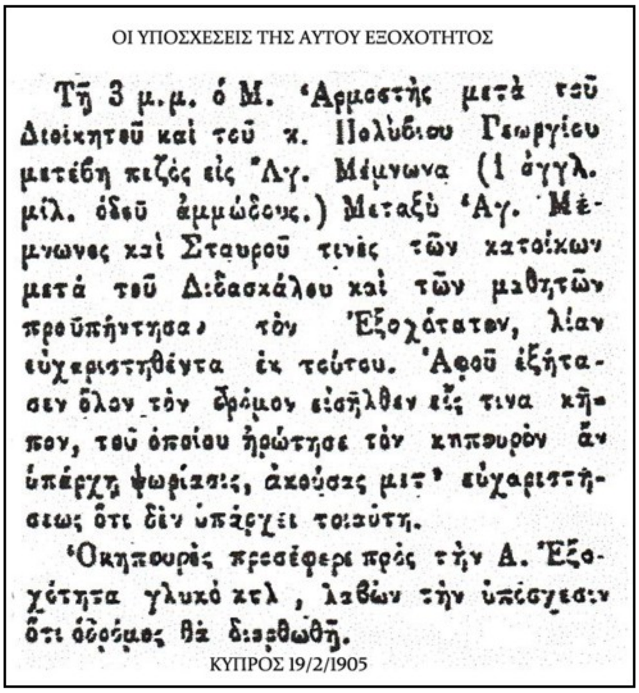
4. Προφανώς αναγνώριζε την Ελληνική προέλευση της πόλης, για την οποία είχε τα σχέδια του.

5. Φωνή της Κύπρου, 19/3/1904

Ανάμεσα στους Χριστιανούς ήταν και μία αντιπροσωπεία από τον Άγιο Μέμνονα, η οποία ζήτησε να δει τον Κυβερνήτη, για να του εκφράσει τα παράπονά της για την κατάσταση του κύριου δρόμου προς το Βαρώσι και να ζητήσει δάνειο για την επιδιόρθωσή του. Ίσως δεν θα πίστευαν στα αυτιά τους όταν άκουσαν τον ίδιο τον κυβερνήτη, όχι μόνο να εγκρίνει τη χορήγηση δανείου, αλλά και να τους μιλά για το μελλοντικό όραμά του για μια Νέα Πόλη. Τους υποσχέθηκε μάλιστα ότι θα διέτασσε την χάραξη ενός καινούργιου δρόμου πλησίον της παραλίας[6], μάλιστα «επιστρωμένου», που θα συνέδεε την ενορία με τη Νέα Πόλη.

Εἰς τοὺς ἐνορίτας τοῦ ἁγίου Μέμνωνος, αἰτήσαντας ὅπως χορηγηθῇ αὐτοῖς δάνειον πρὸς ἐπιδιόρθωσιν τοῦ ὑπάρχοντος δρόμου, δι' οὗ συγκοινωνοῦσι μὲ τὰ Βαρώσια, ὑπεσχέθη αὐτοῖς τοῦτο, προσθέσας μάλιστα ὅτι ἀντὶ τοῦ ὑπάρχοντος δρόμου θὰ διατάξῃ τὴν χάραξιν καὶ ἐπίστρωσιν τοιούτου ἐγγὺς τῆς παραλίας, ὅστις θὰ ἑνοῦται μὲ τὸν τῆς σχεδιασθείσης νέας πόλεως.

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 19/3/1904

ΟΙ ΥΠΟΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΕΞΟΧΟΤΗΤΟΣ

Τῇ 3 μ.μ. ὁ Μ. Ἁρμοστὴς μετὰ τοῦ Διοικητοῦ καὶ τοῦ κ. Πολυβίου Γεωργίου μετέβη πεζὸς εἰς Ἅγ. Μέμνωνα (1 ἀγγλ. μίλ. ὁδοῦ ἀμμώδους.) Μεταξὺ Ἁγ. Μέμνωνος καὶ Σταυροῦ τινὲς τῶν κατοίκων μετὰ τοῦ Διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν προϋπήντησαν τὸν Ἐξοχώτατον, λίαν εὐχαριστηθέντα ἐκ τούτου. Ἀφοῦ ἐξήτασεν ὅλον τὸν δρόμον εἰσῆλθεν εἴς τινα κῆπον, τοῦ ὁποίου ἠρώτησε τὸν κηπουρὸν ἂν ὑπάρχῃ ψωρίασις, ἀκούσας μετ' εὐχαριστήσεως ὅτι δὲν ὑπάρχει τοιαύτη.

Ὁ κηπουρὸς προσέφερε πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα γλυκὸ κτλ, λαβὼν τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ὁ δρόμος θὰ διορθωθῇ.

ΚΥΠΡΟΣ 19/2/1905

Τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους, δηλαδή το 1905, ο Μέγας Αρμοστής Ρόμπερτ Βίδδωλφ επέστρεψε στην Αμμόχωστο για να επιθεωρήσει ο ίδιος τα κατασκευαστικά έργα, που αφορούσαν τον Κυπριακό Σιδηρόδρομο. Όπως φαίνεται, ήταν τόσο πολύ αγαπητός στους Χριστιανούς και Οθωμανούς, ώστε αυθόρμητα τον υποδέχτηκαν πολλοί στην είσοδο της Αμμοχώστου. Την επόμενη μέρα επαναλήφθηκε το ίδιο σκηνικό, όπως κατά την προηγούμενη χρονιά, δηλαδή παρέλασε από μπροστά του αρκετό πλήθος με διάφορα αιτήματα. Για την δική μας την περίπτωση, εκείνο που προκαλεί εντύπωση, είναι ότι ο ίδιος ο Κυβερνήτης ζήτησε να μεταβεί επιτόπου για να διαπιστώσει «ιδίοις όμμασι» το μέγεθος του προβλήματος. Γι' αυτό, στις 3 μετά το μεσημέρι, πήρε μαζί του τον Διοικητή της Αμμοχώστου και τον Πολύβιο Γεωργίου και αφού έφτασαν στην ενορία Σταυρού ***μετέβη πεζός*** στην ενορία του Αγίου Μέμνονος. Εκεί, όπως φαίνεται στη σχετική ανταπόκριση, τον υποδέχτηκαν, μεταξύ άλλων, ο δάσκαλος Θεόδωρος Ιωάννου μαζί με τους μαθητές του, γεγονός που τον χαροποίησε. Ο Ιωάννου παρεκάλεσε τον Κυβερνήτη να λυτρώσει τις δύο ενορίες, Σταυρού και Άγιου Μέμνονος, από «το ελεεινόν της συγκοινωνίας με την πόλην». Ο Αρμοστής ρώτησε αν

6. Άραγε ήταν η πρώτη σκέψη για ένα δρόμο, όπως η Λεωφόρος Κέννεντυ;

είναι διαθέσιμοι να βοηθήσουν την κυβέρνηση προς τον σκοπό αυτό. Του απάντησαν ότι είναι έτοιμοι να συνεισφέρουν £245. Ακολούθως μπήκε σ' ένα περιβόλι για να το περιεργαστεί και αφού ενδιαφέρθηκε για την ύπαρξη ψώρας, «εισέπραξε» κυπριακό γλυκό και φεύγοντας έδωσε υποσχέσεις στον κηπουρό για την επιδιόρθωση του δρόμου.

Προς τα τέλη του 1906, επιτέλους, άρχισαν τα βελτιωτικά έργα του υφιστάμενου δρόμου Αμμοχώστου – Σταυρού – Αγίου Μέμνονος. Φυσικά, μην πάει το μυαλό μας σε ασφαλτόστρωση, αλλά στην σταθεροποίηση του αμμώδους υποστρώματος, με κάτι άσπρες ορθογώνιες πέτρες, οι οποίες στα ενδιάμεσα στερεώνονταν με χαβάρα. Δεν ήταν και η καλύτερη λύση, τώρα όμως οι άμαξες και τα κάρα θα διακινούνταν χωρίς να βουλιάζουν στις λάσπες. Οι γηραιότεροι Άι-Μεμνίτες θυμούνται αυτούς τους δρόμους, καθώς και το δαιμονιώδη θόρυβο που ακουόταν, όταν τους διέσχιζαν τα τροχοφόρα της εποχής.

Οι Άι-Μεμνίτες θα αργούσαν πολύ να δουν το χρώμα της ασφάλτου. Προφορικές μαρτυρίες αναφέρουν ότι το πρώτο τμήμα δρόμου που ασφαλτοστρώθηκε, γύρω στο 1934, ήταν μεταξύ του παγοποιείου και του ναού της ενορίας[7]. Εν τω μεταξύ από το 1935 το Δημαρχείο Αμμοχώστου προσπαθούσε απεγνωσμένα να πείσει τους κηπουρούς του Αγίου Μέμνονος να κόψουν μέρος των φραμών τους, ούτως ώστε να γίνει η δέουσα διαπλάτυνση, που απαιτείτο για ασφαλτόστρωση. Για τους κηπουρούς όμως οι φραμοί ήταν κάτι που έμοιαζε με τα μαλλιά του θρυλικού Σαμψών. Είχαν την άποψη, ότι αν έκοβαν τους φράκτες τους, τα δέντρα θα κινδύνευαν, γενόμενα έρμαιο των σφοδρών ανέμων.

Το 1939 μερικοί κάτοικοι της ενορίας, οι οποίοι δεν άντεχαν πλέον την καταθλιπτική εικόνα της σκόνης που κατέκλυζε τα πάντα, διαμαρτυρήθηκαν στο Δημαρχείο Αμμοχώστου. Η εφημερίδα ***ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 8/3/1939*** μας πληροφορεί ότι: «Προέκυψε διαφορά ανάμεσα στον Δήμο Αμμοχώστου και τους κατοίκους του Αγίου Μέμνονος, οι οποίοι παραπονούνται ότι παρατηρούν μεγάλη κωλυσιεργία στην ασφαλτόστρωση του δρόμου Σταυρού μέχρι την ενορία τους. Ο Δήμαρχος, όμως, κ. Γεώργιος Εμφιετζής, δήλωσε ότι η καθυστέρηση που παρατηρείται οφείλεται σε ορισμένους κατοίκους του Αγίου Μέμνονος, οι οποίοι αρνούνται να κόψουν τους φραγμούς τους, για την διαπλάτυνση που απαιτείται, για να κατασκευαστεί ο δρόμος».

Ένας Άι-Μεμνίτης, του οποίου το όνομα δυστυχώς αγνοούμε, σε λίγες μέρες δημοσίευσε στην εφημερίδα[8] την ακόλουθη επιστολή: «**Θέλω να σας παρακαλέσω θερμώς όπως μου παραχωρήσετε ολίγο χώρο για να εκθέσω τις απόψεις μου για ένα ζήτημα που αφορά αφενός μεν το προάστιο του Αγίου Μέμνονος και αφετέρου το Δημαρχείο Αμμοχώστου. Πριν από ένα μήνα υποβάλαμε στο Δημοτικό Συμβούλιο αίτημα όπως ο Δήμος ασφαλτοστρώσει τον δρόμο Βαρωσίων - Αγίου Μέμνονος για ευκολότερη συγκοινωνία, αλλά και για αποφυγή από τις ζημιές που προκαλεί η σκόνη στα εσπεριδοειδή. Το Δημοτικό Συμβούλιο έδειξε μεγάλη διάθεση και προθυμοποιήθηκε**

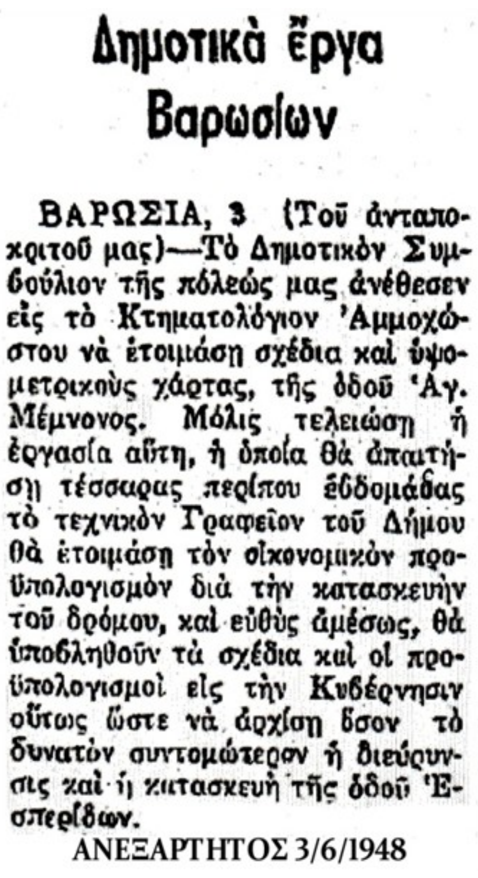
7. Το πρώτο ασφαλτοστρωμένο τμήμα έγινε με την μεσολάβηση του Μουχτάρη Κώστα Δημητρίου, ο οποίος είχε συγγένεια με τον Δήμαρχο Γεώργιο Εμφιετζή.

8. Εσπερινή, 28/3/1939

ν' αρχίσει αμέσως τα έργα φτάνει οι κηπουροί να δεχτούν να αποκοπεί μικρό μέρος εκατέρωθεν των φραγμών των κήπων τους, ούτως ώστε ο δρόμος που θα προέλθει να χωρεί δύο αυτοκίνητα τα οποία διακινούνται από αντίθετες κατευθύνσεις. Δυστυχώς οι κηπουροί μας δεν είναι πρόθυμοι να υιοθετήσουν την προτροπή του Δημαρχείου. Είμαι και εγώ ένας από αυτούς που θα επηρεαστούν και θα υποβληθούν στην θυσία της αποκοπής μέρους φραγμών του περιβολιού του. Όμως, πιστεύω ότι το γενικότερο καλό επιβάλλει να δεχτούμε αυτή τη θυσία. Αν νομίζουν ότι η αποκοπή των φραγμών θα καταστήσει τα δέντρα ευάλωτα στους ανέμους, το πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί με την κατασκευή ενός πρόχειρου τεχνητού φραγμού, μέχρι να μεγαλώσει αυτός που θα φυτέψουμε. Μετά τιμής. Εις Αγιομεμνίτης».

Μέχρι να πειστούν οι Άι-Μεμνίτες να κόψουν τους φραμούς τους, ξεκίνησε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και τα πράγματα έγιναν πολύ πιο δύσκολα. Τον Μάιο του 1941 εκατόν και πλέον ενορίτες υπέγραψαν και απέστειλαν αίτηση[9] προς τον έντιμο Διοικητή της Αμμοχώστου, όπως η οδός Εσπερίδων, η οποία ξεκινούσε από την εκκλησία του Σταυρού, επισκευαστεί και ασφαλτοστρωθεί μέχρι το τέρμα της στον Άγιο Μέμνονα.

Τελικά, ο δρόμος κατασκευάστηκε την περίοδο 1941 – 1942, αλλά δεν ήταν και τόσο καλής ποιότητας, γι' αυτό και κάθε τόσο διατίθεντο νέα κονδύλια για την διεύρυνση και την ανακατασκευή του, όπως φαίνεται και στο διπλανό άρθρο. Η όλη διαδικασία κατασκευής και ανακατασκευής του δρόμου «εντάχθηκε» και μέσα στο πλαίσιο της κομματικής αντιπαράθεσης. Τελικά το όλο ζήτημα, όπως γράφτηκε και στην αρχή, θύμιζε το «γεφύρι της Άρτας».

Δημοτικὰ ἔργα Βαρωσίων

ΒΑΡΩΣΙΑ, 3 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας)—Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τῆς πόλεώς μας ἀνέθεσεν εἰς τὸ Κτηματολόγιον 'Αμμοχώστου νὰ ἑτοιμάση σχέδια καὶ ὑψομετρικοὺς χάρτας, τῆς ὁδοῦ 'Αγ. Μέμνονος. Μόλις τελειώση ἡ ἐργασία αὕτη, ἡ ὁποία θὰ ἀπαιτήση τέσσαρας περίπου ἑβδομάδας τὸ τεχνικὸν Γραφεῖον τοῦ Δήμου θὰ ἑτοιμάση τὸν οἰκονομικὸν προϋπολογισμὸν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δρόμου, καὶ εὐθὺς ἀμέσως, θὰ ὑποβληθοῦν τὰ σχέδια καὶ οἱ προϋπολογισμοὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν οὕτως ὥστε νὰ ἀρχίση ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον ἡ διεύρυνσις καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ 'Εσπερίδων.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 3/6/1948

Το **1951 το Δημαρχείο Αμμοχώστου** συνήψε δάνειο £35,000 για την αγορά οδοποιητικών μηχανημάτων και για την επισκευή της οδού Εσπερίδων. Μέχρι αυτή τη χρονιά οι κύριοι δρόμοι της ενορίας μας ήταν αμαξιτοί, δηλαδή κατασκευασμένοι με τις άσπρες πέτρες, όπως προαναφέραμε και οι υπόλοιποι χωμάτινοι. Υπολογίζεται ότι είναι από αυτή τη χρονιά που οι αμαξιτοί δρόμοι της ενορίας άρχισαν να ασφαλτοστρώνονται επισταμένως.

Συνήθως, τους καλοκαιρινούς μήνες, ερχόταν στην ενορία η «**βαρέλλα**» του Δήμου Αμμοχώστου, για να ραντίζει τους άφθονους χωματόδρομους που είχαμε. Ήταν ένα φορτηγό εφοδιασμένο μ' ένα μεγάλο κυλινδρικό ντεπόζιτο γεμάτο νερό, ενώ

9. Κυπριακός Φύλαξ, 26/5/1941

στην πίσω πλευρά του προεξείχε μία σωλήνα, στο πλάτος του αυτοκινήτου, γεμάτη τρύπες. Όταν έφτανε στο μέρος που έπρεπε να ραντίσει, ο οδηγός άνοιγε τις στρόφιγγες και το νερό κατάβρεχε το δρόμο για να «κάτσουν οι σκόνες». Για τα παιδιά και όχι μόνο, ήταν ένα από τα από τα «αξιοθέατα[10]» της καλοκαιρινής περιόδου.

Η "βαρέλλα" του Δήμου Αμμοχώστου

Στις 13 Νοεμβρίου 1957 η εφημερίδα *ΧΑΡΑΥΓΗ* έγραψε: «Από την κοινότητα του Αγίου Μέμνονος στάλθηκε αίτηση από τους κατοίκους προς τον Διοικητή της Αμμοχώστου, με την οποίαν ζητούν επιδιόρθωση του δρόμου Βαρωσιού – Αγίου Μέμνονα. Αναφέρουν ότι ο δρόμος αυτός χαράχτηκε και θεμελιώθηκε πριν 16 χρόνια (δηλαδή το 1941) με έξοδα του Ταμείου ανακουφιστικών έργων. Στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε δεν λήφθηκε καμιά πρόνοια για το δρόμο αυτό παρά το γεγονός ότι αποτελεί την κύρια αρτηρία συγκοινωνίας της ενορίας. Όσες φορές ζητήθηκε η επιδιόρθωση του δρόμου δινόταν γραπτώς ή προφορικώς η στερεότυπη απάντηση "δεν έχουμε χρήματα"». Στη συνέχεια, η ίδια εφημερίδα, μας ενημερώνει ότι οι κάτοικοι της ενορίας παραπονούταν και για την αφόρητη σκόνη, η οποία προερχόταν από τα στρατιωτικά αυτοκίνητα που πηγαινοέρχονταν στο στρατόπεδο του *Golden Sands* και ότι αυτή επηρέαζε τα περιβόλια σε μεγάλο βάθος.

Με την Κυπριακή Ανεξαρτησία η κατάσταση των δρόμων βελτιωνόταν συνεχώς. Το 1961 η Αμερικανική κυβέρνηση χορήγησε το ποσό των £2,030 για την ασφαλτόστρωση του δρόμου Αγίου Μέμνονος, Αμμοχώστου και Δερύνειας.

Το 1965, σε ομιλία του, ο Δήμαρχος Ανδρέας Πούγιουρος εξήγγειλε τη συνέχιση της λεωφόρου Κέννεντυ προς την περιοχή του Αγίου Μέμνονος. Μέχρι το 1970 η λεωφόρος ήταν ήδη εντός των ορίων της ενορίας.

Το 1971 στάλθηκε έγγραφο εκ μέρους του Παραλιμνίου προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Αρχιεπίσκοπο Μακάριο με διάφορα αιτήματα, ανάμεσα στα οποία και το ακόλουθο: «Να γίνη άσφαλτος ο δρόμος από Άγιον Μέμνονα μέχρι της Λαξιάς. Δηλαδή να ενωθή με τον άσφαλτον (δρόμον) Πρωταρά, ώστε να συγκοινωνή η πόλις της Αμμοχώστου παραθαλασσίως και κατ' ευθείαν με την περιοχήν μας».

Τελικά, με την τουριστική ανάπτυξη και την οικοπεδοποίηση που παρουσιάστηκε, κυρίως μετά το 1965, όλο και περισσότεροι δρόμοι εμφανίζονταν στην ενορία μας. Η άσφαλτος αντικαθιστούσε, πλέον, όχι μόνο τους φραμούς, αλλά και τα περιβόλια.

---

10. Η φωτογραφία είναι από το βιβλίο "Cyprus Scenes and Way of Life in 1954", Richard Chamberlain, σελ.19

9. ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ

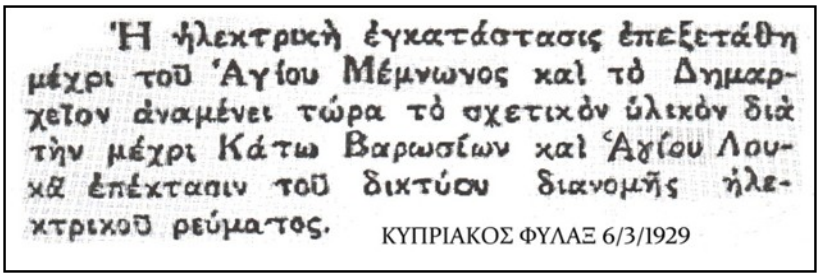

Μέχρι το 1922 είναι πολύ πιθανό οι Άι-Μεμνίτες να μην γνώριζαν τι ήταν ο ηλεκτρισμός ή το ηλεκτρικό ρεύμα[1]. Μόλις έπεφτε το σούρουπο άναβαν τις διάφορες λάμπες πετρελαίου και ασχολούνταν με τις νυχτερινές εργασίες κάτω από το αδύνατο και μελαγχολικό φως τους. Το ίδιο συνέβαινε και με τη η σχολική εργασία. Αν το παιδί δεν προλάβαινε να διαβάσει με το φως της ημέρας, γιατί βοηθούσε τον πατέρα στις δουλειές του, διάβαζε με το φως της λάμπας. Πριν από τις λάμπες πετρελαίου χρησιμοποιούσαν λυχνάρια που έκαιγαν λάδι.

Όπως μας αφηγήθηκε ο Νικόλας Αντώρκας στη συνέντευξη που μας παραχώρησε, όταν ήταν 95 ετών, οι δρόμοι φωτίζονταν με κάτι τετράγωνα φανάρια που είχαν σιδερένιο σκελετό και άσπρο γυαλί σε κάθε τους πλευρά. Αυτά τα κατασκεύαζαν οι τενεκετζήδες. Ήταν αναρτημένα σε διάφορα επίκαιρα σημεία της ενορίας, όπως εκεί στου Αμερικάνου, στο καφενείο, στην εκκλησία και στου Καφέτζη. Τα φανάρια αυτά τα άναβε ένας υπάλληλος του Δήμου, ο οποίος κατέφθανε στην ενορία λίγο πριν σουρουπώσει, για να βλέπει. Ερχόταν ατημέλητος, μ' ένα παλιό ποδήλατο, κουβαλώντας το καλάθι με το ντενεκέ που είχε μέσα πετρέλαιο και μια μικρή σκάλα, για να μπορεί να φτάνει μέχρι τα φανάρια. Το παρουσιαστικό του ήταν τόσο «καταχάλικο», ώστε γινόταν αντικείμενο χλευασμού. Στο Βαρώσι τον αποκαλούσαν ο «Λούξης» επειδή άναβε τα λούξ, ενώ τα παιδιά της ενορίας μας, μόλις τον έβλεπαν να καταφθάνει με το βαρυφορτωμένο ποδήλατό του, ξεφώναζαν «έρκεται ο Κάριξιης». Αργότερα, όταν έγινε η εκκένωση του Βαρωσιού, λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο «Λούξης» έγινε προσωρινά κάτοικος της ενορίας.

Όταν έβρεχε οι δρόμοι γέμιζαν με **λάντες**[2]. Όσοι ήταν στο καφενείο, όταν αποχωρούσαν το βράδυ, είχαν σοβαρό πρόβλημα. Ένας ενορίτης στη συνέντευξη που μας παραχώρησε είπε: «Προχωρούσαμε προσεχτικά για να μην πέφτουμε μέσα στις λακκούβες. Με το αμυδρό φως των φαναριών του δρόμου προσέχαμε να δούμε πού γυάλιζε, γιατί ξέραμε ότι εκεί υπήρχε λάντα».

Το ηλεκτρικό ρεύμα στο Βαρώσι εμφανίστηκε το 1922 και χρησιμοποιήθηκε για τον οδικό φωτισμό και τη λειτουργία ορισμένων μηχανημάτων. Στα σπίτια δεν ήταν διαθέσιμο όλο το εικοσιτετράωρο, παρά μόνο ορισμένες ώρες το βράδυ. Στην ενορία του Αγίου Μέμνονος εμφανίστηκε «φως» το 1929, όπως φαίνεται δίπλα. Ο Νικόλας Αντώρκας θυμόταν πολύ καλά: «Το ηλεκτρικό ρεύμα εμφανίστηκε στους κύριους δρόμους μέχρι το καφενείο το 1930. Στα σπίτια άρχισε να «μπαίνει» τη δεκαετία του 1940». Τότε ο Νικόλας ήταν ο καφετζής της ενορίας και μας είπε: «Το ρεύμα ήταν πολύ αδύνατο. Στο καφενείο αναγκαζόμασταν να χρησιμοποιούμε και λουξ, ενώ όσο

Ἡ ἠλεκτρικὴ ἐγκατάστασις ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Ἁγίου Μέμνωνος καὶ τὸ Δημαρχεῖον ἀναμένει τώρα τὸ σχετικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν μέχρι Κάτω Βαρωσίων καὶ Ἁγίου Λουκᾶ ἐπέκτασιν τοῦ δικτύου διανομῆς ἠλεκτρικοῦ ρεύματος.

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 6/3/1929

1. Βλέπε Γιάγκου Κλεόπα, «ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ - Η ΑΤΕΛΕΙΩΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ», σελ.448

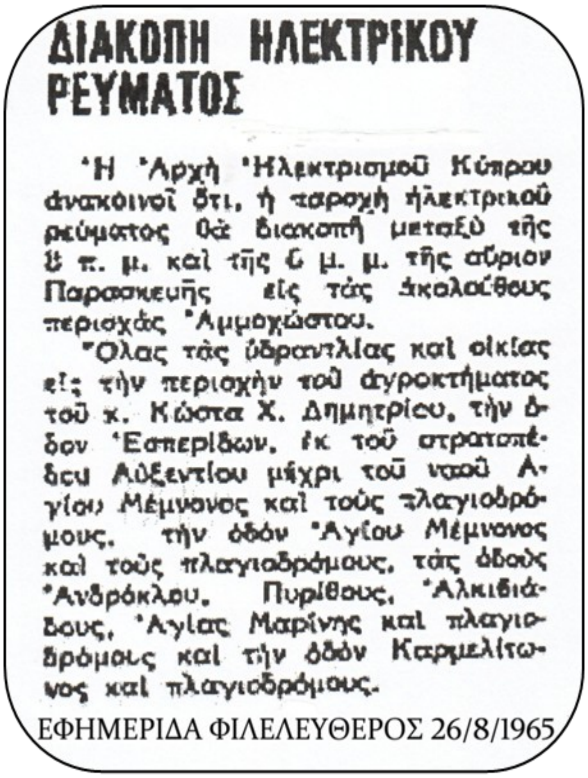
2. Λάντα είναι το κοίλωμα του εδάφους γεμάτο με νερό της βροχής. Από την Ιταλική λέξη landa, που σημαίνει άγονη γη.

περνούσε η ώρα και έσβηναν οι λάμπες στα σπίτια, το φώς δυνάμωνε». Υποθέτω ότι λίγο αργότερα οι πάσσαλοι της Ηλεκτρικής θα έφτασαν μέχρι την εκκλησία.

Το 1935 ο Δήμος Αμμοχώστου, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με την ηλεκτροδότηση της πόλης, εξέδωσε την εξής ανακοίνωση: «Εάν υποβληθή σημαντικός αριθμός αιτήσεων προς τον Δήμον εκ μέρους πολιτών ζητούντων φως και κατά τη διάρκεια της ημέρας, η Ηλεκτρική Εταιρεία θα παρέχει τοιούτον καθ' όλην την χειμερινήν περίοδον».

Ο Άι-Μεμνίτης Δημητράκης Παπαγιώργης, ο οποίος διετέλεσε Γενικός Διευθυντής της Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου μέχρι το 1990, στη δική του συνέντευξη είπε: «Το 1936, όταν πήγα στο δημοτικό, είχαμε στον Άγιο Μέμνονα ηλεκτρισμό. Μάλιστα η παραγωγή του δεν γινόταν από τους Άγγλους, αλλά από την "Ηλεκτρική Εταιρεία" του Δημαρχείου Αμμοχώστου. Στην αρχή χρησιμοποίησαν συνεχόμενο ρεύμα, το οποίο όμως χρειαζόταν δύο καλώδια για τη μεταφορά του και που φυσικά ήταν μόνο για φωτισμό».

Το 1937 ο Δήμος Αμμοχώστου επέκτεινε ακόμη περισσότερο το δίκτυο ηλεκτροφωτισμού στα προάστια του Αγίου Μέμνονος, του Αγίου Λουκά και των Κάτω Βαρωσίων. Ο ηλεκτρισμός όμως θεωρείτο ως είδος πολυτελείας διότι στοίχιζε αρκετά, γι' αυτό και το 1939 ο τότε Δήμαρχος Αμμοχώστου Γεώργιος Εμφιετζής δήλωσε[3]: «Ένας από τους κυριότερους σκοπούς του Δήμου είναι να δώσει τη δυνατότητα στα λαϊκά στρώματα να ενωθούν με το ηλεκτρικό δίκτυο. Φέτος υποτιμήσαμε το ρεύμα στα 4 γρόσια το Κιλοβάτ ενώ το επόμενο έτος θα είναι στα 3 γρόσια. Πρέπει όμως ν' αποκτήσουμε ηλεκτροπαραγωγικές μηχανές ικανών αλόγων για όλη την πόλη. Φέτος θα προβούμε σε αγορά μηχανής 500 αλόγων και μαζί με τις υφιστάμενες θα μπορούμε να τροφοδοτούμε ολόκληρη την πόλη».

ΔΙΑΚΟΠΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ

'Η 'Αρχὴ 'Ηλεκτρισμοῦ Κύπρου ἀνακοινοῖ ὅτι, ἡ παροχὴ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος θὰ διακοπῆ μεταξὺ τῆς 8 π. μ. καὶ τῆς 6 μ. μ. τῆς αὔριον Παρασκευῆς εἰς τὰς ἀκολούθους περιοχὰς 'Αμμοχώστου.

"Ολας τὰς ὑδραντλίας καὶ οἰκίας εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ κ. Κώστα Χ. Δημητρίου, τὴν ὁδὸν 'Εσπερίδων, ἐκ τοῦ στρατοπέδου Αὐξεντίου μέχρι τοῦ ναοῦ Ἁγίου Μέμνονος καὶ τοὺς πλαγιοδρόμους, τὴν ὁδὸν 'Αγίου Μέμνονος καὶ τοὺς πλαγιοδρόμους, τὰς ὁδοὺς 'Ανδρόκλου, Πυρίθους, 'Αλκιβιάδους, 'Αγίας Μαρίνης καὶ πλαγιοδρόμους καὶ τὴν ὁδὸν Καρμελιτῶνος καὶ πλαγιοδρόμους.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 26/8/1965

Το 1948 βρίσκουμε να υπάρχει τριφασικό ρεύμα[4]. Αρχές Ιουνίου άρχισε η εγκατάσταση από τον Δήμο Αμμοχώστου μιας νέας μηχανής, την οποίαν εφοδιάστηκαν από τον Αγγλικό Στρατό. Είχε τη δυνατότητα παραγωγής 300 Κιλοβατώρων τριφασικού ρεύματος, που προοριζόταν πρώτα για τις ανάγκες του λιμανιού, της Παλαιάς Αμμοχώστου και αργότερα θα κάλυπτε και την περιοχή Αγίου Μέμνονος.

Η διακλάδωση του ηλεκτρισμού στις διάφορες γειτονιές της ενορίας μας πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Η Δωρούλα, σύζυγος του Φίλιππου Παπαδόπουλου, αφηγήθηκε τη δική τους περίπτωση: «Πήραμε ηλεκτρικό ρεύμα για το σπίτι μας το 1955. Είχα τη Σπυρούλα βρέφος, ενός έτους και δεν μπορούσα με τις δουλειές. Τα άλλα σπίτια είχαν πριν από μας. Ο Φίλιππος πήγε και βρήκε τον Δήμαρχο, που ήταν τότε ο Πούγιουρος και με τον οποίον έφταναν συγγενείς. Ήρθαν και οι δύο με τα ποδήλατα για να διαπιστώσει ο Δήμαρχος το πρόβλημα. Σε λίγους μήνες αποχτήσαμε ρεύμα».

3. Εσπερινή, 27/1/1939

4. Ανεξάρτητος, 3/6/1948

10. Η ΥΔΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΝΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΤΡΑΥΛΑΚΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Με την ύδρευση, δηλαδή με την παροχή πόσιμου νερού στο κάθε σπίτι, οι Άι-Μεμνίτες δεν είχαν κανένα πρόβλημα, τουλάχιστο μέχρι την εποχή που το αρδευόμενο νερό έγινε πλέον υφάλμυρο. Τα περισσότερα σπίτια είχαν το δικό τους **λάκκο** (πηγάδι), λόγω των περιβολιών ή, αν δεν είχαν, ο γείτονας δεν τσιγκουνευόταν να τους δίνει. Το αντλούσαν με τα **αλακάτια** και έπειτα με τους ανεμόμυλους. Το έβγαζαν δροσερό δροσερό και το έβαζαν μέσα σε **βάττες**, **κούζες**, **κορύπες**, εξού και κορυποστάτης, η βάση πάνω στην οποία τις τοποθετούσαν, για να μην πέφτουν. Πάνω από το στόμιο της κούζας τοποθετούσαν ένα μικρό στρογγυλό ύφασμα ή κέντημα, στις άκρες του οποίου κρέμονταν κογχύλια[1] από την παραλία της ενορίας. Το νερό μέσα στις κούζες διατηρείτο δροσερό λόγω της εξάτμισης από τους πόρους του πήλινου δοχείου.

Αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1950, όταν κατά τη λαϊκή έκφραση «αλμύρισαν τα νερά», μπήκαν οι σωληνώσεις στα σπίτια της ενορίας[2] και το πόσιμο νερό το προμήθευε πλέον το Δημαρχείο Αμμοχώστου.

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η ύδρευση της πόλης γινόταν παλιά με το νερό μιας φυσικής πηγής, η οποία βρισκόταν (και ακόμη βρίσκεται) στην περιοχή «**Παναγιά**» του Παραλιμνίου. Το νερό της που, όπως έλεγαν, ήταν εξαιρετικής ποιότητας, διοχετευόταν μέσα από έναν λίθινο (πέτρινο) αγωγό, ο οποίος, ακολουθώντας πορεία αρκετών χιλιομέτρων, κατέληγε σε ντεπόζιτο στο ύψωμα της **Ακρόπολις,** της ενορίας Σταυρού και από εκεί διακλαδιζόταν με σωληνώσεις σ' όλο το Βαρώσι. Ο πέτρινος αυτός αγωγός, το **πετραύλακο** όπως το ονομάζαμε, ήταν κλειστό από την πάνω μεριά για μην πίνουν τα ζώα και να μολύνεται. Παρόλα αυτά οι βοσκοί πάντα έβρισκαν τρόπο να ποτίζουν τα ζώα τους. Σύμφωνα μ' αυτούς που το περιέγραψαν: «Κάθε περίπου ένα χιλιόμετρο πάνω στο αυλάκι υπήρχε τρύπα, η οποία έκλεινε με ξύλινη σφήνα, για να μπορούν να παίρνουν νερό οι ντόπιοι[3]».

Όπως φαίνεται στον «Τουριστικό Χάρτη» της ενορίας μας, το **αυλάτζι** διέσχιζε τον Άγιο Μέμνονα[4] και για συγκεκριμένη απόσταση ήταν το όριο ανάμεσα στα χώματα της Δερύνειας και της ενορίας μας. Όσοι κάτοικοι του Αγίου Μέμνονος ζούσαν στις περιοχές που τις διέσχιζε, το γνώριζαν από πρώτο χέρι. Επίσης, όσοι ενορίτες φοίτησαν στο δημοτικό της ενορίας μέχρι το 1950, θυμούνται πολύ καλά και περιγράφουν μία βρύση που υπήρχε κοντά στον ναό, δίπλα από την «Κάμαρη» του πρώτου δημοτικού σχολείου.

1. Για τη φωτογραφία δόθηκε άδεια δημοσίευσης από το Μουσείο Κυπριακών Τροφίμων και Διατροφής.
2. Ορισμένοι κηπουροί χρησιμοποιούσαν ήδη σωληνώσεις, για να διακλαδώνουν μέσα στο σπίτι τους νερό από τους λάκκους.
3. Ευθύμιος και Δέσπω Ευθυμίου, «Τα Τοπωνύμια του Παραλιμνίου», σελ.33
4. Για την πορεία που ακολουθούσε το αυλάκι, από την Παναγιά προς το Βαρώσι, διαμέσου του Παραλιμνίου, βλέπε στο πιο πάνω βιβλίο, σελ.81

Όταν είχαν διάλειμμα οι μαθητές εκεί ξεδιψούσαν. Ακόμη και όταν κτίστηκε απέναντι το νέο δημοτικό, η βρύση αυτή ήταν η αγαπημένη τους. Το νερό της προερχόταν από αυτό το αυλάκι, που περνούσε λίγα μέτρα δυτικότερα. Αρκετοί κάτοικοι της περιοχής έρχονταν και προμηθεύονταν νερό από αυτή τη βρύση, όπως συνέβαινε εξάλλου σ' όλα τα χωριά της Κύπρου, στα οποία υπήρχαν βρύσες σε επίκαιρα σημεία.

Για την ύπαρξη του «**αυλατζιού**» υπάρχουν αρκετά ερωτήματα: Ποιοι το κατασκεύασαν και σε ποια χρονική περίοδο της ιστορίας της Κύπρου; Σε πόση απόσταση εκτεινόταν; Για ποιο λόγο κατασκευάστηκε και ποιους εξυπηρετούσε; Ορισμένα ερωτήματα απαντήθηκαν, ενώ αρκετά άλλα επαφίενται σ' όσους ερευνητές θα ενδιαφερθούν για το εν λόγω έργο. Ας δούμε όμως ορισμένες πληροφορίες με τη σειρά.

Ο Herbert Horatio Kitchener[5], ο οποίος είχε αναλάβει την τοπογράφηση του νησιού αμέσως μετά την κατάληψη της Κύπρου από τους Άγγλους, εντόπισε το πετραύλακο και το κατέγραψε στον χάρτη του. Ο Kitchener διεξήγαγε τριγωνομετρική μελέτη του νησιού στην οποία κατέγραψε πολλές τοπογραφικές λεπτομέρειες, γεγονός πρωτόγνωρο για τα δεδομένα της εποχής. Τον ολοκληρωμένο χάρτη του, τον οποίο αποτύπωσε πάνω σε δεκαέξι πλάκες χαλκού, τον παρουσίασε το 1885. Δίπλα, στο μέρος του χάρτη του που αφορά την Αμμόχωστο, βλέπουμε το αυλάκι το οποίο είναι σημειωμένο σε κύκλο ως «**Aqueduct**», που σημαίνει υδραγωγείο. Φυσικά, η χαρτογράφηση του Kitchener παρουσιάζει ελλείψεις ως προς την ακριβή πορεία του «αυλατζιού» , το οποίο πήγαζε από την περιοχή «Παναγιά» του Πρωταρά.

Μαρτυρίες για το πετραύλακο κατέγραψαν στα συγγράμματά τους, γύρω στο 1890, οι Αθανάσιος Σακελάριος, εκπαιδευτικός - συγγραφέας και ο Γεώργιος Φραγκούδης, Κύπριος συγγραφέας με σπουδές στη Νομική, ο οποίος ζούσε στην Ελλάδα. Οι πληροφορίες που μας δίνει ο Σακελάριος[6] είναι: «Διά των Βαρωσίων διήρχετο το Ρωμαϊκόν υδραγωγείον της Αμμοχώστου, (προφανώς θα εννοούσε Ενετικό) ούτινος ευτυχώς διασώζονται αρκετά λείψανα….».

5. Ο Herbert Horatio Kitchener, Ιρλανδός Αρχιστράτηγος του Αγγλικού Στρατού, ο οποίος θεωρείται ο «πατέρας» του Κυπριακού Κτηματολογίου.
6. Αθανάσιου Σακελάριου «Τα Κυπριακά», σελ.180

Ο Φραγκούδης[7] στο βιβλίο του έγραψε: «Παρά τα Βαρώσια διέρχεται και το υδραγωγείον, όπερ έφερε το ύδωρ εκ της Αγίας Νάπας εις την ολίγα λεπτά μακράν της Αμμοχώστου». Δεν γνωρίζω γιατί ο Φραγκούδης ανέφερε ότι το νερό προερχόταν από την Αγία Νάπα αφού, όπως φαίνεται στο τοπογραφικό της περιοχής[8], η **Παναγιά** ανήκει στο Παραλίμνι, εκτός κι' αν στα παλιά χρόνια υπήρχε διαφορετική οριοθέτηση. Πάντως, από τις συνεντεύξεις που παραχώρησαν οι ενορίτες, αρκετοί Άι-Μεμνίτες, αλλά και ο τέως Δήμαρχος της πόλης Ανδρέας Πούγιουρος, είχαν αυτή την εντύπωση, ότι δηλαδή το νερό προερχόταν από την Αγία Νάπα.

Λίγο πριν πάρουμε τον δρόμο της προσφυγιάς, τα υπολείμματα του πετραύλακου έφταναν μέχρι την ενορία του Σταυρού, αφού, όπως θα δούμε στη συνέχεια, χρησιμοποιήθηκε τουλάχιστον μέχρι το 1961 για την υδροδότηση του Βαρωσιού. Όμως ο αρχικός του προορισμός, όταν κατασκευάστηκε, δεν ήταν το Βαρώσι, αλλά η Αμμόχωστος. Ένας Γερμανός περιηγητής που επισκέφτηκε το νησί μας το 1852 και ο οποίος εντόπισε τα κατάλοιπά του να φτάνουν μέχρι την Αμμόχωστο, ήταν ο Γερμανός Julius Heinrich Petermann, γι' αυτό και στις σημειώσεις του έγραψε[9]: «**Ένας υδραγωγός που έρχεται από το Βαρώσι στην Αμμόχωστο και πηγαίνει ως την ανασυρόμενη γέφυρα, έχει τώρα αχρηστευθεί**».

Το βασικότερο ερώτημα όμως, που πρέπει να απαντηθεί, είναι ποιοι το κατασκεύασαν, πότε και γιατί; Οι περισσότεροι οι οποίοι ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό ισχυρίζονται ότι έγινε επί Ενετοκρατίας, γι' αυτό και το αποκαλούν «ενετικό». Πρέπει όμως να εξεταστεί και το ενδεχόμενο να κατασκευάστηκε επί Οθωμανοκρατίας.

Όσοι υποστηρίζουν ότι το «αυλάτζι» κτίστηκε επί εποχής Ενετοκρατίας (1489 – 1571) προβάλλουν τα εξής επιχειρήματα: α) Η παράδοση, η οποία διασώθηκε, θέλει να το αποκαλεί ενετικό β) Ένα μέρος από το νερό της Παναγιάς κατέληγε στο Μοναστήρι της Αγίας Νάπας από τα ενετικά χρόνια γ) Ο Abbe Giovanni Mariti, ο οποίος υπήρξε αυτοκρατορικός επίσημος του Δουκάτου της Τοσκάνης και έζησε στην Κύπρο από τον Φεβρουάριο του 1760 μέχρι τον Οκτώβριο του 1767, στις εντυπώσεις του από την Κύπρο κατέγραψε[10]: «**Επιστρέφοντας προς την πόλη παρατήρησα, όχι σε μεγάλη απόσταση από τα τείχη, την εκκλησία της Αγίας Μαρίας** (εννοεί την Χρυσοσπηλιώτισσα), **προφανώς πολύ παλιά. Λίγο πριν από αυτήν είναι οι υδραγωγοί, οι οποίοι πρέπει να εφοδίαζαν την Αμμόχωστο με νερό,** (εννοεί το πετραύλακο) **αλλά είναι τόσο πολύ παραμελημένοι που συχνά είναι άδειοι».** Αν λοιπόν γύρω στο 1760 το έργο ήταν σχεδόν εγκαταλελειμμένο μπορεί κάποιος να συμπεράνει ότι δεν είναι οι Οθωμανοί που το κατασκεύασαν, γι' αυτό και το παραμέλησαν με αποτέλεσμα να περιέλθει σε αχρηστία. Επιπλέον, διάφοροι λειτουργοί

7. Γεώργιου Φραγκούδη «Κύπρις», σελ.399
8. Ευθύμιος και Δέσπω Ευθυμίου, «Τα Τοπωνύμια του Παραλιμνίου», σελ.81
9. Πολυχρόνη Ενεπεκίδη, «Κύπρος 1800 – 1978», σελ.209
10. Excerpta Cypria, σελ.67

του Τμήματος Υδάτων Κύπρου, οι οποίοι το συντηρούσαν πριν το 1974, εξέφραζαν τον θαυμασμό τους για την μηχανική κατασκευή του έργου, αφού με ελάχιστη κλίση μεταφερόταν νερό σε τόσο μεγάλη απόσταση[11]. Μάλιστα, σε κάποιο μέρος της διαδρομής του, κοντά στον ναό της Αγίας Μαρίνας, χρειάστηκε να κατασκευαστούν καμάρες, για να μπορεί να διέρχεται απρόσκοπτα. Μια τέτοια τεχνογνωσία είχαν περισσότερο οι Ενετοί παρά οι Οθωμανοί[12].

Υπάρχει όμως και η άλλη άποψη. Στο έργο Excerpta Cypria[13], από το 1170 μέχρι το 1570, δεν βρέθηκε καμιά αναφορά ή περιγραφή από περιηγητές, που επισκέφθηκαν τον τόπο μας, σχετική με το αυλάκι, παρόλο που ορισμένοι από αυτούς κατέγραψαν πληροφορίες για την ύδρευση της Αμμοχώστου, όπως ο Elias of Pesaro και ο Christopher Furer. Επίσης, ούτε και στις σχετικές μελέτες που πραγματοποίησαν οι Arbel Benjamin[14] και Νάσα Παταπίου[15], σχετικά με την υδροδότηση της Αμμοχώστου την περίοδο της Ενετικής κυριαρχίας, βρέθηκε μέχρις στιγμής οποιοδήποτε στοιχείο που να συνδέει την ύπαρξη του πετραύλακου με την Ενετοκρατία.

Ο Benjamin στο άρθρο του «Προμηθεύοντας νερό στην Αμμόχωστο: Νέα στοιχεία από την Ενετική Περίοδο» κατέγραψε νέες πληροφορίες που βρέθηκαν για την υδατική κατάσταση στην Αμμόχωστο, λίγο πριν την άλωση της πόλης από τους Οθωμανούς. Σύμφωνα με αυτές, ο Domenico Trevisan, ο Βενετός καπετάνιος (διοικητής) της Αμμοχώστου, στις 25 του Αυγούστου του 1560 απέστειλε προς τις αρχές της Βενετίας τα αποτελέσματα της καταγραφής όλων των διαθέσιμων πηγών της πόλης. Έτσι μαθαίνουμε από σίγουρη πηγή, πλέον, τα δεδομένα της εποχής. Η εντός των τειχών Αμμόχωστος διέθετε 107 δημόσια πηγάδια και 70 άλλα ιδιωτικά με γλυκό νερό. Υπήρχαν επίσης άλλα 124 με «μέτριο» νερό και γύρω στα 620 με αλμυρό νερό. Όπως αναφέρει και ο Benjamin οι αριθμοί αυτοί φαίνονται υπερβολικοί για μια πόλη που αριθμούσε μόνο 10.000 κατοίκους. Για μας, που γνωρίζουμε την έκταση της εντός των τειχών πόλης, διερωτόμαστε πώς χωρούσαν και πού βρίσκονταν τα 921 τόσα πηγάδια.

Στη συνέχεια ο συγγραφέας αναφέρει τα εξής: «Η πρώτη προσπάθεια παροχής της Αμμοχώστου με πόσιμο τρεχούμενο νερό, που να προέρχεται απ' έξω από την πόλη, φαίνεται να είναι η πρωτοβουλία του Ενετού Καπετάνιου Zuan Matteo Bembo, ο οποίος υπηρέτησε ως κυβερνήτης της Αμμοχώστου κατά τα έτη 1547 – 1548». Ο Bembo σκόπευε να χτίσει έναν αγωγό για να προμηθεύει νερό στην πόλη από το πηγάδι του

11. Η Άννα Πρωτοπαπά από τη Δερύνεια μας αφηγήθηκε ότι ο πατέρας της, Κώστας Κατσιαντώνης, όταν στεκόταν στην πηγή, εκεί που άρχιζε το πετραύλακο, του έδινε την εντύπωση ότι το νερό κυλούσε αντίστροφα από την κλίση του εδάφους.

12. Βλέπε Ευθύμιου και Δέσπως Ευθυμίου, «Τα Τοπωνύμια του Παραλιμνίου», σελ.33

13. Το βιβλίο Excerpta Cypria, από τον Claude D. Cobham, περιέχει τις αφηγήσεις περιηγητών που πέρασαν από την Κύπρο, κυρίως στο διάστημα 1170 – 1866

14. Benjamin Arbel, καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Τελ-Αβίβ, ο οποίος ασχολήθηκε με το θέμα και έγραψε το άρθρο: «Supplying water to Famagusta: New evidence from Venetian period».

15. Η Νάσα Παταπίου είναι ερευνήτρια στο Κέντρο Επιστημονικών Μελετών με ειδίκευση στη Φραγκοκρατία και Ενετοκρατία στην Κύπρο.

Αγίου Κωνσταντίνου[16] στη Δερύνεια. Ο Benjamin γνωρίζοντας, από τα έγγραφα που βρέθηκαν, ότι το έργο «δεν συνεχίστηκε πέρα από την απόσταση των δύο πυροβολισμών αρκεβούζιου[17]», υπέθεσε ότι η ποσότητα του νερού που βρέθηκε εκεί δεν ήταν ικανοποιητική.

Ήταν φανερό ότι μετά την αποτυχία του έργου αυτού οι Ενετοί θα έψαχναν να βρουν νερό που να ήταν πιο κοντά στα τείχη της Αμμοχώστου. Και όντως ο Piero Navagero, ο οποίος υπηρέτησε ως καπετάνιος της Αμμοχώστου κατά τα έτη 1557 - 59, μερίμνησε για την οργάνωση ενός συστήματος ύδρευσης που παρείχε νερό από το πηγάδι του Αγίου Γεωργίου, το οποίο βρισκόταν περίπου ένα χιλιόμετρο μακριά από τα τείχη. Σύμφωνα με τον Navagero η περιοχή Άγιος Γεώργιος[18] παρείχε μεγάλες ποσότητες τέλειου υγιεινού νερού.

Την ύπαρξη αυτής της πηγής γνώριζε και ο Βενετός καπετάνιος της Αμμοχώστου Domenico Trevisan, ο οποίος, όπως προαναφέραμε, το 1560 έστειλε λεπτομερή αναφορά για την υδατική κατάσταση στη Βενετία. Εισηγήθηκε μάλιστα στις Βενετικές Αρχές να γίνουν τέτοια έργα, ούτως ώστε το πηγάδι αυτό να συμπεριληφθεί μέσα στις οχυρώσεις της πόλης για να προστατευτεί σε περίπτωση πολιορκίας. Στο τέλος, όμως, της αναφοράς του ο Trevisan εξέφρασε την εκτίμηση ότι υπήρχε αρκετό νερό μέσα στην ίδια την πόλη, για να αντέξουν σε περίπτωση πολιορκίας.

Απ' ότι βλέπουμε, παρά τις λεπτομερείς αναφορές που έδιναν οι καπετάνιοι της Αμμοχώστου στις Βενετικές αρχές, δεν αναφέρεται πουθενά η περίπτωση της υδροδότησης της πόλης από την πηγή της Παναγιάς. Λογικά, έπρεπε, κάπου να έγραφαν την παρατήρηση ότι το νερό της λιγόστεψε και δεν μπορούσε πλέον να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της πόλης ή ότι σε περίπτωση πολιορκίας δεν θα μπορούσαν να βασιστούν σ' αυτήν, αφού θα ήταν το πρώτο νερό που θα τους στερούσαν οι Οθωμανοί.

Χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι ο εντοπισμός και η μελέτη νέων πηγών (επιστολών ή εγγράφων) μπορεί να αλλάξει άρδην τα σημερινά δεδομένα, πρέπει να εξεταστεί σοβαρά και το ενδεχόμενο το πετραύλακο να κατασκευάστηκε κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας. Έχουμε το δεδομένο της μεταφοράς νερού στη Λάρνακα από τον Τρέμιθο ποταμό με τη χρήση καμάρων, όπως στην περίπτωση της Αγίας Μαρίνας στο Παραλίμνι. Όπως είναι γνωστό το νερό του πετραύλακου περνούσε από την περιοχή της Αγίας Μαρίνας προς την Αμμόχωστο πάνω από τις ονομαζόμενες «Πέντε Καμάρες». Αν οι Οθωμανοί μετέφεραν νερό στη Λάρνακα, γύρω στο 1750, γιατί να μην το έπραξαν και νωρίτερα; Στο κάτω κάτω τα δικά τους συμφέροντα εξυπηρετούσαν.

***

Το 1936 προγραμματίστηκαν νέα υδατικά έργα από το Δημαρχείο Αμμοχώστου σύμφωνα με τα οποία προβλεπόταν, κατά κάποιο τρόπο, η «αναβίωση» της χρήσης του

16. Την πληροφορία αυτή διασώζει και η Νάσα Παταπίου στο άρθρο της «Ένας φόνος για την υδροδότηση της Αμμοχώστου».
17. Το αρκεβούζιο είναι είδος εμπροσθογεμούς τυφεκίου.
18. Ο Άγιος Γεώργιος, που αναφέρει εδώ, δεν έχει καμιά σχέση με περιοχή της Δερύνειας. Επίσης δεν γνωρίζω αν σχετίζεται με το γνωστό εκκλησάκι του «Αη- Γιωρκού» έξω από τα τείχη της Αμμοχώστου.

νερού από την πηγή της Παναγιάς. Από την ανακοίνωση στον Τύπο, δίπλα, καταλαβαίνουμε ότι το «αυλάτζι» ήταν για αρκετά χρόνια αχρησιμοποίητο και αποφασίστηκε να το αξιοποιήσουν, αφού η ποιότητα του νερού της Παναγιάς ήταν πολύ ανώτερη από τις άλλες διαθέσιμες. Γι' αυτό το Δημοτικό Συμβούλιο Αμμοχώστου σκέφτηκε την κατάργηση του υφιστάμενου υδραγωγού προς την πόλη και την αντικατάστασή του με σωληνώσεις, οι οποίες παραγγέλθηκαν σε αγγλικό εργοστάσιο. Τα σχέδια προέβλεπαν, κατ' αρχάς, τον καθαρισμό του πετραύλακου, την αντικατάσταση μέρους του με τις σωλήνες αυτές καθώς και το κτίσιμο νέας υδαταποθήκης στο ψηλότερο σημείο της πόλης, στην περιοχή «**Ακρόπολη**» της ενορίας του Σταυρού. Εκεί κατέληγε το πετραύλακο, το οποίο κάποτε συνέχιζε για την εντός των τειχών πόλη. Μέχρι να κτιστεί η υπέργεια δεξαμενή διοχέτευαν το νερό του «αυλατζιού» σε μια υπόγεια δεξαμενή, την οποία είχαν αποπερατώσει το 1936.

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

"Ηδη αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι ἤρχισαν διὰ τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ αὔλακος δι' οὗ μεταφέρεται τὸ ὕδωρ ἐξ Αγ. Νάπας (νερὸν τῆς Παναγιᾶς) καὶ τὸ ὁποῖον ἐγκατελείφθη πρὸ ἐτῶν διὰ τεχνικοὺς λόγους. Κατόπιν τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ αὔλακος τούτου (ἐργασία ἥτις θὰ διαρκέσῃ διὰ πλείστους λόγους πλέον τῶν δύο μηνῶν) τὸ ὕδωρ θὰ διοχετεύεται εἰς τὴν ὑπόγειονδεξαμενήν, περατωθεῖσαν μόλις τελευταίως καὶ εὑρισκομένην πλησίον τῆς ἀνεγειρομένης νέας ὑδαταποθήκης κτισμένης εἰς τὴν ἐνορίαν Σταυροῦ (ἀνεμόμυλοι)

Τὰ ἔργα ταῦτα θὰ εἶναι ἀναμφιβόλως τελεότατα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς 'Αγ. Νάπας θεωρεῖται κατὰ πολὺ καλλίτερον τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον καταναλίσκωμεν σήμερον.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 18/9/1936

Τα έργα υπολογίζονταν ότι θα τελείωναν μέχρι το τέλος του χρόνου (1936), οπότε και το νερό της πηγής θα ενισχυόταν με την προσθήκη νερού από τρεις λάκκους, οι οποίοι υπήρχαν κατά μήκος του «αυλατζιού». Έτσι το Βαρώσι, τότε, θα υδροδοτείτο από δύο ανεξάρτητα δίκτυα, ένα για τα Πάνω Βαρώσια και ένα για τα Κάτω, ώστε ν' υδρεύονται και οι πλέον απομακρυσμένες περιοχές. Αποφασίστηκε επίσης η ανέγερση μικρής υδαταποθήκης στον χώρο του δάσους του Αγίου Μέμνονος, εντός του οποίου διερχόταν το πετραύλακο στην πορεία του προς την Ακρόπολη. Το δάσος αυτό, όπως είδαμε[19], βρισκόταν στα όρια Αγίου Μέμνονος και ενορίας Σταυρού. Αργότερα, μέρος του χρησιμοποιήθηκε για να κτιστούν οι γνωστές μας «**Πολυκατοικίες**». Από τις συνεντεύξεις που πάρθηκαν, η υδαταποθήκη αυτή δεν ήταν και τόσο γνωστή στους Άι-Μεμνίτες. Το μόνο που θυμούνταν μερικοί είναι ότι, όταν φοιτούσαν στο δημοτικό σχολείο, τους έπαιρναν εκδρομή σ' αυτό το δάσος και ξεδιψούσαν από μια βρύση που τροφοδοτείτο με νερό από το πετραύλακο. Η βρύση αυτή ήταν παρόμοια με εκείνην που υπήρχε κοντά στην εκκλησία της ενορίας μας.

Το 1949 το πρόβλημα της υφαλμύρωσης των υδάτων επιδεινώθηκε και, όπως θα δούμε στο σχετικό κεφάλαιο, είχε γίνει ζήτημα «ζωής και θανάτου» για τους κηπουρούς. Κάπως παράλληλη πορεία ακολούθησε και η ποιότητα του νερού που δινόταν για ύδρευση από

19. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων - Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.13

ΑΝΕΥΡΕΘΗ ΑΦΘΟΝΟΝ ΥΔΩΡ ΔΙΑ ΤΗΝ ΥΔΡΕΥΣΙΝ ΤΗΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Αἱ προσπάθειαι τοῦ Δ. Σ. διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ὑδρεύσεως.

τις διάφορες πηγές, αφού το νερό του «λίθινου υδραγωγείου», όπως το ονόμαζαν τότε, λιγόστευε με την πάροδο του χρόνου. Γι' αυτό φρόντισαν ν' αναζητήσουν λύσεις από γειτονικές περιοχές και συγκεκριμένα από το Φρέναρος, όπου διεξήγαγαν σειρά διατρήσεων. Η εφημερίδα *ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 27/9/1949*, έγραψε ότι οι άοκνες προσπάθειες του Δημοτικού Συμβουλίου για την υδροδότηση της πόλης έφεραν καρπούς. Η τρίτη διάτρηση στην περιοχή του Φρενάρου απέδωσε πολύ ικανοποιητικά αποτελέσματα, αφού βρέθηκε άφθονο νερό. Έγινε μάλιστα δοκιμαστική συνεχής άντληση για τρεις μέρες χωρίς να ελαττώνεται. Σύμφωνα με τις πληροφορίες της εφημερίδας η απόδοση της γεώτρησης ήταν γύρω στις 70 χιλιάδες οκάδες πόσιμου νερού την ώρα.

Γύρω στο 1950 – 1955 άρχισαν να επεκτείνονται οι σωληνώσεις του Υδραγωγείου Αμμοχώστου προς την ενορία του Αγίου Μέμνονος, αφού το νερό αρκετών λάκκων, λόγω της υφαλμύρωσης, δεν ήταν πλέον κατάλληλο προς κατανάλωση. Έτσι, αυτή την περίοδο, αρκετά σπίτια στην ενορία αποκτούσαν πρώτα ηλεκτρισμό και έπειτα πόσιμο νερό. Εντούτοις, αρκετοί δεν μπορούσαν ακόμη να αποδεχτούν τη νέα πραγματικότητα και θεωρούσαν το νερό του λάκκου τους ως το καλύτερο που υπήρχε!

Το 1961 ο Δήμαρχος Αμμοχώστου Ανδρέας Πούγιουρος, αναφερόμενος στα καυτά προβλήματα της ύδρευσης και της άρδευσης, τα οποία θα δούμε σ' άλλο κεφάλαιο, μεταξύ άλλων είπε[20]: «Αι πηγαί από τας οποίας τροφοδοτείται με ύδωρ η πόλις συνεχώς εξαντλούνται, ειδικώς το νερόν της Παναγιάς εις την Αγίαν Νάπαν εξηφανίσθη εξ ολοκλήρου και γενικώς αι προοπτικαί διά το μέλλον δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικαί εκτός εάν το ζήτημα αντιμετωπισθή αμέσως κατά τρόπον ριζικόν και αποφασιστικόν». Ο Δήμαρχος αυτό που είχε στο πίσω μέρος του μυαλού του ήταν, με μία λέξη, «**αφαλάτωση**». Σε λίγα χρόνια, με την ραγδαία τουριστική ανάπτυξη της πόλης, δεν θα υπήρχε άλλη διέξοδος. Δυστυχώς, η τουρκική εισβολή ματαίωσε για μια ακόμη φορά τα σχέδια που θα μας καθιστούσαν πρωτοπόρους και σ' αυτόν τον τομέα.

Το 1973 το Δημαρχείο Αμμοχώστου έψαχνε πόρους για να προχωρήσει στην αφαλάτωση. Εν τω μεταξύ η πόλη υδροδοτείτο, εκτός από τις γεωτρήσεις στο Φρέναρος και από γεωτρήσεις στην περιοχή του Βασιλοπόταμου. Όμως, το νερό αυτών των πηγών δεν ήταν σταθερό, αφού εξαρτάτο από τη βροχόπτωση και συγκεκριμένα εκείνη τη χρονιά ο ποταμός παρέμεινε «κατάξερος». Τελικά, για απάμβλυνση του προβλήματος, προγραμματίστηκαν έργα τα οποία προέβλεπαν την κατασκευή υδατοφράκτη στα Λεύκαρα. Το φράγμα αυτό, με τα δεδομένα της εποχής, θα ήταν το μεγαλύτερο που θα κατασκευαζόταν ποτέ στην Κύπρο και το νερό του θα διοχετευόταν με αγωγό σε διυλιστήριο στη Χοιροκοιτία, το οποίον επίσης θα ήταν το πρώτο του είδους του στο νησί. Μεσολάβησε όμως η «ειρηνευτική επιχείρηση» των Τούρκων.

20. Φιλελεύθερος, 17/1/1961

11. ΤΟ ΖΥΜΩΜΑ, ΤΟ ΠΥΡΩΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΦΟΥΡΝΙΣΜΑ[1]

Το ζύμωμα

Βασική προϋπόθεση για το ζύμωμα αποτελεί, βεβαίως, η κατασκευή του προζυμιού. Το παρασκεύαζαν από αγιασμό των εορτών του Τιμίου Σταυρού ή των Φώτων, αναμιγνύοντας τη σωστή αναλογία από αλεύρι, νερό και αλάτι. Αφού το ζύμωναν, χάρασσαν με το μαχαίρι πάνω το σημείο του Σταυρού, το άφηναν να φουσκώσει και μετά το φύλαγαν στην **ερμαρόλα** μέχρι να το χρησιμοποιήσουν. Για να κάνουν φρέσκο προζύμι, έπρεπε να περιμένουν μέχρι το επόμενο έτος, μέχρι να έρθει πάλι η θρησκευτική εορτή του Σταυρού ή των Φώτων.

Στα παλιά χρόνια οι νοικοκυρές ζύμωναν μια φορά την εβδομάδα. Από το βράδυ της προηγούμενης μέρας **ανακαίνιζαν** το προζύμι βάζοντάς το σε μια σκάφη και προσθέτοντας χλιαρό νερό, αλεύρι και αλάτι, μετατρέποντάς το σε χυλό, ώστε να αυξηθεί ο όγκος του. Αφού παρασκεύαζαν την επιθυμητή ποσότητα το άφηναν για αρκετές ώρες **για να μπει**, δηλαδή να φουσκώσει. Καταλάβαιναν ότι ήταν έτοιμο όχι μόνο από την αύξηση του όγκου (γινόταν περίπου τριπλάσιος), αλλά και από τις φουσκάλες που σχηματίζονταν, οπότε εμφανισιακά έμοιαζε σαν σφουγγάρι. Το καλοκαίρι, που ήταν πιο ψηλή η θερμοκρασία, μπορούσαν να ξεκινήσουν τη διαδικασία και χαράματα. Από αυτό το «ανακαινισμένο» προζύμι, αφαιρούσαν ένα μέρος και το φύλαγαν σε ένα τσίγκινο δοχείο για το επόμενο ζύμωμα.

Αφού έπαιρναν τη **βούρνα**, (γούρνα) ξύλινη σκάφη[2], τοποθετούσαν μέσα σ' αυτή το χυλό του προζυμιού και το ζύμωναν με την κατάλληλη δόση από αλεύρι, αλάτι και χλιαρό νερό. Το έπλαθαν σε μια ζύμη, που δεν ήταν ούτε πολύ «σφιχτή», ούτε πολύ πλαδαρή. Τότε, όπως έλεγαν, την άφηναν να φουσκώσει για να **μισομπεί**. Συνήθιζαν να την σκεπάζουν με σεντόνι ή κουβέρτα, διότι η ζύμωση απαιτούσε κάποια θερμότητα. Υπό κανονικές συνθήκες θα ήταν έτοιμη σε μια ή δυο ώρες.

Αφού λοιπόν **έμπαινε** το ζυμάρι, το **ποσιέρκαζαν**, δηλαδή αλεύρωναν τα χέρια τους και έκοβαν τα απαραίτητα κομμάτια με τα οποία έπλαθαν το κάθε ψωμί. Το κάθε κομμάτι το υπολόγιζαν εμπειρικά, ζυγίζοντάς το στα χέρια τους. Τα έφτιαχναν συνήθως μεγάλα, για τις ανάγκες μιας πολυμελούς οικογένειας και για να έχουν αρκετή ψίχα, ώστε να μην ξηραίνονται. Ακολούθως τα έβαζαν μέσα στην **κουππωτή** ή **κουπποσάνιδο**, μακρόστενο ξύλο με κοιλώματα, ειδικά για το μέγεθος των ψωμιών, το οποίο χρησίμευε και για τη μεταφορά τους στο φούρνο. Πάνω σ' αυτήν «άπλωθαν» ένα χασέτινο σεντόνι, που προεξείχε δεξιά και αριστερά, για να μπορεί να τα σκεπάζει. Επιπλέον, τα κάλυπταν και μ' ένα μάλλινο χειροποίητο σεντόνι. Αν ήταν χειμώνας, τα σκέπαζαν και με **πατανία**, κουβέρτα. Μερικές νοικοκυρές, για να «μπουν» τα κουλούρια τους, τα τοποθετούσαν μέσα στο στρώμα του κρεβατιού τους.

1. Το κεφάλαιο γράφτηκε με την υπόδειξη της Μέμνιας Τζιακούρα.

2. Μερικές φορές χρησιμοποιούσαν τη γούρνα για να τοποθετούν μέσα τα νεογέννητα μωρά, ειδικά τις κόρες, με την πεποίθηση ότι όταν θα μεγάλωναν θα γίνονταν όμορφες και άσπρες όπως το ζυμάρι.

Το πύρωμα του φούρνου

Τα ξύλα στην περιοχή άφθονα, **γιόρκιν** που λέμε. Κάθε σπίτι είχε τον δικό του αποθηκευτικό χώρο με τα **κάτσαρα**[3], προϊόν συγκομιδής από τα κλαδέματα των περιβολιών.

Μια ώρα περίπου πριν το φούρνισμα, η νοικοκυρά και όσοι τη βοηθούσαν έβαζαν στο κάτω μέρος του φούρνου λεπτά ξύλα για το προσάναμμα[4]. Μετά έβαζαν τα χονδρά, που τα έσπρωχναν με μια σιδερένια βέργα, που στην άκρη της είχε ένα μεταλλικό διχάλι που ονομάζεται **τάρακτος**[5].

Συνήθως βοηθούσαμε και εμείς τα παιδιά. Μας άρεσε πολύ που βλέπαμε τις φλόγες να ξεπηδούν από το πίσω άνοιγμα της πλάκας και οι οποίες «έγλειφαν» την οροφή του, πυρώνοντας ολόκληρο τον φούρνο. Η ανταμοιβή μας ήταν το ζεστό ψωμί, που περιμέναμε πώς και πώς να το βγάλουν ζεστό ζεστό και να το αλείψουμε με λάδι και λεμόνι.

Εν τω μεταξύ, οι γυναίκες καθάριζαν την πλάκα του φούρνου με ένα μακρύ ξύλο, τον **σύρτη**, που στην άκρη του είχε βρεγμένο ρούχο, κοινώς **πατσιαούρα**[5]. Το ρούχο στερεωνόταν στην άκρη του με **σπόντες** (καρφιά). Αφού καθάριζαν τις στάχτες, έπρεπε να διαπιστώσουν αν ο φούρνος είχε πάρει τη σωστή του θερμοκρασία. Εδώ λειτουργούσε η εμπειρία των μητέρων μας, οι οποίες, συνήθως, ήταν επιφορτισμένες με το φούρνισμα. Το σωστό πύρωμα το καταλάβαιναν από το πλάτος του άσπρου κύκλου που σχηματιζόταν στο φρύδι του, δηλαδή στο μπροστινό στόμιό του. Μόλις το άσπρισμα έφθανε μέχρι το μισό του πάχους του στομίου, ο φούρνος ήταν έτοιμος. Για το ψητό χρειαζόταν να φθάσει στα τρία τέταρτα και για το κλέφτικο έπρεπε να ασπρίσει ολόκληρο.

Το φούρνισμα

Όταν όλα ήταν έτοιμα, όπως έπρεπε, έφερναν την κουππωτή και την τοποθετούσαν στο πεζούλι που προεξείχε. Εκεί έβαζαν και τα σινιά του ψητού πριν τα σπρώξουν μέσα. Τότε η νοικοκυρά έβαζε το χέρι της κάτω από το σεντόνι, έπαιρνε το ψωμί και με ένα «μαεστρικό» τίναγμα το αναποδογύριζε, τοποθετώντας το στο **φουρνόφκυαρο**. Ακολούθως το χάρασσε στο πλάι με το μαχαίρι και το έβαζε στην πλάκα του φούρνου, στο μέρος που ήθελε. Συνήθως τα τοποθετούσε περιμετρικά αρχίζοντας από το βάθος. Μετά έκλεινε το στόμιο του φούρνου με το **καππάτζι**[6] **και το** σφράγιζε μ' ένα βρεγμένο ρούχο, το οποίο θα χρησίμευε στη διατήρηση της υγρασίας μέσα σε αυτόν, ώστε να μην ξεραίνονται τα ψωμιά την ώρα που ψήνονταν. Σε περίπτωση που η αύρα του φούρνου ήταν λιγότερη από την αναμενόμενη,

---

3. Από τη λέξη «κατσαρός», δηλαδή σγουρός. Ο Κ. Χατζηιωάννου συνδέει τη λέξη με το επίθετο «ακανθηρός».
4. Σ' άλλες περιοχές το προσάναμμα γινόταν με ξεραμένες αγκάθες που τα λέμε «μαζιά».
5. Λέξη που προέρχεται από το ρήμα «ταράσσω».
5. Από την ιταλική λέξη «spazzaura», που είναι η άκρη των ρούχων και κατ' επέκταση τα κουρέλια.
6. Μεταλλικό σκέπαστρο.

έκλεινε το πλαϊνό στόμιο για να παραμείνει η ζέστη μέσα. Αν καταλάβαινε ότι η θερμότητα ήταν πιο πολλή από ό,τι έπρεπε, τη ρύθμιζε με τη μετακίνηση των κάρβουνων προς τα έξω.

Σε δέκα λεπτά, περίπου, άνοιγε το στόμιο για να δει αν όλα «έβαιναν ομαλώς». Σ' αυτό το διάστημα το ψωμί «έπαιρνε» το ύψος του. Σε περίπτωση μεγάλης αύρας, άφηνε για λίγο και την μπροστινή πόρτα του φούρνου ανοικτή, με την προσδοκία να πάρουν το χρώμα τους, αλλά να μην καούν. Μερικές φορές, για να ψήνονται ομοιόμορφα, μετακινούσε τα μπροστινά ψωμιά στο πίσω μέρος και αντίστροφα. Σε σαράντα με πενήντα λεπτά ήταν έτοιμα. Για να βεβαιωθεί, τα κτυπούσε στο πίσω μέρος τους και, ανάλογα με τον ήχο, αποφάσιζε να τα βγάλει.

Ξαναέφερναν την κουππωτή, στρωμένη με το σεντόνι, έβαζαν μέσα τα ψωμιά και τα σκέπαζαν, για να μην χάσουν απότομα τη βράστη τους και ξεραθούν.

Μετά τα σκέπαζαν με λινά ή **ταϊστά** (βαμβακερά) σεντόνια και τα φύλαγαν σε διάφορους τόπους, όπως σε ερμαρόλες, σε **ταπατσιές**, δηλαδή πανέρια που κρέμονταν από την οροφή του δωματίου, ακόμη και μέσα στο **χαρτζί**, αφού προηγουμένως στον πάτο του τοποθετούσαν σεντόνι. Σ' αυτή την περίπτωση τα ψωμιά τα φύλαγαν όρθια, το ένα δίπλα στο άλλο.

Όπως μας αφηγήθηκε η Μέμνια Τζιακούρα: «Μόλις έβγαινε το ψωμί από το φούρνο ζεστό – ζεστό, είχαμε έτοιμο λάδι με αλάτι και λεμόνι και αφού το κόβαμε με τα χέρια μας, το “βουττούσαμε” μέσα και το απολαμβάναμε ως το καλύτερο πρόγευμα. Σε συνδυασμό με τις πατάτες και τα οφτά αυγά, κάναμε ένα τρικούβερτο γλέντι πάνω στην **τσαέρα** (καρέκλα), που την είχαμε πλαγιάσει και τοποθετήσει πάνω σ' αυτήν το πανέρι με όλα τα “αγαθά” του φούρνου. Τότε, όλοι μας απολαμβάναμε “έναν ψουμίν βραστόν” και όποιος έζησε αυτές τις στιγμές καταλαβαίνει πολύ καλά τις παιδικές μας αναμνήσεις!».

12. ΤΟ ΦΟΥΡΝΙΣΜΑ: ΒΡΑΒΕΥΜΕΝΟ ΕΡΓΟ ΤΕΧΝΗΣ

Κατά τη σχολική χρονιά 1960 -1961 προκηρύχθηκε στην Αμερική παγκόσμιος διαγωνισμός ζωγραφικής, για τα παιδιά των Δημοτικών Σχολείων, με θέμα την αγροτική ζωή. Η δασκάλα του Δημοτικού Σχολείου Αγίου Μέμνονος, Μεμνίτσα Μαλαθούρα, προέτρεψε τους μαθητές της να λάβουν μέρος.

Όσα παιδιά έδειξαν ενδιαφέρον στρώθηκαν αμέσως στη δουλειά. Η Μέμνια Τζιακούρα αποφάσισε να απεικονίσει μια σκηνή, που την ζούσε κάθε βδομάδα, αφού η μητέρα της ζύμωνε ανελλιπώς, για την παρασκευή των ψωμιών της οικογένειας. Η όλη διαδικασία ήταν συναρπαστική για αυτήν και της δινόταν τώρα η ευκαιρία να την αποτυπώσει στο χαρτί. Απ' ότι μας είπε, δεν την βοήθησε κανένας.

Τελικά, τα αποτελέσματα του διαγωνισμού την δικαίωσαν, διότι πήρε έπαινο από τους διοργανωτές. Το σχολείο της, για να την επαινέσει, της απένειμε το χρηματικό βραβείο των πέντε λιρών.

Με την πάροδο των χρόνων το έργο αυτό ξεχάστηκε. Με την «τουρκική εισβολή» και την προσφυγοποίηση, αποτελούσε απλά μια παιδική ανάμνηση. Μετά όμως από 56 ολόκληρα χρόνια έγινε το «θαύμα». Έτυχε να σπουδάζει στην Αμερική, στο Madison Wisconsin, κάποια Κύπρια, η οποία σε μια έκθεση παλαιών έργων τέχνης, εντόπισε τα ονόματα των παιδιών από την Κύπρο, τα οποία είχαν λάβει μέρος στο διαγωνισμό. Είχε τη προνοητικότητα να επικοινωνήσει με τη μητέρα της, λέγοντας της τα ονόματα ογδόντα Κυπριόπουλων, των οποίων τα έργα παρέμεναν ξεχασμένα για τόσα χρόνια.

Απ' ό,τι μου είπε η Μέμνια, κατάφερε και της έστειλαν ένα μικρό αντίγραφο του έργου, με την υπόσχεση να της σταλεί και το πρωτότυπο. Όταν μου περιέγραφε τα συναισθήματά της, ήταν βαθιά συγκινημένη και μου είπε πως όταν το ξαναντίκρισε μετά από 56 χρόνια βούρκωναν τα μάτια της επί μέρες. Το μικρό αντίγραφο του έργου της είναι αυτό που δημοσιεύεται στην προηγούμενη σελίδα. Ας είναι ελαφρύ το χώμα που τη σκεπάζει.

Περιγραφή του έργου

Το έργο περιγράφει τη σκηνή του φουρνίσματος. Δομείται πάνω σε τρεις κύριους άξονες: το παραδοσιακό σπίτι, τον φούρνο και τα πρόσωπα.

Κεντρικό πρόσωπο η νοικοκυρά, που στέκεται μπροστά στο στόμιο του φούρνου, έτοιμη για να βάλει τα ψωμιά μέσα. Μόλις έχει φέρει την κουππωτή, που την τοποθέτησε πάνω σε ένα ξύλινο τραπέζι. Στην κουππωτή διακρίνουμε και πόδια. Η νοικοκυρά με μαεστρία τοποθέτησε το ψωμί πάνω στο φουρνόφκυαρο και είναι έτοιμη να το τοποθετήσει μέσα. Ο φούρνος είναι τεράστιος και αυτό φαίνεται από τη σύγκριση του μεγέθους του με την νοικοκυρά. Η άκρη του μπροστινού στόματος καταλήγει σε μια τσιμεντένια τετράγωνη τράπεζα. Το στόμιο του φούρνου είναι σχεδιασμένο με προοπτική, όπως επίσης η κουππωτή και το φουρνόφκυαρο, για να διακρίνουμε τι έχουν μέσα.

Στο βάθος της αυλής διακρίνεται το κυπριακό παραδοσιακό σπίτι με τον ηλιακό και τις καμάρες. Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβλήθηκε για να αποδοθεί προοπτικά η πλαϊνή καμάρα, στο τέρμα του ηλιακού.

Από την πόρτα του ηλιακού, αριστερά, ξεπροβάλει η κοπέλα με το πανέρι στην κεφαλή και τα κουλούρια μέσα. Από τη δεξιά καμάρα, η αγουροξυπνημένη κόρη ανοίγει το παράθυρο.

Στην αυλή η γιαγιά ταΐζει τις κότες, ενώ η μικρή αδελφή ποτίζει το λασάνι. Την όλη παράσταση συμπληρώνει το κάρο και το φουντωτό δέντρο της δάφνης.

13. ΒΟΜΒΥΚΟΤΡΟΦΙΑ[1] - ΣΗΡΟΤΡΟΦΙΑ[2] - ΜΕΤΑΞΟΤΡΟΦΙΑ[3]

Στον Άγιο Μέμνονα, αλλά και γενικότερα στο Βαρώσι, ήταν πολύ ανεπτυγμένη η ασχολία της εκτροφής του μεταξοσκώληκα[4] για διάφορους λόγους. Πρώτα απ' όλα υπήρχαν άφθονες μουριές. Η αλήθεια είναι ότι οι μουριές δεν εμφανίστηκαν από μόνες τους, άρα θα τις είχαν φυτέψει γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο. Έπειτα, μέσα σε εξήντα τόσες μέρες, ερχόταν ένα εισόδημα στο σπίτι, σχεδόν ουρανοκατέβατο, για να ενισχύσει το πενιχρό βαλάντιο των νοικοκυριών. Τέλος, έδινε και μια διέξοδο, κυρίως στον γυναικείο πληθυσμό, για μια προσοδοφόρα εργασία, με την οποίαν οι κόρες θα μπορούσαν ν' αποκτήσουν μέρος της προίκας τους.

Όταν το 1683 ο Ολλανδός περιηγητής Cornelis van de Bruijn έφθασε στην Κύπρο, ανάμεσα σ' άλλα κατέγραψε[5] και τα εξής: «**Υπάρχουν πέντε χωριά γύρω από την πόλη** (εννοεί την Αμμόχωστο) **και μερικά από αυτά βρίσκονται σε ευχάριστη τοποθεσία, ανάμεσα σε δέντρα. Έχουν πολύ μετάξι εδώ και από τα δέντρα που είδα είναι κυρίως η λευκή μουριά, που δίνει τροφή στον μεταξοσκώληκα**».

Κατά τη διάρκεια του μεσαίωνα το νησί ήταν φημισμένο για τα μεταξένια υφάσματα και τα κεντήματά του. Την περίοδο της Οθωμανοκρατίας η βομβυκοτροφία δεν ήταν απλά μέσον ενασχόλησης, αλλά, για πολλές οικογένειες, σημαντικός παράγοντας οικονομικής ενίσχυσης. Την περίοδο της Αγγλοκρατίας ο Τύπος (*ΑΛΗΘΕΙΑ 23/9/1892*) την αποκαλεί «βιομηχανίαν», από την οποίαν «ουκ ευκαταφρόνητον χρηματικόν ποσόν απολαμβάνει ο τόπος». Υπήρχε επιτόπιος κουκουλόσπορος, ο οποίος, μετά την εκτροφή των μεταξοσκωλήκων, έδινε κουκούλια που το νήμα τους ήταν πολύ πιο ισχυρό από το συνηθισμένο, γι' αυτό και το κυπριακό μετάξι ήταν περιζήτητο για την κατασκευή χρυσών κεντημάτων. Δυστυχώς, γύρω στο 1845, η ανθούσα σηροτροφική βιομηχανία καταστράφηκε από μια ασθένεια, η οποία έπληξε τον μεταξοσκώληκα. Ο Παναγιώτης Γεννάδιος[6] έγραψε στην πιο πάνω εφημερίδα: «Η εν Γαλλία αναπτυχθείσα βομβυκοφθόρος ασθένεια "Πεπερίτης- Pebrine", η βαθμηδόν μεταδοθείσα καθ' άπασαν την Ευρώπην και την Ανατολήν, ως ην επόμενον, εισέβαλε και εις την Κύπρον, ης η εις μέταξαν μεγάλη παραγωγή ήρχισεν από έτους εις έτους να μειώται». Όπως ήταν επόμε-

1. Από την αρχαία ελληνική λέξη «βόμβυξ», που είναι ο μπούμπουρας.
2. Από την λέξη «σηρικός», που είναι ο κατασκευασμένος από μετάξι.
3. Η εκτροφή του μεταξοσκώληκα.
4. Επί Οθωμανοκρατίας και Αγγλοκρατίας τα σκήπτρα της σηροτροφίας κατείχε η επαρχία Πάφου.
5. Excerpta Cypria, σελ.236
6. Έλληνας Γεωπόνος, ο οποίος θεωρείται ο θεμελιωτής της κυπριακής γεωργίας.

νο, αναζήτησαν σπόρο από το εξωτερικό, χωρίς όμως να μπορέσουν ν' φθάσουν την προηγούμενη ποιότητα, διότι: «Η μέταξα ήτις λαμβάνεται από το εισαγόμενον κουκούλιον είναι λεπτοτέρα, αλλ' ουχί και τόσον ισχυρά».

Η στάση των Βρετανών αποικιοκρατών, στην αρχή, δεν ήταν και τόσο υποβοηθητική για την ανάπτυξη της σηροτροφίας. Διατήρησαν μάλιστα και τον ***φόρο της Δεκάτης*** στις παραγόμενες ποσότητες από το κλωστήριο. Η εφημερίδα ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 28/6/1890,*** εκφράζοντας παράπονα για την αδιαφορία της Κυβέρνησης για ένα τόσο σημαντικό οικονομικό τομέα της Κύπρου, αφού δεν υπήρχε στο νησί ούτε ένα μεταξουργείο ευρωπαϊκών προδιαγραφών, έθεσε ένα καίριο ερώτημα: «Αλλά ποιος θα αποφασίσει την ίδρυση ενός τέτοιου μεταξουργείου, όταν γνωρίζει ότι είναι αναγκασμένος να περιμένει ανά πάσα στιγμή τον ***Δεκατιστή*** για να έρθει το πρωί να σφραγίσει τον τροχό του κλωστηρίου και τότε μόνον να αφεθεί ν' αρχίσει την εργασία του και το βράδυ επίσης να τον περιμένει ν' αποσφραγίσει τον τροχό και να ζυγίσει την παραγόμενη μέταξα ενώ είναι ακόμη υγρή; Αν αφηνόταν όμως να ξεραθεί, θα της απόμεναν μόνο 350 δράμια[7] από τα 400».

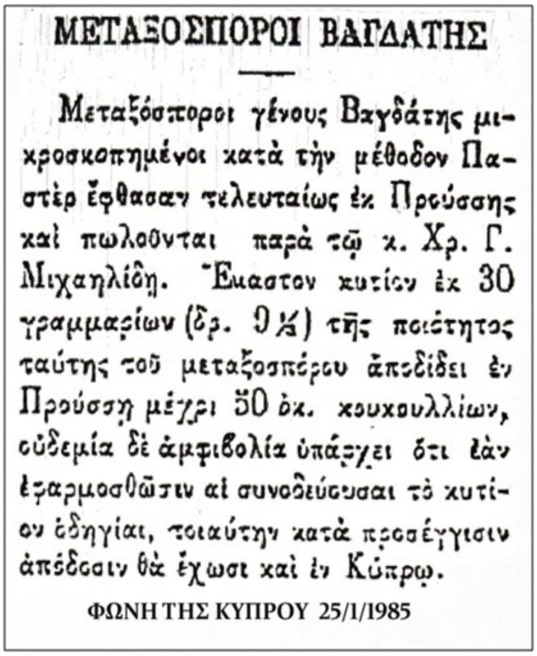
Ο αρθογράφος της ιδίας εφημερίδας, υπό τον τίτλο «Περί βομβυκοτροφίας», κατέγραψε την πληροφορία ότι η Κύπρος γύρω στο 1890 είχε τη δυνατότητα να εξάγει 32,000 οκάδες ξηρά κουκούλια, τα οποία ισοδυναμούσαν με 120,000 οκάδες χλωρών κουκουλιών, με εισόδημα £11,110. Τα δύο τρίτα από αυτά εξάγονταν στη Γαλλία και τα υπόλοιπα στη Συρία. Για να κατανοήσουμε τη σημασία του ποσού αυτού για την οικονομία του τόπου, αξίζει ν' αναφέρουμε, συγκριτικά, ότι την ίδια χρονιά από τα εσπεριδοειδή (λεμόνια και πορτοκάλια) είχαμε εισόδημα[8] μόνο £ 2,124. Επίσης, το 1892 είχαν εξαχθεί εσπεριδοειδή αξίας £4,177, ενώ τα κουκούλια έφεραν εισόδημα £10,206. Τέλος, το 1893, από τα εσπεριδοειδή εισπράχτηκαν £4,045, ενώ από τα κουκούλια £16,197, χωρίς να υπολογίζεται και το μετάξι, από το οποίο αποκομίζαμε επιπλέον εισόδημα.

Όπως οι πορτοκαλοπαραγωγοί είχαν ως πρότυπό τους την Γιάφα της Παλαιστίνης, για την αύξηση την παραγωγή τους, το ίδιο και οι σηροτρόφοι είχαν ως πρότυπό τους την Προύσα της Μικράς Ασίας. Στο σχετικό άρθρο της πιο πάνω εφημερίδας γράφτηκε: «Δεν θεωρούμεν άσκοπον να αναφέρωμεν ενταύθα τας προόδους, ας εποίησεν η σηροτροφία εις Προύσαν. Προ δεκαετίας το είδος τούτο εις τοσούτον δυσάρεστον σημείον ευρίσκετο, ώστε υπήρχε κίνδυνος τελείας καταστροφής αυτού. Σήμερον (1890) η Προύσα παράγει τόσον άφθονα κουκούλια, ώστε υπάρχουν αυτόθι περί τα 80 μεταξουργεία ατμομηχανής κατά το ευρωπαϊκόν σύστημα, τακτικώς δ' εργάζονται καθ' όλον το έτος περί τας 16,000 ανδρών και γυναικών».

Τον Ιανουάριο του 1895 ο Γενικός Διευθυντή της Οθωμανικής Τράπεζας Κύπρου, με δική του πρωτοβουλία, φρόντισε να φέρει στο νησί τον φημισμένο μεταξόσπορο της

7. Μια οκά είχε 400 δράμια.
8. Τα στοιχεία αυτά είναι καταχωρισμένα στο επίσημο βιβλίο της Βρετανικής αποικιοκρατικής διακυβέρνησης με την ονομασία «BLUE BOOK». Για κάθε έτος υπήρχε ξεχωριστό BLUE BOOK.

Βαγδάτης. Ο αρθογράφος της εφημερίδας ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 25/1/1895*** έδωσε ενδιαφέρουσες πρακτικές συμβουλές προς τους «μεταξοσκωληκοπαραγωγούς», γράφοντας: «Αν ακολουθήσετε τις οδηγίες μας θα μπορείτε να παράγετε 40 οκάδες από έναν κυτίον (αμπούστα) που έχει βάρος μόνον $9^1/_2$ δράμια σπόρου. Πρώτα βεβαιώνεστε ότι προμηθεύεστε μεταξόσπορο της καλύτερης ποιότητας, ο οποίος προηγουμένως είχε εξεταστεί στο μικροσκόπιο, δηλαδή είναι "μικροσκοπημένος". Ο μεταξόσπορος πρέπει να φυλάσσεται σε δροσερό δωμάτιο χωρίς καθόλου υγρασία. Αν έχετε την δυνατότητα να τον φυλάξετε κατά την διάρκεια του χειμώνα στα βουνά (Τρόοδος) και τον μεταφέρετε στο σπίτι σας μέσα Μαρτίου, τα αυγά θα εκκολαφθούν γρηγορότερα και τα σκουλήκια θα είναι πιο εύρωστα. Δύο εβδομάδες πριν την εκκόλαψή τους πρέπει ν' απολυμάνετε τα δωμάτια στα οποία πρόκειται να μεγαλώσει. Να πλύνετε **το έδαφος** του πατώματος με άφθονο νερό και ν' ασπρίσετε τους τοίχους και το ταβάνι με ασβεστόνερο. Έπειτα να κλείσετε καλά όλες τις τρύπες του δωματίου για να μην βγαίνει ο καπνός έξω και να καύσετε 100 δράμια θειάφι μέσα σ' ένα μαγκάλι. Προηγουμένως, όμως, μέσα σ' αυτό το δωμάτιο να βάλετε τις "ψαθαρκές" (καλαμωτές) και τα κόσκινα για ν' απολυμανθούν και αυτά. Ο καπνός πρέπει να παραμείνει μέσα στο δωμάτιο από το πρωί μέχρι το βράδυ. Μόλις οι συκαμιές αρχίσουν να βγάζουν τα πρώτα τους φύλλα, πάρτε τον μεταξόσπορο και βάλτε τον μέσα σε κρύο νερό για 10 λεπτά της ώρας. Μετά να τον στραγγίσετε με καθαρό μανδήλι και να τον μεταφέρετε μέσα σ' ένα πανέρι με μουσελίνη. Αφήστε τον μέσα στο πανέρι να στεγνώσει χωρίς να τον βλέπει ο ήλιος ή να μην είναι κοντά σε φωτιά».

ΜΕΤΑΞΟΣΠΟΡΟΙ ΒΑΓΔΑΤΗΣ

Μεταξόσποροι γένους Βαγδάτης μικροσκοπημένοι κατὰ τὴν μέθοδον Παστὲρ ἔφθασαν τελευταίως ἐκ Προύσσης καὶ πωλοῦνται παρὰ τῷ κ. Χρ. Γ. Μιχαηλίδῃ. Ἕκαστον κυτίον ἐκ 30 γραμμαρίων (δρ. 9½) τῆς ποιότητος ταύτης τοῦ μεταξοσπόρου ἀποδίδει ἐν Προύσσῃ μέχρι 50 ὀκ. κουκουλλίων, οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἐὰν ἐφαρμοσθῶσιν αἱ συνοδεύουσαι τὸ κυτίον ὁδηγίαι, τοιαύτην κατὰ προσέγγισιν ἀπόδοσιν θὰ ἔχωσι καὶ ἐν Κύπρῳ.

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 25/1/1985

Επειδή ορισμένες γυναίκες τοποθετούσαν τον μεταξόσπορο πάνω στο στήθος τους, τυλιγμένο σε ύφασμα, για να εκκολαφθεί με τη θερμοκρασία του σώματος, ο αρθογράφος συμβούλευε: «Δεν πρέπει να εκκολάπτεται κρατούμενος στον κόρφο σας, ούτε πρέπει να βάζετε μέσα στο δωμάτιο μαγκάλι με κάρβουνα για να υψώσετε τη θερμοκρασία. Αφήστε τη φροντίδα στη φύση και η φύση γνωρίζει καλύτερα από εσάς και θα εκκολάψει τα αυγά στον καιρό που πρέπει. Μόλις φανούν οι πρώτοι σκώληκες τοποθετήστε πάνω από αυτούς τούλι με μεγάλες τρύπες και πάνω σ' αυτό λεπτοκομμένα φύλα συκαμιάς. Οι μικροί σκώληκες, οι οποίοι θα αναζητήσουν τροφή, θα ανέβουν πάνω στα φύλλα, έτσι θα μπορείτε εύκολα, κρατώντας το τούλι, να τους μεταφέρετε σ' άλλο μέρος. Η μέθοδος αυτή έχει τα πλεονεκτήματα ότι δεν αγγίζετε τα αυγά που δεν έχουν εκκολαφθεί ακόμη και δεύτερο, ότι ξεχωρίζετε την παραγωγή ανάλογα με τη μέρα εκκόλαψης. Είναι βασικός κανόνας οι σκώληκες της κάθε μέρας να μεγαλώνουν ξέχωρα από τους άλλους.

9. Βλέπε Τάσου Π. Τάσου, «Αυγόρου», σελ.39

Προσέχετε να δίνετε στους σκώληκές σας αρκετό χώρο. Σ' αυτό το στάδιο χρειάζονται φαγητό 6 φορές την ημέρα, αρχίζοντας από την ανατολή του ηλίου με διαλείμματα 3 ή 4 ωρών. Τα φύλλα πρέπει να κόπτονται με προσοχή και να είναι καθαρά. Περίπου την πέμπτη μέρα οι σκώληκες θ' αρχίσουν την αποδερμάτωσή τους και πρέπει να τους δώσετε τροφή μόνο το πρωινό. Μετά θ' αρχίσουν την "**νηστεία**"[10] τους και θα μείνουν ακίνητοι. Κάθε πρωί και βράδυ πρέπει να ξεχωρίζετε αυτούς που είναι κολλημένοι ο ένας με τον άλλο, μετακινώντας τα φύλλα χωρίς να τους αγγίζετε. Το πρωινό της έκτης ημέρας πολλοί σκώληκες θα τελειώσουν την νηστεία τους και θα διέλθουν την δεύτερη «**ηλικία**» τους. Κατά το μεσημέρι σκορπίστε πάνω απ' αυτούς φρέσκα φύλλα και μόλις σκαρφαλώσουν πάνω σ' αυτά, να τους μεταφέρετε σε μεγαλύτερο χώρο. Πάλιν χρειάζονται φαγητό 6 φορές την ημέρα. Μην ξεχνάτε να τους απλώνετε. Το μεσημέρι της όγδοης μέρας να τους μεταφέρετε πάλι σε μεγαλύτερο χώρο. Την ένατη μέρα να τους δώσετε τροφή μόνο το πρωί για ν' αρχίσουν την νηστεία τους πάλι. Μετά ακολουθεί η δεύτερη ηλικία τους».

Οι μεταξοσκώληκες διέρχονται πέντε ηλικίες και παρουσιάζουν τέσσερεις αποδερματώσεις. Κατά τη διάρκεια του «**ύπνου**», όπου γίνεται η αποδερμάτωση, οι μεταξοσκώληκες δημιουργούν καινούργιο δέρμα, πιο ευρύχωρο, αφού μεγαλώνουν διαρκώς. Γύρω στις δέκα μέρες μετά την τελευταία αποδερμάτωση, οι σκώληκες σταματούν να λαμβάνουν οποιαδήποτε τροφή και αφήνουν υγρά περιττώματα. Γίνονται λεπτότεροι, διαφανέστεροι, γεγονός που σημαίνει ότι έφτασε η ώρα να μετατραπούν σε πεταλούδες. Τότε, λέμε ότι ακολουθεί το «**κλάδωμα**». Ο αρθογράφος συνεχίζει: «Μόλις παρουσιάσουν αυτά τα συμπτώματα, πρέπει να τους τοποθετήσετε κλαδιά για ν' αρχίσουν το πλέξιμο του κουκουλιού. Αν δεν τους βάλετε έγκαιρα κλαδιά, οι μεταξοσκώληκες θα σκορπίσουν το μετάξι τους πάνω στις καλαμωτές. Τα κλαδιά αυτά σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να είναι χλωρά. Όταν κλαδώσουν οι περισσότεροι, οι εναπομείναντες πρέπει να μεταφερθούν σε άλλη καλαμωτή με κλαδιά. Τρεις έως τέσσερεις μέρες μετά το κλάδωμα, καλά είναι να φροντίσετε ν' αφαιρέσετε την στρωμνή τους (τα περιττώματα) με προσοχή, χωρίς να μετακινηθούν τα κουκούλια. Μ' αυτόν τον τρόπο θα αυξηθεί η ηλικία των κουκουλιών, τα οποία πρέπει να παραμένουν πάνω στα κλαδιά τουλάχιστο 8 με 9 μέρες, οπότε μπορούν να συλλεγούν, να καθαριστούν και ν' απλωθούν προς αποξήρανση. Αν δεν "εκπηνισθούν"[11] αμέσως, πρέπει να καούν, δηλαδή να φονευθούν οι χρυσαλλίδες (μπουμπουρίες ή πεταλούδες) που βρίσκονται μέσα σ' αυτά, είτε με ατμό είτε με θερμό αέρα. Τα τρυπημένα κουκούλια δεν είναι κατάλληλα προς εκπηνισμό. Οκτώ δράμια μεταξόσπορου μπορούν ν' αποδώσουν μέχρι και 60 οκάδες κουκουλιών».

Το 1924 έγιναν σκέψεις για την ίδρυση μεταξουργείου στην Κύπρο. Ο Τύπος πανηγύριζε διότι: «Μεγάλη Αγγλική Εταιρεία έχουσα υπ' όψιν την εξαίρετον λεπτότητα, αντοχήν και στιλπνότητα της Κυπριακής μετάξης, απεφάσισε την ίδρυσιν ενός Μεταξουργείου εις

10. Ονομάζεται επίσης και «στάδιο ύπνου».

11. Από την αρχαία Ελληνική λέξη «ἐκ-πηνίζομαι», που σημαίνει γνέθω, πλέκω, κλώθω. Στην προκειμένη περίπτωση είναι η διαδικασία κατά την οποία βγαίνει το μετάξι από το κουκούλι.

Κύπρον προς επιτόπιον εκμετάλλευσιν του πολύτιμου προϊόντος του Κυπριακού μεταξοσκώληκος. Είναι γνωστόν ότι παράγονται εις τον τόπον μας μέχρι και 200 χιλιάδες οκάδες κουκουλιών, τα οποία όμως απορροφώνται, μέχρι τούδε, υπό της ιταλικής και γαλλικής μεταξοβιομηχανίας[12]».

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ
ΚΥΠΡΙΑΚΟΝ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΕΙΣ ΙΕΡΟΝ ΚΗΠΟΝ—ΠΑΦΟΥ

Στις 12 Ιουνίου 1925 ιδρύθηκε στο Λονδίνο[13] ανώνυμη εταιρεία με την ονομασία «Κυπριακόν Μεταξουργείον Limited» από τον εμπορικό οίκο μεταξόσπορων «Hengel Louison and Company». Ο οίκος αγόρασε από την Εκκλησιαστική Επιτροπεία της Αγίας Παρασκευής στη Γεροσκήπου (Ιερός Κήπος) χωράφι 20 σκαλών για την ανέγερση της Βιομηχανίας.

Για την οριστικοποίηση της απόφασης, υπήρξαν όμως ορισμένα προβλήματα. Πρώτα έπρεπε να πειστεί ο κόσμος να παραδίδει το προϊόν του μόνο στο μεταξουργείο και επιπλέον να πειστούν και οι υπάρχοντες έμποροι, αφού θα τους έδιναν φυσικά κάποια προμήθεια από τη μεταφορά των κουκουλιών στην υπό ίδρυση βιομηχανία. Προς τον σκοπό αυτό ήρθε στην Κύπρο τον Ιούνιο του 1926 ο Breton, εκπρόσωπος της Αγγλικής Εταιρείας, για να μελετήσει την βιωσιμότητα ενός τέτοιου εργοστασίου. Ο Breton φθάνοντας στο νησί δήλωσε ότι μόνο αν βεβαιωνόταν ότι όλη η παραγομένη ποσότητα κουκουλιών της Κύπρου θα κατέληγε στο Μεταξουργείο, θα συναινούσε στην ίδρυσή του.

Η Αγγλική Εταιρεία, για να προσεταιριστεί τους αγρότες, πρότεινε να τους παρέχει δωρεάν μεταξόσπορο με τη δέσμευση να παραδίδουν όλη την παραγωγή τους στη βιομηχανία και να πληρώνονται ανάλογα με την εξακριβωμένη τιμή του μεταξιού στην Ευρώπη. Έτσι, η εταιρεία, μετά την αφαίρεση των εξόδων της, θα μοίραζε στους «μετόχους» χωρικούς το 40% των κερδών της. Σε περίπτωση ζημιάς οι παραγωγοί δεν θα ευθύνονταν. Τελικά, το ένα χωριό μετά το άλλο «μετά προθυμίας» δέχτηκαν τις προτάσεις αυτές και άνοιξε έτσι ο δρόμος για την κατασκευή του πρώτου (αλλά και του μοναδικού) μεταξουργείου στην Κύπρο.

Αρχές Απριλίου του 1926 άρχισε να λειτουργεί στον Ιερό Κήπο της Πάφου το Κυπριακό Μεταξουργείο[14] με την ονομασία «**The Cyprus Silk Filature Co**», το οποίο απασχολούσε γύρω στις 200 εργάτριες. Τα εγκαίνιά του πραγματοποιήθηκαν τη Δευτέρα 24 Μαΐου του 1926 από την Α.Ε. τον Βρετανό Κυβερνήτη της Κύπρου.

Με την έναρξη της λειτουργίας του επικρατούσε μεγάλη ευφορία ανάμεσα στον λαό και παράλληλα εξακολουθούσε η προσπάθεια να πειστούν όλο και περισσότεροι αγρότες ν' ασχοληθούν με τη μεταξοσκωληκοτροφία.

12. Εφημερίδα Ελευθερία, 14/5/1924
13. Εφημερίδα Ελευθερία, 8/7/1925
14. Εφημερίδα Χρόνος, 8/5/1926

Η εφημερίδα *ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 20/4/1927*, σε άρθρο της[15] παρότρυνε τον κόσμο να επιδοθεί περισσότερο στην εργασία αυτή τονίζοντας: «Διά την Κύπρον μας, ήτις υπόκειται συχνά εις ξηρασίας, η βιομηχανία αύτη έχει μεγίστην σημασίαν και εις ταύτην πρέπει με ζήλον και επιμέλειαν να επιδοθώμεν. Είναι βιομηχανία η οποία δεν επηρεάζεται τόσον εκ της ξηρασίας και εις την οποίαν δύνανται να εργασθώσι και τα ασθενέστερα μέλη εκάστης οικογένειας, η οποία θα έχει οπωσδήποτε εν σταθερόν εισόδημα». Μάλιστα, για να γίνει πιο πειστική για την εκτίμηση που τρέφουν στην Ευρώπη για το κυπριακό μετάξι, έγραψε: «Κατά την Παμβρετανικήν έκθεσιν τόσον εξετιμήθη, ώστε η Αυτής Μεγαλειότης Βασίλισσα της Αγγλίας διέταξε να κατασκευασθή ύφασμα εξ αυτής (της μετάξης) και να διακοσμηθή δι' αυτού μία των αιθουσών του Παλατιού του Μπάκιγχαμ».

Όπως έληξε άδοξα η «βασιλεία» των ροδιών[16] (ροφκιών) το ίδιο άδοξα και πολύ πιο σύντομα έληξε και η προσπάθεια διεύρυνσης της μεταξοσκωληκοτροφίας. Μόλις επτά χρόνια μετά τη λειτουργία του Μεταξουργείου, άρχισε η ραγδαία πτώση της τιμής των κουκουλιών. Πριν το 1922 το κουκούλι απολάμβανε μια αρκετά ικανοποιητική τιμή γύρω στα τέσσερα σελίνια την οκά. Με την πάροδο όμως του χρόνου η τιμή αυτή μειωνόταν συνεχώς. Τα κακά μαντάτα τα έφερε στην Κύπρο ο ίδιος ο Διευθυντής του Μεταξουργείου τον Μάιο του 1934. Ο Breton, ενημερώνοντας τον κόσμο για την θλιβερή αυτή κατάσταση, είπε τα εξής[17]: «Πέρυσι, που τα νωπά κουκούλια πωλούνταν ένα σελίνι την οκά, νομίζαμε ότι δεν θα υπήρχε χειρότερη χρονιά. Φέτος, από τον εκπεσμό των τιμών θα πωλούνται προς 5 γρόσια την οκά. Ο εκπεσμός αυτός οφείλεται σε δύο λόγους. Πρώτα επειδή η Αμερικανική αγορά μειώθηκε στο 50% και έπειτα η υπερπαραγωγή που παρατηρείται στην Ιαπωνία. Εκτός του ότι η Ιαπωνία παράγει τεράστιες ποσότητες φυσικής μετάξης, τώρα τελευταία ανέπτυξε την τεχνητή μέταξα, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ των δύο βιομηχανιών και να μειώνεται η τιμή λόγω της προσπάθειας κυριαρχίας εκάστης στην αγορά».

Τελικά, το Μεταξουργείο, το οποίο στήριξε τις προσδοκίες ενός ολόκληρου αγροτικού κόσμου για καλύτερες μέρες, έκλεισε το 1956, τριάντα μόλις χρόνια μετά την οικοδόμησή του[18] διότι θεωρήθηκε πλέον ζημιογόνο. Η τέχνη του μεταξοσκώληκα παρέμεινε όμως για μερικά ακόμη χρόνια για την κατασκευή διάφορων χρήσιμων υφασμάτων για το νοικοκυριό.

Στον Άγιο Μέμνονα, τα παλιά χρόνια, υπήρχαν αρκετές οικογένειες που ασχολούνταν με το καματερό, δηλαδή τον μεταξοσκώληκα. Συνήθως η εκτροφή άρχιζε τον Μάιο, όταν εμφανίζονταν και τα φρέσκα φύλλα της **βαβατσινιάς**, δηλαδή της μουριάς. Για να βγάλουν οι κάτοικοι το μετάξι από τα κουκούλια, ερχόταν επί τόπου ειδικός τεχνίτης, που τον έλεγαν **μεταξά**. Από τις συνεντεύξεις των ενοριτών μαθαίνουμε ότι «κατασκήνωνε» στο παλιό παγοποιείο του μουχτάρη προς τη Φουρέγκα του Χατζηκουμή.

15. Το άρθρο υπογράφεται από τον Σ. Κυρίτση.
16. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων - Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ135
17. Εφημερίδα Παρατηρητής, 24/5/1934
18. Στη θέση του Μεταξουργείου λειτούργησε μετά το Κ.Ε.Ν. Πάφου.

Ο μεταξάς έφερνε μαζί του τα δικά του σύνεργα, το **δουλάππιν**, έναν ξύλινο κάθετο τροχό, που θύμιζε αλακάτι, και ένα **χαρτζί**[19]. Αφού άναβε τη φωτιά με τα ξύλα, περίμενε το νερό να ζεσταθεί καλά και μετά έριχνε την ποσότητα από τα κουκούλια που έπρεπε. Όταν καταλάβαινε ότι μαλάκωσαν οι κλωστές τους, μ' ένα μικρό ξύλο εντόπιζε τις ίνες που «κολυμπούσαν» και συγκέντρωνε τόσες απ' αυτές, ούτως ώστε να κατασκευάσει το πάχος της κλωστής που ήθελε. Ένας βοηθός του περνούσε την κλωστή από την υποδοχή του **καλόηρου** και από εκεί τυλιγόταν στο δουλάππι που περιστρεφόταν. Ο «καλόηρος» ήταν σαν μικρό σκουπόξυλο που εκτελούσε κινήσεις δεξιά – αριστερά, για να κατανέμει ομοιόμορφα την κλωστή πάνω στον τροχό. Στο τέλος ο μεταξάς αφαιρούσε με προσοχή το κουλούρι από το μετάξι και το έκανε θηλιές.

Όπως έγραψε[20] και η Αγνή Μιχαηλίδη οι «μεταξάδες» έρχονταν στο Βαρώσι από τη Λάπηθο ή τα Καρπάσια. Στο Βαρώσι ο μοναδικός μεταξάς ήταν «ένας Σύρος, που είχε μικρό πραματευτάδικο στην οδό Ερμού, που κατόρθωνε να βγάζει το μετάξι με πολλή τέχνη. Πολλές Βαρωσιώτισσες είχαν βούφα, δηλαδή αργαλειό. Από το μετάξι ύφαιναν τα μεταξωτά σεντόνια και τις κουνουπιέρες για τα προικιά. Επίσης, από αυτό οι γυναίκες ύφαιναν και όλα σχεδόν τα καλοκαιρινά τους φορέματα, καθώς και τα πουκάμισα των ανδρών. Στο τέλος η μηχανή εξετόπισε την βούφα και μαζί μ' αυτήν το χειροποίητο ύφασμα».

19. Από την αρχαία ελληνική λέξη «χαλκίον» που σημαίνει καζάνι από χαλκό.
20. Αγνής Μ. Μιχαηλίδη ***«το παλιό βαρώσι»***, σελ.133

14. ΜΕΛΙΣΣΟΤΡΟΦΙΑ

Δεν ήταν δυνατό σ' ένα μέρος, που παρουσίαζε τόση ανθοφορία, η τέχνη της μελισσοτροφίας να ήταν απούσα. Εξάλλου, η Κύπρος από αρχαιοτάτων χρόνων φημιζόταν όχι μόνο για την παραγωγή του εξαίσιου οίνου της, για τον οποίο ο Σελίμ Β΄, ο «Μέθυσος», πραγματοποίησε την πρώτη «ειρηνευτική» επιχείρηση[1] των Οθωμανών στο νησί το 1570, αλλά και για το εξαίρετο μέλι της. Στις ιεροτελεστίες προς τιμήν της «Πάφιας Αφροδίτης» χρησιμοποιούσαν μέλι. Επιπλέον, στην επιστημονική βιβλιογραφία της μελισσοκομίας καταγράφεται και η ύπαρξη της κυπριακής μέλισσας «**Apis Cypriaca**[2]», παρόμοια μ' αυτήν που απαντάται στη Συρία. Θεωρείται πολύ όμορφη, ανθεκτική και κατά πολύ ανώτερη από άλλα είδη.

Η κυπριακή μέλισσα εκτιμήθηκε τόσο πολύ από τους Βρετανούς αποικιοκράτες[3], ώστε φρόντισαν να στείλουν βασιλικούς γόνους στην Αμερική, τον Καναδά και την Αυστραλία. Το 1909, ο τότε Βρετανός Διευθυντής Γεωργίας της αποικιακής διακυβέρνησης **W. Bevan**, σε βιβλίο το οποίο συνέγραψε για την αγροτική ζωή του νησιού, έδωσε την εξής[4] περιγραφή: «**Οι κυπριακές μέλισσες είναι η πιο κίτρινη φυλή μελισσών του κόσμου. Έχουν ομοιόμορφη εμφάνιση, χρώμα και μέγεθος ελαφρώς μικρότερο από τις ιταλικές. Παρουσιάζουν μεγάλη πτητική δύναμη, είναι πολύ παραγωγικές, πολύ δραστήριες και αφοσιωμένες συλλέκτριες του μελιού. Όμως, από πολλούς θεωρούνται άγριες και ευερέθιστες. Ίσως αυτό να οφείλεται στην άφθονη παρουσία σφηκών, οι οποίοι, στην κυριολεξία, αποτελούν μάστιγα για το νησί. Ένας μεγάλος αριθμός από κυπριακές βασίλισσες έχουν σταλεί στην Ευρώπη και την Αμερική διότι θεωρούνται πολύ καλές όπου ευδοκιμούν. Στη δεκαετία του ογδόντα (1880) οι κυπριακές βασίλισσες πωλήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής προς £2 η κάθε μία**».

Στον Άγιο Μέμνονα υπήρχαν ορισμένες παραδοσιακές οικογένειες, οι οποίες ασχολούνταν με την μελισσοκομία, όπως του Χατζηχαράλαμπου Χατζηαρέστη, Χατζηκουμή Χατζηκωνσταντή, Χατζηκωνσταντή Χατζηγιώρκη και Χατζηπαύλου Χατζημιχαήλη. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε, οι Άι-Μεμνίτες που ασχολούνταν τελευταίως με την μελισσοκομία ήταν τα Δεσποτούθκια (Ανδρέας και Μιχάλης Χατζηπασχαλή), ο Δημητράκης Φωτίου, ο Ζένιος Ζένιου, η Παναγιώτα Χατζηχαραλάμπους, ο Φώτης Ευθυμίου και ο Νίκος Τζιωρτζής.

---

1. Αντωνίου Μαρία Γκρατσιάνι, «Ο πόλεμος της Κύπρου», σελ.47, Μετάφραση Χαράλαμπου Γάσπαρη.
2. Νικολάου Μορφάκη «Εγχειρίδιον Μελισσοκομίας», σελ.15
3. Bovill A.K., «Beekeeping in Cyprus», σελ.1
4. W. Bevan, "Notes on Agriculture in Cyprus", σελ.103

Η Μελισσοκομία είναι μια ολόκληρη επιστήμη, της οποίας η λεπτομερής περιγραφή ξεφεύγει από τα όρια του παρόντος έργου. Όσοι ασχολήθηκαν με τις μέλισσες εκφράζουν τον θαυμασμό και την ευαρέσκειά τους για την εργατικότητα, την καθαρότητα, την τήρηση της τάξης, τον καταμερισμό εργασίας και για ένα σωρό άλλα, από τα οποία προήλθε η λαϊκή φράση «εργάζονται σαν μελίσσι». Ένας μελισσοκόμος[5], του οποίου ζητήσαμε τη βοήθεια, μας είπε: «Η κοινωνία των μελισσών είναι ένας πανέξυπνος οργανισμός, για τον οποίον, όσα μυστικά και αν ξέρεις, όταν έρθει η ώρα θα μείνεις μ' ανοιχτό το στόμα».

Το 1894 ο Βρετανός Διευθυντής Γεωργικών Βιομηχανιών **A.K. Bovill** στο εγχειρίδιο, το οποίο συνέγραψε για την Μελισσοτροφία στην Κύπρο, δήλωσε: «**Κατά το λήξαν έτος 1894 υπήρχαν στο νησί σε χρήση 520,590 κυψέλες. Μέχρι το 1895 ο αριθμός τους μειώθηκε στις 469,180, γεγονός που σημαίνει ότι μέσα σ' ένα έτος καταστράφηκαν 51,410 κυψέλες**». Την καταστροφή αυτή ο Bovill την απέδωσε στην απουσία φροντίδας των μελισσοτρόφων και στα απηρχαιωμένα μέσα τα οποία χρησιμοποιούσαν για τη φύλαξη των μελισσών. Μάλιστα, συμπέρανε ότι: «**Αν οι κυψέλες στην Κύπρο τύγχαναν της απαραίτητης φροντίδας, θα παρήγαγαν τρία εκατομμύρια οκάδες μελιού, με εισόδημα, αν αναλογιστεί κάποιος ότι το μέλι τιμάται προς 3 γρόσια την οκά, γύρω στις £50,000 ετησίως**».

Δυστυχώς, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν η πιο πάνω μείωση των κυψελών οφείλετο σε κάποια ασθένεια ή παραμελήθηκαν λόγω επιβολής φορολογιών. Είναι όμως αλήθεια ότι, μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, οι περισσότεροι Κύπριοι μελισσοκόμοι χρησιμοποιούσαν σχεδόν πρωτόγονες μεθόδους εκτροφής των μελισσών. Οι κυψέλες τους ήταν πλινθαρένες, τα γνωστά μας «**τζυβέρτια**[7]», κατασκευασμένα από κοκκινόχωμα, ζυμωμένο με άχυρα. Η παλαιότερη περιγραφή που βρήκαμε, για την κυπριακή κυψέλη, προέρχεται από τον περιηγητή **Edward Daniel Clarke**, καθηγητή της Ορυκτολογίας στο πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, ο οποίος το 1801 επισκέφθηκε την Κύπρο. Σε μια από τις περιοδείες του πέρασε από το χωριό Αθηένου[6], οπότε, σε κάτι μικρές καλύβες, εκεί παρατήρησε τα εξής: «**Βρήκαμε πολύ μεγάλες εγκαταστάσεις για τις μέλισσες και όλο το μέλι που παράγεται εδώ απαιτείται από τον (Οθωμανό) κυβερνήτη στη Λευκωσία. Έτσι, η μελισσοκομία θεωρείται** (από τους χωρικούς) **απλά ως μια ενασχόληση για να τους αυξάνουν τη φορολογία** (χωρίς αυτοί να έχουν κάποια ωφέλεια). **Παρ' όλα αυτά, ο τρόπος με τον οποίον συλλέγεται**[8] **το μέλι είναι τόσο περίεργος και τόσο πρωτότυπος για να τον μιμηθεί κάποιος, ώστε αξίζει να**

---

5. Συγκεκριμένα, από τον Πέτρο Κλατσιά στο Λυθροδόντα. Το κεφάλαιο αυτό γράφτηκε μ' αρκετές τύψεις συνείδησης διότι, ενώ ο παππούς και ο πατέρας μου είχαν, ίσως, τον μεγαλύτερο μελισσώνα στην ενορία, το μόνο που γνωρίζω είναι το Σωκρατικό «Εν οίδα, ότι ουδέν οίδα».
6. Excerpta Cypria, σελ. 386
7. Από την αρχαία Ελληνική λέξη «κύβεθρον», που είναι η κυψέλη.
8. Όταν αναφέρεται ο συγγραφές για «συλλογή» του μελιού δεν εννοεί τον τρόπο εξαγωγής του από τις κηρήθρες, αλλά τον χώρο που αποθηκεύεται από τις μέλισσες, δηλαδή τις κυψέλες (τζυβέρτια).

τον περιγράψω. Η τεχνική είναι πολύ απλή και αναμφισβήτητα μας παραπέμπει σε αρχαίες συνήθειες. Χρησιμοποιούν χωμάτινους κυλίνδρους, ο καθένας των οποίων έχει μήκος περίπου τρία πόδια, τοποθετημένοι οριζόντια, ο ένας πάνω στον άλλο, ούτως ώστε να δημιουργούν ένα ολόκληρο τοίχο. Οι κύλινδροι αυτοί σφραγίζονται στην άκρη τους με κονίαμα. Ο "τοίχος" αυτός[9] καλύπτεται από ένα υπόστεγο και μπορεί να στεγάζει μέχρι και εκατό μελίσσια».

Μελισσώνας με τζυβέρτια

Το κυπριακό **τζυβέρτι** σχολίασε και ο Μπάζιλ Στιούαρτ (**Basil Stewart**) το 1904, όταν ήρθε ν' αναλάβει τα καθήκοντά του ως τοπογράφος - μηχανικός στην κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αμμοχώστου – Λευκωσίας. Μεταξύ άλλων έγραψε[10]: «**Η κυπριακή κυψέλη είναι επίσης μια απλή και πρωτόγονη επινόηση. Αποτελείται από έναν πήλινο κύλινδρο μήκους περίπου 75 εκατοστών και με διάμετρο 23 εκατοστών. Τα δύο άκρα είναι κλειστά μ' ένα πήλινο άνοιγμα για να μπαινοβγαίνουν οι μέλισσες. Όπου υπάρχουν πολλές τέτοιες κυψέλες, βρίσκονται στοιβαγμένες σε σειρές και μοιάζουν με συστοιχία υπαίθριων φούρνων. Όταν πρέπει να συλλέξουν το μέλι, μετακινούν το πίσω κάλυμμα και φυσούν μέσα καπνό. Οι μέλισσες απομακρύνονται από την μπροστινή είσοδο που χρησιμοποιούν κάθε μέρα. Οι κυψέλες προστατεύονται από στέγαστρο ανοιχτό μόνο από μπροστά».**

Το 1909, ο W. Bevan, στο βιβλίο του που προαναφέραμε, διαχώρισε τις κυπριακές κυψέλες σε πήλινες και πλινθαρένες, γράφοντας γι' αυτές: «**Οι επιτόπιες κυψέλες**

9. Η περιγραφή αυτή δεν διαφέρει ποσώς από τον μελισσώνα που κληρονόμησε ο πατέρας μου.
10. Basil Stewart, "My experiences of Cyprus", μετάφραση Σ. Λαζαρίδη, σελ.78

αποτελούνται από έναν κυλινδρικό σωλήνα από πηλό, μήκους περίπου 2 ποδών και 6 ιντσών, έχοντας διάμετρο 9 ιντσών. Άλλες κυψέλες κατασκευάζονται από ένα μίγμα κόκκινης γης ανάμεικτης με ψιλοκομμένο άχυρο, παρόμοιο με αυτό που κατασκευάζονται τα αυτόχθονα τούβλα. Αυτές οι κυψέλες είναι επίσης κυλινδρικές, μήκους περίπου 18 ιντσών και διάμετρο που φτάνει τις 12 ίντσες και το πάχος του τοιχώματός τους είναι 3 ίντσες. Αυτές είναι πιο δροσερές το καλοκαίρι και πιο ζεστές το χειμώνα, παράγουν μάλιστα ισχυρότερες αποικίες από αυτές των πήλινων[11]».

Τζυβέρτι κατασκευής Νίκου Τζιωρτζή

Για να κατασκευάσουν το τζυβέρτι, χρησιμοποιούσαν πηλό από κοκκινόχωμα μαζί με άχυρα. Ο Νίκος Τζιωρτζής περιέγραψε τον τρόπο κατασκευής τους: «Αφού ζυμώναμε τον πηλό, τον αφήναμε μέχρι να μαλακώσουν τα άχυρα. Τότε και μόνον αρχίζαμε να τα φτιάχνουμε και μάλιστα μονοκόμματα, δηλαδή ολόκληρη τη σωλήνα με το στόμιό της, χωρίς ενώσεις. Πρώτα κατασκευάζαμε κάτω στο έδαφος την μπροστινή στρογγυλή όψη του με το στόμιο εισόδου των μελισσών χωρίς καλούπι. Μετά, τον πηλό τον γυρίζαμε προς τα πάνω και συνεχίζαμε περιμετρικά. Το κτίζαμε δηλαδή σιγά σιγά, σε στρώσεις δακτυλίων, ώστε να σχηματίζεται η περιφέρεια κατά το μήκος του σωλήνα. Όταν προχωρούσε σε μήκος, λειαίναμε τον σωλήνα από μέσα και έξω μ' ένα βρεγμένο ρούχο, για να μην φαίνονται οι ενώσεις των δακτυλίων και έτσι έπαιρνε τη φόρμα του. Το αφήναμε να στεγνώσει λίγο και μετά συνεχίζαμε. Όσο σχηματιζόταν ο σωλήνας, τόσο περισσότερο τον ανοίγαμε προς την πίσω πλευρά, για να μπορεί εύκολα ο μελισσοτρόφος να αφαιρεί τις πίττες. Όταν τελειώναμε την κατασκευή του, δεν φαίνονταν οι ενώσεις των δακτυλίων. Το "στούπωμα" στην πίσω πλευρά ήταν επιπρόσθετο. Για να στερεώνεται καλύτερα τοποθετούσαμε στις άκρες του σωλήνα κομμάτια από κούζες».

Σύμφωνα με το ενημερωτικό εγχειρίδιο[12] του «Τμήματος Γεωργίας» οι μελοπαραγωγοί στην Κύπρο προσδιόριζαν τα μελίσσια ανάλογα με τον τρόπο που έκτιζαν τις κηρήθρες μέσα στα τζυβέρτια. Όταν το «**πουλί**», δηλαδή το σμήνος των μελισσών, έκτιζε τις κηρήθρες του κατά μήκος του σωλήνα, δηλαδή από το ένα στόμιο στο άλλο, ονομαζόταν «**Οξύτης**». Οι μέλισσές του ήταν πολύ παραγωγικές, αλλά και πολύ επιθετικές. Το σμήνος που τις έκτιζε διαγώνια ονομαζόταν «**Σπαθκιάς**», ενώ αυτό που τις έκτιζε εγκάρσια το έλεγαν «**Κοσκινά**».

11. W. Bevan, "Notes on Agriculture in Cyprus", σελ.102
12. http://www.Moa.gov.cy

Η πατρίδα της σύγχρονης ξύλινης κυψέλης, με τα κινητά πλαίσια, θεωρείται η Σύρος. Εκεί έζησε ο Στέφανος Δελλαρόκα (Stefanos Della Rocca), Λατίνος ιερέας με ελληνική καταγωγή, γεννημένος το 1738 στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος και την επινόησε. Στην πραγματικότητα η εφεύρεση της ξύλινης κατασκευής με τα κινητά πλαίσια δεν ήρθε στον Δελλαρόκα ουρανοκατέβατη[13]. Φαίνεται ότι όταν υπηρετούσε στη Σύρο, μελέτησε τις ξύλινες κυψέλες των νησιωτών που τις κατασκεύαζαν από σανίδες και γύρω στο 1780 κατασκεύασε τη δική του κυψέλη με τα **κινητά πλαίσια**. Σε λίγα χρόνια η ελληνική επινόηση επρόκειτο να τελειοποιηθεί στην Αμερική το 1851 από τον πάστορα Lorenzo Langstroth και από τον Γάλλο Dadant το 1863, που διέμενε εκεί.

Πρέπει να πούμε ότι, όταν οι μέλισσες κατασκευάζουν από μόνες τους τις κηρήθρες, ξεκινούν από το πάνω μέρος του τζυβερτιού και ταυτόχρονα κτίζοντάς τες, τις συγκολλούν στα πλαϊνά τοιχώματα. Γι' αυτό, κατά τον τρυγητό, αναπόφευκτα, παρουσιαζόταν μεγάλη φθορά όχι μόνο στις μελικηρίδες, αλλά και στις ίδιες τις μέλισσες. Η εφεύρεση των κινητών ξύλινων πλαισίων ήταν μια επανάσταση για τη μελισσοκομία. Με τη χρήση τους ο μελισσοκόμος μπορούσε, πλέον, πολύ εύκολα να ελέγχει οποιοδήποτε σημείο της κυψέλης χωρίς να ενοχλεί ιδιαίτερα το σμήνος. Θα μπορούσε να τρυγήσει εύκολα και, αν χρειαζόταν, να μετακινεί ολόκληρο το μελίσσι χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες.

Ο W. Bevan, στο βιβλίο του που κυκλοφόρησε το 1909, κατέγραψε[14]: **«Τα τελευταία χρόνια το Τμήμα Γεωργίας εισήγαγε σύγχρονες κυψέλες με κινούμενα πλαίσια και, αν δεν υπήρχε το υψηλό κόστος ξυλείας λόγω του πολέμου, ο αριθμός αυτός θα είχε αυξηθεί γρήγορα. Η δυσκολία έγκειται στο να αποκτήσουν οι τοπικοί ξυλουργοί την εμπειρία να τις κατασκευάζουν σωστά και με φινίρισμα. Η πρακτική κατασκευή των κυψελών διδάσκεται στην Αγροτική Σχολή».** Στη συνέχεια ανέφερε, επίσης, ότι: **«Από ένα μελισσώνα, που βρίσκεται μέσα σ' ένα περιβόλι από πορτοκαλιές, ένας μελισσοκόμος μπορεί να εξάγει από μια αποικία μέχρι και 50 λίμπρες μέλι. Δυστυχώς, όμως, λόγω των απηρχαιωμένων μεθόδων που χρησιμοποιούν, εξάγουν μόνο γύρω στις 10 λίμπρες. Το τοπικό μελισσοκέρι είναι πολύ καλής ποιότητας, με εξαιρετικό άρωμα και λαμπερό κίτρινο χρώμα, λέγεται μάλιστα ότι είναι πολύ ανώτερο από αυτό που εισάγεται από τη Μικρά Ασία και την Αίγυπτο. Η βιομηχανία της παραγωγής μελιού μπορεί να αναπτυχθεί σημαντικά και, όταν εφαρμοστούν καλύτερα οι σχετικές οδηγίες, θα είναι σε θέση να δημιουργήσει ένα καλό εξαγωγικό εμπόριο, ενδεχομένως και του κεριού».**

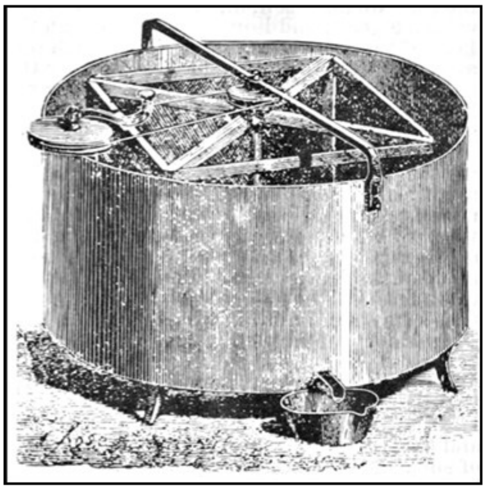
Όσοι ασχολούνται με τις μέλισσες γνωρίζουν ότι ο τρύγος του μελιού πρέπει να γίνεται την κατάλληλη εποχή, για να μην προκαλείται ζημιά στο μελίσσι. Αυτή τοποθετείται πριν το τέλος της μελιτοφορίας. Ο Μορφάκης[15] διευκρινίζει: «Ο τρυγητός γίνεται εν ημέρα

13. Νικολάου Μορφάκη, «Εγχειρίδιον Μελισσοκομίας», σελ.7
14. W. Bevan, “Notes on Agriculture in Cyprus”, σελ.103
15. Νικολάου Μορφάκη, «Εγχειρίδιον Μελισσοκομίας», σελ.107

νηνέμω (χωρίς αέρα) και ευηλίω (με καλό ήλιο) και καθ' ας ώρας αι πλείσται των μελισσών ευρίσκονται εις τους αγρούς προς συλλογήν νέκταρος ή γύρεως ίνα απουσιάζωσιν αι γηραιότεραι των μελισσών, αίτινες ένι αι μάλλον επιθετικαί».

Συνήθως ο τρύγος στην ενορία μας γινόταν την περίοδο Ιουνίου - Αυγούστου. Η παραγωγή δεν ήταν σταθερή και επηρεαζόταν άμεσα από την ανθοφορία και τις καιρικές συνθήκες. Όπως γνωρίζουμε, οι μέλισσες τρέφονται και αυτές με μέλι. Γι' αυτό, σε καμιά περίπτωση, δεν μπορούσε ο μελισσοκόμος να τρυγήσει το χειμώνα, όταν αυτές βρίσκονταν σε κατάσταση διαχείμασης. Από την πείρα του γνώριζε ότι έπρεπε ν' αφήνει μέσα στην κυψέλη γύρω στα 10 κιλά μέλι για να τρέφονται. Ανάλογα με το σμήνος φυσικά. Την παλιά εποχή που χρησιμοποιούσαν τζυβέρτια, έπρεπε να ήταν πολύ προσεκτικοί διότι, μετά τον τρύγο, δεν μπορούσαν να βοηθήσουν το μελίσσι, αφού δεν υπήρχαν οι προκατασκευασμένες κηρήθρες, οπότε οι εργάτριες ξανάκτιζαν από την αρχή τα χωρίσματα και την πίττα . Ο Νίκος Τζιωρτζής διευκρίνισε: «Αφήναμε μέσα δύο ή τρεις πίττες, ανάλογα με τον πληθυσμό, για να μπορεί να ξεχειμωνιάσει. Αν υπήρχαν μέσα λίγες πίττες, δεν τις τρυγούσαμε».

Αργότερα, όταν χρησιμοποίησαν τις ξύλινες κυψέλες, απομάκρυναν το σμήνος με καπνό, αφαιρούσαν ένα – ένα τα πλαίσια προσεκτικά για να μην εξαγριώνουν τις μέλισσες και με μια ειδική βούρτσα απομάκρυναν όσες είχαν παραμείνει πάνω σ' αυτά. Επίσης χρειαζόταν ιδιαίτερη προσοχή, για να μην πληγώνουν τις κηρήθρες, διότι αν άρχιζε να ρέει μέλι θα είχαν πρόβλημα. Τις τοποθετούσαν γρήγορα μέσα σε κενό δοχείο και τις σκέπαζαν, για να μην ξαναγεμίσουν από μέλισσες.

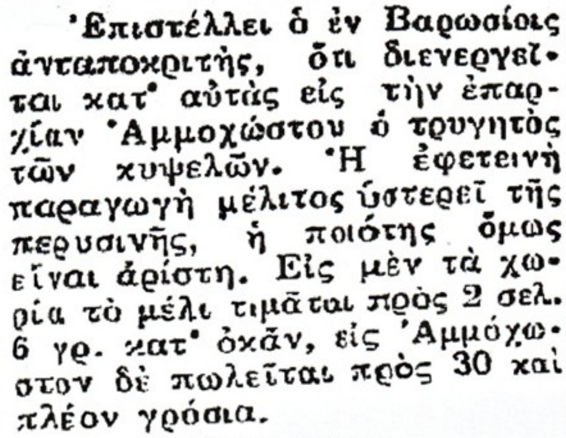

Η εξαγωγή του μελιού ήταν μια δύσκολη διαδικασία. Τότε δεν υπήρχαν τα χρήματα για ν' αγοράσουν σύγχρονες φυγοκεντρικές μηχανές, τις οποίες ονόμαζαν «**μελιτοεξαγωγείς**». Με τη συσκευή αυτή μπορούσε ο μελισσοκόμος ν' αφαιρεί το μέλι εύκολα και καθαρά, χωρίς συνεπακόλουθες ζημιές. Ήταν μια σημαντική εφεύρεση για την μελισσοκομία από τον Αυστριακό αξιωματικό **Franz von Hruschka**, που οδηγήθηκε στην επινόησή της από ένα τυχαίο περιστατικό[16], σε συνδυασμό φυσικά με την παρατηρητικότητά του. Είχε βάλει μέσα στο πιάτο ένα κομμάτι «πίττα», για να το φάει ο μικρός γιος του. Ο μικρός όμως είχε περισσότερη διάθεση για να παίξει, παρά να ξεζουμίσει την πίττα, οπότε την άρπαξε, την έβαλε μέσα σ' ένα **καλαθουρί**[17] και άρχιζε να την στριφογυρίζει με δύναμη. Τότε έγινε το «θαύμα». Το πιάτο γέμισε από μέλι και ο παρατηρητικός Franz επινόησε το 1865 τη φυγοκεντρική μέθοδο εξαγωγής του μελιού. Η μέθοδος αυτή σταδιακά βελτιωνόταν, για να δώσει, τελικά, το μηχάνημα που φαίνεται στην πιο πάνω φωτογραφία.

16. Μορφάκης, σελ.63

17. Καλαθουρί είναι το μικρό καλάθι.

Όσο για μας, λόγω φτώχειας, θα μας έμενε για χρόνια το καλαθουρί. Οι μελοπαραγωγοί αναρτούσαν ένα καλαθάκι σε κάποιο ύψος, μ' ένα δοχείο από κάτω. Αφού έβαζαν μέσα τις πίττες, τις πολτοποιούσαν μ' έναν λοστό και το μέλι έτρεχε από τις χαραμάδες. Αφού το καθάριζαν από τυχόν υπολείμματα του κεριού, το μετάγγιζαν σε γυάλινα δοχεία.

'Επιστέλλει ὁ ἐν Βαρωσίοις ἀνταποκριτής, ὅτι διενεργεῖται κατ' αὐτὰς εἰς τὴν ἐπαρχίαν 'Αμμοχώστου ὁ τρυγητὸς τῶν κυψελῶν. 'Η ἐφετεινὴ παραγωγὴ μέλιτος ὑστερεῖ τῆς περυσινῆς, ἡ ποιότης ὅμως εἶναι ἀρίστη. Εἰς μὲν τὰ χωρία τὸ μέλι τιμᾶται πρὸς 2 σελ. 6 γρ. κατ' ὀκᾶν, εἰς 'Αμμόχωστον δὲ πωλεῖται πρὸς 30 καὶ πλέον γρόσια.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 22/9/1941

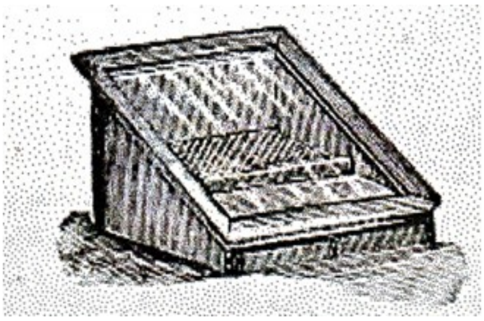
Μόλις περάσει το καλοκαίρι, η βασίλισσα περιορίζει την ωοτοκία της και παύει εντελώς όταν χειμωνιάσει. Έτσι, οι μέλισσες που πεθαίνουν δεν αντικαθίστανται και με την πάροδο του χειμώνα ο πληθυσμός του σμήνους μειώνεται πολύ. Μόλις όμως έρθει η άνοιξη, η βασίλισσα ξαναρχίζει την ωοτοκία μ' αυξημένους ρυθμούς. Το αποτέλεσμα είναι η ονομαζόμενη «**σμηνουργία**» και το μελίσσι μεγαλώνει τόσο πολύ, ώστε δεν το χωρεί πλέον η κυψέλη και ένα μέρος του πληθυσμού του, με την παλιά βασίλισσα, πρέπει να το εγκαταλείψει προς αναζήτηση νέας «στέγης». Η όλη διαδικασία ονομάζεται «**αφεσμός**[18]» και αποτελεί φαινόμενο μελέτης της μελισσοκομικής επιστήμης. Για τους μελισσοκόμους της ενορίας μας το γεγονός αυτό σήμαινε το «**ξεπούλιασμα**» του μελισσιού, το οποίο έπρεπε να περισυλλεγεί πριν φύγει μακριά και χαθεί. Συνήθως αυτό συνέβαινε κατά την εποχή της μεγάλης ανθοφορίας, τον Απρίλιο και τον Μάιο.

Όταν το σμήνος έβγαινε από την κυψέλη, συγκεντρωνόταν, συνήθως, σ' ένα κλαδί κοντινού δέντρου και σχημάτιζε ένα «τσαμπί» μέσα στο οποίο οι μέλισσες προστάτευαν τη βασίλισσά τους. Και επειδή Μάρτης χωρίς Σαρακοστή δεν γίνεται, κάπου εκεί ήταν και μερικοί κηφήνες. Τότε, κάποιες μέλισσες αποστέλλονται για ν' ανιχνεύσουν το κατάλληλο μέρος για «μεταστέγαση». Ο μελισσοκόμος έπρεπε να **κατεβάσει** το «πουλί» και αυτό χρειαζόταν μια ιδιαίτερη τεχνική. Ο Νίκος Τζιωρτζής προσθέτει: «Χρησιμοποιούσαμε φρέσκο κλωνί από λεμονιά το οποίο τρίβαμε και μετά το κρεμούσαμε πάνω σε ξύλινο **κατσούνι**[19], το οποίο τοποθετούσαμε κάπου εκεί κοντά. Μετά παίρναμε μια χούφτα χώμα και την πετούσαμε προς τα πάνω, για να δώσουμε στο σμήνος κάποιο "σύνθημα", για να μετακινηθεί. Αν όλα πήγαιναν καλά, το "πουλί" μετακινείτο και καθόταν πάνω στο κλαδί της λεμονιάς, οπότε το βάζαμε με προσοχή μέσα σ' ένα άδειο τζυβέρτι. Η όλη διαδικασία ήταν προτιμότερο να γίνεται κατά τις πρωινές ώρες».

Την παλιά εποχή το κερί της μέλισσας ήταν πολύτιμο. Μ' αυτό κατασκεύαζαν τα κεριά της εκκλησίας, αλλά και τις τεχνητές κηρήθρες. Για να το εξαγάγουν από τις πολτοποιημένες κηρήθρες, χρησιμοποιούσαν μια ξύλινη κατασκευή με γυαλί από πάνω, την

18. Άγγελου Τυπάλδου - Ξυδιά, «ΤΑ ΜΕΛΙΣΣΙΑ», σελ.43

19. Κατσούνι είναι το ξύλινο άγκιστρο. Η λέξη προέρχεται από «κουτσούνιν-κουτσός».

οποίαν ονόμαζαν «**κηροτήκτη**». Λειτουργούσε με τις ακτίνες του ήλιου, περίπου όπως τους ηλιακούς θερμοσίφωνες (φαίνεται στη διπλανή φωτογραφία). Μέσα στη γυάλινη θήκη έβαζαν τις κηρήθρες και με την ηλιακή ακτινοβολία αυξανόταν η θερμοκρασία μέσα στο κλειστό κουτί, οπότε το κερί έλιωνε και έτρεχε από μια σωλήνα στο πλάι. Στον Άγιο Μέμνονα συνήθως χρησιμοποιούσαν τη μέθοδο που περιγράφει ο Μορφάκης[20], δηλαδή: «Ο κηρός δύναται να ληφθεί διά θερμάνσεως των κηρηθρών εντός θυλάκου εκ χονδρού υφάσματος (κανναβάτσου) εμβαπτιζομένου εντός θερμαινόμενου ύδατος. Ο κηρός τηκόμενος ανέρχεται επί της επιφανείας του ύδατος και συλλέγεται». Υπήρχε όμως και μια κάπως διαφορετική μέθοδος, που χρησιμοποιούσε ο πατέρας μου και η οποία περιγράφεται στη συνέχεια υπό τύπον «χρονογραφήματος».

Το κερίν του Δημητράκη

Η διαδικασία έμοιαζε σαν ιεροτελεστία. Εμείς όμως , τα παιδιά του, γνωρίζαμε λίγο πολύ τι κατάληξη θα είχε, γι' αυτό και δεν ήμαστε ιδιαίτερα πρόθυμοι, όταν ο πατέρας μάς καλούσε φωνάζοντας: «Άτε, ελάτε να λιώσουμε το τζιερίν». Η πρωτόγονη αυτή διαδικασία πρέπει να ήταν κληρονομική από τον πατέρα του, που ήταν μελισσοτρόφος.

Η μητέρα άναβε τη νησκιά (εστία) με τα ξύλα και πάνω σ' αυτήν έβαζε το χαρτζί (καζάνι), μισογεμάτο με νερό, για να βράσει. Ο πατέρας έπαιρνε μια ειδική σακούλα από κανναβάτσο και μέσα σ' αυτήν έβαζε τις κέρινες μπάλες που του απέμεναν από την εξαγωγή του μελιού. Στην άκρη της σακούλας, όπου ήταν το στόμιό της, υπήρχαν δύο οπές μέσα από τις οποίες χωρούσε ένα κοντό ξύλο, ώστε, όταν την έδενε, μπορούσε να την κατεβάζει μέσα στο ζεστό νερό χωρίς να καίγεται.

Η φιλοσοφία αυτής της πρωτόγονης μεθόδου ήταν να ζεσταθεί το κερί μέσα στη σακούλα, να λιώσει και το περισσότερο να βγει στην επιφάνεια του νερού, οπότε και το περισυνέλεγε. Το υπόλοιπο, που έμενε μέσα στη σακούλα, έπρεπε με κατάλληλη πίεση στα τοιχώματά της να τρέξει από τους πόρους της μέσα σε μια σίκλα (κουβά) που ήταν ακριβώς από κάτω.

Αφού λοιπόν περιμάζευε το περισσότερο κερί από το καζάνι, έβγαζε τη σακούλα και, όταν στέγνωνε για μερικά λεπτά, την κρατούσε πάνω από μια σίκλα. Τότε άρχιζαν τα δύσκολα. Εμείς παίρναμε δύο μακρόστενα ξύλα, πιο μακριά από τα σκουπόξυλα, και με όση δύναμη είχαμε, **ποσφίγγαμε** τη σακούλα, που την συμπιέζαμε στο ενδιάμεσό της. Την ίδια ώρα ο πατέρας στριφογύριζε το κοντό ξύλο, για να ξεζουμίζεται καλύτερα το περιεχόμενό της, ενώ εμείς προσπαθούσαμε ταυτόχρονα να τηρούμε τις οδηγίες του, που μας φώναζε κάθε τόσο: «Σφίξετε τζιάλλο τα ξύλα, από δω κι από κει». Τότε, κάπου εμείς χάναμε την ισορροπία μας, κάπου ο πατέρας έχανε την ψυχραιμία του και στο τέλος έφταιγε ο «έξω που δαμαί» (ο διάβολος).

Μετά τη λήξη της «διαδικασίας» όλα καλά και άγια. Αφού το κερί κρύωνε και στερεοποιείτο, αναποδογύριζε τις σίκλες, το έβγαζε και το έπαιρνε στο Βαρώσι, όπου το έδινε στον κεροπούλη, για να ενισχύσει το βαλάντιο της οικογένειας, μέχρι να πάρει ξανά εισόδημα από την επόμενη συγκομιδή των πορτοκαλιών.

20. Νικολάου Μορφάκη, «Εγχειρίδιον Μελισσοκομίας», σελ.73

15. Η ΕΝΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος υπήρξε η μεγαλύτερη πολεμική αναμέτρηση που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα. Διήρκησε από τις 7 Ιουλίου του 1937 μέχρι τις 2 Σεπτεμβρίου του 1945. Ο Πόλεμος σε ευρωπαϊκό έδαφος άρχισε την 1η Σεπτεμβρίου του 1939. Διαχώρισε τα κράτη στις Δυνάμεις του Άξονα με αρνητικούς πρωταγωνιστές τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία από τη μια και από την άλλη τις Συμμαχικές Δυνάμεις της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας. Αργότερα τις ακολούθησαν η τότε Σοβιετική Ένωση, η Πολωνία, οι ΗΠΑ η Κίνα και οι πλείστες χώρες που δέχτηκαν επίθεση από τον Άξονα. Ενεπλάκησαν πάνω από εκατό εκατομμύρια άνθρωποι και στις εχθροπραξίες που ακολούθησαν εκατομμύρια άνθρωποι οδηγήθηκαν σε πρόωρο θάνατο. Οι αγριότητες που συνέβησαν, όπως οι σφαγές ανυπεράσπιστων γυναικόπαιδων, στιγμάτισαν ανεξίτηλα την ανθρωπότητα. Οι αντιμαχόμενοι χρησιμοποίησαν και την τελευταία λέξη της τεχνολογίας, για την εξόντωση των αντιπάλων τους. Το «αποκορύφωμα» ήταν, ενώ η έκβαση του πολέμου είχε κριθεί, να ριχτούν οι δύο ατομικές βόμβες στην Ιαπωνία, απλώς για να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητα του νέου υπερόπλου των ΗΠΑ.

Στις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι σχέσεις των υποδούλων Κυπρίων με τους Βρετανούς αποικιοκράτες δεν ήταν οι καλύτερες. Είχαν προηγηθεί τα γνωστά **Οκτωβριανά** επεισόδια του 1931, τα οποία οδήγησαν στη μαύρη περίοδο της **Παλμεροκρατίας**. Οι Βρετανοί δεν συμπαθούσαν τους «ταραχοποιούς» Κύπριους, ενώ από την άλλη οι Κύπριοι ένιωθαν τον ζυγό στο σβέρκο τους. Ξαφνικά τα συναισθήματα των Βρετανών άλλαξαν. Οι αποικιοκράτες, εκμεταλλευόμενοι τα πατριωτικά αισθήματα των Κυπρίων, τους καλούσαν να καταταγούν στο στράτευμα προσφέροντάς τους διέξοδο στα οικονομικά τους προβλήματα, που τώρα, εξ αιτίας του Πολέμου, γίνονταν αφόρητα. Η πρώτη[1] πρόσκληση για κατάταξη των Κυπρίων στο Αγγλικό στράτευμα έγινε στις 8 Σεπτεμβρίου του 1939. Το 1940 δημιουργήθηκαν το «**Κυπριακό Σύνταγμα**» (**Cyprus Regiment**) και η «**Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη**» (**Cyprus Volunteer Force**). Τα σώματα αυτά αναλάμβαναν την κατασκευή οχυρωματικών έργων και τη μεταφορά υλικών με ημιόνους. Μετά την Ιταλική επίθεση στην Ελλάδα, η στράτευση των Κυπρίων στην «Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη», θεωρήθηκε ως εθνικό χρέος.

Το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έμελλε να πλήξει σοβαρά την ενορία του Αγίου Μέμνονος, όπως φυσικά και την οικονομική κατάσταση ολόκληρης της νήσου. Το εξαγωγικό εμπόριο περιορίστηκε στο ελάχιστο και οι καρποί των εσπεριδοειδών παρέμεναν πάνω στα δέντρα. Οι κηπουροί έβλεπαν το οικτρό θέαμα των πορτοκαλιών, που σάπιζαν μέσα στις λεκάνες των δέντρων, χωρίς να μπορούν να κάνουν οτιδήποτε.

Τη Δευτέρα 10 Μαρτίου 1941 συνέβη ένα περιστατικό στα χωρικά ύδατα του Αγίου Μέμνονος, κατά το οποίο το ατμόπλοιο «Φουατιέ» υπέστη επίθεση από Ιταλικά αεροπλάνα. Το «Φουατιέ» εκτελούσε την ατμοπλοϊκή σύνδεση Αμμοχώστου – Αιγύπτου

1. Πέτρου Παπαπολυβίου, «Η συμμετοχή των Κυπρίων στους εθνικούς αγώνες».

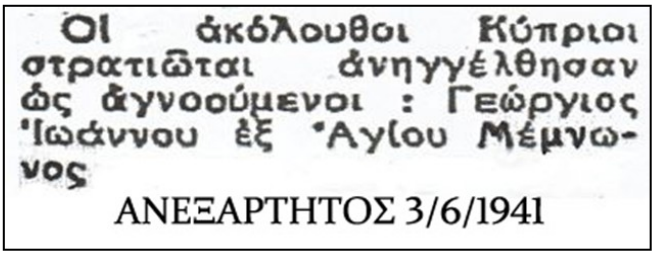
ΑΚΑΡΠΟΣ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΑΕΡΟΠΛΑΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ "ΦΟΥΑΤΙΕ"

Κατόπιν ἀεροναυμαχίας τὰ Ἰταλικὰ ἀεροπλάνα ἀπεκρούσθησαν.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 23/3/1941

και μετέφερε διάφορα εμπορεύματα, μεταξύ των οποίων και ρόδια στην Αίγυπτο. Η εφημερίδα **ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 23/3/1941**, σε σχετική ανταπόκριση μετέδωσε: «Γύρω στις 4.20 μ.μ. της Δευτέρας 10 Μαρτίου, ενώ το ατμόπλοιο "Φουατιέ" κατευθυνόταν από την Αμμόχωστο προς την Αίγυπτο, υπέστη επίθεση από Ιταλικά αεροπλάνα. Τα αεροπλάνα αντιμετωπίστηκαν από την αντι-αεροπορική άμυνα του πλοίου, στο οποίο ρίχτηκαν εννέα βόμβες, που όμως δεν το έπληξαν, διότι κατέπεσαν στην θάλασσα. Ευτυχώς δεν υπήρξαν θύματα ή ζημιές. Τα Ιταλικά αεροπλάνα απωθήθηκαν και κατά την ώρα που απομακρύνονταν ακούστηκε σφοδρή έκρηξη». Ο αρθογράφος της εφημερίδας υπέθεσε ότι κάποιο από τα αεροπλάνα άδειασε το φορτίο των βομβών του στη θάλασσα.

Ήδη από το 1940 εμφανίστηκαν στις στήλες των εφημερίδων οι ανακοινώσεις περί «Απωλειών Κυπρίων Στρατιωτών». Άρχιζαν με την στερεότυπη φράση: «Η Αυτού Εξοχότης ανακοινοί μετά λύπης την απώλειαν των ακολούθων Κυπρίων στρατιωτών».

Οἱ ἀκόλουθοι Κύπριοι στρατιῶται ἀνηγγέλθησαν ὡς ἀγνοούμενοι : Γεώργιος Ἰωάννου ἐξ Ἁγίου Μέμνωνος

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 3/6/1941

Τον Ιούνιο του 1941 δημοσιεύτηκε ότι είχαν χαθεί τα ίχνη του Γεωργίου Ιωάννου από τον Άγιο Μέμνονα. Ο πατέρας του ήταν ο Ιωάννης Χαραλάμπους από την οικογένεια των Λέσκων. Ο Γεώργιος ήταν παντρεμένος με την Κυριακού Λούκα από τον Άγιο Σέργιο και είχαν έξι παιδιά, τέσσερεις κόρες και δυο γιους. Υπηρετούσε στην «Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη».

Μία άλλη περίπτωση είναι αυτή που κατέγραψε ο Πέτρος Παπαπολυβίου, καθηγητής Ιστορίας και Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. Στην Αθήνα στρατεύτηκαν περίπου πενήντα Κύπριοι εθελοντές, κυρίως φοιτητές. Ανάμεσα σ' αυτούς και δυο φίλοι και συμφοιτητές στην Ιατρική Σχολή από την Αμμόχωστο, οι Βαρνάβας Σιερίφης και Λουκής Λιασίδης. Ο Βαρνάβας είχε Άι-Μεμνίτικη καταγωγή, αφού ο πατέρας του ήταν ο Λευτέρης Σιερίφης, αδελφός του Ιωάννη Σιερίφη, πατέρα του γνωστού μας Κουμή και η μητέρα του η Μυροφόρα Ψαρά. Και οι δύο τραυματίστηκαν σοβαρά στις φοβερές μάχες στο Τεπελένι και στο τέλος απεβίωσαν.

Τα Ιταλικά πολεμικά αεροπλάνα, εκτός από άλλους στόχους στην Κύπρο, βομβάρδιζαν και το λιμάνι της Αμμοχώστου. Τον Ιούνιο του 1941 η βρετανική διοίκηση αποφάσισε την προσωρινή εκκένωσή του Βαρωσιού και της παλιάς πόλης για λόγους ασφαλείας. Από την εκκένωση εξαιρέθηκαν οι ενορίες Κάτω Βαρωσιού και Αγίου Μέμνονος. Οι κάτοικοι όμως του Κάτω Βαρωσιού δεν αισθάνονταν και τόσο ασφαλείς, γι' αυτό μάζευαν υπογραφές, για να θεωρηθεί και η δική τους ενορία ως επικίνδυνη ζώνη. Η εκκένωση του Βαρωσιού από τα γυναικόπαιδα πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 13 έως 15 Ιουνίου

της ιδίας χρονιάς, δηλαδή το 1941. Εν τω μεταξύ, αρκετοί επώνυμοι Βαρωσιώτες αναζητώντας ασφαλέστερη διαμονή, που να ήταν όμως κοντά στην πόλη και στις δουλειές τους, επέλεξαν να εγκατασταθούν στον Άγιο Μέμνονα. Έτσι, οι δυσπραγούντες περιβολάρηδες, που έβλεπαν τους καρπούς να σαπίζουν πάνω στα δένδρα και μέσα στις λεκάνες, για να μπορέσουν να επιβιώσουν μέσα στις αντίξοες συνθήκες που προέκυψαν, «ξεσπιτώθηκαν». Δηλαδή νοίκιαζαν τα σπίτια τους, βρίσκοντας οι ίδιοι προσωρινή στέγη κάπου αλλού, μέχρι να περάσει το κακό. Ο Ανδρέας Χατζηκουμής έβαλε μάλιστα και σχετική ανακοίνωση στον Τύπο.

ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ παρὰ τῇ ἐνορίᾳ 'Αγ. Μέμνωνος, ὁδὸς 'Ορφέως Νο. 57, οἰκία ἀποτελουμένη ἐξ 6 δωματίων, ἀνώγειον καὶ κατώγειον, μὲ νερὸν καὶ ἠλεκτροφωτισμόν. Πληροφορίαι παρὰ τῷ κ. 'Ανδρέᾳ Χατζηκουμῆ, "Αγ. Μέμνωνα, Βαρωσίων.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 23/1/1942

Η επιλογή της ενορίας του Αγίου Μέμνονος, για προσωρινή εγκατάσταση αρκετών Βαρωσιωτών, δεν ήταν τυχαία. Από τη μια ήταν αρκετά μακριά από το λιμάνι, το οποίο ήταν κύριος στρατηγικός στόχος των Ιταλικών βομβαρδιστικών και από την άλλη, λόγω του αμμώδους του εδάφους της, μειώνονταν οι κίνδυνοι από τυχόν εκρήξεις βομβών. Εν τω μεταξύ οι κάτοικοι είχαν πάρει οδηγίες να κατασκευάσουν αντιαεροπορικά ορύγματα για τα μέλη των οικογενειών τους. Έπρεπε να ήταν σε σχήμα Γ, να έχουν δύο εξόδους καθώς και μπόλικο χώμα ως σκέπαστρο.

Οι κάτοικοι όμως της ενορίας παραπονούνταν ότι δεν άκουαν τις σειρήνες από το Βαρώσι, γι' αυτό ζήτησαν, όπως φαίνεται δίπλα, να τους εγκαταστήσουν μία στον Άγιο Μέμνονα. Όπως μας αφηγήθηκε ο Νίκος Τζιωρτζής, η σειρήνα αυτή τοποθετήθηκε πάνω στον ανεμόμυλο του μουχτάρη, που ήταν μέσα στην αυλή του καφενείου. Η σειρήνα λειτουργούσε με καδένα, όπως αυτήν του ποδήλατου και η οποία έφτανε μέχρι την κορυφή του ανεμόμυλου. Στη βάση του ανεμόμυλου υπήρχε ένα χερούλι. Ο Νίκος συμπλήρωσε: «Μόλις παίρναμε το σύνθημα του συναγερμού κάποιος έτρεχε και γυρνούσε το χερούλι και η καδένα, που έφτανε μέχρι πάνω, την έβαζε σε λειτουργία».

ΑΙ ΑΝΤΙΑΕΡΟΠΟΡΙΚΑΙ ΣΕΙΡΗΝΕΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

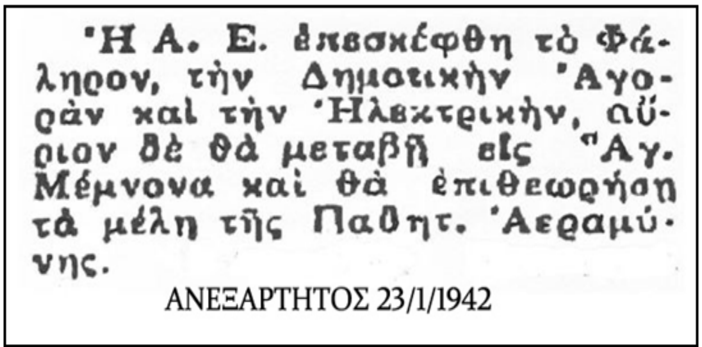
ΒΑΡΩΣΙΑ, 2 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).— 'Αρκετὴ κοσμικὴ κίνησις παρατηρεῖται εἰς "Αγ. Μέμνωνα, ὅπου ἔχουν καταφύγει αἱ πλεῖσται οἰκογένειαι τῶν Βαρωσίων.

Οἱ κάτοικοι τοῦ 'Αγ. Μέμνωνος παραπονοῦνται ὅτι ὅταν δίδεται τὸ σύνθημα συναγερμοῦ δὲν ἀκούουν τὰς σειρῆνας, λόγῳ τῆς σχετικῆς ἀποστάσεως, καὶ παρακαλοῦν ὅπως ἡ ἁρμοδία ἀρχὴ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐγκατάστασιν σειρῆνος εἰς τὸ τμῆμα αὐτό.

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 3/7/1941

Η επιλογή του καφενείου και όχι εκεί στην εκκλησία, που ήταν το πιο ψηλό σημείο της ενορίας, δικαιολογείται από την ύπαρξη της μοναδικής, ίσως, τηλεφωνικής συσκευής που υπήρχε στο σπίτι του μουχτάρη Κώστα Δημητρίου.

Εκείνη την περίοδο δημιουργήθηκε και το Σώμα της **Παθητικής Αεράμυνας**. Σύμφωνα μ' όσα μας είπε στη συνέντευξή του ο Ανδρέας Πέτρου, το σώμα αυτό το ίδρυσαν οι Άγγλοι για την προστασία του άμαχου πληθυσμού από τους βομβαρδισμούς εχθρικών αεροπλάνων. Τα μέλη της Παθητικής Αεράμυνας λάμβαναν προληπτικά μέτρα, όπως η συσκότιση των κατοικημένων περιοχών, για να μην εντοπίζονται το βράδυ από τα αεροπλάνα. Είχαν ειδική στολή, κράνος και σήμα, κρατούσαν ένα μικρό ρόπαλο και τα βράδια περιόδευαν τις γειτονιές για να ελέγχουν μεταξύ άλλων και τη συσκότιση. Ένας από αυτούς ήταν ο Αντώνης Λουκαΐδης, ο γνωστός μας ως «Έμπορας», που αν έβλεπε έστω και λιγοστό φως πίσω από μια χαραμάδα, χτυπούσε με το ρόπαλό του την πόρτα και παρακαλούσε τους ενοίκους να κάνουν πλήρη συσκότιση. Επίσης, τα μέλη της Παθητικής Αεράμυνας είχαν τη φροντίδα για την ανόρυξη καταφυγίων, την τοποθέτηση αυτοκόλλητων ταινιών στα τζάμια, χειρίζονταν αντιασφυξιογόνες μάσκες και είχαν το συντονισμό των Υγειονομικών και Πυροσβεστικών υπηρεσιών. Όσο κι' αν φαίνεται παράδοξο, η «Αυτού Εξοχότης», ο Κυβερνήτης της Κύπρου, όπως φαίνεται στο διπλανό άρθρο, επισκέφθηκε την ενορία του Αγίου Μέμνονος για να επιθεωρήσει το σώμα της Παθητικής Αεράμυνας. Στην πραγματικότητα όμως η επιθεώρηση αποτελούσε δευτερεύουσα υποχρέωση, αφού, όπως είδαμε στο κεφάλαιο για τη γεωργική παραγωγή του Άγιου Μέμνονος[2], είχε υποσχεθεί να επισκεφτεί την ενορία για να διαπιστώσει «ιδίοις όμμασι» τη δεινή θέση των κηπουρών, των οποίων η παραγωγή σάπιζε κάτω από τα δέντρα.

Ἡ Α. Ε. ἐπεσκέφθη τὸ Φά-ληρον, τὴν Δημοτικὴν Ἀγο-ρὰν καὶ τὴν Ἠλεκτρικήν, αὔ-ριον δὲ θὰ μεταβῇ εἰς Ἀγ. Μέμνονα καὶ θὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰ μέλη τῆς Παθητ. Ἀεραμύ-νης.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 23/1/1942

Μέσα από τις στήλες των εφημερίδων, στις οποίες καταγράφονται τα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, μια συγκεκριμένη είδηση προκάλεσε αρκετά ερωτηματικά. Το απόγευμα της Πέμπτης 9 Απριλίου 1942, υπάλληλοι του Δήμου Αμμοχώστου έκαναν αιφνιδιαστική έρευνα στον Άγιο Μέμνονα και εντόπισαν 15 ψωμιά, τα οποία δεν είχαν μέσα στη σύνθεσή τους σταφίδες. Τα ψωμιά μάλιστα κατασχέθηκαν και στάλθηκαν στο Νοσοκομείο. Μ' άλλα λόγια οι άνθρωποι δεν είχαν να φάνε και τους κατάσχεσαν τα ψωμιά! Μετά που ρωτήθηκαν γηραιότεροι Άι-Μεμνίτες έδωσαν τις εξής πληροφορίες: Επειδή την περίοδο του πολέμου η σταφίδα, η οποία ήταν βασική αγροτική παραγωγή του τόπου, δεν είχε ζήτηση, αποφάσισε η Κυβέρνηση να αναγκάσει τον κόσμο να αγοράζει κάποιες ποσότητες και να τις ζυμώνει μέσα στα ψωμιά. Μ' αυτό

ΚΑΤΑΣΧΕΣΙΣ ΑΡΤΩΝ ΑΝΕΥ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 11/4/1942

2. Βλέπε Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων - Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.136

τον τρόπο οι σταφιδοπαραγωγοί θα είχαν κάποιο εισόδημα, για να επιβιώσουν. Απ' ότι λοιπόν μας πληροφόρησε η Φώτα Πιερίδου, οι έλεγχοι μέσα στα σπίτια ήταν τακτικοί και οι ... πονηρές γιαγιάδες μας, όταν φούρνιζαν είχαν δυο κουπποσάνιδα. Όταν οι αρμόδιες Αρχές πραγματοποιούσαν έλεγχο, τους φανέρωναν το κουπποσάνιδο με τις σταφίδες. Σε τελική ανάλυση ένας Άι-Μεμνίτης θα μπορούσε να τους πει με πικρία: «Δυστυχώς, τα πορτοκάλια μας, που σαπίζουν μέσα στις **λακάνες**, είναι πολύ μεγάλα για να ζυμωθούν μέσα στο ψωμί!».

Μια άλλη τακτική, την οποίαν επέβαλαν οι Άγγλοι, λόγω της έκτακτης κατάστασης του πολέμου, ήταν ο περιορισμός στις ώρες κυκλοφορίας των πολιτών και η απαγόρευση της διακίνησης τροχοφόρων, ακόμη και ποδηλάτων. Γι' αυτό, για να έχουν το κεφάλι τους ήσυχο, εξέδωσαν διάταγμα με το οποίο καλούσαν τους κατόχους τροχοφόρων να αφαιρέσουν τα ελαστικά από τα τροχοφόρα τους, για να τους τα παραδώσουν. Ο Δημητράκης Παπαγιώργης, γιος του δασκάλου Αναστάση Παπαγιώργη, στη συνέντευξή του που μας παραχώρησε, αφηγήθηκε μια ενδιαφέρουσα ιστορία: «Κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν μας άφηναν να χρησιμοποιούμε τα αυτοκίνητα, για να εξοικονομούν καύσιμα. Μάλιστα, είχαν βγάλει διάταγμα με το οποίο όσοι δεν ήταν κυβερνητικοί υπάλληλοι σε σημαντικά πόστα, έπρεπε να βγάλουν τους τροχούς των αυτοκινήτων τους και να τα παραδώσουν στις Αρχές. Ο πατέρας μου, νομοταγής όπως ήταν, σήκωσε ολόκληρο το αυτοκίνητο πάνω σε ξύλινα στηρίγματα (τάκκους), αφαίρεσε τα ελαστικά, τα φόρτωσε πάνω σ' ένα γάιδαρο και με έβαλε να τα παραδώσω. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τι μου συνέβη κατά τη διαδρομή. Απ' όπου περνούσα, στον δρόμο της Δερύνειας μέχρι την πόλη, γινόμουν αντικείμενο χλευασμού. Το τι περιπαίξιμο μου έκαναν στη θέα του γαϊδάρου, με δυο λάστιχα από τη μια και δυο από την άλλη, δεν περιγράφεται!»

Κατά τη διάρκεια του Πολέμου ο ημερήσιος τύπος είχε αρκετές «Γνωστοποιήσεις», με τις οποίες γινόταν ενημέρωση για τη «διανομή μαλλιών», ακόμη και στην ενορία του Αγίου Μέμνονος. Για το τι ήταν αυτή η διανομή αναζητήσαμε και πάλι πληροφορίες από γηραιότερους. Η Φώτα Πιερίδου μας είπε σχετικά: «Ήταν μαλλί της **κουβέλλας** (προβατίνας) που μας έδιναν, για να μπλέξουμε φανέλες για τους Κύπριους στρατιώτες που πήγαιναν στον πόλεμο. Τότε ήμουν στην πρώτη Γυμνασίου και πηγαίναμε στο κάτω Γυμνάσιο, δηλαδή στο Αρρένων, για να μας δείξουν οι πιο μεγάλες πώς να μπλέκουμε». Ήταν κάτι παρόμοιο με την «Φανέλα του Στρατιώτη» στον Ελληνικό χώρο, δραστηριότητα κατά την οποία συγκέντρωναν ρουχισμό για τον μαχόμενο ελληνικό στρατό στα αλβανικά σύνορα.

Ολοκληρώνοντας τις περιγραφές και τα γεγονότα, που αφορούσαν την ενορία του Αγίου Μέμνονος, σχετικά με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πρέπει να αναφερθούμε και σ' ένα περιστατικό το οποίο αντιλήφθηκαν, κυρίως, οι κάτοικοι των νότιων περιοχών της ενορίας. Πρέπει να συνέβη το 1944, αλλά, παρά τις επίπονες προσπάθειες, δεν έγινε κατορθωτό να εντοπιστεί στον ημερήσιο Τύπο. Σύμφωνα μ' όσα πληροφορηθήκαμε ένα Βρετανικό πλοίο, γεμάτο πολεμοφόδια και εκρηκτικές ύλες, πλησίαζε προς το λιμάνι της Αμμοχώστου. Για άγνωστο λόγο προσέκρουσε στις ξέρες, κοντά στην περιοχή της Κάλας

και ακινητοποιήθηκε. Όπως ήταν επόμενο έγινε εύκολος στόχος των εχθρικών αεροπλάνων, τα οποία το εντόπισαν και του επιτέθηκαν με σφοδρότητα, για να το βουλιάξουν. Οι στρατιώτες πάνω στο πλοίο προσπαθούσαν απεγνωσμένα ν' αποκρούσουν τις αεροπορικές επιθέσεις, διότι η παραμικρή ανάφλεξη θα το τίναζε ολόκληρο στον αέρα. Αρκετοί κηπουροί, που αντιλήφθηκαν τις πτήσεις των αεροπλάνων πάνω από τα περιβόλια τους[3] και άκουαν το θόρυβο από τους πολυβολισμούς, ανέβηκαν στην οροφή των ανεμόμυλων, όπου ήταν η «**ταβλαρκά**[4]» για να έχουν άμεση οπτική θέαση.

Κάποιο από τα βομβαρδιστικά αεροπλάνα ήταν εφοδιασμένο με τορπίλη[5] την οποίαν δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει. Ευτυχώς, όμως, δεν βρήκε στόχο και η τορπίλη καρφώθηκε στην αμμουδιά της παραλίας του Αγίου Μέμνονος χωρίς να εκραγεί. Έτσι, το περιστατικό έληξε αισίως, διότι ενδεχόμενη ανατίναξη του πλοίου θα προκαλούσε τεράστιες καταστροφές στους πορτοκαλεώνες της παραλιακής ζώνης και θα κινδύνευαν ανθρώπινες ζωές. Ο Κώστας Χατζηχαραλάμπους, που θυμόταν πολύ καλά το περιστατικό, μας αφηγήθηκε τα σχετικά με την τορπίλη: «Ήταν πολύ μεγάλη και ο κόσμος έτρεχε να τη δει. Οι Άγγλοι δεν μας άφηναν να την πλησιάσουμε και εμείς για να την δούμε πηγαίναμε μέσα από τα χωράφια. Τελικά ήρθαν στρατιώτες και την αποσυναρμολόγησαν για να την αχρηστεύσουν».

Αρκετοί Άι-Μεμνίτες θεώρησαν τον ανεπιτυχή βομβαρδισμό του πλοίου ως ένα ακόμη θαύμα του Αγίου Μέμνονος, με το οποίο προστάτεψε την ενορία του.

Από τον «Παγκύπριο Σύνδεσμο Πολεμιστών Β' Παγκόσμιου Πολέμου» εξασφαλίσαμε τον κατάλογο με τα ονόματα των Άι-Μεμνιτών οι οποίοι συμμετείχαν στον πόλεμο του '40. Καταγράφονται μόνον τα πρόσωπα τα οποία δήλωσαν ως τόπο καταγωγής τους την ενορία. Αν δήλωσαν ως τόπο καταγωγής «Αμμόχωστο» θα βρίσκονται σ' άλλο κατάλογο.

ΟΝΟΜΑ	ΑΡ. ΣΤΡΑΤΟΥ	ΚΑΤΑΤΑΞΗ	ΧΩΡΙΟ
Αντωνίου Γεώργιος	CY/21772	29/10/1944	Άγιος Μέμνων
Γρηγορίου Γρηγόριος	CY/19104	08/06/1943	Άγιος Μέμνων
Ηλία Αντρέας	CY/21981	23/01/1945	Άγιος Μέμνων
Πέτρου Αριστόδημος	CY/21659	16/10/1944	Άγιος Μέμνων
Χαραλάμπους Ηλιόδωρος	CY/18249	15/09/1941	Άγιος Μέμνων

3. Ήταν ένα από τα λίγα περιστατικά που μου περιέγραψε ο πατέρας μου. Την ίδια περιγραφή μου έδωσαν και άλλοι Άι-Μεμνίτες .
4. Ένα ξύλινο τετράγωνο πλαίσιο, λίγο πιο κάτω από το μηχανισμό του ανεμόμυλου, πάνω στον οποίον πατούσαν για να τον επιδιορθώσουν.
5. Μερικά αεροπλάνα που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο είχαν την ικανότητα τορπιλισμού πλοίων.

Οι εθνικοί έρανοι και οι εισφορές

Αναζητώντας επί αρκετά έτη, στις στήλες των εφημερίδων, πληροφορίες σχετικά με την ενορία του Αγίου Μέμνονος, μας προξένησε ιδιαίτερη εντύπωση η συνήθεια του Κυπριακού λαού, κυρίως κατά την περίοδο 1900 - 1955, για συμμετοχή σε εράνους και εισφορές υπέρ του Έθνους. Δηλαδή, αν ξεσπούσε πόλεμος ή συνέβαινε κάτι το δυσάρεστο σε κάποιο μέρος της Ελλάδας, όπως σεισμός ή καταστροφική πυρκαγιά, αμέσως ο Κυπριακός λαός συσπειρωνόταν και κινητοποιείτο, για να συγκεντρώσει και να αποστείλει στο Εθνικό Κέντρο όση περισσότερη βοήθεια μπορούσε. Για παράδειγμα το 1918 διεξήχθη έρανος για τους πυροπαθείς της Θεσσαλονίκης, το 1932 για τους σεισμοπαθείς της Χαλκιδικής, το 1933 για τους Δωδεκανήσιους σεισμοπαθείς. Το 1940 διεξήχθη έρανος για τον τορπιλισμό της «Έλλης» και αργότερα «Εθνικός έρανος για τον αγώνα της Ελλάδος». Το 1953 έγινε έρανος για τους σεισμόπληκτους αδελφούς των Ιωνίων νησιών και το 1955 για τους σεισμοπαθείς του Βόλου. Αυτές οι περιπτώσεις αποτελούν ενδεικτικές μόνο περιπτώσεις της συμπόνιας του κυπριακού λαού προς το Εθνικό Κέντρο.

Όμως, η περίοδος αυτή ήταν εποχή στέρησης και εξαθλίωσης. Πώς μπορούσαν να συνεισφέρουν οι γονείς μας σε εράνους, αφού και οι ίδιοι ζούσαν μέσα στη φτώχεια και την ανέχεια; Πώς μπορούσαν να επωμίζονται «φορτία βαρέα και δυσβάστακτα», τη στιγμή που και οι ίδιοι είχαν άμεση ανάγκη βοήθειας; Αν τους υπέβαλλες αυτή την ερώτηση θα έπαιρνες την απάντηση: «Για τον δικό μας Εθνικό Αγώνα». Με την στάση τους αυτή ήθελαν ν' αποδείξουν ότι αποτελούν αναπόσπαστο μέρος τους Εθνικού Κορμού, προσβλέποντας ότι και αυτοί σύντομα θα ενσωματώνονταν σ' αυτόν. Ήταν ένα είδος «πατριωτικής μέθης» για την οποίαν ο αρθογράφος[6] μιας εφημερίδας έγραψε: «Ο ενθουσιασμός μας όμως είναι δια την Ελλάδα και μόνην την Ελλάδα. Εις αυτήν ανήκουν και το ενδιαφέρον και η στοργή και η ψυχή μας».

Στην Ελλάδα το 1910, μετά το κίνημα στο Γουδί, τέθηκε ως προτεραιότητα η αναδιοργάνωση του Στρατού, γι' αυτό και στην Κύπρο προκηρύχθηκε[7] **Εθνικός Έρανος** «διά την αγοράν πυροβολαρχίας εκ μέρους της Κύπρου προς την μητέρα ημών Ελλάδα». Ο Τύπος, αναφερόμενος στα χρήματα που είχαν συγκεντρωθεί μέχρι εκείνη τη ημέρα, κατέγραψε το ποσόν των £300. Αρθογράφος άλλης εφημερίδας[8] επαινούσε τους ιερείς της Αγίας Ζώνης Αμμοχώστου, γράφοντας ότι: «Οι πενέστατοι (πτωχότατοι) ιερείς της Αγίας Ζώνης, μη δυνάμενοι να συνεισφέρωσιν άλλως πως, διεκήρυξαν ότι τα εισπραχθησόμενα συμφέροντα αυτών κατά την ιερουργίαν της Κυριακής θα δωρήσωνται εις το ταμείον της πρώτης Κυπριακής Πυροβολαρχίας και προσκαλούσι τους φιλοπάτριδας και φιλόθρησκους να παρευρεθώσι στην ιερουργίαν». Επίσης, «πολλών συγχαρητηρίων άξιοι» ήταν οι κάτοικοι του Αγίου Μέμνονος με την εκ £45 εισφορά τους. Όμως εκτός από την χρηματική εισφορά των ενοριών «εγένοντο τοιαύται και εις είδος» από τους κατοίκους του Κάτω Βαρωσιού και του Αγίου Μέμνονος. Η εφημερίδα **ΦΩΝΗ**

6. Εφημερίδα Ελευθερία, 22/9/1944
7. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου, 30/7/1910
8. Εφημερίδα Έθνος, 29/7/1910

ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 30/7/1910 έγραψε: «Ο διδάσκαλος του Αγίου Μέμνωνος, κ. Ιάκωβος Χατζηγεωργίου προσέφερε το αργυρούν ωρολόγιόν του με την αλυσίδα ως και εν χρυσούν δακτυλίδιον. Όλος ο κόσμος, άνδρες, γέροντες, νέοι, γυναίκες, γραίαι και νεανίδες ευρίσκονται εν απεριγράπτω πατριωτικώ ενθουσιασμώ».

Κατά τη διάρκεια του Πολέμου του ‘40 οι στήλες των εφημερίδων ήταν γεμάτες από εισφορές των Κυπρίων «Υπέρ του Εθνικού Αγώνος της Ελλάδος». Η ανταπόκριση του κόσμου υπήρξε πραγματικά συγκινητική, είχε ξεπεράσει κάθε προηγούμενο και προσέφεραν άνθρωποι απ’ όλα τα κοινωνικά στρώματα, μέχρι και επαίτες[9]. Αρκετοί άνθρωποι, με μεγάλη συγκίνηση, έδιναν από το υστέρημά τους.

Πολλοί Άι-Μεμνίτες προσέτρεξαν να συνεισφέρουν και τα ονόματά τους είναι όλα καταγεγραμμένα στις στήλες των εφημερίδων. Αναφέρουμε μόνο ορισμένες χαρα-κτηριστικές περιπτώσεις, για να διαφανεί το κλίμα της εποχής: «Παρασκευάς Α. Παρασκευάς (ο Παράσκος ο ανεμομυλάρης) προσέφερε ένα χρυσό δακτυλίδι με πέτρα. Αναστάσης Παπαγιώργης, διδάσκαλος, 10 σελίνια και ένα αμπουστωτόν[10]. Παπακωνσταντίνος Καούλας (ο ιερέας της κοινότητας) και Πρεσβυτέρα 5 σελίνια, ένα δακτυλίδι χρυσό και 2 ρουπιέδες (μικρά φλουράκια). Χατζηγιώρκος Χατζηκουμής £20 και ένα μαχμουτιέν (χρυσό νόμισμα που έκοψε ο σουλτάνος Μαχμούτ Α΄). Εκκλησία Αγίου Μέμνονος, μέσω Χατζηγιώρκου Χατζηκουμή, £30. Βραχίμης Κακούσιης, ράφτης, 3 σελίνια και 2 ½ γρόσια. Ηλίας Ε. Φαφουρτής και Φωτεινή Βραχίμη, 10 σελίνια, 1 βραχιόλι τριπλούν, 1 βραχιόλι απλούν αργυρό, 1 δακτυλίδι χρυσούν και μίαν καρφίτσαν χρυσήν. Μιχαήλ Κοσμά Φασαρίας, προϊόν πωλήσεως μιας αίγας. Πασχάλης καφετζής 10 σελίνια (Πρέπει να ήταν ο τότε διαχειριστής του καφενείου), Βασίλειος Μ. Ψαράς, 20 σελίνια και 8 γρόσια, προϊόν πώλησης ενός όνου».

Παρόμοιες περιπτώσεις ακούαμε από τις αφηγήσεις των γονιών μας. Μέχρι τον Νοέμβριο του 1944 μόνο από την επαρχία Αμμοχώστου είχαν συγκεντρωθεί £11,800 υπέρ του «Εθνικού Αγώνος».

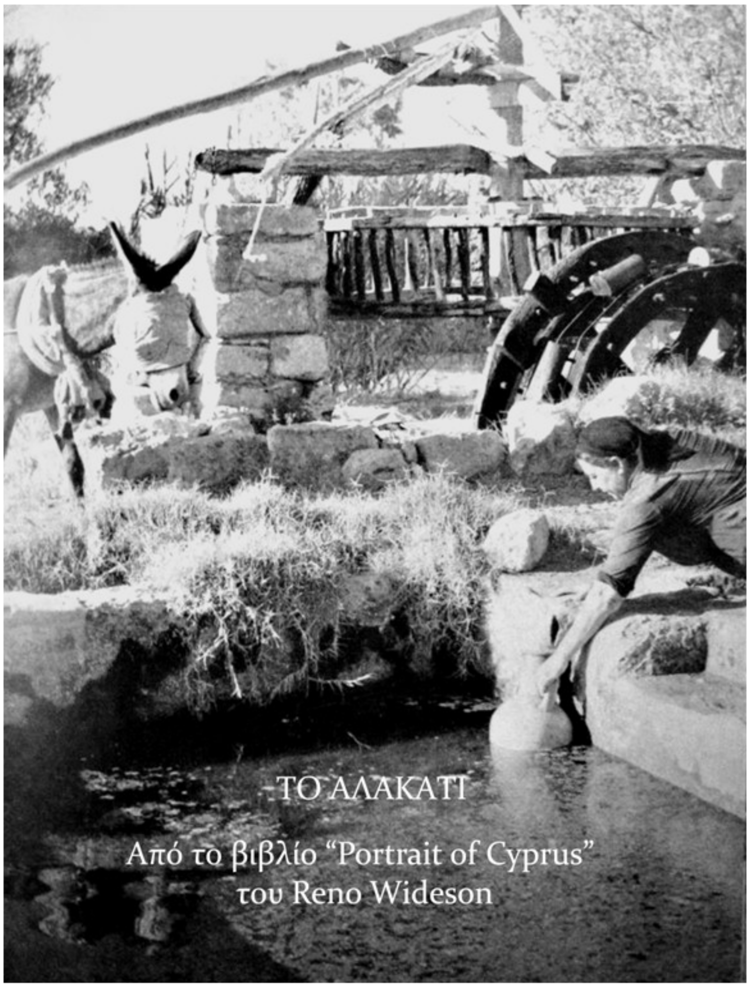
9. Κάποια Χρυσταλλού Παναγή, επαίτης, προσέφερε 1 και ¼ γρόσια.

10. Δυστυχώς δεν μπόρεσα να βρω πληροφορίες για το τι ήταν το «αμπουστωτόν».

16. ΤΑ ΑΛΑΚΑΤΙΑ, ΟΙ ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΜΠΙΝΕΣ

Τέλη Ιανουαρίου του 1904 έφτασε στην Κύπρο, ύστερα από ένα περιπετειώδες ταξίδι, που θα μπορούσε να του στοιχίσει τη ζωή, ο Μπάζιλ Στιούαρτ (Basil Stewart), για να αναλάβει τα καθήκοντά του ως τοπογράφος - μηχανικός στην κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αμμοχώστου – Λευκωσίας. Δεν ασχολήθηκε όμως αποκλειστικά μόνο μ' αυτό το έργο, αλλά θέλησε να μελετήσει τα αρχαία μνημεία της Κύπρου, καθώς και τη ζωή των κατοίκων της. Τις εντυπώσεις του τις δημοσίευσε στο έργο: «Οι εμπειρίες μου από την Κύπρο».

Απ' ότι φαίνεται του έκαναν τρομερή εντύπωση οι «πρωτόγονες» συνθήκες που επικρατούσαν στη γεωργική ζωή των Κυπρίων, όπως το όργωμα και το αλώνισμα, γι' αυτό και κατέληξε στο εξής συμπέρασμα: «Δεν νομίζω ο Αβραάμ ή ακόμη και ο Αδάμ να ετοίμαζαν τον "άρτον αυτών τον επιούσιον", από τη σπορά έως το ψήσιμο, με διαφορετικό τρόπο από τους σημερινούς Κυπρίους». Παρά τη δόση υπερβολής στις εκφράσεις του, οι συνθήκες και τα μέσα επιβίωσης των Κυπρίων ήταν όντως θλιβερά, αφού την περίοδο της Αναγέννησης και της προόδου στην Ευρώπη, οι κάτοικοι του νησιού και όχι μόνον, ζούσαν μέσα στην Οθωμανική υποδούλωση και αποχαύνωση. Είναι πολύ αμφίβολο αν η πραγματικότητα αυτή πέρασε καν από τη σκέψη του εν λόγω μηχανικού.

ΤΟ ΑΛΑΚΑΤΙ
Από το βιβλίο "Portrait of Cyprus" του Reno Wideson

Ανάμεσα στις πρωτόγονες μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι Κύπριοι και που του προξένησαν μεγάλη εντύπωση, ήταν ο τρόπος άντλησης του νερού με αλακάτια[1]. Στο βιβλίο του περιέγραψε[2], ως μηχανικός που ήταν, πολύ παραστατικά τον τρόπο λειτουργίας τους: «**Άλλο ένα παράδειγμα των πρωτόγονων μεθόδων φαίνεται από τους υδροτροχούς που χρησιμοποιούνται για να αντλήσουν νερό από τα πηγάδια, για να αρδεύσουν μ' αυτό τα περιβόλια τους και που είναι γενικά γνωστοί ως "περσικοί**

1. Αλακάτι είναι το μάγγανο, ο μηχανισμός που αντλεί νερό με κάδους. Από την αρχαία ελληνική λέξη «ηλακάτη», που σημαίνει ρόκα, αδράχτι.
2. Basil Stewart, « My experiences of the island of Cyprus», σελίδες 77-78

υδροτροχοί" και είναι ίδιοι με αυτούς που χρησιμοποιούσαν από την αρχαιότητα στα αρδευτικά έργα. Η διάμετρός τους είναι συνήθως από δύο έως δυόμιση μέτρα και αποτελούνται από δύο χοντροκομμένα ξύλινα στεφάνια, ενωμένα μεταξύ τους, για να σχηματίσουν έναν τροχό με πλατειά περίμετρο, γύρω από τον οποίο κρέμεται μια σειρά από πήλινους κάδους, χωρητικότητας περίπου δυόμισι με τρία γαλόνια, αλλά αυτό δεν ανταποκρίνεται στην ποσότητα που αδειάζει ο κάθε κάδος, όταν τελικά φτάνει στην κορυφή του τροχού.

Ο τροχός λειτουργεί με την απλούστερη μορφή γραναζιού, αποτελούμενος από ξύλινα δόντια, που τα δένουν το ένα με το άλλο σε ορθή γωνία. Η κινητήρια δύναμη είναι συνήθως ένα μουλάρι, δεμένο στην άκρη ενός κονταριού μήκους τεσσάρων με πέντε μέτρων, με τέτοιο τρόπο που είναι αδύνατο να ξεφύγει από την κυκλική του πορεία. Το μουλάρι αυτό έχει τα μάτια του δεμένα. Η από-τελεσματικότητα αυτού του συστήματος είναι πολύ μικρή. Μερικές φορές στη θέση των πήλινων κάδων χρησιμοποιούνται ότι μπορεί να σκεφτεί ο ανθρώπινος νους, γλάστρες ή κουβάδες για βράσιμο νερού ή δοχεία για τη μεταφορά προϊόντων από το παζάρι, (ακόμη) και παλιά τενεκεδένια δοχεία πετρελαίου».

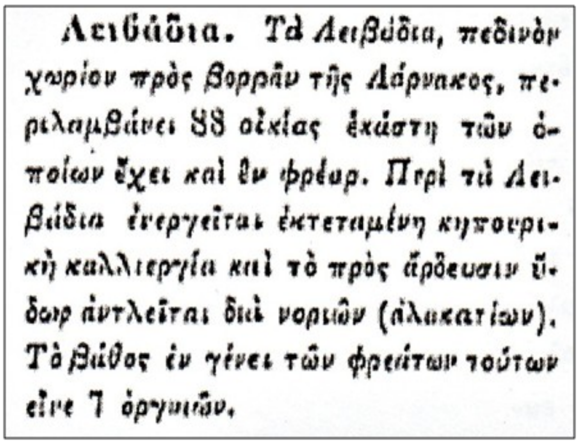
Δεν ήταν η πρώτη φορά που το κυπριακό αλακάτι προξενούσε εντύπωση στους ξένους περιηγητές που έφθαναν στη νησί μας. Σχεδόν τριακόσια χρόνια προηγουμένως, το 1518, ένας Γάλλος ταξιδιώτης, ο **Jacques Le Saige**, έμπορας μεταξιού από την πόλη Ντουαί της Γαλλίας, κατά το ταξίδι του στους Αγίους Τόπους, πέρασε και από την Κύπρο. Το όνομά του, μάλιστα, βρέθηκε το 1901 χαραγμένο στον τοίχο του ναού του Αγίου Φραγκίσκου στην Αμμόχωστο, από τον Γάλλο ιστορικό Γοτθικής Τέχνης Camille Enlart. Ο Le Saige, λοιπόν, σε μια προσκυνηματική εκδρομή με τα πόδια στο Scalzi, λίγο έξω από τη Λευκωσία, που ήταν ένας «μακρινός περίπατος», περιέγραψε μεταξύ άλλων και τα εξής: «**Κοντά στο μοναστήρι υπάρχει ένας μεγάλος χώρος με κήπο που ποτίζεται με νερό από ένα πηγάδι. Ένα άλογο στρέφει έναν μεγάλο τροχό, πάνω στον οποίον είναι στερεωμένα πολλά πήλινα δοχεία, τα οποία (με την περιστροφή του τροχού) αδειάζουν μια θαυμάσια ποσότητα νερού (που διοχετεύεται) σε πολλές μικρές σωληνώσεις (αυλακώσεις) στον κήπο και με αυτό τον τρόπο διανέμεται το νερό. Υπάρχει μια μεγάλη αφθονία καρποφόρων δένδρων, κυρίως ροδιές, και κάτω από τα δέντρα το έδαφος είναι γεμάτο κολοκύθες, πεπόνια, αγγούρια και άλλα καλά πράγματα. Αν δεν υπήρχαν αυτά τα πηγάδια δεν θα υπήρχαν τόσες γευστικές απολαύσεις στην Κύπρο, ενώ είναι ένα θαύμα που υπάρχουν τόσες πολλές».**

Η επόμενη αναφορά για την ύπαρξη αλακατιών στην Κύπρο προέρχεται από τον **Francesco Etienne de Lusignan** (Στέφανο Λουζινιάν), Φράγκο στην καταγωγή, αλλά γεν-

3. Excerpta Cypria, σελίδες 58-59

νημένο στη Λευκωσία, ο οποίος υπήρξε Βικάριος του Λατίνου Επισκόπου της Λεμεσού. Η περιγραφή που μας έδωσε έχει ιδιαίτερη βαρύτητα διότι, ως «ντόπιος» που ήταν, γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλο την κυπριακή ύπαιθρο και επιπλέον ανάμεσα στους χώρους που περιέγραψε, περιλαμβανόταν αναμφίβολα και η περιοχή του Αγίου Μέμνονος. Νοείται ότι για τον χρόνο που γράφει, το 1573, μόλις δύο έτη μετά την Οθωμανική κατάκτηση, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για «Άγιο Μέμνονα», αφού τότε δεν είχαν διαμορφωθεί ακόμη οι διάφορες ενορίες του Βαρωσιού. Ο Etienne λοιπόν έγραψε στο έργο του "Χωρογραφία[4]": «**Η ύπαιθρος (έξω από την Αμμόχωστο) είναι όλη από άμμο, μα προς την κατεύθυνση του Νότου έχει αμπελώνες και όμορφους κήπους με όλων των ειδών φρούτα. Και κάθε έξι ή οκτώ μέρες τους ποτίζουν με τη βοήθεια ζώων, τα οποία γυρίζουν μεγάλους τροχούς και αντλούν από τα πηγάδια όλο το νερό που χρειάζονται. Χρησιμοποιούν αυτούς τους τροχούς σε όλο το νησί όποτε θέλουν να ποτίζουν κήπους ή βαμβάκι .... Και αν δεν ποτίζονται, όπως έχω πει, όλα θα καούν και θα στεγνώσουν, εκτός από τα ελαιόδεντρα και τις χαρουπιές που δεν έχουν ανάγκη από νερό».**

Στον πρώτο τοπογραφικό χάρτη της ενορίας του Αγίου Μέμνονος του 1910, όπως είδαμε[5], οι Άγγλοι χωρομέτρες είχαν καταγράψει γύρω στα 51 αλακάτια. Τα πηγάδια των αλακατιών, αλακατόλακκοι όπως τους έλεγαν, δεν ήταν μόνο απαραίτητα για το πότισμα των κήπων, αλλά και για να εξασφαλίζουν στους κατοίκους το πόσιμο νερό που χρειάζονταν, διότι τότε δεν υπήρχαν οι σωληνώσεις ύδρευσης. Γι' αυτό, σχεδόν, όλα τα σπίτια που φαίνονται στον χάρτη, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, είναι κτισμένα δίπλα ή πολύ κοντά σε αλακατόλακκο (φρέαρ). Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από ένα άρθρο της εφημερίδας *ΕΥΑΓΟΡΑΣ 5/2/1903*, το οποίο αναφέρεται στο χωριό Λιβάδια της επαρχίας Λάρνακας, όπου επίσης υπήρχαν επιφανειακά ύδατα.

Λειβάδια. Τὰ Λειβάδια, πεδινὸν χωρίον πρὸς βορρᾶν τῆς Λάρνακος, περιλαμβάνει 88 οἰκίας ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει καὶ ἓν φρέαρ. Περὶ τὰ Λειβάδια ἐνεργεῖται ἐκτεταμένη κηπουρικὴ καλλιεργία καὶ τὸ πρὸς ἄρδευσιν ὕδωρ ἀντλεῖται διὰ νοριῶν (ἀλακατίων). Τὸ βάθος ἐν γένει τῶν φρεάτων τούτων εἶνε 7 ὀργυιῶν.

Η ανόρυξη ενός τέτοιου λάκκου (πηγαδιού) δεν ήταν εύκολη υπόθεση, αφού γινόταν με αξίνες και κασμάδες. Μια τέτοια ανάμνηση ανόρυξης πηγαδιού περιέγραψε στη συνέντευξή του ο Πασχάλης Χατζηθωμάς: «Τον λάκκο τον ανορύξαμε μόνοι μας το 1939, σε βάθος 82 ποδών, με μόνα εφόδια τον κούσπο και το φτυάρι. Δεν βρήκαμε ίχνος από πέτρα. Το πρώτο στρώμα ήταν άμμος, μετά ένα λεπτό στρώμα από κοκκινόχωμα και μετά χαβάρα. Για να μπορούμε να κατεβαίνουμε και να ανεβαίνουμε μέσα στον υπό κατασκευή λάκκο, σκάβαμε στα πλαϊνά τοιχώματα τρύπες για να πατούμε και έτσι κατασκευάζαμε κάτι σαν τα σκαλιά, που έμεναν και για μελλοντική χρήση». Σε μερικές περιπτώσεις μπορούσε να συμβεί δυστύχημα, έσκαγε ο λάκκος, με αποτέλεσμα τον θάνατο του εργάτη ή των εργατών, αφού δεν προλάβαιναν να προστατευθούν.

4. Excerpta Cypria, σελ.122

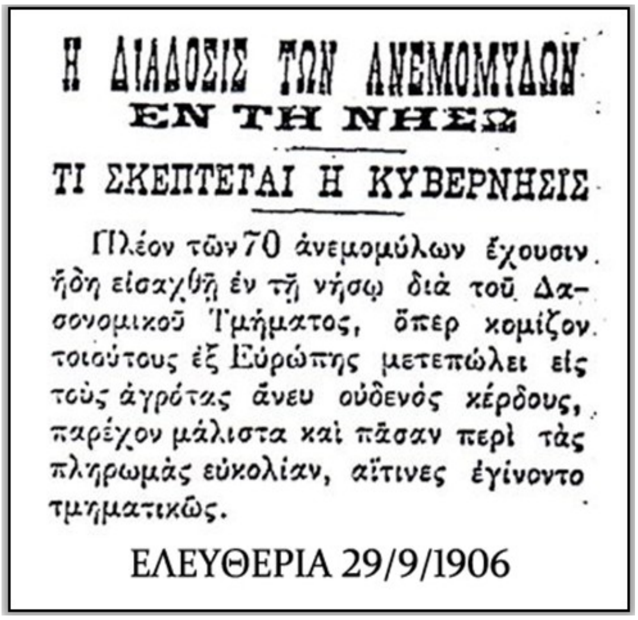
5. Βλέπε Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων - Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.217

Στις παλιά χρόνια δεν υπήρχε υπεράντληση και τα υπόγεια νερά ήταν άφθονα. Το μοναδικό πρόβλημα ήταν το ανέβασμά τους στην επιφάνεια. Με την είσοδο του 20ου αιώνα όλο και περισσότεροι Κύπριοι ασχολούνταν με τη γεωργική παραγωγή. Η **εφημερίδα Ελευθερία**, στις 6 Δεκεμβρίου του 1916, εγκωμίαζε την άντληση του νερού με τη χρήση σιδερένιων **νωριών**[6], που ήταν η «τελευταία λέξη» της τεχνολογίας, για τα αλακάτια της εποχής. Στο άρθρο της έγραψε: «Στην ανατολική Μεσαορία οι γεωργοί κατά τα τελευταία έτη επιδόθηκαν "δραστηριώτατα" με την δενδροκομία, την κηπουρική, αλλά και με την καλλιέργεια των γεωμήλων (πατατών) και λόγω των μεγάλων ωφελειών της ενασχόλησης (με την γεωργία) "πυρετωδώς ανορύττουσι την γην και εκμαστεύουσι το υπόγειον ύδωρ δια νωριών" (με ζήλο σκάβουν τη γη και αντλούν το υπόγειο νερό με αλακάτια) και παρά την μεγάλη αύξηση της τιμής του σιδήρου και την διπλάσια αξία των σιδερένιων αλακατιών (σε σχέση με τα ξύλινα), τα ειδικά σιδηρουργεία εργάζονται ασταμάτητα ούτως ώστε να παραδίδουν και να εγκαθιστούν πολλά τέτοια κάθε εβδομάδα. Είναι δε η θετικότερη αποταμίευση δια το μέλλον και θα ενισχυθεί σπουδαία η επικερδής (ασχολία) με την δενδροκομία και την κηπουρική[7]».

Οι γηραιότεροι Άι-Μεμνίτες θυμούνται ακόμη την εποχή που υπήρχαν αλακάτια. Ο Μιχάλης Χατζηπασχάλης, γέννημα του 1915, γιος του «Δεσπότη», θυμόταν που έδεναν με βίτσες της ροδιάς τα πήλινα δοχεία, «κούζες», με τις οποίες το αλακάτι έβγαζε το νερό επάνω. Για να περιστρέφουν τον μεγάλο τροχό χρησιμοποιούσαν μούλες και «βόρτους». Ο Νικόλας Αντώρκας, γέννημα του 1918, μας είπε: «Οι δοξαμένες που κτίζονταν, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν για τα αλακάτια, ήταν χωσμένες μέσα στη γη. Στο χαμηλότερο τους σημείο τοποθετούσαμε το σιφούνι για να "φκαίνει" το νερό μέσα στον πετροκατεβάτη». Ο Γιώργος Χατζηχαραλάμπους, γέννημα του 1922, δεν πρόλαβε το αλακάτι στο σπίτι τους, θυμόταν όμως χαρακτηριστικά αυτό του Γιώρκου του Στέρκα. Σε μερικά σπίτια στον Άγιο Μέμνονα διατηρούνταν υπολείμματα τέτοιων μηχανισμών.

Η λειτουργία των αλακατιών, από απόψεως ασφάλειας, έκρυβαν και κινδύνους. Από τις συνεντεύξεις που πάρθηκαν δεν καταγράφηκε κάποιο περιστατικό στην ενορία μας, από τις στήλες όμως των εφημερίδων έχουν εντοπιστεί μερικά που συνέβησαν αλλού. Για παράδειγμα διαβάζουμε[8] ότι: «Ο κηπουρός (τάδε) ενώ προσπαθούσε να θέσει "το κλαππί" εις το εργαζόμενο αλακάτι, περιπλέχθηκε εντός του τροχού και αφού παρασύρθηκε από αυτό χτύπησε επικίνδυνα στο πρόσωπο και στο χέρι και μεταφέρθηκε εσπευσμένα στην πόλη για να του παρασχεθούν οι πρώτες βοήθειες».Το επόμενο περιστατικό προκαλεί εντύπωση λόγω της επιπολαιότητα ενός παιδιού. Η εφημερίδα Ελευθερία[9] έγραψε: « Ο οκταετής (τάδε) ενώ ακολουθούσε τη φοράδα του κήπου, η οποία γύριζε το αλακάτι, την εξανάγκαζε να εργάζεται γρηγορότερα. Ο μικρός ανύποπτος ακολουθούσε το ζώο εις την κυκλοτερή πορείαν του, οπότε εθραύσθη ο πόλος ο κρατών το αλακάτι και κτύπησε με δύναμη τον μικρόν, ο οποίος έπεσε αναίσθητος κατά γης. Το πλήγμα ήταν θανάσιμο και ο μικρός μετά από λίγο εξέπνευσε».

6. Νωριά ή Νόρια είναι το αλακάτι από την Αραμαϊκή λέξη nā'urā.
7. Η απόδοση είναι σαφώς πτωχότερη από το πρωτότυπο κείμενο.
8. Εφημερίδα Πρωινή, 27/9/1932
9. Εφημερίδα Ελευθερία, 4/10/1930

Η ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΕΜΟΜΥΛΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ

ΤΙ ΣΚΕΠΤΕΤΑΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

Πλέον τῶν 70 ἀνεμομύλων ἔχουσιν ἤδη εἰσαχθῆ ἐν τῇ νήσῳ διὰ τοῦ Δασονομικοῦ Τμήματος, ὅπερ κομίζον τοιούτους ἐξ Εὐρώπης μετεπώλει εἰς τοὺς ἀγρότας ἄνευ οὐδενὸς κέρδους, παρέχον μάλιστα καὶ πᾶσαν περὶ τὰς πληρωμὰς εὐκολίαν, αἵτινες ἐγίνοντο τμηματικῶς.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 29/9/1906

Η χρήση των αλακατιών δεν επρόκειτο να συνεχιστεί για πολύ ακόμη. Ο φιλοπρόοδος κυπριακός λαός, όταν συνήλθε από τον αποχαυνωτικό λήθαργο της Οθωμανικής κατάκτησης, υιοθέτησε τις νέες τεχνολογίες στον τομέα της γεωργίας και όχι μόνον. Από τον Σεπτέμβριο του 1906 έφθασαν μαζικά στην Κύπρο ανεμόμυλοι. Η εφημερίδα *ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 29/9/1906* μας πληροφορεί ότι πάνω από 70 ανεμόμυλοι είχαν εισαχθεί από το Δασονομικό Τμήμα, τους οποίους μεταπωλούσαν στους αγρότες χωρίς κανένα κέρδος. Το Δασονομικό Τμήμα, μάλιστα, είχε την πρόθεση να καταθέσει στον επόμενο προϋπολογισμό το ποσό των £600 για την προμήθεια περισσότερων ανεμόμυλων.

Το 1909 εμφανίστηκε στις στήλες των εφημερίδων[10] ο πρώτος κύπριος ιδιώτης που εισήγαγε ανεμόμυλους. Είχε εισάξει τη μάρκα «**TORONTO**» από τον Καναδά και, παρ' όλη τη σχετική διαφήμιση, ότι προέρχονταν από το καλύτερο εργοστάσιο, «το κάλλιστον του κόσμου», οι ανεμόμυλοι αυτοί δεν άφησαν και τις καλύτερες εντυπώσεις στους κηπουρούς μας.

Δεν πρόλαβε όμως να περάσει ένας χρόνος και ο ιδιώτης είχε ν' αντιμετωπίσει τον συναγωνιστή του, ο οποίος το 1910 εισήγαγε ανεμόμυλους από το Ιλινόις της Αμερικής, με την εμπορική ονομασία «**MODEL**». Η σχετική διαφήμισή του από τις στήλες των εφημερίδων ήταν ένα κατεβατό επιχειρημάτων, χρησιμοποίησε μάλιστα και την αυθεντία των «Άγγλων επιστημόνων μηχανικών της Κυβέρνησης[11]». Έχει σημασία να δούμε το περιεχόμενο της σχετικής διαφήμισης διότι μας δίνει αρκετές πληροφορίες για το θέμα μας: «Οι ανεμόμυλοι είναι οι καταλληλότερες μηχανές διά το πότισμα των κήπων στην Κύπρο, αλλά το ζήτημα είναι ότι ο ανεμόμυλος πρέπει να είναι αρίστης ποιότητας και να μην απαιτεί πολυέξοδες επιδιορθώσεις. Η μεγαλύτερη απόδειξη της υπεροχής των δικών μας ανεμόμυλων είναι ότι οι Άγγλοι επιστήμονες μηχανικοί της Κυβέρνησης, αφού εξέτασαν τους μηχανισμούς άντλησης και σωληνώσεων πολλών άλλων ειδών, τελικά προτίμησαν τους δικούς μας. Γι' αυτό έδωσαν οδηγίες και αφαίρεσαν από το Νοσοκομείο Λευκωσίας τον ένα από τους ανεμόμυλους που υπήρχαν εκεί της εταιρίας «TORONTO» και έστησαν έναν από τους δικούς μας με την ονομασία «MODEL». Αξίζει ο κόπος αυτών που θέλουν να προμηθευτούν ανεμόμυλο να τον δουν στο Νοσοκομείο Λευκωσίας και αφού πάρουν λεπτομερείς πληροφορίες, ας κρίνουν οι ίδιοι αν μπορεί να υπάρξει σύγκρισης μεταξύ των δικών μας και των άλλων που πωλούνται. Οι δικοί μας ανεμόμυλοι

10. Εφημερίδα Ελευθερία, 12/9/1909
11. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου, 6/8/1910

έχουν σχεδόν την διπλάσια αξία από τους άλλους κοινούς ανεμόμυλους, παρ' όλα αυτά όμως τους πωλούμε στις ίδιες τιμές διότι είμαστε ευχαριστημένοι με ασήμαντο κέρδος. Οι ανεμόμυλοι μας πωλούνται και στήνονται από εμάς τους ίδιους στον πλέον κατάλληλο τόπο, ακριβώς όρθιοι και όχι ζαβά όπως εκείνων των αμαθών κωμοδρόμων. Τους διαθέτουμε στις εξής τιμές: Τον διαμέτρου **8 ποδών,** στημένο στην θέση του, πολύ ορθά και με θεμέλια στερεωμένα με κτίσμα και τσιμέντο, προς £24 περίπου και τον διαμέτρου **12 ποδών** προς £45 περίπου. Εγγυούμαστε ότι οι δικοί μας ανεμόμυλοι αντλούν πάντοτε την αρχική μεγάλη ποσότητα του νερού με συμβόλαιο 10 ή 15 χρόνων. Αυτός που αγοράζει από εμάς είναι πάντοτε εξασφαλισμένος και θα αποφεύγει τα μεγάλα έξοδα και ενοχλήσεις για επιδιορθώσεις. Επομένως, όποιος προμηθευτεί ανεμόμυλο από εμάς δεν θα έχει καμιά ανάγκη από αλακάτι ή να αγοράσει πετρελαιομηχανή, η οποία (να ξέρει ότι) όχι μόνο πολυέξοδη είναι αλλά φέρνει μεγάλους κόπους και ζάλη στους γεωργούς. Εκτός τούτων η πετρελαιομηχανή μετά παρέλευση δύο χρόνων καταντά σχεδόν άχρηστος χωρίς καμιά αξία».

Το 1924 η επίσημη Έκθεση της Βρετανικής διακυβέρνησης αναφέρθηκε και στο ζήτημα της άρδευσης, στην οποίαν καταγράφηκε ότι: «Παρέχεται ενθάρρυνση για την επέκταση της χρήσης μηχανικών μέσων για την ανύψωση στην επιφάνεια των υπόγειων υδάτων, από τα οποία αντλείται επαρκής ποσότητα σε πολλά μέρη του νησιού. Ένα διδακτικό παράδειγμα αποτελούν οι κήποι της Αμμοχώστου, από την οποίαν γίνεται σημαντική εξαγωγή εσπεριδοειδών και άλλων φρούτων και λαχανικών. Το γεγονός αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα για τα αποτελέσματα που είναι δυνατό να επιτευχθούν με την χρήση ανεμόμυλων, οι οποίοι καθίστανται ολοένα και δημοφιλέστεροι».

Από το απόσπασμα αυτό της έκθεσης εξάγονται ορισμένα συμπεράσματα: Πρώτον, ότι ακόμη βρισκόμασταν στο μεταβατικό στάδιο από το αλακάτι στον ανεμόμυλο και δεύτερον, ότι η πόλη της Αμμοχώστου προηγείτο στη χρήση του ανεμόμυλου, γι' αυτό και σε λίγα χρόνια οι εφημερίδες θα της έδιναν τον τίτλο «**Η ΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΝΕΜΟΜΥΛΩΝ**». Εξ άλλου, αυτό το διάστημα, ανέλαβε τα ηνία εισαγωγής και διάθεσής των ένας Άι-Μεμνίτης, ο Αλέξανδρος Δημητρίου, ο οποίος εισήγαγε τη μάρκα ***AEROMOTOR Co*** Σικάγου Αμερικής.

ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΙ «AERMOTOR»
ΣΙΚΑΓΟΥ, ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Τὸ μεγαλείτερον Ἐργοστάσιον Ἀνεμομύλων προσφέρει εἰς τοὺς ἀγοραστάς του τοὺς τελειοτέρους Ἀνεμομύλους τοῦ κόσμου βραβευθέντας εἰς 11 συνεχεῖς Γεωργικὰς Ἐκθέσεις.

Οἱ Ἀνεμόμυλοι «AERMOTOR», ἐκτὸς τῆς εὐκινησίας καὶ στερεότητός των, ἔχουν τὸ θαυμάσιον πλεονέκτημα ὅτι κλείουν μόνοι των ὁσάκις ὑπάρχει τρικυμία καὶ ἀνοίγουν πάλιν ὅταν ἡ τρικυμία παρέλθει, ἐπίσης δὲ ὅτι αὐτολαδιάζονται, διότι ὅλα τὰ ἐργαλεῖα των περικλείονται εἰς μίαν μεγάλην λεκάνην περιέχουσαν 10 ὀκ. λάδι. Μόνον μίαν φορὰν κάθε 3 ἔτη χρειάζεται ὅπως προστεθοῦν δύο ὀκ. λάδι εἰς τὴν λεκάνην αὐτήν.

Εἰσήχθησαν τοιοῦτοι Ἀνεμόμυλοι περὶ τοὺς 600 εἰς διάστημα ὀλιγίστων ἐτῶν.

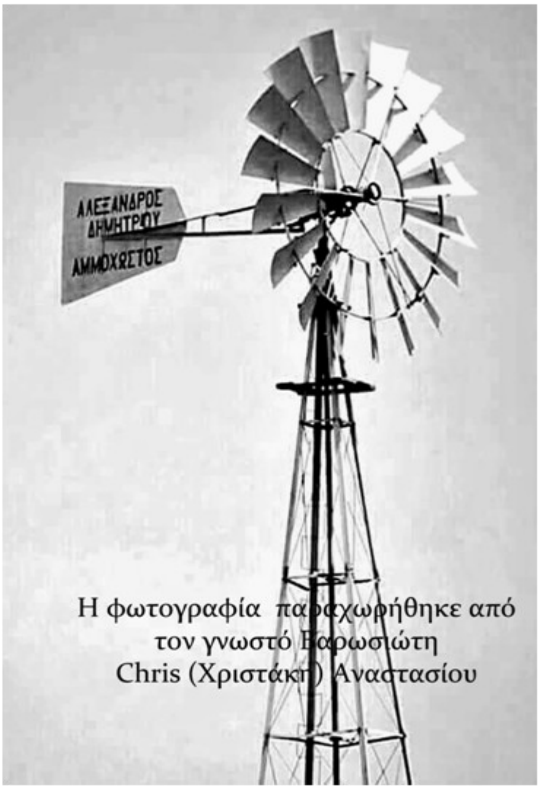
Ὑπάρχει διαρκὴς παρακαταθήκη ἐν Ἀμμοχώστῳ.

Διὰ περισσοτέρας πληροφορίας ἀπευθυνθῆτε εἰς τὸν Γενικὸν Ἀντιπρόσωπον τοῦ Ἐργοστασίου κ.

ΑΛΕΞ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ταχ. Κιβ. 35.—ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ-ΚΥΠΡΟΥ

(6—1)

Η πρώτη αναφορά του ονόματος του Αλέξανδρου Δημητρίου, σε σχέση με τους ανεμόμυλους, εντοπίστηκε στην εφημερίδα Αλήθεια 29/10/1926 σύμφωνα με την οποία ανέλαβε ως Γενικός αντιπρόσωπος της ***AEROMOTOR Co*** Σικάγου Αμερικής. Μόλις είχε παραλάβει ένα νέο φορτίο με ανεμόμυλους και αλευρόμυλους. Στη συνέχεια η ίδια εφημερίδα μας ενημερώνει ότι: «Δια την ποιότητα και τελειότητα των ανεμομύλων τούτων πάσα σύστασις θεωρείται περιττή καθ' ότι μαρτυρούσι τούτο οι υπερογδοήκοντα ανεμόμυλοι οι οποίοι εισήχθησαν κατά το τρέχον έτος, αποκλειστικώς εις την πόλιν των Βαρωσίων και τα Κοκκινοχώρια».

Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από τον γνωστό Βαρωσιώτη Chris (Χριστάκη) Αναστασίου

Ένα από τα μεγαλύτερα προτερήματα των ανεμόμυλων αυτών ήταν ότι «αυτολαδιάζονταν». Από τις συνεντεύξεις των γηραιοτέρων Άι-Μεμνιτών μάθαμε ότι οι πρώτοι ανεμόμυλοι δεν είχαν «καούκκο» πάνω από τον μηχανισμό με τα γρανάζια, δηλαδή το κωνικό προστατευτικό κάλυμμα στην κορυφή τους. Γι' αυτό και έπρεπε ν' ανεβαίνουν συχνά πάνω στον πύργο, με τα σιδερένια σκαλιά, για να γρασάρουν και να λαδιάσουν τον μηχανισμό, πρακτική δύσκολη και επικίνδυνη.

Μέχρι το 1931 ο Δημητρίου είχε διαθέσει γύρω στους 600 ανεμόμυλους γεγονός που έγινε σημείο αναφοράς, όπως φαίνεται και στην πιο πάνω διαφήμιση[12]. Από τότε ο Αλέξανδρος έγραψε και το όνομά του, στην εν είδει τραπεζοειδή ουρά των ανεμόμυλών του και έτσι έγινε το «σήμα κατατεθέν» σ' ολόκληρη την επαρχία Αμμοχώστου και όχι μόνον.

Το ότι βρισκόμασταν ακόμη στο μεταβατικό στάδιο, από τα αλακάτια στους ανεμόμυλους, φαίνεται και από το επόμενο άρθρο της εφημερίδας ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 9/7/1932,***

12. Εφημερίδα Ελευθερία, 15/7/1931

στο οποίο γίνεται η εισήγηση: «Για να μετριαστεί το κακό και να απαλλαχτεί τούτος ο τόπος από την ιδιοτροπία του ουρανού πρέπει να εκμεταλλευτούμε τα υπόγεια ύδατα και κυρίως τα πρώτα (εννοεί τα επιφανειακά), για τα οποία η πείρα έδειξε ότι υπάρχουν άφθονα στην Κύπρο». Εκθείαζε μάλιστα τη χρήση των αλακατιών και εισηγείτο να δοθούν κίνητρα και χρηματική βοήθεια ώστε να γενικευθεί η χρήση τους, διότι «τα Κυπριώτικα αλακάτια, άτινα κινούμενα με όνους, βώδια, ενίοτε με καμήλους, τείνουν να μεταβάλουν την ξηράν και λεπτήν αυτήν γην εις παραγωγικήν παντός είδους προϊόντων».

Γύρω στο 1938 πρέπει να ήταν το τέλος της εποχής των αλακατιών. Αυτό το καταλαβαίνουμε από το πλήθος των δημοσιεύσεων στις εφημερίδες, σύμφωνα με τις οποίες οι ιδιοκτήτες τους τα πωλούσαν όσα – όσα. Ήταν πλέον φανερό, ότι ένα «πρωτόγονο» μέσο που μεγάλωσε γενεές γενεών, εκπλήρωσε τον προορισμό του και κέρδισε επάξια τη θέση του στα μουσειακά εκθέματα, ως στοιχείο του λαϊκού πολιτισμού.

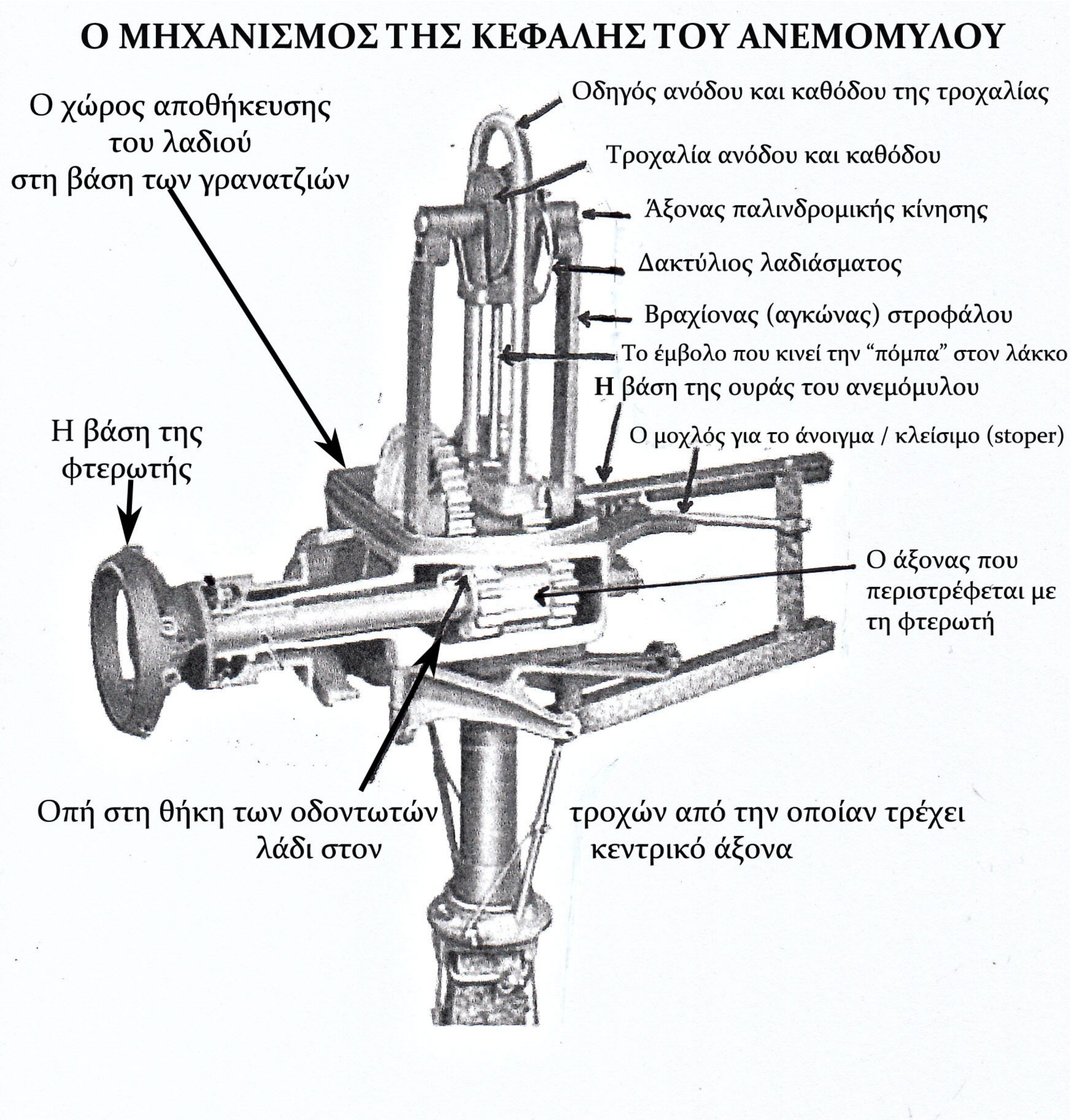
Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΥ

(Το σχήμα στην επόμενη σελίδα[13])

Θεωρητικά, ο μηχανισμός λειτουργίας του ανεμόμυλου είναι απλός. Μια μεγάλη φτερωτή περιστρέφεται με τη δύναμη του ανέμου, η οποία με τη σειρά της περιστρέφει έναν άξονα με σύστημα από γρανάζια, δηλαδή οδοντωτούς τροχούς. Ο μηχανισμός με τα γρανάζια δίνει με τη βοήθεια του βραχίονα (αγκώνα) του στροφάλου παλινδρομική κίνηση στην τροχαλία ανόδου-καθόδου και αυτή με τη σειρά της στο έμβολο, που συνεχίζει σε κάποιο σημείο ως ξύλινη μπάρα. Είναι ξύλινη για λόγους προστασίας του μηχανισμού του ανεμόμυλου. Είναι προτιμότερο να σπάσει αυτή παρά οτιδήποτε άλλο. Η μπάρα λίγα μέτρα πάνω από το στόμιο του λάκκου σταματά και ενώνεται με βίδες με μια στρογγυλή μεταλλική ράβδο, τη «βέρκα», που στην ουσία είναι αυτή που καταλήγει στην «πόμπα». Άρα η ξύλινη μπάρα, που κατεβαίνει από τον μηχανισμό πάνω, δίνει παλινδρομική κίνηση στη σιδερένια βέρκα που ανεβοκατεβάζει το έμβολο της «πόμπας», με την οποία αντλείται το νερό.

Ο τύπος αυτός του ανεμόμυλου είναι «αυτολαδιαζόμενος», γι’ αυτό διαθέτει ειδικό δακτύλιο λαδιάσματος για τους οδοντωτούς τροχούς, γρανάτζια. Το ειδικό λάδι βρίσκεται μέσα στην προστατευτική θήκη που είναι κλεισμένα αυτά τα μεγάλα γρανάζια. Μια μικρή οπή, τρύπα, στη θήκη των γραναζιών επιτρέπει στο λάδι να εισέρχεται και στο σύστημα του άξονα, για να λαδιάζεται και αυτός.

13. Τα σχήματα του μηχανισμού λειτουργίας του ανεμόμυλου, της λειτουργίας της «πόμπας» και του μηχανισμού της «πόμπας», τα επεξεργάστηκα με πολύ κόπο.

Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ «ΠΟΜΠΑΣ» - ΑΝΤΛΙΑΣ

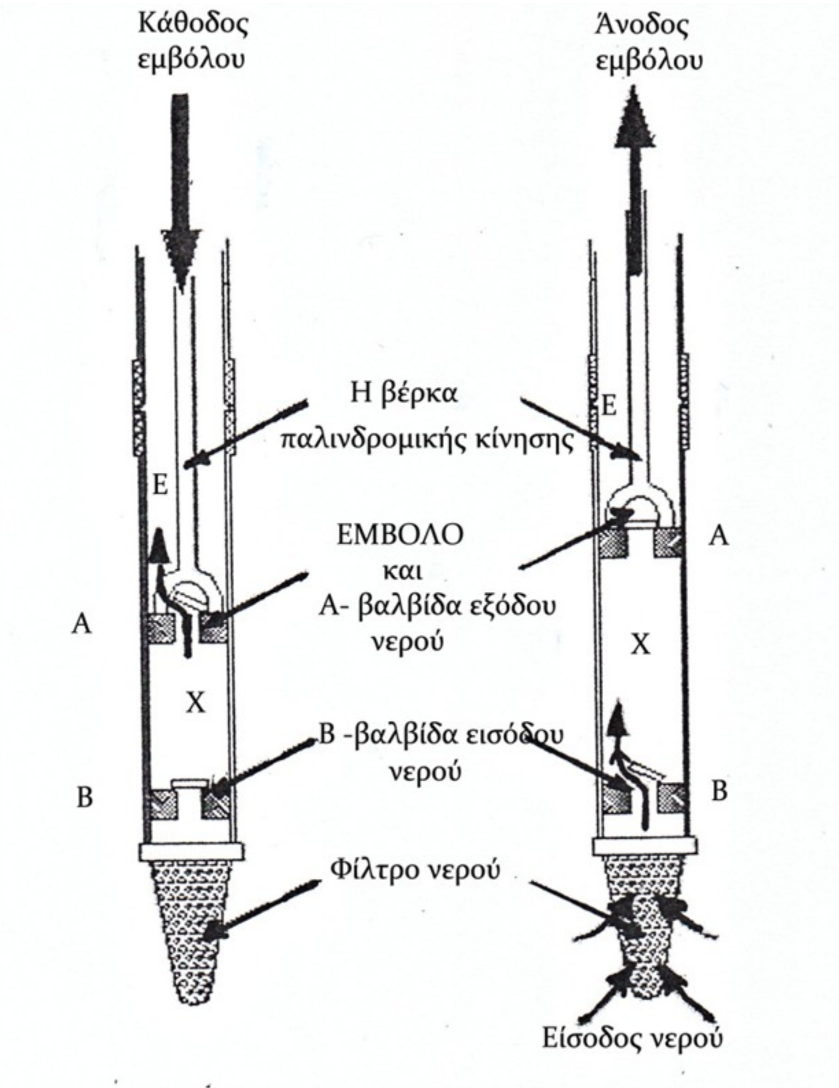
(Το σχήμα στην επόμενη σελίδα)

Η πόμπα του ανεμόμυλου είναι ο μηχανισμός άντλησης που ανεβάζει το νερό του λάκκου στην επιφάνεια . Είναι ένας χοντρός σωλήνας, συνήθως μπρούντζινος με μήκος γύρω στα 50 εκατοστά (cm), του οποίου η διάμετρος καθορίζει και τη δύναμη της πόμπας. Μια πόμπα των 7 ιντσών θεωρείται πολύ ισχυρή. Είναι στερεωμένη στην άκρη του σωλήνα που ανεβάζει το νερό στην επιφάνεια και νοείται ότι είναι βυθισμένη μονίμως μέσα σ' αυτό. Με τον μηχανισμό της πόμπας ενώνεται η μεταλλική ράβδος που δίνει παλινδρομικές κινήσεις στο έμβολό της, το οποίο ανεβάζει το νερό.

Η πόμπα έχει δύο βαλβίδες, την Α και την Β, που λειτουργούν εναλλάξ. Όταν η μία ανοίγει η άλλη κλείνει και αντίστροφα. Η βαλβίδα Α βρίσκεται πάνω στο πιστόνι που είναι συνδεδεμένο με τη μεταλλική ράβδο (βέρκα), η οποία εκτελεί παλινδρομικές κινήσεις. Το πιστόνι αυτό οι ανεμομυλάρηδες το ονομάζουν «**ποτήρι**», ενδεχομένως από το γεγονός ότι πρέπει να έχει πάντα νερό (Βλέπε το σχήμα στην άλλη σελίδα). Περιστοιχίζεται συνήθως από δύο ξεχωριστά πετσιά που του επιτρέπουν να γλιστρά μέσα στον σωλήνα της πόμπας και ταυτόχρονα να σπρώχνει το νερό που αντλείται προς τα πάνω. Τα πετσιά αυτά τοποθετούνταν αντίστροφα μεταξύ τους, για να εργάζεται το ένα στην άνοδο και το άλλο στην κάθοδο.

Η θέση της βαλβίδας Β είναι στη βάση της πόμπας, γι' αυτό και στα Αγγλικά ονομάζεται Footvalve. Η βαλβίδα Α που είναι ενσωματωμένη πάνω στο πιστόνι μετακινείται πάνω - κάτω, ενώ η θέση της βαλβίδας Β είναι σταθερή.

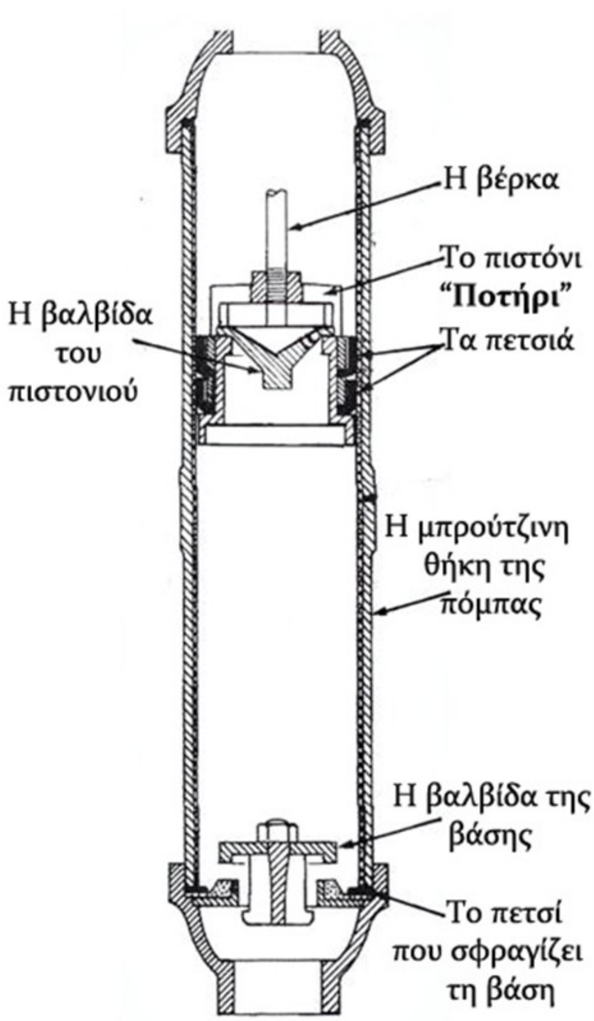
Στην άκρη της πόμπας, πριν τη Βαλβίδα Β, υπάρχει μια μεταλλική σχάρα με τρύπες που λειτουργεί σαν κουλιαστήρι, για να μην επιτρέπει στις ακαθαρσίες να μπουν μέσα στον μηχανισμό της και να τον καταστρέψουν.

Ο ΤΡΟΠΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΜΠΑΣ

Ο μηχανισμός άντλησης λειτουργεί μ' αυτό τον τρόπο: Όταν το έμβολο κατεβαίνει κλείνει η βαλβίδα Β και ταυτόχρονα ανοίγει η Α, με αποτέλεσμα το νερό που ήταν αποθηκευμένο στο χώρο Χ, ν' αναγκάζεται να περνά διαμέσου της βαλβίδας Α στον χώρο Ε. Όταν το έμβολο ανεβαίνει κλείνει η βαλβίδα Α και ανοίγει η Β, οπότε συμβαίνουν δύο γεγονότα ταυτόχρονα. Εισχωρεί από το πηγάδι νερό διαμέσου του φίλτρου στο χώρο Χ της πόμπας και την ίδια στιγμή το νερό που βρίσκεται στο χώρο Ε σπρώχνεται από το έμβολο, διαμέσου του σωλήνα, προς την επιφάνεια. Με λίγα λόγια ο ανεμόμυλος βγάζει νερό μόνον όταν το έμβολο πάει προς τα πάνω.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η εγκατάσταση του ανεμόμυλου αποτελείται από το **υπόγειο** μέρος με την αντλία (πόμπα) και τον σωλήνα ανόδου του νερού και το **υπέργειο** με τον πύργο μεταλλικής κατά-σκευής, τη φτερωτή και την «κεφαλή» του μηχανισμού, με τον «καούκκο», κάτι σαν κράνος, για να προστατεύει τη θήκη με τα γρανάζια. Νοείται ότι η σωλήνα που βγάζει το νερό σταματά (περίπου) μέχρι τη διακλά-δωση της οριζόντιας σωλήνας που οδηγεί το νερό μέσα στη δεξαμενή.

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΠΟΜΠΑΣ

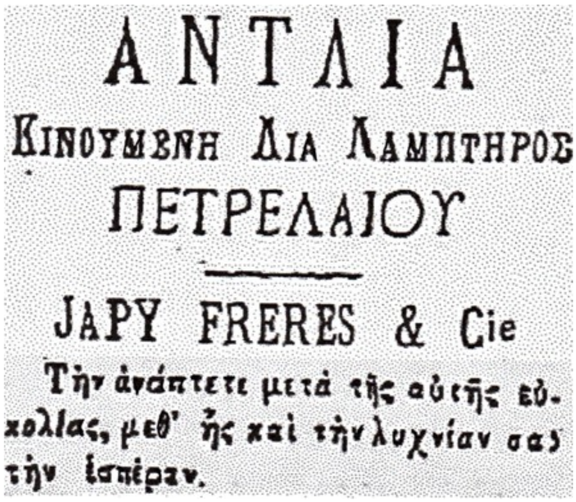
Η ονομασία των ανεμόμυλων[14] είναι ανάλογη με τη διάμετρο των φτερών τους, που μετρούνται με πόδια. Οι πιο διαδεδομένοι στην Κύπρο ήταν ο «Δωδεκάρης», ο «Δεκατεσσάρης» και ο «Δεκαεξάρης». Τα πτερύγια της φτερωτής έρχονταν από το εργοστάσιο ανά τρία.

Οι περιβολάρηδες άνοιγαν και έκλειναν τους ανεμόμυλους ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Αν φυσούσε δυνατός άνεμος δεν υπήρχε περίπτωση να τον αφήσουν να εργάζεται, διότι υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να προκληθεί βλάβη σ' αυτόν. Για να κλείσει έπρεπε η ουρά του να «διπλωθεί» κατά 90 μοίρες, δηλαδή να έρθει σε παράλληλη θέση με τη φτερωτή, για να μην ακολουθεί πλέον την πορεία του ανέμου. Αυτό γινόταν με τη βοήθεια ενός συρματόσχοινου που ξεκινούσε από τη βάση του ανεμόμυλου, στο ύψος του περιβολάρη, και συνδεόταν με τον ειδικό μοχλό (stoper) στην κορυφή του. Το συρματόσχοινο αυτό, στη βάση του, κατέληγε στη μέση ενός μακρόστενου ξύλου, κάτι σαν μακρύ χειρόφρενο, που η άκρη του ήταν στερεωμένη σ' ένα από τα τέσσερα πόδια του πύργου. Όταν έστρεφες το ξύλο προς τα πάνω ο ανεμόμυλος άνοιγε και όταν το έστρεφες προς τα κάτω έκλεινε[15]. Οι ανεμόμυλοι του Αλέξανδρου είχαν ένα επιπλέον προτέρημα, ότι σε περιπτώσεις σφοδρών ανέμων διπλωνόταν η ουρά από μόνη της και έτσι «μισοδενόταν».

14. Ο Τάκης Κουτσού, σύζυγος της αδελφής μου, έδωσε την πληροφορία ότι υπήρχε ακόμη μια κατηγορία ονομασίας των ανεμόμυλων ανάλογα με την απόσταση της παλινδρομικής κίνησης της βέρκας μέσα στο μηχανισμό της πόμπας. Έτσι είχαμε ανεμόμυλους με κίνηση 12 ή 14 ή 16 ιντσών.

15. Θυμάμαι στα παιδικά μου χρόνια το άγχος που είχα, όταν με έστελλαν να κλείσω τον ανεμόμυλο. Έπρεπε να βρω τρόπο να φτάσω το ειδικό ξύλο και μετά να «κρεμμαλιστώ» πάνω του, για να μπορέσω να το γυρίσω προς τα κάτω.

Παρ' όλο που η λειτουργία του ανεμόμυλου είναι απλή, αποτελείται από ένα σωρό εξαρτήματα. Συνεπώς δεν ήταν εύκολο για τον κάθε κηπουρό, όταν χαλούσε ο ανεμόμυλός του ν' ανεβαίνει πάνω να τον διορθώνει ή να κατεβαίνει μέσα στον λάκκο, για να ξεβιδώνει το «ποτήρι» και να του αλλάζει τα «πετσιά». Κάποιες μικροδιορθώσεις μπορούσαν να γίνουν, αλλά, ήταν προτιμότερο, παρά το κόστος, να καλούσαν τον ανεμομυλάρη. Ευτυχώς στον Άγιο Μέμνονα, λόγω των πολλών περιβολιών, είχαμε πολύ καλούς ανεμομυλάρηδες, ο ένας καλύτερος από τον άλλο. Ανάμεσα σ' αυτούς ο Χατζηλευτέρης Γεωργίου με καταγωγή από το Παραλίμνι, ο Χρυσόστομος Ιωάννη ο επονομαζόμενος Σκούρος, «καθαρά» Αγιομεμνίτης, ο Παρασκευάς (Παράσκος) Παρασκευά με καταγωγή από τη Σωτήρα και ο Γιώργος Ζένιου από την Περιστερωνοπηγή.

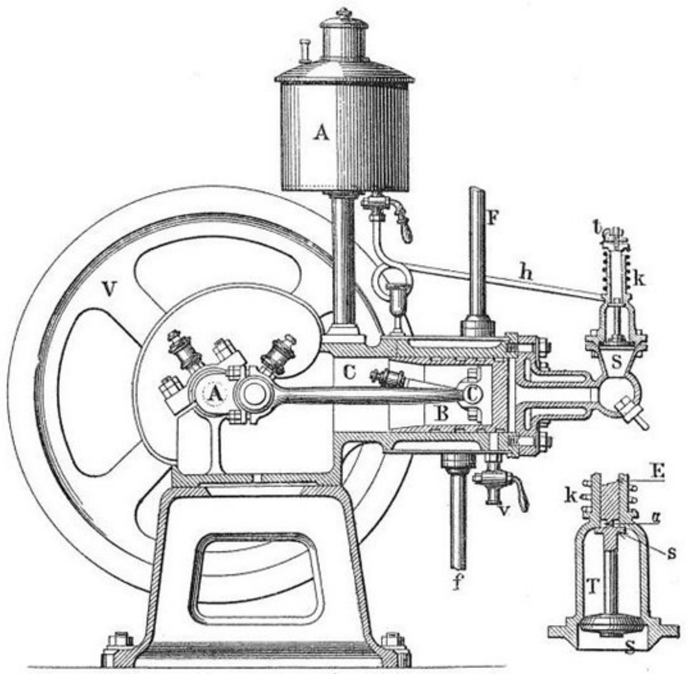
Το 1902 εμφανίστηκε στις στήλες των εφημερίδων[16] μία πρωτότυπη ή μάλλον περίεργη διαφήμιση, που ήταν πολύ αμφίβολο αν αυτοί που την πρόσεξαν είχαν καταλάβει περί τίνος επρόκειτο. Στη σχετική διαφήμιση υπήρχε η ενημέρωση ότι κυκλοφόρησε στο εμπόριο μία αντλία νερού της εταιρείας JAPY FRERES & Cie[17], που εργαζόταν με τη βοήθεια λάμπας (λυχνίας) πετρελαίου. Στην επεξήγηση της διαφήμισης αναφερόταν ότι η αντλία είχε αποκτήσει παγκόσμια φήμη για τη στέρεα κατασκευή της. Τοποθετείτο σε ελάχιστο χρόνο, διότι τόσον ο κινητήρας όσο και η αντλία βρίσκονταν πάνω στην ίδια βάση. Είχε ισχύ από μισό μέχρι τρία άλογα και αντλούσε σε μία ώρα τρία μέχρι δέκα χιλιάδες λίτρα νερού. Η κατανάλωσή της σε καύσιμα ήταν μισό λίτρο πετρελαίου την ώρα, 160 δράμια περίπου. Στη συνέχεια, αφού ενημέρωνε τους κηπουρούς ότι «άναβε» πολύ εύκολα, όπως μια λάμπα πετρελαίου, παρέχονταν οι λεπτομέρειες για την αγορά της, καθώς και για την τιμή της, που ήταν από 45 μέχρι 105 λίρες, ανάλογα με την απόδοση.

Η μεγαλύτερη απορία που εγείρεται σχετικά μ' αυτόν τον μηχανισμό είναι σε τι χρησίμευε η φλόγα της λυχνίας πάνω σε μία μηχανή Diesel. Ερωτήθηκαν γηραιότεροι, αν είχαν εμπειρία μιας τέτοιας περίπτωσης, αλλά δήλωσαν άγνοια. Η πιο λογική εξήγηση είναι ότι η αντλία δεν πρέπει να ήταν «κρύας εκκίνησης» αλλά «ζεστής», δηλαδή, για να γίνει η ανάφλεξη χρειαζόταν να ζεστάνουν πρώτα το πετρέλαιο. Το γεγονός αυτό αποτελούσε σοβαρό μειονέκτημα, γι' αυτό και δεν πρέπει νε είχε ευρεία διάδοση. Μια άλλη φράση της διαφήμισης, που προκαλεί πολλά ερωτηματικά, είναι ότι: «Η παρουσία της αντλίας ΖΑΠΥ κατήργησε και την χρήσιν των ανεμομύλων». Η πληροφορία αυτή μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρέπει να επανακαθορίσουμε τη χρονολογία έλευσης των ανεμόμυλων στο νησί και να την τοποθετήσουμε πιο νωρίς από ότι την υπολογίζαμε.

16. Εφημερίδα Έθνος, 27/4/1902

17. Γαλλική εταιρεία η οποία δραστηριοποιήθηκε το 1771 με την κατασκευή ρολογιών.

Μετά από σχετική έρευνα στο διαδίκτυο, για τις πρώτες μηχανές άντλησης νερού, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η πιο πάνω μηχανή ήταν η πρώτη αντλία μηχανισμού Diesel στην Κύπρο. Προερχόταν από την πόλη Beacourt της Γαλλίας και το εργοστάσιο κατασκευής της ονομαζόταν “Japy Freres”. Η λειτουργία της βασιζόταν πάνω στο μηχανισμό του διπλανού σχεδιαγράμματος, όπου ένα ντεπόζιτο με πετρέλαιο τροφοδοτούσε μια δίχρονη μηχανή ντίζελ, που συνδεόταν κατά κάποιο τρόπο με μια αντλία νερού.

JAPY FRERES - Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΤΛΙΑ DIESEL ΣΤΗ ΚΥΠΡΟ

Το 1934 ένας κηπουρός έγραψε[18] σε επιστολή του στις εφημερίδες: «Το νερόν είναι σπουδαίος συντελεστής εις την παραγωγήν και όταν το πότισμα του κήπου στοιχίζει πολύ ολίγον ωφελείται ο παραγωγός. Το πρόβλημα οικονομικού ποτίσματος ενός κήπου λύεται με την τοποθέτησιν μιας μηχανής Νάσιοναλ, τύπου ακαθάρτου πετρελαίου, κρύας εκκινήσεως. Ο υποφαινόμενος εγκατέστησα μίαν τοιαύτην εις το περιβόλι μου και ομολογώ ότι μου κοστίζει το πότισμα όσον μου εκόστιζε με ζώον και αλακάτι, αν υπολογίσω μαζί και την ετήσιαν απόσβεσιν της μηχανής». Στη συνέχεια ευχαριστούσε δημόσια τον εμπορικό οίκο που του προμήθευσε την εν λόγω μηχανή. Προφανώς η επιστολή αυτή ήταν ένας έμμεσος τρόπος διαφήμισης των μηχανών Diesel στην Κύπρο.

Ένας από τους πρώτους που εγκατέστησαν τουρμπίνα στον Άγιο Μέμνονα ήταν ο Χατζηγιώρκος Μυλωνάς, την οποίαν αγόρασε μάλιστα από τον Αλέξανδρο Δημητρίου, γεγονός που φανερώνει ότι οι εμπορικές επιχειρήσεις του Αλέξανδρου δεν αφορούσαν μόνον τους ανεμόμυλους και τους αλευρόμυλους. Ο εγγονός του Χατζηγιώρκου, ο Τόμης Λουκαΐδης, που ο πατέρας του Χριστόφορος παντρεύτηκε τη Χρυσούλα κόρη του Μυλωνά, μας αφηγήθηκε: «Ο παππούς μου ο Χατζηγιώρκος ήταν ίσως ο πρώτος που εγκατέστησε μηχανή για να αντλεί νερό. Πρώτα έβαλε μια τουρμπίνα στο σπίτι του. Η πρώτη του εμπειρία δεν ήταν και τόσο ευχάριστη. Όταν ξύπνησε νωρίς το πρωί, για να δοκιμάσει το νέο του τεχνολογικό απόκτημα, η μηχανή δεν έπαιρνε μπροστά. Προσπάθησε αρκετές φορές, αλλά τίποτα. Μονολογούσε και έλεγε “τόσα χρόνια δεν είχα κανένα πρόβλημα με τον ανεμόμυλο και τώρα μου την έστησε ο Αλέξανδρος”. Όταν ειδοποίησε τον Δημητρίου αυτός έστειλε τον πατέρα μου, που ήταν σπουδασμένος μηχανικός, για να κάνει τη σχετική διάγνωση, η οποία δεν ήταν και ιδιαίτερα δύσκολη.

18. Εφημερίδα Χρόνος, 29/6/1934

Είχε εισχωρήσει υγρασία μέσα στην τουρμπίνα και τον συμβούλευσε με ποιο τρόπο θα την αφαιρούσε και πώς θα προστάτευε τη μηχανή». Τελικά η εγκατάσταση αυτής της τουρμπίνας έγινε η αφορμή για το ειδύλλιο της Χρυσούλας με τον πατέρα του Τόμη και της Κυριακής με τον Χριστόδουλο Χριστοδουλίδη. Έτσι ο Χατζηγιώρκος από την αγορά μιας τουρμπίνας βγήκε διπλά και τριπλά κερδισμένος!

Μέχρι τη δεκαετία του 1950 οι τουρμπίνες είχαν πιαστεί για τα καλά. Μεγάλη διάδοση μάλιστα γνώριζαν οι ηλεκτρικές. Τον Ιούνιο του 1952 βρίσκουμε στις εφημερίδες[19] την ακόλουθη διαφήμιση του Κάτω-Βαρωσιώτη εισαγωγέα Ανδρέα Π. Λοΐζου, σύμφωνα με την οποίαν υπήρχαν πέντε λόγοι για να προμηθευτεί ένας κηπουρός τις δικές του τουρμπίνες: «Πρώτον, ότι είναι Γερμανικές μάρκας **ΠΛΟΥΚΕΡ**. Δεύτερον, ότι αντλούν το νερό από βάθη μέχρι 1000 ποδών με απόδοση μέχρι 120 τόνους την ώρα. Τρίτον, ότι δίνουν τη μεγαλύτερη εγγύηση, δωρεάν εξαρτήματα και υπηρεσία για δύο έτη. Τέταρτον, ότι έχουν πλήρη συλλογή εξαρτημάτων και πέμπτον, ότι τους εμπιστεύτηκαν πολλοί κηπουροί και για αυτό αδιάψευστος μάρτυρας αποτελούν οι πολυάριθμες εγκαταστάσεις που πραγματοποιηθήκαν στα Βαρώσια, Κάτω Βαρώσια, Άγιο Μέμνονα και σ' ένα σωρό άλλες περιοχές».

Παρ' όλη τη διάδοση που είχαν οι τουρμπίνες, τόσο του πετρελαίου, όσο και οι ηλεκτρικές, σε καμιά περίπτωση δεν μπόρεσαν να αντικαταστήσουν τους ανεμόμυλους που ήταν τόσο αγαπητοί στους περιβολάρηδες του Αγίου Μέμνονα, αλλά και γενικότερα. Είναι γεγονός ότι οι τουρμπίνες ευκόλυναν τη ζωή των αγροτών διότι δεν εξαρτάτο η λειτουργία τους από τις ορέξεις το ανέμου. Είχαν περισσότερη απόδοση, αλλά και περισσότερους αυτοματισμούς στη λειτουργία τους. Δυστυχώς, όμως, η λειτουργία των τουρμπίνων οδήγησε στην υπεράντληση των αποθεμάτων του νερού και προκάλεσαν ανεπανόρθωτη ζημιά στα υπόγεια υδροφόρα στρώματα. Ήταν «αυτές» που έδωσαν τη χαριστική βολή στα υπόγεια ύδατα, με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε στο φαινόμενο της υφαλμύρωσης. Αλλά, γι' αυτό το θέμα, θα ασχοληθούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

19. Εφημερίδα Ελευθερία, 24/6/1952

17. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΥΦΑΛΜΥΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

Αν δεν υπήρχαν διαχρονικά τα εθνικά προβλήματα, που συνδέονταν με την τύχη αυτού του δύσμοιρου τόπου, αναμφισβήτητα το υδατικό θα κατείχε την πρώτη θέση. Όλη η «αρχέγονη» ιστορία του νησιού είναι συνυφασμένη με την ανομβρία, την ξηρασία και τη σιτοδεία. Οι γεωργοί μας στον ύπνο τους έβλεπαν νερό και μόνο νερό. Η μόνη λύση ήταν να στραφούν προς τη «μητέρα γη» για να την «εκμαστεύουσι[1]», δηλαδή να αναζητήσουν το νερό στα έγκατά της, όπως το νήπιο αναζητά το γάλα. Το νησί, παρ' όλες τις περιόδους ανομβρίας που το μάστιζαν, διέθεται άφθονα υπόγεια νερά, τα οποία είχαν συγκεντρωθεί στο υπέδαφός του από αιώνες και που οι γεωργοί και οι κηπουροί μπορούσαν με κάποιο μηχανικό μέσο να τα ανεβάσουν στην επιφάνεια, προκειμένου να τα αξιοποιήσουν καταλλήλως.

Μια τέτοια περίοδος μεγάλης ανομβρίας ήταν το 1931-1932, γι' αυτό και η εφημερίδα ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 9/7/1932*** έγραψε υπό τον τίτλο «Νερά και μόνον νερά», τα εξής[2]: «Η κυριότερη αιτία της κακοδαιμονίας αυτού του τόπου υπήρξαν οι κατά καιρούς ανομβρίες, η φετινή μάλιστα απέβη η χειρότερη και η καταστρεπτικότερη απ' όλες. Κανένας δεν θυμάται χειρότερη. Φέτος θα χρειαστούν πολλές χιλιάδες λίρες για αλεύρι και σιτηρά και οι χιλιάδες αυτές θα βγουν από τις τσέπες του λαού για να σταλούν κάπου αλλού. Ο κόσμος είναι αναγκασμένος ν' αγοράζει το ψωμί του από ξένες αγορές και το χειρότερο, για να το αγοράσει θα πρέπει να υποθηκεύσει το κτήμα του ή να πωλήσει το ζώο του. Σ' όλο τον κόσμο οι διάφορες χώρες, μεγάλες και μικρές, αγωνίζονται να γίνουν αυτάρκεις. Επιθυμούν να κρατούν το χρήμα για τους εαυτούς τους…. Ας μην εμπιστευόμαστε πλέον απόλυτα τον ουρανό. Ας στρέψουμε μάλλον την προσοχή μας στη μητέρα γη η οποία πάντοτε υπήρξε πρόθυμη και καλή…. Υπόγεια ύδατα και μάλιστα τα πρώτα υπάρχουν άφθονα στην Κύπρο και πρέπει να βγουν στην επιφάνεια με κάθε τρόπο».

Δυστυχώς, παρά τις προσδοκίες του αρθογράφου της εφημερίδας, η πραγματικότητα που επακολούθησε στην περιοχή της Αμμοχώστου, αποδείχτηκε πολύ διαφορετική. Η μητέρα γη έδωσε το «γάλα» της, αλλά δεν είχε απεριόριστες δυνατότητες. Για ένα μέρος που περιστοιχιζόταν από θάλασσα και μαστιζόταν από συχνές ανομβρίες, το νερό στο υπέδαφος δεν μπορούσε να αναπληρωθεί εύκολα. Στα παλιά χρόνια, βέβαια, δεν υπήρχε πρόβλημα, αφού οι καλλιέργειες ήταν περιορισμένες και η χρήση των αλακατιών έδινε τον απαραίτητο χρόνο στη φύση, για να αναπληρώνει το νερό που αντλείτο. Εξάλλου, να μην ξεχνάμε ότι στην Κύπρο συνήθιζαν αρκετά και τις άνυδρες καλλιέργειες. Όμως, με την αύξηση της παραγωγικότητας, την επέκταση των καλλιεργειών και τη χρήση σύγχρονων μεθόδων άντλησης νερού, το κενό που δημιουργήθηκε στο υπέδαφος ήρθε να το καλύψει το νερό της θάλασσας, με αποτέλεσμα να παρουσιαστεί αυτό που επιστημονικά ονομάζουμε «**υφαλμήρωση των υδάτων**». Αλλά ας δούμε τα γεγονότα με τη σειρά.

Ο Γιωρκής του Αρέστη ήταν παραγωγός σπουδαίων καρπουζιών με κατακόκκινο χρώμα και γλυκύτατη γεύση. Τα καλλιεργούσε, όπως πολλοί άλλοι φυσικά, στο λιβάδι του δίπλα από τη θάλασσα και μάλιστα άνυδρα. Όταν διψούσε έσκαβε ένα μικρό «λούκκο» λίγα

1. Εφημερίδα Ελευθερία, 6/12/1912
2. Το κείμενο αποδίδεται στη δημοτική.

μέτρα από την παραλία, άφηνε το νερό να καθαρίσει από την άμμο, έκοβε ένα κομμάτι καλάμι και το χρησιμοποιούσε σαν «καλαμάκι» για να ξεδιψάσει. Την ίδια ανάμνηση, που μου έλεγε η μητέρα μου, την άκουσα αρκετές φορές, με ελάχιστες διαφορές, όταν άρχισα να καταγράφω τις συνεντεύξεις από τους Άι-Μεμνίτες. Ο Ανδρέας Πέτρου, γιος της Ανδριανής Αντώρκα (Σιτσιανούς), έδωσε την εξής μαρτυρία: «Όταν ήμασταν μικροί, εκεί στη παραλία, λίγα μέτρα από το κύμα, σκάβαμε «λούκκο» με το χέρι και βρίσκαμε γλυκό νερό. Παίρναμε την άκρη του καλαμιού, που στο πάνω μέρος του υπήρχε ένας φλόκος. Αφού αφαιρούσαμε τον φλόκο, χρησιμοποιούσαμε αυτό που έμενε σαν καλαμάκι αναψυκτικού, για να ξεδιψούμε».

Δυστυχώς, μέσα σε λίγες δεκαετίες, η υδατική κατάσταση θα εξελισσόταν πολύ δια-φορετικά. Το μέγεθος της καταστροφής που συνέβη στη περιοχή του Βαρωσιού καθώς και τα επισταμένα μέτρα που πάρθηκαν για απάμβλυνση του προβλήματος πρέπει ν' αποτελούσαν παγκόσμιο φαινόμενο! Το πλέον παράδοξο, όμως, ήταν ότι μόλις πρωτοεμφανίστηκε το πρόβλημα στην Αμμόχωστο, ορισμένα πρόσωπα δεν ήθελαν να το παραδεχτούν. Το 1937 Άγγλοι εμπειρογνώμονες πραγματοποίησαν σχετικές αναλύσεις στα πηγάδια της περιοχής και αφού εντόπισαν το πρόβλημα το δημοσιοποίησαν μέσω του Γραφείου Τύπου της Κυβέρνησης. Η ανακοίνωση αυτή δεν άρεσε καθόλου, μα καθόλου σε μερίδα κατοίκων της Αμ-μοχώστου, η οποία απέστειλε στον τύπο[3] την ακόλουθη διαμαρτυρία: «Επιθυμούμε να επιστήσουμε την προσοχή του ειδικού εμπειρογνώμονα και της Κυβέρνησης για το θέμα της αξιοπιστίας την οποίαν έχει η εκδοθείσα ανακοίνωση, ότι (δήθεν) τα νερά της Αμμοχώστου άρχισαν να γίνονται αλμυρά. Είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, ως κάτοικοι των Βαρωσίων από πολλά χρόνια, ότι μέχρι σήμερα κανένα φρέαρ δεν παρουσίασε σημεία αλμυρού νερού, παρ' όλο που μερικά από αυτά απέχουν 200 και 300 μέτρα από τη θάλασσα. Στον Άγιο Μέμνονα υπάρχουν φρέατα σε απόσταση (μικρότερη των) 200 μέτρων από τη θάλασσα και τα οποία δίδουν γλυκό νερό για 80 τόσα χρόνια και περισσότερο. Έχουμε την αντίληψη ότι η ανακοίνωση αυτή βλάπτει τα άμεσα συμφέροντα των γαιοκτημόνων της περιφέρειας των Βαρωσίων, διότι οι ξένοι που έρχονται, Εβραίοι και Άγγλοι, θα διστάσουν ν' αγοράσουν κτήματα (από τις εν λόγω περιοχές) αν ακούσουν ότι μέσα σε αυτά υπάρχει αλμυρό νερό. Παρακαλούμε τον ειδικό εμπειρογνώμονα να εξετάσει καλύτερα την υπόθεση και να εξακριβώσει την αλήθεια».

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΒΑΡΩΣΙΩΝ
ΔΙΑ ΤΟ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ ΠΕΡΙ ΑΛΜΥΡΩΝ ΥΔΑΤΩΝ
Μία ἐπιστολὴ τῶν κηπουρῶν

ΠΡΩΙΝΗ 24/5/1937

Την Τρίτη 26 Μαΐου του 1937, λίγες μέρες μετά τη διαμαρτυρία των κηπουρών, κατέφθασε στην Αμμόχωστο ο επί των υδάτων εμπειρογνώμονας της Κυβέρνησης, ο οποίος παρακάθισε σε σύσκεψη στο Διοικητήριο, παρουσία του Δημάρχου Γεώργιου Εμφιετζή. Απ' ότι φαίνεται, από την ανακοίνωση που εκδόθηκε, αποφασίστηκε το ζήτημα να «πέσει στα μαλακά». Ισχυρίστηκαν ότι ο ειδικός μηχανικός είχε εκδώσει την ανα-κοίνωση βασιζόμενος στην έκθεση του προηγούμενου μηχανικού, ενώ στην ουσία τα

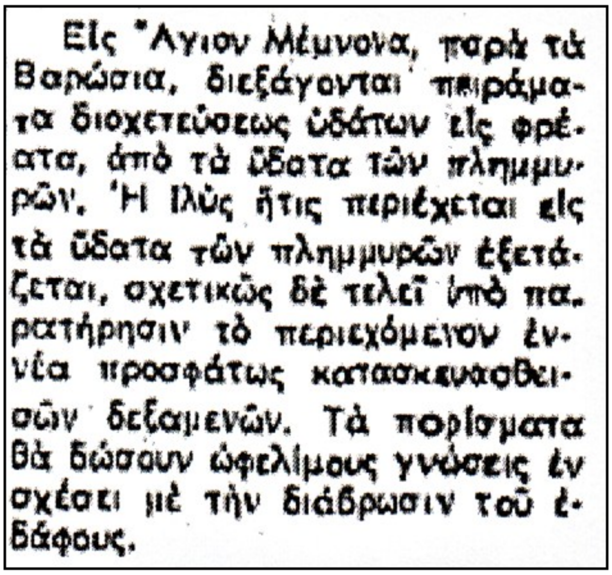
3. Εφημερίδα Πρωινή, 24/5/1937
4. Εφημερίδα Πρωινή, 27/5/1937

μόνα προβλήματα που εντοπίστηκαν ήταν σε δύο φρέατα, που μόλις είχαν ανοιχθεί κοντά στη λίμνη του Αγίου Λουκά και σε μερικούς λάκκους στον Άγιο Μέμνονα, που το νερό τους δεν έβλαπτε καθόλου τα εσπεριδοειδή».

Οι κηπουροί όμως άρχισαν, δειλά-δειλά, να συνειδητοποιούν το μέγεθος του προβλήματος, το οποίο μέρα με τη μέρα επιδεινωνόταν. Ο Πασχάλης Χατζηθωμάς θυμόταν ότι έτσι, στα καλά καθούμενα: «Τα όσπριά μας έγιναν κακόψητα». Τα έβαζαν να κοχλάσουν για να ψηθούν αλλά «έκαναν δέκα ώρες». Ρωτούσαν τους γείτονες να δουν τι συνέβαινε και τελικά κατάλαβαν ότι έφταιγε το νερό που χρησιμοποιούσαν.

Εν τω μεταξύ το Αρδευτικό Τμήμα θεώρησε, υπό τις περιστάσεις, ότι η καλύτερη λύση ήταν να εξευρεθούν υδροφόρα στρώματα σε μεγαλύτερο βάθος. Έτσι άρχισαν ένα σωρό διατρήσεις. Η εφημερίδα ***ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 29/3/1950*** πανηγύριζε ότι το περασμένο έτος 1949 παρατηρήθηκε ρεκόρ διατρήσεων, αφού ανήλθαν στις 181 και η ποσότητα του νερού που είχε ανευρεθεί έφτανε τα 13,5 εκατομμύρια γαλόνια ημερησίως.

Η ίδια εφημερίδα μας ενημερώνει και για τις πρώτες ενέργειες που έγιναν για τον εμπλουτισμό των υπόγειων υδάτων στον Άγιο Μέμνονα, με την ευκαιρία μιας μεγάλης πλημμύρας που έμεινε στην ιστορία. Από το σχετικό άρθρο (δίπλα) πληροφορούμαστε ότι το νερό του χειμάρρου της Τσολώτας, που «κατέβηκε» κατά τη διάρκεια σφοδρών βροχοπτώσεων, διοχετεύτηκε σε εννέα δεξαμενές και από εκεί σε πηγάδια, με σκοπό τον εμπλουτισμό των υπόγειων υδάτων. Ο Πασχάλης Χατζηθωμάς θυμόταν ότι χρησιμοποίησε το νερό της Τσολώτας, που περνούσε από το αυλάκι δίπλα από το περιβόλι του, για να ενισχύσει το νερό του λάκκου του.

Εἰς Ἅγιον Μέμνονα, παρὰ τὰ Βαρώσια, διεξάγονται πειράματα διοχετεύσεως ὑδάτων εἰς φρέατα, ἀπὸ τὰ ὕδατα τῶν πλημμυρῶν. Ἡ ἰλὺς ἥτις περιέχεται εἰς τὰ ὕδατα τῶν πλημμυρῶν ἐξετάζεται, σχετικῶς δὲ τελεῖ ὑπὸ παρατήρησιν τὸ περιεχόμενον ἐννέα προσφάτως κατασκευασθεισῶν δεξαμενῶν. Τὰ πορίσματα θὰ δώσουν ὠφελίμους γνώσεις ἐν σχέσει μὲ τὴν διάβρωσιν τοῦ ἐδάφους.

Η πλημμύρα αυτή είχε συμβεί λίγο πριν τα Χριστούγεννα του 1949. Συγκεκριμένα, από το απόγευμα του Σαββάτου 17 μέχρι και τις 23 Δεκεμβρίου, άρχισε να βρέχει σ' ολόκληρη την Κύπρο καταρρακτωδώς και ιδιαίτερα στην επαρχία Αμμοχώστου. Οι γηραιότεροι Άι-Μεμνίτες θυμούνται καλά τα συμβάντα αυτών των κατακλυσμιαίων βροχών. Οι εφημερίδες έγραψαν[5] ότι «η ενσκήψασα θεομηνία είναι εκ των σπανιωτάτων αι οποίαι συνέβησαν εν Κύπρω». Είκοσι επτά άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους, ζώα πνίγηκαν, κατέρρευσαν γέφυρες και σπίτια, ενώ αυτοκίνητα και λεωφορεία εξαφανίστηκαν μέσα στο νερό. Παρ' όλο που οι βροχές στην Κύπρο είναι πάντα καλοδεχούμενες, αυτές ήταν πραγματική συμφορά για τον τόπο. Ανάμεσα στις συνέπειες των καταρρακτωδών βροχών ήταν να κατέλθουν και αρκετοί χείμαρροι, που ήταν γνωστοί μόνο από το όνομά

5. Εφημερίδα Έθνος, 23/12/1949

τους. Ανάμεσα σ’ αυτούς και ο χείμαρρος της **Τσολώτας**, που κατευθυνόταν από το Κάτω Βαρώσι προς την Αγία Ζώνη, την Κάτω Δερύνεια και έφτανε μέχρι τη λίμνη Παραλιμνίου.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, γύρω στο 1950 είχαν μεγάλη διάδοση οι τουρμπίνες. Από τη μια η αλόγιστη χρήση τους και από την άλλη το πλήθος των παράνομων γεωτρήσεων, οδηγούσαν την κατάσταση σε δραματική επιδείνωση. Το 1951 η Κυβέρνηση πήρε νομοθετικά μέτρα, με τα οποία περιοριζόταν η εκσκαφή νέων φρεάτων για άρδευση, χωρίς όμως ουσιαστική βελτίωση της κατάστασης. Το επίπεδο του γλυκού νερού κατερχόταν με ανησυχητικό ρυθμό. Έπεφτε ένα πόδι κάθε χρόνο και σε ορισμένα μέρη το 1951 βρέθηκε ότι ήταν 20 πόδια κάτω από την επιφάνεια της Θάλασσας. Η ζώνη του αλμυρού νερού εξαπλωνόταν σταθερά προς το εσωτερικό του παραλιακού μετώπου της πόλης. Η εφημερίδα ***ΚΥΠΡΟΣ 19/10/1952*** είχε σε άρθρο της τον πηχυαίο τίτλο «**Η ΠΟΛΙΣ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΚΙΝΔΥΝΕΥΕΙ**». Ανάμεσα σ’ άλλα έγραψε[6]: «Ο τίτλος αυτός δεν αποτελεί σχήμα λόγου, αλλά κατοπτρίζει πλήρως τη σκληρή και στυγνή πραγματικότητα την οποίαν αντιμετωπίζει από πολλά χρόνια η Αμμόχωστος. Πάνε κάπου δέκα χρόνια τώρα από την ημέρα που οι πορτοκαλοπαραγωγοί της Αμμοχώστου ψιθύρισαν με δέος ο ένας στον άλλο για πρώτη φορά τις τραγικές φράσεις “Τα νερά μας λιγοστεύουν. Τα νερά μας αλμυρίζουν”. Πολλές πορτοκαλοφυτείες, προπαντός αυτές που βρίσκονται στην περιοχή του δρόμου που διασχίζει την πόλη από βορρά προς νότο, από την Σαλαμίνα μέχρι τον Άγιο Μέμνονα, είτε ξεράθηκαν τελείως, είτε προχωρούν γοργά προς το ίδιο τέρμα, με την ανέκκλητη καταδίκη τους σφραγισμένη πάνω στα κίτρινα αρρωστιάρικα φύλλα των δένδρων. Η Κυβέρνηση παρακολουθεί την κατάσταση σαν αδιάφορος παρατηρητής. Το πρόβλημα όμως αυτό είναι **ζήτημα ζωής και θανάτου** για την πόλη μας. Αν η ελάττωση και η αλμύρωση των υπόγειων νερών συνεχιστεί και αν δεν ληφθεί κανένα μέτρο για να σταματήσει αυτός ο κατήφορος, δεν θα περάσουν πολλά χρόνια και το πράσινο, με το οποίο οι πορτοκαλοφυτείες αγκαλιάζουν την πόλη μας, θα εξαφανιστεί. Όλα όσα έγιναν με τόσους κόπους, θυσίες και ιδρώτες θα ερημωθούν. Και τι θα γίνει η πόλις μας; Η πόλις του μέλλοντος; Δεν θα εισπράττονται πλέον οι 400 χιλιάδες λίρες κάθε χρόνο από τους κήπους της πόλης. Θα σταματήσουν να βρίσκουν δουλειά οι χιλιάδες των εργατών που αποζούν από την καλλιέργεια των κήπων, το κόψιμο των πορτοκαλιών, την επιλογή και τη συσκευασία τους. Θα σταματήσουν να έρχονται στην πόλη μας και όλοι εκείνοι οι επισκέπτες, ντόπιοι και ξένοι, οι οποίοι καταφθάνουν κάθε χρόνο για να θαυμάσουν τις πορτοκαλοφυτείες μέσα στην άνοιξη, όταν η μυρωδιά των ανθισμένων πορτοκαλιών φέρνει μια ευχάριστη ηδονική ζάλη».

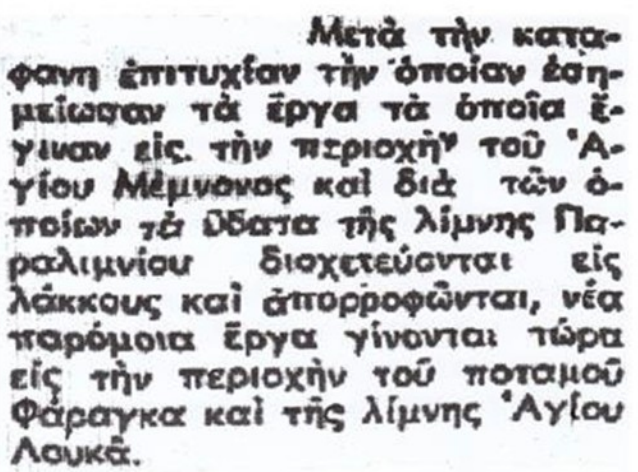

Η ΠΟΛΙΣ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ
ΚΙΝΔΥΝΕΥΕΙ
ΤΟ ΑΛΜΥΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΝΕΡΩΝ ΘΑ ΦΕΡΗ ΤΗΝ ΕΡΗΜΩΣΙΝ

ΚΥΠΡΟΣ 19/10/1952

Η πιο πάνω ανταπόκριση της εφημερίδας περιέγραφε σαφώς το μέγεθος του προβλήματος. Στην ουσία αποτελούσε κραυγή απόγνωσης. Την ίδια χρονιά, το 1952, συ-

6. Έρευνα και ρεπορτάζ από τον Τάκη Γεωργίου.

στάθηκε η «**Επιτροπή Αρδευτικών Έργων Αμμοχώστου**», μετά από πρωτοβουλία του Συλλόγου Κηπουρών Αμμοχώστου, της Ένωσης Κηπουρών Αμμοχώστου και των κηπουρών Αγίου Μέμνονος. Πρόεδρος της επιτροπής ορίστηκε ο Δήμαρχος Αμμοχώστου Αδάμ Αδάμαντος. Βασικός σκοπός της ήταν να γίνουν τέτοια έργα[7] «που να μην αφήνουν ούτε σταγόνα βροχής να χάνεται στη θάλασσα». Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα της επιτροπής, για την υλοποίηση του φιλόδοξου στόχου της, ήταν η εξεύρεση χρηματικών πόρων. Αποτάθηκαν στον Βρετανό Διοικητή της πόλης, ο οποίος παρά τη συμπάθεια που έδειξε, δεν ήταν διατεθειμένος να πιέσει την Κυβέρνηση, γι' αυτό τους υποσχέθηκε να δώσει ισόποση χρηματική βοήθεια ανάλογα με το ποσόν, που η ίδια η επιτροπή θα μπορούσε να συγκεντρώσει, νοείται από τους καταχρεωμένους κηπουρούς και ενδεχομένως από μερικούς ευεργέτες. Γι' αυτό ο αρθρογράφος της εφημερίδας σχολιάζοντας τη στάση της Κυβέρνησης έγραψε: «Και αναμένει από τους Βαρωσιώτες ν' αναλάβουν εκείνοι την πρωτοβουλία, διά να έλθει και εκείνη εκ των υστέρων να δώσει άλλα τόσα για να γίνουν τα έργα».

Μετὰ τὴν καταφανῆ ἐπιτυχίαν τὴν ὁποίαν ἐσημείωσαν τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἔγιναν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Μέμνονος καὶ διὰ τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα τῆς λίμνης Παραλιμνίου διοχετεύονται εἰς λάκκους καὶ ἀπορροφῶνται, νέα παρόμοια ἔργα γίνονται τώρα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ Φάραγκα καὶ τῆς λίμνης Ἁγίου Λουκᾶ.

ΚΥΠΡΟΣ 13/7/1953

Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια ενίσχυσης των υπόγειων υδάτων της ενορίας του Αγίου Μέμνονος έγινε με το νερό της λίμνης Παραλιμνίου τον Φεβρουάριο του 1953, όταν περατώθηκε η πρώτη φάση των σχετικών έργων. Είχαν διατεθεί γύρω στις 1500 λίρες. Στην αρχή διοχέτευαν το νερό της βροχής μέσα σε αυλάκι που έσκαψαν στο βόρειο μέρος της, που το κατεύθυναν σε λάκκους βάθους 30 ποδών. Η πρώτη δοκιμή έγινε την Τετάρτη 18 Φεβρουαρίου 1953 με ικανοποιητικά αποτελέσματα, όπως φαίνεται δίπλα. Μετά πρόσθεσαν και ένα σύστημα από «**λαούμια**» και λάκκους, με κατεύθυνση προς τις νότιες περιοχές του Αγίου Μέμνονος. Δηλαδή έσκαψαν λάκκους σε ορισμένη απόσταση ο ένας από τον άλλο, βάθους 60 ποδών και τους συνέδεσαν υπογείως με λαούμια, στοές. Η σήραγγα είχε μήκος 3300 πόδια. Όταν έβαζαν το νερό στον πρώτο λάκκο, που ήταν κοντά στη λίμνη, διοχετευόταν μέσα στις υπόγειες στοές και ακολουθούσε την κλίση των λαουμιών. Μ' αυτό τον τρόπο εμπλουτίζονταν τα υπόγεια νερά και ο ρυθμός απορρόφησης ήταν μισό εκατομμύριο γαλόνια την ημέρα.

Τον Μάρτιο του 1954 κατατέθηκε για πρώτη φορά η ιδέα κατασκευής φράγματος, για να μην διαρρέουν τα νερά των ποταμών της Μεσαορίας προς τη θάλασσα. Επίσης, σκέφτηκαν να χρησιμοποιήσουν και το νερό της Λίμνης του Αγίου Λουκά. Συγκεκριμένα, την Κυριακή 14 Μαρτίου 1954, πραγματοποιήθηκε στον Άγιο Μέμνονα γενική συνέλευση

7. Εφημερίδα Κύπρος, 26/10/1952

των κηπουρών Αμμοχώστου με σκοπό την εκλογή επιτροπής, η οποία θα είχε την ευθύνη να διαχειρίζεται τον προγραμματισμό και την εκτέλεση των αρδευτικών έργων. Η συμμετοχή στη συνέλευση ήταν άνευ προηγουμένου. Συγκεντρώθηκαν πάνω από 300 κηπουροί, οι οποίοι εξέλεξαν την ακόλουθη επιτροπή: Δύο αντιπροσώπους από τον Άγιο Μέμνονα, τους Μιχαήλ Φασαρία και Κώστα Δημητρίου, μουχτάρη, και από έναν αντιπρόσωπο οι υπόλοιποι. Αντιπρόσωπος της Δερύνειας ήταν ο Λευτέρης Χατζηγιώρκη, του Κάτω Βαρωσιού ο Θεόφιλος Τουμάζου, του Αγίου Λουκά ο Σάββας Γεωργίου και του Βαρωσιού ο Γεώργιος Χατζηπασχαλή. Στην επιτροπή αυτή θα συμμετείχαν ακόμη δύο μουχτάρηδες και θα τελούσε υπό την προεδρία του Διοικητή της Αμμοχώστου. Αμέσως, μετά τη σύσταση της επιτροπής, κατατέθηκαν μεγαλεπήβολα σχέδια για την οριστική επίλυση του προβλήματος. Από τη λίμνη του Αγίου Λουκά επρόκειτο να κατασκευαστεί ένας υπόγειος αγωγός μήκους 23 χιλιάδων ποδών, ο οποίος θα μετέφερε νερό και θα εμπλούτιζε τα υπόγεια νερά μέχρι την περιοχή του Αγίου Μέμνονος. Θα στοίχιζε γύρω στις 12 χιλιάδες λίρες και θα ήταν σε θέση ν' απορροφά ένα εκατομμύριο γαλόνια νερού την ώρα.

Το 1955 άρχισαν να υλοποιούνται οι σχεδιασμοί εμπλουτισμού των υπόγειων νερών του Αγίου Μέμνονος από το νερό της Λίμνης του Αγίου Λουκά. Ο Κωστάκης Ανδρέου[8] θυμάται ότι είχαν κατασκευάσει ένα ανάχωμα μέσα στη λίμνη για να συγκεντρώνει και να αποθηκεύει το νερό, το οποίο θα διοχετευόταν με τη βοήθεια αντλιών. Η εφημερίδα ***ΕΘΝΟΣ 21/10/1955*** σημείωνε ότι, «η παλαιά δεξαμενή επισκευάστηκε και επεκτάθηκε ούτως ώστε να χωρεί 50 εκατομμύρια όμβρια ύδατα, τα οποία θα συγκεντρώνονταν από τον ποταμό του Φάραγγα και από ορισμένες άλλες περιοχές». Σε πρώτο στάδιο ανοίχτηκε μια υπόγεια σήραγγα νοτιοανατολικά της δεξαμενής του Αγίου Λουκά με σκοπό να εμπλουτίζει το υδροφόρο στρώμα της Αμμοχώστου. Αν ο ρυθμός απορρόφησης ήταν ικανοποιητικός, θα υλοποιείτο ο σχεδιασμός που προέβλεπε την επέκτασή και τη σύνδεσή της με τη σήραγγα του Αγίου Μέμνονος.

Μετά την Κυπριακή Ανεξαρτησία οι κηπουροί γνώριζαν πλέον ποιου την πόρτα θα κτυπούσαν και αυτή δεν ήταν άλλη από του πρώτου Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Την Πέμπτη 25 Φεβρουαρίου 1960 στάλθηκε από τον Πρόεδρο του Αρδευτικού Τμήματος Αμμοχώστου έγγραφο[9], προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, με διάφορες εισηγήσεις για τον εμπλουτισμό των υπόγειων υδάτων της περιοχής. Ανάμεσα σ' αυτές περιλαμβανόταν: α) Να γίνουν εκατέρωθεν διακλαδώσεις της υφιστάμενης υπόγειας σήραγγας που ένωνε τη λίμνη του Αγίου Λουκά με τον Άγιο Μέμνονα, ούτως ώστε να υπάρξει περεταίρω εμπλουτισμός των υπόγειων νερών β) Η κατασκευή φραγμάτων κατά μήκος του ποταμού «Φάραγγα», κυρίως νοτίως της εκκλησίας του

8. Ο Κωστάκης Ανδρέου κατάγεται από τον Άγιο Λουκά. Όταν αποφοίτησε από το English High School Famagusta σπούδασε στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο Δρέσδης και πήρε δίπλωμα Πολιτικού Μηχανικού. Το 1970 στην Αμμόχωστο υπηρετούσε στη θέση του Εκτελεστικού Μηχανικού Α΄ με τον τίτλο “Επαρχιακός Μηχανικός”. Αφυπηρέτησε από τη θέση του Πρώτου Υδραυλικού Μηχανικού. Το English High School Famagusta αργότερα μετονομάστηκε σε Εμπορικό Λύκειο Αμμοχώστου και μετά την ανεξαρτησία σε Β΄ Γυμνάσιο Αμμοχώστου.
9. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 27/2/1960

Αγίου Γεωργίου γ) Η δημιουργία δεξαμενής η οποία να συγκεντρώνει τα όμβρια ύδατα της περιοχής Αχερίτου δ) Η κατασκευή αντιπλημμυρικών έργων στην περιοχή «Ττεκκελίτικα» ε) Το νερό των ποταμών το οποίο εκβάλλει στη θάλασσα, διερχόμενο από τις γέφυρες παρά τη Σαλαμίνα, να οδηγηθεί στην τοποθεσία «Μούττη της Χάλης» στην κάτω λίμνη του Αγίου Λουκά. Το έγγραφο κατέληγε με τις ακόλουθες επισημάνσεις: «Δεδομένου ότι η ποσότητα και η ποιότητα των υπόγειων νερών της περιοχής βρίσκονται σε κρίσιμη κατάσταση, θεωρούμε ότι οποιαδήποτε καθυστέρηση στην εκτέλεση των πιο πάνω έργων θα προκαλέσει επιδείνωση της κατάστασης».

Από το έτος 1960, με την ίδρυση του Κυπριακού Κράτους, το αρδευτικό πρόβλημα και ιδιαίτερα της Αμμοχώστου, συγκαταλεγόταν ανάμεσα στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Οι διάφοροι φορείς είχαν κατανοήσει πλέον ότι ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου και ότι αφορούσε άμεσα την οικονομία του τόπου. Γι' αυτό αναπτύχθηκε ένα έντονο ενδιαφέρον, που πολλές φορές όμως παρέμενε στο θεωρητικό μέρος. Διάφορα πρόσωπα έρχονταν και παρέρχονταν στις περιοχές με το πρόβλημα, εκφράζοντας πάντοτε την αμέριστη συμπαράστασή τους. Όποιος ήθελε να κερδίσει τις καρδιές των κηπουρών, έπρεπε πρώτα να τους μιλήσει για το αρδευτικό πρόβλημα.

ΟΙ ΚΗΠΟΥΡΟΙ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΑ ΖΗΤΟΥΝ ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΥΠΟΓΕΙΩΝ ΝΕΡΩΝ

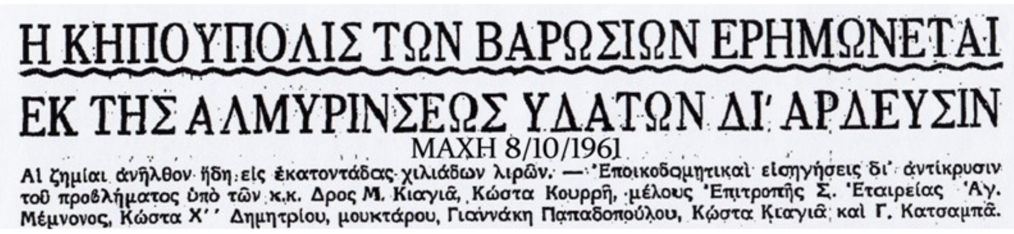
ΧΑΡΑΥΓΗ 18/1/1961

Το Σάββατο 14 Ιανουαρίου 1961, πραγματοποιήθηκε για μια ακόμη φορά γενική συνέλευση των κηπουρών της Αμμοχώστου στον Άγιο Μέμνονα. Σύμφωνα με την εφημερίδα ***ΧΑΡΑΥΓΗ 18/1/1961*** η συνέλευση ασχολήθηκε με το φλέγον θέμα του εμπλουτισμού των υπόγειων υδάτων και αποφασίστηκε να σταλεί επιστολή προς τον Αρχιεπίσκοπο με την οποίαν να ζητείται η περαιτέρω επέκταση στις υφιστάμενες σήραγγες. Σε δύο μέρες ο Δήμαρχος Αμμοχώστου Ανδρέας Πούγιουρος, μιλώντας στους εκπροσώπους του Τύπου, αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην πρωτοποριακή ιδέα της δημιουργίας σταθμού αφαλάτωσης. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι αν δεν μεσολαβούσε η τουρκική εισβολή η Αμμόχωστος θα πρωτοπορούσε για μια ακόμη φορά. Συγκεκριμένα περιέγραψε στους δημοσιογράφους την επικρατούσα κατάσταση με τα μελανότερα χρώματα λέγοντας[10]: «Η μέχρι σήμερα αδράνεια πρέπει να παραμεριστεί και να θεσπιστεί άμεσα νομοθεσία για την προστασία των υπόγειων υδάτων. Τα ύδατα στις περιοχές κατά μήκος της παραλίας έχουν αλμυρίσει, ενώ σε άλλες περιοχές εξαντλούνται σε τέτοιο βαθμό, που οι παραγωγοί είτε εγκαταλείπουν τους κήπους τους, είτε αναγκάζονται να μεταφέρουν νερό με βαρέλια για να τους ποτίσουν. Ακούγονται συνέχεια φωνές απόγνωσης από το δράμα του παραγωγικού μας κόσμου. Αν δεν αντιμετωπίσουμε αυτό το δράμα θα εξελιχθεί σε τραγωδία». Για το θέμα της αφαλάτωσης είπε: «Το ζήτημα της μετατροπής του θαλασσίου ύδατος σε πόσιμο είναι βεβαίως ζήτημα προοπτικής. Η Αρχή Ηλεκτρισμού όμως, όταν θα εξετάσει το ζήτημα επέκτασης του διχτύου της, οφείλει ν' ανεγείρει ηλεκτροπαραγωγικό σταθμό στην

10. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 17/1/1961

Αμμόχωστο για να μπορεί να υιοθετηθεί η μέθοδος της αφαλάτωσης. Το παραγόμενο νερό δεν θα χρησιμοποιείται μόνο για σκοπούς ύδρευσης, αλλά και άρδευσης. Σε περιόδους που δεν θα χρειάζονται μεγάλες ποσότητες για την ύδρευση θα μπορεί το νερό αυτό να αποθηκεύεται σε μεγάλες δεξαμενές για σκοπούς άρδευσης».

Την Πέμπτη 31 Αυγούστου 1961, η συντονιστική επιτροπή των κηπουρών του Αγίου Μέμνονος, που αποτελείτο από τους Κώστα Δημητρίου, Κώστα Γιαννή Κουρρή, Γιαννάκη Παπαδόπουλο, Σωτήρη Χατζηαναστάση και Κωστή Κιαγιά, εκπροσωπώντας τους παραγωγούς Αγίου Μέμνονος - Δερύνειας, συγκάλεσε γενική συνέλευση. Η συνέλευση πραγματοποιήθηκε στο οίκημα της ΕΝΑΜ και παρέστησαν ο Δήμαρχος Αμμοχώστου, ο οποίος προήδρευσε, βουλευτές της πόλης, οι γραμματείς της ΠΕΚ, της ΕΚΑ καθώς και πλήθος κηπουρών. Πρώτος ομιλητής ήταν ο φιλοξενών, εκ μέρους των κηπουρών Αγίου Μέμνονος, Γιαννάκης Παπαδόπουλος, ο οποίος αφού καλωσόρισε τους παρευρισκόμενους ανέπτυξε το θέμα των κινδύνων που αντιμετώπιζαν οι κηπουροί, οι οποίοι βρίσκονταν προ του φάσματος της καταστροφής. Ακολούθως αναφέρθηκε στα διάφορα διαβήματα που έγιναν επί αποικιακής διακυβέρνησης, αλλά και τις προσπάθειες που έγιναν μετέπειτα, οι οποίες όμως προσέκρουαν στην αδιαφορία των υπευθύνων. Τέλος, κάλεσε τους κηπουρούς να εντείνουν τον αγώνα τους για να σώσουν τους κήπους τους από την ολοσχερή καταστροφή. Η συνέλευση ενέκρινε την αποστολή σχετικού υπομνήματος προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και περεταίρω συντονισμένες ενέργειες από τον Δήμαρχο και τους βουλευτές της πόλης. Οι αποφάσεις της σύσκεψης κοινοποιήθηκαν από όλες τις ημερήσιες εφημερίδες.

Η ΚΗΠΟΥΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΒΑΡΩΣΙΩΝ ΕΡΗΜΩΝΕΤΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΑΛΜΥΡΙΝΣΕΩΣ ΥΔΑΤΩΝ ΔΙ' ΑΡΔΕΥΣΙΝ

ΜΑΧΗ 8/10/1961

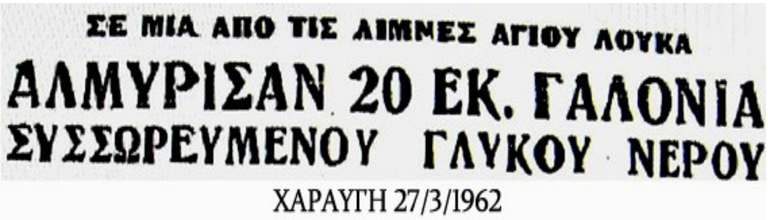
Αἱ ζημίαι ἀνῆλθον ἤδη εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδων λιρῶν. — Ἐποικοδομητικαὶ εἰσηγήσεις δι' ἀντίκρυσιν τοῦ προβλήματος ὑπὸ τῶν κ.κ. Δρος Μ. Κιαγιᾶ, Κώστα Κουρρῆ, μέλους Ἐπιτροπῆς Σ. Ἑταιρείας Ἁγ. Μέμνονος, Κώστα Χ'' Δημητρίου, μουκτάρου, Γιαννάκη Παπαδοπούλου, Κώστα Κιαγιᾶ καὶ Γ. Κατσαμπᾶ.

Τον Οκτώβριο του 1961 τα μέλη της επιτροπής των κηπουρών του Αγίου Μέμνονος φιλοξενήθηκαν στα γραφεία της εφημερίδας «Μάχη», για να εκθέσουν δια ζώσης τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο τόπος τους. Ο δημοσιογράφος αναφέρθηκε συνοπτικά στο πρόβλημα τονίζοντας: «Το Βαρώσι, η κηπούπολης της Κύπρου με τους ωραίους πορτοκαλεώνες και την πληθώρα των ανεμόμυλων, που αποτελεί ένα σύμπλεγμα ομορφιάς και ρομαντισμού, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα. Το πλέον σοβαρό είναι η συνεχιζόμενη πτώση της στάθμης των υπογείων υδάτων και η εισχώρηση θαλασσινού νερού με συνέπεια την αλμύρωση. Αποτέλεσμα, η καταστροφή χιλιάδων πορτοκαλόδενδρων με ορατό τον κίνδυνο αφανισμού όλων των κήπων της πόλης». Στη συνέχεια πήραν το λόγο μερικά μέλη της επιτροπής με πρώτο τον γιατρό Μιχάλη Κιαγιά, που μεταξύ άλλων τόνισε: «Έγιναν επανειλημμένα παραστάσεις προς τις εκάστοτε αρμόδιες αρχές, οι οποίες πάντοτε επιδείκνυαν συμπάθεια και κατανόηση, αλλά αυτές (από μόνες τους) δεν είναι αρκετές για την επίλυση του προβλήματος. Πρέπει πάνω απ' όλα να γίνει συνείδηση σε όλους, "πως ούτε σταγόνα βροχής δεν πρέπει να καταλήγει στη

θάλασσα". Προς αυτό το σκοπό πρέπει να εμπλουτισθούν τα υπόγεια ύδατα άμεσα με την κατασκευή υδατοφρακτών σε κατάλληλα μέρη. Πρέπει επίσης να εξετασθεί από τώρα το ενδεχόμενο της αφαλάτωσης και να το αναθέσουμε σε ειδικούς οργανισμούς του εξωτερικού». Ανάμεσα σ' αυτούς που μίλησαν ήταν και ο Κώστας Κουρρής, μέλος της Επιτροπής Συνεργατικής Εταιρείας Αγίου Μέμνονος, ο οποίος δήλωσε: «Ήδη αρκετοί κήποι καταστράφηκαν και οι ζημιές ανέρχονται σε εκατοντάδες χιλιάδες λίρες. Οι κηπουροί, που ήσαν κάπως καλύτερα από οικονομικής κατάστασης, τώρα άρχισαν να συνάπτουν δάνεια για να επιβιώσουν». Ο μουχτάρης του Αγίου Μέμνονος Κώστας Δημητρίου δήλωσε: «Η κατάσταση πλέον είναι θλιβερή. Αν δεν αντιμετωπιστεί αποφασιστικά το πρόβλημα, τότε η ζημιά που θα προκληθεί στην εθνική μας οικονομία θα είναι ανεπανόρθωτη».

Από όσα έλαβαν χώρα το 1962, σχετικά με το θέμα του εμπλουτισμού των υδάτων στην Αμμόχωστο, ξεχωρίζουν δύο γεγονότα. Πρώτον, ότι έγιναν τα επίσημα εγκαίνια των εγκαταστάσεων των αρδευτικών έργων στον Άγιο Λουκά και δεύτερον, το γεγονός υφαλμύρισης επιφανειακού αποθηκευμένου νερού στην ίδια περιοχή.

Συγκεκριμένα, την Πέμπτη 15 Φεβρουαρίου 1962, πραγματοποιήθηκε, παρά τη λίμνη του Αγίου Λουκά, τελετή κατά την οποίαν ανοίχτηκαν οι υπόγειες σήραγγες για τη διοχέτευση των ομβρίων υδάτων προς τις περιοχές Βαρωσιού και Αγίου Μέμνονος[11]. Μετά από λίγες μέρες ανακοινώθηκε ότι το όλο εγχείρημα στέφθηκε από μεγάλη επιτυχία και ότι γίνονταν σκέψεις (για μια ακόμη φορά) για να σκαφτούν παράπλευρες διακλαδώσεις στην κεντρική σήραγγα, με σκοπό την επέκταση του χώρου απορρόφησης. Τα σχετικά έργα μέχρι στιγμής είχαν κοστίσει γύρω στις 70 χιλιάδες λίρες.

ΣΕ ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΛΙΜΝΕΣ ΑΓΙΟΥ ΛΟΥΚΑ
ΑΛΜΥΡΙΣΑΝ 20 ΕΚ. ΓΑΛΟΝΙΑ ΣΥΣΣΩΡΕΥΜΕΝΟΥ ΓΛΥΚΟΥ ΝΕΡΟΥ
ΧΑΡΑΥΓΗ 27/3/1962

Μέσα Μαρτίου του 1962 ένα δυσάρεστο γεγονός ήρθε να επισκιάσει τη χαρά της επιτυχημένης λειτουργίας των αρδευτικών έργων. Ανακαλύφθηκε ότι το νερό της βροχής, που είχε συγκεντρωθεί στη μία από τις δύο λίμνες του Αγίου Λουκά, γύρω στα 20 εκατομμύρια γαλόνια, είχε αλμυρίσει[12]. Αυτό σήμανε και το καμπανάκι, ότι έπρεπε επειγόντως το νερό της δεύτερης λίμνης να χρησιμοποιηθεί άμεσα, για να μην αλμυρίσει κι αυτό. Το ενδεχόμενο αυτό καραδοκούσε και για το νερό που είχε συγκεντρωθεί στη λίμνη του Παραλιμνίου. Όμως, γι' αυτό παρουσιάστηκε ακόμη ένα επιπλέον πρόβλημα. Η λίμνη δεν ήταν χαλίτικη, δηλαδή κρατική, αλλά ανήκει σε ορισμένα πρόσωπα, που έφερναν προσκόμματα στη χρήση του νερού, για εμπλουτισμό των υπόγειων υδροφόρων στρωμάτων του Αγίου Μέμνονος. Ίσως όχι άδικα, αφού και το Παραλίμνι είχε τις δικές του ανάγκες. Ο γιατρός Μιχάλης Κιαγιάς[13], σε συνέντευξη που παραχώρησε εφ' όλης της ύλης, για την πόλη της Αμμοχώστου, είπε για το συγκεκριμένο θέμα: «Είναι άδικο να

11. Εφημερίδα Χαραυγή, 17/2/1962
12. Εφημερίδα Χαραυγή, 27/3/1962
13. Εφημερίδα Μάχη, 28/6/1962

καθυστερεί η αξιοποίηση των υδάτων της λίμνης του Παραλιμνίου, όπου φέτος εισέρρευσε μεγάλη ποσότητα όμβριου νερού. Εφ' όσον επί του παρόντος δεν υπάρχει υπόγεια σήραγγα, για τον εμπλουτισμό της λίμνης **Λαξιά**, γιατί να αφεθεί το νερό να αλμυρίσει και να μην διοχετευτεί στην υπάρχουσα σήραγγα προς τον Άγιο Μέμνονα όπως γινόταν στο παρελθόν;»

ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ
ΕΙΔΙΚΟΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΡΔΕΥΤΙΚΑ
ΥΠΑΒΑΛΛΕΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΧΑΡΑΥΓΗ 7/8/1962

Τον Αύγουστο του 1962 ήταν η σειρά του πολυμήχανου Μιχαήλ Φασαρία να καταθέσει τις δικές του απόψεις για το φλέγον θέμα που αφορούσε άμεσα την ενορία του. Τη Δευτέρα 6 Αυγούστου, προσκαλεσμένος της εφημερίδας *ΧΑΡΑΥΓΗ*, υπέβαλε τις προτάσεις του, που δημοσιεύτηκαν την επόμενη μέρα. Ο αρθογράφος της εφημερίδας, αφού διευκρίνισε ότι ο Μιχαήλ Κοσμά Φασαρίας έχει μεγάλη εμπειρία στα αρδευτικά έργα, κατέγραψε τις δικές του εισηγήσεις, με την ελπίδα ότι θα εισακουσθούν και οι αρμόδιοι θα επιληφθούν του προβλήματος των νερών της περιοχής. Ο Φασαρίας, αφού αναφέρθηκε στο ιστορικό των δύο λιμνών που υπήρχαν στην περιοχή, δηλαδή του Παραλιμνίου και του Αγίου Λουκά, παρατήρησε ότι η αποικιακή κυβέρνηση όχι μόνο δεν αξιοποίησε το νερό τους, αλλά φρόντισε να τις αποξηράνει. Στη συνέχεια έκανε τις ακόλουθες εισηγήσεις: «α) Να βελτιωθεί η υφιστάμενη σήραγγα της περιοχής για να διοχετεύει μεγαλύτερες ποσότητες νερού β) Να καλλιεργηθεί ο βυθός των λιμνών Αγίου Λουκά και Αγίου Νικολάου, για να απαλλαγεί η επιφάνεια της γης από τα άλατα γ) Να γίνουν (επιπλέον) μικρότερα φράγματα στην περιοχή δ) Να αξιοποιηθούν τα νερά της πόλης της Αμμοχώστου που χύνονται στη θάλασσα ε) Να επισπευτεί η αποκοπή των ευκαλύπτων από την περιοχή των φραγμάτων, διότι απορροφούν μεγάλες ποσότητες νερού».

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ ΔΙΑΤΡΕΧΕΙ ΚΙΝΔΥΝΟΝ ΕΚ ΤΗΣ ΕΛΛΕΙΨΕΩΣ ΥΔΑΤΟΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 1-10-1963

Παρά το κλίμα αισιοδοξίας που καλλιεργήθηκε και παρά τα αρδευτικά έργα που έγιναν, η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Οι κηπουροί έβλεπαν το νερό μέρα με τη μέρα να λιγοστεύει και να αλμυρίζει. Εξάλλου, δεν ήταν δυνατό το νερό της βροχής λίγων ετών ν' αναπληρώσει αυτό που η φύση μάζευε στα βάθη της για αιώνες ολόκληρους. Οι κραυγές απόγνωσης των κηπουρών φούντωναν και για μια ακόμα φορά συγκεντρώθηκαν για να πάρουν αποφάσεις. Την Κυριακή 29 Σεπτεμβρίου 1963, πάνω από 300 παραγωγοί πραγματοποίησαν σύσκεψη στο οίκημα της ΕΝΑΜ, στον Άγιο Μέμνονα, με την παρουσία βουλευτών και των γραμματέων της ΠΕΚ και ΕΚΑ. Αφού ειπώθηκαν τα προβλήματα αποφασίστηκε να στείλουν υπόμνημα προς τον Αρχιεπίσκοπο με το οποίο ζητούσαν:«1ον Να διατεθεί σχετικό κονδύλι με το οποίο να γίνει εκβάθυνση των υπόγειων σηράγγων και δημιουργία εγκαταστάσεων μεταφοράς του νερού από τις εν λόγω σήραγ-

γες προς τα φρεάτια $2^{ον}$ Όπως διεξαχθεί από εμπειρογνώμονες γεωλογική έρευνα για τη διακρίβωση της κατάστασης των υπόγειων υδροφόρων στρωμάτων $3^{ον}$ Η Κυβέρνηση να προχωρήσει άμεσα στην ίδρυση εργοστασίου αφαλάτωσης». Το τέταρτο και τελευταίο μέτρο αφορούσε άμεσα την ενορία του Αγίου Μέμνονος διότι η κατάσταση ήταν τόσο δραματική που δεν θα ήταν δυνατό να επιβιώσουν τα περιβόλια μέχρι να εφαρμοστούν τα προαναφερθέντα μέτρα. Γι’ αυτό αποφασίστηκε να ζητήσουν από τον Αρχιεπίσκοπο «να εξευρεθεί και μεταφερθεί άμεσα νερό από άλλη περιοχή», για να μην ξεραθούν τα περιβόλια της περιοχής. Το υπόμνημα αυτό προς τον Αρχιεπίσκοπο δημοσιεύτηκε την $1^{η}$ Οκτωβρίου 1963 σ’ όλες τις πρωινές εφημερίδες.

Εν τω μεταξύ οι κηπουροί του Αγίου Μέμνονος δεν κάθονταν με σταυρωμένα χέρια αναμένοντας πότε θα αποδώσουν, επί τέλους, οι εκκλήσεις τους. Βρέθηκαν σ’ έναν αγώνα επιβίωσης. Δεν είχαν κανένα άλλο εισόδημα, μέχρις στιγμής, και έπρεπε να «αναγιώσουν» τα παιδιά τους. Έτσι, ένας - ένας, άρχισαν να αναζητούν αρδεύσιμο νερό στα ενδότερα της ενορίας. Οι περισσότεροι ανόρυξαν νέους λάκκους και έφερναν νερό από μακριά. Αυτό σήμαινε νέους κόπους και νέα έξοδα[14]. Δεν μπορούσαν όμως να βλέπουν τα δένδρα τους να πεθαίνουν όρθια, γιατί αυτό θα ήταν και η δική τους οικονομική καταστροφή.

ΤΟ ΝΕΡΟ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΑΓ. ΛΟΥΚΑ ΘΑ ΜΕΤΑΦΕΡΘΕΙ ΣΤΟΝ ΑΓ. ΜΕΜΝΟΝΑ

ΧΑΡΑΥΓΗ 19-12-1964

Τον Δεκέμβριο του 1964 πρωτολειτούργησε στον Άγιο Μέμνονα μία από της πλέον μεγαλεπήβολες κατασκευές που είχαν σχέση με τα αρδευτικά έργα. Ήταν ένα τεχνητό φράγμα, σαν μια μεγάλη τεχνητή λίμνη, που κατασκευάστηκε στη περιοχή των «Βουνάρων». Για πολλούς μήνες πριν, κάτι θεόρατες μπουλντόζες πηγαινοέρχονταν με δαιμονιώδη θόρυβο, «όργωναν» το χώμα και το στοίβαζαν σε αναχώματα, για να σχηματιστεί η λεκάνη του φράγματος. Εν τω μεταξύ στη λίμνη του Αγίου Λουκά είχαν συγκεντρωθεί ένα δισεκατομμύριο γαλόνια ομβρίων υδάτων. Το νερό αυτό έπρεπε, σύμφωνα και με την πείρα που αποκτήθηκε, να διατεθεί άμεσα για να μην αλμυρίσει. Το πρωί του Σαββάτου 19 Δεκεμβρίου 1964, ο Έπαρχος Αμμοχώστου Παραλίκκης και ο Γραμματέας της Αρδευτικής Επιτροπής Αμμοχώστου Χατζηρακλέους μετέβησαν εκεί και έθεσαν σε λειτουργία τη μηχανή άντλησης νερού, δύναμης 200 αλόγων, που θα έστελλε το νερό στη λίμνη του Αγίου Μέμνονος. Η εφημερίδα ***ΧΑΡΑΥΓΗ 19/12/1964,*** σχολίαζε ότι τα έργα αυτά, που ξεκίνησαν από το 1954, στοίχισαν γύρω στις 100 χιλιάδες λίρες και ήταν τα μεγαλύτερα εμπλουτιστικά έργα σ’ ολόκληρο το νησί. Από μέρους του Επάρχου και της Αρδευτικής Επιτροπής καταβαλλόταν προσπάθεια για την τοποθέτηση και άλλων μηχανών άντλησης, για να διοχετεύετε μεγαλύτερη ποσότητα του νερού, πριν αυτό αλμυρίσει.

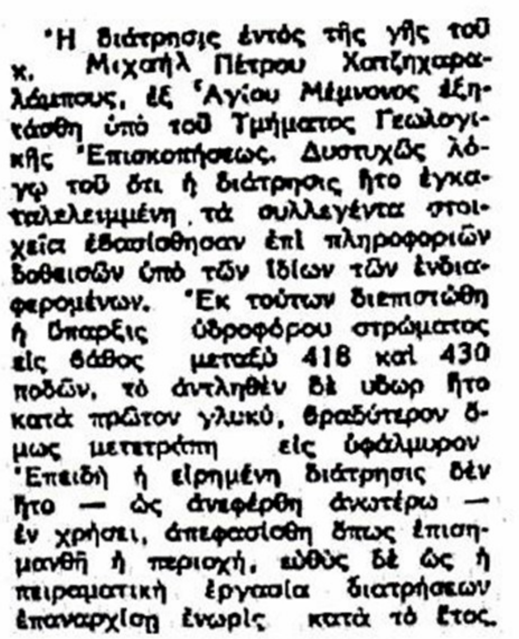
Όταν λοιπόν εκείνο το πρωινό του Σάββατου, πρωτολειτούργησε το έργο, είχε γίνει το αξιοθέατο της ενορίας και όχι μόνον. Θυμάμαι που τρέχαμε με τα ποδήλατά μας, για να

14. Από τη μέρα που ο πατέρας μου αποφάσισε να μεταφέρει νερό στο περιβόλι από μακριά, με σωληνώσεις, τον θυμάμαι να τρέχει κρατώντας «τα καουράκια» ανά χείρας για να επιδιορθώνει τις ζημιές.

απολαύσουμε το θέαμα. Πρώτη φορά βλέπαμε τόσο νερό στην ενορία μας. Ήταν σαν μια τεράστια δεξαμενή. Τότε οι κηπουροί μας άρχισαν να τρέφουν μεγάλες προσδοκίες.

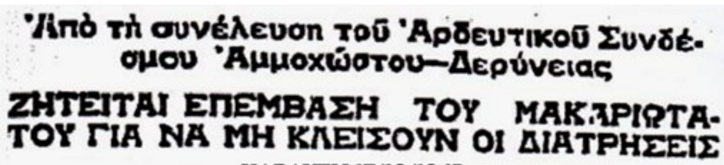
Το 1965 επανήλθε η ιδέα της ανόρυξης διατρήσεων για τον εντοπισμό νέων υδροφόρων στρωμάτων. Συνέδραμαν μάλιστα ειδικοί επιστήμονες που αποστάλθηκαν στην Κύπρο από τα Ηνωμένη Έθνη. Αποφασίστηκε να γίνουν σ' ολόκληρο το νησί 250 διατρήσεις σε βάθος πολύ μεγαλύτερο απ' ότι είχαν γίνει προηγουμένως. Γι' αυτό είχαν εισαχθεί ειδικά καινούργια γεωτρύπανα. Η εφημερίδα *ΑΓΩΝ 19/3/1965* σχολίαζε: «Με βάση τις γνώμες των εμπειρογνωμόνων, που ασχολούνται με τις εργασίες του εν λόγω προγράμματος, υπάρχουν πολλές ελπίδες για την επιτυχία του όλου έργου και νέες πηγές ύδατος θα ανέλθουν στην επιφάνεια».

Η ανίχνευση του εδάφους για τέτοιες διατρήσεις είχε αρχίσει από πριν. Στον Άγιο Μέμνονα ήταν γνωστό ότι μια τέτοια βαθειά διάτρηση βρισκόταν στο περιβόλι του Μιχάλη Χατζηχαραλάμπους. Δεν γνωρίζουμε πότε και κάτω από ποιες συνθήκες είχε ανορυχθεί. Φαίνεται όμως ότι η περίπτωση αυτή ήταν γνωστή στο Τμήμα Γεωλογικής Επισκόπησης, γι' αυτό τη θεώρησαν ως μία καλή ευκαιρία, για να μελετήσουν μέσω της τα υδροφόρα στρώματα του Αγίου Μέμνονος σε μεγάλο βάθος. Δυστυχώς τα αποτελέσματα των ερευνών (δίπλα) δεν ήταν μόνο απογοητευτικά, αλλά έδειξαν και το μέγεθος του προβλήματος, δεδομένου ότι το περιβόλι του Μιχάλη ήταν στα ενδότερα της ενορίας και μάλιστα εντός των ορίων της Δερύνειας.

Ἡ διάτρησις ἐντός τῆς γῆς τοῦ κ. Μιχαὴλ Πέτρου Χατζηχαραλάμπους, ἐξ Ἁγίου Μέμνονος ἐξητάσθη ὑπό τοῦ Τμήματος Γεωλογικῆς Ἐπισκοπήσεως. Δυστυχῶς λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ διάτρησις ἦτο ἐγκαταλελειμμένη, τά συλλεγέντα στοιχεῖα ἐβασίσθησαν ἐπί πληροφοριῶν δοθεισῶν ὑπό τῶν ἰδίων τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἐκ τούτων διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις ὑδροφόρου στρώματος εἰς βάθος μεταξύ 418 καί 430 ποδῶν, τό ἀντληθέν δέ ὕδωρ ἦτο κατά πρῶτον γλυκύ, βραδύτερον ὅμως μετετράπη εἰς ὑφάλμυρον. Ἐπειδή ἡ εἰρημένη διάτρησις δέν ἦτο — ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω — ἐν χρήσει, ἀπεφασίσθη ὅπως ἐπισημανθῇ ἡ περιοχή, εὐθύς δέ ὡς ἡ πειραματική ἐργασία διατρήσεων ἐπαναρχίσῃ ἐνωρίς κατά τό ἔτος.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 8/1/1965

Περί τα τέλη του 1965 ξέσπασε ο «**εμφύλιος του νερού**». Η Κυβέρνηση αποφάσισε να εφαρμόσει στην πράξη τον νόμο που ψηφίστηκε το 1963, για την προστασία των υδάτινων πόρων και να προχωρήσει στο κλείσιμο των παράνομων γεωτρήσεων. Ήταν πλέον αναγκασμένη να δει το πρόβλημα κατάματα, διότι η Διεθνής Τράπεζα και το Ειδικό Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών, δεν είχαν καμιά πρόθεση να χρηματοδοτήσουν τα εμπλουτιστικά έργα, αν προηγουμένως δεν εφαρμοζόταν η σχετική νομοθεσία ελέγχου της υπεράντλησης και το κλείσιμο των παράνομων διατρήσεων. Τότε άρχισε θύελλα αντιδράσεων, με το σκεπτικό, ότι αν συνέβαινε κάτι τέτοιο θα πεινούσαν οικογένειες. Το πρόβλημα είχε μετατραπεί σε δίκοπο μαχαίρι. Το Σάββατο 16 Οκτωβρίου 1965, πραγματοποιήθηκε[15] γενική συνέλευση των μελών του Αρδευτικού Συνδέσμου Αμμοχώστου – Δερύνειας στο κινηματοθέατρο «Χατζηχαμπή» για την αξιολόγηση της κατάστασης. Αφού επανέλαβαν τα γνωστά μέτρα για την ενίσχυση των υπόγειων υδάτων, αποφασίστηκε να σταλεί τηλεγράφημα προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με το οποίο να ζητείται να μην πραγματοποιηθεί η απόφαση για το κλείσιμο των διατρήσεων.

Ἀπό τή συνέλευση τοῦ Ἀρδευτικοῦ Συνδέσμου Ἀμμοχώστου—Δερύνειας

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΓΙΑ ΝΑ ΜΗ ΚΛΕΙΣΟΥΝ ΟΙ ΔΙΑΤΡΗΣΕΙΣ

ΧΑΡΑΥΓΗ 17/10/1965

15. Εφημερίδα Χαραυγή, 17/10/1965

Ο κοινοτάρχης Δερύνειας Ιωάννης Σάρδαλος διεκτραγωδούσε τη μία όψη του νομίσματος[16]: «Εάν πραγματοποιηθεί το κλείσιμο τόσων "παράνομων" γεωτρήσεων, όπως τις αποκαλούν, θα έχει ως αποτέλεσμα την καταστροφή εκατοντάδων οικογενειών… Πώς θα μπορέσουν να δουλέψουν για την αύξηση της γεωργικής μας παραγωγής αφού, στην ουσία, η ίδια η Κυβέρνηση εμποδίζει τους γεωργούς να καλλιεργήσουν τα χωράφια τους, απαγορεύοντάς τους να χρησιμοποιήσουν το νερό τους; Στο τέλος όλοι οι αδικημένοι θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τα χωράφια τους και να λιμοκτονούν μη μπορώντας να αντεπεξέλθουν ή να ξενιτευτούν ή να πωλήσουν τα χωράφια τους σε άλλους που έχουν νερό. Πώς θα μπορέσουν οι άνθρωποι αυτοί να ζήσουν τις οικογένειές τους;» Τα επιχειρήματα αυτά του Σάρδαλου δεν σήμαιναν ασυδοσία στη χρήση του νερού. Αντίθετα, ανάμεσα στις εισηγήσεις του, ήταν και «ο έλεγχος που πρέπει να γίνεται εκ μέρους της Κυβέρνησης για το νερό που αντλείται κάθε μέρα απ' όλες τις γεωτρήσεις. Το μέτρο αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα την κανονική άντληση και τη δίκαιη κατανομή του νερού».

Παρετηρήθη σοβαρὰ πτῶσις τῆς στάθμης τῶν ὑδάτων, ἥτις καὶ συνεχίζεται, εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἡ πλήρης καταστροφὴ εἶναι πλησίον

ΑΛΗΘΕΙΑ 18/10/1965

ΕΙΣ 10 ΜΟΝΟΝ ΧΩΡΙΑ 1000 ΠΑΡΑΝΟΜΟΙ ΔΙΑΤΡΗΣΕΙΣ

Η άλλη όψη του νομίσματος ήταν η εξίσου σκληρή πραγματικότητα που απεικονιζόταν στους πηχυαίους τίτλους των εφημερίδων. Η εφημερίδα ***ΑΛΗΘΕΙΑ 18/10/1965*** έγραψε: «Είναι γεγονός απολύτως εξακριβωμένο ότι εις την Επαρχία Αμμοχώστου και δη εις την παραλιακή ζώνη μεταξύ Αμμοχώστου, Παραλιμνίου, Αγίας Νάπας, καθώς και εις τα πέριξ χωρία, ότι κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται υπεράντληση των υπόγειων υδάτων[17]. Τα αποτελέσματα αυτής της υπεράντλησης και της συνεχούς πτώσης των υπόγειων υδάτων, επέφεραν τα εξής αποτελέσματα: Η απόδοση των παλαιών φρεάτων και διατρήσεων εμειώθη πάρα πολύ, εις αρκετές δε περιπτώσεις μέχρι βαθμού τελείας αποξήρανσης. Σε παραλιακές περιοχές, λόγω του ότι η στάθμη του υπόγειου ύδατος κατήλθε κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, το θαλάσσιο ύδωρ εισέδυσε υπογείως με αποτέλεσμα οι διατρήσεις να αντλούν αλμυρό ύδωρ. Ως γνωστό ο λόγος δια τον οποίον πολλοί πορτοκαλεώνες εις την περιοχή του Αγίου Μέμνονος καταστράφηκαν είναι διότι αρδεύονταν με αλμυρό ύδωρ».

Ο εκπρόσωπος του Αρδευτικού Τμήματος, υπεραμυνόμενος της επιμονής της Κυβέρνησης για το κλείσιμο των παράνομων διατρήσεων, είπε σκληρές αλήθειες: «Μόνο δι' αυστηρού ελέγχου της άντλησης και διά της οικονομικής χρήσης του νερού είναι δυνατόν όχι να λυθεί το πρόβλημα, αλλά να σωθούν από τη βέβαιη και οριστική καταστροφή οι υφιστάμενες. Κάθε νέα διάτρηση και κάθε νέα φυτεία απλώς επιταχύνει την ημέρα αποξήρανσης όλης της περιοχής. Είναι πικρά η αλήθεια, αλλά το δημόσιο και γενικό συμ-

16. Εφημερίδα Πατρίς, 22/10/1965

17. Ο Κωστάκης Ανδρέου που, ως εκ της θέσεώς του γνώριζε την κατάσταση, δήλωσε ότι στην Επαρχία Αμμοχώστου, γύρω στο 1970, από τις 10000 γεωτρήσεις που ήταν καταγραμμένες οι 8000 ήταν παράνομες.

φέρον επιβάλλει τη λήψη σκληρών μέτρων. Εάν διά λόγους ανθρωπιστικούς και κακώς νοούμενης συμπάθειας προς τους ιδιοκτήτες παράνομων διατρήσεων επιτραπεί η παρανομία, η τελική καταστροφή είναι βέβαιη, όχι μόνο για τις παράνομες διατρήσεις, αλλά και όλων των νόμιμων. Συνεπώς, διά του κλεισίματος των παράνομων διατρήσεων δεν επιδιώκουμε τη λύση του προβλήματος, αλλά την αποτροπή της άμεσης κατάστροφής ολόκληρης της περιοχής».

Μέσα σ' όλο αυτό τον κυκεώνα ο Άι-Μεμνίτης κηπουρός βρέθηκε ανάμεσα σε Συμπληγάδες Πέτρες. Το περιβόλι που δημιούργησε με τόσους κόπους και θυσίες κόντευε να ξεραθεί. Τα πορτοκάλια του δεν ήταν πλέον καλής ποιότητας. Από την άλλη έπρεπε να μεγαλώσει τ' ανήλικα παιδιά του. Τι έπρεπε να κάνει; Σε μια τέτοια απελπιστική κατάσταση βρέθηκε και ο συντάκτης της διπλανής επιστολής που δημοσίευσε η εφημερίδα *ΧΑΡΑΥΓΗ* ***10/6/1965,*** από την οποίαν ξεχωρίζουμε ιδιαίτερα την κραυγή απόγνωσής του «**κινδυνεύω να καταστραφώ. Να χρεοκοπήσω**».

ΤΑ ΠΕΡΒΟΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΜΕΜΝΟΝΑ

'Αγαπητή σύνταξη,

'Από χρόνια τώρα άξιοποιήσαμε στήν περιοχή 'Αγ. Μέμνονα 'Αμμοχώστου άρκετές έκτάσεις τίς όποίες δενδροφυτεύσαμε μέ έσπεριδοειδή. Ξοδέψαμε άρκετά χρήματα γιά νά δημιουργήσουμε τά περιβόλια μας. Τώρα τά νερά άλμύρισαν καί θά πρέπει νά περάσουν άρκετά χρόνια γιά νά βελτιωθοῦν, μέ τά έργα πού έγιναν. Σήμερα άντιμετωπίζουμε τό πρόβλημα τοῦ νεροῦ. 'Εγώ προσωπικά έκανα πολλές προσπάθειες γιά νά μεταφέρω νερό άπό μακρυά. 'Η κυβέρνηση δέν μᾶς παραχωρεί όμως άδεια, λόγω τής τακτικής περιορισμοῦ τῶν διατρήσεων. Έτσι κινδυνεύω νά καταστραφώ. Νά χρεωκοπήσω.

'Από τήν άλλη, ή κυβέρνηση δίνει δάνεια γιά δημιουργία νέων φυτειών έκεῖ πού ύπάρχει νερό. 'Η άνάπτυξη τῶν πορτοκαλλεώνων άπαιτεί έξοδα £800 κατά στρέμμα. Νομίζω ότι δέν είναι όρθό νά άφήσουμε τά ύφιστάμενα περβόλια νά καταστραφοῦν. Γι' αύτό θά πρέπει νά έπιτραπεί ή μεταφορά νεροῦ καί νά καταβληθοῦν προσπάθειες γιά τή δίκαιη χρήση καί διανομή του.

Εύχαριστώ γιά τή φιλοξενία,

κάτοικος

ΑΓ. ΜΕΜΝΟΝΑ

ΧΑΡΑΥΓΗ 10/6/1965

Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε το όνομα του ενορίτη μας, γνωρίζουμε όμως τους προβληματισμούς ενός άλλου Άι-Μεμνίτη, του Χαράλαμπου Κυπραίου, όταν κλήθηκε να εκφέρει τις απόψεις του στον ανταποκριτή της εφημερίδας *ΠΑΤΡΙΣ*[18]. Μεταξύ άλλων είπε: «Εμείς απορροφούμε από τα υπόγεια ύδατα της περιοχής μας 2 εκατομμύρια γαλόνια την ημέρα για να ποτίσουμε τα περβόλια μας. Το Συμβούλιο Υδατοπρομήθειας Αμμοχώστου αντλεί επίσης 1.6 εκατομμύρια γαλόνια για τις ανάγκες της πόλης. Οι γεωλόγοι που επισκέφτηκαν κατά καιρούς την περιοχή μας είπαν ότι το νερό που αντλούμε και εμείς και το Συμβούλιο προέρχεται από την ίδια υπόγεια δεξαμενή. Πόσο όμως θα κρατήσει αυτή η κατάσταση, αφού δεν μπορεί να συμπληρωθεί το κενό με τα νερά της βροχής; Αποτέλεσμα θα είναι μια μέρα να ξεραθεί η υπόγεια δεξαμενή και να εισχωρήσει σ' αυτήν αλμυρό νερό, που θα είναι άχρηστο τόσο για ύδρευση όσο και για άρδευση». Σ' ερώτηση του δημοσιογράφου ποιες επιλογές υπάρχουν απάντησε: «Αν η Κυβέρνηση προβληματιζόταν και κατασκεύαζε διυλιστήριο για να αφαλατώνει το νερό της θάλασσας θα γινόταν μεγάλη οικονομία του υπόγειου ύδατος. Επίσης, εισηγούμαι η Κυβέρνηση να κρατικοποιήσει το νερό με σκοπό να το προστατεύει από τη σπατάλη που γίνεται».

18. Εφημερίδα Πατρίς, 23/10/1965

ΩΣ ΕΤΟΝΙΣΕΝ Ο ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ κ. Γ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΙΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ

Ἡ ἀφαλάτωσις θαλασσίου ὕδατος θὰ δώση λύσιν εἰς τὴν λειψυδρίαν

ΘΑΡΡΟΣ 10/10/1966

Το βράδυ της Τετάρτης 5 Οκτωβρίου 1966, πραγματοποιήθηκε στην Αμμόχωστο σύσκεψη από τον «Οργανισμό Ανάπτυξης και Προόδου της Αμμοχώστου», για να αναλύσει όλα τα φλέγοντα προβλήματα της πόλης. Ανάμεσα σ' αυτά ως πρώτο θέμα ήταν το υδατικό, έπειτα η τουριστική ανάπτυξη, η διάβρωση της παραλίας, το λιμάνι και η πολεοδομία της πόλης[19]. Στη σύσκεψη παρακάθισαν ο Έπαρχος, ο Δήμαρχος, βουλευτές και διάφοροι παράγοντες της πόλης . Έχει μεγάλη σημασία να δούμε τις απόψεις που εξέφρασε ο τότε Γυμνασιάρχης Θηλέων Γιώργος Δημητρίου για το πρόβλημα του υδατικού. Άι-Μεμνίτης, άνθρωπος με όραμα για την πόλη του και ο οποίος γνώριζε από πρώτο χέρι το καυτό πρόβλημα της περιοχής. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι εισηγήσεις του και ιδιαίτερα οι απόψεις του για το θέμα της αφαλάτωσης υπήρξαν προφητικές. Δυστυχώς η υλοποίησή τους ανακόπηκε από την προσφυγιά.

Στην ομιλία του λοιπόν ο Δημητρίου επικεντρώθηκε στα δύο καυτά θέματα της ύδρευσης και της άρδευσης, λέγοντας μεταξύ άλλων: «Αγαπητοί Κύριοι, χωρίς ελιγμούς και ρητορικά σχήματα εισέρχομαι αμέσως εις το θέμα, το οποίο περιλαμβάνεται σε δύο μόνο λέξεις: "Θέλουμε νερό". Το θέμα είναι πολύ φλέγον, φλέγον με τη διπλή σημασία της λέξης. Από τη μια ότι είναι επείγουσας φύσης και από την άλλην φλέγον, διότι κάηκαν τα περβόλια μας, "**έκρουσεν η καρθκιά μας**", όπως αναφέρει και ο λαός μας χαρακτηριστικά… Έγιναν θλιβερές διαπιστώσεις ότι η πλέον μαστιζόμενη περιοχή απ' όλη την Κύπρο είναι η περιοχή Αμμοχώστου και ότι αν δεν διορθωθεί η κατάσταση εντός δύο ετών θα βρεθούμε προ δυσάρεστων συνεπειών εις τον μέγιστο βαθμό. Η κατάσταση πλέον είναι τόσο θλιβερή, ώστε όσο νερό και αν μαζεύεται κατά το χειμώνα εις την λίμνη του Αγίου Λουκά, εις τα άλλα φράγματα της περιοχής και εις την τεχνητή λίμνη εις τον Άγιο Μέμνονα, δεν είναι δυνατόν να εμπλουτίσουμε τα υπόγεια νερά, ώστε να επαρκέσουν την καλοκαιρινή άντληση για άρδευση και ύδρευση. Ακόμη, και όταν άρχισε το νερό να ρέει μέσα εις την σήραγγα που περνούσε υπογείως μεταξύ των περιβολιών μας, εξακολουθούσα να λέγω ότι, όσον νερό και να μαζευόταν τον χειμώνα δεν θα ήτο αρκετό διά το καλοκαίρι. Επίσης τόνιζα ότι δεν πρέπει να είμαστε πολύ αισιόδοξοι διότι μετά από τα πολλά φράγματα που έχουν κατασκευαστεί πιο πάνω από το δικό μας, αμφιβάλλω αν θα φτάνει νερό εις τη λίμνη του Αγίου Μέμνονα».

Αφού ο Δημητρίου κατέθεσε μερικές προτάσεις, όχι για την επίλυση του προβλήματος, αλλά για την άμβλυνσή του, όπως ο ίδιος τόνισε, αναφέρθηκε στην ιδέα της αφαλάτωσης: «Ποία είναι νομίζετε η λύσης του προβλήματος του πόσιμο νερού; Η αφαλάτωση του θαλασσίου ύδατος. Υπάρχουν πέντε διαφορετικοί τρόποι για να γίνει

19. Εφημερίδα Θάρρος, 10/10/1966

και θα χρειαζόμουν πολλές ώρες για να σας τις περιγράψω. Εις το Ισραήλ γίνεται μια τεράστια εγκατάσταση που θα κατασκευάζει 100 εκατομμύρια γαλόνια πόσιμου νερού ημερησίως. Γιατί να μην γίνει μία παρόμοια μονάδα εις την Αμμόχωστο; Έχουμε υπόψη μας περίπου και τον τόπο που πρέπει να γίνουν οι εγκαταστάσεις και τα ντεπόζιτα νερού που θα χρειαστεί η Αμμόχωστος, η Λευκωσία και η Λάρνακα. Έχουμε και την απάντηση δι' όλους εκείνους τους αφελείς που νομίζουν ότι το αφαλατωμένο νερό δεν είναι κατάλληλο προς πόσην. Θα κλείσω την εισήγησή μου όπως άρχισα: "**ΘΕΛΟΥΜΕ ΝΕΡΟ ΓΙΑ ΑΡΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΘΕΛΟΥΜΕ ΝΕΡΟ ΓΙΑ ΠΟΣΙΜΟ**". Έχουμε ευθύνη απέναντι εις την παρούσα γενιά, αλλά και στις επερχόμενες για να μην μας κατηγορούν οι μεταγενέστεροι για απραξία».

Σε λίγες μέρες ο ίδιος ο Υπουργός Γεωργίας και Φυσικών Πόρων, επιβεβαίωσε επίσημα τη δραματική κατάσταση στην περιοχή. Απαντώντας σε ερώτηση, από ραδιοφωνική εκπομπή του ΡΙΚ, σε ποιο σημείο βρισκόταν το υδατικό πρόβλημα στην Κύπρο μεταξύ άλλων έκαμε και την ακόλουθη δήλωση[20]: «Εις την περιοχή Αμμοχώστου η συνεχιζόμενη υπεράντληση είναι τέτοιου βαθμού, ώστε επέφερε μεγάλη πτώση εις την στάθμη των υδάτων. Πολλές διατρήσεις και φρέατα αποξηράνθηκαν. Η στάθμη των υπόγειων υδάτων κατά μήκος της παραλιακής ζώνης της Αμμοχώστου και συγκεκριμένα μεταξύ του Αγίου Μέμνονα και Αγίου Λουκά κατέβηκε σε τέτοιο επίπεδο, ώστε τώρα να βρίσκεται 30 πόδια κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας».

Η λέξη «λαούμιν» προέρχεται από την Οθωμανική **lagim** που σημαίνει υπόνομος. Ήταν προσφιλής τακτική των Οθωμανών, όταν δυσκολεύονταν να καταλάβουν ένα οχυρό, να σκάβουν λαούμια κάτω από τα τείχη και να τοποθετούν εκρηκτικές ύλες για να το ανατινάξουν. Ο Pietro Valderio, ο οποίος περιέγραψε στο βιβλίο του «***LA GUERRA DI CIPRO***» (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ) την πολιορκία της Αμμοχώστου, αναφέρει ότι όταν ο Lala Mustafa[21] αντιμετώπιζε σθεναρή αντίσταση από τους πολιορκημένους, αποφάσισε να χρησιμοποιήσει αυτή τη μέθοδο για να την καταλάβει. Η τέχνη όμως του «λαγουμιτζή» υπήρχε στην Κύπρο πριν από την κατάληψή της από τους Οθωμανούς. Αυτό το γνωρίζουμε από το γεγονός ότι την εποχή της Φραγκοκρατίας η παλαιά Αμμόχωστος υδροδοτείτο και από λαγούμια[22]. Να θυμίσουμε εδώ και τις αφηγήσεις κατοίκων της ενορίας μας, που έλεγαν ότι υπήρχαν υπόγειες στοές από τα τείχη της Αμμοχώστου, οι οποίες κατέληγαν σε σπηλιές στον Άγιο Μέμνονα και τη Δερύνεια.

Η δουλειά του λαγουμιτζή, δηλαδή του ανθρώπου ή των ανθρώπων που ήταν επιφορτισμένοι να ανοίγουν τις υπόγειες στοές, με τις οποίες ένωναν τους λάκκους κάθε 60-70 πόδια, ήταν δύσκολη και συνάμα επικίνδυνη. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που γίνονταν δυστυχήματα τα οποία, λόγω της φύσης της εργασίας, ήταν αρκετές φορές θανατηφόρα. Την Τρίτη 7 Νοεμβρίου 1967 σήμανε συναγερμός στην Αστυνομία, την Πυροσβεστική, στο Γραφείο Εργασίας και στο Τμήμα Αρδεύσεως Αμμοχώστου, όταν ένας εργάτης εξαφανίστηκε σε σήραγγα βάθους 35 ποδών. Στην πραγματικότητα αναστατώθηκε όλη η

20. Εφημερίδα Χαραυγή, 11/10/1966
21. Pietro Valderio, "La Guerra di Cipro", μετάφραση Νάσα Παταπίου, Σελ. 241
22. Benjamin Arbel, "Supplying water to Famagusta", Σελ,2

ΑΝΑΣΤΑΤΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ

'Εργάτης ἐχάθη γιά 3 ὥρες σέ σήραγγα βάθους 35 ποδῶν

ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΛΙΜΝΩΝ ΑΓΙΟΥ ΛΟΥΚΑ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΑ

Αμμόχωστος, αφού το συμβάν διαδόθηκε αστραπιαία σ' όλη την πόλη. Η εφημερίδα *ΧΑΡΑΥΓΗ 8/11/1967* (δίπλα) μετέδωσε: «Ο εργάτης από την Κάτω Δερύνεια είχε μεταβεί το πρωί της Τρίτης μαζί με συνάδελφο του για να καθαρίσουν τη σήραγγα που συνδέει τη λίμνη του Αγίου Λουκά με τον Άγιο Μέμνονα. Κατά τη διάρκεια των εργασιών τους ο εργάτης από την Κάτω Δερύνεια είχε επικοινωνία με τον συνάδελφό του που βρισκόταν στην επιφάνεια. Γύρω στις 11:30 π.μ. η επικοινωνία τους διακόπηκε, διότι ο εργάτης προχώρησε πολύ βαθειά μέσα στη σήραγγα. Όταν ο συνάδελφός του δεν μπορούσε πλέον να επικοινωνήσει μαζί του φοβήθηκε ότι έγινε κάποιο ατύχημα και ειδοποίησε την Αστυνομία. Κατέφθασαν επί τόπου άνδρες της πυροσβεστικής και με φανάρια άρχισαν να ερευνούν μέσα στη σήραγγα χωρίς αποτέλεσμα. Τελικά ο εργάτης ανέβηκε μόνος του στην επιφάνεια μετά από τρεις ώρες, αφού κατόρθωσε και άνοιξε ένα από τα καλύμματα της σήραγγας παρά το εργοστάσιο "Αετός"».

Η υδατική κατάσταση της περιοχής το 1968, αντικατοπτριζόταν πλήρως στον τίτλο της εφημερίδας *ΑΓΩΝ 15/9/1968*, σύμφωνα με τον οποίο κυριαρχούσε «**ΤΡΑΓΙΚΟΤΗΣ**». Η εφημερίδα δημοσίευε την Έκθεση του Υπουργείου Γεωργίας για την υδρολογική κατάσταση της περιοχής Λύσης, Ξυλοτύμπου, Ορμήδειας, Αγίας Νάπας και Αμμοχώστου. Μεταξύ άλλων στην Έκθεση περιλαμβανόταν η εξής επισήμανση: «Συνεπεία της υπεράντλησης είναι διαρκής η πτώσις του υπογείου ύδατος, με αποτέλεσμα αφ' ενός την διείσδυση του θαλασσίου ύδατος εντός του υδροφόρου στρώματος των παράκτιων περιοχών, όπως τούτο είχε συμβεί στη περιοχή του Αγίου Μέμνονα Αμμοχώστου και αφ' ετέρου την εξάντληση και αποξήρανση γεωτρήσεων στα ενδότερα. Λόγω της συνεχιζόμενης υπεράντλησης στην περιοχή Αυγόρου και Άχνας πολλές γεωτρήσεις ξεράθηκαν. Στην περιοχή του Φρενάρου, από την οποία υδροδοτείτο η πόλη της Αμμοχώστου, από τα 68 πόδια που βρισκόταν το 1960 πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, τώρα βρίσκεται μόνο στα 32 πόδια. Στην περιοχή Ξυλοφάγου, ενώ πέρυσι ήταν 10 πόδια πάνω, τώρα κατέβηκε 28 πόδια κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Πρόσφατες παρατηρήσεις δεικνύουν ότι η πτώσις της στάθμης των υπογείων υδάτων είναι γενική». Στη συνέχεια της έκθεσης γινόταν η αναφορά ότι: «Νέες πηγές νερού δεν είναι δυνατό να βρεθούν στην περιοχή. Οι βαθιές διατρήσεις που έγιναν απέδειξαν ότι δεν υπάρχει

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

άλλο εκμεταλλεύσιμο υδροφόρο στρώμα εκτός από το υπάρχον, που είναι γνωστό ότι αλμύρισε. Το περιθώριο κατασκευής νέων εμπλουτιστικών έργων, εκτός αυτών που υπάρχουν, είναι περιορισμένο λόγω της χαμηλής βροχόπτωσης. Γι' αυτό πρέπει να γίνει σαφές ότι το μόνο υδροφόρο στρώμα είναι το ήδη υπάρχον και υπεραντλούμενο». Οι θλι-

βερές αυτές επισημάνσεις της Έκθεσης σήμαιναν ότι δεν θα έπρεπε να υπήρχαν πλέον ψευδαισθήσεις για σημαντική βελτίωση της κατάστασης. Μετά από αυτές τις διαπιστώσεις το Υπουργείο Γεωργίας αποφάσισε, επί τέλους, να λάβει μέτρα, όσο επώδυνα κι αν ήταν.

Η εφημερίδα ***ΧΑΡΑΥΓΗ 17/9/1968*** σε άρθρο της «Η διάσωση των Κοκκινοχωριών» έγραψε: «Οι ίδιοι οι αγρότες θα πρέπει να κατανοήσουν ότι τα μέτρα που λαμβάνονται δεν στρέφονται εναντίον τους, αλλά αποβλέπουν στη διάσωσή τους. Το τρίγωνο, άλλωστε, των χωριών που επηρεάζεται από τα εξαγγελθέντα μέτρα δεν βρίσκεται και πολύ μακριά από την περιοχή του Αγίου Μέμνονα, η οποία σε λίγα μόνο χρόνια μετατράπηκε σε ξηρή και άγονη εξ αιτίας του αλμυρίσματος των νερών της».

Το 1971 εμφανίστηκε στο προσκήνιο, για πρώτη φορά, η ιδέα να μεταφερθεί νερό από πολύ πιο μακριά και συγκεκριμένα από την Πάφο. Ήταν οι πρώτες σκέψεις του αγροτικού κόσμου της περιοχής για ένα μεγαλεπήβολο έργο, που αργότερα θα υλοποιείτο στους σχεδιασμούς του λεγόμενου «Νοτίου Αγωγού». Ο Χατζηράκλης αναλύοντας το Νοέμβριο του 1971 τους λόγους της σύγκρουσης μεταξύ του αγροτικού κόσμου και Κυβέρνησης, για το καυτό πρόβλημα του υδατικού, δήλωσε: «Η Κυβέρνηση πίστευε και εξακολουθεί ακόμη να πιστεύει ότι ένα μέτρο σωτηρίας δια την περιοχή θα ήταν η ελάττωση της αντλούμενης ποσότητας από το υδροφόρο στρώμα. Προς αυτή την κατεύθυνση η Κυβέρνηση θέσπισε ειδική νομοθεσία που παρέχει εξουσιοδότηση στον Έπαρχο να επιβάλλει περιορισμούς εις την άντληση ύδατος και ταυτόχρονα να ελέγχει την ποσότητα του αντλούμενου νερού. Τούτο όμως είχε ως συνέπεια τη σύγκρουση με τα συμφέροντα του αγροτικού κόσμου που πιστεύει ότι εκτός από τον έλεγχο πρέπει να υπάρξει προγραμματισμός εκ μέρους της Κυβέρνησης διά να μεταφερθεί νερό από άλλες περιοχές και συγκεκριμένα από την περιοχή της Πάφου, όπου όπως είναι γνωστό, τεράστιες ποσότητες ύδατος χάνονται ετησίως εις την θάλασσαν».

Εν τω μεταξύ ο Άι-Μεμνίτης περιβολάρης αγωνιζόταν με νύχια και με δόντια, για να κρατήσει ζωντανά τα δέντρα του. Δεν ήταν δυνατό ν' αφήσει μια πατροπαράδοτη κληρονομιά, αλλά και όσα ίδιος με τόσους κόπους, θυσίες και στερήσεις δημιούργησε, να τα αφήσει να ξεραθούν. Ήταν η ζήση του. Μ' αυτά τον μεγάλωσαν οι γονείς του και μ' αυτά ο ίδιος «ανάγιωνε τα παιθκιά του». Όμως η μάχη της σωτηρίας των περιβολιών ήταν άνιση. Η σκληρή πραγματικότητα ήταν εκεί και την βίωνε καθημερινά. Τα φύλα κιτρίνιζαν, έπεφταν και παρέμεναν οι κορμοί ξεροί, απομεινάρια μιας αξέχαστης εποχής. Υπήρχαν όμως αρκετοί που κρατούσαν ζωντανά τα περιβόλια τους με νερό που έφερναν από μακριά. Ήταν αυτά τα περιβόλια που διατηρούσαν ακόμη νωπή τη φυσιογνωμία της περιοχής, της πιο όμορφης ενορίας του Βαρωσιού, που όταν άνθιζαν οι πορτοκαλιές τέλη του Μάρτη, αρχές του Απρίλη, όλοι έτρεχαν για ν' απολαύσουν το μεθυστικό τους άρωμα, που έδινε το σύνθημα για τον ερχομό της Άνοιξης.

Τότε, στην πιο κρίσιμη περίοδο της μακραίωνης ιστορίας του τόπου, που τα χώματά του ήταν συνυφασμένα με τους κήπους, το πράσινο και τους ανθούς, εμφανίστηκε ο από μηχανής θεός, για να δώσει νέα πνοή στην μάχη για επιβίωση των κατοίκων. Η ουρα-

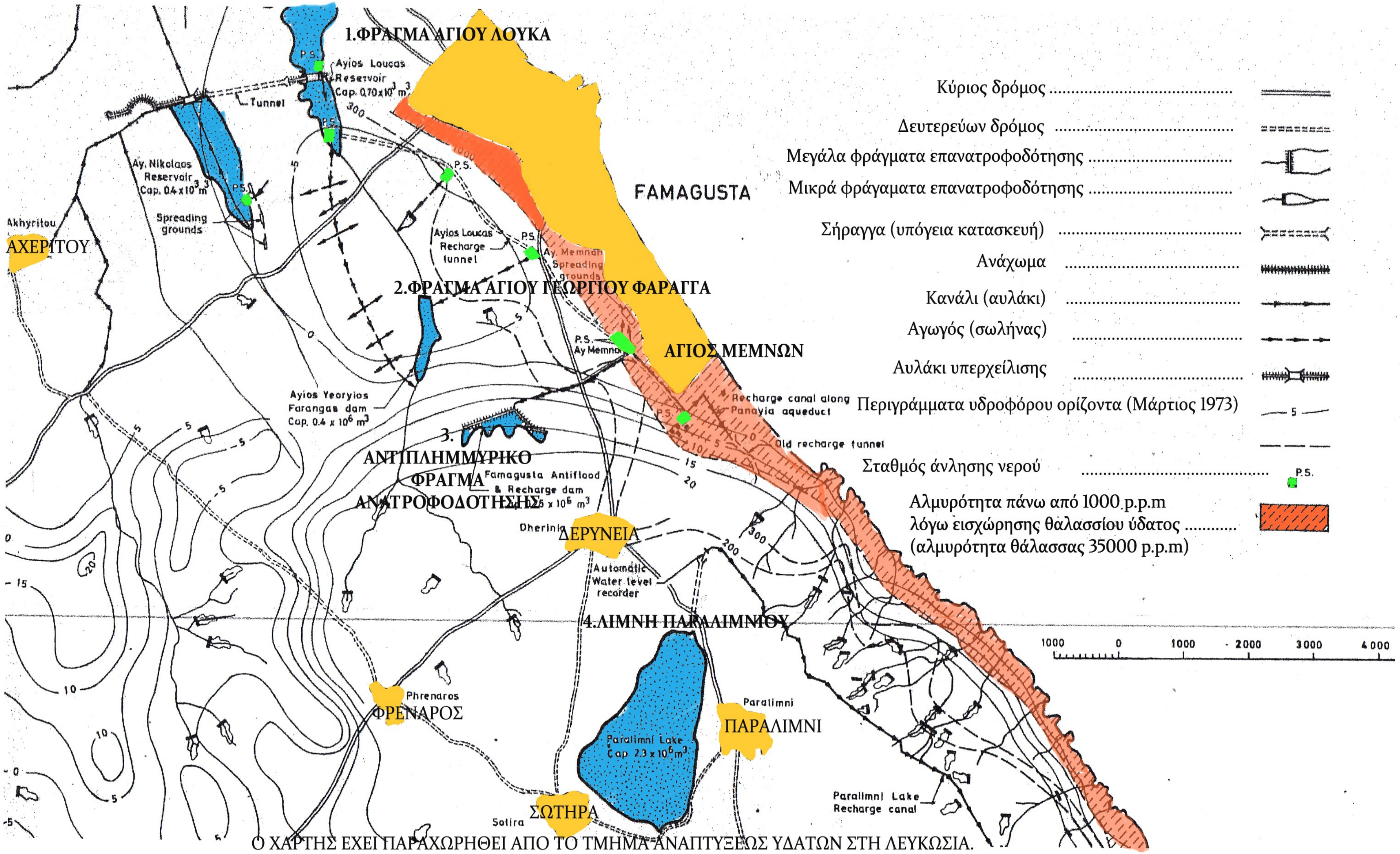
νοκατέβατη αυτή σωτηρία δεν ήταν άλλη από την τουριστική ανάπτυξη. Το εισόδημα, που εν πολλοίς έφερναν τα μήλα των εσπερίδων, βρίσκει άξιο αντικαταστάτη στην τουριστική αξιοποίηση. Αρκετά περιβόλια μετατράπηκαν σε πανάκριβα οικόπεδα, τα ξενοδοχεία και τα τουριστικά καταλύματα κτίζονταν το ένα μετά το άλλο και μια νέα εποχή ανέτειλε για την Αμμόχωστο και την ενορία της. Για την τουριστική ανάπτυξη όμως θα ασχοληθούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

Τελικά συμπεράσματα: Το φαινόμενο της υφαλμύρισης των υδάτων στο παραλιακό μέτωπο της Αμμοχώστου δεν ήταν «κεραυνός εν αιθρία». Ήταν γεγονός αναπόδραστο για ένα μέρος δίπλα από τη θάλασσα. Στις 25 Αυγούστου 1560 ο Domenico Trevisan, ο Βενετός καπετάνιος (διοικητής) της Αμμοχώστου, απέστειλε αναφορά[23] στη Βενετική Γερουσία, στην οποίαν περιέλαβε τα αποτελέσματα μιας συστηματικής έρευνας όλων των πηγών νερού στην Αμμόχωστο. Σύμφωνα μ' αυτήν μαθαίνουμε ότι η πόλη είχε 107 δημόσια πηγάδια, ενώ μερικά άλλα ανάβλυζαν αλμυρό νερό. Δεν είμαστε σε θέση να εξακριβώσουμε αν οι αριθμοί που κατέγραψε ο Domenico Trevisan ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, αλλά το γεγονός ήταν ότι τα πρώτα νερά που αλμύρισαν ήταν σε πηγάδια εντός των τειχών της Αμμοχώστου.

Οι πρώτες καλλιέργειες στην περιοχή, αμπέλια, ριζάρη, άνυδρα λαχανικά, βαμβάκι, καϊσιές, ροδιές, εσπεριδοειδή, δεν απαιτούσαν ιδιαίτερες ποσότητες νερού. Από την άλλη, τα πρωτόγονα μέσα που χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι για την άντληση του νερού, έδιναν στη φύση τη δυνατότητα για μερική αναπλήρωση των υδάτινων πόρων. Με το τέλος της Οθωμανοκρατίας οι γεωργοί αύξησαν την παραγωγή τους και στράφηκαν περισσότερο στην καλλιέργεια των εσπεριδοειδών. Τα περιβόλια με πορτοκαλιές, λεμονιές, γκρέιπφρουτ απαιτούσαν τεράστιες ποσότητες νερού. Επιπλέον , η εξέλιξη της τεχνολογίας και η υιοθέτησή της, χωρίς δικλείδες ασφαλείας, οδήγησαν στο φαινόμενο της υπεράντλησης. Δυστυχώς η περιοχή του Αγίου Μέμνονος κατείχε παγκυπρίως τα δυσάρεστα πρωτεία της υφαλμύρισης των υδάτων. Τα μέτρα που πάρθηκαν έπρεπε να είχαν εφαρμοστεί ενωρίτερα, γι' αυτό και δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα. Η θάλασσα είχε εισχωρήσει πλέον μέσα στην ξηρά και μόνο με πολυέξοδους πρωτοποριακούς σχεδιασμούς θα μπορούσαν να σωθούν τα εναπομείναντα περιβόλια.

Ακολουθεί ο χάρτης εμπλουτισμού των υπόγειων υδάτων της Αμμοχώστου, ο οποίος μας έχει παραχωρηθεί από τον Διευθυντή Τμήματος Αναπτύξεως Υδάτων κ. Ανδρέα Μανώλη.
Ο χάρτης έχει επεξεργαστεί με τον υπολογιστή (Photoshop) για να είναι περισσότερο ευδιάκριτος.

23. Benjamin Arbel, "Supplying water to Famagusta", σελ.1

Ο ΧΑΡΤΗΣ ΕΧΕΙ ΠΑΡΑΧΩΡΗΘΕΙ ΑΠΟ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΥΔΑΤΩΝ ΣΤΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ.

18. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΦΥΛΑΚΑ ΣΤΗΝ ΕΝΟΡΙΑ

Τον Αύγουστο του 1884 ο Μητροπολίτης Κιτίου Κυπριανός Οικονομίδης, μη αντέχοντας άλλο την κωλυσιεργία της Βρετανικής διακυβέρνησης στο νησί, απέστειλε στον Μέγα Αρμοστή πρόταση νομοσχεδίου για τη δημιουργία σώματος αγροφυλάκων. Η κατάσταση είχε φθάσει στο απροχώρητο και έπρεπε να παρθούν σύντομα αποφάσεις. Η πρόταση, την οποία κατέθεσε ο Άγιος Κιτίου, είχε ως πρότυπο το νομοσχέδιο που εφαρμοζόταν στην Κρήτη, οπότε και απέστειλε τις εξής διευκρινίσεις στον Τύπο: «Γνωρίζοντας τις πολυάριθμες ζημιές, οι οποίες συμβαίνουν στην γεωργία του τόπου κάθε μέρα από τους βοσκούς, αλλά και τις απώλειες από τους ζωοκλέφτες, νόμιζα ότι η Διοίκηση θα υπέβαλλε νομοσχέδιο. Δυστυχώς, όμως, οι μέρες περνούσαν και τα μόνα νομοσχέδια που εμφανίζονταν ήταν τα φορολογικά, γι' αυτό και αναγκάστηκα να τους καταθέσω παρόμοιο νομοσχέδιο, το οποίο ήδη εφαρμόζεται στην Κρήτη, προς επεξεργασία».

Τελικά, το 1886 ψηφίστηκε «Το περί αγροφυλάκων νομοσχέδιο» μ' αρκετές ατέλειες, αλλά, τουλάχιστον, ήταν μια αρχή. Σύμφωνα μ' αυτό ένας αγροφύλακας διοριζόταν για τρεις, έξι, εννέα μήνες, όχι όμως περισσότερο από ένα έτος. Οι κάτοικοι ενός χωριού που επιθυμούσαν να διορίσουν αγροφύλακα, κατέθεταν έγγραφο αίτημα προς τον Μέγα Αρμοστή, ο οποίος με τη σειρά του απευθυνόταν προς τον Διοικητή της επαρχίας, ζητώντας του να συγκαλέσει σύσκεψη με τους ενδιαφερομένους, υπό την προϋπόθεση φυσικά ότι αυτοί δεν είχαν καμία εκκρεμότητα με τον κτηματικό φόρο.

Απ' ότι φαίνεται, από μια ανευρεθείσα επιστολή, που αφορά την ενορία μας[2], την οποίαν συνέταξε ο μουχτάρης Χαράλαμπος Δημητρίου στις 8 Φεβρουαρίου 1899, οι «πρόγονοί» μας υπέφεραν αρκετά από την ανεξέλεγκτη βοσκή προβάτων στις περιουσίες τους. Γι' αυτό απευθύνθηκαν στον μουχτάρη της ενορίας, ο οποίος με τη σειρά του συνέταξε την ακόλουθη επιστολή, για να ζητήσει βοήθεια από το «Σεβαστόν Δημαρχείον Αμμοχώστου». Μεταφέρουμε αυτούσιο το κείμενο της επιστολής, με τον κίνδυνο της παρανόησης κάποιας λέξης, αφού το κείμενο είναι φθαρμένο σε ορισμένα σημεία: «Ημείς οι κάτωθεν υπογεγραμμένοι κάτοικοι ενορίας Αγίου Μέμνονος Βαρωσίων δηλοποιούμεν διά του παρόντος (εγγράφου) και παρακαλούμεν το Σεβαστόν Δημαρχείον όπως διατάξη τους βοσκούς να μην κατεβάζουν τα πρόβατα των κάτω εις τα περιβόλια μας, ούτε εις τα λιβάδια μας, διότι προξενούν ζημίας και εις τα περιβόλια και εις τους όχθους των λιβαδιών και διά τούτο παρακαλούμεν το Σεβαστόν Δημαρχείον όπως ακούση τα παράπονα μας και γίνει το θέλημά μας. Πιστεύωμεν ότι δεν είναι δυνατόν να βόσκουν τα πρόβατα εις τα περιβόλια και τα λιβάδια, παρά έξω εις τους κάμπους και τα χωράφια, όπου είναι κατάλληλα μέρη, εκεί είναι δίκαιον να βόσκουν τα πρόβατα των και όχι μέσα στα περβόλια ή στα λιβάδια».

Η επιστολή υπογράφηκε από τον μουχτάρη Χαράλαμπο Δημητρίου, από τους τρεις δημογέροντες, Θεοφάνη Γεωργίου, Πατίστα Πέτρου και Παπά Μιχαήλ (Εμμανουήλ), καθώς και από τους εξής δεκαεννέα Άι-Μεμνίτες:

---

1. Ακολουθεί το κείμενο σε μετάφραση από την καθαρεύουσα.
2. Την επιστολή αυτή ανηύρε και δημοσίευσε ο Πάνος Λοΐζου. Βλέπε www.ammohostos.Wordpress.com

1. Λούκας Χατζηκωνσταντή, ο πατέρας του Κωνσταντή Λούκα Σκαρπάρη
2. Γεώργιος Χατζηκουμή, ο Χατζηγιώρκος Χατζηκουμής
3. Χατζηκουμής Χατζηκωνσταντή, ο πατέρας του Γεώργιου Χατζηκουμή
4. (Χατζη)Μιχαήλης Χ(ατζηϊωάννου Σιερίφης)
5. Χατζηαντώνης (Χατζηβραχίμης), ο πατέρας του Βραχίμη του Σέντου
6. Σωτήρης Χαραλάμπους (Λέσκου), ο πατέρας της Μαρίας που παντρεύτηκε τον Μιχάλη Λουκά – Φουστανελλά
7. Νικόλαος Π(αρασκευά) Μοσχοβίας, ο πατέρας του Βαρνάβα Μοσχοβία
8. Βασίλης Χατζηπασχαλή, ο πατέρας της Μαριτσούς, συζύγου του Μωυσή Λοϊζή
9. Παναγιώτης Τσικκίνη, ο γνωστός έμπορος και γαμπρός στην ενορία μας
10. Μιχαήλης Χ(η)ράτη, ο πατέρας του Ηλιόδωρου
11. Μιχαήλης Γεωργίου, ο Μισιαλής, ο πατέρας της Ελεγκούς της μαντζιήπαινας
12. Χατζηχαμπής Μανουήλ, ο πατέρας του Δημήτρη Χατζηχαμπή
13. Χατζημιχαήλ Χατζηπαύλου, ο γενάρχης της οικογένειας Ψαρά
14. Χατζημιχαήλ Παπαπαύλου, γιος του ιερέα της ενορίας παπά – Παύλου και πατέρας του Χατζηπαύλου, από τον οποίο προήλθε η οικογένεια των Παπαδόπουλων
15. Κωνσταντής Μ(ιχαήλ) Μούζουργου, ο πατέρας του Δημητρό Μουζούρη.
16. Γεώργιος Νικολάου Κιαγιάς, ο «γενάρχης» της οικογένειας Κιαγιά στην ενορία
17. Γεώργιος Χατζηκωνσταντή, ο πατέρας του Παναγιώτη Φιαλά
18. Γεώργιος Χατζημι(χαήλ Ψαράς), ο σύζυγος της Χρυσταλλούς Τσικκίνη
19. Αντρειάς…. Το όνομα αυτό παραπέμπει στον Χατζηανδρέα Κουρρή.

Από την επιστολή αυτή φαίνεται, σαφώς, το μέγεθος του προβλήματος, αφού η ανεξέλεγκτη βοσκή προβάτων δεν άφηνε ούτε τα νεαρά δενδρύλλια ν' αναπτυχθούν, μα ούτε και τα φθαρτά που φύτευαν στα λιβάδια να μεγαλώσουν χωρίς τον κίνδυνο καταστροφής. Από τη φράση «να μην κατεβάζουν τα πρόβατά των κάτω εις τα περιβόλια», φαίνεται ότι οι βοσκοί αυτοί πρέπει να κατοικούσαν στα όρια της ενορίας, τα οποία ήταν πιο ψηλά από την περιοχή των περβολιών και των λιβαδιών.

Όταν το Δημαρχείο Αμμοχώστου παρέλαβε την επιστολή, κάποιος σύμβουλος με το επίθετο Γεωργίου τη διαβίβασε προς τον Διοικητή της επαρχίας με την εισήγηση όπως τα όρια του Αγίου Μέμνονος συμπεριληφθούν στις πρόνοιες του σχετικού ψηφίσματος «Περί προστασίας των δένδρων».

Δεν γνωρίζουμε αν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο οι ενέργειες του μουχτάρη είχαν επιτυχή κατάληξη για την ενορία, αλλά σε συζήτηση που διεξήχθη στην Κυπριακή Βουλή τον Ιούνιο του 1917, ο εκπρόσωπος της Αμμοχώστου παραπονέθηκε στο σώμα με τα εξής λόγια[3]: «Κατ' αρχάς είναι βέβαιο ότι ο παρών νόμος περί αγροφυλάκων απέτυχε τελείως κατά την εφαρμογή του και ουδεμία σοβαρή προστασία παρέχει στους κηπουρούς. Είναι μάταιο να προσπαθούμε να πείσουμε τον χωρικό να επιδοθεί στην ανάπτυξη δένδρων, όταν γνωρίζει ότι οι κόποι και τα έξοδά του θα είναι εκτεθειμένα στις διαθέσεις του κάθε κακόβουλου και ότι οι αγροί του κινδυνεύουν να καταστούν τόπος βοσκής των ποιμνίων. Ο νόμος περί αποκλεισμού αιγών πρέπει να τροποποιηθεί, ούτως ώστε ορισμένες περιοχές να κηρύσσονται "αποκεκλεισμέναι από οιασδήποτε βοσκής ζώων μέχρις ου αναπτυχθώσι τα φυτευθέντα δένδρα"».

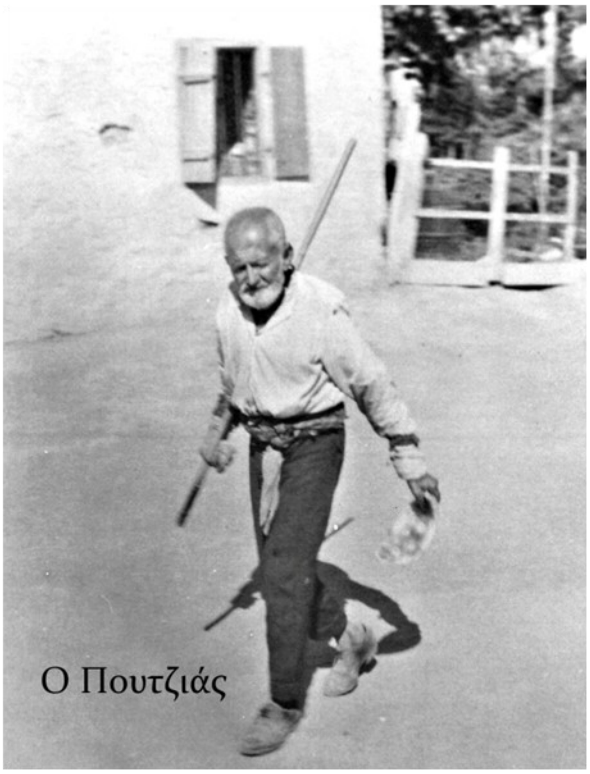
Τελικά, ο Νόμος Περί Κακόβουλης Ζημιάς, ίσχυσε για την ενορία του Αγίου Μέμνονος μόλις το 1933. Σύμφωνα με σχετικό Διάταγμα του Κυβερνήτη[4], αποφασίστηκε όπως τα όρια τριών ενοριών του Βαρωσιού, του Αγίου Μέμνονος, των Κάτω Βαρωσίων και του Αγίου Λουκά, ενταχθούν από την 1ην Σεπτεμβρίου 1933 στις πρόνοιες του νόμου «διά βλάβην ή καταστροφήν την οποίαν ήθελεν υποστή περιουσία». Τονίστηκε μάλιστα ότι αυτό συμβαίνει για πρώτη φόρα σε ενορίες εντός της πόλης του Βαρωσιού.

Οι αγροφύλακες, οι οποίοι διορίζονταν επί Βρετανικής διακυβέρνησης, διακινούνταν με άλογο και είχαν στο δεξί τους βραχίονα αναγνωριστικό μπρούντζινο «νισιάνι» με ευδιάκριτο ανάγλυφο αριθμό. Πάνω στο «νισιάνι» έγραφε με κεφαλαία γράμματα **RURAL CONSTABLE** που σημαίνει αγροτικός αστυφύλακας. Σύμφωνα με πληροφορίες, που διασώθηκαν από άλλες περιοχές[5], για τυχόν ζημιές που γίνονταν από ζώα, οι αγροφύλακες «επόκοφκαν το πρόστιμο», δηλαδή υπολόγιζαν το ποσό που έπρεπε να πληρώσει ο παραβάτης. Το ανώτατο ποσό που δικαιούτο να επιβάλει ο αγροφύλακας ήταν δύο λίρες. Αν η ζημιά ήταν μεγαλύτερη την υπόθεση αναλάμβανε η Χωρητική Αρχή και, αν χρειαζόταν, γινόταν καταγγελία στο Δικαστήριο.

Σύμφωνα με τη συνέντευξη που μας παραχώρησε ο Μιχάλης Χατζηχαραλάμπους, ένας από τους αγροφύλακες που διετέλεσαν στον Άγιο Μέμνονα «ήταν ο Καφέτζης, που τον εργοδοτούσαν οι Άγγλοι και πριν από αυτόν ήταν ένας από τον Μαραθόβουνο. Μαζί με τον γιο του, τον Θεοχάρη, πρόσεχαν τα κοπάδια και τα άλλα ζώα να μην πάνε μέσα στα σπαρμένα. Κάθε σπίτι είχε τα δικά του ζώα και αν δεν τα πρόσεχες και έκαναν ζημιά

3. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου 2/6/1917. Το κείμενο που ακολουθεί είναι μεταφρασμένο στη Δημοτική.
4. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου 26/8/1933. Το πρωτότυπο κείμενο είναι αλλοιωμένο και δεν μπορεί να δημοσιευτεί.
5. Ευθύμιου Μ. Ευθυμίου, «Μάνδρες», σελ.148

στους άλλους, σου έβαζαν πρόστιμο». Η Φώτα Πιερίδου είπε μεταξύ άλλων: «Ναι είχαμε αγροφύλακα, αλλά και αστυνομικό πάνω σε άλογο, ο οποίος φορούσε φέσι. Ο πρώτος αγροφύλακας που θυμάμαι ονομαζόταν Κολοκάσης και διέμενε στα σπίτια της εκκλησίας. Οι αγροφύλακες έκαναν περιπολίες με τα πόδια γύρω και μέσα στον Άγιο Μέμνονα και πρόσεχαν μήπως συμβεί κάτι το δυσάρεστο. Αν κάποιος άγνωστος, για παράδειγμα, έμπαινε στο περιβόλι σου, για να κάνει ζημιά, τον σταματούσαν. Για πιο σοβαρές υποθέσεις φώναζαν τον αστυνομικό, διότι οι αγροφύλακες ήταν άοπλοι. Ο θεσμός αυτός νομίζω ότι καταργήθηκε γύρω στο 1942, όταν ήμουν στο γυμνάσιο».

Εδώ να σημειώσουμε ότι αγροφύλακας στην ενορία μας «διετέλεσε» και ο Πουτζιάς. Οι γηραιότεροι τον θυμούνται να θέλει να φέρει και τον τίτλο του αγροφύλακα. Ελλείψει όμως πρωτότυπου «νισιανιού» αναγκάστηκαν να του κόψουν παρόμοιο από τενεκεδένιο κονσερβοκούτι. Το έφερε με καμάρι και, όπως πίστευε, εκτελούσε επάξια τα καθήκοντά του[6]. Μόνο που προτιμούσε, αντί να τρέχει μέσα στα χωράφια, να φροντίζει να γεμίζει με νερό τα άδεια πιθάρια των σπιτιών της ενορίας. Όλοι τον συμπαθούσαν και γι' αυτό δεν είχε ποτέ έγνοια τι να φάει και τι με να ντυθεί, εφαρμόζοντας την ευαγγελική ρήση: «Μη μεριμνάτε την ψυχή υμών τι φάγητε και τι πίητε … εμβλέψατε εις τα πετεινά του ουρανού ότι ου σπείρουσιν ουδέ θερίζουσιν … και ο πατήρ υμών ο ουράνιος τρέφει αυτά».

6. Ο Πουτζιάς ήταν πολύ γνωστός και στη Δερύνεια, την οποίαν επισκεπτόταν συχνά. Μας δόθηκε η πληροφορία ότι κατά τις περιοδείες του κρατούσε δύο ξύλινες βέργες και όταν τον ρωτούσαν «γιατί τις κρατάς;», αυτός τις χρησιμοποιούσε ως βιολί και δοξάρι, προφανώς διότι αγαπούσε τη μουσική!

19. ΤΟ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟ, Η ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ ΚΗΠΟΥΡΩΝ ΚΑΙ Η ΣΠΕ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ

Στις 25 Σεπτεμβρίου του 1910 η εφημερίδα ***ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ*** έγραφε με πηχυαίο τίτλο «**ΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΟΙ**». Έχει σημασία να δούμε μέρος του άρθρου, το οποίο σας μεταφέρουμε όπως γράφτηκε, στην καθαρεύουσα: «Θλιβερώταται πολιτικαί συνθήκαι διά μακρών αιώνων περιήγαγον την εύφορον, ευδαίμονα και μακαρίαν γεωργικήν νήσον εις αφόρητον κακοδαιμονίαν και δυστυχίαν, εξ ης ήλπισεν ο κόσμος ότι θ' απηλλάσετο, τέλος, υπό την αγγλικήν διακυβέρνησιν. Ατυχώς αι ελπίδες και αι προσδοκίαι ταχέως διελύθησαν, διότι ο γεωργικός πληθυσμός εγατελείφθη και πάλιν εις την τύχην του και επί τούτοις εφορολογείτο βαρύτερον και επαχθέστερον ή επί της τουρκικής διακυβερνήσεως. Είδομεν ότι το συσταθέν Δανειστικόν Ταμείον άνευ ουδεμίας χρηματικής προκαταβολής, δεν ηδυνήθη μέχρι τούδε να παράσχη οιανδήποτε λόγου άξιαν βοήθειαν εις την γεωργίαν. Καίτοι τα κυβερνητικά ταμεία πληρούνται χρυσίου από του αίματος και του ιδρώτος των γεωργών, αυτοί ατυχώς εθεωρήθησαν ως παρίαι (παρακατιανοί) και βαρύτατα φορολογούμενοι, εγκατελείφθησαν αβοήθητοι και απροστάτευτοι κατά πάσης οικονομικής δυστυχίας ή άλλης θεομηνίας».

Μέσα σ' αυτές τις άθλιες κοινωνικές συνθήκες, ήταν επόμενο να δυναστεύει η εκμετάλλευση, η αδικία και η τοκογλυφία. Ακόμη και η ίδια η Κυβερνητική Έκθεση του Μεγάλου Αρμοστή το 1913 κατέγραψε τα εξής: «Η μεγάλη πλειονότης των χωρικών όμως χρεωστεί και η τοκογλυφία είναι εμπόριον όπερ ακμάζει μετά ασυνήθους σθένους εν τη Νήσω, εχούσης τας ρίζας της φυτευμένας στερεώς εν πάση επαρχία και σχεδόν εν παντί χωρίω, παραλυούσης της επιβιώσεως και περιαγούσης τον λαόν εις θέσιν εξαρτήσεως μικρόν τι κρείσσονος της δουλείας».

Σ' ένα άλλο άρθρο με τίτλο «Οι γεωργοί αγωνιζόμενοι» (εννοεί κατά της δυσπραγίας) η πιο πάνω εφημερίδα[1] έγραψε: «Οι εις εαυτούς εγκαταλελειμμένοι αγρόται καταβάλλουσιν αξιεπαίνους προσπαθείας όπως ιδρύσωσι συναιτερικάς αγροτικάς τραπέζας κατά το πρότυπον της άρτι εν Λευκωνίκω ιδρυθείσης τοιαύτης τη πρωτοβουλία και εισηγήσει του κ. Ι. Οικονομίδου, πρώην βουλευτού, Δικαστού και νυν Διευθυντού του ελπιδοφόρου Ταμιευτηρίου "Η Λευκωσία"».

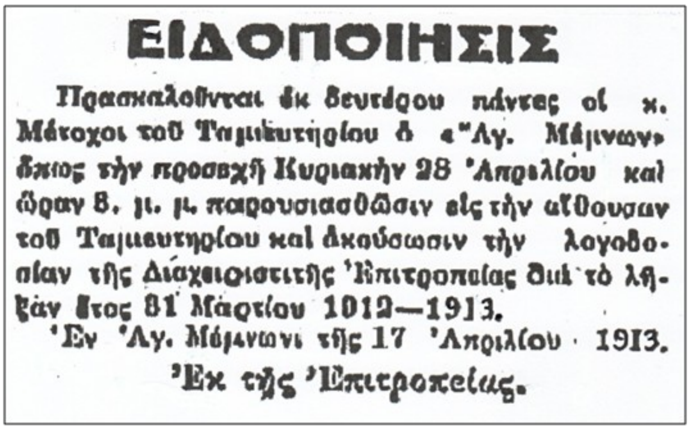
Παρόλο που το Λευκόνοικο θεωρείται η «κοιτίδα» της ίδρυσης συνεταιρικών ιδρυμάτων στην Κύπρο, από το 1909, δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητο το γεγονός της ίδρυσης «Ταμιευτηρίων» σε διάφορα χωριά της Κύπρου. Αυτό το γνωρίζουμε από μία ανακοίνωση στον Τύπο[2] το 1906, σύμφωνα με την οποία: «Μετά πολλής χαράς παρατηρούμεν ότι τα Ταμιευτήρια τα και άλλως λεγόμενα "Αγροτικαί Αποθεματικαί Τράπεζαι" οσημέραι (από μέρα σε μέρα) εξαπλούνται εις όλα τα χωρία της Επαρχίας με αποτελέσματα πολύ ενθαρρυντικά. Αι δυσκολίαι της υιοθετήσεως τούτων, αίτινες απαντώνται πάντοτε εις πάσαν νέαν εργασίαν ή ιδέαν εκ μέρους των χωρικών, ήρθησαν … Ο κ. Γουτχάουζ ενήργησε και εστάλησαν δωρεάν εις όλα τα ταμιευτήρια έντυπα βιβλιάρια εν οις εγγράφονται αι καταβολαί των μετόχων άνευ δυσκολίας τινός».

1. Εφημερίδα Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 2/10/1910
2. Εφημερίδα Αγών, 16/12/1906

Απόδειξη των πιο πάνω ήταν και η ίδρυση «Ταμιευτηρίου» στον Άγιο Μέμνονα κατά το 1904. Η σύνθεσή του αποτελείτο από μετόχους, τους οποίους δυστυχώς δεν γνωρίζουμε, αλλά το πλέον πιθανό να ήταν οι παππούδες μας. Η εφημερίδα ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 19/3/1904***, μετέδωσε από τα Βαρώσια ότι[3]: «Ιδρύθηκε στον Άγιο Μέμνονα Ταμιευτήριο, το οποίο άρχισε να λειτουργεί από την 1ην Μαρτίου. Οι μέτοχοι έκαναν εκλογές και εξέλεξαν ως Διευθυντή του Ταμιευτηρίου τον κ. Χατζηγιώρκο Χατζηκουμή, υποδιευθυντή τον κ. Χαράλαμπο Δημητρίου, ταμία τον κ. Νικόλαο Παρασκευά Μοσχοβία και γραμματέα τον κ. Φίλιππο Αρέστη». Εξέλεξαν επίσης και εξαμελές Διοικητικό Συμβούλιο, το οποίο αποτελείτο από τους αιδεσιμότατο παπά Ανδρέα (ιερέα της κοινότητας από το Παραλίμνι), Θεόδωρο Ιωάννου (δάσκαλο στην ενορίας), Πατίστα Πέτρου (πατέρα της Μινέλλας Αδάμου), Βραχίμη Χαραλάμπους (πατέρα του Χαράλαμπου Κυπραίου), Ιωάννη Γεωργίου Τσαγκαρούδη (πατέρα του Γεώργιου Σκούρου) και τον Λούκα Χατζηκωνσταντή (πατέρα του Κωνσταντή σκαρπάρη).

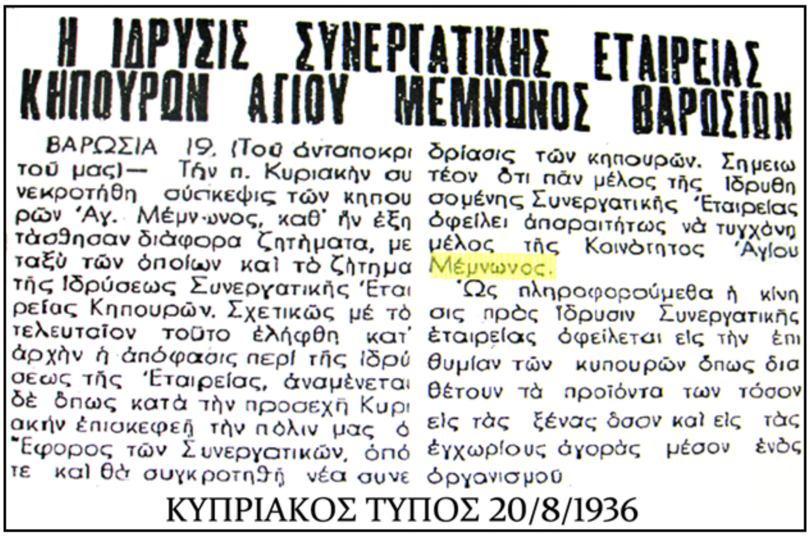

ΙΔΡΥΘΗ ἐν ἁγίῳ Μέμνωνι Βαρωσίων Ταμιευτήριον, ἀρξάμενον τῶν ἐργασιῶν του ἀπὸ 1ης Μαρτίου. Οἱ μέτοχοι προβάντες εἰς ἐκλογὴν ἐξελέξαντο ὡς διευθυντὴν τὸν κ. χ' Γιώργιον χ' Κουμῆ, ὑποδιευθυντὴν τὸν κ. Χαράλαμπον Δημητρίου, ταμίαν τὸν κ. Ν. Π. Μοσχοβιὰν καὶ γραμματέα τὸν κ. Φίλιππον Ἀρέστη. Ἐξελέξαντο δὲ ἐπίσης ἑξαμελὲς διοικητικὸν συμβούλιον συγκείμενον ἐκ τοῦ αἰδ. Παπᾶ Ἀνδρέα καὶ τῶν κ.κ. Θεοδ. Ἰωάννου, Πατίστα Πέτρου, Βρ. Χαραλάμπους, Ι. Γ. Τσαγγαρίδου καὶ Λ. χ' Κωνσταντῆ.
ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 19/3/1904

Από τη σύνθεση του Ταμιευτηρίου καταλαβαίνουμε ότι αποτελείτο από τον μουχτάρη της ενορίας, τον ιερέα, τον δάσκαλο, τους γνώριμους εκκλησιαστικούς επιτρόπους της εποχής, τον Φίλιππο Αρέστη, μέλος της Σχολικής Εφορείας Αμμοχώστου και από μερικούς άλλους, οι οποίοι προφανώς ενδιαφέρονταν για τα κοινά. Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε οτιδήποτε για το καταστατικό του Ταμιευτηρίου, ούτε ποιους ακριβώς εξυπηρετούσε, ούτε καν για την βιωσιμότητά του. Το μόνο που θα διαφανεί στη συνέχεια είναι η χρήση μετοχών. Πάντως, από τις ανακοινώσεις στον τύπο περί λογοδοσίας της Διαχειριστικής Επιτροπείας, όπως φαίνεται δίπλα[4], το βρίσκουμε να λειτουργεί το 1913, το 1916 και το 1917. Στη συνεδρία, μάλιστα, της Κυπριακής Βουλής την Τρίτη 29 Μαΐου 1917, ο Γεώργιος Εμφιετζής κατέθεσε πρόταση[5], για να αναγνωριστεί ως «νομικόν πρόσωπον».

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ
Προσκαλοῦνται ἐκ δευτέρου πάντες οἱ κ. Μέτοχοι τοῦ Ταμιευτηρίου ὁ «Ἅγ. Μέμνων» ὅπως τὴν προσεχῆ Κυριακὴν 28 Ἀπριλίου καὶ ὥραν 8. μ. μ. παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ταμιευτηρίου καὶ ἀκούσωσιν τὴν λογοδοσίαν τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπείας διὰ τὸ λῆξαν ἔτος 31 Μαρτίου 1912—1913.
Ἐν Ἅγ. Μέμνωνι τῆς 17 Ἀπριλίου 1913.
Ἐκ τῆς Ἐπιτροπείας.

3. Ακολουθεί το κείμενο στη Δημοτική.
4. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου, 19/4/1913
5. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου, 2/6/1917

Το 1925 υπήρξε μια δυσάρεστη εξέλιξη, η οποία δημιουργήθηκε από διαδόσεις περί κακοδιαχείρισης. Σύμφωνα με τον Φίλιππο Αρέστη, οι διαδώσεις αυτές, έτρεφαν «πάσαν φλυαρίαν των καφενείων και τριόδων[6]». Το γεγονός αυτό θα οδηγούσε σταδιακά στον εκφυλισμό της λειτουργίας του Ταμιευτηρίου και τελικά στο οριστικό κλείσιμό του. Σύμφωνα λοιπόν με επιστολή που δημοσίευσε στον Τύπο[7] φαίνεται ότι ο Φίλιππος Αρέστη είχε κατηγορηθεί από μερικούς μετόχους ότι κατακρατούσε 36 λίρες, τις οποίες τόκιζε προς ίδιον συμφέρον. Στην επιστολή του, ο Φίλιππος, αφού τόνισε ότι οι διαδίδοντες «πλανώνται οικτρώς», επιχειρηματολόγησε καταγράφοντας αναλυτικά τα οικονομικά του Ταμιευτήριου, τα οποία προέρχονταν από 1860 μετοχές, προς 2 σελίνια έκαστη, δικαιολογώντας και το τελευταίο γρόσι που υπήρχε στο ταμείο.

Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΗΠΟΥΡΩΝ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΩΝΟΣ ΒΑΡΩΣΙΩΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ 19. (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας)— Τὴν π. Κυριακὴν συνεκροτήθη σύσκεψις τῶν κηπουρῶν Ἀγ. Μέμνωνος, καθ' ἣν ἐξητάσθησαν διάφορα ζητήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἱδρύσεως Συνεργατικῆς Ἑταιρείας Κηπουρῶν. Σχετικῶς μὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐλήφθη κατ' ἀρχὴν ἡ ἀπόφασις περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἑταιρείας, ἀναμένεται δὲ ὅπως κατὰ τὴν προσεχῆ Κυριακὴν ἐπισκεφθῇ τὴν πόλιν μας ὁ Ἔφορος τῶν Συνεργατικῶν, ὁπότε καὶ θὰ συγκροτηθῇ νέα συνεδρίασις τῶν κηπουρῶν. Σημειωτέον ὅτι πᾶν μέλος τῆς ἱδρυθησομένης Συνεργατικῆς Ἑταιρείας ὀφείλει ἀπαραιτήτως νὰ τυγχάνῃ μέλος τῆς Κοινότητος Ἁγίου Μέμνωνος.

Ὡς πληροφορούμεθα ἡ κίνησις πρὸς ἵδρυσιν Συνεργατικῆς ἑταιρείας ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κυπουρῶν ὅπως διαθέτουν τὰ προϊόντα των τόσον εἰς τὰς ξένας ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐγχωρίους ἀγορὰς μέσον ἑνὸς ὀργανισμοῦ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ 20/8/1936

Για ένα μέρος, όπως η ενορία του Αγίου Μέμνονος, στην οποία η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων ζούσε από το εμπόριο των εσπεριδοειδών, δεν ήταν καθόλου παράξενο η πρώτη κίνηση για τη δημιουργία Συνεργατισμού να προερχόταν μέσα από τις τάξεις των κηπουρών. Όπως είδαμε στο προηγούμενο βιβλίο[8], ήδη από το 1921 γινόταν στα Βαρώσια προσπάθεια για την ίδρυση Κηπουρικού Συνδέσμου. Τα χρόνια περνούσαν και οι κηπουροί δεν έβλεπαν φως. Επειδή οι Άι-Μεμνίτες κηπουροί ήταν οι περισσότεροι σε αναλογία από τις άλλες ενορίες και επειδή έβλεπαν να εφαρμόζεται, κατά τη λαϊκή ρήση, η περίπτωση του αυγού με την «μανιβέλλα[9]», αποφάσισαν να πάρουν την τύχη τους στα χέρια τους. Την Κυριακή 16 Αυγούστου 1936 οι κηπουροί του Αγίου Μέμνονος συγκεντρώθηκαν, για να πάρουν καθοριστικές αποφάσεις. Στη σύσκεψη που διοργάνωσαν συζήτησαν τα διάφορα προβλήματα που ανέκυπταν κάθε χρόνο σχετικά με τη διάθεση των εσπεριδοειδών, κυρίως των πορτοκαλιών και αποφάσισαν την ίδρυση της «Συνεργατικής Εταιρείας Κηπουρών», της οποίας τα μέλη απαραιτήτως θα έπρεπε να ήταν κάτοικοι της ενορίας Αγίου Μέμνονος[10]. Αφού εκλέγηκε προσωρινή Πενταμελής Επιτροπή, αποφασίστηκε όπως στην επόμενη συνεδρία της, να παρευρίσκεται και ο Έφορος των Συνεργατικών, για να τους καθοδηγήσει.

Την επόμενη Κυριακή, στις 23 Αυγούστου 1936, η σύσκεψη επαναλήφθηκε με την παρουσία του Ιωαννίδη, Εφόρου των Συνεργατικών Εταιρειών. Ο Ιωαννίδης τους υπέδειξε ότι έπρεπε να μελετήσουν τη χρησιμότητα των διάφορων άρθρων του πρόχειρου καταστατικού και σε νέα σύσκεψη, στην παρουσία του, να ληφθούν οι οριστικές αποφάσεις και μόνον τότε το καταστατικό θα στελλόταν στο αρμόδιο τμήμα της Κυβέρνησης προς έγκριση.

6. Το μέρος που συναντώνται τρεις δρόμοι.
7. Εφημερίδα Φωνή της Κύπρου, 11/7/1925
8. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων», σελ.131
9. Ιταλική λέξη που σημαίνει μοχλός. Με ένα τέτοιο περιστρεφόμενο χερούλι, με άξονα, ξεκινούσαν τα παλιά αυτοκίνητα. Η παροιμία «Τζυλούν το αφκό με την μανιβέλλα» αναφέρεται σε γεγονός που εκτελείται με πολύ αργούς ρυθμούς.
10. Εφημερίδα Κυπριακός Τύπος, 20/8/1936

Μόλις όμως οι «μεγάλες δυνάμεις» έμαθαν τις προθέσεις των Άι-Μεμνιτών, για την ίδρυση Συνεργατικής, πανικοβλήθηκαν και προσπάθησαν να τους αποθαρρύνουν προσφέροντάς τους δελεαστικές τιμές. Το γεγονός αυτό οδήγησε κάποιον ενορίτη, του οποίου το όνομα δυστυχώς αγνοούμε, να συντάξει επιστολή και να την αποστείλει στον Τύπο[11], σύμφωνα με την οποίαν καλούσε τους συμπολίτες του να αγκαλιάσουν με θέρμη τη νέα Συνεργατική, διότι πολλοί δίσταζαν από «τας δελεαστικάς τιμάς των παραμεσιτών».

> Ἐλπίζομεν, ὅτι τελικῶς καὶ συντόμως θὰ κατανοήσουν ὅλοι τὸ συμφέρον των καὶ θὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς παραμεσίτας ἐγγραφόμενοι προθύμως εἰς τὴν ἱδρυθησομένην Ἑταιρείαν. Μόνον οὕτω θὰ δυνηθοῦν ν' ἀπολαύσουν πολὺ καλυτέρας τιμὰς καὶ νὰ δώσουν τὸ παράδειγμα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους παραγωγοὺς τῆς πόλεως Βαρωσίων.
> Βαρώσια, 31 Αὐγ. 1936.
> Μετὰ τιμῆς
> ΕΙΣ ΚΗΠΟΥΡΟΣ

Το γεγονός ότι το κλίμα της διάσπασης, το οποίο άρχισαν να καλλιεργούν οι παραμεσίτες, δεν ήταν και το καλύτερο για την υπό εκκόλαψη Συνεργατική φαίνεται και από την επιστολή ακόμη ενός Άι-Μεμνίτη[12], στην οποίαν εξέφραζε την άποψη ότι: «Τον παρελθόντα μήνα εις Άγιον Μέμνονα είχε γίνει σχετική κίνησις διά την ίδρυσιν τοιούτου Συνεργατισμού. Αλλά κατεδικάσθη από ημάς τους ίδιους τους παραγωγούς. Διότι δεν είμεθα εις θέσιν να σκεφθώμεν πού ευρίσκεται το συμφέρον μας. Αποτελούμεν μιαν μεγάλην δύναμιν, την οποίαν ηνωμένην δεν θα καταστή δυνατόν να παραβιάση καμμία εμπορική αυθαιρεσία. Ας αφήσωμεν επιτέλους την μοιρολατρείαν και ας συνασπιθώμεν διά να βελτιώσωμεν την θέσιν μας. Είς κηπουρός. Άγιος Μέμνων».

Η πρώτη πληροφορία περί ύπαρξης Συνεργατικού Ταμιευτήριου στον Άγιο Μέμνονα, όπως το ξέραμε πριν φύγουμε για την προσφυγιά, σχετίζεται με την αίτηση που υποβλήθηκε το 1938 προς την Κυβέρνηση με σκοπό την εγγραφή του Συνεργατικού Ταμιευτηρίου Κάτω Βαρωσίων. Όπως φαίνεται στο διπλανό άρθρο ιδρύθηκε ένα κεντρικό Ταμιευτήριο στο Κάτω Βαρώσι με υποκαταστήματα στις άλλες ενορίες της Αμμοχώστου. Το γεγονός ότι προμήθευε λιπάσματα και άλλα «γεωργικά αναγκαία» φανερώνει ότι επρόκειτο για τη γνωστή μας Συνεργατική Πιστωτική Εταιρεία.

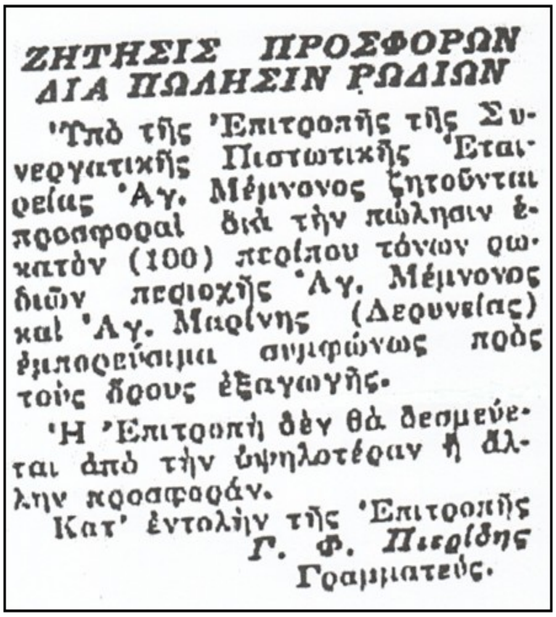
> **Συνεργατικὰ Ταμιευτήρια**
> Ὑπεβλήθη αἴτησις εἰς τὴν Κυβέρνησιν πρὸς ἐγγραφὴν τοῦ Συνεργ. Ταμιευτηρίου Κάτω Βαρωσίων. Ἡ περιοχὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας θὰ περιλαμβάνῃ τὰ Κάτω Βαρώσια, τὸν Ἅγιον Μέμνονα, Ἅγιον Λουκᾶν καὶ ἄλλας ἐνορίας. Ἐπιπροσθέτως πρὸς τὰς ἐργασίας ἑνὸς συνήθους Συνεργ. Ταμιευτηρίου, τὸ ἄνω Ταμιευτήριον περιλαμβάνει εἰς τοὺς κανονισμούς του καὶ τὴν προμήθειαν χημικῶν λιπασμάτων καὶ ἄλλων γεωργικῶν ἀναγκαίων εἰς μέλη του.
> ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 25/12/1938

11. Εφημερίδα Ελευθερία, 3/9/1936
12. Εφημερίδα Κυπριακός Τύπος, 25/11/1936. Επειδή είναι ανώνυμη δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο που συνέταξε την προηγούμενη επιστολή.

Από το 1951 άρχισε να λειτουργεί και το γνωστό μας «Σχολικόν Ταμιευτήριο». Ο θεσμός αυτός επικράτησε σταδιακά και αγκάλιασε όλες τις πόλεις και τα χωριά της Κύπρου. Στο δημοτικό μας προμήθευαν με ένα γαλάζιο δευτεράκι, με το εξώφυλλο που βλέπετε πιο πάνω και μια φορά την εβδομάδα παίρναμε το ποσόν που μας έδιναν οι γονείς μας, αν τους περίσσευε φυσικά και το δίναμε στον δάσκαλο, που το καταχωρούσε μέσα σ' αυτό. Τα χρήματα που συγκεντρώνονταν τα κατέθετε στη Συνεργατική της ενορίας.

Οι επόμενες πληροφορίες που αφορούν τη λειτουργία ΣΠΕ Αγίου Μέμνονος προέρχονται από το έτος 1954, όπου ανάμεσα στις αρμοδιότητές της ήταν και η ζήτηση προσφορών για την πώληση ροδιών, γιαφίτικων πορτοκαλιών, γκρέιπφρουτ και άλλων εσπεριδοειδών. Αρχές Σεπτεμβρίου του 1954 η Συνεργατική ζήτησε, όπως φαίνεται δίπλα[13], προσφορές για την πώληση 100 τόνων ροδιών. Σε λίγες μέρες ζητούσε επιπλέον προσφορές[14] για την πώληση 15.000 γκρέιπφρουτ και δεκάμισι εκατομμυρίων πρώιμων γιαφίτικων πορτοκαλιών, για κοπή εντός των μηνών Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου. Από τα σχετικά άρθρα των εφημερίδων μαθαίνουνε ότι Γραμματέας της ήταν ο Γιάγκος Πιερίδης.

ΖΗΤΗΣΙΣ ΠΡΟΣΦΟΡΩΝ ΔΙΑ ΠΩΛΗΣΙΝ ΡΟΔΙΩΝ

Ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνεργατικῆς Πιστωτικῆς Ἑταιρείας Ἁγ. Μέμνονος ζητοῦνται προσφοραὶ διὰ τὴν πώλησιν ἑκατὸν (100) περίπου τόνων ροδιῶν περιοχῆς Ἁγ. Μέμνονος καὶ Ἁγ. Μαρίνης (Δερυνείας) ἐμπορεύσιμα συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους ἐξαγωγῆς.

Ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν θὰ δεσμεύεται ἀπὸ τὴν ὑψηλοτέραν ἢ ἄλλην προσφοράν.

Κατ' ἐντολὴν τῆς Ἐπιτροπῆς
Γ. Φ. Πιερίδης
Γραμματεύς.

Από τις διεργασίες οι οποίες έγιναν το 1955, για την ομαδική πώληση των πορτοκαλιών στο Βαρώσι, μαθαίνουμε ότι οι κύριες συνεταιριστικές οργανώσεις της πόλης ήταν: α) ο **Κηπουρικός Σύλλογος**, ο οποίος προφανώς ήταν και ο αρχαιότερος β) η **Συνεργατική Αγίου Μέμνονος** γ) η **Συνεργατική Ταμιευτηρίου Κάτω Βαρωσίων** και δ) η **Συνεργατική Εταιρεία Διαθέσεως Εσπεριδοειδών και Ροδιών.**

13. Εφημερίδα Ελευθερία, 8/9/1954
14. Εφημερίδα Ελευθερία, 23,9,1954

Για να διαφανεί η δύναμη της Συνεργατικής Εταιρείας Αγίου Μέμνονος το 1955, παραθέτουμε δίπλα[15] τις ποσότητες των πορτοκαλιών που είχαν δηλωθεί προς κοπή μέχρι τις 14/10/1955. Είναι αυτονόητο ότι αυτές οι μεγάλες ποσότητες δεν θα εξασφαλίζονταν κάθε έτος, λόγω αστάθμητων παραγόντων που καταγράφηκαν στο κεφάλαιο «Η γεωργική παραγωγή του Αγίου Μέμνονος[16]».

ΟΜΑΔΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΩΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 14 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας). — Εἰς τὴν Συνεργατικὴν Ἑταιρείαν Ἁγ. Μέμνονος ἐγένοντο δηλώσεις δι' ὁμαδικὴν πώλησιν 12,000,000 πορτοκαλιῶν. Αἱ δηλώσεις συνεχίζονται.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΙ

Ἡ Ἐπιτροπεία καὶ τὰ μέλη τῆς Συνεργατικῆς Πιστωτικῆς Ἑταιρείας Ἁγίου Μέμνονος Βαρωσίων, ἀναλογιζόμενοι τὰς δυσκολίας ποὺ εἴχαμεν πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ΚΕΑΝ εἰς τὸ νὰ διαθέσωμεν τὰ πορτοκάλια μας, ὅτε ἑκατομμύρια ἐξ αὐτῶν κατεστρέφοντο, θεωροῦμεν καθῆκον μας ὅπως καὶ διὰ τοῦ τύπου ἐκφράσωμεν πρὸς αὐτὴν τὰς θερμάς μας εὐχαριστίας, διότι διὰ τῆς ἱδρύσεώς της συνέτεινεν ὥστε ὅλα μας τὰ πορτοκάλια νὰ χρησιμοποιοῦνται.

Ἑταιρεῖαι ὅπως ἡ ΚΕΑΝ τιμοῦν πράγματι τὸν τόπον μας, καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι μέλλουν νὰ παίξουν πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς νέας μας Κυπριακῆς Δημοκρατίας.

Διὰ τὴν Συνεργατικὴν Πιστωτικὴν Ἑταιρείαν Ἁγίου Μέμνονος

ΣΩΤΗΡΗΣ Χ'' ΑΝΑΣΤΑΣΗ
Πρόεδρος.

ΓΙΑΓΚΟΣ Φ. ΠΙΕΡΙΔΗΣ
Γραμματεύς

Ἅγιος Μέμνων τὴ 16.6.59.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 16/6/1959

Το 1949 είχε ιδρυθεί στη Λεμεσό η εταιρεία χυμοποίησης ΚΕΑ από τον Τάκη Χριστοδούλου, με πρόθεση την αξιοποίηση των άφθονων και φρέσκων εσπεριδοειδών της Κύπρου. Το 1951 μετονομάστηκε σε ΚΕΑΝ. Ανάμεσα σ' αυτούς που επωφελήθηκαν από το νέο εργοστάσιο ήταν και οι κηπουροί του Αγίου Μέμνονος, αφού έδιναν αρκετές ποσότητες προς χυμοποίηση, κυρίως πορτοκαλιών, ιδιαίτερα σε περιόδους που κινδύνευαν να σαπίσουν πάνω στα δέντρα. Η Επιτροπεία και τα μέλη της ΣΠΕ Αγίου Μέμνονος τον Ιούνιο του 1959 αισθάνθηκαν την ανάγκη ν' απευθύνουν και δημόσια τις ευχαριστίες τους προς την Εταιρεία, γι' αυτό συνέταξαν και απέστειλαν στις εφημερίδες την ανακοίνωση που βλέπετε δίπλα. Την υπέγραψαν ο Πρόεδρος της ΣΠΕ Σωτήρης Χατζηαναστάσης και ο Γραμματέας Γιάγκος Πιερίδης.

Το 1963 Πρόεδρος της Συνεργατικής Πιστωτικής Εταιρείας Αγίου Μέμνονος διετέλεσε ο Κώστας Ιωάννη Κουρρής. Αυτό το γνωρίζουμε με αφορμή κάποιο διάβημα[17] στο οποίο προέβησαν όλες οι Συνεργατικές του Βαρωσιού, της Συνεργατικής Δερύνειας και της αντίστοιχης του Παραλιμνίου, για τη συνεχιζόμενη μείωση των τιμών των εσπεριδοειδών από τους εξαγωγείς. Ο Κώστας Κουρρής ήταν μέλος της επιτροπής μέχρι τη μέρα που φύγαμε στην προσφυγιά.

Ο τελευταίος Γραμματέας της Συνεργατικής ήταν ο Παναγιώτης Σολουκίδης. Εργαζόταν στη Συνεργατική από τα εικοσιένα του χρόνια[18], δηλαδή από το 1958. Τότε στεγαζόταν σ' ένα ανθυγιεινό χώρο κοντά στο μπακάλικο του Έμπορα. Μόλις έμπαινες μέσα στο υπο-

15. Εφημερίδα Ελευθερία, 15/10/1956
16. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων», σελ.122
17. Εφημερίδα Χαραυγή, 23/1/1963
18. Οι σχετικές πληροφορίες από το βιβλίο της συζύγου του Αντρούλας Μαστρούδη – Σολουκίδου, «Αλλιώς τα ονειρευτήκαμε και αλλιώς πορευτήκαμε».

στατικό αισθανόσουν τη μυρωδιά της υγρασίας, ανάμικτη μ' αυτήν των λιπασμάτων. Τα οικονομικά της δεν ήταν και τα καλύτερα. Ο Παναγιώτης όμως είχε τάξει ως σκοπό του να δει τη Συνεργατική σε καινούργιο κτίριο. Από το 1965, με την τουριστική ανάπτυξη, τα οικονομικά της Συνεργατικής βελτιώνονταν χρόνο με τον χρόνο. Έτσι, γύρω στο 1970, ο στόχος του Παναγιώτη πραγματοποιήθηκε και η Συνεργατική απέκτησε το καινούργιο της κτίριο απέναντι από το Δημοτικό Σχολείο της ενορίας. Στα γραφεία της Συνεργατικής εργαζόταν από το 1972 ως γραμματέας η Γιόλα Κουρρή.

20.ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΜΑΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το περιβόλι της καρδιάς μας ήταν το περιβόλι των γονιών μας, που τώρα δεν υπάρχει πια. Ούτε μια ρίζα του. Ήταν το περιβόλι που φύτεψαν, μεγάλωσαν και φρόντιζαν με τόσες θυσίες και κόπους, για να μπορέσουν να «αναγιώσουν» τα παιδιά τους. Περίμεναν πώς και πώς να έρθουν οι μέρες, για να κόψουν τα πορτοκάλια, τα λεμόνια, τα μανταρίνια, να πάρουν λίγο εισόδημα, με το οποίο θα συντηρούσαν την οικογένειά τους, για έναν ολόκληρο χρόνο. Όταν πλησίαζαν αυτές οι μέρες, όλοι οι περιβολάρηδες ζούσαν μέσα στην αγωνία αν θα κυλούσαν όλα ομαλά. Τα βλέμματά τους ήταν συνέχεια στραμμένα προς τον ουρανό. Να μην φυσήσει αέρας και ρίξει τα πορτοκάλια, να μην κάνει παγωνιά και προ παντός να μην κάνει χαλάζι. Εμείς, τα παιδιά τους, συναισθανόμασταν την αγωνία τους και συμπάσχαμε μέχρι ν' απελευθερωθούν από το άγχος. Αν κάτι πήγαινε στραβά, τους βλέπαμε να κλαίνε μερικές φορές και να μοιρολογούν. Ακόμη, και όταν έρχονταν οι πολυπόθητες μέρες, ένας νέος κύκλος αγωνίας ξεκινούσε για το πόσο θα παν τα πορτοκάλια, ποιος θα τα παραλάβει και ποιοι εργάτες θα βρεθούν για να τα κόψουν.

Για μας λοιπόν το περιβόλι της καρδιάς μας ήταν η ζήση μας, τα παιδικά μας βιώματα, το παιχνίδι μας, το άσυλό μας. Μερικοί μισούν τα φύλλα επειδή τους λερώνουν την αυλή, αλλά εμείς τα αγαπάμε, διότι μεγαλώσαμε κάτω από τα φύλλα και τους ανθούς της πορτοκαλιάς. Μεγαλώσαμε μέσα στους πετροκατεβάτες και μέσα στις **λακάνες** (λεκάνες), τσαλαπατώντας μέσα στο νερό. Μεγαλώσαμε πάνω στη δοξαμένη κυνηγώντας τους **ζίζιρους** (τα τζιτζίκια) και τα χρυσόψαρα μέσα στο νερό. Μεγαλώσαμε μέσα σ' έναν επίγειο παράδεισο που δυστυχώς τα δικά μας παιδιά δεν είχαν την ευκαιρία να ζήσουν.

Λίγο πριν την αποφράδα μέρα ήμουν στο «**Horse Shoe**», το εστιατόριο που λειτουργούσε στο πατρικό σπίτι του πατέρα μου. Την πρόσοψή του την κοσμούσε μια παλιά άμαξα, αξιοθέατο για τους τουρίστες. Οι πορτοκαλιές ήταν κατάφορτες από τους ανθούς και το γνώριμο άρωμά τους μεθούσε την ατμόσφαιρα. Εκείνη τη στιγμή κατέφθασε ένα λεωφορείο με τουρίστες. Την προσοχή τους την τράβηξε αμέσως η **δοξαμένη** (δεξαμενή) με τους μεγάλους «κέφαλους», είδος ψαριών που διατηρούσε μέσα ο πατέρας μου. Ο Σταύρος, ο ενοικιαστής του εστιατορίου, είχε διαμορφώσει κάπως τη δοξαμένη, κατασκευάζοντας ένα μικρό πίδακα στη μέση, ανάμεσα σε «βράχια». Με πλησίασε μια τουρίστρια και αφού διαπίστωσε ότι μπορούσε να συνεννοηθεί μαζί μου, πήρε μια βαθιά ανάσα του διάχυτου αρώματος και με ρώτησε: «Όταν εσείς πάτε για διακοπές πού βρίσκετε καλύτερο μέρος για να ταξιδέψετε;» Δεν ήξερα τι να απαντήσω, διότι δεν είχα πάει πουθενά εκτός Κύπρου.

2. Η ΔΟΞΑΜΕΝΗ (ΔΕΞΑΜΕΝΗ)

Η δοξαμένη, έτσι μας την έλεγαν οι γονείς μας, ήταν ο «ζωοδότης» του κάθε περιβολιού που το τροφοδοτούσε με νερό. Ήταν κτισμένη δίπλα από τον ανεμόμυλο, στο πιο ψηλό σημείο του περιβολιού, για να έχει **κατάτροχο**, δηλαδή την απαραίτητη κλήση, ώστε να κυλά απρόσκοπτα το νερό σ' όλες τις λεκάνες των δέντρων. Ήταν κατασκευασμένη από πέτρες και τσιμέντο, με παχιά τοιχώματα, για να αντέχουν την πίεση του νερού. Συνήθως, πιο πάνω από τη μέση, στένευε και σχηματιζόταν κάτι σαν σκαλί, που το λέγαμε **σουβάντζα**[1] και το χρησιμοποιούσαμε, για να κατεβαίνουμε μέσα. Σε ορισμένες δοξαμένες, μισό πόδι περίπου πριν ξεχειλίσουν, υπήρχε ακόμη μια σουβάντζα, όπως φαίνεται στην πιο πάνω φωτογραφία.

Οι δοξαμένες είχαν καθορισμένο σημείο για να ξεχειλούν, ώστε το νερό που περίσσευε να βρίσκει διέξοδο και να τρέχει μέσα στον πετροκατεβάτη, για να μην χάνεται. Όσες ήταν μέσα στη γη μέχρι τη μέση, με το υπέργειο μέρος τους να είναι γύρω στα δύο πόδια, ήταν οι παλαιότερες δοξαμένες που είχαν παραμείνει από την εποχή των αλακατιών[2]. Έπρεπε να είχαν χαμηλό ύψος, διότι το νερό που έπεφτε από τους κουβάδες του αλακατιού μέσα στο αυλάκι, που το οδηγούσε μέσα στη δοξαμένη, δεν μπορούσε να τρέχει από πιο ψηλά.

Η δοξαμένη γέμιζε νερό από τον λάκκο του ανεμόμυλου, ο οποίος έπρεπε να εργάζεται πολλές ώρες. Συνήθως, το νερό που έβγαινε στην επιφάνεια δεν έπεφτε κατ' ευθείαν

1. Από τις Γαλλικές λέξεις sous vases, που σημαίνουν «κάτω από τα βάζα» και υπονοούν το ράφι.
2. Μια τέτοια δοξαμένη ήταν της Φουρέγκας Χατζηκουμή, που φαίνεται στη φωτογραφία, σελ.132

μέσα σ' αυτήν, αλλά σε μια μικρή ξέβαθη λεκάνη, που τη λέγαμε **βουρνί** και ήταν πολύ χρήσιμη. Την εποχή των αλακατιών εξυπηρετούσε ως ποτίστρα για τα ζώα. Χρησίμευε επίσης σαν σκάφη, για να ξεπλένει τα χέρια και τα εργαλεία του ο περιβολάρης, ήταν όμως και το «ψυγείο» του. Εκεί μέσα έβαζε το καρπούζι ή το σταφύλι του, για να «παγώσουν». Την εποχή που δεν υπήρχαν καταψύκτες το πιο κρύο νερό ήταν αυτό που έβγαινε από τον λάκκο.

Γύρω από τη δοξαμένη υπήρχε συγκεκριμένη βλάστηση. Πρώτο και καλύτερο ήταν το κλήμα, η άμπελος «κατά το αρχαίον». Δεν είναι μόνο το δέντρο της ελιάς ευλογημένο, αλλά και το κλήμα, αφού ο Χριστός είπε: «Εγώ είμαι η άμπελος η αληθινή, και ο Πατήρ μου είναι ο γεωργός». Συνήθως το σταφύλι τους ήταν **βέρικο** με τις ροζακί μεγάλες, τραγανές ρώγες ή ακόμη και **καρυοστάφυλο**. Όταν φύτρωνε το κλήμα, ο περιβολάρης το προέκτεινε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ήταν πιο ψηλά από την περιφέρεια της δοξαμένης. Ανεβαίνοντας στο περβάζι της σουβάντζας, διάλεγες το τσαμπί που ήταν ώριμο. Επίσης υπήρχαν φυτεμένες μερσινιές (μυρσίνες) με τους μικρούς, άσπρους, αρωματικούς καρπούς. Όποτε είχαμε εθνική επέτειο οι μερσινιές και οι δάφνες υπέφεραν. Μετά ήταν οι μεσπιλιές (μουσμουλιές), οι πουρνελιές[3] και σπάνια οι καρυδιές. Εκεί, στη ρίζα του ανεμόμυλου, προς τη μεριά του λάκκου, που υπήρχε υγρασία, φύτευαν το γιασεμί και τον αρωματικό μάραθο. Θυμούμαι ότι μας έκαναν εντύπωση κάτι πολύχρωμα σκουλήκια, με τα χρώματα του ουράνιου τόξου, που «ευδοκιμούσαν» πάνω στον μάραθο. Κάπου εκεί κοντά ήταν και οι μουριές, που τις λέγαμε **βαβατσινιές**, με τους άσπρους και κόκκινους **βαβάτσινους**[4]. Μερικοί προτιμούσαν τους άσπρους, που ήταν

Η δοξαμένη του Μιχαήλ Ηλιόδωρου

3. Οι καρποί του δέντρου της πουρνελιάς είναι σαν μικρά δαμάσκηνα.
4. Από την αρχαία Ελληνική λέξη «βάτινον, βαβάτινον», που σημαίνει μούρο.

περισσότερο ζουμεροί και άλλοι τους κόκκινους, που ήταν πιο αρωματικοί. Τις βαβατσινιές τις φύτευαν κυρίως για την εκτροφή του μεταξοσκώληκα και για την ωραία, δροσερή, σκιά που κάνουν.

Για μας τα παιδιά η δοξαμένη ήταν πόλος έλξης. Ήταν το παιχνίδι μας, η πισίνα μας, το ψάρεμά μας, η **χώστρα** (κρυψώνα) μας. Μέσα σ' αυτήν υπήρχε ολόκληρη βιοποικιλότητα. Για να μην κάνει το νερό **μάλλα** (πρασινάδα), υπήρχαν σ' όλες τις δοξαμένες ψάρια του γλυκού νερού και τελευταίως του υφάλμυρου. Μικρά ή μέτρια, γκρίζα ή πολύχρωμα χρυσόψαρα χρησίμευαν για να τρων τις προνύμφες των κουνουπιών και την πρασινάδα του νερού. Συχνά υπέφεραν στα χέρια μας, διότι, όταν το νερό της δοξαμένης ήταν ξέβαθο, ασκούσαμε μέσα τις ψαρικές μας ικανότητες. Κάτω όμως, στον πάτο της δοξαμένης, υπήρχε μισό πόδι λάσπης από τα κατακάθια και, αν δεν είχε καθαριστεί πρόσφατα, το ψάρεμα κατέληγε σε κρύο ντους.

Η δοξαμένη του Ανδρέα Κόκκινου

Ο ερχομός των τζιτζικιών σήμανε και τον ερχομό του καλοκαιριού. Μερικοί, εκτός από **ζίζιρους**, ή τζιτζίκια, τους ονόμαζαν και «ελικόπτερα». Υπήρχαν ποικιλίες που σήμερα δεν υπάρχουν. Οι πιο συνηθισμένοι ήταν οι κίτρινοι και οι κόκκινοι. Υπήρχαν επίσης και λίγοι μικροί μαύροι, που πετούσαν πάντα ανά ζεύγος. Οι πιο σπάνιοι ήταν κάτι μεγάλοι με γαλάζια γραμμή στην πλάτη, που πλησίαζαν τη δοξαμένη, αλλά εξαφανίζονταν πολύ γρήγορα. Είχαμε έναν ειδικό, πατροπαράδοτο τρόπο, για να «πιάνουμε τους ζίζιρους». Γνωρίζαμε την προτίμησή τους να κάθονται στην άκρη των καλαμιών, γι' αυτό παίρναμε ένα, αλείφαμε την άκρη του με **μίξα**[5] και το κρατούσαμε πάνω από το νερό, για να τους ξεγελούμε. Ίσως σήμερα, με την οικολογική συνείδηση που αναπτύχτηκε, να σταματούσε

5. Η Μίξα είναι φυτική κολλητική ουσία, που θα τη δούμε στη συνέχεια του κεφαλαίου.

αυτό το είδος του «κυνηγιού». Τότε όμως δεν υπήρχαν και πολλές εναλλακτικές «ασχολίες» για τους νεαρούς, εκτός από το **πετάσι** (χαρταετό), το **λάστιχο** (σφενδόνα) και τον **σβούρο**. Από τους ενοίκους της δοξαμένης να μην ξεχνάμε και τους βατράχους, που δεν ήταν λιγότερο ευκαταφρόνητοι συγκάτοικοι των ψαριών. Για όσους έχουν γερή μνήμη ο βραδινός ύπνος του καλοκαιριού γινόταν με τη συνοδεία του κοάσματός τους.

3. ΤΟ ΚΥΡΙΩΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙ

Στο περιβόλι κυρίαρχο στοιχείο ήταν οι πορτοκαλιές. Όπως είδαμε[6] κατείχαν ανέκαθεν τη «βασιλική πρωτοκαθεδρία». Ανάμεσα σ' άλλα δέντρα ήταν οι λεμονιές και οι μανταρινιές. Οι ροδιές ήταν στο ενδιάμεσο των πορτοκαλιών ή σε μια γωνιά του περιβολιού, και αυτές κατάλοιπο της δικής τους «βασιλείας». Συνήθως, στο μέσον του περιβολιού, ήταν οι συκιές, άσπρες ή βαζανάτες, χρήσιμες όχι μόνο για τα σύκα τους, αλλά και ως **στήμα**[7] για τα **αμπελοπούλια**, δηλαδή τις συκαλλίδες. Σε μερικά περιβόλια υπήρχαν κάποιες υπέργηρες καϊσιές (βερυκοκιές), μερικές γλυκολεμονιές και **αιματούσικες** πορτοκαλιές, κατάλοιπα μιας περασμένης εποχής. Υπήρχε επίσης καμιά **λουλλουθκιά,**[8] που χρησίμευε και ως «στήμα» για τις **τζίκλες**[9]**.** Είχαμε μερικά δέντρα δάφνης, που είναι το ιερό φυτό του θεού Απόλλωνα, καθώς και αρκετές φοινικιές, αρσενικές ή θηλυκές, πάνω στις οποίες οι Άι-Μεμνίτες ασκούσαν τις αναρριχητικές τους ικανότητες. Κάπου, σε κάποια άκρη του περιβολιού, ήταν και η **μιξιά**, το δέντρο που ο καρπός του είναι σαν άσπρα κεράσια, που δεν τρώγονται. Εν τούτοις η γεύση τους είναι μέσα στο στόμα μας ακόμη. Χρησίμευαν, όπως θα δούμε παρακάτω, για την κατασκευή των ξόβεργων.

Γύρω από τα περιβόλια υπήρχε ειδική περίφραξη από έναν ανθεκτικό θάμνο που τον λέγαμε **φραμό,** αλλά και από καλαμιώνες. Ο φραμός ευδοκιμούσε στα λιβάδια της παραλίας χωρίς ιδιαίτερη φροντίδα. Είναι άνυδρο φυτό, με λεπτά βαθύχρωμα πράσινα φύλλα με χνούδι από πάνω. Οι περιβολάρηδες φύτευαν τους φραμούς για την προστασία των περιβολιών τους από τον αέρα και τη σκόνη, που ήταν άφθονη στην περιοχή. Οι Άι-Μεμνίτες, φιλόξενοι άνθρωποι, δεν ενοχλούνταν αν έμπαινε κάποιος μέσα στο περιβόλι, για να κόψει πορτοκάλι ή μανταρίνι. Το μόνο που ήθελαν ήταν να μην τους προξενούσαν ζημιά στην περίφραξη. Οι φραμοί στον Άγιο Μέμνονα γίνονταν πανύψηλοι από το πολύ νερό που «έπιναν». Τα παλιά χρόνια, στους γαμπρούς και τις νύφες μας που έρχονταν για πρώτη φορά στην ενορία, έκαναν εντύπωση οι στενοί χωμάτινοι δρόμοι που περιστοιχίζονταν από τους πανύψηλους φραμούς[10]. Σε ορισμένα σημεία οι κορυφές τους, και από τις δύο πλευρές του δρόμου, σχεδόν έσμιγαν και μερικοί φοβούνταν να περάσουν ανάμεσά τους. Ευτυχώς τα φίδια ήταν λιγοστά και ακίνδυνα. Μέσα σ' αυτούς τους φραγμούς αρέσκονταν οι κότες να γεννούν τα αυγά τους, γι' αυτό και ο ιδιοκτήτης τους έπρεπε να ήταν πολύ παρατηρητικός.

6. Βλέπε Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων», σελ.141
7. Τα δέντρα πάνω στα οποία τοποθετούσαν ξόβεργα.
8. Το επιστημονικό της όνομα είναι «Ψευδομέλια». Δέντρο με μωβ αρωματικά άνθη και με κίτρινους καρπούς, που αρέσουν στις τζίκλες.
9. Το πτηνό «τσίχλα», από την αρχαία Ελληνική λέξη «κίχλη».
10. Βλέπε τη φωτογραφία στη σελ.37

4. ΤΟ ΠΟΤΙΣΜΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΟΛΙΟΥ - Ο «ΠΟΤΟΣ»

Το πότισμα των πορτοκαλιών γινόταν σε τακτικά χρονικά διαστήματα από έξι έως οκτώ μέρες. Τον χειμώνα νοείται ότι ο **ποτός** σταματούσε. Το περιβόλι χωριζόταν σε «τομείς», οι οποίοι ποτίζονταν με τη σειρά. Το νερό της δοξαμένης, για να πάει στον πετρο-κατεβάτη, έβγαινε από **το σιφούνι** που βρισκόταν μισό πόδι πάνω από τον πάτο της, ούτως ώστε να μην απορροφά τη λάσπη που υπήρχε σχεδόν μόνιμα σ' αυτήν. Το σιφούνι ήταν τοποθετημένο μέσα σε μια τσιμεντένια κυβοειδή θήκη για να προστατεύεται. Το τσιμεντένιο αυτό κατασκεύασμα χρησίμευε και για να εκτονώνει την πίεση του νερού που έβγαινε με πολλή δύναμη από τη δοξαμένη.

Μετά το σιφούνι ακολουθούσε ένα σύστημα από αυλάκια δύο ειδών, με την χρήση των οποίων ποτιζόταν το περιβόλι. Πρώτα ήταν οι **πετροκατεβάτες,** δηλαδή πέτρινα ή μάλλον τσιμεντένια αυλάκια, που ήταν οι κύριοι αγωγοί μεταφοράς του νερού. Οι πετροκατεβάτες διακλαδώνονταν δεξιά και αριστερά με χωμάτινους **κατεβάτες** που ήταν πολύ περισσότεροι. Για να αλλάζει κατεύθυνση το νερό του πετροκατεβάτη, προκειμένου να εισέλθει σε χωμάτινο, υπήρχαν οι λεγόμενες **δησιές** που ήταν συνήθως πέτρες τυλιγμένες μέσα σε ύφασμα (σακούλα), για να εφαρμόζουν καλά στα τοιχώματα. Έτσι, με μια απλή μετακίνηση της δησιάς στον πετροκατεβάτη, το νερό άλλαζε αμέσως κατεύθυνση και κυλούσε σε μια νέα σειρά δέντρων.

Ας υποθέσουμε ότι σ' ένα χωμάτινο κατεβάτη αναλογούσαν είκοσι δέντρα, δέκα από τη μια και δέκα από την άλλη πλευρά. Κάθε δέντρο είχε τη δική του λεκάνη και κάθε λεκάνη το δικό της χωμάτινο στόμιο, το οποίο λέγαμε επίσης **δησιά.** Όταν γέμιζε η λεκάνη μιας πορτοκαλιάς, για να αλλάξει πορεία το νερό δεν ήταν τόσο απλό όσο στον πετροκατεβάτη. Έπρεπε ο περιβολάρης «**να κόψει τη δησιά**, όπως λέγαμε, και αυτό είχε ως προϋπόθεση κάποια επιδεξιότητα. Έπρεπε, με την **τσάππα,** να αρχίζει να μετακινεί το χώμα από την πλευρά της δησιάς που δεν βρεχόταν από το νερό, γιατί διαφορετικά θα γίνονταν όλα λάσπη, με αποτέλεσμα να την παρασύρει η ροή του νερού.

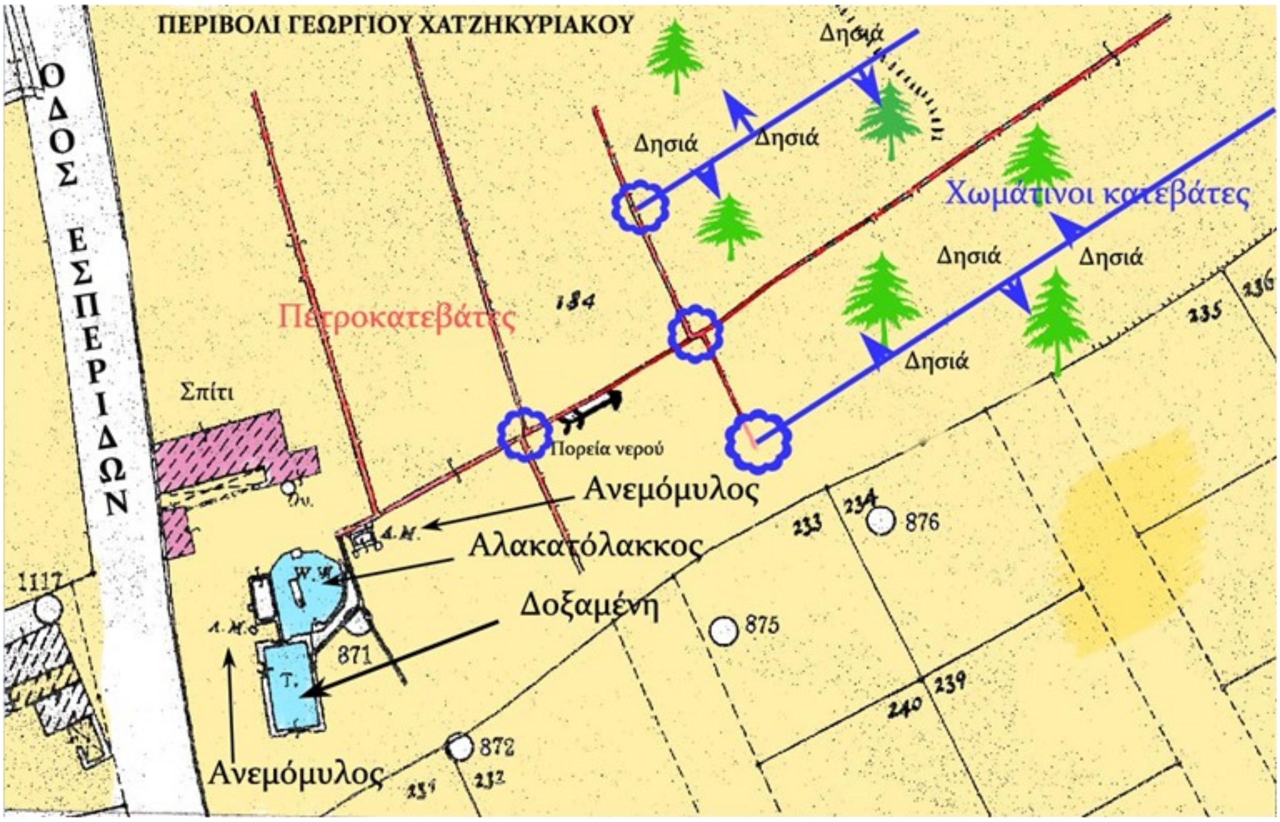
Ορισμένα από αυτά καλύτερα να τα δούμε σε τοπογραφικό χάρτη της περιοχής, για να γίνουν περισσότερο κατανοητά. Το 1909, μέσα στα πλαίσια της λειτουργίας του νεοσύστατου τότε κτηματολογίου, άρχισε η καταγραφή των διάφορων κτημάτων, σπιτιών, χωραφιών σ' ολόκληρη την Κύπρο. Στον τοπογραφικό χάρτη του Αγίου Μέμνονος, οι Βρετανοί χωρομέτρες κατέγραψαν με αξιοθαύμαστες λεπτομέρειες στοιχεία που αφορούσαν όχι μόνον τις οικίες, αλλά και τα περιβόλια. Για παράδειγμα κατέγραψαν πού υπήρχαν τα πηγάδια, οι δοξαμένες, οι ανεμόμυλοι ακόμη και τα αλακάτια που διασώζονταν. Όλα αυτά τα δεδομένα τα καταχώρισαν σε τοπογραφικούς χάρτες με συντομογραφίες. Στη συνέχεια γίνεται επεξήγηση ορισμένων συμβολισμών, που κατά-γράφηκαν με αγγλικά γράμματα και που βρίσκονται στο απόσπασμα του τοπογραφικού χάρτη που ακολουθεί.

T = Tank = Η δοξαμένη

A.M. = Air Motor = Ο ανεμόμυλος

W.W. = Wheel Well = Αλακατόλακκος

Σε ορισμένα περιβόλια ήταν τόσο λεπτομερής η καταχώριση, ώστε σχεδίασαν ακόμη και τους πετροκατεβάτες, ίσως επειδή τους θεώρησαν κτίσματα. Επίσης σημείωναν και την πορεία του νερού με βάση την κλίση του εδάφους. Δεν γνωρίζω τον λόγο για τον οποίο η καταγραφή δεν ίσχυσε για όλα τα περιβόλια, εξυπακούεται όμως ότι απαιτούσε τρομερή εργασία και ίσως να μην υπήρχε το απαραίτητο προσωπικό. Ως παράδειγμα θα

χρησιμοποιήσουμε το περιβόλι του Γεωργίου Χατζηκυριάκου, που υπήρχε επί της οδού Εσπερίδων. Από ό,τι βλέπουμε οι χωρομέτρες της τότε εποχής κατέγραψαν το αλακάτι που υπήρχε (**W.W.**) και τη δοξαμένη (**T**) στην οποία κατέληγε το νερό του λάκκου. Ακολούθως κατέγραψαν τον ανεμόμυλο (**A.M.**) στον λάκκο του αλακατιού (αλακατόλακκο) και ακόμη έναν μερικά μέτρα βορειοανατολικά του πηγαδιού.

Στο τοπογραφικό του Γεωργίου Χατζηκυριάκου βλέπουμε την καταγραφή των πετροκατεβάτων του περιβολιού του με διπλή συνεχόμενη γραμμή. Οι πετροκατεβάτες ξεκινούσαν από το σιφούνι της δοξαμένης και διακλαδώνονταν σ’ όλο το περιβόλι. Για να γίνουν περισσότερο ευδιάκριτοι, τους χρωμάτισα με κόκκινο, ενώ, με τη βοήθεια του υπολογιστή, πρόσθεσα και δύο χωμάτινους κατεβάτες με μπλε χρώμα. Οι δησιές, που πρόσθεσα στους πετροκατεβάτες, ως παράδειγμα, είναι σε μπλε κύκλο, ενώ οι αντίστοιχες, στους χωμάτινους κατεβάτες, με μπλε τόξο.

Από τις παιδικές μας αναμνήσεις ξεχωρίζει το πότισμα, **ο ποτός**. Οι καλοκαιρινές μας διακοπές ήταν συνήθως εργασία μέσα στο περιβόλι. Όταν πηγαίναμε να ποτίσουμε, τρέχαμε εκεί που ήταν το σιφούνι και ανοίγαμε το ρουπινέττο με τα δυο μας χέρια, για να σώνουμε. Το νερό έβγαινε αφρίζοντας μέχρι να σκεπάσει το σιφούνι, ενώ ταυτόχρονα ακολουθούσε με δύναμη την κατεύθυνση του πετραύλακου. Μας άρεσε που το βλέπαμε να έρχεται με δύναμη, να χτυπά πάνω στη δησιά και να μπαίνει μέσα στον χωμάτινο κατεβάτη. Από εκεί, παρασύροντας όσα φύλλα έβρισκε μπροστά του, τα έπαιρνε μέσα στην πρώτη ανοιχτή λακάνη, σέρνοντάς τα σ' έναν περιστροφικό χορό. Εμείς τσαλαπατούσαμε μέσα στο νερό, αφού ήταν μια από τις απολαύσεις μας και περιμέναμε να γεμίσει η **λακάνη** για ν' ανοίξουμε την άλλη. Μερικές φορές, όταν ήταν η στάθμη του νερού μέσα στη δοξαμένη κατέβαινε πιο κάτω από τη μέση και ήταν η εποχή που γεννούσαν τα χρυσόψαρα, βρίσκαμε τα μικρά τους να κολυμπούν μέσα στο νερό των λακάνων. Ήταν διάφανα σαν ζελατίνη και τα ξεχωρίζαμε κυρίως από τα μάτια τους, που φαίνονταν πιο καθαρά. Τότε μας «έπιανε» το οικολογικό μας συναίσθημα, τα «ψαρεύαμε» και τα ρίχναμε πίσω στη δοξαμένη.

Μερικοί από εμάς, μέχρι να περάσει η ώρα, για να γεμίσει η λακάνη, κυνηγούσαμε τους «**μυλωνάδες**», κάτι μικρά σκαθάρια στο μέγεθος της φακής, που ήταν χωσμένα μέσα στην άμμο. Η φωλιά τους ήταν ένας μικρός κρατήρας και γνωρίζαμε ότι, αν σκάβαμε στη βάση της, εκεί που ήταν η αρχή του χωνιού, θα τους βρίσκαμε. Επίσης, στο δημοτικό

σχολείο μαθαίναμε από το **Αναγνωστικό** για τα καραβάκια στο Αιγαίο, τα οποία βλέπαμε μόνο στις φωτογραφίες κα στη φαντασία μας. Εμείς όμως τα κάναμε αναπαράσταση μέσα στους πετροκατεβάτες. Κατασκευάζαμε χάρτινα καραβάκια ή ξύλινα, σκαλίζοντας το ξύλο της φοινικιάς και τα βάζαμε στην αρχή του πετραύλακου, κοντά στο σιφούνι και το νερό τα ταξίδευε μέχρι να ναυαγήσουν στην επόμενη λακάνη που ήταν ανοιχτή.

Μετά τον ποτό ασχολούμασταν με πιο «σοβαρές δουλειές», όπως το να κυνηγούμε τους ζίζιρους ή να χαζεύουμε τα χρυσόψαρα ή να επισκεπτόμαστε τις βαβατσινιές. Είχαμε να επιλέξουμε ανάμεσα στους άσπρους και τους κόκκινους βαβάτσινους. Η επιλογή μας δεν θα αργούσε να φανεί κατά την επιστροφή μας στο σπίτι, οπότε και η μητέρα βλέποντάς μας θα κατέβαζε τα μούτρα της, αφού δεν υπήρχαν οι σύγχρονες σκόνες πλυσίματος. Ασχολούμασταν όμως και με πιο «προσοδοφόρες εργασίες», όπως το μάζεμα των **καραολιών** (σαλιγκαριών) ή **αγρελιών** (σπαραγγιών). Πάνω στις πορτοκαλιές και στους καλαμιώνες υπήρχαν κάτι μικρά, άσπρα καραολιά, τα οποία αποτελούσουν τη βραδινή επιβράβευση των κόπων μας. Υπήρχε και η περίπτωση ο ποτός να κατέληγε και σε συναγωνισμό πετάγματος **πετασιού** (χαρταετού), όπως το λέγαμε. Ο καλύτερος «αγωνιστικός χώρος» ήταν εκεί στις **Βουνάρες**[11] που είχε ανοιχτοσύνη και αέρα. Έρχονταν και άλλα παιδιά και υπήρχε έντονος ανταγωνισμός. Αν φυσούσε πολύ δυνατός άνεμος, μπορούσαμε να στείλουμε «γράμμα» στον ουρανό. Κόβαμε ένα κομμάτι χαρτόνι στο μέγεθος της παλάμης και, αφού το τρυπούσαμε στη μέση, το περνούσαμε από το σχοινί του χαρταετού. Ο αέρας το έσπρωχνε και το ανέβαζε σιγά-σιγά σχεδόν μέχρι εκεί που πετούσε ο χαρταετός. Έτσι λέγαμε ότι στέλλαμε «γράμματα» στον ουρανό!

5. ΤΟ ΜΑΖΕΜΑ ΤΩΝ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΩΝ

Από τα μέσα Οκτωβρίου η ενορία άλλαζε όψη και έσφυζε από ζωή. Τα λεωφορεία έφερναν πρωί πρωί τους εργάτες και τις εργάτριες από τα Κοκκινοχώρια, τα χωριά της Καρπασίας, ακόμη και από τη μακρινή Πιτσιλιά και έτσι τα περιβόλια γέμιζαν από κόσμο. Οι σκάλες στήνονταν, τα καλάθια και οι κοφίνες πηγαινοέρχονταν και άκουες χαρούμενες φωνές και τραγούδια ανάμεσα στις φυλλωσιές των δέντρων. Ο καθένας είχε τον δικό του λόγο για να είναι χαρούμενος. Πρώτος και καλύτερος ο περιβολάρης, που έβλεπε τους κόπους μιας ολόκληρης χρονιάς να έχουν αίσιο τέλος και έπειτα οι εργάτες, που επί τέλους, ήρθε η εποχή της συγκομιδής, για ν' αποκομίσουν λίγα χρήματα για τις οικογένειές τους.

Πριν από τη συγκομιδή ο περιβολάρης έπρεπε να προετοιμαστεί κατάλληλα. Πρώτα απ' όλα έπρεπε να ετοιμάσει τον χώρο αποθήκευσης των πορτοκαλιών, όπου θα φυλάγονταν μέχρι να έρθει το φορτηγό να τα παραλάβει. Όλα γίνονταν με συγκεκριμένες οδηγίες. Δεν επιτρεπόταν τα πορτοκάλια ή τα λεμόνια ν' αποθηκεύονται σε χώρο που το πάτωμα ήταν από χώμα. Επίσης, έπρεπε να τοποθετούν στα πλαϊνά τοιχώματα ύφασμα ή σακούλα, για να μην «τραυματίζονται» τα πορτοκάλια την ώρα που τα στοίβαζαν εκεί.

11. Περιοχή της ενορίας.

Έπειτα τα **καλαθουρούθκια**[12] και οι κοφίνες έπρεπε να φοδραριστούν με σακούλα, για να μην προκαλείται ζημιά κατά τη μεταφορά των καρπών.

Τα πορτοκάλια κόβονταν με ειδικά ψαλίδια, τα οποία έπρεπε να ελεγχθούν και να λαδωθούν. Οι εργάτες είχαν οδηγίες να κόβουν τον καρπό προσεκτικά, ακριβώς πάνω από τον ομφαλό, αφήνοντας όμως τη βάση του μίσχου πάνω στο πορτοκάλι. Επίσης έπρεπε να ελεγχθούν προσεκτικά και οι ξύλινες σκάλες, για να μην υπάρχει το ενδεχόμενο τραυματισμού.

Η βασική έγνοια των περιβολάρηδων ήταν σε ποιον να «δώσουν» τα πορτοκάλια. «Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα» που λέμε. Δεν υπήρχαν και πολλές επιλογές. Η μία, η σίγουρη, ήταν να τα δώσουν στη Συνεργατική ή σε άλλη ανάλογη εταιρεία, ώστε να έχουν το κεφάλι τους ήσυχο. Από την άλλη καραδοκούσαν οι έμποροι, οι οποίοι έδιναν μεν περισσότερα χρήματα, αλλά με περισσότερο ρίσκο. Υπήρχαν και ορισμένοι κηπουροί, οι οποίοι έδιναν ολόκληρη την παραγωγή τους στον έμπορο **του κουτουρού**[13] χωρίς καταμέτρηση. Ερχόταν ο έμπορος, έβλεπε την παραγωγή και συμφωνούσαν σε μια συνολική τιμή για όλα τα πορτοκάλια.

Η διάρκεια της συγκομιδής εξαρτιόταν από την έκταση του περιβολιού και ήταν συνήθως γύρω στις μία ή δύο εβδομάδες. Έπρεπε να γίνεται σε κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες, όταν δεν έβρεχε και όταν δεν είχε **νοδκιά** (νοτία-νοτιά), δηλαδή υγρασία στην

12. Τα μικρά καλάθια.
13. Από την Οθωμανική λέξη götürü, που σημαίνει χονδρικώς και κατ' επέκταση τυχαία, με το μάτι, χωρίς ιδιαίτερους υπολογισμούς.

ΤΟ ΜΑΖΕΜΑ ΤΩΝ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΔΑΜΟΥ

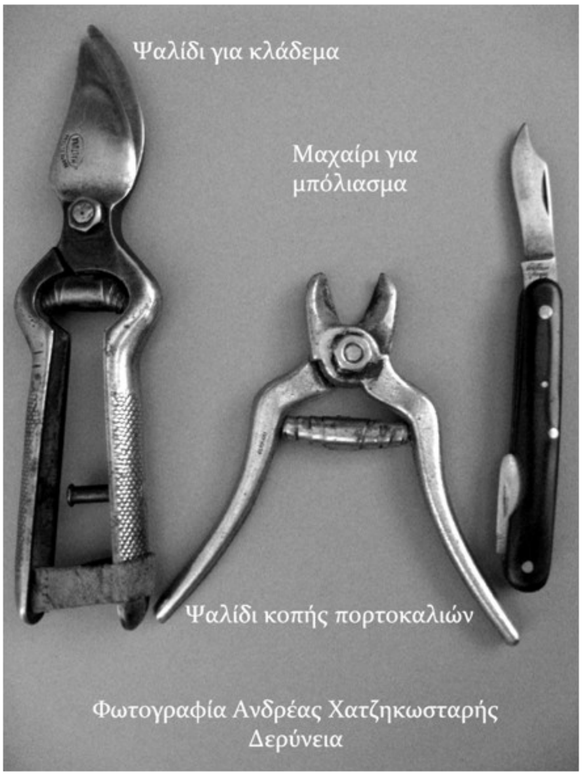
ατμόσφαιρα. Οι εργάτες γέμιζαν τα **καλαθουρούθκια** ή τα **ζεμπίλια**[14] τους και τα άδειαζαν μέσα στην κοφίνα, που συνήθως ήταν πάνω σ' ένα ψηλό σκαμνί, για να την φορτώνεται με ευκολία αυτός που είχε και το πιο δύσκολο έργο.

Αποκορύφωμα της όλης διαδικασίας ήταν η μέρα που θα ερχόταν το φορτηγό, για να γίνει η καταμέτρηση και η παραλαβή των καρπών. Στα παλιά χρόνια, μέχρι τη δεκαετία του 1930, τα πορτοκάλια τα φόρτωναν μέσα σε **κόφες**, δηλαδή κοφίνες. Μετά όμως είχαν ορίσει κανονισμούς και τα φόρτωναν μέσα σε κασόνια με λεία τοιχώματα.

Η σκηνή της καταμέτρησης των πορτοκαλιών είναι χαραγμένη ανεξίτηλα στη μνήμη πολλών από εμάς. Δύο εργάτριες γονάτιζαν μπροστά στη σωρό των πορτοκαλιών με ένα άδειο κασόνι ανάμεσά τους. Όταν έπαιρναν το «σύνθημα» άρχιζαν να τοποθετούν τα πορτοκάλια μέσα στο κασόνι ανά πέντε, πρώτα η μία και έπειτα η άλλη, φωνάζοντας δυνατά τον αριθμό της κάθε φοράς. Ένα, δύο, τρία. Στην πραγματικότητα όμως τα πορτοκάλια που έμπαιναν μέσα στο κασόνι ήταν πέντε, δέκα, δεκαπέντε και ούτω καθεξής. Δίπλα τους, «άγρυπνος φρουρός», ο **παραλήπτης**, ο οποίος είχε την ευθύνη να **σκαρτάρει**[15] τα μη εμπορεύσιμα πορτοκάλια. Όταν οι κοπέλες που μετρούσαν τα πορτοκάλια έφθαναν στον αριθμό εκατό, φώναζαν την λέξη **τάλια**[16]. Ένας άλλος που βρισκόταν εκεί, έμπιστος του περιβολάρη, σημείωνε κάπου με μια γραμμή την κάθε τάλια, που στην ουσία αντιπροσώπευε 500 πορτοκάλια. Το ίδιο έκανε και ο παραλήπτης. Θυμάμαι από την παιδική μου ηλικία, όταν ήμασταν παρόντες στην καταμέτρηση, παίρναμε ένα μεγάλο πορτοκάλι και κάθε φορά που φώναζαν τη λέξη τάλια καρφώναμε ένα σπιρτόξυλο ή κάναμε ένα χάραγμα πάνω σ' αυτό, για να ξέρουμε ότι δεν μας «γέλασε» ο παραλήπτης. Σε τελική ανάλυση κάθε δύο τάλιες αντιστοιχούσαν με μία χιλιάδα πορτοκάλια και μ' αυτό τον τρόπο γνωρίζαμε κάθε φορά πόσα δίναμε στον παραλήπτη.

14. Από την Περσική λέξη «zambil», που είναι το μικρό κοφίνι πλεγμένο από καλάμια.
15. Από την ιταλική λέξη «scarto», που σημαίνει απόβλητο.
16. Πολύς κόπος έγινε για να βρεθεί η ετυμολογία της λέξης «τάλια». Στην αρχή υπέθεσα ότι επρόκειτο περί αριθμού. Τελικά βρέθηκε ότι προέρχεται από την Ιταλική λέξη «taglia», που σημαίνει τομή, κόψιμο. Αυτό μου θύμισε το χάραγμα που κάναμε στο πορτοκάλι, κάθε φορά που φώναζαν τη λέξη αυτή.

6. ΤΟ ΚΟΠΡΙΣΜΑ, ΤΟ ΤΣΑΠΙΣΜΑ, ΤΟ ΛΑΚΑΝΩΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΛΑΔΕΜΑ

Μετά το κόψιμο των πορτοκαλιών και των άλλων εσπεριδοειδών άφηναν για λίγο χρονικό διάστημα τα δέντρα να ηρεμήσουν και ένας νέος κύκλος φροντίδας άρχιζε για το περιβόλι. Αυτό προϋπόθετε νέους κόπους και νέα βάσανα. Ο περιβολάρης πρώτα πρώτα έπρεπε να το **κοπρίσει**. Συνήθως η εργασία αυτή γινόταν τον Γενάρη, ώστε με τη βοήθεια της βροχής το κόπρι ν' απορροφάται καλύτερα. Τα λιπάσματα τελευταίως εμφανίστηκαν. Ο Μιχάλης Χατζηχαραλάμπους, που γεννήθηκε το 1919, θυμόταν: «Το κόπρι που χρησιμοποιούσαμε προερχόταν από τις αίγες. Πρώτα το έφερναν με τις γκαμήλες, μια σακούλα από τη μια και μια σακούλα από την άλλη. Για να το πληρώσουμε το μετρούσαν με την "καμηλιά" και αργότερα με τον "ντενεκέ". Το αγοράζαμε από χωριά που είχαν αίγες. Μια φορά πήγα μέχρι και το Πρασκειό για να αγοράσω». Ένας από τους Άι-Μεμνίτες, που είχαν φορτηγό και μετέφεραν κόπρι, ήταν ο Χριστοφής Παύλου, που εργαζόταν και στην εμπορία Εσπεριδοειδών. Η κόρη του η Νίτσα θυμάται ότι μετέφερε το κόπρι από την Αχερίτου, τη Λύση και το Αυγόρου. Η διασπορά του μέσα στις λακάνες δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Πάλι έπρεπε να υποφέρει η μέση του περιβολάρη, που φορτωνόταν την κοφίνα και την πήγαινε μέχρι την τελευταία πορτοκαλιά. Υπήρχαν ορισμένοι που, για ευκολία τους, το έβαζαν μέσα στον πετροκατεβάτη, για να το μεταφέρει το νερό, αλλά δεν το θεωρούσαν ως την καλύτερη λύση.

Αρχές Μαρτίου ξεκινούσε η πιο δύσκολη δουλειά και αυτή δεν ήταν άλλη από το τσάπισμα και το λακάνωμα. Το τσάπισμα άρχιζε, όταν το χώμα στέγνωνε από την υγρασία του χειμώνα[17]. Μετά έπρεπε ν' ανανεωθούν οι λακάνες των δέντρων, ούτως ώστε να είναι έτοιμες για το νέο πότισμα. Σ' αυτή την περίπτωση, όσο εργατικός και καλοπροαίρετος να ήταν ο περιβολάρης, δεν θα μπορούσε ν' αντεπεξέλθει χωρίς βοήθεια, για να λακανωθεί ολόκληρο το περιβόλι. Ήταν μια περίοδος κατά την οποία η ενορία «φιλοξενούσε» αρκετούς εργάτες που έψαχναν για εργασία.

Αργότερα εμφανίστηκαν τα μηχανήματα που ευκόλυναν τη ζωή. Το μόνο μηχάνημα που υπήρχε τη δεκαετία του 1950 ήταν ένα μικρό χειροκίνητο τρακτέρ, με δύο μακριά χερούλια, κάτι σαν τα τιμόνια μιας «μοτόρας». Από κάτω διέθετε περιστρεφόμενες λεπίδες που όργωναν το χώμα, αλλά και αυτό ήταν πολυτέλεια.

17. «Όταν έλειφκε η δροσιά από το χώμα», σύμφωνα με την ακριβή έκφραση του Νίκου Τζιωρτζή.

Το κλάδεμα των εσπεριδοειδών είχε τη δική του φιλοσοφία. Δεν αποσκοπούσε μόνο στο να δώσει στα δένδρα το ωραίο τους κυπελλοειδές σχήμα, αλλά και για να τα προστατεύει από του να γίνονται εύκολη «λεία» των ασθενειών. Επιπλέον, έπρεπε να κλαδεύονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν ν' αναπνέουν καλύτερα, αυξάνοντας έτσι την καρποφορία. Πρώτα απ' όλα αφαιρούνταν τα ξερά κλαδιά, όπως και αυτά που το ένα «έμπαινε» μέσα στο άλλο. Ο περιβολάρης θα αποφάσιζε ποιο από τα δύο έπρεπε να κοπεί. Το εσωτερικό του «κυπέλλου», του κυρίως όγκου του φυλλώματος, φρόντιζαν να είναι κενό. Μ' αυτή τη διαμόρφωση ο περιβολάρης είχε την ευχέρεια, πατώντας στο **διχάλι**[18] του κυρίως κορμού να μπορεί να εργάζεται μέσα στο εσωτερικό του δέντρου. Το κενό αυτό ήταν βοηθητικό για το ψέκασμα, το κλάδεμα, ακόμη και για την τοποθέτηση εντομοπαγίδων.

Το συντηρητικό κλάδεμα των λεμονόδεντρων γινόταν προς τα τέλη του χειμώνα. Την άνοιξη όμως ο περιβολάρης έπρεπε ν' αφαιρεί τους ονομαζόμενους **λαίμαργους** βλαστούς. Αυτοί είναι φρέσκα παρακλάδια, που ανοίγουν μέσα στην άνοιξη και αναπτύσσονται κυρίως σε «ανεπιθύμητες» περιοχές του κορμού. Έπρεπε να τους αφαιρούν, διότι, όπως έλεγαν οι γεωπόνοι, μεγάλωναν σε βάρος του δέντρου, χωρίς να προσφέρουν τίποτα ωφέλιμο σ' αυτό.

7. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΟΦΟΡΙΑΣ

Τέλη Μαρτίου, αρχές Απριλίου και η ενορία του Αγίου Μέμνονος μεταμορφωνόταν σ' έναν επίγειο παράδεισο. Οι πορτοκαλιές έβγαζαν τα καινούργια τους ακηλίδωτα φύλλα και ταυτόχρονα μεταμορφώνονταν σε «νυφούλες», προσφέροντας το μεγαλύτερο υπερθέαμα της άνοιξης. Αν ανέβαινες κάπου ψηλά, θα απολάμβανες ένα ολόασπρο πέπλο, ως που έφτανε το μάτι σου. Δεν χόρταινες να βλέπεις τις ολόανθες πορτοκαλιές και να μυρίζεσαι το μεθυστικό τους άρωμα, που αναζωογονούσε όλη σου την ύπαρξη. Για δεκαπέντε τόσες μέρες ο ουρανός έσμιγε με τη γη. Συνήθως, η περίοδος της ανθοφορίας συνέπιπτε με τις Άγιες μέρες του Πάσχα και έτσι μέσα από την αναγέννηση της φύσης ζούσαμε και τη νίκη πάνω στον θάνατο μέσω της Ανάστασης. Οι κοπέλες που αναπαράσταιναν τις Μυροφόρες κρατούσαν μυροδόχο με ανθόνερο από τους ανθούς της κιτρομηλιάς.

Τα συναισθήματα αυτά δεν τα νιώθαμε μόνο εμείς, αλλά και όσοι ξένοι επισκέπτονταν τους κήπους της ενορίας μας. Υπήρχε και ένας ιδιαίτερος λόγος για τη μεγάλη προσέλευση κόσμου στον Άγιο Μέμνονα αυτές τις μέρες και δεν ήταν άλλος από το περίφημο πανηγύρι της Ελιάς, που πραγματοποιείτο την Κυριακή των Βαΐων, αλλά κρατούσε σχεδόν ολόκληρη την εβδομάδα. Εξ άλλου πολλοί Βαρωσιώτες θυμούνται ακόμη ότι αυτή την εποχή έπαιρναν τα αυτοκίνητά τους τα βράδια και περιόδευαν στις γειτονιές της ενορίας, για να απολαύσουν την ευωδία των ανθισμένων πορτοκαλιών.

18. Από τη Δωρική λέξη «δί- χάλος» αντί «δί- χηλος», που σημαίνει «με δύο χηλάς» (οι οπλές του αλόγου), αλλά σημαίνει και τις προεξοχές ή προεκτάσεις.

Φυσικά τα περιβόλια απλώνονταν σ' όλη την επικράτεια της Αμμοχώστου, όμως η μεγαλύτερη έκτασή τους ήταν στον Άγιο Μέμνονα. Από την εποχή που άρχισαν να εμφανίζονται δειλά δειλά οι πρώτοι τουρίστες στο Βαρώσι, οι ξεναγοί θεωρούσαν ως υποχρέωσή τους, ιδιαίτερα αυτή την εποχή, να τους ξεναγούν μέχρι τα περιβόλια του Αγίου Μέμνονος. Η εφημερίδα *ΠΡΩΙΝΗ, 20/4/1935* έγραψε ότι την Πέμπτη, 18 Απριλίου 1935 είχαν αφιχθεί 450 τουρίστες στο λιμάνι της Αμμοχώστου με το Αμερικανικό υπερωκεάνιο «Ατλαντίς». Μετά από την ξενάγηση που πραγματοποίησαν στα αρχαία της Σαλαμίνας, τους οδήγησαν επίσης και στους κήπους του Αγίου Μέμνονος, όπου δίπλα καταγράφονται οι εντυπώσεις τους.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΑΙ ΕΙΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ

ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ 18 Ἀπριλίου. (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).

Σήμερον ἔφθασεν ἐν τῷ λιμένι Ἀμμοχώστου τὸ Ἀμερικανικὸν ὑπερωκ. «Ἀτλαντίς» φέρον 450 περιηγητάς, οἱ ὁποῖοι ἐξέδραμον εἰς τὴν Σαλαμῖνα ὅπου ὁ κ. Μογάπγαπ θὰ κάμῃ πρὸς αὐτοὺς σχετικὴν ἀρχαιολογικὴν ὁμιλίαν. Μερικοὶ ἐπεσκέφθησαν τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἀμμοχώστου.

Ὅλοι ἔμειναν ἰδιαιτέρως καταγοητευμένοι, ὅταν ἐπεσκέφθησαν τὸν ἅγιον Μέμνωνα μὲ τοὺς ἐξαισίους κήπους καὶ τές ὁλάνθιστες πορτοκαλλιὲς ποῦ μοσχοβολοῦν μὲ τοὺς ἀνθούς των.

Λίγες μέρες μετά την ανθοφορία ένα άσπρο χαλί άρχιζε να σχηματίζεται μέσα στις λακάνες. Οι μέλισσες έτρεχαν από τον ένα ανθό στον άλλο, για να επωφεληθούν όσο το δυνατό περισσότερο. Μας είχαν μάθει να μην κάνουμε απότομες κινήσεις, για να μην μας επιτίθενται, αλλά δεν αποφεύγαμε τα τσιμπήματά τους. Αφού μας έβγαζαν ο κεντρί, αν αυτό είχε ξεκολλήσει από τη μέλισσα ή τη σφήκα, τρέχαμε να κάνουμε τα γιατροσόφια της εποχής. Σκάβαμε ένα μικρό **λούκκο** στο έδαφος, για να μπορεί να χωρεί μέσα το πρησμένο μας δάκτυλο. Ρίχναμε μέσα ξύδι και αφήναμε το δάκτυλο εκεί για μερικά λεπτά. Δεν γνωρίζω αν αυτό το γιατροσόφι έχει ιατρική εξήγηση, αλλά τουλάχιστον ψυχολογικά επενεργούσε θετικά.

Αυτή ήταν και η εποχή που οι νοικοκυρές κατασκεύαζαν το ανθόνερο. Η Χριστίνα Μιχαηλά, νύφη στον Άγιο Μέμνονα, σύζυγος του Γιώρκου Χατζηχαραλάμπους, είπε ότι προτιμούσαν κυρίως τους ανθούς της κιτρομηλιάς. Άπλωναν σεντόνια κάτω από τα δέντρα, τα έσειαν και μάζευαν τους ανθούς που έπεφταν. Μια άλλη νύφη στον Άγιο Μέμνονα, η Αύρα Μαυρομιχάλη, σύζυγος του Κώστα Αρέστη, στο βιβλίο της αφηγείται[19]: «Την άνοιξη, όταν άνθιζαν τα δένδρα, έρχονταν οι κοπέλες για να μαζέψουν τους ανθούς για το ανθόνερο, κυρίως από τις κιτρομηλιές που είχαμε στην άκρη του περιβολιού για "φραμό" και έβγαζα το ξακουστό ανθόνερο της κιτρομηλιάς. Βάζαμε το κόσκινο κάτω από τα κλαδιά και λουβούσαμε τους ανθούς και γεμίζαμε τα κοφίνια. Είχαμε ένα **λαμπίκκο**[20] και απόσταζα το ωραίο ανθόνερο σε μπουκάλες».

19. Αύρας Μαυρομιχάλη Αρέστη, «Θύμησες από τη ζωή μου», σελ.66
20. Είδος αποστακτήρα.

8. ΤΑ «ΒΕΡΚΑ[21]» - ΞΟΒΕΡΓΑ

Κατασκευή ξόβεργων από την οικογένεια Χατζημιχαήλ Παπαδόπουλου

Μια παραδοσιακή ασχολία των γονιών μας, στην οποία συμμετείχαμε και εμείς, ήταν τα **βερκά** ή ξόβεργα[22] τα οποία κατασκευάζαμε από μικρές ξύλινες βέργες που τις επιστρώναμε με μια κολλώδη ουσία, τη **μίξα**[23]. Τα βερκά τα «έστηναν» (τοποθετούσαν) πάνω στα δέντρα, για να «πιάνουν» (θηρεύουν) πουλιά, τα οποία έρχονταν, για να φάνε σύκα, **μερσινόκοκκα** (οι καρποί της μυρτιάς) ή ακόμη και τις μέλισσες. Τα θεωρούσαν εξαιρετικό μεζέ και σε καιρούς χαλεπούς, όταν υπήρχε πείνα και στέρηση, ήταν κάτι σαν θεόσταλτο δώρο. Εξάλλου, από τη φύση του ο άνθρωπος, για να επιβιώνει ανέκαθεν ήταν κυνηγός. Οι Άι-Μεμνίτες δεν εμπορεύονταν τις συκαλλίδες (αμπελοπούλια), αλλά τις «έπιαναν» για οικογενειακή «κατανάλωση».

Για να κατασκευάσουμε τα ξόβεργα, χρησιμοποιούσαμε τις **βίτσες** (βέργες) και τη μίξα, που υπήρχαν και τα δύο άφθονα στην ενορία. Ήταν **γιώρκιν**[24] μας που λέμε. Οι βίτσες ή τα βιτσιά έπρεπε να είχαν την ιδιότητα να είναι ανθεκτικά και ευλύγιστα, για να μην σπάζουν κατά τη χρήση τους. Ο Νίκος Τζιωρτζής μας ενημερώνει ότι οι καλύτερες βίτσες ήταν από τα κλαδιά της άγριας ελιάς, αλλά, επειδή εμείς δεν είχαμε τέτοια δέντρα, επιλέγαμε κλωνιά της **ροφκιάς** (ροδιάς), που ήταν εξίσου καλά. Έπρεπε να είχαν μήκος

21. Από τη Λατινική λέξη verga, που σημαίνει μικρή βέργα.
22. Για την συγγραφή του κεφαλαίου αυτού είχα τη σημαντική συμβολή του ενορίτη μας Νίκου Τζιωρτζή.
23. Η επιστημονική της ονομασία είναι Cordia Myxa.
24. Δική μας γεωργική παραγωγή.

τρεις πιθαμές και τέσσερα δάκτυλα, δηλαδή γύρω στα 75 εκατοστά. Ο Τάκης Φαφουρτής μας πληροφορεί ότι εκτός από βίτσες της ροφκιάς, που έπρεπε να ήταν φρέσκιες, μερικοί χρησιμοποιούσαν της ελιάς, της μηλιάς ακόμη και της κυδωνιάς. Μας εξήγησε ότι τις δένανε μαζί και της βάζανε στον ήλιο, για να ξεραθούν καλά και να παραμένουν ίσιες.

Η ονομαζόμενη «μίξα» είναι ο καρπός ενός δέντρου που ονομάζεται «ιξός», δηλαδή οξιά. Οι καρποί της πριν «ψηθούν» (ωριμάσουν) μοιάζουν με πράσινα κεράσια, μετά όμως αποκτούν κιτρινορόζ χρώμα, οπότε και είναι έτοιμοι προς χρήση. Μέσα στη γυαλιστερή φλούδα τους υπάρχει μια κολλώδης υγρή ουσία, γύρω από την **κοκκώνα**[25], την οποίαν επίσης ονομάζουμε «μίξα». Όπως είδαμε πιο πάνω, σε κάθε περιβόλι υπήρχαν φυτεμένα και μερικά δέντρα μιξιάς.

Τα βερκά τα κατασκευάζαμε, αφού επεξεργαζόμασταν αυτή την κολλώδη ουσία, που την επιστρώναμε στα βιτσιά. Υπάρχουν δύο είδη βερκών, ανάλογα με τον τρόπο κατασκευής τους, τα **πολυπρόσωπα** και τα **μονοπρόσωπα**, που ονομάζονται και χτυπητά.

Τα **πολυπρόσωπα** βερκά ονομάζονται έτσι, διότι χρειάζονταν αρκετές στρώσεις (πρόσωπα) από τον κολλώδη αφρό, περίπου έξι ή επτά, σε διαφορετικές μέρες. Ο κατασκευαστής, ας τον ονομάζουμε χαριτολογώντας «μιξαδόρο», ανακάτευε τη μίξα μέσα σε μια ξύλινη σκάφη, το **βουρνί**, παρόμοια μ' εκείνην που ζύμωναν το ψωμί. Πρώτα όμως παίρναμε εντολή ν' απλώσουμε τα κλωνιά με τους καρπούς της μίξας πάνω σε σακούλες ή ρούχο, έξω στον ήλιο, για να ζεσταθούν, διότι έτσι θα έσπαζαν πιο εύκολα και η κολλώδης ουσία θα ήταν πιο ρευστή.

Αφού λοιπόν ο «μιξαδόρος» έδινε το σύνθημα, μαζευόμασταν εμείς τα παιδιά και καθόμασταν γύρω από τη σκάφη, ενώ αυτός βρισκόταν στο προσκέφαλό της. Παίρναμε έναν-έναν τους καρπούς της μίξας, που όπως είπαμε έχει το μέγεθος κερασιού, τον πιέζαμε στη μια άκρη για να **σπουρτίσει**[26] και τον πετάγαμε όπως ήταν, με τη φλούδα, μέσα στη σκάφη. Ο μιξαδόρος πρόσθετε ζεστό νερό και άρχιζε ν' αναδεύει το μίγμα με κυκλικές κινήσεις των χεριών, για να κάνει όσο το δυνατό περισσότερο αφρό. Προς το τέλος της διαδικασίας, όταν ήταν σχεδόν έτοιμος ο **οξιός** (το αφρισμένο μίγμα), πρόσθετε μισό ποτήρι μέλι[27].

Μετά, μας καλούσε να του παίρνουμε τις βίτσες, μία σε κάθε χέρι και τις άλειφε με τον οξιό από πάνω προς τα κάτω. Ακολούθως τις ακουμπούσαμε πάνω σ' ένα στενόμακρο ξύλο, που βρισκόταν κατά μήκος ενός τοίχου που τον έβλεπε ο ήλιος, για να στεγνώσουν. Υπήρχαν και ορισμένοι που τα στερέωναν σε καλαμωτές δηλαδή μέσα στις τρύπες

25. Από την αρχαία Ελληνική λέξη «κόκκων», που σημαίνει κουκούτσι του ροδιού.
26. Πολύ εκφραστική λέξη. Από τη λατινική «spurt», που σημαίνει αναβλύζω. Στην προκειμένη περίπτωση περικλείει τρεις έννοιες: σπάζει, υπό πίεση και ξεπετάγεται.
27. Ο γείτονάς μου, ο Ανδρέας Σωκράτους ή ο Άντρος της Αννούς, όπως τον αποκαλούσαμε, μου «εκμυστηρεύτηκε», μετά, στην προσφυγιά, ότι λυπόταν που έβλεπε τόσο μέλι να πηγαίνει άδικα, αντί να βρίσκεται πάνω σε μια «κόρτα», φέτα, ψωμί.

των καλαμιών, που τα έμπηγαν στο έδαφος. Όταν στέγνωναν τα βιτσιά και **μαρμάρωναν,** δηλαδή όταν ο «μιξαδόρος» καταλάβαινε ότι η άσπρη κρούστα που σχηματιζόταν πάνω τους δεν κολλούσε, έπρεπε να τα **σβήσει.** Διέλυε λίγο μέλι σε νερό ή οξιό και μ' αυτό άλειφε ξανά τα βερκά από πάνω μέχρι κάτω. Η διαδικασία αυτή ήταν πιο σύντομη και μπορούσε να την κάνει μόνον μ' έναν από εμάς. Μ' αυτό τον τρόπο κατάφερνε να **ποκάτσει** (να καθίσει) τον αφρό, ώστε να ενσωματωθεί η καινούργια στρώση πάνω στην παλιά. Νοείται ότι, μετά το σβήσιμο, τα βερκά αποχτούσαν την ιδιότητα να κολλούν. Η όλη διαδικασία επαναλαμβανόταν έξι ή επτά φορές, μέχρις ότου αποχτούσαν το επιθυμητό πάχος και την ιδιότητα να κολλούν πάνω σ' αυτά τα πουλιά.

Ο άλλος τύπος κατασκευής των βερκών ήταν τα **μονοπρόσωπα,** που ονομάζονται και χτυπητά ή μονοημερίτικα. Η διαδικασία γι' αυτά ήταν σαφώς δυσκολότερη. Σ' αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούσαμε μόνο το κολλώδες υγρό του καρπού, που το βγάζαμε μαζί με την κοκκώνα, με ειδικό τρόπο. Γι' αυτό ο «μιξαδόρος» έπρεπε προηγουμένως να ετοιμάσει τα «εργαλεία» που θα χρησιμοποιούσαμε. Έκοβε μερικά καλάμια μηκους 80 εκατοστών και στην άκρη τους σχημάτιζε ένα διχάλι, με τη βοήθεια του οποίου θα διαχωρίζαμε το εσωτερικό μέρος του καρπού από τη φλούδα. Δηλαδή, μ' αυτή τη μέθοδο κατασκευής των βερκών, δεν πετάγαμε μέσα στη σκάφη όλον τον καρπό, παρά μόνον την κοκκώνα με το κολλώδες μέρος της, που την περιστοιχίζει.

Όταν μας καλούσε «επί το έργον», καθόμασταν σταυροπόδι γύρω από τη σκάφη, κρατώντας ο καθένας το δικό του καλάμι. Η μία άκρη του στερεωνόταν μέσα στα πόδια μας, ενώ η άλλη ακουμπούσε στο χείλος της σκάφης, με το διχάλι να «βλέπει» μέσα σ' αυτήν. Παίρναμε τον ώριμο καρπό, που είχε ζεσταθεί προηγουμένως στον ήλιο, τον σπουρτούσαμε και τον περνούσαμε από το διχάλι του καλαμιού κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η κοκκώνα με τη μίξα να πέφτουν μέσα στη σκάφη. Τη φλούδα, που παρέμενε στο χέρι μας, την πετάγαμε δίπλα. Αφού σπάζαμε την κατάλληλη ποσότητα, ο «μιξαδόρος» πρόσθετε ελάχιστο νερό ή μισό ποτήρι μέλι και τότε άρχιζε να χτυπά το μίγμα στον πάτο της λεκάνης, για δέκα περίπου λεπτά, μέχρι ν' ασπρίσει και να γίνει μια ομοιόμορφη ελαστική μάζα. Ο ήχος από το χτύπημα των κοκκώνων πάνω στο ξύλο της σκάφης βρίσκεται ακόμη στον μακρύ κατάλογο των παιδικών μας αναμνήσεων.

Όταν ο οξιός αποκτούσε την ποιότητα που έπρεπε, ο «μιξαδόρος» μας καλούσε να του πάρουμε τις βίτσες, αυτή τη φορά μία προς μία, οπότε και άρχιζε την επικάλυψη μ' αυτή τη «γόμμα». Εμείς έπρεπε να του περιστρέφουμε σιγά-σιγά το βερκί, για να μπορεί αυτός να το επικαλύπτει από πάνω μέχρι κάτω, δείχνοντας ιδιαίτερη φροντίδα και μαεστρία, ώστε να υπάρχει συνέχεια και να μην διακόπτεται η επικάλυψη με τη «γόμμα».

Όταν τελείωνε την περιστροφική επικάλυψη, τα παίρναμε και τα ακουμπούσαμε πάλι κατά μήκος του τοίχου που τον «έβλεπε» ο ήλιος, για να στεγνώσουν. Νοείται ότι πάνω στα βερκά εξακολουθούσαν να υπάρχουν διάσπαρτες οι κοκκώνες που βρίσκονταν μέσα στο μίγμα. Η αφαίρεσή τους γινόταν αργότερα με φυγοκέντρηση. Όταν στέγνωναν, μας

καλούσε πάλι και του τα παίρναμε ένα ένα, εκεί που υπήρχε ένα άδειο βαρέλι. Αφού έπαιρνε το βερκί στα χέρια του, το περιέστρεφε με δύναμη μέσα στις παλάμες του, ούτως ώστε οι κοκκώνες εκτινάσσονταν και κολλούσαν στο εσωτερικό του βαρελιού.

Για τη μεταφορά των βερκών στον τόπο που θα τα «έστηναν» χρησιμοποιούσαν δύο τρόπους. Συνήθως τα μονοπρόσωπα τα κολλούσαν μεταξύ τους, για να κάμουν τις γνωστές **μάτσες**, δεσμίδες, τις οποίες έβαζαν μέσα στην **κουκκουρκά**[28], μακρουλό κοφίνι πλεγμένο από καλάμια. Η κουκκουρκά έχει τέσσερεις θήκες που χωρούν μια μάτσα των εικοσιπέντε βερκών η κάθε μια. Ο άλλος τρόπος ήταν να στερεώνουν τα βερκά όρθια, ένα ένα, στο εσωτερικό μιας κοφίνας. Η κουκκουρκά με τις μάτσες είχε το πλεονέκτημα της εύκολης μεταφοράς και του στησίματος πάνω στα δέντρα χωρίς να χρειάζεται κάποιος βοηθός. Την ώρα όμως που ο «κυνηγός» τα «έστηνε», δηλαδή όταν επέλεγε ορισμένα σημεία πάνω στο δέντρο για να τα τοποθετήσει, τα ξεχώριζε ένα ένα με το μαχαίρι, με αποτέλεσμα να χαλά η ομοιογένεια και η ομοιομορφία τους. Τα άλλα, τα πολυπρόσωπα, επειδή τα κολλούσαν όρθια στο εσωτερικό της κοφίνας, παρέμεναν ωραία και ανέπαφα. Για να τα στήσουν όμως, χρειαζόταν τουλάχιστο ακόμη ένα πρόσωπο, για να τα ξεκολλά και να τα δίνει σ’ αυτόν που βρισκόταν πάνω στο δέντρο.

Τελικά ποια ήταν η βασική διαφορά τους; Τα μονοπρόσωπα ήταν πιο δύσκολα στην κατασκευή αλλά μπορούσες να τα «στήσεις» αμέσως. Τα πολυπρόσωπα χρειάζονταν περισσότερο χρόνο, όμως είχαν καλύτερα αποτελέσματα. Δεν είχαν εξογκώματα και γενικά είχαν και καλύτερη εμφάνιση.

Ο Νίκος Τζιωρτζής, του οποίου η κουκκουρκά φαίνεται δίπλα, θυμάται: «Τα βερκά τα στήναμε κυρίως πάνω στις συκιές, για να πιάνουμε αμπεροπούλια. Επειδή καταλάβαμε ότι πηδώντας από τον ένα κλώνο στον άλλο προκαλούσαμε ζημιά στο δέντρο, αποφασίσαμε να στερεώσουμε στη βάση των κλαδιών πλατιά στενόμακρα ξύλα, σανίδες (τσάππες), για να περπατάμε πάνω σ’ αυτές. Μ’ αυτό τον τρόπο δεν προκαλούσαμε πλέον ζημιά στις συκιές. Ξεκινούσαμε να τα στήνουμε κατά τις τρεις μετά τα μεσάνυχτα, πριν χαράξει. Πηγαίναμε με παρέα για να έχουμε βοήθεια. Παίρναμε μαζί μας τις κοφίνες με τα βερκά και τα κλεφτοφάναρα, για να βλέπουμε. Συνήθως ένας έμενε κάτω και έδινε τα βερκά σ’ αυτούς που ήταν πάνω στο δέντρο. Δεν τα τοποθετούσαμε πιο νωρίς, διότι με την υγρασία δεν θα κολλούσαν. Τα πουλιά έρχονταν με το χάραμα, για να βρουν φαγητό και τους άρεσαν ιδιαίτερα τα σύκα. Μετρούσαμε τη «σοδειά» με τις ντουζίνες. Η πρώτη “φουρνιά”, όσο ήταν ακόμη σκοτάδι, ήταν και η πιο παραγωγική. Όσο ξημέρωνε η ποσότητα έπεφτε».

28. Από τη λέξη «κούκκουρος», που σημαίνει κατάξερος, αλλά δεν βρέθηκε η ετυμολογία της.

Ο Τάκης Φαφουρής θυμάται: «Τα μονοπρόσωπα δεν ήταν και τόσο καλά για τα αμπελοπούλια. Υπήρχε ο κίνδυνος να τα καταλάβουν, γι' αυτό χρειαζόταν να τα καινουργιώνουμε συχνά. Συνήθως (τα μονοπρόσωπα) τα χρησιμοποιούσαμε για τα μεγάλα πουλιά, τα τρυγόνια και τους μελισσοφάγους, τους οποίους "πιάναμε" με τις **καλαμίες**. Πηγαίναμε εκεί που ήταν οι φραμοί, βάζαμε το βερκί στην άκρη του καλαμιού και το υψώναμε λίγο λοξά, για να ξεγελαστεί το πουλί και να καθίσει πάνω».

9. Η ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΩΝ ΑΣΘΕΝΕΙΩΝ

Οι φυτικές ασθένειες που ταλαιπωρούσαν τα εσπεριδοειδή, την εποχή των γονιών μας, ήταν κυρίως η ψώρα και η μεσογειακή μύγα. Πριν ακόμη εμφανιστούν τα φυτοφάρμακα, το ισχυρότερο μέσον που είχε στα χέρια του ένας περιβολάρης ήταν το θειάφι, η γνωστή κίτρινη σκόνη. Για την εφαρμογή της χρησιμοποιούσαν τον θειαφιστήρα, ένα μηχάνημα που έστελλε με πίεση τη σκόνη μέσα στις φυλλωσιές των δέντρων. Ο παλαιότερος ήταν αυτός που έμοιαζε με φυσερό, ενώ ο «νεότερος» ήταν του ώμου. Είχε μια μικρή στενόμακρη θήκη για το θειάφι και ένα μηχανισμό με χερούλι, το οποίο περιέστρεφαν όπως το πατίδι (πετάλι) του ποδηλάτου. Ο μηχανισμός κατέληγε σε ένα σωλήνα, όπως της ηλεκτρικής σκούπας. Όταν ο περιβολάρης περιέστρεφε με το χέρι του τον μηχανισμό, από την άκρη του σωλήνα έβγαινε το θειάφι με πίεση και περιέλουζε τα δέντρα.

Για τη μεσογειακή μύγα χρησιμοποιούσαν, εκτός από δολωματικούς ψεκασμούς και εντομοπαγίδες, οι οποίες ήταν σαν στρογγυλές μικρές γυάλινες φιάλες, πιεσμένες στους πόλους, με το κάτω μέρος τους αναδιπλωμένο, ώστε να μπορούν να συγκρατούν ένα ειδικό υγρό που είχε έντονη μυρωδιά, η οποία «τραβούσε» τις μύγες. Αυτές έμπαιναν μέσα στη φιάλη, από μια είσοδο που υπήρχε από κάτω, αλλά μετά παγιδεύονταν και δεν μπορούσαν να βρουν την έξοδο, οπότε στο τέλος πνίγονταν μέσα στο υγρό.

Τι να χρησιμοποιούσαν όμως μέσα; Μερικοί περιβολάρηδες έδωσαν τη «συνταγή» με την οποίαν παρασκεύαζαν αυτό το υγρό. Μας είπαν ότι έβαζαν πίτουρα να φουσκώσουν μέχρι να ξινίσουν, τα **κούλιαζαν** (σούρωναν) και έπαιρναν το ζουμί που «τραβούσε» τις μύγες. Πάντως, ό,τι και να ήταν, είχε απαίσια μυρωδιά. Όμως ήταν οικολογικό με πολύ καλά αποτελέσματα. Οι γυάλινες αυτές εντομοπαγίδες δεν χρησιμοποιούνται πλέον, διότι έχουν αντικατασταθεί από πλαστικές. Όσες απέμειναν από την παλιά εποχή έχουν συλλεκτική αξία, η οποία ανέρχεται μέχρι και τα 400 δολάρια!

10. ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΜΑΣ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ

Με τα παιδικά μας μάτια βλέπαμε το περιβόλι με την πυκνή βλάστηση σαν μια ζούγκλα, χωρίς να έχει όμως θηρία. Τα μόνα «άγρια ζώα» που συναντούσαμε ήταν οι **κουρκουτάδες**[29], **οι αλιζαύρες**[30], **οι κατσόσιοιροι**[31], κάτι μεγάλες ποντίκες, που, όταν κινδύνευαν, είχαν την ικανότητα να **στραπηδούν**, να πετάγονται δηλαδή από δέντρο σε δέντρο, οι ανατριχιαστικές **ταραντούλες**[32], κανένας δρόπης και μερικά μαύρα φίδια, που μάλλον καλό έκαναν παρά κακό. Οι σκαντζόχοιροι φώλιαζαν μέσα στους φραμούς και τους καλαμιώνες. Ήταν πάρα πολλοί λόγω της φύσης της ενορίας και μερικοί ισχυρίζονταν ότι το κρέας τους ήταν εξαιρετικό, παρόμοιο μ' αυτό του κουνελιού. Μάλλον θα τους δοκίμασαν επί εποχής παγκοσμίων πολέμων! Είχαμε και τους **δακκανομούττες**[33], δηλαδή χαμαιλέοντες, που είχαν την εξαιρετική ικανότητα ν' αλλάζουν χρώματα και να προσαρμόζονται σύμφωνα με το περιβάλλον. Τους εντοπίζαμε μόνον όταν τους βλέπαμε κάτω στο έδαφος με εκείνο το χαρακτηριστικό κουνιστό τους βάδισμα. Πάντα είχαμε την απορία πώς γίνεται, με τόσο αργό περπάτημα, να μπορούσαν να προλάβουν να δαγκώσουν τη μύτη μας. Βασικά, ο μεγαλύτερός μας κίνδυνος ήταν οι μέλισσες και οι σφήκες, αφού μας «φιλοδωρούσαν» μ' αρκετά τσιμπήματα.

Περί τα τέλη του καλοκαιριού, αρχές φθινοπώρου, παίζαμε τον **πορτοκκαλοπόλεμο**. Όσο περνούσε ο καιρός και τα πορτοκάλια μεγάλωναν, ορισμένα από αυτά κιτρίνιζαν και έπεφταν μέσα στις λακάνες. Άρα είχαμε την πρώτη ύλη άφθονη. Χωριζόμασταν σε δύο ομάδες και σκάβαμε «ορύγματα» με τέτοιο τρόπο, ώστε να ήμασταν απυρόβλητοι από ευθυτενή τροχιά. Ακολούθως, γυρίζαμε τις λακάνες, μαζεύαμε τα «πολεμοφόδια» μας και τα στοιβάζαμε μέσα στο «όρυγμα». Αφού δινόταν το σύνθημα της επίθεσης, τα πορτοκάλια πηγαινοέρχονταν πάνω από τα κεφάλια μας. Όταν τελείωναν τα πυρομαχικά, γινόταν η μετωπική επίθεση για την κατεδάφιση των οχυρωματικών έργων. Τελικός απολογισμός: μια καλή φυσική αγωγή, μερικά καρούμπαλα στο κεφάλι και αρκετή άμμος μέσα στα ρούχα μας.

Το αγαπημένο μας παιχνίδι όμως ήταν άλλο. Παρουσίαζε μεγαλύτερο ενδιαφέρον, διότι είχε περισσότερη δράση, αφού συμμετείχαν τα παιδιά της γειτονιάς. Το λέγαμε **Σκεντζάπ**[34] και ήταν σαφώς επηρεασμένο από τον απελευθερωτικό αγώνα 1955-1959. Χωριζόμασταν σε δύο ομάδες, με τον «βαρύ» οπλισμό μας, που ήταν μερικά ξύλα, τα οποία αναπαρίσταναν τυφέκια. Ελλείψει ξύλων παίρναμε και σκουπόξυλα! Η μία ομάδα, που επιλεγόταν κατόπιν κλήρωσης, έπρεπε να κρυφτεί σε κάποιο τομέα του περιβολιού και η άλλη θα ερχόταν προς αναζήτηση και εξουδετέρωσή της. Ο νικητής ήταν αυτός που πρώτος εντόπιζε τον αντίπαλο. Μόλις τον έβλεπε, χωρίς αυτός να γίνει αντιληπτός, του φώναζε τη φράση Σκεντζάπ (Hands Up), οπότε τον «εξουδετέρωνε» και έπρεπε να αποσυρθεί από το παιχνίδι. Η ομάδα που κέρδιζε ήταν αυτή που θα κατάφερνε να εξουδετερώσει όλους τους αντιπάλους. Νοείται ότι το πλεονέκτημα το είχαν αυτοί που κρύβονταν και δεν μετακινούνταν, γι' αυτό και η κλήρωση στην αρχή του παιχνιδιού διεξαγόταν εν μέσω «διπλωματικών» …αντιπαραθέσεων.

29. Ο Κουρκουτάς είναι μικρή σαύρα, που μοιάζει με μικρό κροκοδειλάκι και έχει την ικανότητα ν' αναρριχάται ακόμη και σε τοίχους σπιτιών.
30. Είδος σαύρας με γυαλιστερή επιδερμίδα. Η λέξη προέρχεται από τη Γαλλική λέξη Lézard, που σημαίνει σαύρα.
31. Κατσόσιοιρος είναι ο σκαντζόχοιρος, από το ακανθόχοιρος.
32. Μεγάλες μαύρες και χνουδωτές αράχνες.
33. Από το «δακκάνω», που σημαίνει δαγκώνω και τη λέξη μύτη.
34. Εκ των υστέρων κατάλαβα ότι επρόκειτο για παραφθορά των Αγγλικών λέξεων «Hands Up».

21. Η «ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΩΝ» ΣΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ

Γ.Σ.Ε. Η Πομπή των Παναθηναίων

Φωτογραφία που δημοσιεύτηκε στον Φιλελεύθερο

Η γιορτή των Ανθεστηρίων στην Αμμόχωστο ήταν σαφώς παλαιότερη από την αντίστοιχη του Πορτοκαλιού. Ήταν αφιερωμένη στη «λατρεία» των λουλουδιών και γενικότερα στην ομορφιά της φύσης. Διεξαγόταν αρχές Μαΐου και μ' αυτήν εξέφραζαν τα συναισθήματά τους για τον ερχομό της άνοιξης. Οι τελετές των Ανθεστηρίων είχαν πολύ μακρινές ρίζες που έφταναν μέχρι την αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα από την «εορτή της άνοιξης», κατά την οποία οι Αθηναίοι πολίτες συνεπαρμένοι από την έκσταση της αναγέννησης της φύσης, λάτρευαν τον ωραιόκοσμο των ανθέων, τις μυρωδιές, το φως, με την παρουσία των λευκοφόρων παρθένων. Οι εκδηλώσεις αποτελούσαν ένα τραγούδι στον έρωτα, που ξεχυνόταν μέσα από την εαρινή αφύπνιση[1].

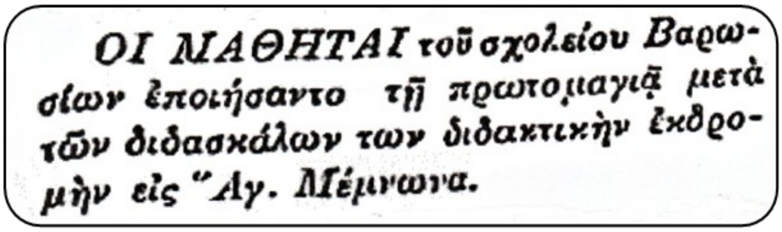
Το ερώτημα είναι πώς καθιερώθηκε τέτοιου είδους γιορτή μέσα σε μια άκρως θρησκευόμενη κοινωνία, σε ένα συντηρητικό περιβάλλον, όπου οι περισσότεροι άντρες φορούσαν τις γνωστές βράκες και οι γυναίκες ήταν ακόμη δεμένες με τις μαντήλες; Η απάντηση είναι μάλλον απλή και αυτή συνδέεται χωρίς άλλο με τη λέξη «κατοχή». Οι πρόγονοί μας ήθελαν να δείξουν στους κατακτητές το ένδοξό τους παρελθόν, που πηγάζει μέσα από την πολιτιστική τους κληρονομιά και έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα. Γι' αυτό, αναπόσπαστο μέρος της γιορτής των Ανθεστηρίων ήταν η αναπαράσταση της Πομπής των Παναθηναίων[2], η παρέλαση αρμάτων με θέματα εμπνευσμένα από την ελληνική μυθολογία και οι ελληνικοί χοροί.

1. Εφημερίδα Πρωινή, 20/5/1934
2. Τη γιορτή αυτή τελούσαν οι Αθηναίοι από τον 6ο αιώνα π.Χ. προς τιμή της Θεάς Αθηνάς

Η «ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΩΝ» ΣΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ

Η παλαιότερη μαρτυρία για τη γιορτή Ανθεστηρίων στην Αμμόχωστο προέρχεται από την εφημερίδα ***ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 8/5/1915***, η οποία σε ανταπόκρισή της από το Βαρώσι μετέδωσε τα εξής: «Την Παρασκευή $1^{η}$ Μαΐου 1915, τα ημέτερα εκπαιδευτήρια επί τη εορτή των ανθεστηρίων εξέδραμον έξωθι της πόλεως και διά των οδών αυτής οι μαθητικοί όμιλοι έψαλλον άσματα φαιδρά εις τον ξανθόν Μάϊον. Την 6 μ.μ. τη ευγενεί πρωτοβουλία του Σωματείου Ελληνίδων ετελέσθη ωραία εορτή εις τον δημόσιον κήπον μας, όπου η Μανδολινάτα της «Ανορθώσεως» υπό την διεύθυνσιν του κ. Δ. Δημητριάδου ανέκρουεν ωραίας επκαίρους συνθέσεις, ευγενείς δε δεσποινίδες μέλη του Σωματείου προσέφεραν άνθη εις τους επισκέπτας».

Από το κείμενο της εφημερίδας εξάγονται τα εξής συμπεράσματα: Η γιορτή των Ανθεστηρίων ήταν συνδεδεμένη με την Πρωτομαγιά και τα διάφορα σχολεία τη γιόρταζαν ως την κατεξοχήν μέρα της άνοιξης και των λουλουδιών. Πραγματοποιούσαν εκδρομές σε μέρη που σχετίζονταν με τις ομορφιές της Κυπριακής φύσης και τα ανθισμένα τοπία. Η συνήθεια των μαθητικών εκδρομών της Πρωτομαγιάς προϋπήρχε και αυτό το καταλαβαίνουμε από τη διπλανή ανακοίνωση της εφημερίδας ***ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ, 19/5/1906*** σύμφωνα με την οποίαν οι δάσκαλοι του Σχολείου Βαρωσίων επέλεξαν ως εκδρομικό χώρο την ενορία του Αγίου Μέμνονος με τους ωραίους κήπους της. Φαίνεται ότι η συνήθεια αυτή διατηρήθηκε για πολλά χρόνια, αφού παρόμοια είδηση δημοσιεύτηκε και το 1934, όταν οι μαθητές των κατώτερων τάξεων του Γυμνασίου Αμμοχώστου «εξέδραμον[3]» στην εξοχή πλησίον της πόλης, με διανυκτέρευση στην ενορία του Αγίου Μέμνονος.

ΟΙ ΜΑΘΗΤΑΙ τοῦ σχολείου Βαρωσίων ἐποιήσαντο τῇ πρωτομαγιᾷ μετὰ τῶν διδασκάλων των διδακτικὴν ἐκδρομὴν εἰς "Αγ. Μέμνωνα.

Η επόμενη πληροφορία για την καθιέρωση της γιορτής των Ανθεστηρίων στο Βαρώσι, προέρχεται από την ανταπόκριση της εφημερίδας ***ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, 22/5/1918*** σύμφωνα με την οποία: «Η Πρωτομαγιά εωρτάσθη εφέτος εν τη πόλει ημών μετά πρωτοφανούς ζωηρότητος. Διωργανώθη εν τω κήπω «Ιωβιλαίω» τελετή ανθεστηρίων τη αξιεπαίνω πρωτοβουλία της ελλόγιμης διευθύντριας του Παρθεναγωγείου ημών δ/δος Ελένης Χατζηπέτρου και προσήλθον εν τω φιλοκάλως εστολισμένω κήπω περί την $5^{ην}$ μ.μ. ώραν μαθήτριαι του Παρθεναγωγείου, ως και άπαντες οι πολίται. Ελληνικοί χοροί υπό μαθητριών και μουσικαί εκτελέσεις διά μανδολινάτας εποίκιλλον την εορτήν, εξ ης εισεπράχθησαν 11 λίραι υπέρ του Φιλοπτώχου Συλλόγου της πόλεώς μας».

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δεν βρέθηκαν σχετικές πληροφορίες. Το 1939, όμως, η γιορτή των Ανθεστηρίων πραγματοποιήθηκε την Κυριακή 14 Μαΐου χάρη στην πρωτοβουλία και τις ευγενικές προσπάθειες της μεγάλης και ακούραστης δασκάλας του

3. Εφημερίδα Πρωινή, 3/5/1934

Βαρωσιού δ/δας Ελένης Χατζηπέτρου[4]. Για την επιτυχία της γιορτής υπήρξε ολόκληρη κινητοποίηση. Οι φιλότιμοι μαθητές και μαθήτριες υποβάλλονταν σε κόπους και θυσίες, για να ετοιμάσουν τη γιορτή, παρά το κόστος. Από την άλλη, έτρεχαν μέσα στα περιβόλια και τους μπαξέδες, για να μαζεύουν άνθη για τα άρματά τους. Επίσης τα απογεύματα διδάσκονταν χορούς και τραγούδια.

Αυτή τη χρονιά, το 1939, η γιορτή τελέστηκε στο στάδιο Γ.Σ.Ε. Άρχισε με παρέλαση των μαθητών και μαθητριών των Ανώτερων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και ακολούθησαν τα άρματα. Το πρώτο βραβείο απονεμήθηκε στο άρμα του ανώτερου Παρθεναγωγείου, το οποίο παρίστανε τη Θεά Δήμητρα. Το δεύτερο απονεμήθηκε στο άρμα του Γυμνασίου Αμμοχώστου που συμβόλιζε τον Χριστό, ενώ το τρίτο στο άρμα του Δήμου που παρίστανε αντιτορπιλικό. Έπαινος απονεμήθηκε στο άρμα της Ανώτερης Εμπορικής Σχολής Σιακαλλή, που παρίστανε την Ελλάδα, να έχει πίσω της τον Μουσολίνι έτοιμο να την αρπάξει. Πίσω όμως από τον Μουσολίνι στεκόταν η Αγγλία πάνοπλη, προφανώς για να προφυλάξει την Ελλάδα.

Στο δεύτερο μέρος της γιορτής πραγματοποιήθηκε η αναπαράσταση της Πομπής των Παναθηναίων με τη συνοδεία αρχαϊκής ωδής από τη μικτή χορωδία του Γυμνασίου Αμμοχώστου και του Ανώτερου Παρθεναγωγείου, υπό την διεύθυνση του κ. Ξενόπουλου. Μετά, το πρόγραμμα συνεχίστηκε με χορούς από την ομάδα ρυθμικής γυμναστικής της δ/δας Ξένιας Καρακάννα. Εντύπωση προκάλεσε ο χορός των λουλουδιών. Ακολούθησαν διάφοροι Ελληνικοί και Κυπριακοί χοροί, ενώ κατά τη διάρκεια της γιορτής παιάνιζε η φιλαρμονική Λάρνακας[5]. Οι εκδηλώσεις της ημέρας περατώθηκαν με ποδηλατοδρομία, στην οποίαν πρώτευσε ο Θεοφάνης, αθλητής ημιαντοχής του Γ.Σ.Ε. Οι εισπράξεις ανήλθαν σε £42 περίπου.

Με την πάροδο του χρόνου, όμως, προέκυψαν αρνητικά στοιχεία στις πολύ ωραίες αυτές εκδηλώσεις, που όπως φαίνεται δεν διορθώθηκαν και έτσι οδήγησαν σταδιακά στον εκφυλισμό της και τελικά στην επισκίασή της από τη γιορτή του Πορτοκαλιού. Πρώτα απ' όλα ήταν η ποιότητα των αρμάτων που, λόγω ελλείψεως ανθέων, αναγκάζονταν να χρησιμοποιούν ακόμη και ψεύτικα. Ο αρθογράφος της εφημερίδας ***ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ, 18/5/1939*** σχολίαζε: « Εφέτος ήταν φτωχικά όλα τα άρματα και η φτώχεια αυτή οφείλεται στην έλλειψιν ανθέων. Δεν δικαιολογούν τα ανθεστήρια κάμποσα αθάνατα και κάμποσα δεμάτια φορτωμένα πάνω στα άρματα. Η έλλειψη ανθέων ήταν ολοφάνερη και χτυπούσε σαν μια μεγάλη ανορθογραφία». Μάλιστα, ο δημοσιογράφος έκανε και την εισήγηση η γιορτή να γίνεται αρχές του Μάη, για να μην παρουσιάζεται τόση γυμνότητα από άνθη. Ένα άλλο αρνητικό σημείο ήταν η μη βράβευση των καλυτέρων αρμάτων. Ο ίδιος δημοσιογράφος εισηγήθηκε για το θέμα αυτό, όπως η κριτική επιτροπή για τη βράβευση των αρμάτων, να μην αποτελείται από πρόσωπα που έχουν σχέση με τα Σχολεία και τα Σωματεία της πόλης. Διατύπωσε μάλιστα την άποψη, ότι το γεγονός της

4. Εφημερίδα Ελευθερία, 18/5/1939

5. Τότε δεν υπήρχε η Φιλαρμονική Αμμοχώστου.

βράβευσης αρμάτων που δεν άξιζαν, αποθάρρυνε τους μαθητές και όσους άλλους πραγματικά κοπίαζαν, για να παρουσιάσουν το καλύτερο αποτέλεσμα.

Από τα Ανθεστήρια του 1940 αξίζει ν' αναφερθούμε στο δεύτερο βραβείο, το οποίο δόθηκε στο άρμα του Κηπουρικού Συλλόγου και αναπαρίστανε έναν Άγγλο αριστοκράτη να καπνίζει πίπα και να πίνει το ουίσκι του και γύρω από αυτόν να βρίσκονται αρκετοί κηπουροί, ρακένδυτοι, πάνω σε μια σωρό από πορτοκάλια. Φυσικά το άρμα αυτό θα μπορούσε να παρουσιαστεί και κατά τη γιορτή του Πορτοκαλιού.

Από την πρόσκληση, της γιορτής των ανθεστηρίων του 1947, όπως φαίνεται δίπλα[6], μαθαίνουμε ότι η διοργάνωση γινόταν από τον Φιλόπτωχο Σύλλογο Αμμοχώστου. Οι εκδηλώσεις αυτές έλαβαν χώρα την Κυριακή 11 Μαΐου και συμμετείχαν μόνον τέσσερα άρματα, εκ των οποίων βραβεύτηκαν τα τρία. Το πρώτο βραβείο δόθηκε στο άρμα του Ελληνικού Γυμνασίου Αμμοχώστου, που παρίστανε «Το Κυπριακό Σπίτι», το δεύτερο στις Λαϊκές Οργανώσεις Αμμοχώστου με το άρμα που παρίστανε «Το Μνημείον του Αγνώστου Στρατιώτου» και το τρίτο στον Σύλλογο Αποφοίτων Βαρωσίων με το άρμα «Ο Αδάμ και η Εύα». Το άρμα της Ένωσης Νέων Αγίου Μέμνονος, το οποίο παρίστανε «**Καράβι**», δεν βραβεύτηκε.

Φιλόπτωχος Σύλλογος Ἀμμοχώστου

"ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΑ"

τὴν ΚΥΡΙΑΚΗΝ, 11ην Μαΐου 1947

Εἰς τὸ ΣΤΑΔΙΟΝ Γ.Σ.Ε.

Ὥρᾳ ἐνάρξεως 4.30 μ.μ.

Ἄνθινος διάκοσμος τοῦ Σταδίου, παρέλασις, ᾄσματα, Ἑλληνικοὶ καὶ πλαστικοὶ χοροὶ καὶ διαγωνισμὸς ἀνθοστολίστων ἁρμάτων καὶ ὁμάδων καὶ μουσική.

ΒΡΑΒΕΙΑ:

Δι' ἅρματα :	1ον βραβεῖον	Λ. 6.0.0
	2ον »	Λ. 4.0.0
	3ον »	Λ. 2.0.0
Δι' ὁμάδας καὶ ἄτομα		Λ. 1.0.0

ΕΙΣΟΔΟΣ : Ἠριθμημέναι θέσεις 3 σελ., γενικὴ εἴσοδος 2 σελ. Εἰσιτήρια προπωλοῦνται εἰς τὸ φαρμακεῖον Μίκη.

«Δελφοί»

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΤΩΧΟΥ

Στη γιορτή των ανθεστηρίων του 1954 καταφέραμε και πήραμε το πρώτο βραβείο. Είχε έρθει για υπηρεσία στο Δημοτικό Σχολείο Αγίου Μέμνονος μια πρωτοποριακή και δυναμική δασκάλα, η Κυριακίδου Κυριακή, περισσότερο γνωστή ως «κυρία Λούλα», η οποία ενέπνεε τους μαθητές με ζήλο και εργατικότητα. Αποφάσισαν να λάβουν μέρος με το άρμα «**Οι μέλισσες**». Η Μάρω Πιερίδου θυμάται: «Η κυρία Λούλα μας αγαπούσε πάρα πολύ και όπου μας έπαιρνε αφήναμε άριστες εντυπώσεις, γιατί ήμασταν καθαρά και συγυρισμένα μωρά».

Τα Ανθεστήρια πραγματοποιήθηκαν την Κυριακή, 11 Μαΐου και σ' αυτά παραβρέθηκαν ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και χιλιάδες κόσμου. Μετά την έπαρση της σημαίας ακολούθησε η γνωστή αναπαράσταση της Πομπής των Παναθηναίων κατά την οποίαν «νεάνιδες έσυρον ωραίον ανθοστόλιστον καράβι, το οποίον συνεβόλιζε την αρχαίαν ιεράν ναυν, επί του ιστού της οποίας εκυμάτιζεν ο πέπλος της Αθηνάς. Η πομπή κατηυθύνθη προ των προπυλαίων, φιλοτεχνηθέντων υπό του αρχιτέκτονος Αγγέλου Δημητρίου και προσέφερε τα δώρα και τον πέπλον εις την θεάν Αθηνάν[7]».

6. Εφημερίδα Ανεξάρτητος, 13/5/1947

7. Εφημερίδα Ελευθερία, 18/5/1954

Κατά τη διάρκεια της γιορτής παρέλασαν τα εξής άρματα: «Οι κύκνοι οδηγούν την Αφροδίτη στα λουτρά» του Γυμνασίου Αμμοχώστου, των Προσκόπων « Ο Δεξίλεως», αρχαίος Αθηναίος ήρωας, «Ο Έρωτας και η Ψυχή» του Λυκείου Ελληνίδων Αμμοχώστου, «Η Λαμπρά στο Καρπάσι» των Νέων Συντεχνιών Αμμοχώστου και οι «**Μέλισσες**[8]» του Δημοτικού Σχολείου Αγίου Μέμνονος. Η Κριτική Επιτροπή, η οποία απαρτιζόταν από τους Άγγελο Δημητρίου, Τάσο Λούκου, Βαλεντίνο Χαραλάμπους, Ελέγκω Χρυσοστομή και Πετρούλα Χατζηπέτρου, απένειμε το πρώτο βραβείο στο άρμα του Δημοτικού Σχολείου Αγίου Μέμνονος.

Στη γιορτή των ανθεστηρίων του 1959 η ενορία συμμετείχε με το άρμα «**Φυλακισμένα Μνήματα**», το οποίο φιλοτεχνήθηκε από την «Ένωσις Νέων Αγίου Μέμνονος». Ήταν τότε που κατασκευάσαμε το καλύτερό μας άρμα. Οι λεπτομέρειές του ήταν εντυπωσιακές και χρειάστηκε πολύς κόπος και πολλά φυσικά άνθη, για να πάρει την τελική του μορφή. Εργάστηκαν επί μέρες μικροί και μεγάλοι. Η αλήθεια ήταν ότι αναμέναμε την κατάκτηση του πρώτου βραβείου, ιδιαίτερα μετά τη θέα των εννέα υπολοίπων αρμάτων που συμμετείχαν στις εκδηλώσεις της Κυριακής, 17 Μαΐου 1959. Η Κριτική Επιτροπή, με μια «Σολομώντεια» λύση, αποφάσισε να συμπτύξει τα τρία βραβεία Α΄, Β΄ και Γ΄ σε ένα, με το «δικαιολογητικό» ότι και τα τρία άρματα που βραβεύτηκαν ήταν ισάξια. Έσμιξε μάλιστα και το χρηματικό ποσό των τριών ξεχωριστών βραβείων και έδωσε σ’ όλους από £8. Ο κόσμος κατάλαβε αμέσως την αδικία και ορισμένοι καθηγητές του Γυμνασίου Αμμοχώστου δεν δίστασαν να πουν ξεκάθαρα[9] ότι η Κριτική Επιτροπή αδίκησε το άρμα του Αγίου Μέμνονος.

Ο γιος του ιερέα της ενορίας μας, Κωστάκης Παπαναστασίου, δεν άντεξε την αδικία, γι’ αυτό και απέστειλε ***ΕΘΝΟΣ, 22/5/1959*** την ακόλουθη επιστολή:

«Κύριε Διευθυντά,

Την Κυριακή 17ην Μαΐου ετελέσθη η εορτή των ανθεστηρίων εις το Στάδιον Γ.Σ.Ε. Η κριτική επιτροπή ως πρώτον άρμα ή μάλλον ως πρώτα άρματα, διότι πρόκειται περί τριών, ανεκήρυξε το Ελληνικόν Γυμνάσιον Αμμοχώστου, τον Πνευματικόν Όμιλον Ελληνίδων Αμμοχώστου και την Ένωσιν Νέων Αγίου Μέμνονος. Κάπως παράξενος είναι η κριτική των, δεν είναι έτσι; Περί αυτού του σημείου δηλαδή διά την εκλογήν της κριτικής επιτροπείας στρέφεται η επιστολή μου και θα ήθελα πολύ να είχα απάντησιν. Μήπως και τα τρία άρματα είχαν την ιδίαν λεπτότητα και το ίδιον γούστο, συμφώνως προς τα οποία βαθμολογείται έν άρμα, και δεν υπήρχε διαφορά ούτε κατά ένα χιλιοστό μεταξύ των; Την απάντησιν δύναται να την δώση οιοσδήποτε, ο οποίος παρευρίσκετο κατά την ημέρα των ανθεστηρίων εις το Στάδιον Βαρωσίων. Μήπως οι κριταί δεν είχον την θετικότητα να ορίσουν ποίον ήτο το πρώτο το δεύτερον ή το τρίτον; Σημειωτέον ότι σχεδόν όλοι οι μαθηταί του Γυμνασίου, αλλά και καθηγηταί του Γυμνασίου, είπαν ότι την πρώτην θέσιν

8. Η εφημερίδα Αλήθεια, 17/5/1954, το αποκαλεί «Κυψέλη», αλλά, από τις συνεντεύξεις που πάρθηκαν, οι πληροφορίες συμφωνούν στην ονομασία «Οι μέλισσες».

9. Εφημερίδα Έθνος, 22/5/1959

έπρεπε να την έχη το άρμα της Ε.Ν.Α.Μ. ενώ είχαν πολλούς λόγους καθηγηταί και μαθηταί να υποστηρίζουν το Γυμνάσιόν των. Υπεβλήθησαν και ερωτήσεις προς τα μέλη του Π.Ο.Ε.Α. και η απάντησίς των ήτο: "Αδίκησαν το άρμα της Ε.Ν.Α.Μ. και μάλιστα πολύ". Όταν ο εκφωνητής ανήγγειλε τα αποτελέσματα και έθεσε εις την ιδίαν μοίραν το άρμα της Ε.Ν.Α.Μ. οι δύο οι οποίοι εκάθηντο πλησίον μου συνεζήτουν ζωηρώς και μεταξύ άλλων είπαν "Η επιτροπή της Ε.Ν.Α.Μ. δεν πρέπει να δεχθή τας 8 (οκτώ) λίρας επ' ουδενί λόγω".

Μετά τιμής

Κωστάκης Παπαναστασίου».

Παρόμοια παράπονα εκφράζονταν κατά καιρούς με επιστολές στον Τύπο, όπως ενός άλλου Βαρωσιώτη το 1965 με τίτλο: «Ο ακήρυχτος πόλεμος διά τα Ανθεστήρια[10]». Η συνεχώς αυξανόμενη δυσκολία εξεύρεσης ανθέων και η στροφή του κόσμου περισσότερο προς τη γιορτή του Πορτοκαλιού είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην τέλεση της γιορτής των Ανθεστηρίων, στην Αμμόχωστο[11], γι' αυτό από το 1970 και μετά, τα ίχνη της χάνονται από τις στήλες των εφημερίδων.

10. Εφημερίδα Μάχη, 22/5/1965

11. Η γιορτή των Ανθεστηρίων εξακολουθούσε να τελείται σε άλλες πόλεις της Κύπρου.

22. Η «ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΑΣ» - Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΟΥ

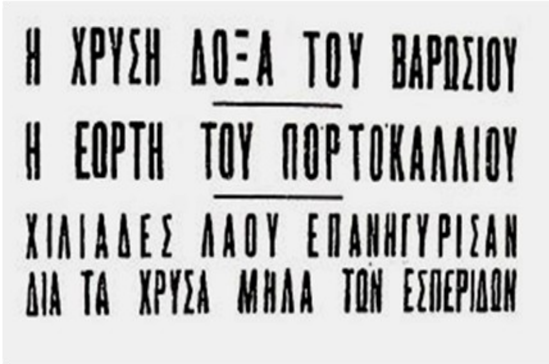
1935: Η ΠΡΩΤΗ ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΟΥ ΣΤΟ ΒΑΡΩΣΙ

Μια από τις μεγαλύτερες εκδηλώσεις, οι οποίες συνδέονταν με την πολιτιστική ζωή της Αμμοχώστου, ήταν αναμφίβολα και η γιορτή του Πορτοκαλιού[1]. Ταυτιζόταν με την ευρύτερη ζωή και ιδιομορφία της πόλης, γι' αυτό και ο ποιητής Τεύκρος Ανθίας έγραφε[2]: «Πανηγυρίζει το Βαρώσι. Μαζί του σήμερα γιορτάζει κι' όλο το νησί».

Η εισήγηση για την καθιέρωση της γιορτής οφείλεται στον αείμνηστο Άνθιμο Πανάρετο, Διευθυντή του Γεωργικού Γραφείου Αμμοχώστου, που όπως είδαμε στο κεφάλαιο της Γεωργικής Παραγωγής του Αγίου Μέμνονος[3], υπήρξε πολύτιμος συμπαραστάτης των κηπουρών του Βαρωσιού. Η ιστορία της γιορτής λοιπόν ξεκίνησε το 1934. Σύμφωνα με την αφήγηση της εφημερίδας Κυπριακός Τύπος[4], κάποιο φθινοπωρινό απόγευμα του Νοέμβρη του 1934 είχαν συγκεντρωθεί οι κηπουροί και οι έμποροι της Αμμοχώστου, για να πάρουν αποφάσεις σχετικά με τη διάθεση της νέας εσοδείας. Στη συγκέντρωση παρευρέθηκε και ο Άνθιμος, που τους έκανε την εισήγηση για την καθιέρωση γιορτής σχετικής με τα πορτοκάλια, με το σκεπτικό ότι μια τέτοια εκδήλωση, εκτός των άλλων, θα έδινε ώθηση και στην εμπορική διάθεση των πορτοκαλιών. Επειδή ο Πανάρετος έχαιρε μεγάλης εκτίμησης, η εισήγησή του αγκαλιάστηκε και υλοποιήθηκε. Έτσι, την Κυριακή 13 Ιανουαρίου του 1935, πραγματοποιήθηκε η πρώτη γιορτή του Πορτοκαλιού στο Βαρώσι, γεγονός που θα χαρακτηριζόταν πολύ σύντομα από τον Τύπο ως η «εθνική εορτή για τον κάθε Βαρωσιώτη».

1. Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από τον γνωστό Βαρωσιώτη Χριστάκη (Chris) Αναστασίου.
2. Εφημερίδα Πρωινή, 13/1/1935
3. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων», σελ.133
4. Εφημερίδα Κυπριακός Τύπος, 20/1/1936

Για τη νεοσύστατη γιορτή οι εφημερίδες αφιέρωσαν αρκετές στήλες και έτσι γνωρίζουμε με κάθε λεπτομέρεια τις εκδηλώσεις της. Παρευρέθησαν χιλιάδες κόσμου και η προσέλευση από άλλες πόλεις ήταν εντυπωσιακή, ιδιαίτερα από τη Λευκωσία. Σημείωσε πρωτοφανή επιτυχία και η πόλη του Βαρωσιού έζησε στιγμές δόξας. Ο τίτλος της εφημερίδας ***ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 15/1/1935***, δίπλα, είναι χαρακτηριστικός.

Η ΧΡΥΣΗ ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΒΑΡΩΣΙΟΥ
Η ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟΚΑΛΛΙΟΥ
ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΛΑΟΥ ΕΠΑΝΗΓΥΡΙΣΑΝ
ΔΙΑ ΤΑ ΧΡΥΣΑ ΜΗΛΑ ΤΩΝ ΕΣΠΕΡΙΔΩΝ

Η ίδια εφημερίδα ξεκίνησε το ρεπορτάζ της μ' έναν διθύραμβο για την εύφορη γη του Βαρωσιού και για το δέντρο της πορτοκαλιάς, γράφοντας: «Η γιορτή του πορτοκαλιού ήταν μια ένδοξη μέρα για τα Βαρώσια, τα οποία στεφανώνει τόσο πλούσια και τόσο ωραία η ξανθή πορτοκαλιά. Πραγματική αποθέωση αυτής της προνομιούχου γης που τρέφει και μεγαλώνει τόσο γρήγορα τις πορτοκαλιές και αυτή με τη σειρά της ανταποδίδει πλουσιοπάροχα τους βαρείς μόχθους των ακούραστων καλλιεργητών της, που σαν δικό τους παιδί, την σκαλίζουν, την ποτίζουν, την κλαδεύουν και την προσέχουν από κάθε αρρώστια. Η Κυριακή που μας πέρασε ήταν η καθιέρωση της λατρείας της, τα Βαρώσια ο βωμός της και οι χιλιάδες λαού που εισέρρευσαν πρόσφεραν ευλαβικά το θυμίαμά τους».

Πριν από την έναρξη των πανηγυρισμών, στην καθιερωμένη Θεία Λειτουργία της Κυριακής, που τελέστηκε στον Ιερό ναό Αγίου Νικολάου, έγιναν τα μνημόσυνα των δύο Βαρωσιωτών, που το όνομά τους συνδέθηκε με τα πορτοκάλια και τα μανταρίνια. Συγκεκριμένα του **Χατζηπέτρου Παπαγεωργίου**, ο οποίος πρώτος εισήγαγε τα μπόλια της γιαφίτικης πορτοκαλιάς και του **Ευάγγελου Λοΐζου**, που εισήγαγε από την Κωνσταντινούπολη μπόλια της μανταρινιάς.

Ὁ Εὐάγγελος Λοΐζου πού στά 1870 ἔφερε ἀπ' τήν Κωνσταντινούπολη στήν Κύπρο τά πρῶτα φυτά τῆς μανταρινιᾶς.

Αμέσως μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας πραγματοποιήθηκε ογκώδης και θεαματική παρέλαση μαθητών και μαθητριών στους κεντρικούς δρόμους της πόλης. Οι μαθητές παρέλασαν έχοντας στο στήθος κίτρινο σήμα με την επιγραφή «Φάγετε περισσότερα πορτοκάλια», ενώ στα χέρια τους κρατούσαν κλαδιά πορτοκαλιάς με τους καρπούς τους. Οι μαθήτριες, που ήταν «στεφανωμένες με κλάδους και ανθούς, εφαίνοντο ωσάν εξωτικές νύμφες που έδιναν την λάμψη της ομορφιάς τους στην περίλαμπρη γιορτή[5]». Μαθητές και μαθήτριες «τραγουδούσαν το ωραίο άσμα της "Πορτοκαλιάς", τους στίχους τους οποίους συνέθεσεν η εμπνευσμένη δίς

5. Εφημερίδα Κυπριακός Φύλαξ, 15/1/1935

Ελένη Χατζηπέτρου, Διευθύντρια του Ανωτέρου Παρθεναγωγείου Αμμοχώστου και εδίδαξε ο κ. Ξενόπουλος».

Όταν έφθασαν στον χώρο του Δικαστηρίου συνενώθηκαν με τους Οθωμανούς μαθητές. Σ' όλους τους παρευρισκόμενους μίλησαν ο Διευθυντής της Α΄ Αστικής Σχολής Πολύβιος Παπαδόπουλος και ο συνάδελφός του Ιμπραχήμ Σιτκή, οι οποίοι αναφέρθηκαν στο νόημα της γιορτής, συστήνοντας την κατανάλωση περισσότερων πορτοκαλιών.

Όλα τα κέντρα αναψυχής, αλλά και τα σπίτια, ήταν κατάλληλα διακοσμημένα με κλαδιά εσπεριδοειδών και υπήρχαν αναρτημένες πινακίδες που προέτρεπαν την κατανάλωσή τους. Κυρίες σε προσωρινά περίπτερα πωλούσαν γλυκά και γλυκίσματα καμωμένα από πορτοκάλια.

Το μεσημέρι η γιορτή συνεχίστηκε στην αίθουσα του **κινηματοθεάτρου Χατζηχαμπή**, η οποία είχε διαμορφωθεί καταλλήλως, στολισμένη με κλαδιά πορτοκαλιάς και μανταρινιάς. Γέμισε ασφυκτικά από κόσμο και στους συγκεντρωθέντες μίλησε ο Δρ Χρ. Μιχαηλίδης, που αναφέρθηκε στην ιστορία του πορτοκαλιού στην Κύπρο, καθώς και στη θρεπτική του αξία, εξαίροντας ταυτόχρονα και τα άλλα εσπεριδοειδή. Δεξιά και αριστερά από το βάθρο που στεκόταν ήταν η φωτογραφία του Χατζηπέτρου Παπαγεωργίου πλαισιωμένη με κλαδιά πορτοκαλιάς και του Ευάγγελου Λοΐζου πλαισιωμένη με κλαδιά μανταρινιάς. Μικρά κοριτσάκια βρίσκονταν παραπλεύρως των φωτογραφιών, ντυμένα με πορτοκαλιά ενδύματα, κρατώντας καλαθάκια γεμάτα με πορτοκάλια ή μανταρίνια, αντίστοιχα.

Ὁ Χατζηπέτρος Παπαγεωργίου ὁ πρῶτος πού ἔφερε ἀπ' τήΠαλαιστίνη στή Κύπρο, τή «Γιαφίτικη» πορτοκαλιά

Μετά την ομιλία του Χρ. Μιχαηλίδη έγινε η εκτέλεση του «Χορού των Εσπερίδων» από τις δεσποινίδες Γιαννούλα Γ. Παπαδοπούλου, προεξάρχουσα του χορού, Λούλα Κλεόπα, Αθανασία Κοκκίνου, Ευτυχία Ιακώβου και Ερίτα Πιπέρη, με μουσική υπόκρουση από κλειδοκύμβαλο (πιάνο), από την δεσποινίδα Λούλα Συμεωνίδου. Οι χορεύτριες ήταν ενδεδυμένες με αρχαίους Ελληνικούς χιτώνες σε πορτοκαλί χρώμα, που έφεραν ζώνη από φύλλα πορτοκαλιάς και στεφανωμένες με κλάδους πορτοκαλιάς. Ο αρθογράφος της εφημερίδας, βλέποντας τις χορεύτριες, φαντάστηκε ότι ήταν «πορτοκαλιές που ξαφνικά έστησαν ρυθμικό χορό» και ενθουσιάστηκε από τις «πλαστικές και χαριτωμένες κινήσεις τους που έκαναν αργοσαλεύοντας το σώμα τους σαν μια ζωντανεμένη παράσταση της ομορφιάς της πορτοκαλιάς, η οποία με την πνοή του ανέμου γέρνει κάποτε δεξιά και κάποτε αριστερά λυγίζοντας εδώ και εκεί. Ανάλογα με τη μουσική οι χορεύτριες εκτελούσαν ρυθμικούς βηματισμούς, οι οποίοι διακόπτονταν από αγαλματικές στάσεις στέλλοντας τη φαντασία των θεατών σε αιθέριους ουρανούς».

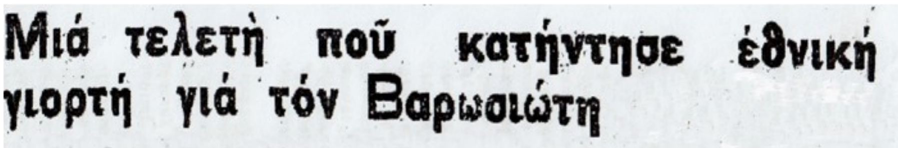
Ο χορός αυτός θα πρέπει να καθήλωσε το πλήθος των παρευρισκομένων, που ανάμεσά τους βρισκόταν και ο ανταποκριτής της εφημερίδας «Κυπριακός Φύλαξ», ο οποίος

κατέληξε στο συμπέρασμα: «Ο εξαιρετικός αυτός χορός ήταν μια έντονη και μοναδική απόλαυση που θα μείνει αλησμόνητη σ' όσους είχαν το ευτύχημα να τον παρακολουθήσουν». Έδωσε μάλιστα, μέσω της στήλης του, τα συγχαρητήρια στη δεσποινίδα Αγνή Σοφοκλέους, η οποία «τον συνέθεσε και τον δίδαξε».

Μετά την έξοδο του κόσμου από το κινηματοθέατρο Χατζηχαμπή έλαβε χώρα μια άλλη καινοτομία, την οποίαν ονόμασαν **Πορτακαλοδρομία**. Πρέπει να ήταν κάτι σαν μικρός μαραθώνιος, αφού οι συμμετέχοντες κάλυψαν μια απόσταση 13 χιλιομέτρων. Οι αθλητές, κρατώντας κλαδιά με καρπούς πορτοκαλιάς, ξεκίνησαν γύρω στις 1.30 μ.μ. από το Σωματείο «**Ανόρθωσις**», για να τρέξουν τον γύρο του Βαρωσιού. Η διαδρομή τους ήταν: Ανόρθωση, δρόμος θεάτρου Χατζηχαμπή (Δημοκρατίας), Ηλεκτρική, Λιμάνι, Δικαστήρια, Αγία Ζώνη, δρόμος Δερύνειας, δρόμος Αγίου Μέμνονος, δρόμος Εσπερίδων, Ενορία Σταυρού, δρόμος Αγοράς και Φάληρο. Τερμάτισαν στο «Γήπεδον[5]» κάτω από τις επευφημίες του κόσμου, που ανέμενε στις κερκίδες. Η εορτή συνεχίστηκε με την ποδοσφαιρική συνάντηση Τράστ- Ανόρθωση και περατώθηκε με χορευτική εσπερίδα.

Την Κυριακή, **5 Φεβρουαρίου 1939**, ξεκίνησαν οι νέες εκδηλώσεις της «Εορτής της Πορτοκαλιάς» και η εφημερίδα Κυπριακός Τύπος άρχιζε την ανταπόκρισή της από το Βαρώσι με το **τσιαττιστό**: «Γιορτάστε την πορτοκαλιάν γιατί γιωρκά κάθε χαράν! Ούλλοι μιτσιοί τζαι μιάλοι γιορτάστε την τζ' αξίζει της! Φίλοι της πιον γινήτε· γιορτάστε την πιστέψετε σ' ούλλα τα θάματά της».

Στη σχετική ανταπόκρισή της η εφημερίδα ***ΕΣΠΕΡΙΝΗ, 7/2/1939*** έγραψε ότι η πόλη του Βαρωσιού προετοιμάστηκε κατάλληλα, για να υποδεχτεί τους ξένους επισκέπτες, που θα έρχονταν για να απολαύσουν ανεπανάληπτες στιγμές. Τα καταστήματα των κεντρικών δρόμων στολίστηκαν με κλαδιά πορτοκαλιάς φορτωμένα με τους καρπούς τους. Οι εξώστες και τα παράθυρα των σωματείων διακοσμήθηκαν με τα χρώματα πράσινο και πορτοκαλί. Το βράδυ, σε όλο το μήκος των κεντρικών οδών, έβλεπες φανταχτερά φώτα από πολύχρωμα λαμπιόνια.

Μιά τελετή πού κατήντησε έθνική γιορτή γιά τόν Βαρωσιώτη

Οι εκδηλώσεις άρχισαν με μαθητική παρέλαση, στην οποίαν συμμετείχαν και Οθωμανικά σχολεία. Η εκκίνηση δόθηκε από το Ανώτερο Παρθεναγωγείο με τη συνοδεία της Φιλαρμονικής Λάρνακας[6] και κατευθύνθηκε στην πλατεία Δικαστηρίων. Εκεί βρίσκονταν άρματα και αυτοκίνητα στολισμένα με πορτοκάλια και άλλα εσπεριδοειδή, ενώ πλήθος κόσμου ανέμενε τους μαθητές. Η κοσμοσυρροή γινόταν ολοένα και μεγαλύτερη από τους επισκέπτες που αποβιβάζονταν από τον παρακείμενο σιδηροδρομικό σταθμό[7].

5. Το γήπεδο αυτό δεν πρέπει να είναι το Γ.Σ.Ε. Η εφημερίδα Ανεξάρτητος, 1/1/1939 έγραψε ότι το Γ.Σ.Ε. χρησιμοποιήθηκε στους εορτασμούς του 1939.

6. Εκτός από τη Φιλαρμονική Λάρνακας συμμετείχε στις εκδηλώσεις και το Σωματείο «Πεζοπορικός».

7.Ο Κυπριακός Σιδηρόδρομος λειτούργησε από τον Οκτώβριο του 1905 μέχρι τον Δεκέμβριο του 1951. Έφτανε από την Αμμόχωστο μέχρι την Ευρύχου.

Ακολούθως, οι μαθητές, τα άρματα και το πλήθος κόσμου, κατευθύνθηκαν προς τις κερκίδες του Γ.Σ.Ε. Ανάμεσα στα άρματα ήταν αυτό της Θεάς Δήμητρας, των Εσπερίδων, της Πορτοκαλιάς, της Υγείας και της Ομορφιάς. Ο αρθογράφος της εφημερίδας σχολίαζε ότι: «Αι υποδυόμεναι τα συμβολικά ταύτα πρόσωπα συναγωνίζοντο εις ομορφιάν και χάριν». Αφού μπήκαν στο Γήπεδο με τάξη, οι μαθητές και τα άρματα, και αφού το πλήθος κόσμου κατέλαβε τις θέσεις του πάνω στις κερκίδες, κατέφθασαν οι αντιπρόσωποι των διάφορων πορτοκαλοπαραγωγών ενοριών της Αμμοχώστου. Πρώτα των Βαρωσίων, έπειτα του Αγίου Μέμνονος, των Κάτω Βαρωσίων, του Αγίου Λουκά και του Σταυρού.

Το πρώτο μέρος του προγράμματος άρχισε με τραγούδια των μαθητών, συνεχίστηκε με λαϊκούς ποιητάρηδες και τέλειωσε με την παρέλαση των αρμάτων, υπό τη μουσική υπόκρουση της Φιλαρμονικής Λάρνακας. Το απόγευμα, όταν τελέστηκε το δεύτερο μέρος των εκδηλώσεων, διεξήχθη ποδοσφαιρική συνάντηση «Ανόρθωσις» - «Πεζοπορικός», αλλά, όπως σχολίαζε και ο αρθογράφος: «Ο κόσμος αδημονούσε να φθάσει η ώρα του χορού, ο οποίος αποτελεί το ψυχαγωγικότερο μέρος του προγράμματος».

Δυστυχώς, μόλις πέντε χρόνια μετά την καθιέρωσή της, έμελλε να διεξαχθεί για τελευταία φορά, αφού με το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου διακόπηκε η συνέχειά της για πολλά χρόνια.

1963: Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΓΙΟΡΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΟΥ

Οι εκδηλώσεις αυτές αγκαλιάστηκαν και αγαπήθηκαν πολύ από τους Βαρωσιώτες και παρόλο που πέρασαν τα χρόνια δεν τις ξέχασαν, γίνονταν μάλιστα συχνά σημείο αναφορά στις συζητήσεις τους και περίμεναν πώς και πώς να περάσουν τα δύσκολα χρόνια και να ανακάμψουν «δυναμικότεροι».

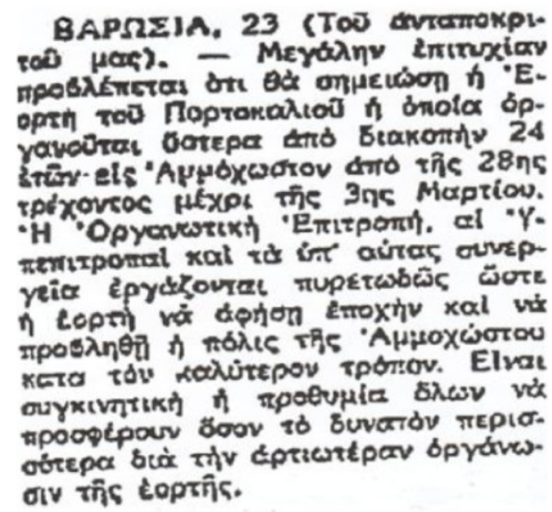
Επιτέλους, τον Σεπτέμβριο του 1961, μετά την Κυπριακή Ανεξαρτησία, καταρτίστηκε συντονιστική επιτροπή για την «αναβίωση» της γιορτής της Πορτοκαλιάς. Προγραμμάτιζαν μάλιστα να προσκαλέσουν αντιπροσώπους[8] από την Ισπανία, Ιταλία, Ισραήλ και τρεις από την Ελλάδα, συγκεκριμένα από την Κρήτη, τη Σπάρτη και την Άρτα. Δεν γνωρίζουμε όμως αν προγραμμάτιζαν και συμμετοχή των Οθωμανών της Κύπρου, όπως γινόταν στις προηγούμενες εκδηλώσεις της γιορτής.

Τελικά, μετά από νέες αναβολές, τους λόγους τους οποίους δεν γνωρίζουμε, η γιορτή της Πορτοκαλιάς αναβίωσε το έτος 1963 και συγκεκριμένα την Πέμπτη, 28 Φεβρουαρίου μέχρι την Κυριακή, 3 Μαρτίου. Έκτοτε η γιορτή συνεχίστηκε να πραγματοποιείται ανελλιπώς μέχρι τον Μάρτιο του 1974. Μόνο το 1968, που έγιναν προεδρικές εκλογές, ματαιώθηκαν οι εορτασμοί.

Για την επιτυχή αναβίωση της γιορτής προηγήθηκαν πυρετώδεις προετοιμασίες. Κανείς δεν σκεφτόταν την αποτυχία και εξάλλου, τώρα, υπήρχε μέτρο σύγκρισης. Πριν από είκο-

8. Εφημερίδα Ελευθερία, 24/9/1961

σι τέσσερα τόσα χρόνια, οι σχετικές εκδηλώσεις άφησαν εποχή και η γιορτή της Πορτοκαλιού αποτέλεσε το κατεξοχήν κοσμικό και πολιτιστικό γεγονός της πόλης.

ΒΑΡΩΣΙΑ, 23 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας). — Μεγάλην ἐπιτυχίαν προβλέπεται ὅτι θὰ σημειώσῃ ἡ Ἑορτὴ τοῦ Πορτοκαλιοῦ ἡ ὁποία ὀργανοῦται ὕστερα ἀπὸ διακοπὴν 24 ἐτῶν εἰς Ἀμμόχωστον ἀπὸ τῆς 28ης τρέχοντος μέχρι τῆς 3ης Μαρτίου. Ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπή, αἱ Ὑπεπιτροπαὶ καὶ τὰ ὑπ' αὐτας συνεργεῖα ἐργάζονται πυρετωδῶς ὥστε ἡ ἑορτὴ νὰ ἀφήσῃ ἐποχὴν καὶ νὰ προβληθῇ ἡ πόλις τῆς Ἀμμοχώστου κατα τὸν καλύτερον τρόπον. Εἶναι συγκινητικὴ ἡ προθυμία ὅλων νὰ προσφέρουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα διὰ τὴν ἀρτιωτέραν ὀργάνωσιν τῆς ἑορτῆς.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 24/2/1963

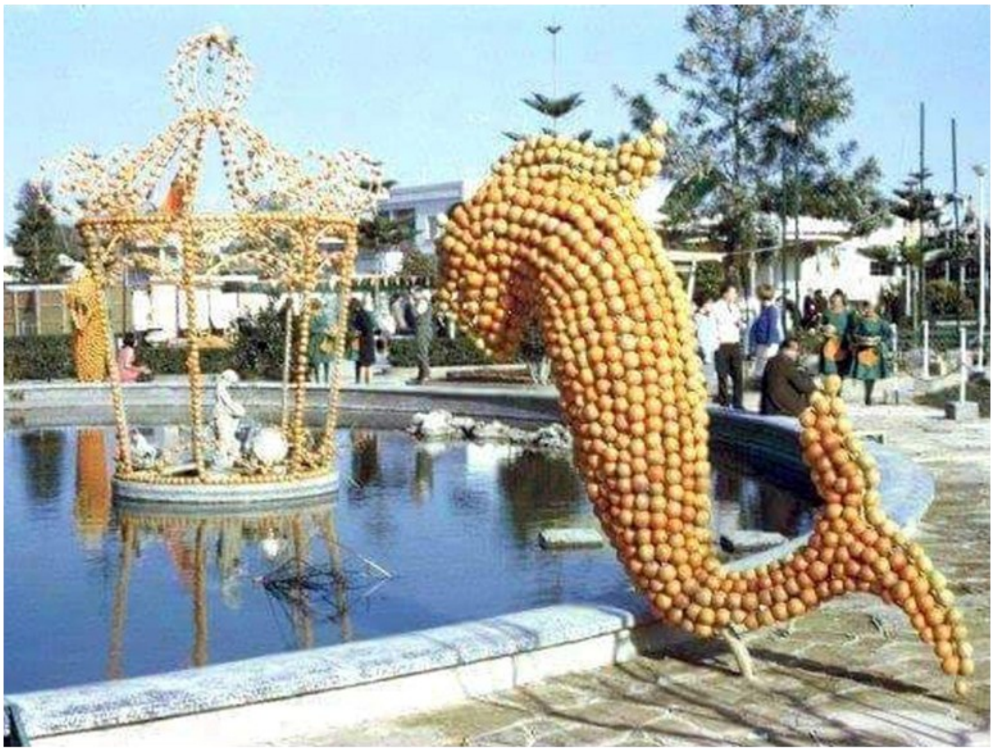
Όταν πάρθηκε η απόφαση, καταρτίστηκε Συντονιστική Επιτροπή, η οποία ανέθεσε τις διάφορες προετοιμασίες σε υποεπιτροπές. Όλοι στην Αμμόχωστο, μικροί και μεγάλοι, συζητούσαν καθημερινά για το επερχόμενο γεγονός. Συγκροτήθηκε μάλιστα και ταμείο εισφορών για τα έξοδα των εκδηλώσεων. Ανάμεσα σ’ αυτούς που εισέφεραν ήταν η Εβραία Ida Pershitz, η γνωστή σε μας ως Πέρτζιαινα, με εισφορά £100 και οι έμποροι Γ.Κουννάς, Ε.Χατζησωτήρης και Αλέξανδρος Δημητρίου.

Η έναρξη της γιορτής θα λάμβανε χώρα στο κινηματοθέατρο «Ηραίον» και αναμενόταν κοσμοσυρροή, όχι μόνο για τις καθαυτό εκδηλώσεις, αλλά και λόγω της παρουσίας του Προέδρου της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας, η παρουσία του οποίου θα έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στο όλο κλίμα των εκδηλώσεων. Από την άλλη, ήταν μια καλή ευκαιρία και για τον Αρχιεπίσκοπο να έχει επικοινωνία με τον λαό και να υποσχεθεί κάθε βοήθεια προς τους εσπεριδοκαλλιεργητές, γεγονός που έπραξε.

Τέλη Φεβρουάριου 1963 και η πόλη της Αμμοχώστου είχε προσλάβει μια πραγματικά φαντασμαγορική όψη. Στην είσοδο από τη Λευκωσία στήθηκε μια μεγάλη αψίδα υπεράνω του δρόμου που έγραφε: «**Καλώς ήλθατε εις την πόλιν του πορτοκαλιού**». Όπως και στις προηγούμενες εκδηλώσεις της γιορτής, είκοσι τέσσερα χρόνια προηγουμένως, οι προσόψεις των διάφορων Σωματείων, των καταστημάτων και των κέντρων αναψυχής, διακοσμήθηκαν καλλιτεχνικά με κλαδιά εσπεριδοειδών. Επιπλέον, υπήρχαν τώρα μεγαλύτερες δυνατότητες ηλεκτροφωτισμού και οι κύριοι δρόμοι το βράδυ φωτίζονταν από πολύχρωμα φώτα. Ακόμη και τα πλοία στο λιμάνι σημαιοστολίστηκαν, φωταγωγήθηκαν και το βράδυ της έναρξης των εορτασμών ήχησαν οι σειρήνες τους επί δέκα λεπτά. Οι λεωφόροι Δημοκρατίας και Ανεξαρτησίας στολίστηκαν με ωραίες γιρλάντες, με τους θυρεούς της γιορτής να κρέμονται στη μέση τους. Μικρές σημαίες, με πράσινες και πορτοκαλιές λωρίδες, αναρτήθηκαν στους ηλεκτρικούς πασσάλους.

Τα απογεύματα η Φιλαρμονική του Δήμου περιερχόταν στους κύριους δρόμους, παιανίζοντας ευχάριστους σκοπούς, τονίζοντας περισσότερο την πανηγυρική ατμόσφαιρα. Σε κεντρικά σημεία της πόλης είχαν στηθεί περίπτερα που πρόσφεραν δωρεάν πορτοκάλια και χυμό. Αλλά, το ανεπανάληπτο στολίδι της πόλης, ο πόλος έλξης για τους ντόπιους και τους χιλιάδες επισκέπτες, ήταν, χωρίς άλλο, το Δημοτικό Πάρκο μπροστά από τα προπύλαια του Ελληνικού Γυμνασίου Αμμοχώστου. Το πανέμορφο αυτό πάρκο,

που είχε δημιουργηθεί πριν από λίγες δεκαετίες, στόλιζαν ωραία πλακόστρωτα με λίμνες, πίδακες και έλατα. Υπήρχε ακόμη εξέδρα για μουσικές ορχήστρες και γενικά ο χώρος αυτός φιλοξενούσε ανέκαθεν τις μεγάλες πολιτιστικές εκδηλώσεις του Βαρωσιού. Με τη διακόσμηση της γιορτής του Πορτοκαλιού γινόταν ακόμη ομορφότερος. Σ' αυτή τη γιορτή, του 1963, παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά τα περίφημα «πορτοκαλί» δελφίνια μας. Ήταν τρία μεταλλικά δελφίνια, που στήθηκαν γύρω από τη μεγάλη λίμνη του πάρκου και τα οποία στόλιζαν με πορτοκάλια, όπως φαίνεται στη φωτογραφία που ακολουθεί. Επίσης, με τον ίδιο τρόπο, στόλιζαν μεταλλικές πεταλούδες και άλλες κατασκευές.

Φωτογραφία που μας παραχώρησε ο γνωστός Βαρωσιώτης Χριστάκης (Chris) Αναστασίου

Από τις ανταποκρίσεις των εφημερίδων μαθαίνουμε ότι την Πέμπτη, 28 Φεβρουαρίου 1963, εναρκτήρια μέρα των εκδηλώσεων, χιλιάδες κόσμου υποδέχτηκαν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο έξω από το κινηματοθέατρο «Ηραίον», το οποίο είχε διακοσμηθεί κατάλληλα, έχοντας στην πρόσοψή του μια τεράστια πινακίδα με τη φράση: «Καλώς ήλθατε Μακαριώτατε». Στην ομιλία του ο Αρχιεπίσκοπος, αφού συγχάρηκε τους διοργανωτές, αναφέρθηκε στη σπουδαιότητα της καλλιέργειας των εσπεριδοειδών και την προσφορά τους στο εθνικό εισόδημα του τόπου. Δεν παρέλειψε να τονίσει ότι η Αμμόχωστος κατείχε την πρωτοπορία στην καλλιέργεια των εσπεριδοειδών και ότι Παγκύπρια κάλυπταν έκταση 56,000 στρεμμάτων γης και απέφεραν εισόδημα, περίπου, £2,300,000. Επειδή όμως ήταν και η εποχή κατά την οποίαν το φαινόμενο της υφαλμύρωσης των υδάτων ήταν το φλέγον θέμα της περιοχής, ο Αρχιεπίσκοπος δεν παρέλειψε ν' αναφερθεί και σ' αυτό λέγοντας: «Η Κυβέρνησις ενδιαφέρεται τα μέγιστα διά το ζήτημα τούτο, καίτοι η λύσις του δεν είναι δυστυχώς εύκολος, θα καταβληθή εν τούτοις

πάσα δυνατή προσπάθεια δια την αντιμετώπισίν του και την διατήρησιν και αύξησιν της εκ της καλλιεργείας εσπεριδοειδών εισφοράς εις το εθνικόν εισόδημα».

Μετά το πέρας των ομιλιών ακολούθησε πλούσιο καλλιτεχνικό πρόγραμμα, που άρχισε με τον «Χορό του Πορτοκαλιού», σε χορογραφία Μάρως Κουλλαπή και συνέχισε με το Κυπριακό τραγούδι «Η Μαρικκού». Μετά απαγγέλθηκαν ποιήματα και στη συνέχεια το Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου ανέβασε επί σκηνής το Κυπριακό σκετς «Το Περιβόλι» που συνέγραψε ο Πάνος Λεβέντης και το οποίο δίδαξε η δεσποινίς Αλίκη Στουγιαννάκη. Η εορταστική βραδιά έληξε με δεξίωση των επισήμων στο Δημοτικό Μέγαρο.

Την Παρασκευή, 1η Μαρτίου, οι εορτασμοί περιελάμβαναν προβολές κινηματογραφικών ταινιών στο κινηματοθέατρο «Ηραίον», που αναφέρονταν στην καλλιέργεια και βιομηχανία των εσπεριδοειδών, καθώς και την παρουσίαση της ηθογραφικής παντομίμας «Ειδύλλιο και γάμος» από το Καλλιτεχνικό Συγκρότημα Λύσης «ΣΥ.ΚΑ.ΛΥ.».

Το αποκορύφωμα των εορτασμών ήταν το Σάββατο 2 Μαρτίου με τον μεγάλο χορό του Πορτοκαλιού στο ξενοδοχείο «Σαβόυ» και την ανάδειξη της «Μις Πορτοκαλιά». Νικήτρια αναδείχθηκε η Βαρωσιώτισσα Ελλάδα Φιλίππου, στην οποίαν μάλιστα μετά τη στέψη απενεμήθη ως έπαθλο ένα ατμοπλοϊκό εισιτήριο για την Αθήνα.

Οι πανηγυρικές εκδηλώσεις έληξαν την Κυριακή, 3 Μαρτίου 1963 εν μέσω βροχερού καιρού, που όμως δεν στάθηκε εμπόδιο στην προσέλευση του κόσμου. Η ώρα 11: 30 π.μ. ξεκίνησε από το Δημοτικό Μέγαρο μια «μεγαλειώδης παρέλασις», η οποία με τη συνοδεία της Φιλαρμονικής του Δήμου Αμμοχώστου διέσχισε τους κεντρικότερους δρόμους της πόλης. Της όλης παρέλασης προηγείτο αναβάτης πάνω σε άσπρο άλογο, ενώ ακολουθούσαν κοριτσάκια ντυμένα με τα χρώματα του πορτοκαλιού και ακολουθούσαν διάφορες ομάδες με ποικίλα θέματα που είχαν σχέση με την καλλιέργεια, την κοπή και την κατανάλωση των πορτοκαλιών. Η όλη παρέλαση κατέληξε στο Δημοτικό Πάρκο, ενώ το απόγευμα οι εκδηλώσεις θα συνεχίζονταν εντός του σταδίου.

Σε ένα κατάμεστο στάδιο Γ.Σ.Ε., με την παρουσία είκοσι χιλιάδων κόσμου, έγιναν οι τελευταίες πανηγυρικές εκδηλώσεις της γιορτής του Πορτοκαλιού. Το πρόγραμμα περιελάμβανε τραγούδια, απαγγελίες, Ελληνικούς και Κυπριακούς χορούς με συμμετοχή μαθητών και του χορευτικού συγκροτήματος Λύσης «ΣΥ.ΚΑ.ΛΥ.», με επιστέγασμα την παρέλαση των αρμάτων ενώπιον Κριτικής Επιτροπής και την απονομή των βραβείων.

Ανάμεσα στα άρματα που παρέλασαν ήταν του Φιλόπτωχου Συλλόγου με θέμα «Οθέλλος», της ΠΕΟ: Η «Συγκομιδή πορτοκαλιών», του Κ.Α.Σ.Α.: «Η εξαγωγή πορτοκαλιών εις τας πέντε ηπείρους», των Προσκόπων: «Το μαργαριτάρι της Αμμοχώστου», του Γυμνασίου Θηλέων: «Το πρώτον Κυπριακόν ατμόπλοιον Σαλαμίς», της ΕΚΑ: «Η πορτοκαλιά Βασίλισσα», της ΣΕΚ, της Εταιρείας Λανίτη, των Νέων Συντεχνιών Αμμοχώστου με θέμα: «Προς την Αυτού Μεγαλειότης το πορτοκάλι[9]», της εταιρείας Εύρηκα, της ΚΕΑΝ, της Παγοποιίας «Φρεσκό», του Γυμνασίου Αρρένων Αμμοχώστου και του Οικονομικού Γυμνασίου.

9. Όπως θα διαπιστώσετε στην φωτογραφία που ακολουθεί, η ονομασία αυτή είναι όπως ακριβώς αναγράφηκε πάνω στο άρμα.

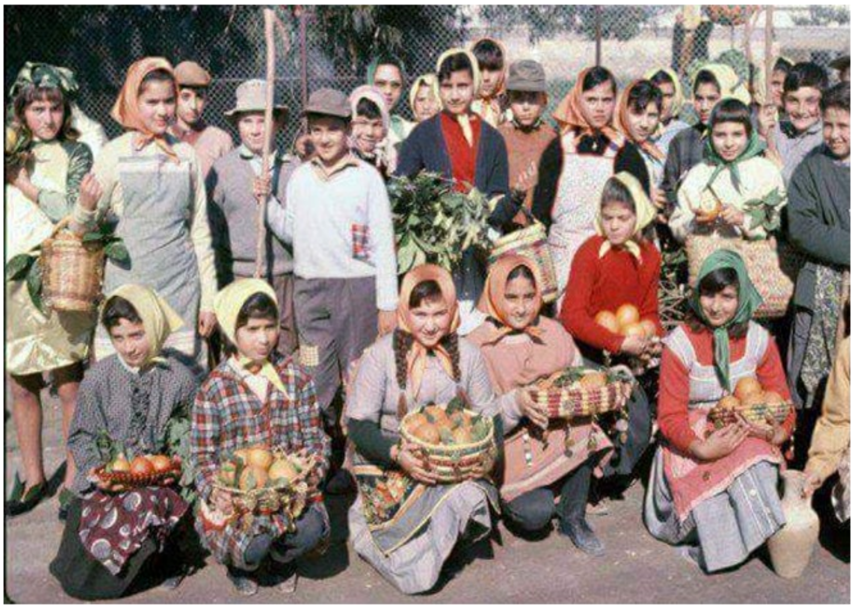
Η κριτική επιτροπή, η οποία αποτελείτο από τους Νίκο Ζαντίδη, Ξάνθο Χατζησωτήρη, Γ. Κωνσταντόπουλο και από τις Ιουλία Τουμαζή και Κλειώ Χατζηκώστα, απένειμε το πρώτο βραβείο ως εξής: στην κατηγορία των «αρμάτων οργανώσεων» σ' αυτό των **Νέων Συντεχνιών Αμμοχώστου** και στην κατηγορία «αρμάτων ομάδων» στην ομάδα του **Φιλόπτωχου Συλλόγου**.

Στην πιο πάνω φωτογραφία εμφανίζεται το άρμα των Νέων Συντεχνιών Αμμοχώστου με θέμα: «Προς την Αυτού Μεγαλειότης το πορτοκάλι», το οποίο κέρδισε το πρώτο βραβείο στη γιορτή της Πορτοκαλιού το 1963, στην κατηγορία αρμάτων οργανώσεων. Το άρμα αυτό έχει Άι-Μεμνίτικη παρουσία, αφού τον περιβολάρη, πάνω αριστερά, υποδύεται επάξια ο Γιαννάκης Παπαδόπουλος. Τη φωτογραφία διέσωσε η σύζυγός του Ιφιγένεια Σιαρλή.

Η γιορτή του Πορτοκαλιού συνεχίστηκε και για τα επόμενα χρόνια με την ίδια πετυχημένη συνταγή, αφού, όπως έλεγε και ο επί σειρά ετών Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής, Δήμαρχος Αμμοχώστου, Ανδρέας Πούγιουρος: «Η Εορτή του Πορτοκαλιού έγινε πλέον παράδοσις δια την πόλιν. Επιδίωξίς μας είναι να την επεκτείνωμεν ώστε να καταστή αύτη όχι μόνον εορτή όλης της Κύπρου αλλά και εκδήλωσις με διεθνή χαρακτήρα και σημασίαν».

Για την ενορία του Αγίου Μέμνονος είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι εορτασμοί που έγιναν το 1967, αφού, κατά την εκλογή της «Μις Πορτοκαλιά», το Α΄ βραβείο πήρε η Ανθούλα

Χαραλάμπους Κουλέρμου. Η Ανθούλα, παρόλο που κατοικούσε στην Κάτω Δερύνεια, ήταν κόρη του Χαράλαμπου Κουλέρμου, που γεννήθηκε στον Άγιο Μέμνονα.

Σ' αυτούς τους εορτασμούς οι υποψήφιες για τα καλλιστεία επιλέγηκαν σε δύο ξεχωριστούς χορούς, που έγιναν το ίδιο βράδυ. Ενώ τις προηγούμενες χρονιές, οι υποψήφιες επιλέγονταν μόνο στο Ξενοδοχείο «Σαβόυ», αυτή τη χρονιά πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα χορός και στο νυχτερινό κέντρο «Περοκέ». Στην κάθε περίπτωση επιλέγηκαν τέσσερεις υποψήφιες. Η τελική επιλογή από τις οκτώ διαγωνιζόμενες έγινε το ίδιο βράδυ στις αίθουσες του Ξενοδοχείου «Σαβόϋ», με νικήτρια την Ανθούλα, την οποία έστεψε ο Δήμαρχος, εν μέσω χειροκροτημάτων.

Συνήθως οι φιλαρμονικές που παιάνιζαν τα τελευταία έτη στη γιορτή του Πορτοκαλιού ήταν του Δήμου Αμμοχώστου, της Αστυνομίας, της ΕΛ.ΔΥ.Κ. των Σκώτων και της ΠΕΟ. Ιδιαίτερη όμως αναφορά πρέπει να γίνει στη «**Φιλαρμονική των Σκώτων**», διότι ήταν ιδιαίτερα αγαπητή στους Βαρωσιώτες. Οι Σκωτσέζοι αυτοί ήταν μέλη των διάφορων σωμάτων των Αγγλικών στρατιωτικών βάσεων. Κατά την παρέλασή τους, επί της οδού Δημοκρατίας, με την παραδοσιακή σκωτσέζικη στολή, αποσπούσαν τα παρατεταμένα χειροκροτήματα των θεατών, αφού ήταν από τα πλέον αξιοθέατα της γιορτής. Όλοι έτρεχαν να τους δουν και να τους απολαύσουν, καθώς βάδιζαν με τις πρασινοκόκκινες καρό φούστες τους, παιανίζοντας ρυθμικά τις παραδοσιακές πίπιζες και ιδιαίτερα τον αρχηγό της μπάντας, που κρατούσε τη ράβδο του για να διευθύνει, αλλά κάθε τόσο την πετούσε πάνω από το κεφάλι του και πριν προλάβει αυτή να πέσει κάτω, την περιμάζευε με μαεστρία και ξανάρχιζε τις ρυθμικές κινήσεις του.

Το 1972 οι χώροι για τη διεξαγωγή του Μεγάλου Παγκύπριου Χορού για την ανάδειξη της «Μις Πορτοκαλιά» ήταν, εκτός από τα κοσμικά κέντρα «Κουίντα» και «Περοκέ», τα ξενοδοχεία «Ασπέλια», «Σαλαμίνια» και «Εσπέρια». Το 1974 οι χώροι αυτοί ήταν τα ξενοδοχεία «Αρκαδία», «Ασπέλια», «Αστερίας», «Golden Sands», «Σαλαμίνια» και «Sandy Beach».

23. ΤΟ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΑΝΑΨΥΧΗΣ «Η ΧΡΥΣΗ ΑΜΜΟΣ»

Η πανέμορφη παραλία του Αγίου Μέμνονος με τη χρυσή αμμουδιά και την καταγάλανη θάλασσα δεν ήταν δυνατό να περάσει απαρατήρητη από τους κοσμογυρισμένους Βρετανούς αποικιοκράτες. Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου βρήκαν τον χρόνο να σκεφτούν ότι τα στρατεύματά τους στη Μέση Ανατολή ήταν εξοντωμένα και χρειαζόντουσαν ένα μέρος για ολιγοήμερες διακοπές. Επειδή ήταν αδύνατο να ταξιδεύουν στην πατρίδα τους και να επιστρέφουν σε σύντομο χρονικό διάστημα, όσο το απαιτούσαν οι ανάγκες τους, σκέφτηκαν να βρουν κάποιο χώρο κάπου στη Μέση Ανατολή για ολιγοήμερες διακοπές. Και πού θα έβρισκαν καλύτερο μέρος από την παραλία της Αμμοχώστου;

Τα σχέδια για την ίδρυση κέντρου αναψυχής είχαν καταρτιστεί από το Γενικό Στρατηγείο των Βρετανικών Δυνάμεων της Μέσης Ανατολής[1], από τον Ιανουάριο του 1947. Ο Δήμος Αμμοχώστου παρακολουθούσε με αγωνία τους σχεδιασμούς των Άγγλων, διότι είχε και αυτός τα δικά του σχέδια για την αξιοποίηση της παραλίας της Αμμοχώστου. Σχέδια τα οποία όμως είναι πολύ αμφίβολο, αν προεκτείνονταν μέχρι την ενορία του Αγίου Μέμνονος. Οι Άγγλοι αποικιοκράτες προγραμμάτιζαν να κατασκευάσουν το μεγαλύτερο κέντρο παραθερισμού της Μέσης Ανατολής, που θα περιελάμβανε κοιτώνες, θέατρο, γυμναστήριο, μπυραρίες, καφετέριες, εγκαταστάσεις της NAAFI, με δυνατότητα εξυπηρέτησης δυο χιλιάδων στρατιωτών. Τελικά, αποφάσισαν, σύμφωνα με την εφημερίδα ***ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 22/1/1947***, ότι το στρατόπεδο αναψυχής: «Θα ιδρυθή εις παράλιον αμμώδη περιοχήν του προαστείου Αγίου Μέμνονος. Αι περιοχαί αι ανήκουσαι εις ιδιώτας, είτε θα αγορασθούν, είτε θα απαλλοτριωθούν».

Ήταν πλέον «ηλίου φαεινότερον» ότι τη «νύφη» θα πλήρωναν οι Άι-Μεμνίτες, οι οποίοι μάλιστα κατοικούσαν στην πιο όμορφη παράλια περιοχή, στην καρδιά της ενορίας μας. Η εφημερίδα ***ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ 8/5/1947*** έγραψε ότι: «Ο χώρος εις τον οποίον θα ανεγερθεί το εν λόγω Στρατόπεδο καλύπτει μεγάλη έκταση και περιλαμβάνει αρκετούς κήπους, οι οποίοι ανήκουν σε ιδιώτες. Αυτοί θα αποζημιωθούν με τις τρέχουσες τιμές».

1. Εφημερίδα Ελευθερία, 22/1/1947

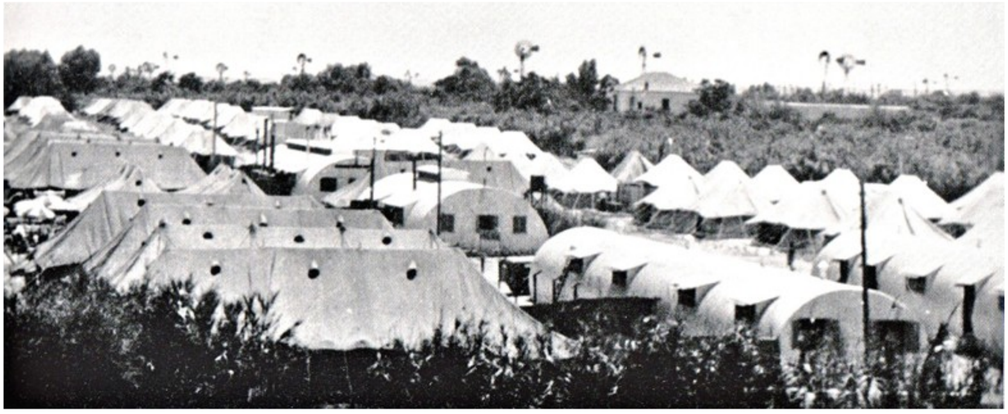
Φαντάζεστε λοιπόν τα συναισθήματα που ένιωσαν οι ενορίτες αυτοί, όταν πήραν το «φιρμάνι» της απαλλοτρίωσης. Η πατρογονική τους περιουσία θα χανόταν μια για πάντα, έτσι απλά, για να έρχονται οι κατακτητές να απολαμβάνουν τις διακοπές τους. Αρχές Απριλίου ειδοποιήθηκαν από τους αποικιοκράτες «όπως απέλθουν μέχρι του πρώτου δεκαπενθημέρου του προσεχούς Μαΐου» του 1947.

Οι Βρετανοί, για να αποτρέψουν τις αντιδράσεις εις βάρος τους, αλλά και για να προλάβουν την αρνητική αντιμετώπιση της κοινής γνώμης της Αμμοχώστου, προσέτρεξαν στις συντεχνίες για εξεύρεση εργατών, πληρώνοντας το μεροκάματο οκτώ σελίνια. Στην πραγματικότητα όμως αυτοί που έκτισαν τις εγκαταστάσεις στη «Χρυσή Αμμουδιά» ήταν Γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου. Οι αιχμάλωτοι αυτοί, τους οποίους άρχισαν να φέρνουν από το 1946, δεν ήταν τυχαίοι άνθρωποι, αφού οι περισσότεροι ήταν μορφωμένοι[2], μεταξύ των οποίων εκπαιδευμένοι τεχνίτες, σχεδιαστές και εργολάβοι. Όπως είδαμε μάλιστα στο προηγούμενο βιβλίο[3], μερικοί από αυτούς γνωρίστηκαν με ενορίτες και τους έκτισαν τα σπίτια τους.

Στα τέλη Μαΐου του 1947 οι εργαζόμενοι στην οικοδόμηση του στρατοπέδου της «Χρυσής Αμμουδιάς» ήταν 174 Κύπριοι και 600 Γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου. Οι Βρετανοί βιάζονταν να λειτουργήσουν τις θερινές κατασκηνώσεις μέσα σ' αυτό το καλοκαίρι, τουλάχιστον την πρώτη φάση των έργων, με ημερομηνία έναρξης, όπως ανακοίνωσαν, το Σαββάτο 28 Ιουνίου. Οι Άι-Μεμνίτες έτρεχαν να δουν τα ογκώδη μηχανήματα που έφεραν για την ισοπέδωση του χώρου. Πρώτη φορά έβλεπαν ερπυστριοφόρα με τόσο μεγάλες καδένες. Οι Άγγλοι προσέλαβαν και νυχτοφύλακες, για να τους τα προσέχουν.

Η βιασύνη τους όμως, για την ολοκλήρωση των έργων, ήταν τόσο μεγάλη που οι περίοικοι πνίγηκαν στη σκόνη και τα περιβόλια της περιοχής καταστρέφονταν. Μετά από παράπονα των Άι-Μεμνιτών, ολόκληρο το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης επισκέφθηκε την Τρίτη 27 Μαΐου 1947 το απόγευμα[4] τον υπό ανέγερση καταυλισμό και συνομίλησαν με τον υπεύθυνο Ταγματάρχη για την απρόσκοπτη πρόσβαση των κατοίκων της περιοχής στα σπίτια τους, για διέξοδο προς τη θάλασσα, για τις αποζημιώσεις που

Φωτογραφία από το Λεύκωμα «ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ». Στο βάθος διακρίνονται οι ανεμόμυλοι της ενορίας.

2. Εφημερίδα Ελευθερία, 22/1/1947
3. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων - Οι κήποι της Αμμοχώστου».
4. Εφημερίδα Ανεξάρτητος, 1/6/1947

έπρεπε να δοθούν και όπως η οδός Αχαρνών διαπλατυνθεί και ασφαλτοστρωθεί. Ο Ταγματάρχης τους διαβεβαίωσε ότι: «Τα αιτήματά τους θα εξετασθούν με πνεύμα δικαιοσύνης».

Οι κατασκηνώσεις στην «Χρυσή Αμμουδιά» πράγματι λειτούργησαν, όπως ήταν προγραμματισμένες, το Σαββάτο 28 Ιουνίου 1947, αλλά τα προβλήματα συνέχισαν να υφίστανται. Γι' αυτό τον λόγο ο Δήμαρχος Αμμοχώστου αναγκάστηκε εκ νέου να συναντηθεί με τις Στρατιωτικές Αρχές της πόλης, για να τους εκφράσει τα γνωστά παράπονα των περίοικων, όπως φαίνεται στο διπλανό άρθρο, και επιπλέον να τους επισημάνει την ενόχληση που προκαλούσαν ορισμένοι Γερμανοί αιχμάλωτοι στην ενορία. Εδώ να σημειώσουμε ότι υπήρχαν και φωνές διαμαρτυρίας μέσα από την ίδια την κοινότητα, οι οποίες επέρριπταν ευθύνες στον Δήμαρχο, για την υφαρπαγή του παραλιακού μετώπου της ενορίας του Αγίου Μέμνονος.

Εν τω μεταξύ, μετά το πέρας της κατασκευής του στρατοπέδου αναψυχής, οι Γερμανοί αιχμάλωτοι άρχισαν ν' αποστέλλονται σε διάφορες χώρες της επιλογής τους, μέχρι και την Αυστραλία[5].

ΤΑ ΠΡΟΚΥΨΑΝΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΥ ΑΝΑΨΥΧΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 12 (τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).—Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Δήμου 'Αμμοχώστου ὁ Δήμαρχος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Μηχανικοῦ, συνηντήθη εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Διοικητοῦ μετὰ τῶν Στρατιωτικῶν 'Αρχῶν καὶ τοῦ Διοικητοῦ 'Αμμοχώστου καὶ συνεζήτησε μετ' αὐτῶν τὰ διάφορα ζητήματα, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Στρατοπέδου 'Αναψυχῆς καὶ συγκεκριμένως τὸ ζήτημα τῶν δρόμων, τῆς κυκλοφορίας τῶν Στρατιωτικῶν ὀχημάτων, τῆς προξενουμένης σκόνης, τῆς συμπεριφορᾶς τῶνστρατιωτῶν, τῆς ἐνοχλήσεως, τῆς ὁποίας γίνονται πρόξενοι οἱ αἰχμάλωτοι Γερμανοί, τῆς ἐξόδου καὶ τοῦ ἀνοικτοῦ χώρου πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τῆς ἀπασχολήσεως ἐργατῶν τοῦ 'Αγίου Μέμνονος εἰς τὸ Στρατόπεδον.

ΕΘΝΟΣ 13/7/1947

GOLDEN SANDS LEAVE CAMP OPEN

Troops arrive daily from Canal Zone

Famagusta, Wednesday.
British troops and families from the Suez Canal Zone are now coming daily by airlift to Cyprus to spend their holiday leave at the NAAFI Golden Sands camp, Famagusta.

CYPRUS MAIL 6/5/1954

Ο Αγγλικός τύπος παρουσίαζε συχνά ανακοινώσεις, όπως αυτήν που επισυνάπτεται, σύμφωνα με τις οποίες Βρετανικά στρατεύματα, μαζί με τις οικογένειές τους, κατέφθαναν καθημερινά, αεροπορικώς στην Κύπρο, για να απολαύσουν τις διακοπές τους στο στρατόπεδο της ΝΑΑΦΙ και συγκεκριμένα στη «Χρυσή Αμμουδιά» της Αμμοχώστου. Στην ανακοίνωση γινόταν και μια λεπτομερής περιγραφή των παρεχόμενων υπηρεσιών τού στρατοπέδου καθώς και της μαγευτικής θάλασσας, στην οποίαν θα είχαν την ευκαιρία να παραθερίζουν.

Όπως είδαμε στο σχετικό κεφάλαιο[6] για τον Απελευθερωτικό Αγώνα 1955-1959, η ύπαρξη στρατοπέδου στην ενορία μας είχε αρνητικές επιπτώσεις στη ζωή των κατοίκων. Μετά όμως την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, ανακοινώθηκε ότι οι Βρετανικές Στρατιωτικές Αρχές είχαν την πρόθεση να εγκαταλείψουν τόσο το Στρατόπεδο του Καράολου όσο και τον καταυλισμό της «Χρυσής

5. Εφημερίδα Εσπερινή,27/5/1948

6. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων», σελ.94

Αμμουδιάς». Μετά τις πληροφορίες αυτές ο Δήμαρχος Αμμοχώστου Πούγιουρος έδραξε την ευκαιρία και έστειλε στις 30 Αυγούστου 1960 επιστολή[7] στον Υπουργό Εσωτερικών με την οποίαν του εισηγείτο: α) Το στρατόπεδο του Καράολου να δοθεί στο Δημαρχείο Αμμοχώστου για τη στέγαση φτωχών ανθρώπων που ζούσαν μέσα σε παράγκες κάτω από ανθυγιεινές συνθήκες και β) Ο κάμπος της «Χρυσής Αμμουδιάς» να δοθεί για την ανάπτυξη και επέκταση της παραλίας της Αμμοχώστου. Εν τω μεταξύ, λόγω των εξελίξεων αυτών «Ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επεσκέφθη μετά Βουλευτών την 19ην Νοεμβρίου το στρατόπεδον "Χρυσή Άμμος" και συνομίλησεν επί τόπου μετά των ενδιαφερομένων[8]».

ΖΗΤΟΥΝ ΟΠΩΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟΔΟΘΟΥΝ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΘΕΝΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ "ΧΡΥΣΗ ΑΜΜΟΣ"

Ο Μ. Ἀρχιεπίσκοπος ἐπεσκέφθη τὴν περιοχὴν μετὰ Βουλευτῶν

Μόλις λοιπόν οι Άι-Μεμνίτες, πρώην ιδιοκτήτες της περιοχής, έμαθαν τις προθέσεις των Βρετανών αλλά και του Δήμαρχου, συνασπίστηκαν, για να τους επιστραφούν οι πατρογονικές περιουσίες. Την Κυριακή 4 Δεκεμβρίου του 1960, συγκεντρώθηκαν στο Σωματείο της ΕΝΑΜ και εξέλεξαν την επιτροπή του «αγώνα», η οποία αποτελείτο από τους Κώστα Δημητρίου (μουχτάρη), Αναστάση Παπαγιώργη (δάσκαλο), Μιχαήλ Κιαγιά (γιατρό), Μιχαήλ Ηλιόδωρο και Ιωακείμ Παπαμιχαήλ. Στη σύσκεψη[9] αποφάσισαν: α) Να στείλουν υπόμνημα προς τον Αρχιεπίσκοπο με τις απόψεις τους β) Να προβούν σε διαβήματα για επανόρθωση της αδικίας που έγινε εις βάρος τους και γ) Να επιδιωχθεί κοινή συνεδρία των παθόντων με την Επιτροπή Ανάπτυξης και Προόδου της Αμμοχώστου. Σ' αυτό το σημείο να σημειώσουμε ότι οι παθόντες ήταν έτοιμοι, αν χρειαζόταν, «να επιστρέψουν προς την Κυπριακήν Κυβέρνησιν τα ευτελή ποσά τα οποία έλαβον ως αποζημίωσιν παρά των Βρετανικών Στρατιωτικών Αρχών».

Το υπόμνημα της επιτροπής προς τον Μακαριότατων έγραφε: «Μετά σεβασμού υποβάλλομεν θερμήν παράκλησιν εκ μέρους των πρώην ιδιοκτητών του στρατοπέδου "Χρυσή Άμμος" όπως μη χρησιμοποιηθεί εις το μέλλον ως στρατόπεδον και επιστραφή τούτο εις τους πρώην ιδιοκτήτας εις τιμήν λογικήν και συμφέρουσαν. Οι πρώην ιδιοκτήται αναλαμβάνουν την υποχρέωσιν να αξιοποιήσουν αυτό καθ' υπόδειξιν της Υμετέρας Μακαριότητος, ιδρυομένης προς τούτο μετοχικής εταιρείας».

Δυστυχώς ακολούθησαν τα γνωστά γεγονότα του 1963 με τις διακοινοτικές συγκρούσεις και η Κύπρος έγινε ξανά ένα καζάνι που έβραζε. Ο χώρος της «Χρυσής Αμμουδιάς»

7. Εφημερίδα Cyprus Mail, 31/8/1960
8. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 2/12/1960
9. Εφημερίδα Έθνος 7/12/1960

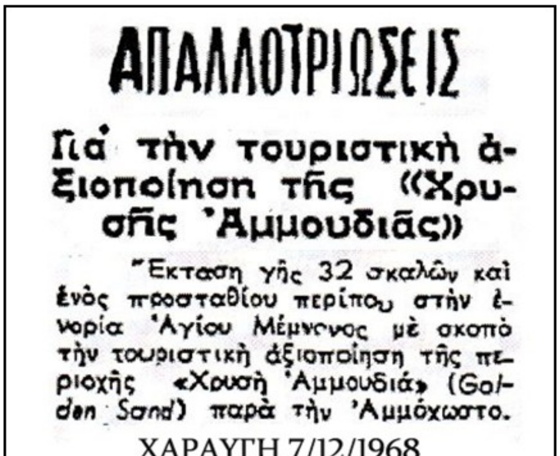
στέγασε μέρος των Ελληνικών Στρατευμάτων, που είχαν μεταφερθεί στην Κύπρο μυστικά, για ν' αποτρέψουν τυχόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, αφού η Τουρκία απειλούσε κάθε τόσο με εισβολή. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες οι σκέψεις για τουριστική αξιοποίηση της περιοχής ναυάγησαν, μέχρι να έρχονταν καλύτερες μέρες.

Ο Γιώργος Περικλέους, κάτοικος της περιοχής, στη συνέντευξη που μας παραχώρησε, είπε: «Το 1960, με την αποχώρηση των Άγγλων, το στρατόπεδο παραχωρήθηκε στην Κυπριακή Δημοκρατία. Με την ίδρυση της Εθνικής Φρουράς οι εγκαταστάσεις του χρησιμοποιήθηκαν από τον Κυπριακό Στρατό και μετονομάστηκε σε στρατόπεδο «Γρηγόρη Αυξεντίου». Το στρατόπεδο αυτό γνώρισε τη μεγαλύτερη του δόξα με την άφιξη των ελληνικών στρατευμάτων το 1964 λόγω της κρίσιμης φάσης του Κυπριακού προβλήματος».

Μετά την αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας και το προσωρινό καταλάγιασμα της έντασης στις σχέσεις των δύο κοινοτήτων, άνοιγε ο δρόμος για την απρόσκοπτη τουριστική αξιοποίηση της περιοχής. Ο Γιώργος Περικλέους μας είπε σχετικά: «Μετά την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων η νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία αποφάσισε την αξιοποίηση της περιοχής του στρατοπέδου, λόγω του αυξανόμενου τουριστικού ρεύματος προς την Αμμόχωστο, σε συνδυασμό με τα θέλγητρα της περιοχής. Γι' αυτό τον λόγο έπρεπε η οδός Κέννεντυ, η οποία σταματούσε σε κάποιο σημείο, να περάσει μέσα από το στρατόπεδο, το οποίο τώρα εντασσόταν πλέον και αυτό μέσα στα σχέδια της τουριστικής ανάπτυξης. Η παράλια λωρίδα γης, που θα αξιοποιούσαν, ήταν περίπου 400 μέτρα, όσο και το πλάτος του στρατοπέδου, αλλά στην περιοχή μας στένευε γι' αυτό και θεώρησαν "επιτακτικό" να μας απαλλοτριώσουν τις περιουσίες, ώστε να γίνει ευθυγράμμιση. Η οδός Κέννεντυ επεκτάθηκε λοιπόν προς την πλευρά του στρατοπέδου και σε κάποιο σημείο απομακρυνόταν από την παραλία, για να δώσει χώρο στις εγκαταστάσεις του μεγαλύτερου ξενοδοχείου στην Κύπρο. Το ξενοδοχείο «Golden Sands» ήταν ακριβώς εκεί που ήταν το σπίτι μας. Εμείς εγκαταλείψαμε την περιοχή το 1972. Έγινε ανταλλαγή και μαζί με τους άλλους επηρεαζόμενους εγκατασταθήκαμε στην ενορία Σταυρού, στην Πλούτωνος, όπου το Δημαρχείο είχε διαθέσιμα οικόπεδα. Η απόφαση του Δικαστηρίου, στο οποίο προσφύγαμε, καθόριζε ότι ως αποζημίωση έπρεπε να πάρουμε γη ίσης αξίας με την περιουσία μας.

Σε τελική ανάλυση, οι ενορίτες μας, ενώ αγωνίζονταν να πάρουν πίσω την περιουσία τους και τα λιβάδια τους, έχασαν και τα σπίτια τους. Ο Γιώργος Περικλέους είπε ότι η Κυβέρνηση τους απέστειλε μια ρηματική διακοίνωση σύμφωνα με την οποία: «Το κτήμα σας απαλλοτριώνεται για λόγους Δημοσίου Συμφέροντος».

Εκεί που ζούσαν μέσα στην καρδιά της ενορίας του Αγίου Μέμνονος, δίπλα από την παραμυθένια παραλία με τα καταγάλανα νερά και τη χρυσή αμμουδιά, βρέθηκαν σε κάποια οικόπεδα της ενορίας του Σταυρού.

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ

Γιά τήν τουριστική ἀξιοποίηση τῆς «Χρυσῆς Ἀμμουδιᾶς»

Ἔκταση γῆς 32 σκαλῶν καί ἑνός προσταθίου περίπου στήν ἐνορία Ἁγίου Μέμνονος μέ σκοπό τήν τουριστική ἀξιοποίηση τῆς περιοχῆς «Χρυσή Ἀμμουδιά» (Golden Sand) παρά τήν Ἀμμόχωστο.

ΧΑΡΑΥΓΗ 7/12/1968

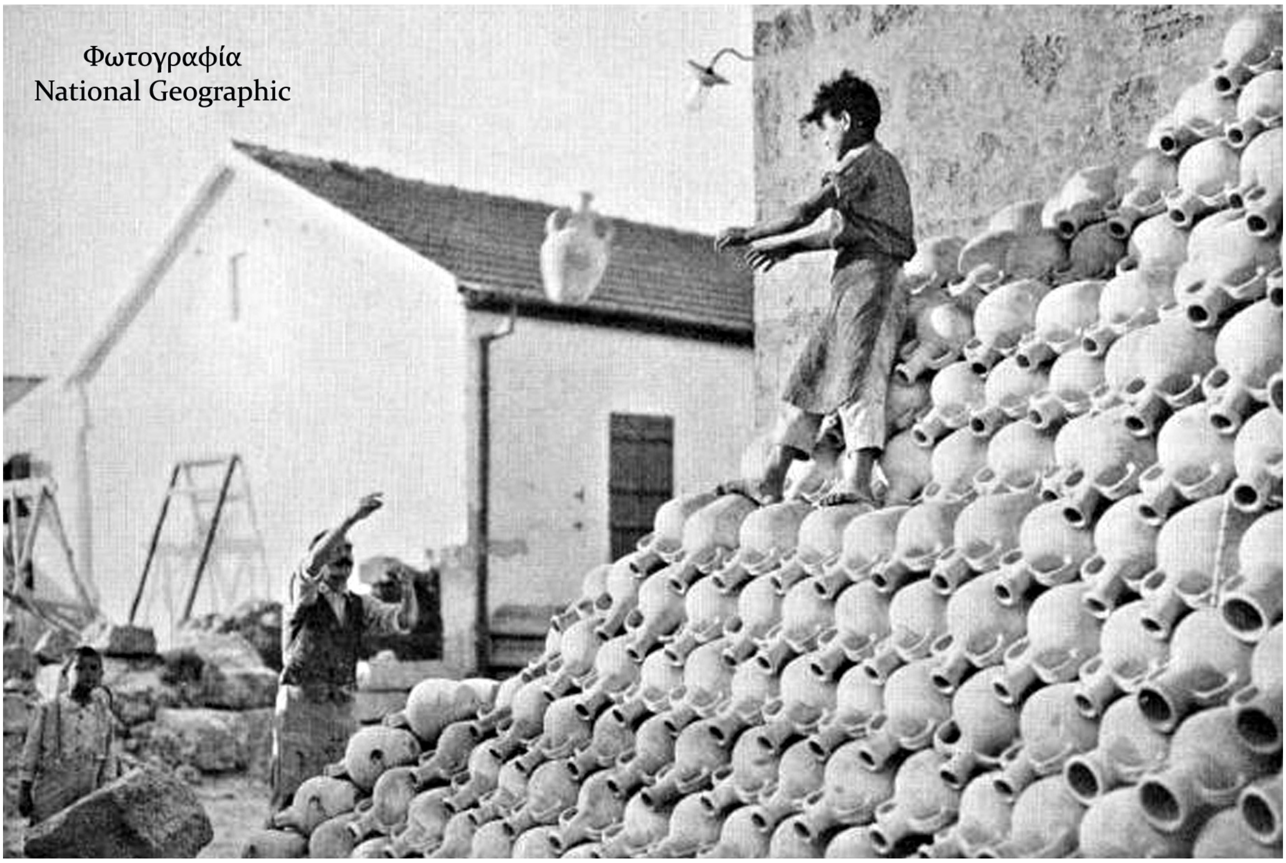
24. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΒΑΡΩΣΙΟΥ

1. Από τα κουζαρκά στους ανεμόμυλους

Όταν οι Βρετανοί το 1878 διαδέχτηκαν τους Οθωμανούς, η εκτός των τειχών πόλη αποτελείτο από τα Πάνω και τα Κάτω Βαρώσια, με το εμπορικό κέντρο διαμορφωμένο γύρω από τον ναό του Αγίου Νικολάου. Έτσι, η νέα πόλη που αναπτυσσόταν συνεχώς, για ευνόητους λόγους απείχε μερικά χιλιόμετρα από την Αμμόχωστο. Την απόσταση αυτή διέσχισε πεζή, γύρω στο 1879, η **Esmé Scott–Stevenson**, σύζυγος του τότε Βρετανού Διοικητή της Κερύνειας, σε μια από τις τόσες περιοδείες της ανά την Κύπρο. Τις εντυπώσεις της για το νησί τις κατέγραψε στο βιβλίο της με τίτλο «**Our Home in Cyprus**», δηλαδή το «Το σπίτι μας στην Κύπρο». Από τα γραφόμενά της καταλαβαίνουμε ότι πέρα από την αντιπάθεια που της καλλιεργήθηκε για τους (ελληνο)κύπριους, ήταν ένας μορφωμένος άνθρωπος, με ιδιαίτερη χάρη στις αφηγήσεις, όπως φαίνεται και στην ακόλουθη περιγραφή της περιήγησής της στα Βαρώσια: «Η απόσταση από την πόλη της Αμμόχωστου μέχρι τα Βαρώσια είναι δέκα λεπτά πεζοπορίας κατά μήκος ενός δρόμου, που, για να τον διασχίσεις, πρέπει σε κάθε βήμα τα πόδια σου να βυθίζονται μέσα στην άμμο μέχρι τον αστράγαλο. Το παζάρι εδώ είναι αρκετά καλό και υπάρχουν πολλά καλοκτισμένα σπίτια. Αλλά τα Βαρώσια είναι περισσότερο γνωστά για την τέχνη της αγγειοπλαστικής, προμηθεύοντας μάλιστα όλο το νησί με στάμνες, μεγάλες και μικρές. Η κατασκευή τους γίνεται από ένα ειδικό χώμα που το φέρνουν από τα περίχωρα. Κάθε δεύτερο σπίτι (στην συνοικία) έχει εργαστήριο αγγειοπλαστικής, προσθέτοντας μεγάλο ενδιαφέρον στη βόλτα στους δρόμους, αφού έχεις τη δυνατότητα να παρακολουθείς κάθε βήμα της διαδικασίας κατασκευής των πήλινων δοχείων από τους σβόλους του πηλού.

Γύρω από τα Βαρώσια, για δύο μίλια, κατά μήκος της ακτής, υπάρχουν μεγάλοι κήποι με λεμονιές, πορτοκαλιές, ροδιές και μουριές. Τα Βαρώσια μοιάζουν με μια όαση μέσα σε μια έρημο και πολύ πιο πέρα από αυτούς τους κήπους, το έδαφος δεν είναι παρά μια λεπτή άμμος, η οποία κάνει το περπάτημα τόσο δυσάρεστο. Αυτοί οι κήποι αρδεύονται με φροντίδα και έχουν μια λαμπρή εμφάνιση, δίνοντας την αίσθηση μιας ατμόσφαιρας που αρμόζει σε τροπικό θερμοκήπιο. Σ' αυτή την περίοδο του έτους οι διαφορετικές αποχρώσεις των πράσινων φυλλωμάτων, των χυμωδών καρπών των πορτοκαλιών, το έντονο κόκκινο χρώμα των ροδιών δημιουργούν σ' αυτούς τους κήπους την πιο υπέροχη σύνθεση από λαμπερά χρώματα που μπορεί κάποιος να φανταστεί. Ήταν ένα υπερφυσικά ζωντανό τοπίο και λαμβάνοντας κάποιος υπόψη που περιεργάζεται γύρω του, όσο το μάτι μπορεί να φτάσει, ότι πιο πέρα δεν βλέπει παρά μόνο μια άγονη γκρίζα γη, το πράσινο αυτού του μικρού κομματιού εδάφους, είναι έντονα εντυπωσιακό[1]».

1. Esmé Scott – Stevenson, "Our Home in Cyprus", σελ. 283-284. Το κείμενο αποδίδεται σε ελεύθερη μετάφραση. Η περιγραφή της Esmé είναι κυριολεκτικά ένας ύμνος για το φυσικό περιβάλλον του Βαρωσιού !

Γύρω στα 1900 τα κουζαρκά ήταν ένα είδος «εθνικής χειροτεχνίας[2]» για τα Βαρώσια. Βρίσκονταν μέσα στην καρδιά της πόλης στον κεντρικό δρόμο της αγοράς. Πολλοί θεωρούσαν ότι η ενασχόληση των Βαρωσιωτών με την αγγειοπλαστική είχε τις ρίζες της στην αρχαία Σαλαμίνα. Τότε δεν υπήρχε το τρεχούμενο νερό και το κάθε σπίτι χρειαζόταν αρκετές **κούζες**[3]. Ο Βαρωσιώτης δάσκαλος Κούμας στο βιβλίο του «Τα Παληά Βαρώσια», στη σελίδα 8 έγραψε: «Την αγοράν των Βαρωσίων εστόλιζον τότε πολλά αγγειοπλαστεία. Τα Βαρώσια επρομήθευαν με πήλινα αγγεία, μικρά ή μεγάλα για δροσερό νεράκι, όλα τα χωριά και τες πολιτείες της Κύπρου και των γειτονικών ακτών της Τουρκίας, Συρίας και Λιβάνου. Πυραμίδες ολόκληροι από κούζες, **κουκκουμάρες**[4], **μπότηδες**[5] και **βάττες**[6], είδη της από αρχαίων χρόνων πατροπαράδοτης αγγειοπλαστικής του Βαρωσιού υψώνοντο δίπλα στα μαυρισμένα καμίνια που τα έψηναν με σιγανή φωτιά και οι κουζάρηδες εγύριζαν υπομονετικά με το πόδι τους αρχέγονους τροχούς δίνοντας το σφαιρικό ή κυλινδρικό σχήμα των αγγείων των».

Από το «Κέντρο Κυπριακής Χειροτεχνίας[7]» μαθαίνουμε και τα εξής: «Χρησιμοποιούσαν μίγμα από δύο είδη αργιλικών εδαφών. Το πρώτο ήταν ένα ασπριδερό αμμώδες, που

2. Εφημερίδα Πρωινή 1/11/1932
3. Κούζα είναι η στάμνα. Από τη γαλλική λέξη courge, που σημαίνει μεγάλο κολοκύθι.
4. Κουκκουμάρα είναι το μικρό σταμνί. Από τη λατινική λέξη cucuma, που σημαίνει χύτρα.
5. Μπότης είναι το πήλινο δοχείο νερού από την λέξη πότης, δηλαδή αυτός που πίνει.
6, Βάττα είναι η στάμνα από τη λέξη βάτος, που ήταν μέτρο χωρητικότητας των υγρών.
7. http://www.mcit.gov.cy

το προμηθεύονταν από τον ποταμό της Έγκωμης και το άλλο, ένα είδος κόκκινου αργίλου, που το έπαιρναν από την περιοχή της Δερύνειας. Οι αναλογίες και η τεχνική που χρησιμοποιούσαν ήταν οικογενειακό μυστικό και τις μετέφεραν προφορικά από γενιά σε γενιά. Η ανάμειξη έπρεπε να ήταν τέτοια, ώστε, αφενός να δίνει το ποθούμενο χρώμα και αφετέρου το αγγείο να έχει διαπερατούς πόρους, για να κρατεί το περιεχόμενο της κούζας δροσερό».

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δύο μεγάλα δημόσια έργα, που έγιναν από τους Βρετανούς, έδωσαν νέα πνοή στην πόλη. Πρώτα ήταν η αναβάθμιση του λιμανιού της, που περατώθηκε το 1904 και έπειτα ήταν η κατασκευή του «Κυπριακού Κυβερνητικού Σιδηρόδρομου» που ένωνε την Αμμόχωστο, αφετηρία, με την Αγκαστίνα, τη Λευκωσία, την Κοκκινοτριμιθιά, τη Μόρφου, το Καλό Χωριό Λεύκας και τέλος την Ευρύχου. Τα έργα αυτά άνοιξαν νέους δρόμους επικοινωνίας του Βαρωσιού, τόσον εντός, όσο και εκτός Κύπρου. Οι ευεργετικές συνέπειες φάνηκαν ιδιαίτερα με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου 1914 – 1918, κατά τη διάρκεια του οποίου παρατηρήθηκε μια πρωτόγνωρη κίνηση στο λιμάνι. Αποστολές εφοδίων στα στρατεύματα, αποστολές μουλάρηδων, μεταφορές στρατευμάτων, αφίξεις αιχμαλώτων. Όλα αυτά συνέθεταν μια ζωηρή κίνηση, η οποία είχε θετικό αντίκτυπο, όχι μόνο στην οικονομία του τόπου, αλλά και στην εικόνα μιας ζωντανής και ακμάζουσας πόλης. «Ήταν μια ακμή ονειρώδης για τα Βαρώσια, τα οποία ήσαν εις τον κολοφώνα της δόξης των[8]».

Με τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και την εξασφάλιση τρεχούμενου νερού σε κάθε σπίτι, η αγγειοπλαστική πήρε ένα μοιραίο κατήφορο χωρίς επιστροφή. Είχαν μείνει μόνο μερικά χωριά που χρησιμοποιούσαν κούζες για τη μεταφορά του νερού, μα κι' αυτά, το ένα μετά το άλλο, εγκαθιστούσαν σωληνώσεις πόσιμου νερού. Έτσι, από τη μια η μείωση του εμπορίου της αγγειοπλαστικής και από την άλλη ο τερματισμός του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, με συνεπακόλουθο τον περιορισμό της λιμενικής κίνησης, έφεραν την παρακμή. Όμως η παρακμή ήταν πρόσκαιρη, αφού, με την ειρήνη που επακολούθησε, αναπτύχθηκε το εξαγωγικό εμπόριο της Κύπρου και αναδείχθηκε ο πραγματικός θησαυρός της περιοχής, που δεν ήταν κανένας άλλος από την γεωργική παραγωγή του τόπου.

Τα Βαρώσια στήριξαν την ύπαρξη και την ανάπτυξή τους στην καλλιέργεια της εύφορης γης τους. Τα κυριότερα είδη που καλλιεργούσαν ήταν οι πατάτες, το σιτάρι, το κριθάρι, τα κρομμύδια, τα σύκα, τα γλυκολέμονα, τα ξινολέμονα και προπαντός τα ρόδια και τα πορτοκάλια. Τα τρία τέταρτα της φρουτοπαραγωγής της Κύπρου προέρχονταν από την περιοχή του Βαρωσιού. Όπως είδαμε στο προηγούμενο βιβλίο[9], το πορτοκάλι αποτελούσε το ζωτικότερο οικονομικό κεφάλαιο της περιοχής.

Με την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών στην αγροτική παραγωγή, οι γεωργοί εγκατέλειψαν τα απ' αιώνων παραδοσιακά αλακάτια και στράφηκαν κυρίως στους ανεμόμυλους. Τα

8. Εφημερίδα Πατρίς, 28/6/1923
9. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.141

περιβόλια αυξάνονταν συνεχώς και εκεί που το «σήμα κατατεθέν» της πόλης ήταν οι σωροί με τις κούζες, τώρα οι ανεμόμυλοι, που «φύτρωναν σαν μανιτάρια», έγιναν η νέα ατραξιόν της πόλης. Οι εφημερίδες[10] καθιέρωσαν την ονομασία: «Το Βαρώσι, η πόλη των πορτοκαλιών και των ανεμόμυλων».

ΤΟ ΒΑΡΩΣΙ
Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΕΜΟΜΥΛΩΝ

2. Οι απαρχές της τουριστικής ανάπτυξης

Το μαγευτικό τοπίο αυτού του τεράστιου φρουτόκηπου με τη φανταστική παραλία του, που με τόση παραστατικότητα ύμνησε **Esmé Scott–Stevenson**, δεν ήταν δυνατό να περάσει απαρατήρητο από τους τουριστικούς πράκτορες. Στο διάστημα 1900 – 1930 οι τουρίστες που κατέφθαναν με κρουαζιερόπλοια στο λιμάνι της Αμμοχώστου, περιόδευαν στις γύρω περιοχές και μετά έφευγαν για άλλους προορισμούς. Τότε δεν υπήρχαν ξενοδοχεία για διαμονή και, αν κάποιος ξένος ήταν αναγκασμένος να διανυχτερεύσει στην Αμμόχωστο, η μόνη λύση ήταν τα χάνια, τα οποία δεν θα του άφηναν και τις καλύτερες εντυπώσεις.

Ανάμεσα στους τουριστικούς προορισμούς εκείνης της εποχής ήταν ο αρχαιολογικός χώρος της Σαλαμίνας, ο τάφος του Αποστόλου Βαρνάβα, η ονομαζόμενη φυλακή της Αγίας Αικατερίνης, η εντός των τειχών παλαιά πόλη της Αμμόχωστου, με τον πύργο του Οθέλλου και τον επιβλητικό ναό του Αγίου Νικολάου. Αν η εποχή προσφερόταν τους, ξεναγούσαν και στους κήπους του Αγίου Μέμνονος.

ΝΕΟΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΑΤΜΟΠΛΟΙΟΝ ΕΙΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ 15 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).—Ἀναμένεται νὰ καταπλεύσῃ τὸ προσεχὲς Σάββατον εἰς τὰ ὕδατα Ἀμμοχώστου τουριστικὸν ἀτμόπλοιον μεταφέρον περὶ τοὺς 280 περιηγητὰς διαφόρων ἐθνικοτήτων. Τὸ ἀτμόπλοιον τοῦτο ἀνήκει εἰς Γιουγκοσλαυϊκὴν Ἑταιρείαν, ὀνομάζεται «Kraljica Marija», θὰ καταπλεύσῃ ἐκ Ρόδου τὴν 8ην πρωϊνὴν ὥραν, θὰ παραμείνῃ μέχρι τῆς 7ης νυκτερινῆς καὶ θὰ ἀποπλεύσῃ διὰ Βηρυτόν.
Οἱ ἀφικνούμενοι περιηγηταὶ θὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ἀμμόχωστον, τοὺς κήπους τοῦ Ἁγίου Μέμνονος, τὴν Σαλαμῖνα καὶ Λευκωσίαν.

ΠΡΩΙΝΗ 16/10/1936

Οι εφημερίδες έδιναν δημοσιότητα στις αφίξεις τουριστών, διότι το θεωρούσαν σημαντικό γεγονός για τον τόπο. Την Πέμπτη 23 Μαρτίου 1933 κατέπλευσε στο λιμάνι της Αμμοχώστου[11] το τουριστικό ατμόπλοιο «Orford» προερχόμενο από τη Γιάφα, μεταφέροντας 500 περιηγητές, οι οποίοι, αφού μοιράστηκαν σε δύο ομάδες, η μεν πρώτη επισκέφθηκε τη Σαλαμίνα και τη Λευκωσία, ενώ η άλλη περιηγήθηκε στα αρχαία μνημεία της εντός των τειχών πόλης, καθώς και στους κήπους του Αγίου Μέμνονος.

10. Εφημερίδα Πρωινή, 1/11/1932
11. Εφημερίδα Πρωινή, 25/3/1933

Μια άλλη σημαντική παρουσία στο νησί μας, την ίδια χρονιά, ήταν ο ερχομός του Αρχιστράτηγου των Βρετανικών Δυνάμεων στην Αίγυπτο. Το απόγευμα του Σαββάτου 27 Μαΐου 1933, ο Κύπριος υπαστυνόμος Τήλλυρος τον ξενάγησε[12] στον πύργο του Οθέλλου, στον ναό του Αγίου Νικολάου εντός των τειχών, στο μουσείο του Βαρωσιού και τέλος στους κήπους του Αγίου Μέμνονος. Ο ανταποκριτής της εφημερίδας δεν παρέλειψε ν' αναφέρει ότι ο Αρχιστράτηγος «έμεινε κατενθουσιασμένος, εκφράζοντας μάλιστα και την ευαρέσκειάν του» από την επίσκεψή του στην πόλη.

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΕΚΔΡΟΜΗ

ΠΑΦΟΣ 20/2/1936

Μιὰ εὐκαιρία μοναδικὴ γιὰ νὰ κάμετε τὸ γῦρο τῆς Κύπρου μόνον μὲ 10 σελλίνια.

Η ενορία του Αγίου Μέμνονος δεν ήταν όμως προορισμός για περιηγητές μόνο από το εξωτερικό, αλλά και προορισμός για επιτόπιες εκδρομές. Η εφημερίδα ***ΠΑΦΟΣ 20/2/1936***, ανακοίνωνε την πραγματοποίηση Γεωργικής Εκδρομής, η οποία ξεκινούσε, αλλά και κατέληγε στο Κτήμα της Πάφου, από την Τρίτη 14 μέχρι την Κυριακή 19 Απριλίου του 1936. Η δημοσίευση για τον προγραμματισμό της άρχιζε με τη διαφημιστική λεζάντα: «Κυπριώτες, προτού ταξειδέψετε σε ξένα μέρη (sic) φροντίστε να γνωρίσετε πρώτα τον τόπο σας». Η εκδρομή κόστιζε δέκα σελίνια, περιελάμβανε πέντε διανυχτερεύσεις και παρά πολλές επισκέψεις. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν τα περιβόλια στο Φασούρι, στο Κίτι, στα Περιβόλια, στη Μόρφου και στα Κούκλια. Επίσης προγραμματίστηκαν επισκέψεις σε διάφορα εργοστάσια, στον Ξερό, στο Καραβοστάσι, στην ΚΕΟ και στα σαπωνοποιεία - ελαιουργεία της Κερύνειας. Θα επισκέπτονταν τους όμορφους παξέδες του Καραβά και της Λαπήθου, τον Κεφαλόβρυσο της Κυθραίας «που δίνει 3 μιλιούνια νερό το μερόνυκτο», το Πέλλαπαΐς με τους ελαιώνες και το φημισμένο μοναστήρι του. Θα έβλεπαν την Κερύνεια με τις καπνοφυτείες της, την αρχαία Σαλαμίνα, τα ιστορικά τείχη της Αμμοχώστου και τους απαράμιλλους πορτοκαλόκηπους των Βαρωσίων και του Αγίου Μέμνονος.

Οι πόλεις της Κύπρου χρειάζονται ξενοδοχεία σύμφωνα με τις απαιτήσεις των τουριστών

Οι διάφοροι περιηγητές και τουρίστες έρχονταν και παρέρχονταν στον τόπο μας δίχως ουσιαστικό κέρδος. Διότι με τις βραχύβιες επισκέψεις τους στο νησί, χωρίς να διανυκτέρευαν σε κάποιο ξενοδοχείο, δεν άφηναν και πολύ συνάλλαγμα Το γεγονός αυτό άρχισε σιγά – σιγά να γίνεται κατανοητό, γι' αυτό και ο αρθογράφος «Διοφίλης» της εφημερίδας ***ΕΣΠΕΡΙΝΗ 11/5/1938,*** διερωτήθηκε: «Αν έρθουν πολλοί ξένοι στην Κύπρο το καλοκαίρι, άραγε έχουμε μέρος να τους τοποθετήσουμε; Μπορούμε να τους εξασφαλίσουμε στέγη κι' όλα τα κομφόρ για την ικανοποίηση των απαιτήσεών τους; Τελευταία δόθηκε μεγάλη προσοχή και τα διάφορα εξοχικά κέντρα παρουσιάζονται με ξενοδοχεία άρτια που μπορούν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις τους. Το πρόβλημα

12. Η εφημερίδα Χρόνος 28/5/1933 δεν αναφέρει το όνομά του.

όμως δεν φαίνεται να λύθηκε ακόμα για τις πόλεις. Πολλοί ξένοι θα ήθελαν να διαμένουν σε παραθαλάσσιες πόλεις που συγκεντρώνουν όλες τις ομορφιές, με το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της θάλασσας. Πολλούς ξένους, Αιγύπτιους και Άγγλους, θυμάμαι που μιλούσαν με τα πιο κολακευτικά λόγια για την Αμμόχωστο, με το υπέροχο κλίμα, με τους απλωτούς πορτοκαλεώνες, με τους ανεκτίμητους αρχαιολογικούς θησαυρούς. Μα όλοι σκόνταβαν στο ζήτημα της διαμονής. Μου έλεγε κάποτε μία Αγγλίς κυρία " Ποτέ δεν θα ήθελα να εγκαταλείψω τη μαγεμένη τούτη πόλη, με τους φτερωτούς ανεμομύλους, με τη γοητευτική πρασινάδα, με τη σιμιγδαλωτή της αμμουδιά, το μεγαλείο της Αγίας Σοφίας και τον πύργο του Οθέλλου. Αλλά ξέρετε …. η διαμονή, τα κομφόρ… είμαστε βλέπετε κακομαθημένοι εμείς". Να τι χρειάζονται οι πόλεις που ευνοήθηκαν από τη φύση. Χρειάζονται ξενοδοχεία που να ικανοποιούν τις απαιτήσεις των ξένων».

Αφού έγινε συνείδηση ότι χωρίς ξενοδοχεία δεν στεριώνει τουρισμός στον τόπο, Βαρωσιώτες και διάφοροι άλλοι οικονομικοί παράγοντες, άρχισαν να κτίζουν ξενοδοχεία, τα οποία τότε ήταν τρίτης και τέταρτης «τάξης». Της τρίτης «τάξης» ήταν τα καλύτερα και στην Αμμόχωστο λειτούργησαν το **Σαβόυ**, **Βικτώρια**, **Οθέλλος**, **Νέα Σαλαμίς**, **Παγκύπριον**, και **Ρουαγιάλ**. Τέταρτης τάξης θεωρήθηκαν τα **Φερράχ**, **Ηλίσια**, **Πορτοκαλιά, Βυζάντιον**, **Ολύμπια**, **Αμμόχωστος** και **Royal Beach**.

Απ' ό,τι γνωρίζουμε[13] το ξενοδοχείο Σαβόυ ήταν και το παλαιότερο αξιοπρεπές κατάλυμα για τους ξένους και τους τουρίστες. Κτίστηκε γύρω στο 1903 στην οδό Βικτωρίας και διέθετε αρχικά οκτώ ευρύχωρα και πεντακάθαρα δωμάτια. Διέθετε επίσης μία ωραία αίθουσα δεξιώσεων, η οποία ανέκαθεν χρησιμοποιείτο ως ο κατεξοχήν χώρος για χοροεσπερίδες και επίσημες εκδηλώσεις των Βαρωσιωτών. Όπως είδαμε, σ' αυτήν την αίθουσα γινόταν ο διαγωνισμός για την ανάδειξη της «Μις Πορτοκαλιά». Πολύ αργότερα άρχισαν να κτίζονται ισάξιες και ανώτερες ξενοδοχειακές μονάδες, όπως για παράδειγμα το **King George**, το **Κωνστάντια**, το **Famagusta Palace** και το **Florida**.

3. Η ραγδαία τουριστική ανάπτυξη 1960 – 1974

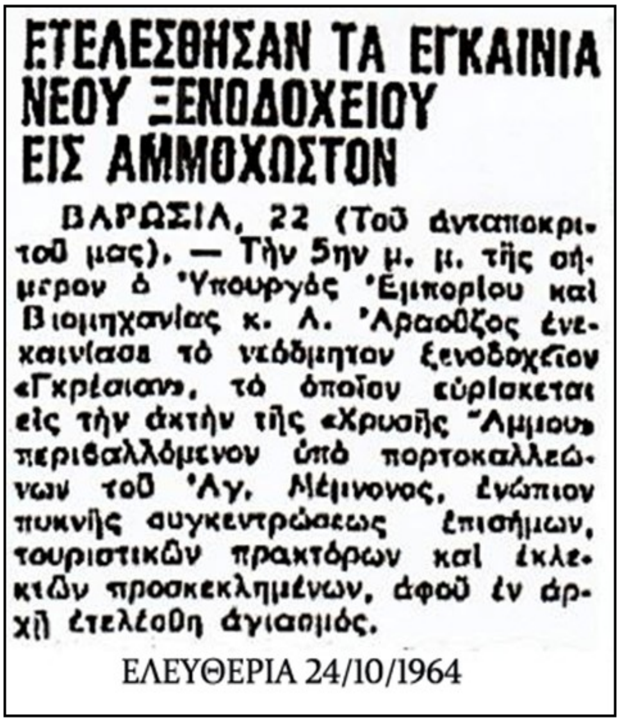
Μετά την Κυπριακή Ανεξαρτησία η ανάπτυξη της πόλης των Βαρωσίων υπήρξε ραγδαία. Αυτό που ζούσαμε ήταν κάτι το πρωτόγνωρο. Ήταν ένα όνειρο. Ήταν μια ευγενής άμιλλα για το ποιος θα έκτιζε το καλύτερο ξενοδοχείο. Εκεί που τα παλιά Βαρώσια ήταν γεμάτα από τους καπνούς των καμινάδων των κουζαρκών, εκεί που η πόλη γέμιζε από τους πύργους των φτεροκέφαλων ανεμόμυλων, «ανακαλύψαμε» έναν άλλο θησαυρό πίσω από τους φραμούς και τους καλαμιώνες. Το μεγαλείο της μαγευτικής μας θάλασσας, της «Χρυσής Ακτής», στην οποίαν τώρα «φύτρωναν σαν μανιτάρια» οι διάφορες ξενοδοχειακές μονάδες, σ' ολόκληρο το μήκος της.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι πρώτες σκέψεις για την τουριστική αξιοποίηση της περιοχής του Αγίου Μέμνονος προήλθαν από το Δημαρχείο

13. Σταύρου Λαζαρίδη, «Αμμόχωστος, φωτογραφικές αναμνήσεις Ανδρέα Σωτηρίου», σελ.76

Αμμοχώστου, όταν οι Βρετανοί αποφάσισαν, μετά την λήξη του απελευθερωτικού αγώνα, την εκκένωση του χώρου του Golden Sands. Ο Δήμαρχος απέστειλε στις 30 Αυγούστου 1960 γραπτό αίτημα στον υπουργό Εσωτερικών, ζητώντας την παραχώρηση του χώρου για τουριστική αξιοποίηση. Μετά από ένα έτος, τον Αύγουστο του 1961, το Δημαρχείο μέσα στα πλαίσια των εισηγήσεών του για τον εκσυγχρονισμό του Βαρωσιού, επανήλθε στο θέμα[14] ζητώντας: «Να αξιοποιηθεί το πρώην στρατόπεδο “Χρυσοί Άμμοι”. Εις την θαυμάσια αυτήν περιοχή επιβάλλεται να δημιουργηθεί τουριστικό χωριό με όλας τας συγχρόνους ανέσεις και τας απαραιτήτους εγκαταστάσεις». Σε λίγο χρονικό διάστημα τα αρμόδια πρόσωπα, τα οποία κατάρτιζαν τα σχετικά σχέδια αξιοποίησης του χώρου, κατέληξαν στην άποψη ότι έπρεπε να κτιστεί ένα μεγάλο ξενοδοχείο με περιφερειακές εγκαταστάσεις από μικρές κατοικίες, «μπανγκαλόους», κέντρα αναψυχής, χώροι αθλοπαιδιών, κινηματογράφοι, πισίνες, πίδακες καθώς και χώροι για μικρά παιδιά.

Το 1962 άρχισε να υλοποιείται[15] ένα άλλο αξιοσημείωτο έργο, το οποίο θα αποτελούσε μέρος της «βιτρίνας» της πόλης. Ήταν η κατασκευή της παραλιακής λεωφόρου, μετέπειτα «λεωφόρος Κέννεντυ», από τη λεωφόρο Ρούσβελτ μέχρι των ορίων της ενορίας του Αγίου Μέμνονος. Τα σχέδια προέβλεπαν σύγχρονο φωτισμό, με χώρους πρασίνου, ενώ στο παραλιακό μέτωπο θα γινόταν εξωραϊσμός και εγκατάσταση παιδικών παιχνιδιών.

ΕΤΕΛΕΣΘΗΣΑΝ ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΝΕΟΥ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ ΕΙΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 22 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας). — Τὴν 5ην μ. μ. τῆς σήμερον ὁ Ὑπουργὸς Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας κ. Λ. Ἀραοῦζος ἐνεκαινίασε τὸ νεόδμητον ξενοδοχεῖον «Γκρέσιαν», τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς «Χρυσῆς Ἄμμου» περιβαλλόμενον ὑπὸ πορτοκαλλεώνων τοῦ Ἁγ. Μέμνονος, ἐνώπιον πυκνῆς συγκεντρώσεως ἐπισήμων, τουριστικῶν πρακτόρων καὶ ἐκλεκτῶν προσκεκλημένων, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐτελέσθη ἁγιασμός.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 24/10/1964

Το 1963, μετά που ξέσπασαν οι διακοινοτικές ένοπλες συγκρούσεις στην Κύπρο, οι περισσότεροι σχεδιασμοί της τουριστικής ανάπτυξης του Δημαρχείου, παρέμεναν αδρανείς στα συρτάρια. Εντούτοις, αρκετοί Βαρωσιώτες δεν κάθισαν με τα χέρια σταυρωμένα και προχώρησαν από μόνοι τους στην ανέγερση νέων ξενοδοχειακών μονάδων. Το πρώτο ξενοδοχείο που κτίστηκε, στα όρια του Αγίου Μέμνονος, ήταν το **Grecian** του Τάκη Κουννά με 75 δωμάτια και 149 κλίνες. Τα εγκαίνιά του πραγματοποιήθηκαν την Πέμπτη 22 Οκτωβρίου του 1964 και σ’ αυτά παρέστη ο τότε υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας Αραούζος. Ο υπουργός, αφού συνεχάρη τον Κουννά για το μεγαλοπρεπές ξενοδοχείο του, έδωσε έμφαση στο γεγονός ότι αυτό λειτούργησε σε μια εποχή η οποία χαρακτηριζόταν από ύφεση, γι’ αυτό κατέληξε με την ευχή: «Όταν με την βοήθεια του Θεού το Κυπριακόν εύρη την αισίαν λύσιν του, θα δυνάμεθα απροσκόπτως να υποδεχθώμεν το κύμα των

14. Εφημερίδα Μάχη, 8/8/1961
15. Εφημερίδα Μάχη, 17/6/1962

τουριστών που αναμφιβόλως θα κατακλύση την Κύπρον».

Τον Ιανουάριο του 1965 ο Δήμαρχος Πούγιουρος, σε ομιλία του σχετικά με του σχεδιασμούς του Δημαρχείου Αμμοχώστου, έθεσε υψηλούς στόχους με σκοπό «το Βαρώσι να καταστεί σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη». Ανάμεσα στα έργα που προγραμματίζονταν ήταν η κατασκευή αποχετευτικού συστήματος, νέου Δημοτικού Σφαγείου, εργοστασίου αφαλάτωσης, σύγχρονη ρυμοτομία με χώρους πρασίνου, αξιοποίηση του παραλιακού μετώπου και βελτίωση του οδικού δικτύου. Στο τελευταίο προλαμβανόταν και η επέκταση της λεωφόρου Κέννεντυ προς τον Άγιο Μέμνονα. Τόνιζε μάλιστα ότι: «Η Αμμόχωστος εξελισσομένη σε μία ευρωπαϊκή πόλη θα διατηρήσει τον παραδοσιακόν της χαρακτήρα ως κηπούπολις και ως λιμενούπολις».

Από το 1967 και έπειτα παρουσιάστηκε στο Βαρώσι ένας άνευ προηγουμένου οικοδομικός οργασμός. Αυτό το έτος άρχισε να κτίζεται στον Άγιο Μέμνονα το ξενοδοχείο **Trojan**, το 1968 το **Cypriana** ξενοδοχείο του Γιάγκου Κουννά, το 1970 το **Loisiana** του Μιχαλάκη Λοϊζιά, γαμπρού του Λούκα Μενοίκου, μετά το **Aegean**, ενώ στα σκαριά βρισκόταν και το **Περνέρα**.

4. Caryatis: Το τελευταίο ξενοδοχείο που κτίστηκε στην ενορία

Το τελευταίο ξενοδοχείο που λειτούργησε στον Άγιο Μέμνονα πριν φύγουμε για την προσφυγιά ήταν το **Caryatis** του Γεωργίου Χατζηκουμή. Όπως είπε χαρακτηριστικά και ο ίδιος: «Ήταν το μοναδικό Άι-Μεμνίτικο ξενοδοχείο». Χτίστηκε εκεί που άλλοτε έσφυζαν οι πορτοκαλεώνες, επί της οδού Κανακαρίας. Ήταν ένα πραγματικό στολίδι μέσα στην καρδιά της ενορίας μας. Άνοιξε τις πύλες του για πρώτη φορά την Κυριακή 31 Μαρτίου 1974, αλλά ο Γιώργος και η οικογένειά του δεν πρόλαβαν καν να χαρούν το μεγαλοπρεπές και αξιέπαινο έργο τους. Τα πάντα μέσα στο ξενοδοχείο έλαμπαν και είχαν τη μυρωδιά του καινούργιου. Υποδέχτηκαν τους πρώτους τουρίστες με χαμόγελο και ζεστασιά, αλλά και με την ικανοποίηση ότι εκπληρωνόταν το όνειρό τους. Δυστυχώς, η τουρκική «ειρηνευτική επιχείρηση» τους ανάγκασε να το εγκαταλείψουν, έχοντας πάντα την ελπίδα ότι δεν θα αργήσει η μέρα της επιστροφής.

5. Το κόστος της ραγδαίας τουριστικής ανάπτυξης

Η ΧΡΥΣΗ ΑΜΜΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ ΚΙΝΔΥΝΕΥΕΙ ΝΑ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΗ

Ἀγαπητή Σύνταξις,

Πολύ συχνά ἀκούει κανείς γιά τό λάθος πού ἔγινε στήν Ἀμμόχωστο σχετικά μέ τήν ἀμμουδιά της.

Πράγματι ἡ παραλία Ἀμμοχώστου ἔχει πιά καταστραφῆ εἰς ὡρισμένα σημεῖα καί εἶναι πολύ πυκνοκτισμένη μέχρι περίπου τό ξενοδοχεῖο «Συπριάνα». Ἀπό ἐκεῖ, ὅμως, μέχρι τοῦ τέλους τῶν Δημοτικῶν ὁρίων πρός τόν Ἅγ. Μέμνονα περίπου 2—3 μίλια ἀπόστασις, ἡ παραλία εἶναι σχεδόν τελείως ἄκτιστη. Πάνω σ' αὐτό, τό παρθένο ἀκόμη, τμῆμα τῆς παραλίας τελευταίως ἔχουν τοποθετήσει τά θεμέλια μιᾶς νέας οἰκοδομῆς πάνω στήν ἄμμο τόσο μπροστά πού, σάν σήμερα πού ἡ θάλασσα εἶναι ἀγριεμένη, τά κύματα κτυποῦν πάνω στή βάση αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς.

Εἶναι φανερό πώς, τό πασίγνωστο πιά, λάθος τῆς Ἀμμοχώστου ξαναγίνεται γιά δεύτερη φορά. Ἡ τραγωδία ἐπαναλαμβάνεται παρ' ὅλο πού καί ἐπίσημα ἀκόμη χείλη δήλωσαν πώς τό λάθος δέν θά ἐπαναληφθῆ.

Ἑνώνω τή φωνή μου μαζί μέ πολλές ἄλλες ἀπεγνωσμένες φωνές πού ἀκούονται στήν Ἀμμόχωστο καί μέσῳ τῆς ἀγαπητῆς μου «Ἐλευθερίας» ἐρωτῶ: —Γιατί δέν σταματᾶ αὐτή ἡ καταστροφή τῆς Ἀμμοχώστου; γιατί ἡ οἰκοδομική γραμμή στό ἄκτιστο ἀκόμη τμῆμα τῆς παραλίας της δέν μετακινεῖται τουλάχιστο δέκα μέτρα πιό πίσω γιά νά μή καταστραφῆ ὅση ἀμμουδιά ἔμεινε;

Μέ ἐκτίμηση,
ΞΑΝΘΟΣ ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ.
Ἀμμόχωστος, 12)4)71.

Η τουριστική ανάπτυξη του παραλιακού μετώπου της Αμμοχώστου δεν ήταν χωρίς κόστος για το φυσικό περιβάλλον. Απ' ό,τι φαίνεται, η οικοδομική ανάπτυξη ήταν τόσο «βιαστική», που δεν λήφθηκαν καν οι απαραίτητες ασφαλιστικές δικλείδες για την παραλία, με αποτέλεσμα πολύ σύντομα να φανεί η αχίλλειος πτέρνα της ραγδαίας ανάπτυξης. Όπως μας έλεγαν γηραιότεροι, κατά τα παλιά χρόνια, μια απέραντη αμμουδιά επεκτεινόταν από το ξενοδοχείο **Κωνστάντια** μέχρι την **Κάλα**[16]. Δυστυχώς, όμως, σε ορισμένα σημεία η αμμουδιά είχε εξαφανιστεί, όπως μεταξύ του «Ακταίου» και του «Αλάσια». Τα κτίρια που υπήρχαν εκεί βρέθηκαν να εφάπτονται της θάλασσας, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει συνέχεια στην πανέμορφη παραλία. Έγιναν προσπάθειες να διασωθούν τα κτίρια από τη θάλασσα, που εισχωρούσε στα θεμέλιά τους, αλλά με αμφισβητούμενα αποτελέσματα και μ' ένα κακόγουστο θέαμα.

16. Κάλα είναι ιταλική λέξη και σημαίνει ορμίσκος. Βρισκόταν στα όρια Αγίου Μέμνονος – Δερύνειας.

Αντί το πάθημα να γίνει μάθημα και η Πολεοδομία να μεριμνήσει για την προστασία της παραλίας, φαίνεται ότι οι παραλείψεις αυτές συνεχίστηκαν προς την περιοχή του Αγίου Μέμνονος. Επειδή όμως πάντοτε υπάρχουν ευαίσθητοι άνθρωποι, με οικολογική συνεί-δηση, οι οποίοι επισημαίνουν αυτά τα προβλήματα, μερικές φορές για να εισακουστούν αρθρογραφούν στις εφημερίδες. Όπως βλέπουμε, στο προηγούμενο άρθρο[17], ο Ξάνθος Χατζησωτηρίου, που κατοικούσε στην περιοχή, δεν άντεξε μ' αυτά που έβλεπε και δημοσιοποίησε τις απόψεις του με επιστολές στον Τύπο. Μεταξύ άλλων τόνισε με έμφαση ότι η θαυμάσια παραλία της Αμμοχώστου δεν ανήκει μόνον σε μας, αλλά και στα παιδιά μας και στις επόμενες γενιές. Σ' άλλο άρθρο του εισηγήθηκε η οικοδομική γραμμή της παραλίας Αμμοχώστου, ιδίως της περιοχής του Αγίου Μέμνονος, να σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να προστατεύεται η αμμουδιά σε βάθος, τουλάχιστον, 100 ποδών από τη θάλασσα, γράφοντας: «Μόνον έτσι είναι δυνατόν να σωθή ό,τι απέμεινε από την παραλίαν μας, η οποία με φωνή γεμάτη απόγνωση και σπαραγμό, ζητεί βοήθεια από τον βέβαιον "πνιγμόν" που της επιβάλλη το Κτηματολόγιον[18]».

6. «Golden Sands» - Η μεγαλύτερη ξενοδοχειακή μονάδα της Κύπρου και της Μέσης Ανατολής

17. Εφημερίδα Ελευθερία, 17/4/1971
18. Εφημερίδα Ελευθερία, 16/5/1972

Όταν το 1972 εκδιώχθηκαν και οι τελευταίοι Άι-Μεμνίτες, κάτοικοι της περιοχής, άνοιγε διάπλατα ο χώρος για την ολοκλήρωση της οικοδόμησης του τεράστιου, για τα δεδομένα της εποχής, ξενοδοχείου του **Golden Sands.** Το ξενοδοχείο θα διαχειριζόταν μία ξένη εταιρεία, η **Trust Houses Forte,** σε συνεργασία με τις Βρετανικές και Κυπριακές αερογραμμές. Τελικά, το 1973 η εταιρεία **Cyprus Hotels** απέκτησε το 78% των μετοχών της Forte.

Εκατοντάδες εργάτες, εκσκαφείς, φορτηγά και μηχανήματα εργάζονταν πυρετωδώς για να τελειώσουν το κεντρικό κτίριο με τους επτά ορόφους, αλλά και τις περιφερειακές εγκαταστάσεις, που εκτείνονταν εκατέρωθεν του για μερικά χιλιόμετρα.

Το «κόσμημα της Αμμοχώστου» λειτούργησε για πρώτη τη Δευτέρα 1η Απριλίου 1974 και διέθετε, μαζί με τα «μπάγκαλος», γύρω στα χίλια δωμάτια, καθιστώντας το το μεγαλύτερο ξενοδοχείο της Κύπρου, αλλά και της Μέσης Ανατολής. Ήταν ένα πραγματικό στολίδι για την πόλη. Όλοι, βλέποντάς το, έτριβαν τα μάτια τους και αναλογίζονταν την ωραία θέα που θα απολάμβαναν οι τουρίστες από τα δωμάτιά του.

Ένα άλλο στοιχείο που μας έκανε μεγάλη εντύπωση τότε, ήταν τα μικρά αυτοκινητάκια που έφεραν ειδικά για το ξενοδοχείο. Επειδή τα περιφερειακά διαμερίσματα επεκτείνονταν εκατέρωθεν σε μεγάλη απόσταση, τα χρησιμοποιούσαν για την εξυπηρέτηση των τουριστών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα Βαρώσια με την τουριστική ανάπτυξη είχαν γίνει μια σύγχρονη, μικρή μεν, αλλά πανέμορφη πόλη. Ήδη από το 1935, ο Τύπος έγραφε[20]: «Η πολιτεία αυτή εξελίσσεται διαρκώς. Πριν λίγα χρόνια ακόμα θα την περνούσες για χωριό, αν δεν επέμενε η τοπογραφία της Κύπρου να την θεωρεί ως μια από τις έξι πόλεις της νήσου. Σήμερα όμως δεν μπορείς παρά να το παραδεχτείς με όλη την καρδιά σου. Είναι μια πόλη το Βαρώσι με μεγάλο μέλλον». Αν αναλογιστεί κάποιος ότι η κύρια ανάπτυξη της πόλης έγινε μόλις μετά το 1960, κατά τη διάρκεια δεκατεσσάρων τόσων ετών, δεν έχει παρά να θαυμάσει κάποιος την εργατικότητα, τον ζήλο και την αγάπη των Βαρωσιωτών για τον τόπο τους, τη Νέα Αμμόχωστο. Όσοι περιηγητές έρχονταν για τουρισμό έμεναν κατενθουσιασμένοι και αρκετοί, που είχαν τη δυνατότητα, επέστρεφαν πάλι στο ίδιο μέρος. Οι τουρίστες αυτοί δήλωναν φανατικοί θαυμαστές της παραλίας και της φροντίδας μας. Γι' αυτό και εμείς προσπαθούσαμε να βελτιωνόμαστε συνεχώς και να πρωτοπορούμε σ' αρκετούς τομείς. Είχαμε φέρει ειδικό μηχάνημα που κοσκίνιζε την άμμο και την άφηνε αφρούγια και καθαρή. Επιπλέον, ήταν υπό κατασκευή ένα μεγαλεπήβολο έργο, το οποίο δυστυχώς δεν προλάβαμε να γευτούμε. Μιλάμε για το αποχετευτικό σύστημα, που κατασκευαζόταν με τόσους κόπους και θυσίες και θα καθιστούσε την Αμμόχωστο την πρώτη πόλη στην Κύπρο με ένα τέτοιο σύστημα.

19. Εφημερίδα Πρωινή, 28/11/1935

Φυλλομετρώντας τις εφημερίδες ανακαλύψαμε ένα συγκλονιστικό άρθρο γραμμένο, όχι από έναν ελληνοκύπριο Βαρωσιώτη, αλλά από μια τουρκοκύπρια Βαρωσιώτισσα δημοσιογράφο, ακτιβίστρια της ειρήνης, την Sevgül Uludağ[21] (Σεβγκιούλ Ουλουντάγ), με τίτλο «Αναμνήσεις από το Βαρώσι». Μέσα σ' αυτό περιγράφει τις εντυπώσεις της για την Αμμόχωστο και καταγράφει πικρές αλήθειες. Μεταφέρουμε μερικές από αυτές: «Ο γιος μου δεν έχει δει ποτέ του το Βαρώσι και έτσι δεν έχει αναμνήσεις από το σπίτι της θείας του εκεί. Δεν έχει μυρίσει ποτέ τη δυνατή μυρωδιά της θάλασσας εκεί, αναμειγμένη με λουλούδια, τη φρέσκα μυρωδιά αψή και φρουτώδη. Δεν θα έχει ποτέ αναμνήσεις από περιπάτους στην πανέμορφη παραλία του Βαρωσιού, μυρίζοντας το λάδι μαυρίσματος από καρύδα. Δεν θα έχει αναμνήσεις από το περπάτημά μας για μίλια μέσα στη ζεστή θάλασσα και με τα πόδια μας μέσα στο νερό, να βλέπουμε τους τουρίστες στην παραλία…. Όμως όλες αυτές οι αναμνήσεις θα πεθάνουν μαζί μας και δεν θα έχουμε ποτέ το Βαρώσι έτσι όπως το θυμόμαστε. Θα υπάρξει ένα Βαρώσι μια μέρα, αλλά όχι όπως το ζήσαμε…. Θα διατηρήσω για πάντα στη μνήμη μου τη μυρωδιά του Βαρωσιού, τη μυρωδιά που δεν μπορώ να βρω πουθενά αλλού, την άσπρη άμμο, την τιρκουάζ θάλασσα, τα κοχύλια του θείου μου, τη μυρωδιά των ξύλινων πατωμάτων εκείνου του σπιτιού στην οδό Ευριπίδου, τη νύχτα να πέφτει και τα αστέρια να εμφανίζονται το ένα μετά το άλλο, το φεγγάρι να με χαιρετά και να είμαι 15 χρονών, να ονειρεύομαι χίλια όνειρα ακούγοντας τον John Vickers στο ΡΙΚ… Και να είμαι εκεί μια βδομάδα πριν το πραξικόπημα, τον Ιούλιο του 1974 … Διότι ήταν η τελευταία φορά που ήμουν στο Βαρώσι…».

21. Η Sevgül Uludağ έχει γίνει επανειλημμένως στόχος απειλών θανάτου από εξτρεμιστικούς τουρκικούς κύκλους. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 7/2/2010

25. Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ, Η ΛΑΜΠΡΑΤΖΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ

Αναμφίβολα στη ζωή μας κυριαρχούν τα παιδικά μας βιώματα, συναισθήματα, εικόνες, μυρωδιές, χρώματα, ακούσματα και γενικά όλες οι αισθήσεις μαζί συνεργάζονται αποτυπώνοντας μέσα μας ανεξίτηλα ανεπανάληπτες στιγμές του παρελθόντος. Γι' αυτό, σκηνές που επαναλαμβάνονται χρόνια μετά, στέκονται αφορμή για ένα ταξίδι πίσω στον χρόνο. Ενεργούν στο υποσυνείδητό μας, ξυπνώντας μας παλιές αναμνήσεις, που αναπόδραστα μας παραπέμπουν πίσω, σε ευχάριστες ή δυσάρεστες στιγμές. Αν η πραγματικότητα αυτή ισχύει για τον κάθε άνθρωπο, τότε πολύ περισσότερο αφορά όλους, όσοι έχασαν τον τόπο τους και γεύτηκαν το δράμα της προσφυγιάς.

Υπάρχουν μάλιστα στιγμές που οι αναμνήσεις αυτές γίνονται εντονότερες. Για παράδειγμα την περίοδο της γιορτής του Πάσχα. Οι μυρωδιές, οι γεύσεις , τα χρώματα παραμένουν ανεξίτηλα στη μνήμη μας και κρατούν άσβεστη την επιθυμία μας για επιστροφή στις πατρογονικές μας εστίες. Ποιος θα μπορούσε να ξεχάσει το μεθυστικό άρωμα των λεμονανθών, τη μυρωδιά της φρέσκας φλαούνας που μόλις βγαίνει από τον φούρνο με τα ξύλα, το ροδόσταγμα των Μυροφόρων, το κερί της Ανάστασης και τόσων άλλων που συνέθεταν το σκηνικό του Πάσχα;

Το Πάσχα είναι η μεγαλύτερη γιορτή των Χριστιανών. Το «Πάσχα» είναι Εβραϊκή λέξη και σημαίνει πέρασμα. Για μας αποτελεί το πέρασμα του Χριστού από το θάνατο στη ζωή, έλκοντας μαζί του όλη την ανθρωπότητα, διότι, όπως είπε ο ίδιος ο Ιησούς: «Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καί ἡ ζωή. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἄν ἀποθάνῃ, ζήσεται· καί πᾶς ὁ ζῶν καί πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μή ἀποθάνῃ εἰς τόν αἰῶνα».

Από ανέκαθεν η γιορτή αυτή ήταν κάτι το ιδιαίτερο για την ενορία μας. Συνήθως συνέπιπτε με τη μεγάλη ανθοφορία των λεμονόδενδρων και η διάχυτη μυρωδιά των αμέτρητων ανθών, σε συνδυασμό με την αναγέννηση της φύσης, μας προκαλούσε χαρά, αγαλλίαση, ψυχική ευφορία, που μας μετέδιδε καλύτερα το μήνυμα της νίκης της ζωής πάνω στις δυνάμεις του θανάτου. Ποιος θα το πίστευε ότι αργότερα αυτό το μέρος της φύσης και της ζωής θα τα καταντούσαν «Κρανίου τόπο»;

Όπως είδαμε, η έλευση του πανηγυριού της «Ελιάς» το 1959 έδωσε νέα πνοή στην ενορία. Για ένα τριήμερο, τουλάχιστον, γινόταν το επίκεντρο της πόλης και της επαρχίας. Ο κόσμος δεν ερχόταν μόνο για να προσκυνήσει και να ψωνίσει, αλλά και για να απολαύσει την ανεπανάληπτη φυσική ομορφιά. Το πρωινό του Σαββάτου του Λαζάρου τα πάντα ήταν έτοιμα. Το προαύλιο του ναού ήταν στολισμένο με βάια σε ανάμνηση της θριαμβευτικής εισόδου του Ιησού Χριστού στα Ιεροσόλυμα. Τότε που ο λαός πήρε στα χέρια του «τὰ βαΐα τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ».

Στα παλιά χρόνια υπήρχαν ορισμένοι άνθρωποι που τη μέρα αυτή περιόδευαν στις γειτονιές λέγοντας το τραγούδι του Λαζάρου και κάνοντας την αναπαράσταση της νεκρανάστασής του. Σε μας όμως αυτοί που περιόδευαν έλεγαν απλώς το μακροσκελές άσμα του Λαζάρου: «**Ο Λάζαρος ο δίμιτος, ο κοτσινοπεθύμητος ακούσαν τον οι**

---

1. Ευαγγέλιο κατά Ιωάννην ΙΒ$_{13}$
2. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.142

όρνιθες τζι΄ εκάτσαν να γεννήσουν, αυκά να κοτσινήσουν το Πάσκαν να φατσίσουν». Στον εκκλησιασμό της «Κυριακής της Ελιάς» οι πιστοί έπαιρναν μαζί τους μια δέσμη από κλαδιά ελιάς και την άφηναν για σαράντα μέρες μέσα στον ναό για ν' αγιαστεί. Μετά τη λιτανεία της ημέρας την ανέβαζαν στον «Γυναικωνίτη» μέχρι την ημέρα της Αναλήψεως. Μόνον τότε μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα φύλα της ελιάς για το «κάπνισμα».

Μετά ακολουθούσε η Αγία και Μεγάλη Εβδομάδα, περίοδος αυστηρής νηστείας και πνευματικής περισυλλογής. Οι πιστοί έπρεπε να προετοιμαστούν για τη Θεία Κοινωνία. Ο παπά Αναστάσης αυτό το διάστημα, εκτός από τις κουραστικές λειτουργίες, τελούσε και το Μυστήριο της Εξομολόγησης. Ήταν πολύ «αυστηρός» σ' αυτό το θέμα. Ήταν όμως πολύ αγαπητός και έτσι δεν υπήρχε περίπτωση να μην τα «πεις» όλα. Μάλιστα έρχονταν πιστοί από πολύ μακριά, για να εξομολογηθούν κοντά του.

Τη Μεγάλη Πέμπτη» ή την «Κότσιηνη Πέφτη» όπως την λέγαμε, οι μανάδες μας έβαφαν τα αυγά. Επειδή είχαμε οικολογική συνείδηση και επειδή τα χρήματα δεν αρκούσαν για τεχνητές μπογιές, χρησιμοποιούσαμε φυσικές. Πρώτη και καλύτερη η ρίζα, το γνωστό ριζάρι, με το οποίο κάποτε ήταν γεμάτα τα λιβάδια μας αφού, όπως είδαμε, στα παλιά χρόνια το καλλιεργούσαμε στον τόπο μας[3]. Οι κηπουροί διατηρούσαν μερικά φυτά ριζάρι, συνήθως μέσα στους καλαμιώνες, για να βάφουν τα αυγά τους το Πάσχα. Τα κίτρινα τα βάφαμε από τις μαργαρίτες των «λαζάρων», άφθονο φυτό στην Κύπρο, το οποίο σ' άλλα μέρη το αποκαλούν «σιμιλλούθκια».

Το βράδυ της Μεγάλης Πέμπτης, όταν πηγαίναμε στην ακολουθία, βρίσκαμε τις εικόνες σκεπασμένες με μαύρο ύφασμα. Αυτό γίνεται σε ένδειξη του Πάθους του Κυρίου. Στην ακολουθία αυτή ο ιερέας διαβάζει τα «Δώδεκα Ευαγγέλια». Στην πραγματικότητα τα Ευαγγέλια είναι τέσσερα, αλλά αναγιγνώσκονται δώδεκα περικοπές των τεσσάρων Ευαγγελίων που αναφέρονται στα γεγονότα του Θείου Πάθους. Μετά το Πέμπτο Ευαγγέλιο τελούσαμε τη Σταύρωση. Έσβηναν τα φώτα του ναού και εμφανιζόταν ο ιερέας με τους ψάλτες, μαζί με την εικόνα του Εσταυρωμένου, επαναλαμβάνοντας τα λόγια: «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας».

Η Αγία και Μεγάλη Παρασκευή ήταν η μέρα της Σταύρωσης με τα εγκώμια του Επιτάφιου Θρήνου. Ο παπά Αναστάσης μεριμνούσε ώστε η καμπάνα της εκκλησίας να κτυπά συνεχώς πένθιμα. Ήταν και η μέρα που στόλιζαν τον Επιτάφιο. Η ετοιμασία άρχιζε αμέσως μετά την πρωινή ακολουθία, για να προλάβουν. Ορισμένα παιδιά, συνήθως με ποδήλατα, περιόδευαν στις γειτονιές, για να μαζέψουν «φκιόρα». Η Γιωργούλα Μισιαλή θυμάται: «Στα παλιά χρόνια το στόλισμα του Επιταφίου γινόταν από τα μέλη της Φιλοπτώχου. Ανάμεσα σ' αυτές οι Βρασιημούες (Μαρία, Κίκα, Δέσποινα), η Αντιγόνη, η Λένια, η Κυριακή, η Θεοδώρα, η Αύρα, οι Μαρουλούδες και άλλες. Εγώ βοηθούσα από δέκα ετών. Ανάμεσα στα φκιόρα που χρησιμοποιούσαμε, εκτός φυσικά από ανθούς της πορτοκαλιάς, ήταν τα άσπρα κρίνα, οι άσπρες μαργαρίτες, τα άσπρα μικρά τριαντάφυλ-

3. Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.123

λα της Θεοδώρας, που τα ονομάζαμε «κκιλιντζιηρούες» και οι πασχαλιές. Τους τέσσερεις κίονες τους στολίζαμε, ως επί το πλείστον, με τα λίλη (κρίνα), ενώ στα ενδιάμεσα βάζαμε άσπρα τριαντάφυλλα ή γαρύφαλλα. Οι Μαρουλούδες αναλάμβαναν το δύσκολο έργο, να περνούν τους ανθούς της πορτοκαλιάς πάνω σε κλωστές, με τις οποίες φτιάχναμε τις καμάρες στους γυρούς. Ανάμεσα στις κοπέλες που βοηθούσαν, στη δική μου εποχή, θυμάμαι τις κόρες του Παπά, τη Ζούλα του Έμπορα, την Άντρη Αρέστη. Υπήρχαν όμως και άλλες».

Το βράδυ όταν πηγαίναμε στον ναό εντυπωσιαζόμασταν από τον ανθοστόλιστο Επιτάφιο. Περιμέναμε με αγωνία τα εγκώμια του Επιταφίου, τα οποία έψαλλαν χορωδία από μαθητές. Η διδασκαλία των εγκωμίων γινόταν από τον παπά Αναστάση.

Το πρωινό του Σαββάτου γινόταν η ακολουθία της «**Πρώτης Ανάστασης**». Πηγαίναμε στην εκκλησία για να κοινωνήσουμε, αφού προηγουμένως φιλούσαμε το χέρι του πατέρα μας, για να μας δώσει την ευλογία του. Πριν «**πέσουν τα μαύρα**», αναγιγνώσκονται τρία αποσπάσματα από την Παλαιά Διαθήκη. Στο πρώτο απόσπασμα, που διαβάζεται από το βιβλίο της «Γένεσις», φαίνεται η **παντοδυναμία** του Θεού, αφού αναφέρεται στη Δημιουργία του Κόσμου. Το δεύτερο, που είναι «ο Ιωνάς[4] και το κήτος», αναγινώσκεται από το βιβλίο των «Προφητών» και αναφέρεται στη **φιλανθρωπία** του Θεού, αφού δεν θέλει την καταστροφή του αμαρτωλού, αλλά τη σωτηρία του. Το τρίτο, επίσης από το βιβλίο των «Προφητών», αναφέρεται στη **λυτρωτική δύναμή** Του, αφού σώζει τους «Τρεις Παίδες» από τις φλόγες μέσα στο καμίνι. Όπως ο Ιωνάς γλύτωσε από το κήτος και οι Τρεις Παίδες σώθηκαν από τον θάνατο της φωτιάς, έτσι και ο Ιησούς Χριστός σε λίγο θα αναστηθεί «εν σώματι» ανέπαφος από τον τάφο.

Ακόμη είναι μέσα στα αυτιά μας η επιβλητική φωνή του Τάσου Αρέστη, του δεξιού ψάλτη της ενορίας, που διάβαζε με το δικό του ύφος: «Προφητείας Δανιήλ το Ανάγνωσμα. Έτους οκτωκαιδεκάτου, Ναβουχοδονόσορ ο βασιλεύς…». Από τότε, από την προσφυγιά και μετά δεν βρήκαμε κανένα άλλο ψάλτη ν' αναγιγνώσκει με τόσο επιβλητικό ύφος τα ονόματα «Σεδράχ- Μισάχ και Αβδεναγώ ….».

Η ακολουθία αυτή ήταν από τις αγαπημένες μας, διότι περιμέναμε πώς και πώς να πει ο ιερέας τη φράση: «Ανάστα, ο Θεός, κρίνων την γην, ότι σύ κατακληρονομήσεις εν πάσι τοις έθνεσι», οπότε κάναμε την αναπαράσταση του σεισμού, σύμφωνα με την ευαγγελική περικοπή: «Και ιδού σεισμός εγένετο μέγας· άγγελος γαρ Κυρίου καταβάς εξ ουρανού προσελθών απεκύλισε τον λίθον από της θύρας και εκάθητο επάνω αυτού». Τα μαύρα ρούχα, με τα οποία ήταν καλυμμένες οι εικόνες, έπεφταν αστραπιαία και μέσα στο ναό γινόταν «χαλασμός κόσμου» από τα κτυπήματα των σκάμνων (καθισμάτων). Ταυτόχρονα ο παπά Αναστάσης, που φορούσε πλέον την άσπρη ολόλαμπρη στολή του, μαζί με τα ανεμίζοντα εξαπτέρυγα που ξεπηδούσαν από το ιερό βήμα, προχωρούσαν ανάμεσα στους πιστούς, μεταδίδοντας το θείο μήνυμα της Ανάστασης, σκορπώντας σ' αυτούς ροδοπέταλα, ανάμικτα με φύλλα δάφνης.

4. Ο «αχάριστος» Ιωνάς, δεν τον αρκούσε που ο Θεός τον γλύτωσε από το κήτος, ήθελε κιόλας ν' απολαύσει την καταστροφή της πόλης Νινευί, καθισμένος στη σκιά μιας «κολοτζιάς».

Το πρωινό του Μεγάλου Σαββάτου, σύμφωνα και με την παράδοση, στα νοικοκυριά σήμαινε συναγερμός. Ήταν η μέρα των φλαούνων. Τα παιδιά «πύρωναν» τον φούρνο και οι νοικοκυρές ζύμωναν τις **φλαούνες**, τις **αυκωτές** και τα **σταυροκούλουρα** σε σχήμα ɣ ανάποδο. Περίμεναν την τελευταία μέρα να τα ετοιμάσουν, για να είναι φρέσκα το Πάσχα και προπαντός για να περιορίζεται ο πειρασμός από τη μυρωδιά που «εξέπεμπαν», όταν τα έβγαζαν από τον φούρνο, έτσι ζεστά-ζεστά, αφράτα και αχνιστά.

Αυτή την εβδομάδα υπήρχαν νεαροί, οι οποίοι ασχολούνταν με πιο «σοβαρές» δουλειές. Επιδίδονταν στην «αλιεία» και τη μεταφορά καυσόξυλων για το άναμμα της περίφημης **λαμπρατζιάς**. Οι λαμπρατζιές ήταν ένα έθιμο από αρχαιοτάτων χρόνων και δεν είχαμε καμιά διάθεση να το σταματήσουμε, αφού γινόταν μάλιστα και μέσον ανταγωνισμού των ενοριών του Βαρωσιού. Οι λαμπρατζιές του Κάτω Βαρωσιού, Σταυρού και Αγίου Μέμνονος ήταν οι μεγαλύτερες και ο ανταγωνισμός ανάμεσα σ’ αυτές τις ενορίες ήταν «σκληρός». Είχαμε το βασικό πλεονέκτημα της «πρώτης ύλης», λόγω της έκτασης των περιβολιών. Έπρεπε όμως να προηγηθεί πολλή δουλειά. Πρώτα έπρεπε να μεταφερθούν οι **κουζούλες**[5] και μετά τα υπόλοιπα ξύλα και κλαδιά. Ο Ανδρέας Πέτρου θυμάται τα εξής: «Μια φορά κάναμε “καταδρομική επιχείρηση” για να μεταφέρουμε ξύλα. Μαζί μου ήταν ο Λούκας του Κουμή, ο Παντελής Ελευθερίου και ο Ανδρέας Βραχίμης. Τα τραβούσαμε κατάνυχτα και τα κρύβαμε μέσα σε μια γωνιά του κοιμητηρίου, για να μην τα κλέψουν άλλοι. Μια φορά το έμαθε ο πατέρας μου, ο οποίος με φώναξε, μου έβαλε τις φωνές και λίγο έλειψε, λόγω των ξύλων, να με ξυλοφορτώσει».

Η νεότερη γενιά συνέχισε την παράδοση της ολονύχτιας «μεταφοράς» ξύλων. Ο Γρηγόρης Παράσχου είπε σχετικά: «Το πρωινό του Μεγάλου Σαββάτου εντείναμε την επιχείρησή μας. Μας βοηθούσε ο Άντης του Λοϊζή του βοσκού που είχε φορτηγό. Ανάμεσα σ’ αυτούς που μετέφεραν ξύλα θυμάμαι τον Ανδρέα του Λουκό, τον Λάζαρο του Σκορτή, τον Λάκη του Καφέτζη και τον Ηλία του Καλαμαρά». Ο Γιάννος Αρέστης θυμάται επίσης ότι: «Το βράδυ, μετά τους “Χαιρετισμούς”, όταν σκοτείνιαζε, πηγαίναμε παρέα μέσα στα περιβόλια και βρίσκαμε ξύλα για τη λαπρατζιά. Τα κουβαλούσαμε όλο το βράδυ. Μαζί μου σίγουρα ήταν ο Πανίκος του Αμερικάνου».

Με την ανάπτυξη των τελευταίων ετών, η λαμπρατζιά μας έγινε και πόλος έλξης για τους τουρίστες. Γι’ αυτό, τα παιδιά που την «οργάνωναν», φρόντιζαν να κάνουν πιο παραστατικό το σκιάχτρο του Ιούδα, που το αναρτούσαν στην κορυφή της σωρού των ξύλων. Ο Γιάννης Μεντώνης είχε τη φαεινή ιδέα να του κρεμάζει στο λαιμό τα τριάντα αργύρια, τα οποία δεν ήταν τίποτε άλλο παρά τσίχλες της εποχής με περιτύλιγμα τις έκανε να μοιάζουν όπως τις χρυσές λίρες. Μια φορά οι αχάριστοι συνεργάτες του σκέφτηκαν να του βάλουν φωτιά την ώρα που επιμελείτο το σκιάχτρο του Ιούδα και ενώ αυτός βρισκόταν στην κορυφή της σωρού των ξύλων. Πετάχτηκε κάτω και από τότε μόνον στην τηλεόραση τον έβλεπαν, την ώρα που έπαιζε τον ρόλο του «Φιρφιρή».

---

5. Από τη λέξη κούζαλος που είναι ο χοντρός κορμός δέντρου.

Το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου, λίγο πριν τα μεσάνυχτα, φορούσαμε τα «καλά» μας και πηγαίναμε οικογενειακώς στην Ανάσταση. Αν μας αγόραζαν καινούργια ρούχα ή παπούτσια τα «παννίζαμε», ιδιαίτερα αυτό το βράδυ. Η παρακολούθηση της ακολουθίας ήταν αρκετά δύσκολη διότι οι **τσάκρες**[6] και τα **μάσκουλα**[7] έπεφταν βροχή, κυρίως στον χώρο της λαμπρατζιάς. Ακόμη και την ώρα που το εκκλησίασμα συγκεντρωνόταν έξω και έψαλλε το «Χριστός Ανέστη». Μάταια ο ιερέας τους παρακαλούσε να σεβαστούν την ιερότητα της στιγμής και τον κόσμο, του οποίου κινδύνευε η αρτιμέλεια. Το όλο σκηνικό του υπαίθριου μέρους της λειτουργίας, καλυπτόταν από ένα πυκνό κίτρινο νέφος σκόνης από θειάφι.

Μετά τη γνωστή στιχομυθία του ιερέα με τον ψάλτη, που βρισκόταν πίσω από την πόρτα του ναού, « Άρατε Πύλας, οι άρχοντες υμών και επάρθητε, πύλαι αιώνιοι και εισελεύσεται ο Βασιλεὺς της Δόξης», επιστρέφαμε εντός της εκκλησίας και η κατάσταση ηρεμούσε κάπως. Όσοι από μας ήταν ανυπόμονοι έφερναν μαζί τους φλαούνα και αυγό. Μετά την Ανάσταση είχαμε την άδεια να τα γευτούμε χωρίς ν' αμαρτάνουμε.

Τη Δευτέρα της Λαμπρής δεν είχαμε κανένα ιδιαίτερο έθιμο στην ενορία. Απ' ότι μας είπαν στα παλιά χρόνια έκαναν τις «σούσες», αλλά και γαϊδουροδρομίες.

---

6. Τσάκρα είναι η κροτίδα. Ονομάζεται έτσι από τον θόρυβο «τσακ», που προκαλεί.
7. Το Μάσκουλο είναι Ιταλική λέξη και σημαίνει επίσης κροτίδα. Σε μας είναι οι μεγάλες κροτίδες που κατασκευάζονται με ιδιαίτερο τρόπο. Η ετυμολογία της λέξης υπάρχει σε λεξικό Λευκαδίτικου γλωσσικού ιδιώματος.

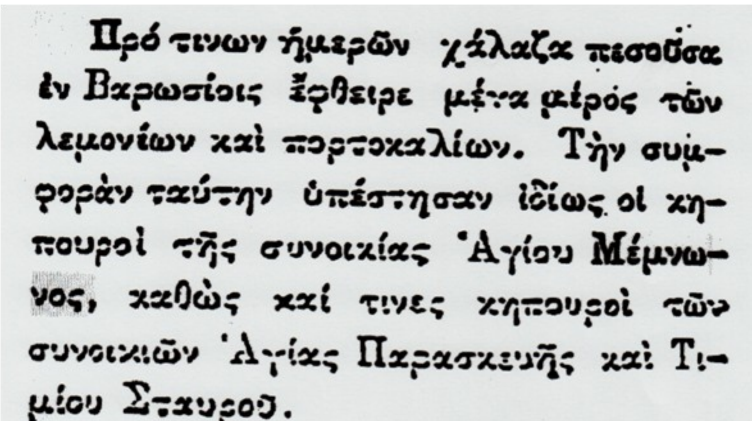
26. Η ΕΝΟΡΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΤΗΛΕΣ ΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Πολύτιμο εργαλείο για τη συγγραφή του παρόντος βιβλίου αποτέλεσε το Αρχείο Εφημερίδων του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών (PIO) στη Λευκωσία. Το αρχείο αυτό έδωσε αρκετό πλούτο στο περιεχόμενο του έργου, διότι αντλήθηκαν πληροφορίες που ούτε καν φανταστήκαμε ότι μπορούσαν να βρεθούν. Είναι γεγονός ότι σε αντίστοιχα συγγράμματα, που αφορούν κατεχόμενες περιοχές, τα αποσπάσματα από παλιές εφημερίδες, είναι λίγα έως ανύπαρκτα. Για να γίνει, όμως, κατορθωτό να βρεθούν τα εκατοντάδες λήμματα και να αξιοποιηθούν, ενδιατρίψαμε σ' αυτό αρκετές μέρες και ώρες. Σε μια εποχή, μάλιστα, που το ψηφιοποιημένο αρχείο ήταν προσβάσιμο μόνο επί πληρωμή. Μετά, ευτυχώς, λειτούργησε παράρτημά του στη Λάρνακα και επιπλέον η ωριαία μίσθωση καταργήθηκε. Προσφάτως, μέρος του αρχείου είναι προσβάσιμο και από το διαδίκτυο[1].

Οι περισσότερες πληροφορίες που βρέθηκαν καταχωρίστηκαν στο έντυπο βιβλίο «Ενορία Άγιος Μέμνων-Οι κήποι της Αμμοχώστου-Οδοιπορικό στον χρόνο», καθώς και σ' αυτό το Β΄ μέρος, που θωρείται ως η συνέχειά του. Λόγω της έκτασης του έντυπου βιβλίου, 560 σελίδες, αναγκαστήκαμε να παραλείψουμε ορισμένες δημοσιεύσεις. Επειδή όμως μιλάμε για ένα οδοιπορικό, που μας παραπέμπει πίσω στον χρόνο, θεωρήσαμε ότι δεν πρέπει να «αδικήσουμε» ορισμένα άρθρα, τα οποία έχουν ανευρεθεί και καλά είναι να τα «ξαναδημοσιεύουμε» σ' αυτό το κεφάλαιο.

Συνήθως η ενορία του Αγίου Μέμνονος «εμφανιζόταν» στις στήλες των εφημερίδων για γεωργικά ή εκπαιδευτικά ζητήματα. Φυσικά, δεν έλειπαν οι δημοσιεύσεις για γάμους, κηδείες, κλοπές και ότι άλλο επέσυρε την προσοχή του Τύπου. Οι περισσότερες δημοσιεύσεις που ακολουθούν αφορούν τις καιρικές συνθήκες, από τις οποίες εξαρτώντο άμεσα οι πορτοκαλοπαραγωγοί μας.

1. Χάλαζα

Πρό τινων ἡμερῶν χάλαζα πεσοῦσα ἐν Βαρωσίοις ἔφθειρε μέγα μέρος τῶν λεμονίων καὶ πορτοκαλίων. Τὴν συμφορὰν ταύτην ὑπέστησαν ἰδίως οἱ κηπουροὶ τῆς συνοικίας Ἁγίου Μέμνωνος, καθὼς καὶ τινες κηπουροὶ τῶν συνοικιῶν Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Τιμίου Σταυροῦ.

ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ 26/12/1890

Η είδηση αυτή, που βλέπετε δίπλα, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Φωνή της Κύπρου την Τετάρτη 26/12, μετά τα Χριστούγεννα του 1890 και αναφέρεται σε γεγονός χαλαζόπτωσης. Το χαλάζι ήταν ο φόβος και ο τρόμος των κηπουρών μας, διότι οι κόποι μιας χρονιάς μπορούσαν να εξανεμιστούν μέσα σε λίγα λεπτά. Γι' αυτό και οι εφημερίδες, όπως θα διαφανεί και στη συνέχεια, δεν παρέλειπαν να δημοσιεύουν τέτοια δυσάρεστα συμβάντα. Το άρθρο είναι γραμμένο στην καθαρεύουσα και θεωρήσαμε σκόπιμο να το αποδώσουμε στη νέα ελληνική: «Πριν από μερικές μέρες έπεσε στο Βαρώσι χαλάζι και κατέστρεψε μεγάλο

1. http://pressarchive.cy/s/el/page/homepage

μέρος των λεμονιών και των πορτοκαλιών. Την καταστροφή αυτή έχουν υποστεί κυρίως οι κηπουροί της ενορίας Αγίου Μέμνονος, καθώς και κάποιοι κηπουροί των ενοριών Αγίας Παρασκευής και Τιμίου Σταυρού».

2. Χάλαζα ικανού μεγέθους

Παρόμοιο συμβάν χαλαζόπτωσης δημοσιεύτηκε την **Τρίτη 15/10/1913** στην εφημερίδα **Φωνή της Κύπρου**. Όπως διαβάζουμε η φυσική καταστροφή που προκλήθηκε ήταν πολύ χειρότερη από την προηγούμενη, γι' αυτό και η εφημερίδα έδωσε μεγαλύτερη έκταση στη δημοσιότητα. Επειδή όμως το κείμενο της εφημερίδας είναι σε αρχαΐζουσα καθαρεύουσα, αποδίδεται σε ελεύθερη μετάφραση στη νέα ελληνική. Νοείται ότι είναι σαφώς πτωχότερο από το πρωτότυπο. «Η κατάσταση, η οποία προήλθε από τις βροχές της προηγούμενης εβδομάδας, είναι πάρα πολύ αξιοθρήνητη για την παραγωγή των κηπουρών της συνοικίας μας. Και αυτό διότι επί επτά ολόκληρες ημέρες έπιπταν συνέχεια ραγδαίες βροχές με πολύ λίγα διαλείμματα της μίας έως και τριών ωρών για κάθε ημερονύκτιο. Την πρώτη ημέρα που άρχισαν οι βροχές (στις 7 Νοεμβρίου) έπεσε χαλάζι σε πολύ μεγάλο μέγεθος με αποτέλεσμα να κομματιάσει τα φύλλα των δεντρων, να ρίξει στο έδαφος τους περισσότερους καρπούς των εσπεριδοειδών, αλλά και όσους παρέμειναν πάνω στα δέντρα έβλαψε ανεπανόρθωτα, αφού τους διατρύπησε και με αυτό τον τρόπο τους διέλυσε, γι' αυτό και δεν υπάρχει καμιά ελπίδα πλέον ότι όσοι καρποί παρέμειναν πάνω στα δέντρα θα μπορούσαν να πωληθούν, για να ανακουφίσουν οικονομικά τους κηπουρούς μας, οι οποίοι έτυχαν αυτής της σκληρής δοκιμασίας. Η καταστροφή μάλιστα των μανταρινιών ήταν ολοκληρωτική.

ΕΞ ΑΓ. ΜΕΜΝΩΝΟΣ (ΒΑΡΩΣΙΩΝ)

15. 10. 1913

Βροχὴ καὶ χάλαζα ἐπὶ ἐφθήμερον.

Οἰκτροτάτη εἶνε ἡ κατάστασις ἡ προξενηθεῖσα ἐκ τῶν βροχῶν τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος εἰς τὰ προϊόντα τῶν κηπουρῶν τῆς συνοικίας ἡμῶν.

Κατὰ συνέχειαν ἐπὶ ἑπτὰ ὁλοκλήρους ἡμέρας ἔπιπτον ραγδαῖαι βροχαὶ μὲ πολὺ ἀσήμαντα διαλείμματα 1—3 ὡρῶν δι' ἕκαστον ἡμερονύκτιον. Χάλαζα ἱκανοῦ μεγέθους, πεσοῦσα τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῶν βροχῶν (7 τρέχοντος), ἐθρυμμάτισε τὰ φύλλα τῶν δένδρων, κατέρριψε τὸ πλεῖστον τῶν καρπῶν τῶν ἐσπεριδοειδῶν, καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν δένδρων ἐναπομείναντας οὐσιωδῶς παρέβλαψε διατρυπήσασα καὶ τοῦτ' αὐτὸ κατακερματίσασα, ἐξ οὗ καὶ οὐδεμία νὰ ὑπάρχῃ ἐλπὶς ὅτι καὶ οἱ οὕτως ἐπὶ τῶν δένδρων ἐναπομείναντες καρποὶ νὰ δύνανται νὰ πωληθῶσι πρὸς ἀνακούφισιν τῶν οὕτω δεινῶς δοκιμασθέντων ἀτυχῶν κηπουρῶν μας. Ὁλοσχερὴς ἡ καταστροφὴ τῶν μανδαρινιῶν.

Ἡ εἰς τὰ ρῶδια καταστροφὴ ἐπίσης εἶνε μεγάλη καθότι τὸ περισσότερον μέρος τοῦ προϊόντος τούτου ἦτο κεχωσμένον ὑπὸ τὴν ἀμμώδη ἐπιφάνειαν τῶν κήπων, τὸ δ' ἐν αὐτοῖς πλημμηρύσαν ὕδωρ θὰ προξενήσῃ τὴν ἐντὸς ὀλίγου σῆψιν αὐτῶν.

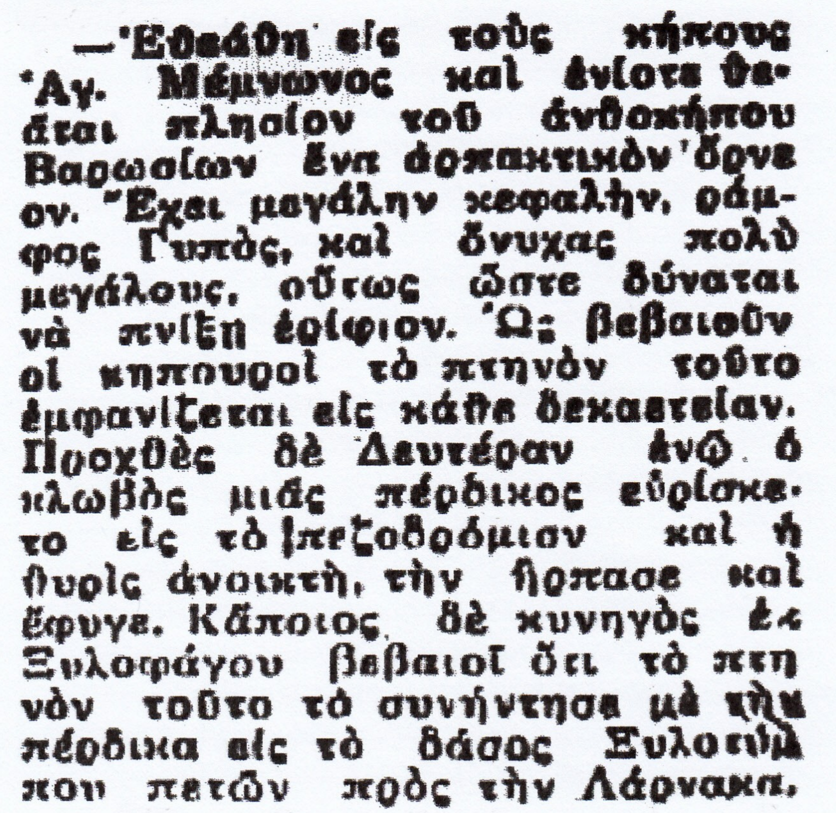
Φραγμοὶ καὶ ὁδοὶ παρεσύρθησαν ἀπὸ τοὺς σχηματισθέντας ρύακας, ἡ ὅλη δὲ ζημία ὑπολογίζεται ὡς πολὺ ὑπερβαίνουσα τὰς £1000.

Η καταστροφή των ροδιών είναι επίσης μεγάλη, διότι τα περισσότερα από αυτά ήταν χωσμένα μέσα στην άμμο των περιβολιών και το νερό που εισχώρησε στον χώρο φύλαξής τους, θα επιφέρει πολύ σύντομα το σάπισμά τους.

Ακόμη φραμοί και χωματόδρομοι παρασύρθηκαν από τους χειμάρρους που σχηματίστηκαν, ενώ η συνολική ζημιά υπολογίζεται ότι ξεπερνά κατά πολύ τις χίλιες λίρες».

3. Το όρνεον

Η επόμενη είδηση δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα **Αλήθεια** την Τετάρτη 7/6/1933 και είναι βέβαιο ότι θα αποτέλεσε θέμα συζήτησης στα καφενεία του Βαρωσιού και όχι μόνον. Το κείμενο αποδίδεται σε ελεύθερη μετάφραση στη νέα ελληνική: «Ένα μεγάλο αρπακτικό πτηνό εθεάθη στα περιβόλια του Αγίου Μέμνονος, το οποίο κάποτε το βλέπουν και στους ανθόκηπους του Βαρωσιού. Η κεφαλή του είναι μεγάλη, έχει το ράμφος του γύπα και νύχια πολύ μεγάλα, ούτως ώστε να μπορεί να πνίξει μέχρι και ρίφι. Όπως μας βεβαιώνουν οι κηπουροί αυτό το είδος του πτηνού εμφανίζεται κάθε δεκαπέντε χρόνια. Προχθές τη Δευτέρα, ενώ το κλουβί μιας πέρδικας βρισκόταν στο πεζοδρόμιο με την πόρτα ανοιχτή, την άρπαξε και έφυγε. Κάποιος μάλιστα κυνηγός από την Ξυλοφάγου μας διαβεβαίωσε ότι το πουλί αυτό το συνάντησε στο δάσος της Ξυλοφάγου να κρατά την πέρδικα και να πετά προς τη Λάρνακα»!

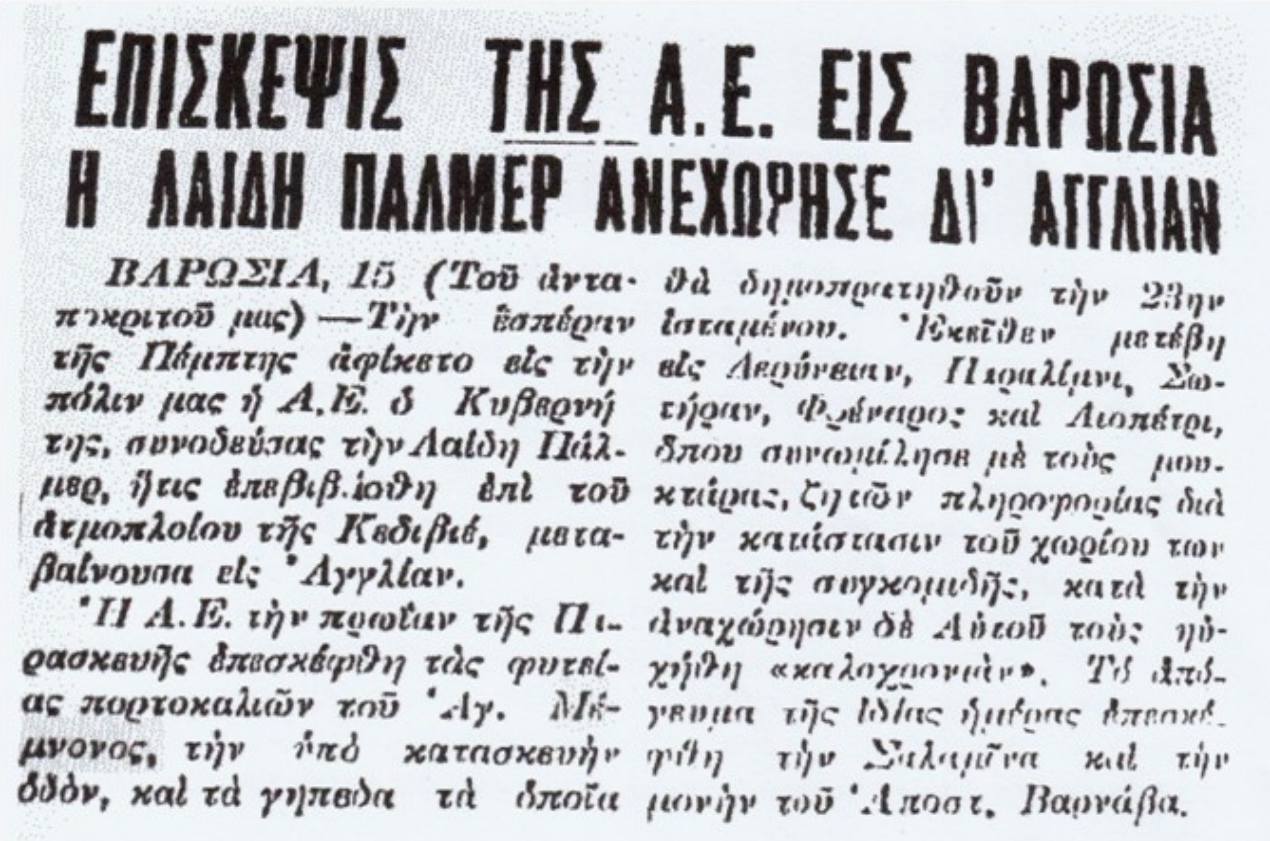

—Ἐθεάθη εἰς τοὺς κήπους Ἁγ. Μέμνωνος καὶ ἐνίοτε θεᾶται πλησίον τοῦ ἀνθοκήπου Βαρωσίων ἕνα ἁρπακτικὸν ὄρνεον. Ἔχει μεγάλην κεφαλήν, ράμφος Γυπός, καὶ ὄνυχας πολὺ μεγάλους, οὕτως ὥστε δύναται νὰ πνίξῃ ἐρίφιον. Ὡς βεβαιοῦν οἱ κηπουροὶ τὸ πτηνὸν τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς κάθε δεκαετείαν. Προχθὲς δὲ Δευτέραν ἐνῷ ὁ κλωβὸς μιᾶς πέρδικος εὑρίσκετο εἰς τὸ πεζοδρόμιον καὶ ἡ θυρὶς ἀνοικτή, τὴν ἥρπασε καὶ ἔφυγε. Κάποιος δὲ κυνηγὸς ἐκ Ξυλοφάγου βεβαιοῖ ὅτι τὸ πτηνὸν τοῦτο τὸ συνήντησε μὲ τὴν πέρδικα εἰς τὸ δάσος Ξυλοφάγου πετῶν πρὸς τὴν Λάρνακα.

ΑΛΗΘΕΙΑ 7/6/1933

4. Η Λαίδη Πάλμερ στον Άγιο Μέμνονα

Ο Χέρμπερτ Πάλμερ Ρίτσμοντ (Sir Herbert Richmond Palmer) υπήρξε ο Βρετανός κυβερνήτης της Κύπρου την περίοδο 1833-1939. Στις περγαμηνές του είχε μεγάλη προϋπηρεσία στη διακυβέρνηση Βρετανικών αποικιών και τον έστειλαν στο νησί από τη Νιγηρία, για να βάλει τάξη στους ταραχοποιούς Κύπριους, που το 1931 ξεσηκώθηκαν εναντίων των Άγγλων. Με την αφιξή του στην Κύπρο άρχισε να παίρνει ανελεύθερα και

καταπιεστικά μέτρα, με αποτέλεσμα το όνομά του να συνδεθεί με τη χειρότερη καταπίεση του Κυπριακού λαού επί Αγγλοκρατίας, γνωστή στην ιστορία ως **Παλμεροκρατία.**

ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΤΗΣ Α.Ε. ΕΙΣ ΒΑΡΩΣΙΑ

Η ΛΑΙΔΗ ΠΑΛΜΕΡ ΑΝΕΧΩΡΗΣΕ ΔΙ' ΑΓΓΛΙΑΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 15 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας) —Τὴν ἑσπέραν τῆς Πέμπτης ἀφίκετο εἰς τὴν πόλιν μας ἡ Α.Ε. ὁ Κυβερνήτης, συνοδεύσας τὴν Λαίδη Πάλμερ, ἥτις ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου τῆς Κεδιβιέ, μεταβαίνουσα εἰς Ἀγγλίαν.

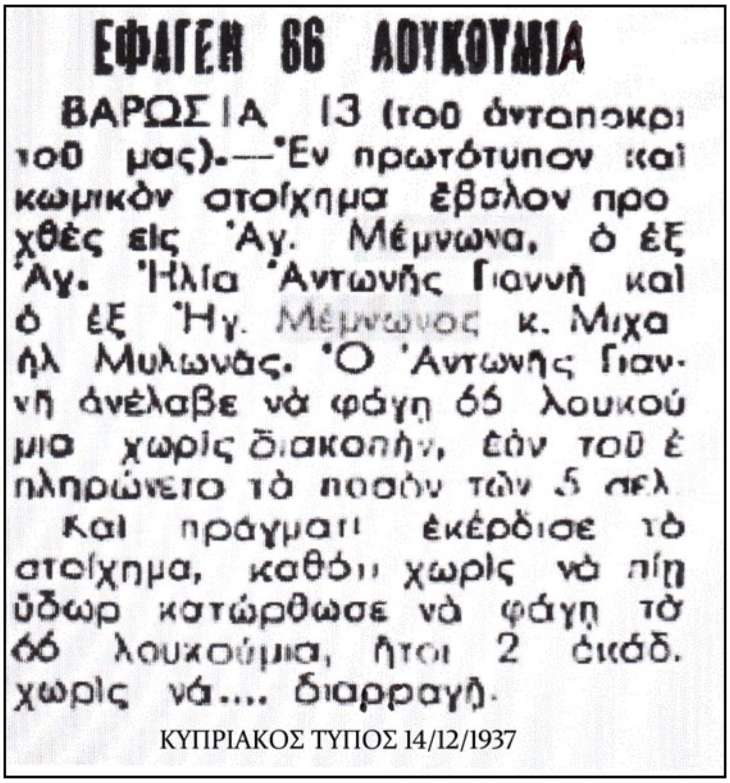
Ἡ Α.Ε. τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς ἐπεσκέφθη τὰς φυτείας πορτοκαλιῶν τοῦ Ἁγ. Μέμνονος, τὴν ὑπὸ κατασκευὴν ὁδόν, καὶ τὰ γήπεδα τὰ ὁποῖα θὰ δημοπρατηθοῦν τὴν 23ην ἱσταμένου. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Δερύνειαν, Παραλίμνι, Σωτήραν, Φρέναρος καὶ Λιοπέτρι, ὅπου συνωμίλησε μὲ τοὺς μουχτάρας, ζητῶν πληροφορίας διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ χωρίου των καὶ τῆς συγκομιδῆς, κατὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ Αὐτοῦ τοὺς ηὐχήθη «καλοχρονιάν». Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἐπεσκέφθη τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν μονὴν τοῦ Ἀποστ. Βαρνάβα.

ΠΡΩΙΝΗ 16/12/1934

Η εικόνα, όμως, που μας παρουσίασε η σύζυγός του, Λαίδη Πάλμερ, κατά κόσμον Margaret Isabel Smith, υπήρξε πολύ διαφορετική. Προσπάθησε να παρουσιάσει ένα πιο ανθρώπινο πρόσωπο, συμμετείχε σε διάφορες επιτροπές και κοινωνικές εκδηλώσεις, διοργάνωνε εράνους, αλλά και φιλανθρωπικούς χορούς.

Η κατά καιρούς άφιξή της στην Κύπρο ή η αναχώρησή της για την Αγγλία, απασχολούσε τον Τύπο, που το θεωρούσε σημαντικό γεγονός. Σε μια τέτοια περίπτωση βρέθηκε στην Αμμόχωστο, αφού θα αναχωρούσε με ατμόπλοιο από το λιμάνι και θεώρησε καλό να επισκεφθεί τις γύρω περιοχές. Ήταν η εποχή που οι πορτοκαλιές ήταν κατάφορτες από τους καρπούς τους, έτοιμους προς κοπή και χωρίς αμφιβολία θα ήταν ένα εντυπωσιακό θέαμα για την «πρώτη κυρία» της Κύπρου. Απ' ό,τι καταλαβαίνουμε, σύμφωνα με τη δημοσίευση της εφημερίδας Πρωινή 16/12/1934, είχε αρχίσει και η επίστρωση του δρόμου από το κέντρο της πόλης προς τον Άγιο Μέμνονα, προφανώς με άσφαλτο. Η Λαίδη Πάλμερ λοιπόν επισκέφθηκε τους πορτοκαλεώνες του Αγίου Μέμνονος και ακολούθως περιόδευσε στα Κοκκινοχώρια. Δεν δίστασε μάλιστα να κατέβει από το όχημά της και να συνομιλήσει με τους καημένους τους χωρικούς!

5. Το στοίχημα των λουκουμιών

ΕΦΑΓΕΝ 66 ΛΟΥΚΟΥΜΙΑ

ΒΑΡΩΣΙΑ 13 (τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).—Ἐν πρωτότυπον καὶ κωμικὸν στοίχημα ἔβαλον προχθὲς εἰς Ἁγ. Μέμνωνα, ὁ ἐξ Ἁγ. Ἠλία Ἀντωνῆς Γιαννῆ καὶ ὁ ἐξ Ἁγ. Μέμνωνος κ. Μιχαὴλ Μυλωνᾶς. Ὁ Ἀντωνῆς Γιαννῆ ἀνέλαβε νὰ φάγῃ 66 λουκούμια χωρὶς διακοπήν, ἐὰν τοῦ ἐπληρώνετο τὸ ποσὸν τῶν 5 σελ.

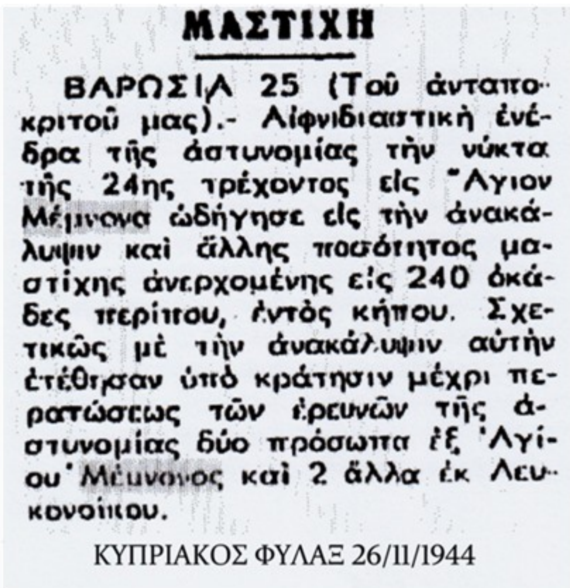
Καὶ πράγματι ἐκέρδισε τὸ στοίχημα, καθότι χωρὶς νὰ πίῃ ὕδωρ κατώρθωσε νὰ φάγῃ τὰ 66 λουκούμια, ἤτοι 2 ὀκάδ. χωρὶς νά.... διαρραγῇ.

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ 14/12/1937

Την εποχή των γονιών μας η μοναδική διέξοδος, ίσως, από τις καθημερινές τους ασχολίες ήταν το καφενείο. Για τους άνδρες φυσικά. Εκεί συναναστρέφονταν μεταξύ τους, πίνοντας κανένα ποτό ή παίζοντας χαρτιά, πάστρα και πιλόττα. Επειδή δεν είχαν και πολλά χρήματα, το έπαθλο των νικητών ήταν τα **λίζα**, λουκούμια που τα κατασκεύαζαν στη Γεροσκήπου. Έχουν ειδικό τρόπο παρασκευής, βασικά από άμυλο αραβόσιτου, που τους δίνει εκείνη τη ζελατινώδη υφή και έχουν διάφορες γεύσεις, με επικρατέστερη αυτήν του τριαντάφυλλου.

Στην επόμενη δημοσίευση φαίνεται ότι τα λίζα αυτά, εκτός από έπαθλο του νικητή στο χαρτοπαίγνιο, μετατράπηκαν και σε μέσον στοιχήματος μεταξύ δύο νέων, αφού δεν βρήκαν τίποτα άλλο, για να περάσουν την ώρα τους. Το μεγαλύτερό τους όμως κατόρθωμα είναι ότι κατάφεραν να ασχοληθεί μαζί τους ο **Κυπριακός Τύπος**.

6. Το τροπάριον της μαστίχας[2]

ΜΑΣΤΙΧΗ

ΒΑΡΩΣΙΑ 25 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).- Αἰφνιδιαστικὴ ἐνέδρα τῆς ἀστυνομίας τὴν νύκτα τῆς 24ης τρέχοντος εἰς Ἅγιον Μέμνονα ὡδήγησε εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἄλλης ποσότητος μαστίχης ἀνερχομένης εἰς 240 ὀκάδες περίπου, ἐντὸς κήπου. Σχετικῶς μὲ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτὴν ἐτέθησαν ὑπὸ κράτησιν μέχρι περατώσεως τῶν ἐρευνῶν τῆς ἀστυνομίας δύο πρόσωπα ἐξ Ἁγίου Μέμνονος καὶ 2 ἄλλα ἐκ Λευκονοίκου.

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ 26/11/1944

Ένα γεγονός, το οποίο μας προκάλεσε μεγάλη εντύπωση κατά τη συγγραφή του παρόντος έργου, ήταν η είδηση για το λαθρεμπόριο της μαστίχας Χίου. Θα αναμέναμε ότι κάποια άλλα «αγαθά» θα μπορούσαν ν' αποτελούσαν αντικείμενα λαθρεμπορίου, όχι όμως και η «αθώα» μαστίχα. Να δούμε όμως τα γεγονότα συνοπτικά. Προς τα τέλη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου παρατηρήθηκε στο νησί μεγάλη έλλειψη μαστίχας, την οποία οι νοικοκυρές χρησιμοποιούσαν, απαραίτητα, για την κατάσκευή των ψωμιών και κουλουριών, με αποτέλεσμα η τιμή της να εκτοξευθεί στα ύψη. Και όταν κάτι είναι πανάκριβο, είναι και περιζή-

2. Τίτλος, τον οποίο χρησιμοποίησε η εφημερίδα **Κυπριακός Φύλαξ, 10/9/1944**

τητο. Στην περίπτωση της μαστίχας, για την εποχή που μιλάμε, κατέληξε να γίνει εμπόρευμα της «μαύρης αγοράς».

Τον Σεπτέμβριο του 1944 κατέφθασε στο λιμάνι της Αμμοχώστου μεγάλη ποσότητα μαστίχας της Χίου. Πριν προλάβει καλά-καλά να ξεφορτωθεί, χρυσοδάκτυλοι έκλεψαν μεγάλη ποσότητα και κάπου εκεί ενεπλάκη η ενορία του Αγίου Μέμνονος. Οι δράστες έψαχναν μέρος για να την κρύψουν και θεώρησαν ως καλύτερη κρυψώνα τα περιβόλια της ενορίας. Όμως, όπως αναφέρει και το άρθρο της εφημερίδας **Κυπριακός Φύλαξ 26/11/1944**, η αστυνομία, με αιφνιδιαστική έρευνα, τους εντόπισε και τους συνέλαβε.

7. Σφοδρός ανεμοστρόβιλος εις Άγιον Μέμνοναν

Εκτός από το χαλάζι χειρότερη φυσική καταστροφή αποτελούσαν, και εξακολουθούν να αποτελούν, οι ανεμοστρόβιλοι. Στην Κύπρο σπανίζουν, αλλά όποτε συμβούν προκαλούν μεγάλες καταστροφές. Από μια τέτοια περίπτωση έχω προσωπική παιδική τραυματική εμπειρία, από την οποίαν μου αποτυπώθηκαν οι σκηνές του κατάμαυρου ουρανού, της περιστρεφόμενης δίνης του αέρα που ερχόταν από τη θάλασσα και την υφαρπαγή αντικειμένων μεγάλου βάρους, που εκσφενδονίζονταν σε μεγάλη απόσταση.

Ένας τέτοιος ανεμοστρόβιλος και προφανώς χειρότερος, ξέσπασε στην ενορία το Σάββατο 6 Δεκεμβρίου 1947, ανήμερα της γιορτής του Αγίου Νικολάου και παραμονές της συγκομιδής της νέας εσοδείας των εσπεριδοειδών.

Από την εφημερίδα **Έθνος 7/12/1947** μαθαίνουμε τα εξής: «Γύρω στις 3 μετά το μεσημέρι ξέσπασε σφοδρός ανεμοστρόβιλος στο προάστιο του Αγίου Μέμνονος. Προερχόμενος από τη θάλασσα κατευθυνόταν προς την Δερύνεια. Προκάλεσε μεγάλες καταστροφές, οι οποίες υπολογίζονται όχι λιγότερες από τις χίλιες λίρες.

Οι κάτοικοι του προαστίου πανικόβλητοι έβλεπαν τις στέγες των σπιτιών τους να υφαρπάζονται από τη φοβερή μαύρη δίνη του ανεμοστρόβιλου, ο οποίος προχωρούσε περιστρεφόμενος προκαλώντας στο πέρασμά του ολοένα και μεγαλύτερες ζημιές.

Στο περιβόλι του κυρίου Μιχαήλ (Σιάλου) Γ. Μυλωνά γκρέμισε δύο ανεμόμυλους και κατέστρεψε ένα δωμάτιο. Η ζημιά υπολογίζεται στις 200 λίρες.

Στο περιβόλι του κυρίου Παναγιώτη Αποστόλη ο ανεμοστρόβιλος γκρέμισε τελείως τον ένα ανεμόμυλο, κατέστρεψε τον άλλο, όπως και δύο δωμάτια της κατοικίας. Επίσης ξερίζωσε πολλά δέντρα και παρέσυρε μέχρι και τον φραμόν του περιβολιού. Η ζημιά υπολογίζεται στις 400 λίρες.

Στο περιβόλι της κυρίας Χαρικλούς Γ. Μιχαήλ γκρέμισε έναν ανεμόμυλο και ανήρπασε την στέγη ενός στάβλου, στον οποίον βρισκόταν ένα άλογο, το οποίον όμως δεν έπαθε τίποτε. Η ζημιά υπολογίζεται στις 100 λίρες.

Στο περιβόλι του κυρίου Γεωργίου Μ. Φιαλά κατέστρεψε έναν ανεμόμυλο και ξερίζωσε μιαν τεράστια ελιά. Ανήρπασε τους φραμούς του και μέρος της κατοικίας. Η ζημιά

υπολογίζεται στις 100 λίρες.

Στο περιβόλι της κυρίας Ανδριανούς Κ. Φιαλά ανήρπασε την στέγη μιας κατοικίας, καθώς και μέρος της στέγης της κατοικίας του Γεώργιου Ε. Φαφουρτή. Επίσης, λύγισε τον ανεμόμυλο του κυρίου Κουμή Δημήτρη και τέλος αναποδογύρισε επανειλημμένα το αυτοκίνητο «βαν» του κυρίου Σταύρου (του επονομαζόμενου) Πρόσφυγα.

Ο μουχτάρης του Αγίου Μέμνονος ετοιμάζει έκκληση προς την Κυβέρνηση όπως συνδράμει στους παθόντες και ελπίζεται ότι αυτή δεν θα αρνηθεί να βοηθήσει τους πληγέντες, ούτως ώστε να διορθωθούν οι ζημιές».

ΣΦΟΔΡΟΣ

Ανεμοστρόβιλος εἰς Βαρώσια

ΖΗΜΙΑΙ 1000 ΛΙΡΩΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 6 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας)— Περὶ τὴν 3ην μεταμεσημβρινὴν τῆς σήμερον σφοδρὸς ἀνεμοστρόβιλος ἐνέσκηψεν εἰς τὸ προάστειον Ἁγ. Μέμνων. Οὗτος προήρχετο ἐκ τῆς θαλάσσης μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Δερύνειαν. Προεκάλεσεν ἐκτεταμένας ζημίας, ὑπολογιζομένας εἰς οὐχὶ μικροτέρας τῶν 1000 λιρῶν.

Οἱ κάτοικοι τοῦ προαστείου πανικόβλητοι, ἔβλεπον τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν των νὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸν φοβερὸν μαῦρον ὄγκον, ὁ ὁποῖος περιστροφικῶς ἐπροχώρει καὶ ἐνέσπειρε, μὲ τὸ πέρασμά του, καὶ μεγαλυτέρας ζημίας.

Εἰς τὸν κῆπον τοῦ κ. Μιχαὴλ Γ. Μυλωνᾶ κατέρριψε δύο ἀνεμομύλους καὶ κατέστρεψεν ἓν δωμάτιον. Ὑπολογίζεται ἡ ζημία 200 λίρας.

Εἰς τὸν κῆπον τοῦ κ. Παναγιώτη Ἀποστόλου, ὁ ἀνεμοστρόβιλος κατέρριψε τελείως ἕνα ἀνεμόμυλον, κατέστρεψεν ἕτερον καὶ δύο δωμάτια τῆς οἰκίας, ἐξερρίζωσε πολλὰ δένδρα, καὶ παρέσυρε τὸν φραγμὸν τοῦ κήπου. Ἡ ζημία ὑπολογίζεται εἰς 400 λίρας.

Εἰς τὸν κῆπον τῆς κ. Χαρικλοῦς Γ. Μιχαὴλ κατέρριψεν ἕνα ἀνεμόμυλον καὶ ἀφήρπασε τὴν στέγην μιᾶς μπαράγκας, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο ἓν ἄλογον, τὸ ὁποῖον ὅμως οὐδὲν ἔπαθε. Ἡ ζημία ὑπολογίσθη εἰς 100 λίρας.

Εἰς τὸν κῆπον τοῦ κ. Γεωργίου Μ. Φιαλᾶ κατέστρεψεν ἕνα ἀνεμόμυλον καὶ ἐξερρίζωσε μίαν τεραστίαν ἐλαίαν. Ἀφήρπασε τοὺς φραγμοὺς καὶ μέρος τῆς οἰκίας. Ὑπολογιζομένη ζημία 100 λίραι.

Εἰς τὸν κῆπον τῆς κ. Ἀνδριανοῦς Κ. Φιαλᾶ ἀφήρπασε τὴν στέγην μιᾶς οἰκίας καθὼς καὶ μέρος τῆς στέγης τῆς οἰκίας τοῦ κ. Γεωργίου Ε. Φαφουρτῆ, καὶ ἐλύγισε τὸν ἀνεμόμυλον τοῦ κ. Κουμῆ Δημήτρη. Τέλος παρέσυρε καὶ ἀνεποδογύρισεν ἐπανειλημμένως ἕνα αὐτοκίνητον «βὰν» ἀνῆκον εἰς τὸν κ. Σταῦρον Πρόσφυγα.

Ὁ Μουχτάρης Ἁγίου Μέμνωνος ἑτοιμάζει ἔκκλησιν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅπως προσέλθῃ ἀρωγός, ἐλπίζεται δὲ ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ ἀρνηθῇ νὰ βοηθήσῃ τοὺς πληγέντας ὅπως ἐπανορθώσουν τὰς ζημίας.

ΕΘΝΟΣ 7/12/1947

8. Διάρρηξις της Δημοτικής Αγοράς

Όπως είδαμε στο προηγούμενο βιβλίο το εμπορικό κατάστημα του Αντώνη Κωνσταντίνου (Έμπορα) έγινε, σε μερικές περιπτώσεις, στόχος διαρρήξεων. Το ίδιο όμως, ίσως και χειρότερα, αφορά και τη Δημοτική Αγορά της ενορίας μας, η οποία σύμφωνα με την εφημερίδα **Ελευθερία 15/6/1950**, διαρρήχτηκε τουλάχιστο τέσσερεις φορές.

ΔΙΑΡΡΗΞΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ

Όπως μας πληροφορεί η ως άνω εφημερίδα το βράδυ της Τρίτης, 13 Ιουνίου 1950, άγνωστοι παραβίασαν την πόρτα της Δημοτικής Αγοράς και έκλεψαν διάφορα εμπορεύματα αξίας διακοσίων λιρών. Ευτυχώς τα κλοπιμαία βρέθηκαν σύντομα, κρυμμένα μέσα σε περιβόλι.

ΒΑΡΩΣΙΑ, 14 (Τοῦ ἀντα-ποκριτοῦ μας).—Τὴν νύκτα τῆς χθὲς διεπράχθη διάρρηξις το[ῦ] ἐν τῇ Δημοτικῇ Ἀγορᾷ Ἁγίο[υ] Μέμνονος ὑποκαταστήματος το[ῦ] Α' Συνεργατικοῦ Παντοπωλείο[υ] Ἀμμοχώστου. Οἱ διαρρῆκτα[ι] παρεβίασαν πρῶτον τὴν θύρα[ν] τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς κα[ὶ] εἶτα, διὰ τῆς ἰδίας μεθόδου, τὴ[ν] θύραν τοῦ καταστήματος το[ῦ] Συνεργατικοῦ καὶ ἔκλεψαν ὅλ[α] τὰ ἐν αὐτῷ ἐμπορεύματα.

Τὰ κλαπέντα ἐμπορεύματα τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ὑπολογίζεται εἰς 200 λ., μετεφέρθησαν ὑπὸ τῶν διαρρηκτῶν δι' αὐτοκινήτου. Οἱ διαρρῆκται ἐλησμόνησαν ἔξωθι τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς ἓν κιβώτιον σάπωνος ἐκ τῶν κλαπέντων. Τ[ὸ] ἐνταῦθα Γραφεῖον τοῦ Ἐφόρου διενεργεῖ ἔλεγχον τῶν βιβλίων πρὸς διαπίστωσιν τοῦ πραγματικοῦ ἐλλείμματος. Ἡ ἀνωτέρω διάρρηξις εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειρὰν ποὺ διαπράττεται εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἵδρυμα.

Βραδύτερον, κατόπιν ἐντατικῶν ἀστυνομικῶν ἐρευνῶν, τὰ κλαπέντα ἀντικείμενα ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς κήπου, κεκρυμμένα ἄλλα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους καὶ ἄλλα ὑπὸ σωρὸν δεματίων. Ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας συνελήφθησαν τρία πρόσωπα.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 15/6/1950

9. Ανεμοστρόβιλος πρωτοφανούς σφοδρότητος

ΣΦΟΔΡΑ ΑΝΕΜΟΘΥΕΛΛΑ ΕΠΛΗΞΕ ΧΘΕΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΕΜΝΟΝΑ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

ΕΠΡΟΞΕΝΗΘΗΣΑΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ. ΣΤΕΓΑΙ ΑΝΗΡΠΑΓΗΣΑΝ

ΚΥΠΡΟΣ 4/11/1952

Πέντε χρόνια μετά τις καταστροφές που προκάλεσε ο ανεμοστρόβιλος, που ξέσπασε στην ενορία το 1947, επρόκειτο να επαναληφθεί το ίδιο σκηνικό, αλλά σε μεγαλύτερη έκταση και ένταση. Συγκεκριμένα τη **Δευτέρα, 3 Νοεμβρίου του 1952** ανεμοστρόβιλος «**πρωτοφανούς σφοδρότητος**» έπληξε την ενορία Αγίου Μέμνονος, σκορπώντας στο πέρασμα του την καταστροφή και την απόγνωση στους κατοίκους, αναρπάζοντας στέγες σπιτιών, ξεριζώνοντας δέντρα και προκαλώντας μεγάλες ζημιές στους ανεμόμυλους. Γνωρίζουμε ότι ανάμεσα στους παθόντες βρίσκονταν και περιβολάρηδες, οι οποίοι πλήγηκαν σοβαρά και από τον ανεμοστρόβιλο του 1947. Ένας από αυτούς ήταν και ο Παναγιώτης Αποστόλης, ο οποίος, σύμφωνα με επιστολή που ανευρέθηκε[3] με ημερομηνία 8/3/1948, ζητούσε παράταση για την εξόφληση του «Καλλιεργητικού Δανείου» που συνήψε.

Τις σχετικές πληροφορίες για την πιο πάνω θεομηνία τις αντλούμε από την εφημερίδα **Κύπρος 4/11/1952**, της οποίας ο ανταποκριτής έγραψε: «Σύμφωνα με την αφήγηση αυτόπτη μάρτυρα ο ανεμοστρόβιλος εθεάθει να προσεγγίζει την ενορία από τη βορειοδυτική πλευρά της εκκλησίας. Ήταν γύρω στις δέκα και μισή το πρωί, διήρκησε μισή ώρα περίπου, συνοδευόταν από ραγδαία βροχή και κατά διαστήματα έπεφτε χαλάζι. Κατά τη διάρκεια του φαινομένου η ορατότητα ήταν τόσο περιορισμένη που δεν μπορούσες να δεις ούτε στο ένα μέτρο μπροστά σου.

«ΣΗΜΑΝΤΙΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ»

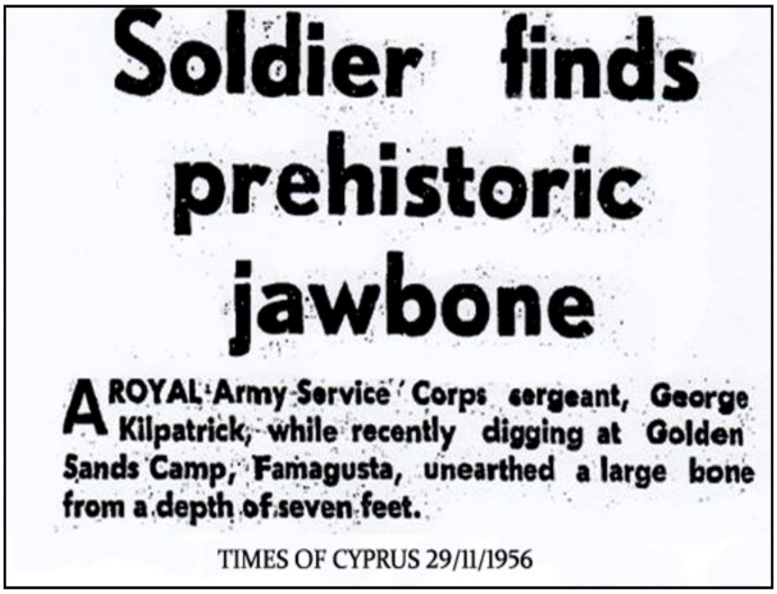
Από το πέραμα του πρωτοφανούς αυτού ανεμοστρόβιλου κατέπεσαν δύο ανεμόμυλοι, που ανήκουν στους Αντώνη Ζένιου και Παναγιώτη Αποστόλη. Γύρω στους δώδεκα άλλους ανεμόμυλους υπέστησαν σημαντικές ζημιές και ανήκουν στους Γεώργιο Φιαλά, Μιχάλη Τσικκίνη, Μιχαλάκη και Ανδρέα Δεσπότη, Μυροφόρα Μαυρουδή Χατζηχαμπή, Χαράλαμπο Κυπραίο, Γεώργιο Φαφουρτή, Ηλία Φαφουρτή, Γεώργιο Μ. Χατζηχαμπή, Αντώνη Ζένιου και Παναγιώτη Αποστόλη. Προξενήθηκαν επίσης σημαντικές ζημιές στις στέγες των σπιτιών των Ανδρέα Χατζηκουμή, Φίλιππου Αρέστη, στο Δημοτικό Σχολείο Αγίου Μέμνονος, στην εκκλησία, καθώς και σε πολλές άλλες κατοικίες. Πολλά δέντρα ξεριζώθηκαν ενώ υπολογίζεται ότι κατέπεσαν γύρω στις 50 χιλιάδες πορτοκάλια.

3. Την επιστολή ανηύρε και δημοσίευσε στο ιστολόγιό του ο Πάνος Λοΐζου https://ammohostos.wordpress.com

«ΔΡΑΜΑΤΙΚΑΙ ΣΚΗΝΑΙ»

Κατά τη διάρκεια της θεομηνίας στο προάστιο ξετυλίχθηκαν δραματικές σκηνές. Στο δημοτικό σχολείο οι μαθητές έντρομοι έκλαιγαν γοερά την ώρα που τα κεραμίδια της στέγης αναρπάζονταν και παρασύρονταν από τον σφοδρό άνεμο, ενώ ταυτόχρονα έσπαζαν και τα τζάμια των παραθύρων. Πολλά σπίτια πλημμύρησαν και το νερό σε ορισμένα σημεία έφτασε μέχρι το ένα μέτρο. Συνέβη, μάλιστα, το εξής περιστατικό. Όταν ξέσπασε η θεομηνία κάποιος Θεόδουλος, γιος του Γιώργου Θεοδούλου, οδηγούσε το κάρο του πατέρα του φορτωμένο “κώννον”. Αυτός, όταν αντιλήφθηκε τον κίνδυνο, εγκατέλειψε το κάρο και ζήτησε προστασία σε παρακείμενη κατοικία. Ευτυχώς, διότι μόλις εγκατέλειψε το κάρο, ο ανεμοστρόβιλος το αναποδογύρισε και το παρέσυρε μαζί με το άλογο σε παρακείμενο σιμιντίρι».

10. Βρετανός στρατιώτης ξέθαψε προϊστορική γνάθο

Soldier finds prehistoric jawbone

A ROYAL Army Service Corps sergeant, George Kilpatrick, while recently digging at Golden Sands Camp, Famagusta, unearthed a large bone from a depth of seven feet.

TIMES OF CYPRUS 29/11/1956

Το επόμενο άρθρο δημοσιεύτηκε την Πέμπτη 29 Νοεμβρίου του 1956 στην αγγλόφωνη εφημερίδα **Times of Cyprus**. Παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον, διότι ένας Βρετανός λοχίας ξέθαψε στην παραλία της ενορίας μια σιαγώνα κήτους, η οποία, όπως ισχυρίστηκαν, προερχόταν από ένα εξαφανισμένο είδος φάλαινας. Η σχετική ανταπόκριση της εφημερίδας έγραφε: «Ένας λοχίας του Βασιλικού Στρατού, ενώ πρόσφατα έσκαβε στο στρατόπεδο Golden Sands, ανακάλυψε ένα μεγάλο οστό σε βάθος επτά ποδών. Το οστό, είπε ο Διευθυντής Αρχαιοτήτων, έχει αναγνωριστεί από τον κ. Wilson, του Τμήματος Γεωγραφικών Ερευνών, ως η κάτω γνάθος ενός μεγάλου θηλαστικού. Διασώθηκαν μόνο μερικά από τα δόντια του. Η γνάθος φαίνεται να προέρχεται από τη φάλαινα Ziphiidae με ράμφος, ενδεχομένως από το είδος Mesoplodon, που υπήρχε από την εποχή της Μειοκαίνου περιόδου. Το οστό βρίσκεται στη Λευκωσία, στο Τμήμα Γεωγραφικών Ερευνών και μπορούν να το δουν όσοι ενδιαφέρονται».

11. Προστασία της εγχώριας παραγωγής!

Αυτό θα πει προστασία της εγχώριας παραγωγής! Τα διάφορα συμβούλια διαθέσεως εσπεριδοειδών Αμμοχώστου, συνήλθαν τον Δεκέμβριο του 1960, για να εξετάσουν τα

διάφορα προβλήματα που αφορούσαν την κοπή, τη διάθεση και την εξαγωγή της νέας εσοδείας. Στη σύσκεψη «προκλήθηκε πανικός» από την πληροφορία ότι η Κυβέρνηση (της νεοσύστατης τότε Κυπριακής Δημοκρατίας) θα έδινε άδεια σε εμπόρους για την εισαγωγή και διάθεση μπανανών από το εξωτερικό. Όπως μας πληροφορεί η εφημερίδα **Έθνος 16/12/1960**, αποφάσισαν να στείλουν «τηλεγραφική διαμαρτυρία» στον αρμόδιο υπουργό, για να αποτρέψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Με άλλα λόγια «τρώτε εσπεριδοειδή και όχι μπανάνες»!

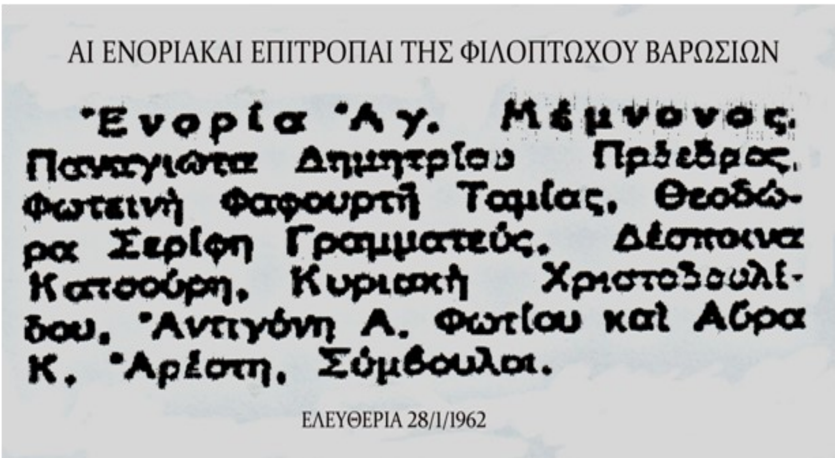

ΖΗΤΟΥΝ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΙΝ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΒΑΝΑΝΩΝ

ΒΑΡΩΣΙΑ, 15 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας).— Ὑπὸ τῶν Γραμματέων τῆς Συνεργατικῆς Ἑταιρείας διαθέσεως ἐσπεριδοειδῶν Ἀμμοχώστου, τοῦ Κηπουρικοῦ Συλλόγου Ἀμμοχώστου καὶ τῆς Συνεργατικῆς Πιστωτικῆς Ἑταιρείας Ἁγίου Μέμνονος κ. κ. Χατζηβασίλη, Ταμπούρλα καὶ Χατζηαναστάση, ἀντιστοίχως, ἀπεστάλη σήμερον πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας, τηλεγραφικὴ διαμαρτυρία διὰ τὴν ἀπόφασιν του νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσαγωγὴν βανανῶν εἰς Κύπρον. Διὰ τοῦ τηλεγραφήματος ζητεῖται ἡ ἀκύρωσις τῆς ἀποφάσεως διὰ νὰ προστατευθῇ ἡ ἐπιτόπιος κατανάλωσις ἐσπεριδοειδῶν.

ΕΘΝΟΣ 16/12/1960

12. "Φιλόπτωχος Αδελφότης Αγίου Μέμνονος"

Μέσα στο πνεύμα της Χριστιανικής αγάπης και συμπαράστασης προς τους πάσχοντες συνανθρώπους μας ιδρύθηκαν και λειτούργησαν από την εποχή της Κυπριακής Ανεξαρτησίας ενοριακές επιτροπές της Φιλοπτώχου Αδελφότητας. Τα μέλη των επιτροπών αυτών αναδεικνύονταν μετά από αρχαιρεσίες και ακολούθως κατάρτιζαν τον προγραμματισμό τους. Φυσικά, η προσέλευση δεν ήταν και τόσο αθρόα, γι' αυτό, συνήθως, επιφορτίζονταν γυναίκες που είχαν το ζήλο και την δυνατότητα να προσφέρουν. Ανάμεσα σ' αυτές, προεξάρχουσα η μουχτάρενα του Αγίου Μέμνονος Παναγιώτα Δημητρίου. Από τις αρχαιρεσίες, οι οποίες έγιναν τον Ιανουάριο του 1962 και δημοσιεύτηκαν στον ημερήσιο Τύπο, μαθαίνουμε και τα υπόλοιπα μέλη της Φιλοπτώχου. Ανάμεσα σ' αυτές και η Φωτεινή του Ηλία Φαφουρτή, η οποία διέθετε και το μεταφορικό της μέσο, ένα Morris, το οποίο, με τα σημερινά δεδομένα, θα ήταν μια πανάκριβη αντίκα!

ΑΙ ΕΝΟΡΙΑΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΠΤΩΧΟΥ ΒΑΡΩΣΙΩΝ

Ἐνορία Ἁγ. Μέμνονος. Παναγιώτα Δημητρίου Πρόεδρος, Φωτεινή Φαφουρτή Ταμίας, Θεοδώρα Σερίφη Γραμματεύς, Δέσποινα Κατσούρη, Κυριακή Χριστοδουλίδου, Ἀντιγόνη Α. Φωτίου καὶ Αὔρα Κ. Ἀρέστη, Σύμβουλοι.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 28/1/1962

13. Άι-Μεμνίτες εναντίον καρχαρία

Η παραλία της Αμμοχώστου ήταν πολύ αβαθής, γι' αυτό απέτρεπε την προσέγγισή της από πολύ μεγάλα ψάρια. Εξάλλου, στις περιοχές μας, είναι ανύπαρκτες οι φάλαινες και μόνο μερικά δελφίνια μπορεί να συναντήσει κανένας ψαράς. Στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται ότι ένας καρχαρίας, για κακή του τύχη, «εξόκειλε» στα αβαθή νερά της ενορίας και έσπειρε τον πανικό στους λουόμενους. Μερικοί Άι-Μεμνίτες, όμως, πρόλαβαν και τον αντιμετώπισαν με τα δικά τους διαθέσιμα μέσα!

ΜΑΧΗ ΜΕΤΑΞΥ ΛΟΥΩΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΡΧΑΡΙΟΥ ΕΙΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΝ

Πραγματική μάχη μεταξύ λουομένων καί καρχαρίου διεξήχθη χθές εἰς τήν θάλασσαν τῆς Ἀμμοχώστου παρά τόν Ἅγιον Μέμνονα εἰς τήν περιοχήν «Μοναστηράκι».

Ὁ καρχαρίας, μήκους δύο περίπου μέτρων, ἔκαμεν αἰφνιδίως τήν ἐμφάνισιν του εἰς ἀβαθῆ ὕδατα πλησίον τῆς ἀκτῆς, ὅπου πολλά πρόσωπα κατά τήν ὥραν ἐκείνην ἐλούοντο.

Ἀμέσως ἀρκετοί ἄνδρες, ὁπλισθέντες μέ ξύλα, μαχαίρια, ἀκόμη καί ἀξίνας, ἐπετέθησαν ἐναντίον τοῦ κήτους, τό ὁποῖον καί συνέτριψαν, ἀποκόψαντες τελικῶς καί τήν κεφαλήν του.

ΑΛΗΘΕΙΑ 15/6/1970

27. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1950

Τα ιστορικά γεγονότα, τα οποία συνδέονται με το ενωτικό δημοψήφισμα του 1950, είναι γνωστά. Ο λαός κλήθηκε από την **Εθναρχία** του να διατρανώσει την επιθυμία του για Ένωση με τη μητέρα πατρίδα μέσα από ένα δημοψήφισμα, που αναμενόταν να είχε μαζική συμμετοχή και όντως έτσι έγινε. Πίστευαν ότι η κατάθεση τόσων χιλιάδων υπογραφών θα ήταν απόδειξη της γνήσιας θέλησης ενός λαού, που επεδίωκε την αυτοδιάθεσή του. Την επιθυμία τους αυτή έπρεπε να τη σεβαστεί η Βρετανική Αποικιακή Κυβέρνηση και ήταν σίγουροι, αν μη τι άλλο, ότι θα ενεργούσε ως μοχλός πίεσης για τη δικαίωση των εθνικών τους πόθων.

Οι υπογραφές που συγκεντρώθηκαν, πέρα από την ιστορική τους αξία, έχουν και μεγάλη σημασία για το θέμα που ερευνούμε, διότι διασώζουν τις επί μέρους κοινωνίες της Κύπρου. Οι εφημερίδες της εποχής εκείνης, λόγω της μαζικότητας της προσέλευσης του κόσμου, το θεώρησαν και ως μια απογραφή του Κυπριακού λαού. Για πρώτη φορά συναντάμε γυναικεία ονόματα και από αυτή την άποψη είναι ένας αντιπροσωπευτικός και αξιόπιστος κατάλογος των κατοίκων των πόλεων και των χωριών για τη δεδομένη χρονική περίοδο.

Σύμφωνα με τα ιστορικά γεγονότα το Δημοψήφισμα πραγματοποιήθηκε σε δύο συνεχόμενες Κυριακές, συγκεκριμένα στις 15 και 22 Ιανουάριου του 1950. Η ψηφοφορία ήταν φανερή, διεξήχθη στους ιερούς ναούς των πόλεων, των κοινοτήτων, των χωριών και δικαίωμα ψήφου είχαν όλοι όσοι ήταν άνω των 18 ετών. Στον χώρο της ψηφοφορίας υπήρχαν δύο έντυπα. Στο πρώτο έγραφε ως επικεφαλίδα: «**Αξιούμεν την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα**», ενώ στο δεύτερο: «**Ενιστάμεθα εις την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα**». Το έντυπο που επέλεγαν το υπέγραφαν εις τετραπλούν. Στην περίπτωση που δεν γνώριζαν γραφή, κάποιος άλλος καταχωρούσε το όνομά τους και οι υπογράφοντες, ως επιβεβαίωση της γνήσιας πρόθεσής τους, πρόσθεταν δίπλα το σημείο του σταυρού.

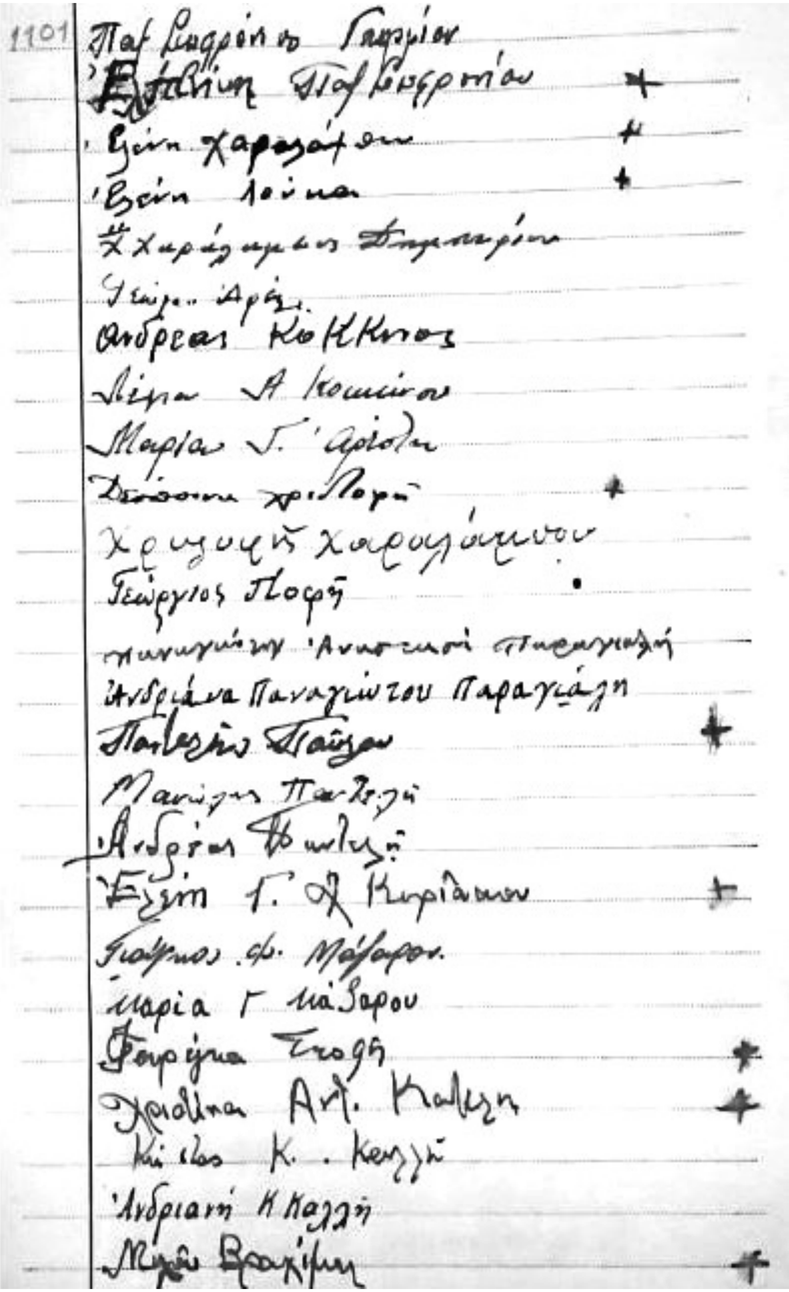
Λόγω της αθρόας προσέλευσης μπορούμε να «χαρτογραφήσουμε» με ακρίβεια την κοινωνία της ενορίας μας του 1950, που βασικά ήταν η εποχή που ζούσαν όχι μόνο οι παππούδες μας, αλλά και οι γονείς μας. Μια κοινωνία που δεν διέφερε και πολύ από αυτήν του 1974, που τόσο άδοξα και θλιβερά εγκατέλειψε με τη βία των όπλων τις πατρογονικές εστίες, έχοντας την αίσθηση ότι σύντομα θα επέστρεφε στα σπίτια της.

Εκφράζουμε τις θερμές μας ευχαριστίες προς το **Μουσείο Αγώνος 1955–1959 / Πολιτιστικές Υπηρεσίες**, για την παραχώρηση των 23 σελίδων από το Αρχείο του, που αφορούν την ενορία του Αγίου Μέμνονος. Μέσα από αυτό παρουσιάζονται αυτούσιες οι 554 υπογραφές των γονιών και των παππούδων μας. Από τα πρόσωπα που υπέγραψαν αναγνωρίστηκαν τα 464 ενώ άλλα 90 δεν έγινε κατορθωτό να ταυτοποιηθούν. Αυτό οφείλεται σε διάφορους λόγους, είτε στον ιδιαίτερο γραφικό χαρακτήρα τους, είτε στο επίθετο ή παρατσούκλι που χρησιμοποίησαν, είτε στο ότι ήταν «ξένοι» στην ενορία. Να μην ξεχνάμε ότι ο Άγιος Μέμνων, λόγω των περιβολιών, ήταν τόπος με αρκετούς

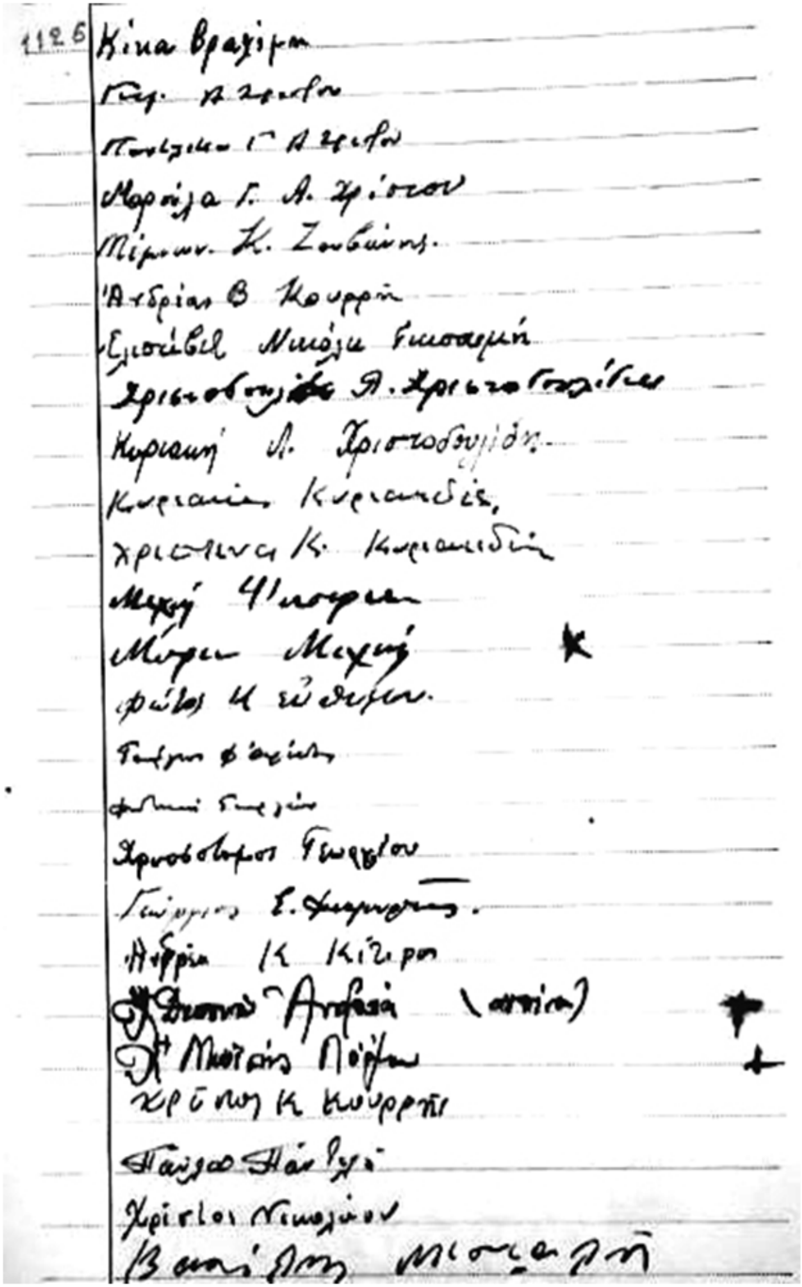
εργάτες.

Να υπενθυμίσουμε εδώ, για μια ακόμη φορά, πως όταν έχεις να μελετήσεις τέτοιου είδους περιπτώσεις, που πρέπει να επεξεργαστείς τόσο μεγάλο όγκο πληροφοριών, ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος του ανθρώπινου λάθους.

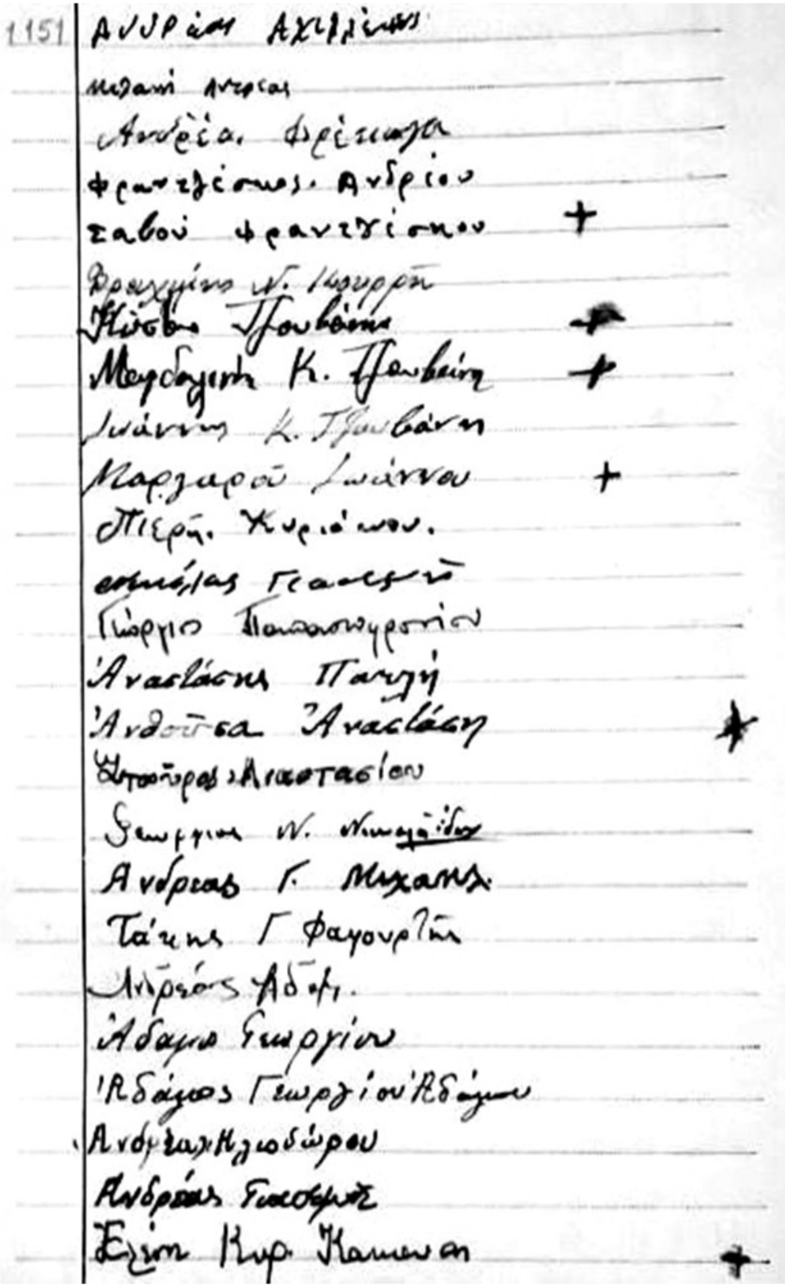
Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα είκοσι τρία έντυπα του Ενωτικού Δημοψηφίσματος με το γνήσιο των υπογραφών των συγγενών μας. Δίπλα από ορισμένα ονόματα δίνεται μια μικρή επεξήγηση για την ταυτότητα του προσώπου που υπέγραψε. Με αστερίσκο (*) σημειώνονται όσοι δεν έγινε κατορθωτό ν' αναγνωριστούν μέχρι τη συγγραφή του παρόντος έργου. Επίσης, στο τέλος κάθε εντύπου, είναι οι υπογραφές του τότε ιερέως πατρός Σωφρονίου Γεωργίου και της Εφορευτικής Επιτροπής, δηλαδή των Ηλία Φαφουρτή, Παύλου Ψαρά και Μιχάλη Τσικκίνη. Για πρακτικούς λόγους το λογότυπο του Δημοψηφίσματος, καθώς και οι υπογραφές των μελών της Εφορευτικής Επιτροπής, βρίσκονται στη σελίδα 220.

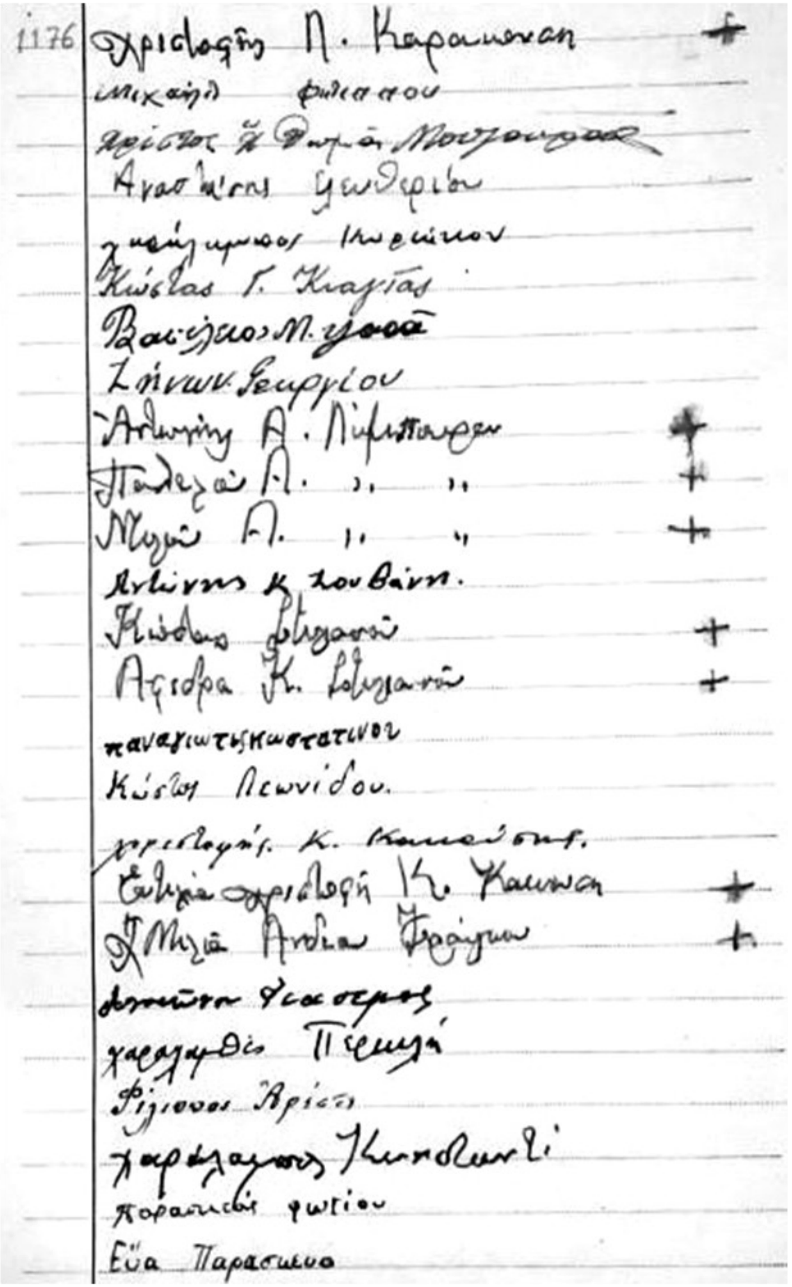
1. Ο ιερέας της ενορίας πατήρ Σωφρόνιος Γεωργίου
2. Η γυναίκα του Ελπινίκη
3. Ελένη Χαραλάμπους*
4. Ελένη Λούκα*
5. Χατζηχαράλαμπος Δημητρίου, ο πρώην μουχτάρης της ενορίας
6. Γεώργιος Αρέστη
7. Ανδρέας Κόκκινος
8. Λένια Α. Κοκκίνου
9. Μαρία Γ. Αρέστη
10. Δέσποινα Χριστοφή
11. Χριστοφής Χαραλάμπους
12. Γεώργιος Ττοφή, ο Κουτσόγιωργος
13. Παναγιώτης Αναστάση, ο Παραγιάλης
14. Ανδριάνα Παναγιώτου Παραγιάλη
15. Παντελής Παύλου, αδελφός του Γιωρκή του Παυλά
16. Μανώλης Παντελή, γιος του Παντελή Παύλου
17. Ανδρέας Παντελή, γιος του Παντελή Παύλου
18. Ελένη Γ. Χατζηκυριάκου, η σύζυγος του Γεωργίου Χατζηκυριάκου
19. Γιάγκος Φιλίππου Μάζαρου, ο σύζυγος της Μαρίας Βραχίμη
20. Μαρία Γ. Μάζαρου, η Μαρία Βραχίμη, κόρη της Μηλούς Βραχίμη
21. Φουρέγκα Ττοφή*
22. Χριστίνα Αντώνη Κκαττίλη, η μητέρα του Χρίστου Κουζάρη
23. Κώστας Κ. Καλλή , ο σύζυγος της Ανδριανής Μυλωνά
24. Ανδριανή Κ. Καλλή, η σύζυγος του πιο πάνω
25. Μηλού Βραχίμη, η σύζυγος του Βραχίμη Χαραλάμπους

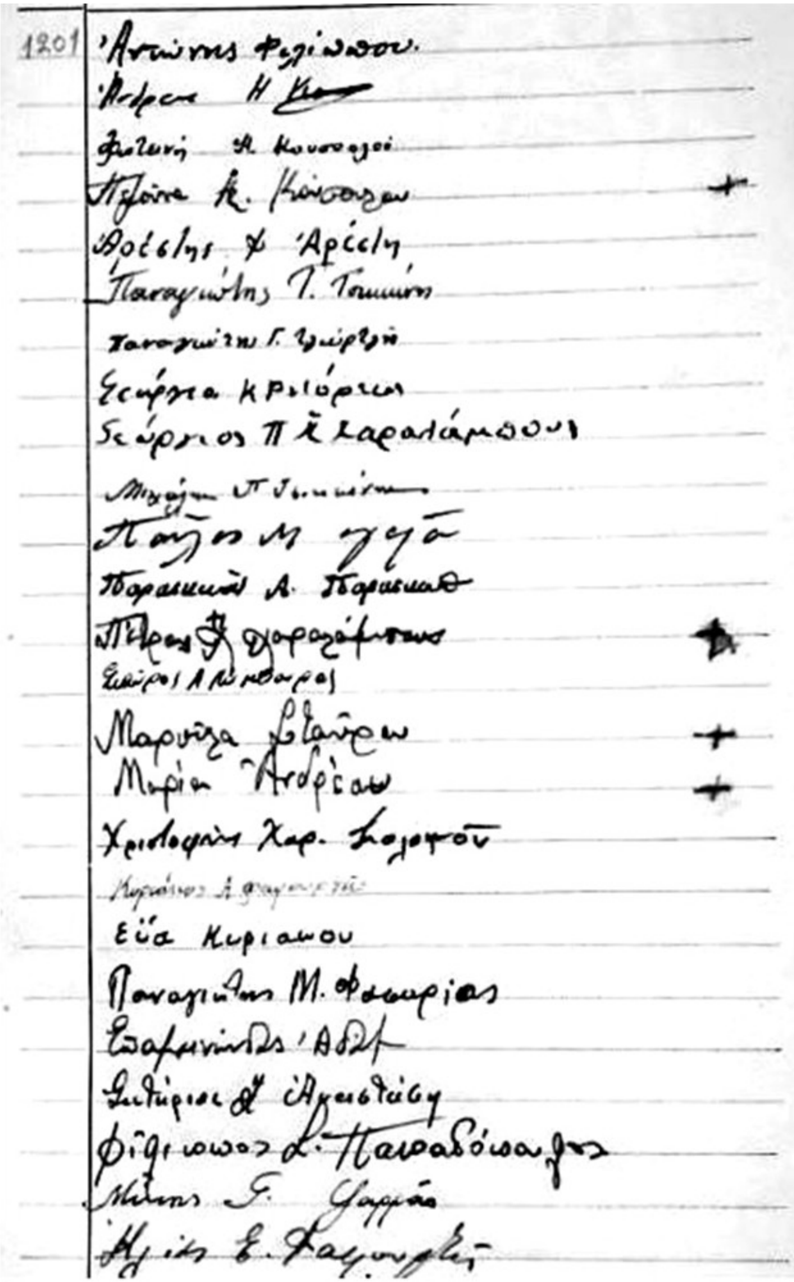
26. Κίκα Βραχίμη, κόρη της Μηλούς Βραχίμη
27. Γιάγκος Α. Χρίστου, ο σύζυγος της Παντελίτσας Μυλωνά
28. Παντελίτσα Γιάγκου Α. Χρίστου
29. Μαρούλα Γιάγκου Α. Χρίστου, η κόρη τους
30. Μέμνων Κ. Ζουβάνης, αδελφός του Γιάννου του ψαροπώλη
31. Ανδρέας Βραχίμη Κουρρή
32. Ελισάβετ Νικόλα Γιασουμή, κόρη της Χατζημηλιάς
33. Χριστόδουλος Λ. Χριστοδουλίδης, ο σύζυγος της Κυριακής Μυλωνά
34. Κυριακή Λ. Χριστοδουλίδη, κόρη του Χατζηγιώρκου Μυλωνά
35. Κυριάκος Κυριακίδης, ο επονομαζόμενος Καλαμαράς
36. Χριστίνα Κ. Κυριακίδου, η Χριστίνα Ηλία Κοντού
37. Μιχαήλ Φασαρίας
38. Μαρία Μιχαήλ, η σύζυγος του Φασαρία
39. Φώτος Κωνσταντή Ευθυμίου, αδελφός των Μαρουλλούδων
40. Γεώργιος Φίλιππου Αρέστη
41. Φωτεινή Γεωργίου, η σύζυγος του πιο πάνω
42. Χρυσόστομος Γεωργίου, ο γιος της Χαρικλούς
43. Γεώργιος Ευάγγελου Φαφουρτή
44. Ανδρέας Κ. Κίτιρος, ο σύζυγος της Ανδριανής Κούσουλου
45. Χατζηδεσποινού Ανδρέα*
46. Χατζημωϋσής Λοϊζή, από τα Λιμνιά
47. Χρίστος Κωνσταντή Κουρρής
48. Παύλος Παντελή, γιος του Παντελή Παύλου
49. Χρίστος Νικολάου, γιος του Νικόλα του ψαροπώλη
50. Βασίλης Μισιαλή, γιος του Χατζημιχαήλ Τσαγκαρούδη

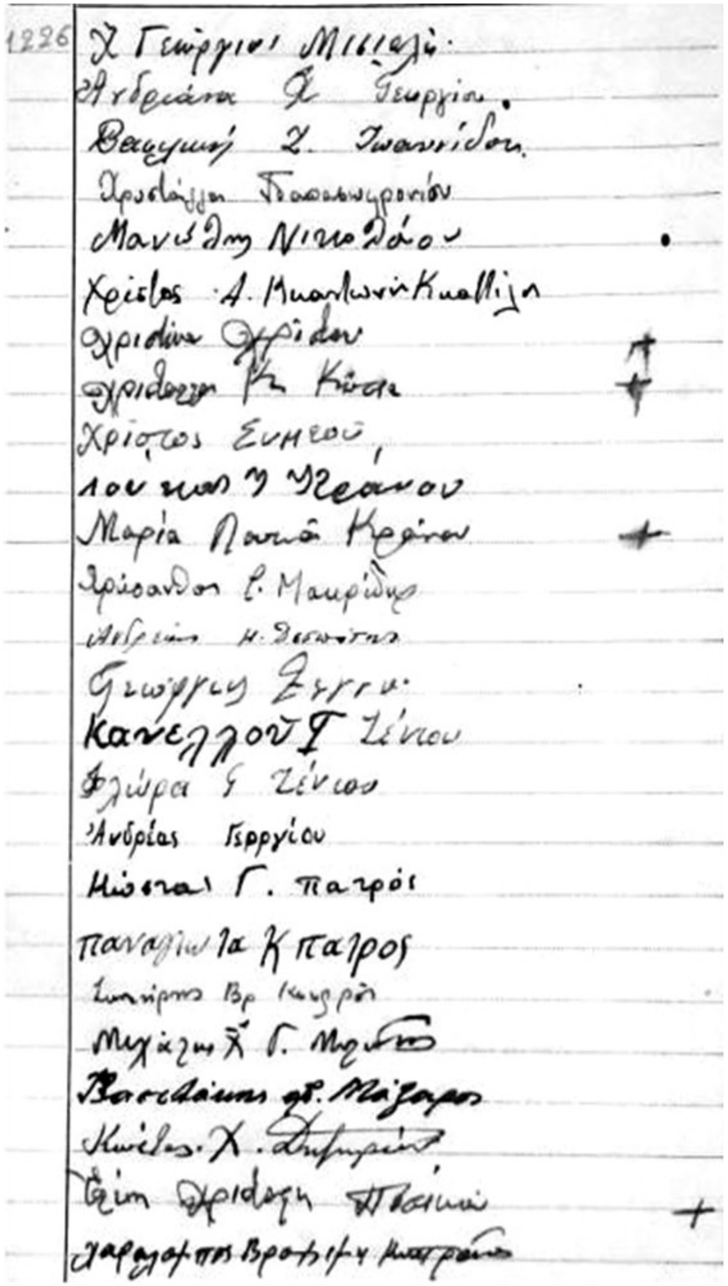
51. Ανδρέας Αχιλλέως*
52. Μελανή Ανδρέα*
53. Ανδρέας Φραντζέσκου, ο σύζυγος της Χατζημηλιάς
54. Φραντζέσκος Ανδρέου, ο γιος του Ανδρέα Φραντζέσκου
55. Σαβού Φραντζέσκου, η κόρη του Ανδρέα Φραντζέσκου
56. Βραχίμης Νικόλα Κουρρή
57. Κώστας Τζουβάνη, ο γενάρχης της οικογένειας Τζουβάνη από το Παραλίμνι
58. Μαγδαλινή Κώστα Τζουβάνη, η σύζυγος του πιο πάνω
59. Ιωάννης Κώστα Τζουβάνη, ο Γιάννος ο ψαροπώλης
60. Μαρκαρού Ιωάννου, η σύζυγος του πιο πάνω
61. Πιερής Κυριάκου (Κακούσιη)
62. Νικόλας Γιασεμή, ο σύζυγος της Ελισάβετ, κόρης της Χατζημηλιάς
63. Γεώργιος Παπασωφρονίου, γιος του ιερέα της κοινότητας
64. Αναστάσης Παντελή*
65. Ανθούσα Αναστάση*
66. Σταύρος Αναστασίου*
67. Γεώργιος Ν. Νικολαΐδης, αδελφός του Ρολοά
68. Ανδρέας Γ. Μιχαήλ, γιος της Χαρικλούς
69. Τάκης Γεωργίου Φαφουρτής
70. Ανδρέας Αδάμ, γιος του Αδάμου και της Μινέλλας
71. Αδάμος Γεωργίου, ο σύζυγος της Μινέλλας
72. Αδάμος Γεωργίου Αδάμου, γιος του Στέρκα, γνωστός ως Άδωνης
73. Ανδρέας Ηλιοδώρου
74. Ανδρέας Γιασεμή, γιος του Γιασουμή Νικόλα
75. Ελένη Κυριάκου Κακούσιη, η επονομαζόμενη Κηπουρίνα

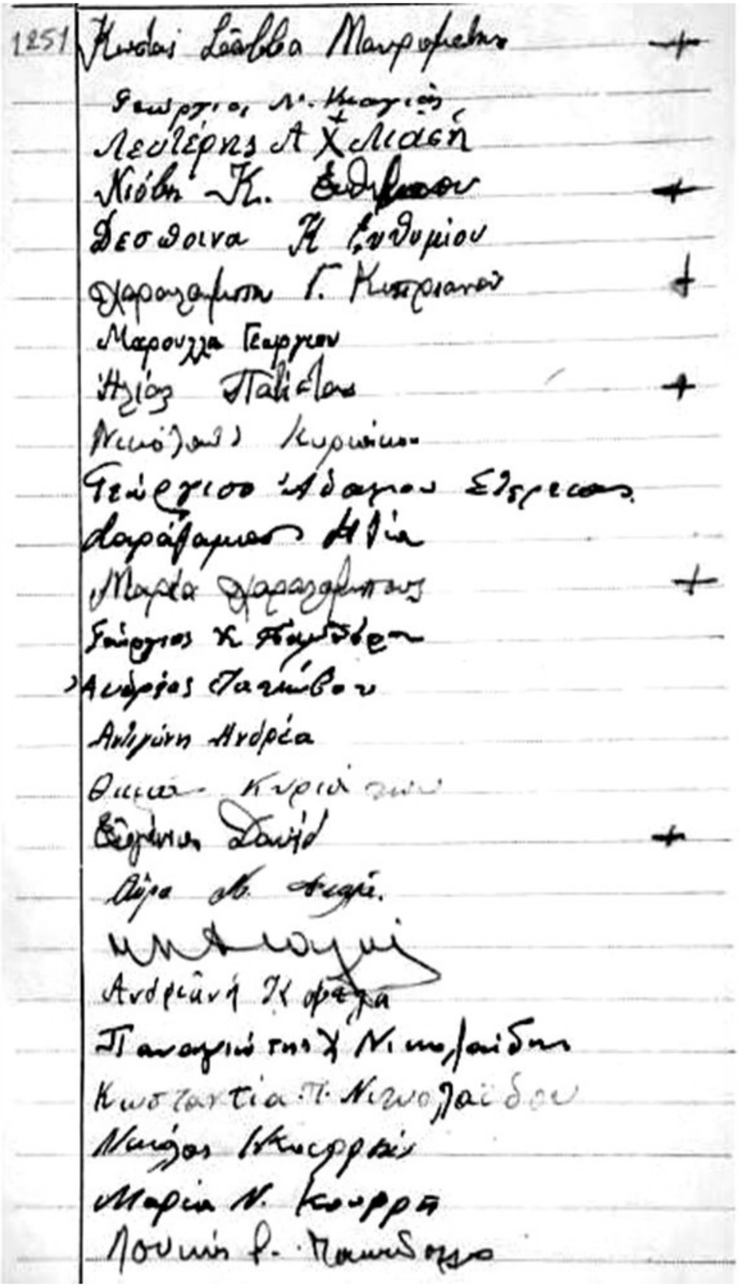
76. Χριστοφής Λουκά Καρακούσης
77. Μιχαήλ Φιλίππου, από τα Γαστριά
78. Χρίστος Χατζηθωμά Μουζουράς, ο αριστερός ψάλτης της ενορίας
79. Αναστάσης Ελευθερίου, γιος του Λευτέρη Χατζηλιάση
80. Χαράλαμπος Κυριάκου*
81. Κώστας Γεωργίου Κιαγιάς
82. Βασίλειος Μιχαήλ Ψαρά
83. Ζήνων Γεωργίου, ο Ζένιος, γιος της Κανελλούς
84. Αντωνής Α. Λύμπουρα
85. Παντελού Α. Λύμπουρα, η σύζυγος του πιο πάνω
86. Μαρία Α. Λύμπουρα, κόρη των πιο πάνω
87. Αντώνης Κώστα Ζουβάνη, αδελφός του Γιάννου του ψαροπώλη
88. Κώστας Στυλιανού*
89. Αφέδρα (;) Κώστα Στυλιανού*
90. Παναγιώτης Κωνσταντίνου*
91. Κώστας Λεωνίδου, γιος του Λεωνίδα του «πρόσφυγα» και της Μαρικκούς
92. Χριστοφής Κυριάκου Κακούσης, ο Ττοφής
93. Ευτυχία Χριστοφή Κ. Κακούση, η Ευτυχού, η σύζυγος του Ττοφή
94. Χατζημηλιά Ανδρέου Φράγκου, κόρη της Καφέτζαινας
95. …… Γιασεμής*
96. Χαράλαμπος Περικλή*
97. Φίλιππος Αρέστη
98. Χαράλαμπος Κωνσταντή
99. Παρασκευάς Φωτίου*
100. Εύα Παρασκευά*

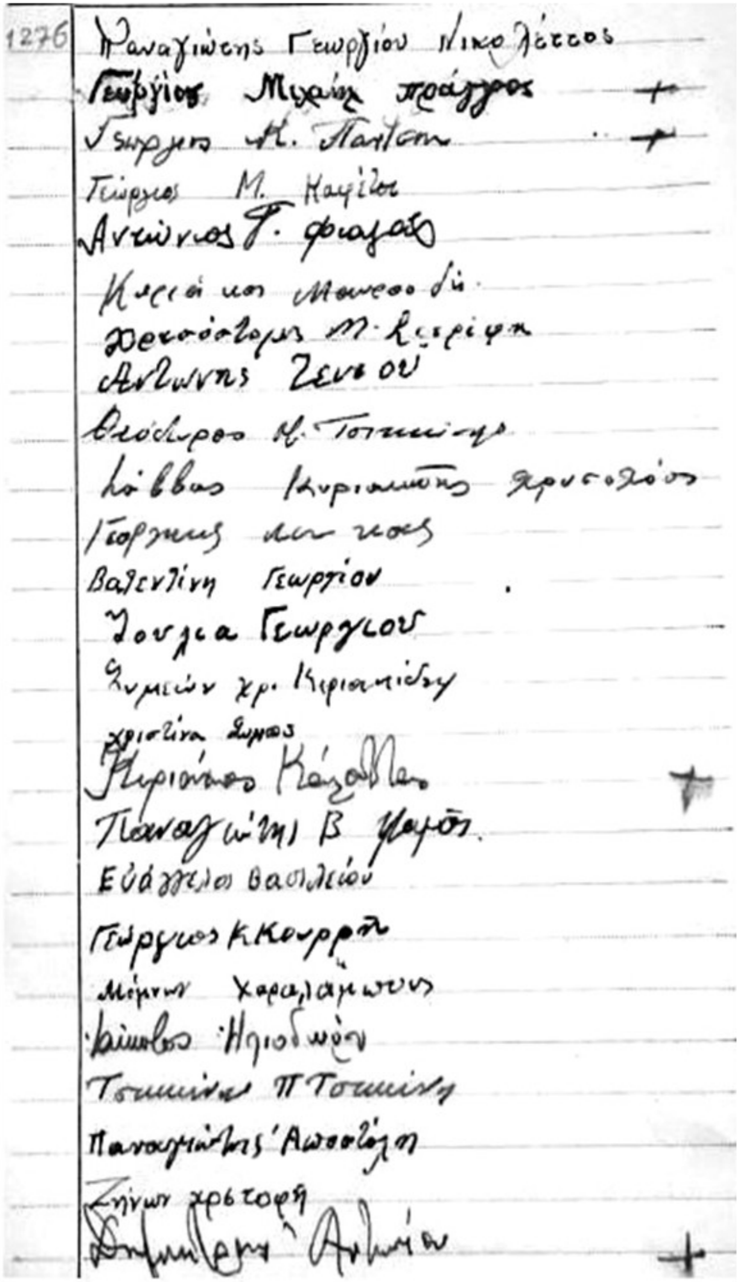
101. Αντώνης Φιλίππου, από τον Γαϊδουρά
102. Ανδρέας Ηλία Κούσουλου
103. Φωτεινή Ηλία Κούσουλου
104. Πεζούνα Ηλία Κούσουλου
105. Αρέστης Φίλιππου Αρέστη
106. Παναγιώτης Τσικκίνη Τσικκίνη
107. Παναγιώτης Γεωργίου Τζωρτζή
108. Γεώργιος Κωνσταντή Αντώρκας
109. Γεώργιος Πέτρου Χατζηχαραλάμπους
110. Μιχάλης Παναγιώτη Τσικκίνης
111. Παύλος Μιχαήλ Ψαρά
112. Παρασκευάς Α. Παρασκευά, ο Παράσκος ο Ανεμομυλάρης
113. Πέτρος Χατζηχαραλάμπους
114. Σταύρος Αντώνη Λύμπουρας
115. Μαρούλα Σταύρου Λύμπουρα
116. Μαρία Ανδρέου*
117. Χριστοφής Χαράλαμπου Σολωμού, ο Ττοφής, γιος του Άννιολη
118. Κυριάκος Αντώνη Φαφουρτής
119. Εύα Κυριάκου Φαφουρτή, η Κοραλλία, η σύζυγος του πιο πάνω
120. Παναγιώτης Μιχάλη Φασαρίας, γιος του Φασαρία
121. Επαμεινώνδας Αδάμ, γιος του Αδάμου και της Μινέλλας, ο Παπής
122. Σωτήριος Χατζηαναστάση, ο σύζυγος της Μαρίας Φώτη Χατζηχαραλάμπους
123. Φίλιππος Σπυρίδωνα Παπαδόπουλος
124. Μίκης Γεωργίου Ψαράς
125. Ηλίας Ευάγγελου Φαφουρτή

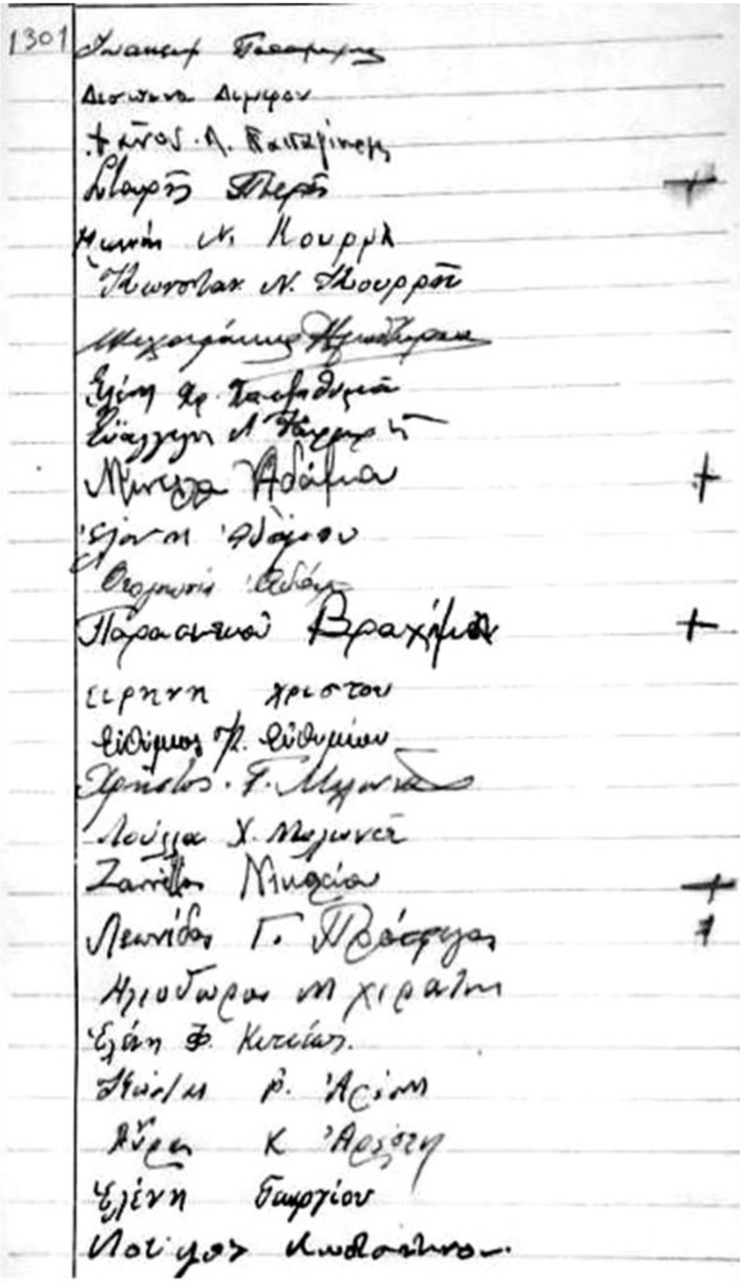
126. Χατζηγεώργιος Χατζημιχαήλ, γιος του Μισιαλή, ο ψαροπώλης
127. Ανδριάνα Χατζηγεωργίου, η Πέπα, κόρη του πιο πάνω
128. Βασιλική Ζ. Ιωαννίδου, η σύζυγος του Ζαχαρία του δασκάλου
129. Χρυστάλλα Παπασωφρονίου, κόρη του ιερέα της ενορίας
130. Μανώλης Νικολάου. Ο Μανώλης κατοικούσε στη γειτονιά του Λοϊζή του βοσκού
131. Χρίστος Αντώνη Κκαντωνή Κκαττίλη, ο Χρίστος Κουζάρης
132. Χριστίνα Χρίστου, η σύζυγος του Χρίστου Κουζάρη
133. Χριστάλλα (;) Κ. Κώστα*
134. Χρίστος Συμεού, παντρεμένος με τη Φωτεινή, κόρη του Παντελή Παύλου
135. Λούκας Κράνου, γιος του Ιωάννη Λουκά και της Ταλλούς
136. Μαρία Λουκά Κράνου, η σύζυγος του Λουκά Κράνου
137. Χρύσανθος Μακρίδης, εργάτης στο περιβόλι του Χρυσόστομου Σιερίφη
138. Ανδρέας Κ. Δεσπότης, ο σύζυγος της Τέττας Καρουάνου
139. Γεώργιος Ζένιου, ο σύζυγος της Κανελλούς Χατζηβασίλη
140. Κανελλού Γεωργίου Ζένιου
141. Φλώρα Γεωργίου Ζένιου, η σύζυγος του Τζικλή
142. Ανδρέας Γεωργίου, γιος της Κανελλούς
143. Κώστας Γ. Πατρός, με καταγωγή τον Άγιο Σέργιο
144. Παναγιώτα Κώστα Πατρός, η σύζυγος του πιο πάνω
145. Σωτήρης Βραχίμη Κουρρής, αδελφός της Μαρούλας και της Κούλας Βραχίμη Κουρρή
146. Μιχάλης Χατζηγιώρκου Μυλωνά, γνωστός ως Σιάλος
147. Βασιλάκης Φίλιππου Μάζαρου
148. Κώστας Χαράλαμπου Δημητρίου, ο μουχτάρης της ενορίας
149. Ελένη Χριστοφή Πόσιηκου, η σύζυγος του Αλέξανδρου Πόσιηκου
150. Χαράλαμπος Βραχίμη Κυπραίος

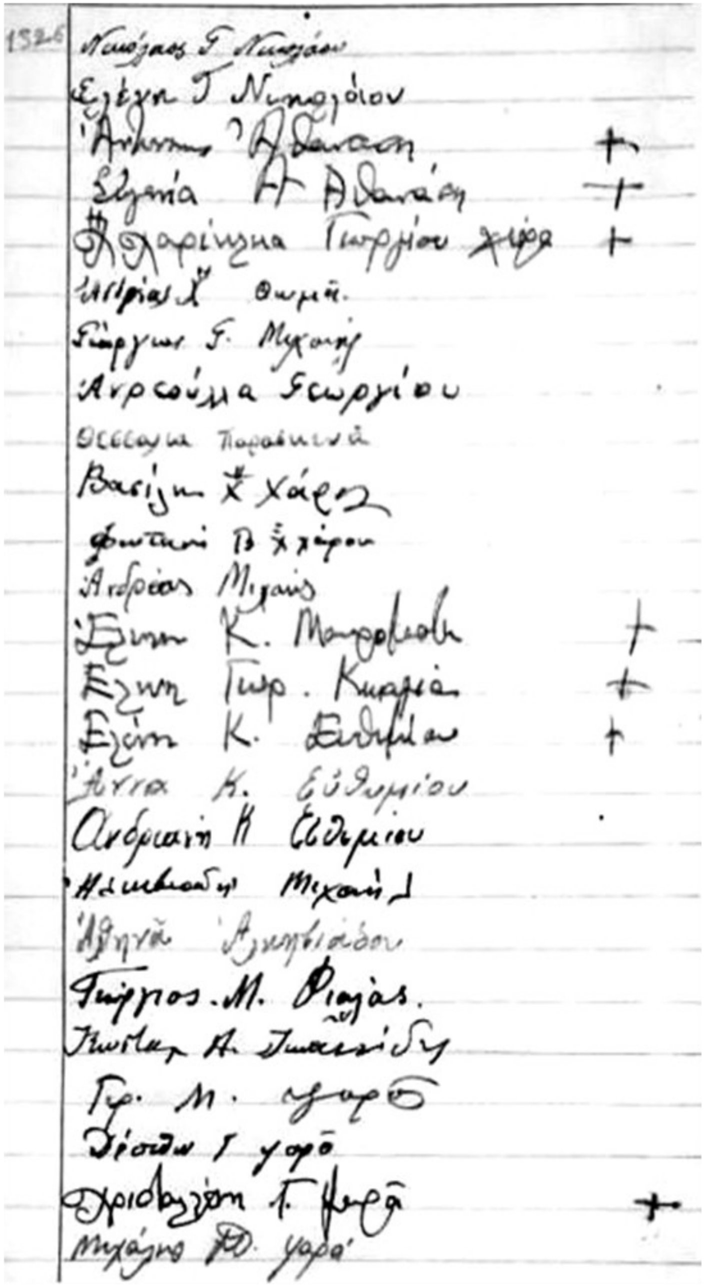
151. Κώστας Σάββα Μαυρομάτης*
152. Γεώργιος Νικόλα Κιαγιάς, ο πατέρας του γιατρού Μιχάλη Κιαγιά
153. Λευτέρης Αναστάση Χατζηλιασή, ο πατέρας του Παντελή Χατζηλιάση
154. Νιόβη Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλλούς
155. Δέσποινα Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλλούς
156. Χαραλάμπης Γ. Κυπριανού*
157. Μαρούλα Γεωργίου*
158. Ηλίας Πατίστας*
159. Νικόλαος Κυριάκου*
160. Γεώργιος Αδάμου Στέρκας
161. Χαράλαμπος Ηλία, ο πατέρας της Δήμητρας Κοκκίνου, γνωστός ως Κότσιηνος
162. Μαρία Χαραλάμπους, η σύζυγος του πιο πάνω
163. Γεώργιος … Παμπόρη*
164. Ανδρεάς Ιακώβου, ο Τσιάρλος
165. Αντιγόνη Ανδρέα, η σύζυγος του πιο πάνω
166. Θωμάς Κυριάκου, ο σύζυγος της Αννούς, κόρης του Νικόλα του ψαροπώλη
167. Ευγένιος Δαυίδ, ο Ευγενής, εργάτης στην ενορία, με γιο τον Τάκη
168. Αύρα Μιχαλάκη Φιαλά
169. ……………
170. Ανδριανή Κ. Φελά*
171. Παναγιώτης Χ. Νικολαΐδης, ο Ρολοάς
172. Κωσταντία Παναγιώτη Νικολαΐδου, σύζυγος του Ρολοά
173. Νικόλας Κουρρής, γιος του Γιαννή Κουρρή
174. Μαρία Νικόλα Κουρρή, η σύζυγος του πιο πάνω
175. Λούκας Σπυρίδωνα Παπαδόπουλος

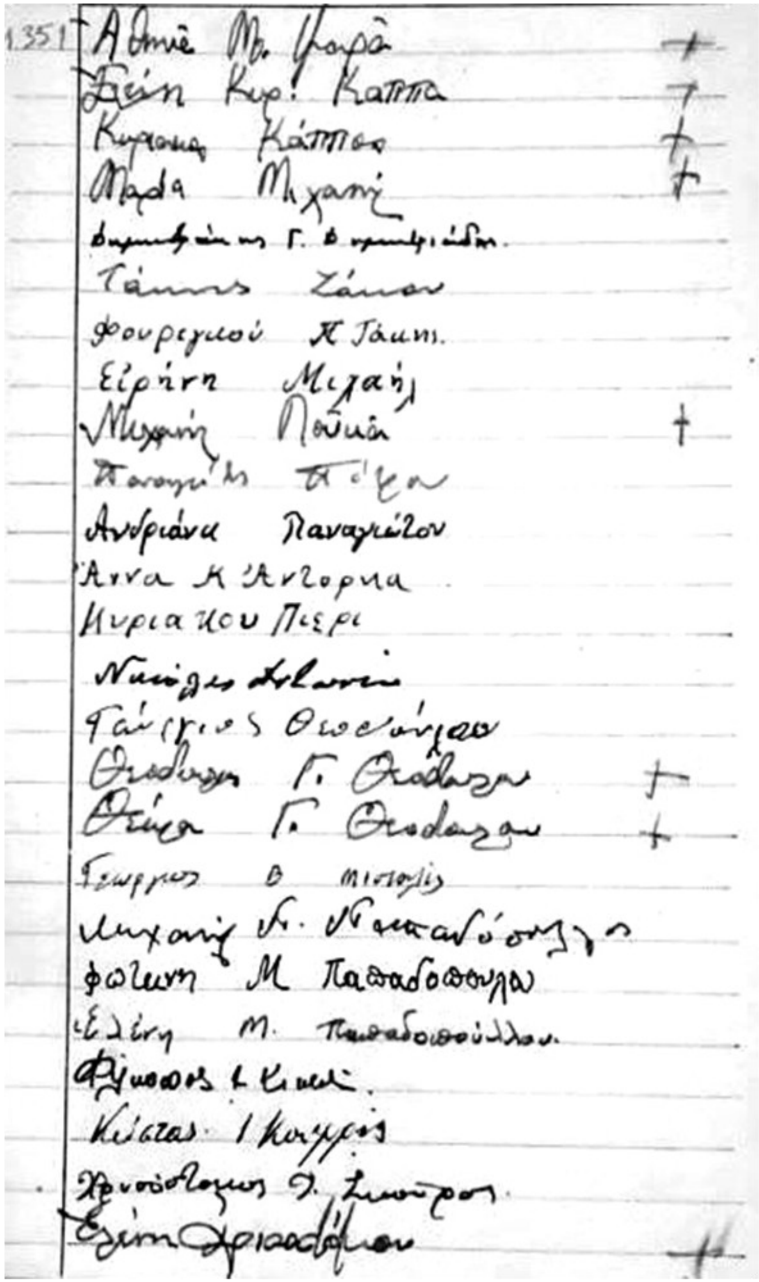
176. Παναγιώτης Γεωργίου Νικολέττος
177. Γεώργιος Μιχαήλ Πράγγος*
178. Γεώργιος Κ. Πάτσιης
179. Γεώργιος Μιχάλη Καφέτσι, ο Γιωρκής του Καφέτζη
180. Αντώνιος Γεωργίου Φιαλάς, ο Ρουσιάς
181. Κυριάκος Μαυρουδή, ο πατέρας της Σίλειας Χατζηχαμπή Χαπίπη
182. Χρυσόστομος Μιχάλη Σιερίφη
183. Αντώνης Ζένιου, από την Περιστερωνοπηγή, αδελφός του Κανελλή
184. Θεόδωρος Μ. Τσικκίνης
185. Σάββας Κυριακούδης Χρυσοχόος*
186. Γιωρκής Λουκάς, ο Γιώρκος ο Κάρατζιης
187. Βαλεντίνη Γεωργίου, κόρη της Ιουλίας και του Γιώρκου του κάρατζιη
188. Ιουλία Γεωργίου, η σύζυγος του Γιώρκου του κάρατζιη
189. Συμεών Χριστοφή Κυριακίδης, από την Πάφο και σύζυγος της Ντινούς
190. Χριστίνα Συμεού, η Ντινού
191. Κυριάκος Κάλαττας, ο πατέρας του Χαμπή, του μισταρκού του μουκτάρη
192. Παναγιώτης Βασίλη Ψαράς
193. Ευάγγελος Βασιλείου*
194. Γεώργιος Κωνσταντή Κουρρή
195. Μέμνων Χαραλάμπους, γιος του Άννιολη
196. Ιάκωβος Ηλιοδώρου Μιχαήλ, ο Γιακουμής
197. Τσικκίνης Παναγιώτη Τσικκίνη
198. Παναγιώτης Αποστόλη, ο Παναγιωτάτζιης, από την Αχερίτου
199. Ζήνων Χριστοφή*
200. Δημήτρης Αντωνίου*

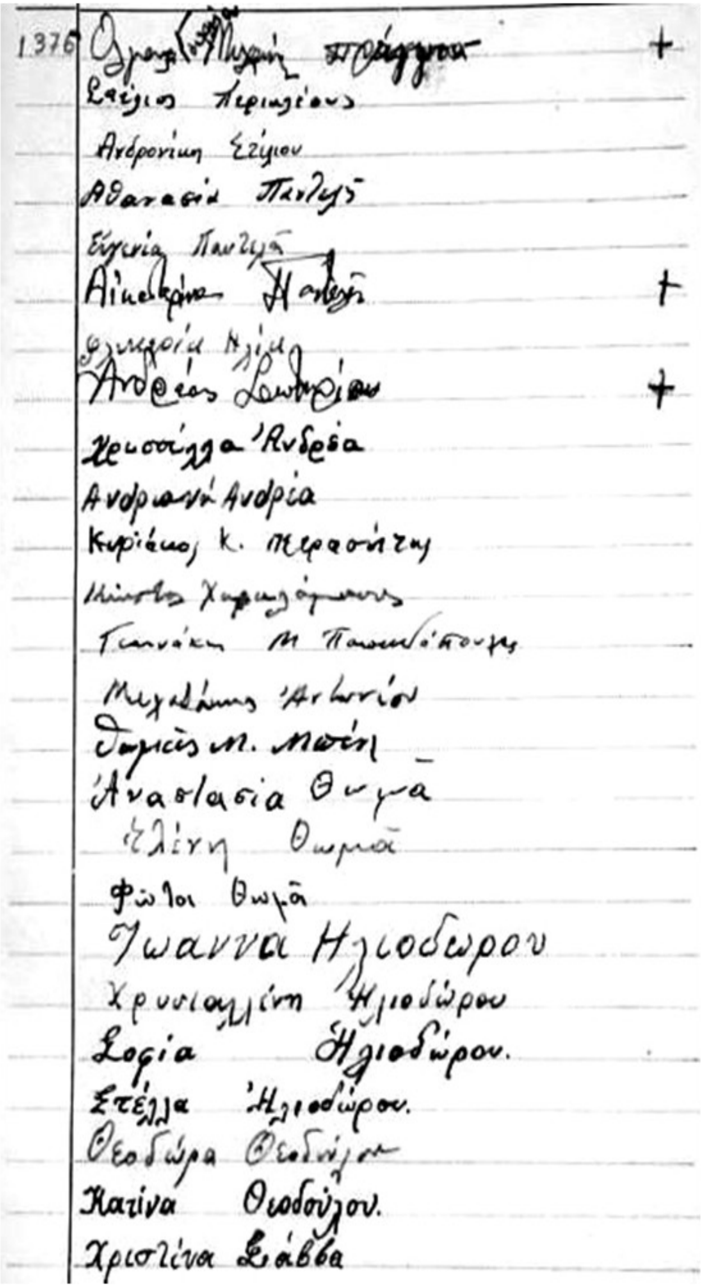
201. Ιωακείμ Παπαμιχαήλ, ο Γιακείμης
202. Δέσποινα Δημητρίου*
203. Φάνος Αναστάση Παπαγιώργη
204. Σταυρής Πιερή, ο κασάπης
205. Γιαννής Νικόλα Κουρρή
206. Κωνσταντίνος Νικόλα Κουρρή, ο επονομαζόμενος Κρίκκος
207. Μιχαλάκης Ηλιοδώρου
208. Ελένη Χριστοφή Χατζηθωμά
209. Ευάγγελος Αντώνη Φαφουρτή, ο επονομαζόμενος Μετζίθκιας
210. Μινέλλα Αδάμου
211. Ελένη Αδάμου, κόρη της Μινέλλας
212. Θεογνωσία Αδάμ, η Γνωσούλα
213. Παρασκευού Βραχίμη*
214. Ειρήνη Χρίστου, η Ειρηνού, η σύζυγος του Καρακούσιη
215. Ευθύμιος Κωνσταντή Ευθυμίου, αδελφός των Μαρουλλούδων
216. Χρήστος Χατζηγιώρκου Μυλωνά
217. Λούλλα Χρήστου Μυλωνά, η σύζυγος του πιο πάνω
218. Ζαννέττος Νικολάου, ο κασάπης από το Καρπάσι
219. Λεωνίδας Γεωργίου, ο επονομαζόμενος Πρόσφυγας
220. Ηλιόδωρος Μιχαήλ Χιράτης
221. Ελένη Φίλιππου Κιτιέως
222. Κώστας Γεωργίου Αρέστης
223. Αύρα Κώστα Αρέστη
224. Ελένη Γεωργίου*
225. Λοΐζος Κωνσταντίνου*

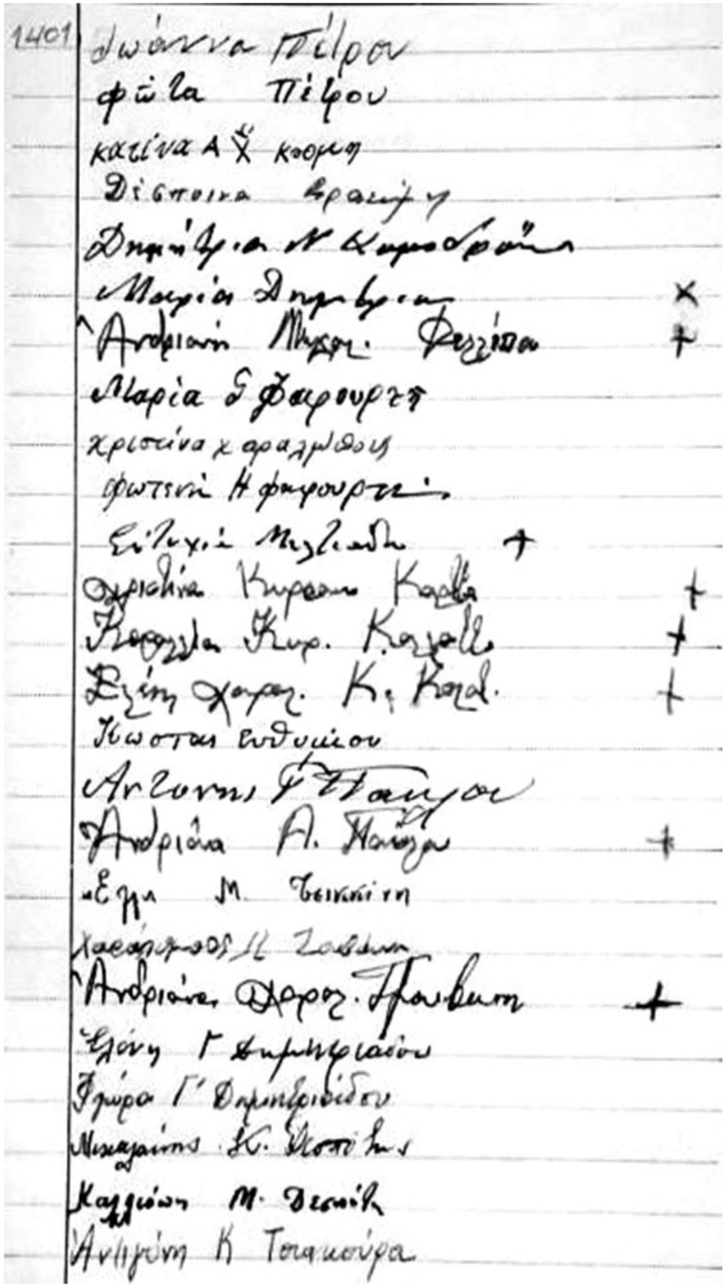
226. Νικόλαος Γεωργίου Νικολάου, αδελφός του γιατρού Κιαγιά
227. Ελένη Γεωργίου Νικολάου, η Ελένη Φαφουρτή
228. Αντώνης Αθανάση*
229. Ευγενία Αντώνη Αθανάση*
230. Χατζηχαρίκλεια Γεωργίου Χιράτη , η Χαρικλού
231. Ανδρέας Χατζηθωμά Μουζουράς
232. Γεώργιος Γεωργίου Μιχαήλ, γιος της Χαρικλούς
233. Ανδρούλα Γεωργίου, η σύζυγος του Γεώργιου Μιχαήλ
234. Θεσσαλία Παρασκευά, η σύζυγος του Παράσκου του ανεμομυλάρη
235. Βασίλης Χατζηχάρος, από την Αθηαίνου, ο σύζυγος της Φωτεινής Γρηγορίου
236. Φωτεινή Βασίλη Χατζηχάρου
237. Ανδρέας Μιχαήλ Ηλιοδώρου
238. Ελένη Κ. Μαυρομάτη*
239. Ελένη Γεωργίου Κιαγιά
240. Ελένη Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλλούς
241. Άννα   Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλλούς
242. Ανδριανή Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλλούς
243. Αλκιβιάδης Μιχαήλ*
244. Αθηνά Αλκιβιάδου*
245. Γεώργιος Μιχαήλ Φιαλάς
246. Κώστας Αντώνη Ιωαννίδη, ο Σκορδής
247. Γεώργιος Μιχαήλ Ψαράς
248. Δέσπω Γεωργίου Ψαρά, κόρη του Γεώργιου Μιχαήλ
249. Χρυσταλλένη Γεωργίου Ψαρά, η Χρυσταλλού
250. Μιχάλης Παύλου Ψαρά, ο Σιαλής

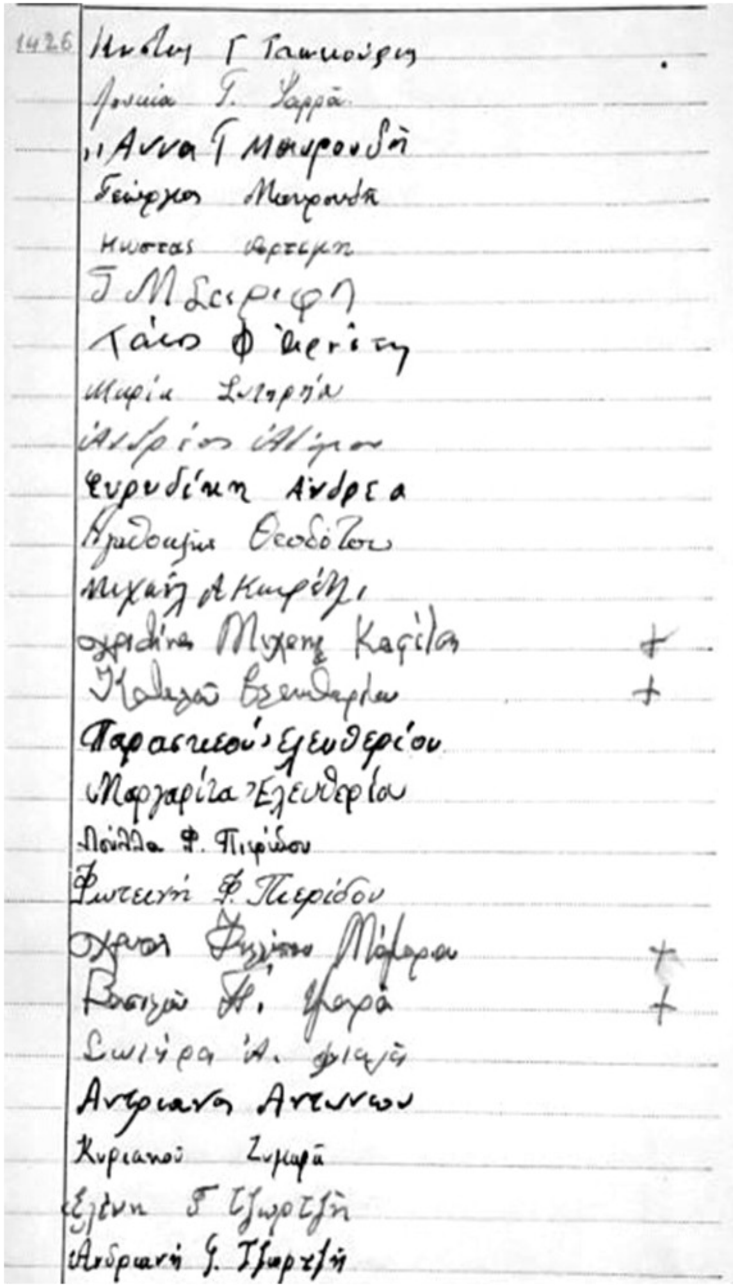
251. Αθηνά Μιχάλη Ψαρά
252. Ελένη Κυριάκου Κάππα, η Λένα, κόρη του Νικολή του Αιγιάρη
253. Κυριάκος Κάππας, βοσκός από τα Γαστριά και σύζυγος της Λένας
254. Μαρία Μιχαήλ, η σύζυγος του Μιχάλη Φουστανελλά
255. Δημητράκης Γιάγκου Δημητριάδης
256. Τάκης Ζάκου του Ζαχαρία
257. Φουρεγκού Τάκη Ζάκου, η Φλώρα, η σύζυγος του Τάκη
258. Ειρήνη Μιχαήλ, κόρη του Μιχάλη Φουστανελλά
259. Μιχαήλ Λουκά, από τον Άγιο Σέργιο, ο επονομαζόμενος Φουστανελλάς
260. Παναγιώτης Πέτρου, από τη Γύψου, ο σύζυγος της Ανδριανούς (Σιτσιανούς)
261. Ανδριάνα Παναγιώτου, η Σιτσιανού
262. Άννα Κωνσταντή Αντώρκα
263. Κυριακού Πιερή, η μπακάλαινα
264. Νικόλας Αντωνίου, ο ψαροπώλης, ο σύζυγος της Παντελούς Χριστοφή
265. Γεώργιος Θεοδούλου, ο σύζυγος της Θεκλούς, κόρης του Νικολή του Αιγιάρη
266. Θεόδουλος Γεώργιου Θεοδούλου, γιος του πιο πάνω
267. Θέκλα Γεώργιου Θεοδούλου, πιο γνωστή ως Θεκλού
268. Γεώργιος Βασίλη Μισιαλής
269. Μιχαήλ Χατζηπαύλου Παπαδόπουλος
270. Φωτεινή Μιχάλη Παπαδόπουλου, η σύζυγος του πιο πάνω
271. Ελένη Μιχάλη Παπαδοπούλλου, κόρη των πιο πάνω
272. Φίλιππος Κιτιέας
273. Κώστας Ιωάννη Κουρρής
274. Χρυσόστομος Ιωάννη Σκούρος
275. Ελένη Χρυσοστόμου, η σύζυγος του Σκούρου

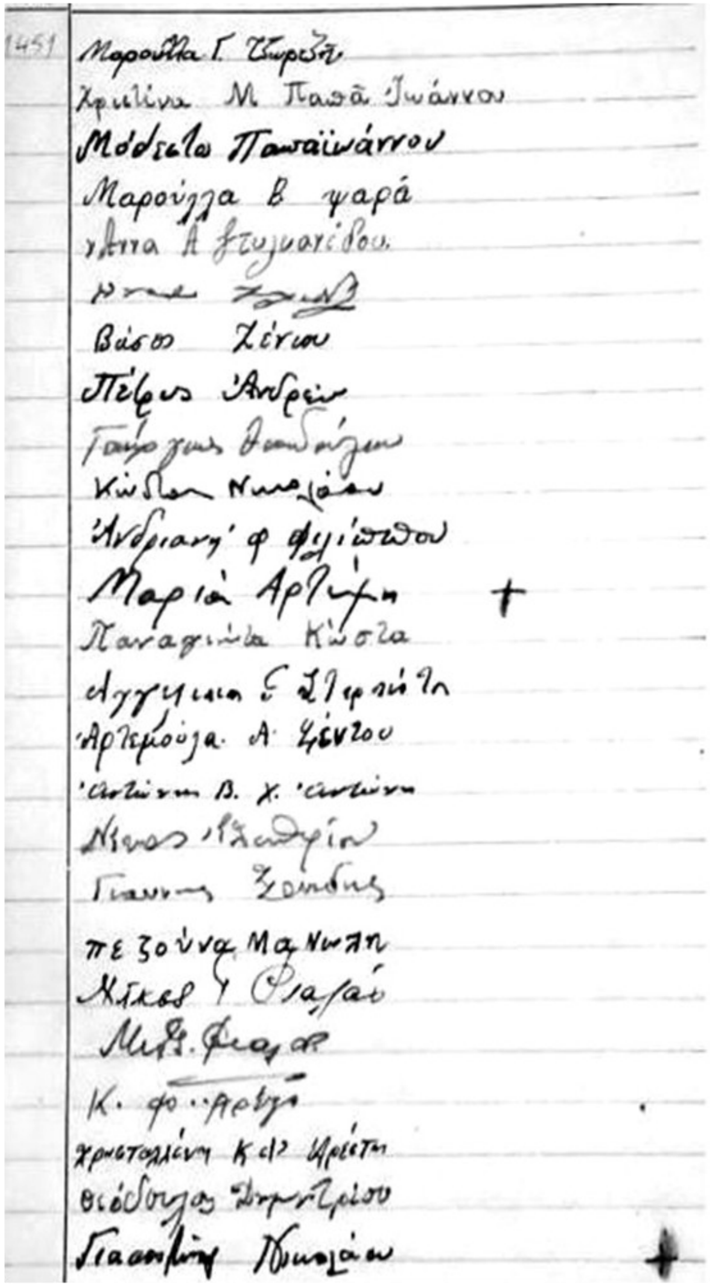
276. Όλγα Γεωργίου, η σύζυγος του Μιχάλη του πρόσφυγα
277. Στέλιος Περικλέους , ο σύζυγος της Ανδρονίκης Τσόκκου
278. Ανδρονίκη Στέλιου, η σύζυγος του Στέλιου
279. Αθανασία Παντελή, κόρη του Παντελή Παύλου, αδελφού της Τταλλούς
280. Ευγενία Παντελή, αδελφή της Αθανασίας
281. Αικατερίνη Παντελή, η σύζυγος του Παντελή Παύλου
282. Γλυκερία Ηλία*
283. Ανδρέας Σωτηρίου*
284. Χρυσούλα Ανδρέα*
285. Ανδριανή Ανδρέα*
286. Κυριάκος Πετρασίτης, ο ελαιοχρωματιστής που έπεισε τον Μεντώνη να γίνει ηθοποιός
287. Κώστας Χαραλάμπους, γιος της Φωτεινής Ευθυμίου
288. Γιαννάκης Μιχαήλ Παπαδόπουλος
289. Μιχαλάκης Αντωνίου, γιος του Αντωνή Παύλου
290. Θωμάς Μιχαήλη Μπέη, από τη Δερύνεια, ο πατέρας του Παή
291. Αναστασία Θωμά, η σύζυγος του Θωμά, από την οικογένεια Τσικκίνη
292. Ελένη Θωμά, κόρη των πιο πάνω, γνωστή ως Χελού
293. Φώτα Θωμά, αδελφή της Χελούς
294. Ιωάννα Ηλιοδώρου
295. Χρυσταλλένη Ηλιοδώρου, κόρη του Ηλιόδωρου
296. Σοφία Ηλιοδώρου, κόρη του Ηλιόδωρου
297. Στέλλα Ηλιοδώρου, κόρη του Ηλιόδωρου
298. Θεοδώρα Θεοδούλου, κόρη του μάστρε - Θεόδουλου
299. Κατίνα Θεοδούλου, κόρη του μάστρε - Θεόδουλου
300. Χριστίνα Σάββα, η σύζυγος του Σάββα Λοϊζή

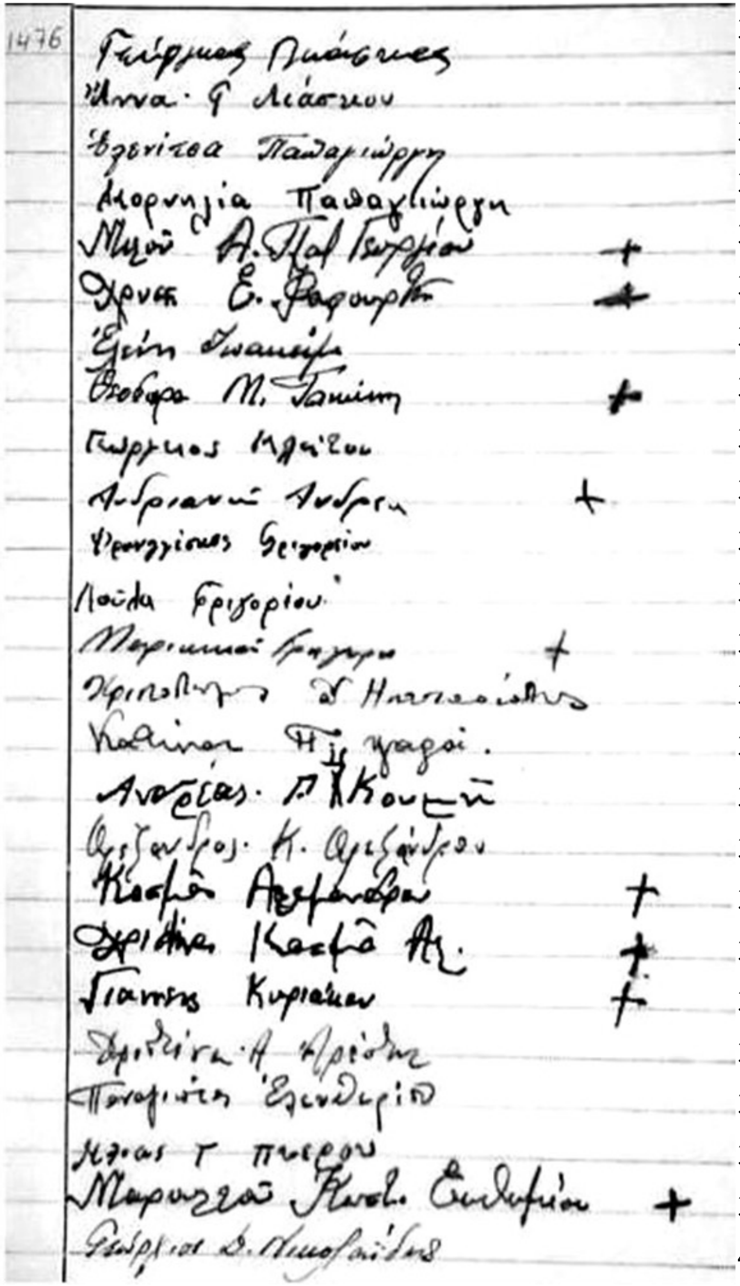
301. Ιωάννα Πέτρου, η σύζυγος του Πέτρου Χατζηνικολή
302. Φώτα Πέτρου, κόρη της Ιωάννας Πέτρου
303. Κατίνα Ανδρέα Χατζηκουμή
304. Δέσποινα Βραχίμη
305. Δημήτριος Ν. Κωμοδρόμος*
306. Μαρία Δημητρίου*
307. Ανδριανή Μιχάλη Φιλίππου, αδελφή του Παναγιώτη Ρολοά
308. Μαρία Γεωργίου Φαφουρτή, η Μαρία Χατζηκουμή
309. Χριστίνα Χαραλάμπους, αδελφή του μουχτάρη Κώστα Δημητρίου
310. Φωτεινή Ηλία Φαφουρτή
311. Ευτυχία Μιλτιάδη*
312. Χριστίνα Κυριάκου Κάλαττα, η μητέρα του Χαμπή, του μισταρκού του μουχτάρη
313. Κοραλλία Κυριάκου Κάλαττα
314. Ελένη Χαράλαμπου Κυριάκου Κάλαττα, η σύζυγος του Χαμπή
315. Κώστας Ευθυμίου, αδελφός του Κωνσταντή της Μαρουλλούς
316. Αντωνής Γιωρκή Παύλου
317. Ανδριάνα Αντωνή Παύλου, η σύζυγος του Γιωρκή
318. Έλλη Μιχαήλη Τσικκίνη
319. Χαράλαμπος Κώστα Ζουβάνη, γνωστός ως Κουλέρμος
320. Ανδριάνα Χαράλαμπου Τζουβάνη, η σύζυγος του Κουλέρμου
321. Ελένη Γιάγκου Δημητριάδη, η Ελένη Μυλωνά
322. Φλώρα Γιάγκου Δημητριάδη, κόρη της Ελένης και του Γιάγκου του δασκάλου
323. Μιχαλάκης Κωνσταντή Δεσπότης, ο Σιαλής του Δεσπότη
324. Καλλιόπη Μιχαλάκη Δεσπότη, η σύζυγος του Σιαλή
325. Αντιγόνη Κωστέα Τσιακούρα

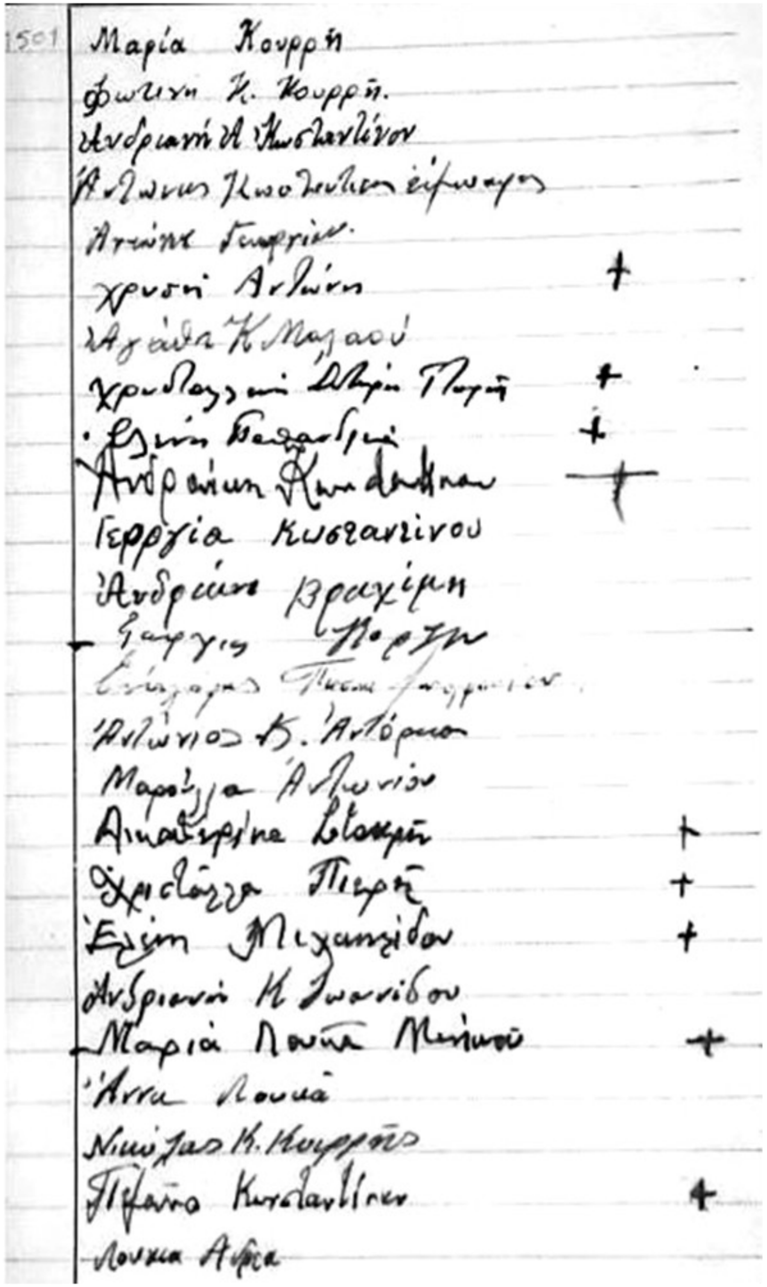
326. Κωστέας Γεωργίου Τσιακκούρας, ο Τζιακούρας
327. Λουκία Γεωργίου Ψαρά
328. Άννα Γεωργίου Μαυρουδή, η Άννα Ψαρά
329. Γεώργιος Μαυρουδή Χατζηχαμπή
330. Κώστας Αρτέμη, ο σύζυγος της Εύας του μάστρε Θεόδουλου
331. Γιωρκού Μιχάλη Σιερίφη
332. Τάσος Φίλιππου Αρέστη
333. Μαρία Σωτηρίου*
334. Ανδρέας Αδάμου*
335. Φρειδερίκη Ανδρέα*
336. Αγαθοκλής Θεοδότου*
337. Μιχαήλ Αναστασίου Καφέτζη
338. Χριστίνα Μιχαήλ Αναστασίου Καφέτζη, η επονομαζόμενη Ρούσα
339. Κατελού Ελευθερίου, η σύζυγος του Λευτέρης Χατζηλιάση
340. Παρασκευού Ελευθερίου, κόρη του Λευτέρη Χατζηλιάση
341. Μαργαρίτα Ελευθερίου, κόρη του Λευτέρη Χατζηλιάση
342. Λούλλα Φίλιππου Πιερίδου
343. Φωτεινή Φίλιππου Πιερίδου
344. Χρυσή Φίλιππου Μάζαρου, η Χρυσή Νικόλα Χατζηβραχίμη
345. Βασιλού Παυλή Ψαρά, η δεύτερη σύζυγος του Παύλου Ψαρά
346. Σωτήρα Αντώνη Φιαλά
347. Αντριανή Αντωνίου, η σύζυγος του Αντώνη Περικλή
348. Κυριακού Ζυμαρά, αδελφή της Αντριανής Ζυμαρά
349. Ελένη Γεωργίου Τζωρτζή, αδελφή του Νίκου Τζωρτζιή
350. Ανδριανή Γεωργίου Τζωρτζή, αδελφή του Νίκου Τζωρτζιή

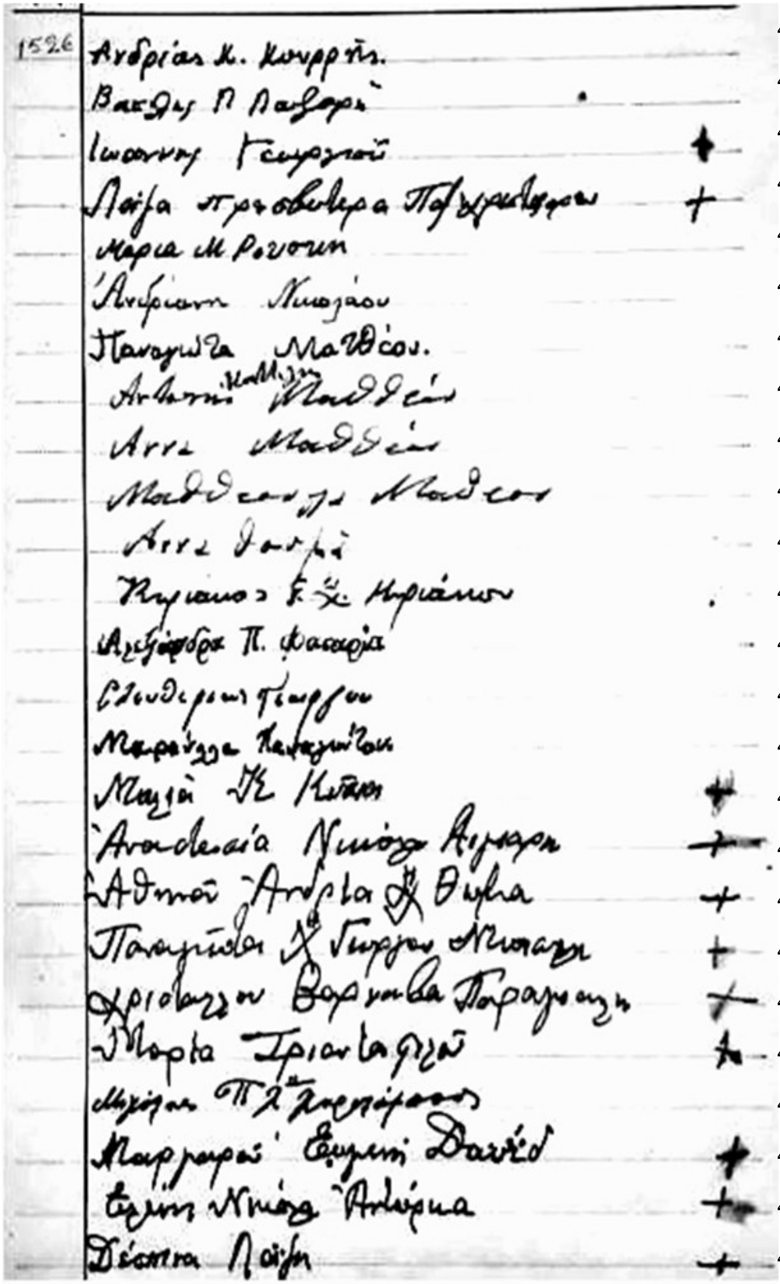
351. Μαρούλα Γεωργίου Τζωρτζή, αδελφή του Νίκου Τζωρτζιή
352. Χριστίνα Μόδεστου Παπαϊωάννου
353. Μόδεστος Παπαϊωάννου
354. Μαρούλα Βασίλη Ψαρά
355. Άννα Αντώνη Στυλιανίδου, κόρη του Βασίλη Ψαρά
356. Αντώνης Στυλιανίδης, ο σύζυγος της Άννα Ψαρά
357. Βάσος Ζένιου, γιος της Κανελλούς
358. Πέτρος Ανδρέου, ο πατέρας του Γεώργιου Πέτρου Ζαζή
359. Γεώργιος Θεοδούλου, ο τσαγκάρης, ο σύζυγος της Ελένης Γεωργίου Κεβεκέ
360. Κώστας Νικολάου, ο σύζυγος της Παούλας Καφέτζη
361. Ανδριανή Φιλίππου, η σύζυγος του Μιχάλη Φιλίππου
362. Μαρία Αρτέμη*
363. Παναγιώτα Κώστα*
364. Αγγελική Γεωργίου Στερκώτη, η σύζυγος του Στέρκα
365. Αρτεμούλα Αντώνη Σέντου, αδελφή του Ανδρέα Κόκκινου, του υαλοπώλη
366. Αντώνης Βραχίμη Χατζηαντώνη, ο σύζυγος της Αρτεμούλας
367. Νίκος Ελευθερίου, ο σύζυγος της Χρυσούλας Παπαδοπούλου
368. Γιάννης Ξενίδης, ο σύζυγος της Άννας Χατζηχαμπή Μαυρουδή
369. Πεζούνα Μανώλη. Ο Μανώλης και η Πεζούνα ήταν ξένοι, διέμεναν στην Πάνω Γειτονιά
370. Νίκος Γεωργίου Ριαλάς*
371. Μιχάλης Γεωργίου Φιαλάς
372. Κώστας Φίλιππου Αρέστη
373. Χρυσταλλένη Κώστα Αρέστη, η σύζυγος του πιο πάνω
374. Θεόδουλος Δημητρίου, ο γνωστός μάστρε Θεόδουλος
375. Γιασουμής Νικολάου, ο Βαϊλόνας, ο σύζυγος της Ελένη Πιερή

1476
Γεώργιος Λιάσκος
Άννα Γ. Λιάσκου
Ελενίτσα Παπαγιώργη
Κορνηλία Παπαγιώργη
Μηλού Α. Παπαγεωργίου +
Χρυσή Ε. Φαφουρτή +
Ελένη Ιωακείμ
Θεοδώρα Μ. Τσικκίνη +
Γεώργιος Κλείτου
Ανδριανή Ανδρέα +
Φραγγίσκος Γρηγορίου
Λούλα Γρηγορίου
Μαρικκού Γρηγόρη +
Κατίνα Π. Ψαρά
Αλέξανδρος Κ. Αλεξάνδρου
Κοσμάς Αλεξάνδρου +
Χριστίνα Κοσμά Αλ. +
Γιαννής Κυριάκου +
Χριστίνα Α. Αρέστη
Παναγιώτα Ελευθερίου
Ηλίας Γ. Πιέρου
Μαρουλλού Κωνστ. Ευθυμίου +
Γεώργιος Δ. Νικολαΐδης

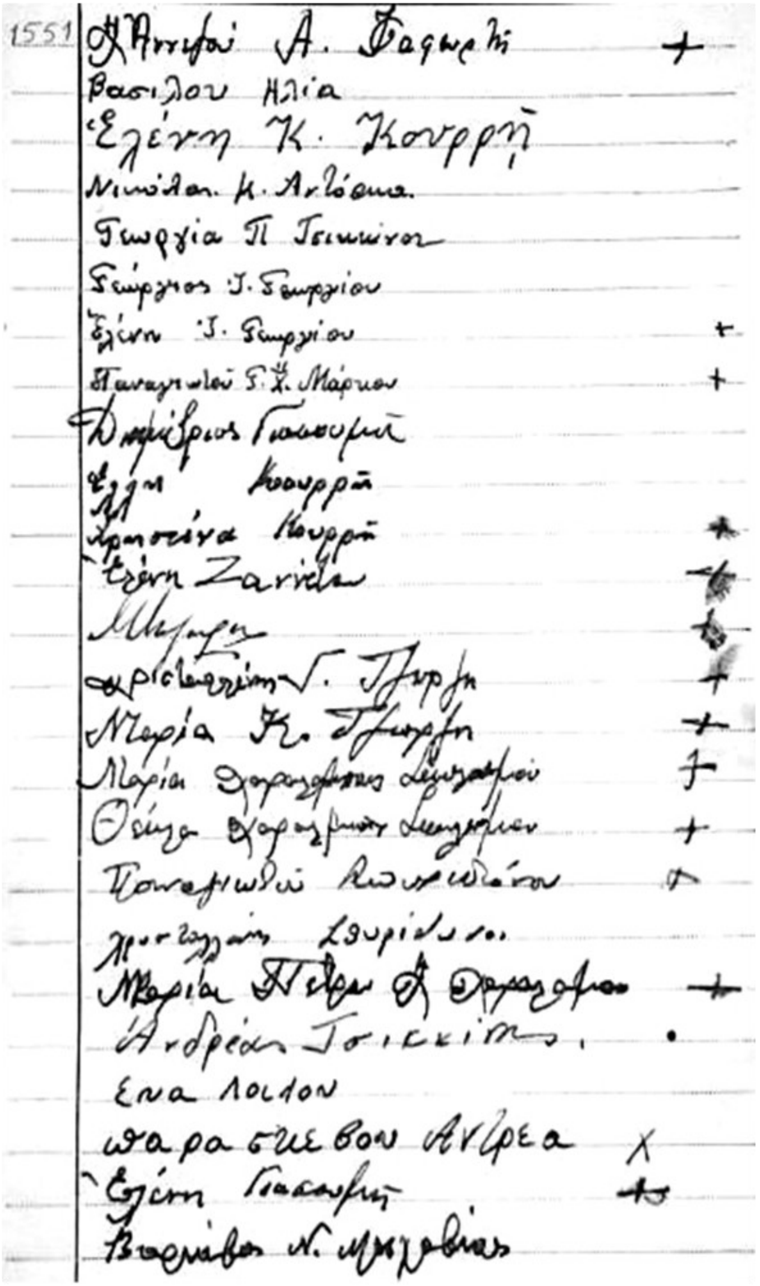
376. Γεώργιος Λιάσκος, από την Ελλάδα. Σύζυγος της Άννας Μισιαλή
377. Άννα Γεωργίου Λιάσκου, κόρη του Μισιαλή
378. Ελενίτσα Παπαγιώργη, κόρη του δασκάλου Αναστάση και της Μηλούς
379. Κορνηλία Παπαγιώργη, η Λίλια, αδελφή της Ελενίτσας
380. Μηλού Αναστάση Παπαγεωργίου, η σύζυγος του δασκάλου Αναστάση Παπαγιώργη
381. Χρυσή Εύγγελου Φαφουρτή, η σύζυγος του Χατζηβαγγέλη Φαφουρτή
382. Ελένη Ιωακείμ, η Ελένη Παπαμιχαήλ, η σύζυγος του Γιακείμη
383. Θεοδώρα Μιχαήλη Τσικκίνη
384. Γεώργιος Κλείτου*
385. Ανδριανή Ανδρέα*
386. Φραγγέσκος Γρηγορίου*
387. Λούλα Γρηγορίου*
388. Μαρικκού Γρηγόρη*
389. Χριστόδουλος Αναστασιάδης, ο σύζυγος της Κατίνας Ψαρά
390. Κατίνα Παύλου Ψαρά
391. Ανδρέας Χατζηγιώρκου Χατζηκουμή
392. Αλέξανδρος Κοσμά Αλεξάνδρου
393. Κοσμάς Αλεξάνδρου
394. Χριστίνα Κοσμά Αλεξάνδρου
395. Γιαννής Κυριάκου*
396. Χριστίνα Αρέστη, η Χριστίνα Ορουντιώτου, η σύζυγος του Φίλιππου Αρέστη
397. Παναγιώτα Ελευθερίου, κόρη της Χριστινούς από τους Νικολέττους
398. Ηλίας Γ. Πιέρου*
399. Μαρουλλού Κωνσταντή Ευθυμίου
400. Γεώργιος Δημήτρη Νικολαΐδης, αδελφός του Παναγιώτη Ρολοά

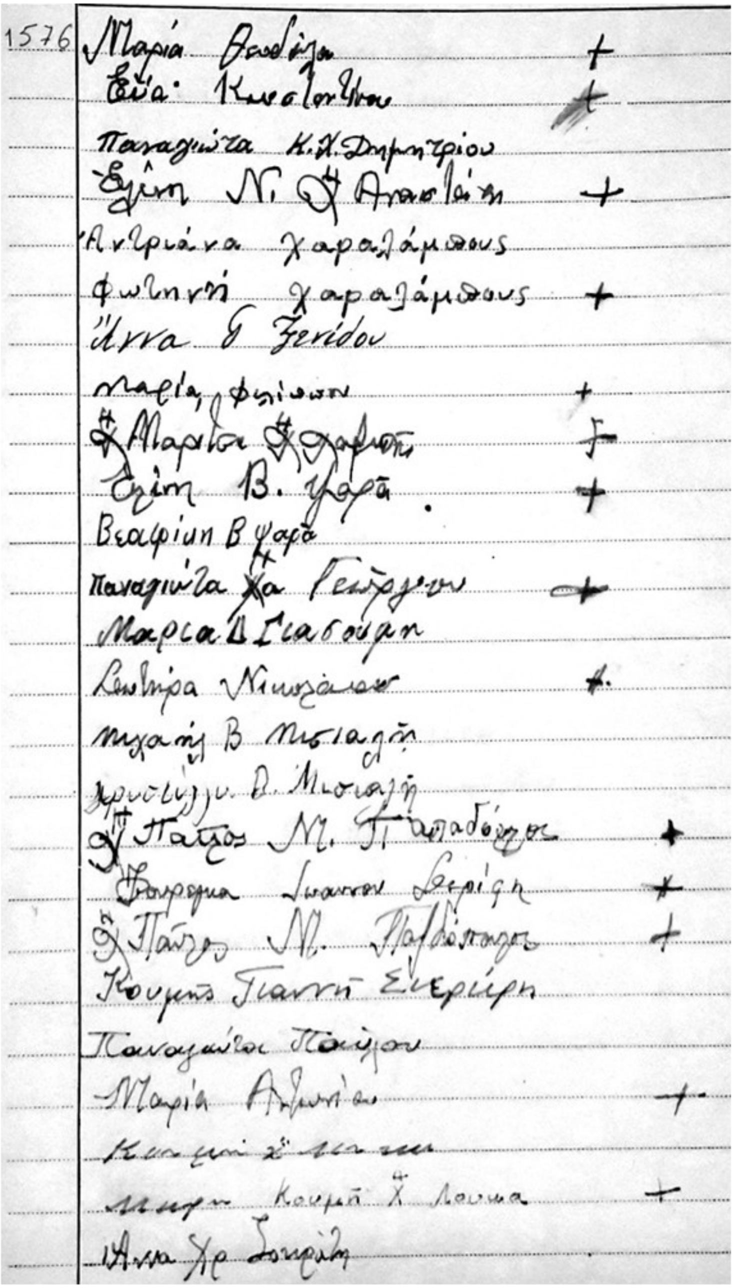
401. Μαρία Κουρρή
402. Φωτεινή Κωνσταντή Κουρρή
403. Ανδριανή Αντώνη Κωνσταντίνου, η σύζυγος του Έμπορα
404. Αντώνης Κωνσταντίνου Έμπορας
405. Αντώνης Γεωργίου, ο μάστρε Αντώνης
406. Χρυσή Αντώνη, η σύζυγος του μάστρε Αντώνη
407. Αγάθη Κ. Μαλαού, κόρη του παπά Ανδρέα από το Παραλίμνι
408. Χρυσταλλένη Δημήτρη Ττοφή*
409. Ελένη Παπανδρέα
410. Ανδρονίκη Κωνσταντίνου*
411. Γεωργία Κωνσταντίνου*
412. Ανδριανή Βραχίμη, η σύζυγος του Βραχίμη του Σέντου
413. Γεώργιος Τζωρτζή, ο πατέρας του Νίκου Τζωρτζιή
414. Ευαγόρας Παπασωφρονίου, γιος του ιερέα της ενορίας
415. Αντώνιος Κωνσταντή Αντώρκας
416. Μαρούλα Αντωνίου, η σύζυγος του Αντώνη Αντώρκα
417. Αικατερίνη Σταυρή, η σύζυγος του Σταυρή Πιερή από το Βαρώσι
418. Χρυστάλλα Πιερή, η σύζυγος του Πιερή Σταυρή
419. Ελένη Μιχαηλίδου*
420. Ανδριανή Κώστα Ιωαννίδου, η σύζυγος του Σκορδή του καφετζιή
421. Μαρία Λουκά Μενοίκου, η Μαρικκού, η σύζυγος του Λούκα Μένοικου
422. Άννα Λουκά, κόρη του Λούκα Μενοίκου
423. Νικόλας Κωνσταντή Κουρρής
424. Πεζούνα Κωνσταντίνου, η μητέρα του Έμπορα
425. Λουκία Ανδρέα, αδελφή του Έμπορα

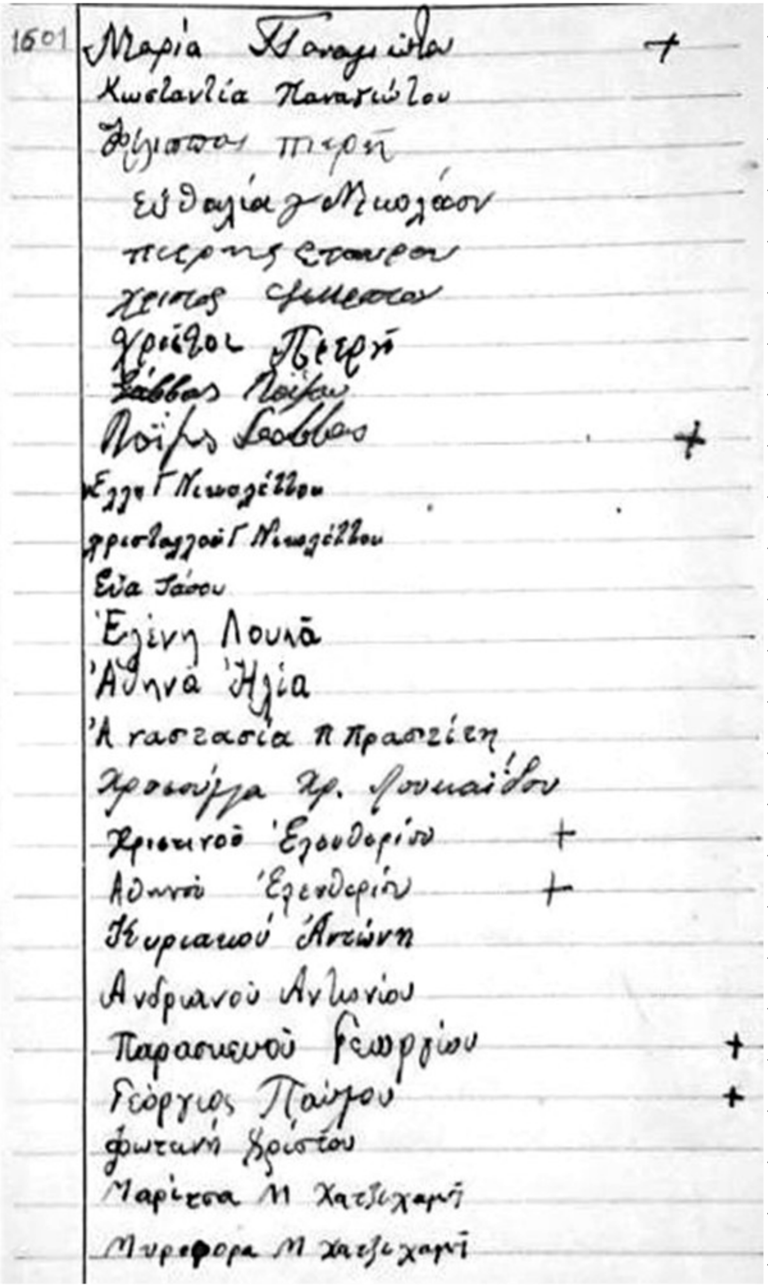
426. Ανδρέας Κωνσταντή Κουρρής
427. Βασίλης Λαζαρή*
428. Ιωάννης Γεωργίου*
429. Λουΐζα πρεσβυτέρα πάτερ Χριστόφορου, η Λουΐζα Τσαγγαρούδη
430. Μαρία Μιχάλη Ρούσκη, κόρη του Λούκα Κωνσταντή και της Παντελούς
431. Ανδριανή Νικολάου, κόρη της Παντελούς και του Νικόλα του ψαροπώλη
432. Παναγιώτα Ματθαίου, κόρη της Άννας Ματθαίου
433. Αντωνής Κκαττίλη Ματθαίου, ο πατέρας του Χρίστου Κουζάρη
434. Άννα Ματθαίου, νύφη του Κκαττίλη
435. Μαθθούλα Ματθαίου, κόρη της Άννας Ματθαίου
436. Άννα Κοσμά*
437. Κυριάκος Γεώργιου Χατζηκυριάκου
438. Αλεξάνδρα Παναγιώτη Φασαρία, η σύζυγος του Παναγιώτη Φασαρία
439. Ελευθέριος Γεωργίου*
440. Μαρούλα Παναγιώτου, κόρη της Ανδριανής της Σιτσιανούς
441. Μηλιά Κ ………..
442. Αναστασία Νικόλα Αιγιάρη, η σύζυγός του Νικολή του Αιγιάρη
443. Αθηνά Ανδρέα Χατζηθωμά, η σύζυγος του Ανδρέα Μουζουρά
444. Παναγιώτα Χατζηγιώρκου Μισιαλή, η σύζυγος του Μισιαλή
445. Χρυσταλλού Βαρνάβα Παραγιάλη
446. Μαρία Τριανταφυλλού, η μητέρα του Πάτσιη
447. Μιχάλης Πέτρου Χατζηχαραλάμπους
448. Μαρκαρού Ευγενή Δαυίδ
449. Ελένη Νικόλα Αντώρκα
450. Δέσποινα Λοϊζή, η σύζυγος του Λοϊζή του βοσκού

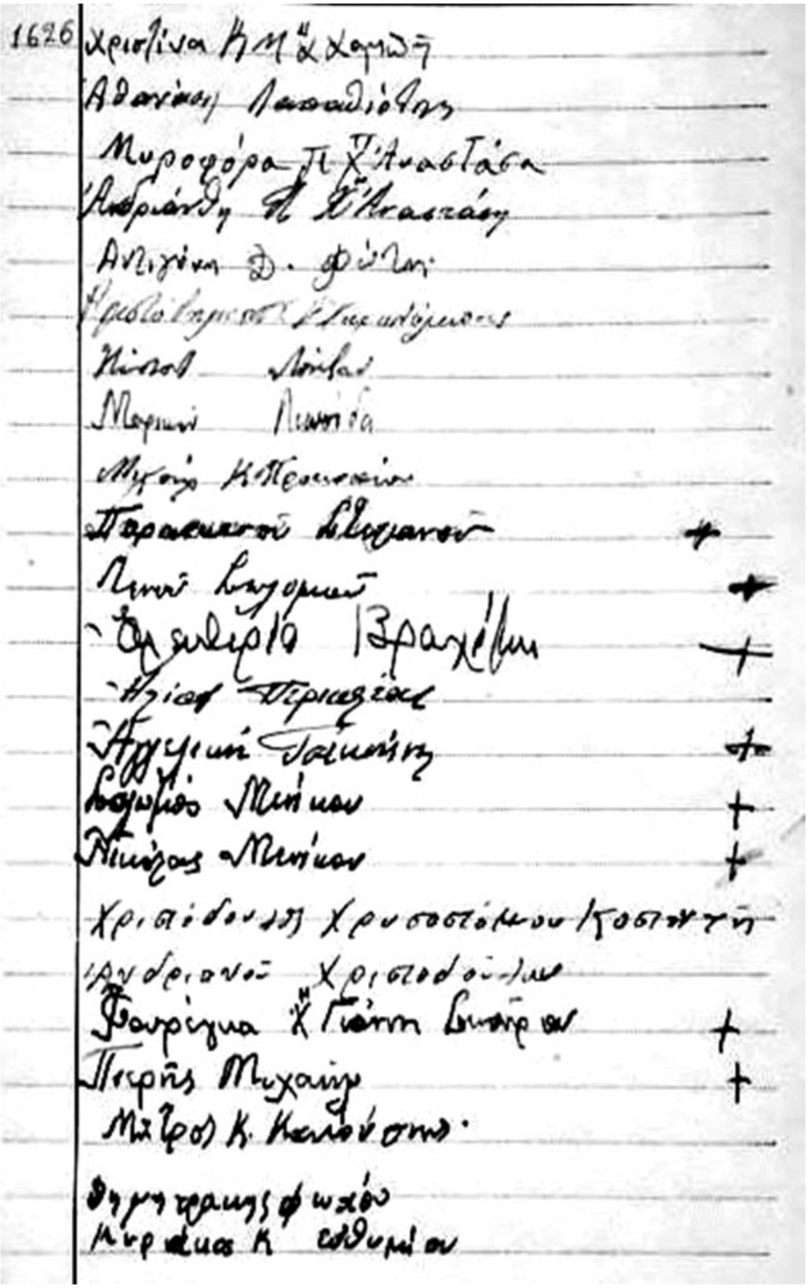
451. Χατζηαννεζού Αντώνη Φαφουρτή, η σύζυγος του Αντώνη Φαφουρτή
452. Βασιλού Ηλία*
453. Ελένη Κωνσταντή Κουρρή, η σύζυγος του Κωνσταντή Κρίκκου
454. Νικόλας Κωνσταντή Αντώρκα, γιος του Σιτσιάνη
455. Γεωργία Παναγιώτη Τσικκίνη
456. Γεώργιος Ι. Γεωργίου*
457. Ελένη Ι. Γεωργίου*
458. Παναγιωτού Γ. Χατζημάρκου*
459. Δημήτριος Γιασουμή, ο επονομαζόμενος Αμερικάνος
460. Έλλη Κουρρή, κόρη του Γιαννή Κουρρή
461. Χριστίνα Κουρρή, η σύζυγος του Γιαννή Κουρρή
462. Ελένη Ζανέττου, η σύζυγος του Ζανέττου του κασάπη
463. Μουζούρης (;)
464. Χρυσταλλένη Γεωργίου Τζωρτζή, η Χρυσταλλού Πιερέττη, η σύζυγος του Γεώργιου
465. Μαρία Κ. Τζωρτζή*
466. Μαρία Χαραλάμπους Σολωμού, η σύζυγος του Άννιολη
467. Θέκλα Χαραλάμπους Σολωμού, η Θεκλού, κόρη του Άννιολη
468. Παναγιωτού Σπυρίδωνος, η σύζυγος του Σπυρίδωνα Παπαδόπουλου
469. Χρυσταλλένη Σπυρίδωνος, κόρη του Σπυρίδωνα Παπαδόπουλου
470. Μαρία Πέτρου Χατζηχαραλάμπους, η Μαριτσού Μιχαήλ Κολά
471. Ανδρέας Τσικκίνης
472. Εύα Λοΐζου*
473. Παρασκευού Ανδρέα*
474. Ελένη Γιασουμή, η σύζυγος του Γιασουμή Νικόλα Βαϊλόνα
475. Βαρνάβας Νικόλα Μοσχοβίας, γιος του δεξιού ψάλτη της ενορίας

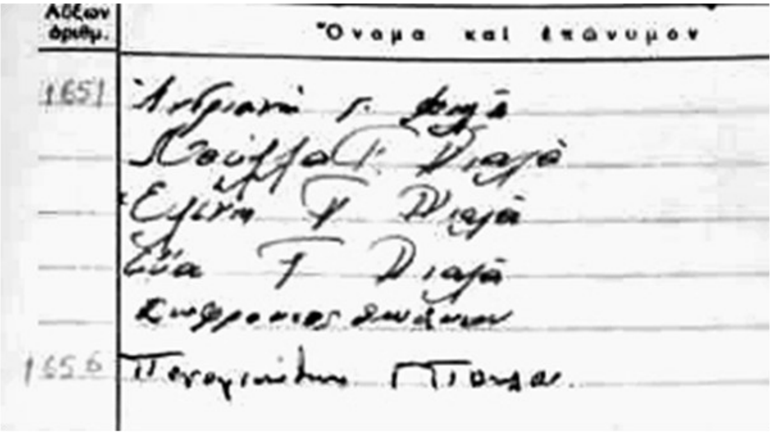
476. Μαρία Θεοδούλου, η σύζυγος του μάστρε Θεόδουλου
477. Εύα Κωνσταντίνου, κόρη του μάστρε Θεόδουλου
478. Παναγιώτα Κώστα Χαράλαμπου Δημητρίου, η μουχτάραινα
479. Ελένη Νίκου Χατζηαναστάση, αδελφή του μουχτάρη
480. Αντριάνα Χαραλάμπους, κόρη της Φωτεινής και του Κουτσοχαμπή
481. Φωτεινή Χαραλάμπους, η γυναίκα του Κουτσοχαμπή
482. Άννα Γιάννη Ξενίδου, η Άννα Μαυρουδή
483. Μαρία Φίλιππου Αρέστη, η Μαρία Νικολέττη
484. Χατζημαρίτσα Δημήτρη Χατζηχαμπή, η Μαρίτσα Χατζηκουμή
485. Ελένη Βασίλη Ψαρά, η σύζυγος του Βασίλη Ψαρά
486. Βεατρίκη Βασίλη Ψαρά, κόρη του Βασίλη
487. Παναγιώτα Χατζηγεωργίου, κόρη του Άνιολη
488. Μαρία Δημήτρη Γιασουμή, η σύζυγος του Αμερικάνου
489. Σωτήρα Νικολάου*
490. Μιχαήλ Βασίλη Μισιαλή, γιος του Βασίλη Μισιαλή
491. Χρυσούλα Βασίλη Μισιαλή, κόρη του Βασίλη Μισιαλή
492. Χατζηπαύλος Μιχαήλ Παπαδόπουλος
493. Φουρέγκα Ιωάνννου Σιερίφη
494. Χατζηπαύλος Μιχαήλ Παπαδόπουλος
495. Κουμής Γιαννή Σιερίφη
496. Παναγιώτα Παύλου*
497. Μαρία Αντωνίου*
498. Κουμής Δημήτρη Χατζηλούκα
499. Μαρίτσα Κουμή Χατζηλούκα, η σύζυγος του Κουμή
500. Άννα Χρίστου Σωκράτη, η Αννού Σκούρου

1601 Μαρία Παναγιώτου +
Κωσταντία Παναγιώτου
Φίλιππος Πιερή
Ευθαλία Γ Νικολάου
Πιερής Σταύρου
Χρίστος Σωκράτους
Χρίστος Πιερή
Σάββας Λοΐζου
Λοΐζος Σάββας +
Έλλη Γ Νικολέττου
Χρυσταλλού Γ Νικολέττου
Εύα Τάσου
Ελένη Λουκά
Αθηνά Ηλία
Αναστασία Π Πραστίτη
Χρυσούλλα Χρ. Λουκαΐδου
Χριστινού Ελευθερίου +
Αθηνού Ελευθερίου +
Κυριακού Αντώνη
Ανδριανού Αντωνίου
Παρασκευού Γεωργίου +
Γεώργιος Παύλου +
Φωτεινή Χρίστου
Μαρίτσα Μ Χατζηχαμπή
Μυροφόρα Μ Χατζηχαμπή

501. Μαρία Παναγιώτου, η Μαρίτσα, κόρη της Λουγκρούς
502. Κωνσταντία Παναγιώτου, κόρη της Μαρίτσας
503. Φίλιππος Πιερή Μάζαρου
504. Ευθαλία Γεωργίου Νικολάου, η σύζυγος του Νικόλα Γεωργίου Κεβεκέ
505. Πιερής Σταύρου Πιερή
506. Χρίστος Σωκράτους, ο δεύτερος σύζυγος της Αννούς Σκούρου
507. Χρίστος Πιερή, γιος της Αννεζούς Πιερή
508. Σάββας Λοΐζου, γιος του Λοϊζή του βοσκού
509. Λοΐζος Σάββας, Λοϊζής ο βοσκός
510. Έλλη Γεωργίου Νικολέττου, κόρη του Γεώργιου Νικολέττου
511. Χρυσταλλού Γεωργίου Νικολέττου, η Θερκουνού
512. Εύα Τάσου Αρέστη
513. Ελένη Λουκά, η Ελλού του Κουρρή
514. Αθηνά Ηλία*
515. Αναστασία Π. Πραστίτη*
516. Χρυσούλα Χρ. Λουκαΐδου, κόρη του Χατζηγιώρκου Μυλωνά
517. Χριστινού Ελευθερίου, η Χριστινού Νικολέττου, η σύζυγος του Λευτέρη Γεωργίου
518. Αθηνού Ελευθερίου*
519. Κυριακού Αντώνη*
520. Ανδριανού Αντωνίου, η Αντριανού Παυλά, σύζυγος του Αντώνη Περικλέους
521. Παρασκευού Γεωργίου, η σύζυγος του Γιωρκή του Παυλά
522. Γεώργιος Παύλου, ο Γιωρκής του Παυλά
523. Φωτεινή Χρίστου*
524. Μαρίτσα Μαυρουδή Χατζηχαμπή, κόρη του Μαυρουδή,
525. Μυροφόρα Μαυρουδή Χατζηχαμπή, η σύζυγος του Μαυρουδή

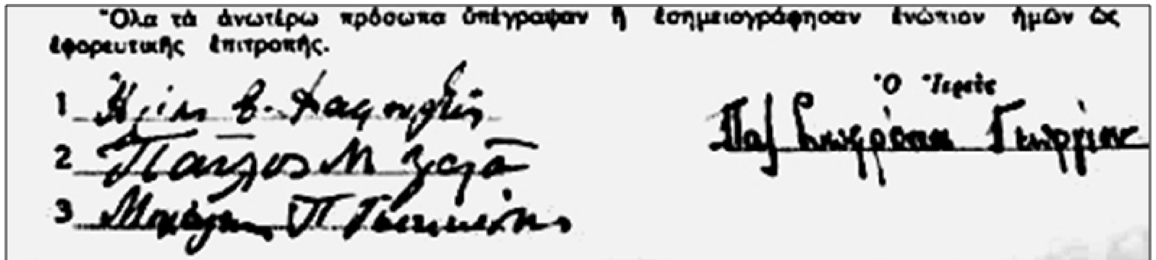
526. Χριστίνα Κυριάκου Μαυρουδή Χατζηχαμπή
527. Αθανάσης Λαπαθιώτης*
528. Μυροφόρα Παναγιώτη Χατζηαναστάση, η σύζυγος του Παναγιώτη
529. Ανδριάνθη Παναγιώτη Χατζηαναστάση, κόρη του Παναγιώτη του δασκάλου
530. Αντιγόνη Δημητράκη Φωτίου, Αντιγόνη Γεωργίου Αρέστη, η μητέρα μου
531. Αριστόδημος Πέτρου Χατζηχαραλάμπους
532. Κώστας Λοΐζου, γιος του Λοϊζή του βοσκού
533. Μαρικκού Λεωνίδα, η σύζυγος του Λεωνίδα Γεωργίου Πρόσφυγα
534. Μιχαήλ Κ. Προκοπίου, ο Ρούσκης
535. Παρασκευού Στυλιανού*
536. Λενού Σολωμού, αδελφή της Ελευθερίας Σολωμού
537. Ελευθερία Βραχίμη, η Ελευθερία Σολωμού, η σύζυγος του Βραχίμη Κουρή
538. Ηλίας Περικλέους*
539. Αγγελική Τσικκίνη, η Αγγελική Χατζηηλία, η σύζυγος του Τσικκίνη Τσικκίνη
540. Σολωμός Μενίκου, αδελφός του Λούκα Μενοίκου
541. Νικόλας Μενίκου, αδελφός του Λούκα Μενοίκου
542. Χριστόδουλος Χρυσοστόμου Κωνσταντή, ο σύζυγος της Αντριάνας Σκούρου
543. Ανδριανού Χριστοδούλου, η σύζυγος του Χριστόδουλου, (Ττοουλή)
544. Φουρέγκα Χατζηγιάννη Σκούρου, η Φλωρεντία Ψαρά
545. Πιερής Μιχαήλη*
546. Μήτρος Κυριάκου Κακούσιης
547. Δημητράκης Φωτίου, Δημητράκης Φώτη Χατζηχαραλάμπους, ο πατέρας μου
548. Κυριάκος Κωνσταντή Ευθυμίου, γιος της Μαρουλλούς

549. Ανδριανή Γεωργίου Φιαλά, κόρη του Γεώργιου Φιαλά
550. Λούλλα Γεωργίου Φιαλά, κόρη του Γεώργιου Φιαλά
551. Ελένη Γεωργίου Φιαλά, η Ελένη Νικολάου, κόρη της Λουγκρούς
552. Εύα Γεωργίου Φιαλά, κόρη του Γεώργιου Φιαλά
553. Σωφρόνιος Ιωάννου, ο σύζυγος της Παρασκευούς, κόρης του Ελευθέριου ΧΛιάση
554. Παναγιώτης Γεωργίου Παύλου*

ΤΟ ΛΟΓΟΤΥΠΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

28. Ο ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΠΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΕΝΟΡΙΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

ΤΟ ΑΡΡΕΝΑΓΩΓΕΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΕ ΑΠΟ ΤΟ 1882 ΑΛΛΑ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΣΑΝ ΝΑ ΚΑΤΑΧΩΡΟΥΝΤΑΙ ΤΟ 1889

Σχολική Χρονιά	Αρρεναγωγείο - Όνομα δασκάλου
1889-1890	Βασιλάκης Αγγελόπουλος
1890-1891	Βασιλάκης Αγγελόπουλος
1891-1892	Βασιλάκης Αγγελόπουλος
1892-1893	Βασιλάκης Αγγελόπουλος
1893-1894	Βασιλάκης Αγγελόπουλος
Για τα έτη 1895 έως 1904 δεν βρέθηκαν στοιχεία	
1904-1905	Θεόδωρος Ιωάννου
1905-1906	Θεόδωρος Ιωάννου
1906-1907	Θεόδωρος Ιωάννου

1907 -1908 ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΤΟ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟ

Σχολική Χρονιά	Αρρεναγωγείο - Όνομα δασκάλου	Μαθητές	Παρθεναγωγείο- Όνομα δασκάλας	Μαθήτριες
1907-1908	Θεόδωρος Ιωάννου	29	Πολύμνια Ιωαννίδου	10
1908-1909	Θεόδωρος Ιωάννου	27	Πολύμνια Ιωαννίδου	36
1909-1910	Ιάκωβος Χατζηγεωργίου	28	Πολύμνια Ιωαννίδου	33
1910-1911	Ιάκωβος Χατζηγεωργίου	26	Πολύμνια Ιωαννίδου	36
1911-1912	Γεώργιος Παπαϊωάννου	30	Πολύμνια Ιωαννίδου	40
1912-1913	Ιωάννης Κ. Μαυρογιάννης	33	Πολύμνια Ιωαννίδου	39
1913-1914	Κωνσταντίνος Ζαχαρία	39	Πολύμνια Ιωαννίδου	42
1914-1915	Κωνσταντίνος Ζαχαρία	37	Πολύμνια Ιωαννίδου	36
1915-1916	Ευαγόρας Παπασάββας	37	Πολύμνια Ιωαννίδου	43
1916-1917	Κωνσταντινίδης Παρμενίδης	31	Πολύμνια Ιωαννίδου	-
1917-1918	Κωνσταντίνος Ιωαννίδης	41	Πολύμνια Ιωαννίδου	51
1918-1919	Κώστας Τημενίδης	41	Πολύμνια Ιωαννίδου	50
1919-1920	Κωνσταντινίδης Παρμενίδης	47	Καλλισθένη Δημητρίου	50

Σχολική Χρονιά	Αρρεναγωγείο - Όνομα δασκάλου	Μαθητές	Παρθεναγωγείο- Όνομα δασκάλας	Μαθήτριες
1920-1921	Λεωνίδας Π. Φλόγης	42	Καλλισθένη Δημητρίου	45
1921-1922	Ιωάννης Μ. Τοφαρίδης	48	Καλλισθένη Δημητρίου	45
1922-1923	Ιωάννης Χριστοστοφορίδης	49	Καλλισθένη Δημητρίου	42
1923-1924	Παύλος Παπαδόπουλος	59	Φωτεινή Παπαδοπούλου	55
1924-1925	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	63	Αντιγόνη Γιαπάνη	35
1925-1926	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	65	Αντιγόνη Γιαπάνη	31
1926-1927	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	67	Αντιγόνη Γιαπάνη	30

1927 -1928 ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

Σχολική Χρονιά	Αρρεναγωγείο	Μαθητές	Παρθεναγωγείο	Μαθήτριες	Νηπιαγωγείο	Αγόρια	Κορίτσια
1927-1928	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	65	Δέσποινα Νικολάου	30	Ελένη Παρτζίλη	19	17
1928-1929	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	69	Όλγα Γ. Ιωαννίδου	36	Ελένη Παρτζίλη	22	18
1929-1930	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	70	Όλγα Γ. Ιωαννίδου	38	Ελένη Παρτζίλη	21	18
1930-1931	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	71	Άννα Χριστοφορίδου	43	Ελένη Παρτζίλη	17	12
	Ιωάννης Χριστοφορίδης						
1931-1932	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	70	Άννα Χριστοφορίδου	45	Ελένη Παρτζίλη	16	12
	Ιωάννης Χριστοφορίδης						
1932-1933	Ζαχαρίας Μ. Κωνσταντινίδης	74	Άννα Χριστοφορίδου	52	Ελένη Παρτζίλη	14	19
	Ζαχαρίας Ιωαννίδης						
1933-1934	Κωνσταντίνος Καρλεττίδης	73	Καλλιόπη Παναγιώτου	48	Μαρία Παπαδοπούλου	10	15
	Ζαχαρίας Ιωαννίδης						
1934-1935	Κωνσταντίνος Καρλεττίδης	59	Αυγή Παπαδοπούλου	40	Ελισάβετ Στυλιανού	12	14
	Ζαχαρίας Ιωαννίδης						

1935 -1936 Η ΦΟΙΤΗΣΗ ΕΓΙΝΕ ΜΙΚΤΗ

Σχολική Χρονιά	Α΄ Δάσκαλος	Β΄ Δάσκαλος	Γ΄ Δάσκαλος	Μαθητές	Μαθήτριες
1935-1936	Κωνσταντίνος Καρλεττίδης	Άννα Αβραάμ	-	55	43
1937-1938	Γιάγκος Δημητριάδης	Άννα Αβραάμ	-	45	45
1938-1939	Γιάγκος Δημητριάδης	Χρυστάλλα Κωνσταντινίδου	-	40	46
1940-1941	Γιάγκος Δημητριάδης	Χρυστάλλα Κωνσταντινίδου	-	43	50
1941-1942	Γιάγκος Δημητριάδης	Μανώλης Αναστσασιάδης	Άννα Σαββίδου	62	64
1942-1943	Γιάγκος Δημητριάδης	Μανώλης Αναστσασιάδης	Άννα Σαββίδου	56	54
1943-1944	Γιάγκος Δημητριάδης	Μανώλης Αναστσασιάδης	Άννα Σαββίδου	62	65
1944-1945	Ζαχαρίας Ιωαννίδης	Μανώλης Αναστσασιάδης	Αλίκη Πολίτου	60	68
1945-1946	Ζαχαρίας Ιωαννίδης	Αλίκη Πολίτου	-	52	55
1946-1947	Ζαχαρίας Ιωαννίδης	Αλίκη Πολίτου		107	62
1947-1948	Ζαχαρίας Ιωαννίδης	Αλίκη Πολίτου		97	53
1948-1949	Ζαχαρίας Ιωαννίδης	Αλίκη Πολίτου		61	47
1949-1950	Ζαχαρίας Ιωαννίδης	Αλίκη Πολίτου		64	46
1950-1951	Κυριάκος Ιακώβου	Αλίκη Πολίτου		61	56
1951-1952	Κυριάκος Ιακώβου	Παπαγεωργίου Ανδρέας	Αλίκη Πολίτου	71	60
1952-1953	Ορφανός Προκόπιος	Παπαγεωργίου Ανδρέας	Κυριακίδου Κυριακή	65	63
1953-1954	Ορφανός Προκόπιος	Παπαγεωργίου Ανδρέας	Κυριακίδου Κυριακή	72	69
1954-1955	Ορφανός Προκόπιος	Ζωδιάτης Μιχαήλ	Κυριακίδου Κυριακή	82	73

Σχολική Χρονιά	Διευθυντής	Α΄ Δάσκαλος	Β΄ Δάσκαλος	Γ΄ Δάσκαλος	Μαθητές	Μαθήτριες
1955-1956	Παπαγιώργης Αναστάσης	Ζωδιάτης Μιχαήλ	Κυριακίδου Κυριακή	Χριστοδούλου Φρόσω	93	82
1956-1957	Σαβεριάδης Κυριάκος	Σοφοκλέους Ανδρέας	Κυριακίδου Κυριακή	Χριστοδούλου Φρόσω	95	86
1957-1958	Παπαγιώργης Αναστάσης	Παπαγεωργίου Ανδρέας	Παπαγεωργίου Μαρία	Κυριακίδου Κυριακή	76	65
1958-1959	Κυριάκος Ιακώβου	Ζωδιάτης Μιχαήλ	Γιασεμίδου Ελένη	Κκέζος Παναγιώτης	107	103

1960 ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Σχολική Χρονιά	Διευθυντής	Α΄ Δάσκαλος	Β΄ Δάσκαλος	Γ΄ Δάσκαλος	Μαθητές	Μαθήτριες
1959-1960	Παπαγεωργίου Ανδρέας	Κκέζος Παναγιώτης	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	-	70	57
1960-1961	Παπαγεωργίου Ανδρέας	Λοϊζίδης Άδωνις	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Χατζηαντωνίου Χρ/νη	71	57
1961-1962	Χριστοδουλίδης Τάκης	Ιωάννου Ανδρέας	Μελετίου Μενέλαος	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	73	60
1962-1963	Χριστοδουλίδης Τάκης	Ιωάννου Ανδρέας	Μελετίου Μενέλαος	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	69	66
1963-1964	Χριστοδουλίδης Τάκης	Μελετίου Μενέλαος	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Παναγή Ανδριανή	62	62
1964-1965	Χριστοδουλίδης Τάκης	Μελετίου Μενέλαος	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Παναγή Ανδριανή	73	77
1965-1966	Χριστοδουλίδης Τάκης	Μελετίου Μενέλαος	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Παναγή Ανδριανή	75	78
1966-1967	Ελευθεριάδης Αλέξανδρος	Μελετίου Μενέλαος	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Παναγή Ανδριανή	77	71
1967-1968	Ρούβας Κυριάκος	Αλεξάνδρου Κωστάκης	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Αλεξάνδρου Άννα	73	67
1968-1969	Ρούβας Κυριάκος	Αλεξάνδρου Κωστάκης	Μαλαθούρα Μεμνίτσα	Αλεξάνδρου Άννα	72	63
1969-1970	Ρούβας Κυριάκος	Αλεξάνδρου Κωστάκης	Κάμπης Κώστας	Αλεξάνδρου Άννα	74	68
1970-1971	Κυθραιώτου Δήμητρα	Αλεξάνδρου Κωστάκης	Κάμπης Κώστας	Αλεξάνδρου Άννα	64	57
1971-1972	Κυθραιώτου Δήμητρα	Αλεξάνδρου Κωστάκης	Πιτσιλλίδης Κυριάκος	Αλεξάνδρου Άννα	65	51
1972-1973	Κυθραιώτου Δήμητρα	Λαζαρίδου Φοίβη	Πιτσιλλίδης Κυριάκος	Αλεξάνδρου Άννα	62	57
1973-1974	Κυθραιώτου Δήμητρα	Λαζαρίδου Φοίβη	Πιτσιλλίδης Κυριάκος	Αλεξάνδρου Άννα	70	57

29. ΓΑΜΟΙ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΔΕΝ ΤΑΥΤΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ

Για τη «χαρτογράφηση» της κοινωνίας των κατοίκων της ενορίας του Αγίου Μέμνονος Αμμοχώστου αντλήσαμε επιπλέον πληροφορίες μέσα από το Αρχείο Γάμων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Ίσως με τη φράση «Αρχείο Γάμων» να δίνεται η λανθασμένη εντύπωση ότι σε κάποιο έντυπο βρίσκονται καταχωρισμένες όλες οι άδειες γάμου από τα παλιά χρόνια. Η πραγματικότητα όμως είναι πολύ διαφορετική. Όσα βιβλία αδειών γάμων διασώζονται, βρίσκονται στο σχετικό γραφείο της Αρχιεπισκοπής και σ' αυτά είναι κατά-χωρισμένες άδειες από το 1935, περίπου, μέχρι σήμερα. Για τη συγγραφή του παρόντος έργου δεν μπορώ να πω ότι βοήθησαν πολύ, διότι οι σχετικές πληροφορίες πάρθηκαν από τις προσωπικές συνεντεύξεις.

Προσπάθησα λοιπόν να βρω παλαιότερα βιβλία αδειών γάμου με αρνητικό αποτέλεσμα. Η μόνη διέξοδος ήταν ο εντοπισμός κάποιων ονομάτων μέσα στα βιβλία των «Θρονικών Εισοδημάτων». Στα βιβλία αυτά υπάρχουν αναλυτικά τα έσοδα της Αρχιεπισκοπής και μπορούμε να βρούμε, σποραδικά, ονόματα προσώπων που πλήρωναν για την έκδοση αδειών γάμου. Όμως, και σ' αυτή την περίπτωση, υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες, αφού, εκτός από την πολύωρη έρευνα για να εντοπιστούν, καταχωρίζονταν μόνο τα ονόματα και η επαρχία τους. Συνεπώς, επαφίεται στον ερευνητή, αν θα μπορέσει να τα ταυτοποιήσει. Για παράδειγμα στο βιβλίο **Εξάρχου Ιωσήφ LXXIV** 1897-1906 διαβάζουμε: Έτος 1897, «**Βραχίμης – Χρυσταλλούν Βαρώσια**». Αν έγραφε δίπλα «Άγιος Μέμνων», τότε θα λέγαμε, με βεβαιότητα, ότι αφορά την ενορία. Επειδή όμως η ενορία είναι μέρος του Βαρωσιού, πρέπει να γνωρίζεις τον Βραχίμη και τη Χρυσταλλού, για να είσαι βέβαιος.

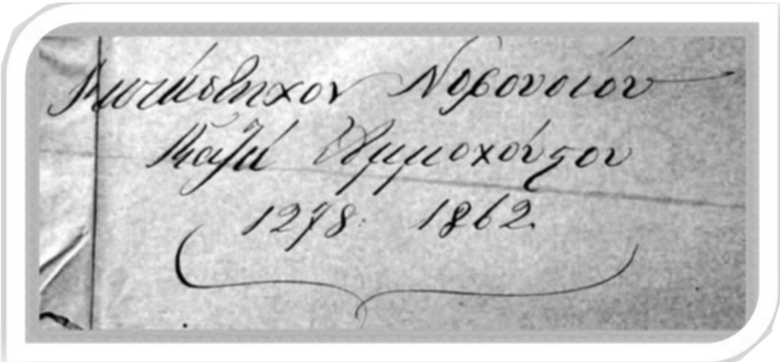
Από τις άδειες γάμου, που ανευρέθηκαν στο Αρχείο Αρχιεπισκοπής Κύπρου, δεν έγινε κατορθωτό να εντοπιστούν τα ακόλουθα πρόσωπα:

1. Άδεια γάμου του Μιλτιάδη Α. Στεφανίδη, από τον Άγιο Νικόλαο και της Χρυσταλλένης Πέτρου, από τον Άγιο Μέμνονα, στις 8 Φεβρουαρίου 1913
2. Άδεια γάμου του Χαράλαμπου Χατζηηλία από την Καλοψίδα και της Χρυσταλλούς Σωτηρίου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 9 Οκτωβρίου 1914
3. Άδεια γάμου του Ιωάννη Χατζηκωνσταντή Βαρώσια (Άγιος Μέμνων) και της Χρυσταλλένης Χατζηκωνσταντή, από τα Βαρώσια (Άγιος Μέμνων), στις 3 Ιουλίου 1916
4. Άδεια γάμου του Σταυρή Χαραλάμπους από τον Άγιο Μέμνονα και της Μαρίας της Φουρέγκας, επίσης από τον Άγιο Μέμνονα στις 7 Οκτωβρίου 1916
5. Άδεια γάμου του Κώστα Ιωάννου από το Πατρίκι και της Παναγιώτας Χριστοφή από τον Άγιο Μέμνονα, στις 14 Απριλίου 1922
6. Άδεια γάμου του Γεωργίου Κυριάκου από τα Βαρώσια και της Δέσποινας Κωνσταντίνου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 5 Φεβρουαρίου 1925
7. Άδεια γάμου του Παναγιώτη Νικόλα από τα Λιμνιά και της Μαρίας Φ. Νικόλα από τον Άγιο Μέμνονα, στις 4 Ιουλίου 1925
8. Άδεια γάμου του Μιχαήλ Γεωργαλλή από την Χίο και της Φραγκεσκούς Χ Λεοντίου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 28 Ιουνίου 1928

9. Άδεια γάμου του Κώστα Νικολάου από τον Άγιο Μέμνονα και της Ευρυδίκης Χατζηθωμά από τα Βαρώσια, στις 16 Φεβρουαρίου 1929.
10. Άδεια γάμου του Κώστα Χ Τζιωρτζή από το Βαρώσι και της Μαρίας Νικολάου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 14 Φεβρουαρίου 1931
11. Άδεια γάμου του Γεώργιου Ιωάννου από τον Άγιο Μέμνονα και της Ελένης Παναγιώτου, στις 11 Φεβρουαρίου 1933
12. Άδεια γάμου του Ιωάννη Ηλία από τη Δερύνεια και της Θεοδώρας Θεοφάνους από τον Άγιο Μέμνονα, στις 2 Μαρτίου 1935
13. Άδεια γάμου του Γεώργιου Νικολάου από το Παραλίμνι και της Χριστίνας Γιασεμή από τον Άγιο Μέμνονα, στις 27 Οκτωβρίου 1936
14. Άδεια γάμου του Ανδρέα Χριστοδούλου από τη Λάρνακα και της Λουκά Κωνσταντίας από τον Άγιο Μέμνονα, στις 7 Νοεμβρίου 1937
15. Άδεια γάμου του Νικόλαου Γεωργίου από τον Άγιο Μέμνονα και της Χρυσταλλένης Κ. Τσοκκουδιού από το Βαρώσι, στις 22 Ιουλίου 1939
16. Άδεια γάμου του Γεώργιου Π. Μιχαηλίδη από τη Λάρνακα και της Παναγιώτας Κ. Νικολάου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 16 Φεβρουαρίου 1940
17. Άδεια γάμου του Χαράλαμπου Κωνσταντίνου από τον Άγιο Μέμνονα και της Χριστίνας Μιχαήλ από τον Άγιο Μέμνονα, στις 2 Νοεμβρίου 1940
18. Άδεια γάμου του Δημήτριου Κωνσταντίνου από τον Άγιο Μέμνονα και της Δεσποίνης Χαραλάμπους από τον Άγιο Μέμνονα, στις 7 Νοεμβρίου 1940
19. Άδεια γάμου του Κωνσταντίνου Χριστοφή από την Έγκωμη Αμμοχώστου και της Ελένης Αντωνίου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 7 Νοεμβρίου 1940
20. Άδεια γάμου του Γεώργιου Κωνσταντίνου από τα Λεύκαρα και της Εύας Ηλία από τον Άγιο Μέμνονα, στις 25 Σεπτεμβρίου 1943
21. Άδεια γάμου του Μιχαήλ Αλεξάνδρου από την Πέγεια της Πάφου και της Γεωργίας Νικολάου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 5 Ιανουαρίου 1945
22. Άδεια γάμου του Τάκη Κωνσταντίνου από την Καλοψίδα και της Αναστασίας Κακούσιη από τον Άγιο Μέμνονα, στις 7 Ιουλίου 1946
23. Άδεια γάμου του Χριστόδουλου Νικολάου από την Γιαλούσα και της Χριστίνης Παντελή από τον Άγιο Μέμνονα, στις 16 Ιουλίου 1946
24. Άδεια γάμου του Χρίστου Σταύρου από τον Άγιο Μέμνονα και της Ζωής Κ. Σιέκκερη από το Πέλλαπαϊς, στις 9 Οκτωβρίου 1947

25. Άδεια γάμου του Γιάννη Κ. Χριστοφόρου από τον Άγιο Μέμνονα και της Νίκης Ηλία από τη Δερύνεια, στις 9 Νοεμβρίου 1947
26. Άδεια γάμου του Χαράλαμπου Πρόδρομου από τα Λιμνιά και της Χριστίνας Βασιλείου από τον Άγιο Μέμνονα, στις 8 Δεκεμβρίου 1947
27. Άδεια γάμου του Ανδρέα Μιχαήλ από τον Άγιο Μέμνονα και της Ανδριανής …… επίσης από τον Άγιο Μέμνονα, στις 8 Δεκεμβρίου 1947
28. Άδεια γάμου του Ανδρέα Ν. Σκοτσίου από τον Άγιο Μέμνονα και της Κατίνας Παναγιώτου από το Λεονάρισσο, στις 23 Φεβρουαρίου 1948
29. Άδεια γάμου του Ανδρέα Λούκα από τον Άγιο Μέμνονα και της Μυροφόρας Κυριάκου από την Αγία Νάπα, στις 12 Σεπτεμβρίου 1948
30. Άδεια γάμου του Αντώνιου Πέτρου Καιράνη από τον Άγιο Μέμνονα και της Ανδρονίκης Κυριάκου, επίσης από τον Άγιο Μέμνονα, στις 3 Μαρτίου 1949
31. Άδεια γάμου του Δημήτριου Αντωνίου από τον Άγιο Μέμνονα και της Δέσποινας Γεωργίου επίσης από τον Άγιο Μέμνονα, στις 15 Ιουνίου 1949
32. Άδεια γάμου του Σταύρου Ιωάννου από τον Άγιο Μέμνονα και της Μαρίας Κώστα επίσης από τον Άγιο Μέμνονα, στις 19 Αυγούστου1949

30. ΤΟ ΝΟΦΟΥΣΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΜΝΟΝΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΗ ΜΟΡΦΗ

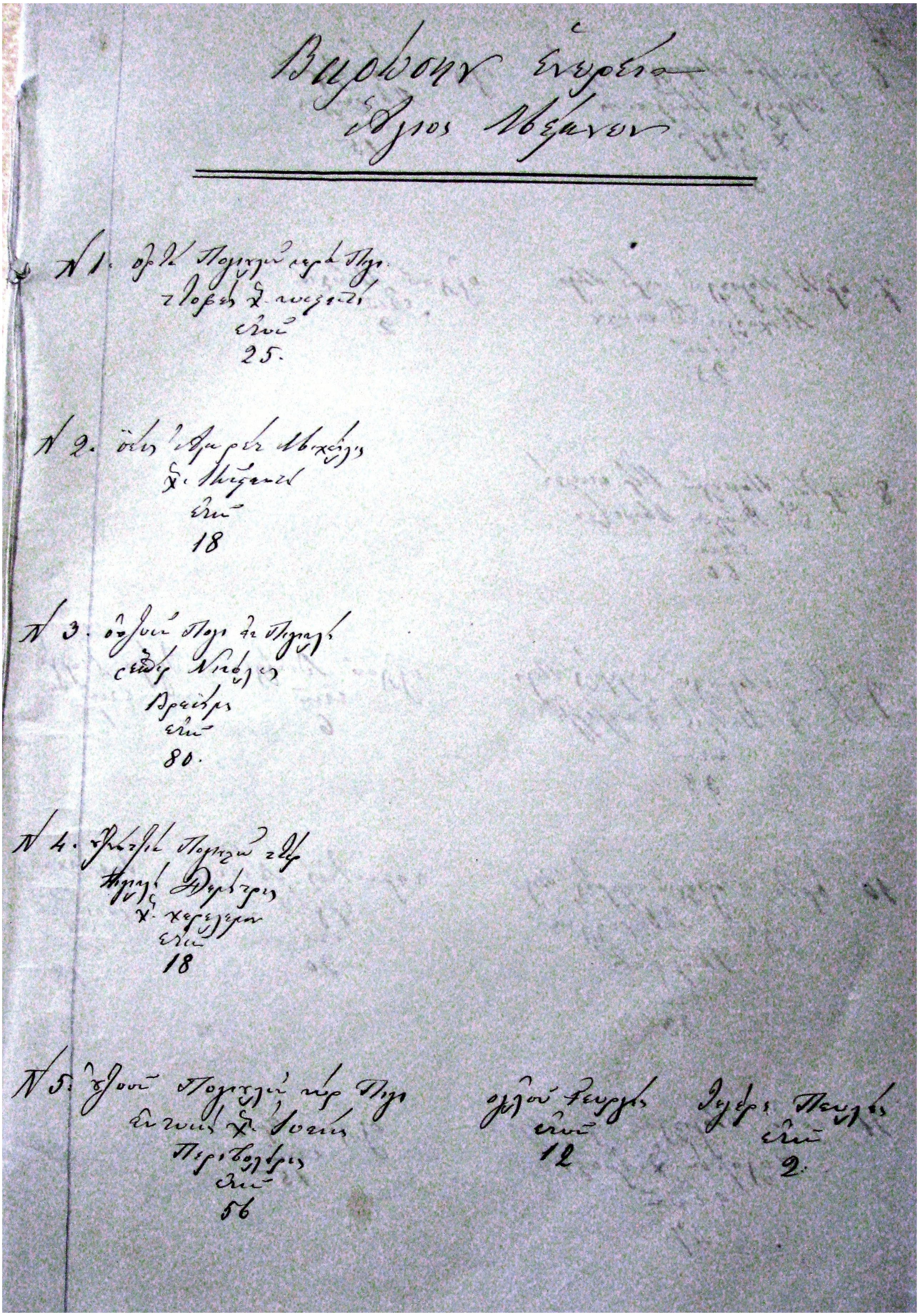
Θεωρώ ότι το Νοφούσιο της Επαρχίας Αμμοχώστου ήταν η μεγαλύτερη απόκάλυψη κατά τις έρευνές μου, που προηγήθηκαν της συγγραφής του παρόντος έργου. Σε μια από τις επισκέψεις μου στο Αρχείο της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, μου έδωσαν ένα φάκελο με την ονομασία «**Κατάστηχον Νοφουσίου Καζά Αμμοχούστου 1278 – 1862».** Μέσα σ' αυτόν υπήρχαν άλλοι υποφάκελοι, ένας για κάθε μια από τις ενορίες της Αμμοχώστου. Το Νοφούσιο της ενορίας του Αγίου Μέμνονος ήταν το πρώτο στη σειρά.

Η χρονολογία, που αναγράφεται στο εξώφυλλό του, είναι ξεκάθαρη και προφανώς δεν έχει υποστεί αλλοίωση[1]. Συντάχθηκε το έτος 1278 για τους Μουσουλμάνους και το έτος 1862 για τους Χριστιανούς. Μετά από σχετική μελέτη διαφάνηκε ότι επρόκειτο περί μιας απογραφής των κατοίκων του νησιού, η οποία πραγματοποιήθηκε περί τα τέλη της Οθωμανικής κατοχής. Αποδείχτηκε πολύ χρήσιμη, γεγονός που με οδήγησε να την αποκαλέσω «**γενεαλογικό ευαγγέλιο**», διότι την χρησιμοποίησα ως βάση για τον καταρτισμό των γενεαλογικών δέντρων της ενορίας.

Στην απογραφή αυτή συμπεριλαμβάνονται όλοι οι άνδρες της ενορίας, από την ηλικία του ενός έτους. Δυστυχώς, για την εποχή που αναφερόμαστε, οι γυναίκες ήταν ως να μην υπήρχαν. Βλέποντας το Νοφούσιο διαπίστωσα σύντομα ότι τα ονόματα που καταχωρίστηκαν σ' αυτό ήταν ομαδοποιημένα, διότι ένας πατέρας που προσερχόταν στην απογραφή δήλωνε, εκτός από τον εαυτό του και τα ελεύθερα παιδιά του. Όπως θα παρατηρήσετε και εσείς στη συνέχεια, η γραφή είναι άκρως δυσανάγνωστη και την «αποκρυπτογράφησή» της την πραγματοποίησε ο Δρ Φαίδων Παπαδόπουλος, τέως επιθεωρητής θεολογικών Μαθημάτων.

Για τεχνικούς λόγους, που σχετίζονται με την ποιότητα του χαρτιού πάνω στο οποίο είναι γραμμένο το Νοφούσιο, δεν κατέστη δυνατή η δημοσίευσή του στην προηγηθείσα μαυρόασπρη έκδοση του βιβλίου. Όμως, σ' αυτή την ηλεκτρονική έκδοση του δεύτερου μέρους του βιβλίου, οι σχετικές φωτογραφίες είναι σε μεγάλο βαθμό ευδιάκριτες.

1. Τους λόγους αυτούς τους αναλύσαμε στο προηγούμενο βιβλίο, «Ενορία Άγιος Μέμνων Βαρωσίων – Οι κήποι της Αμμοχώστου», σελ.162

N 1.
ετών
25.
N 2.
ετών
18
N 3.
ετών
80.
N 4.
ετών
18
N 5.
ετών
56
ετών
12
ετών
2.

Ν.

6.	Ιουστίνα Πορικηού [illegible] Πηγνή [illegible] Χ" Γεωργ. ετών 35	θήλυ [illegible] Αγγελ. Νικολάου ετών 15	
7.	αρσ. Πορικηού αγρ. Πετ. Νικολάου Φ. [illegible] ετών 25	θήλυ [illegible] ετών 2	
8.	αρσ. Πορικηού [illegible] Φ. [illegible] Νικολάου ετών 60		
9.	θήλυ Πορικηού [illegible] Χ" [illegible] Χ" [illegible] ετών 38	θήλυ [illegible] ετών 6	θυγ. [illegible] ετών 1
10	αρσ. Πορικηού [illegible] Νικολάου [illegible] ετών 23	[illegible] Νικολ. [illegible] ετών 20	θυγ. [illegible] ετών 18
11.	αρσ. Πορικηού [illegible] Σολομών Χ" [illegible] ετών 47	θήλυ [illegible] ετών 15	

12	[illegible] ετών 48	[illegible] ετών 22	[illegible] ετών 20
	[illegible] ετών 10		
13.	[illegible] ετών 25	[illegible] ετών 2	[illegible] ετών 1
14.	[illegible] ετών 63	[illegible] ετών 22	
15.	[illegible] ετών 66	[illegible] ετών 20	
16	[illegible] ετών 30	[illegible] ετών 6	[illegible] ετών 4

17. [illegible] ἐτῶν 32. — [illegible] ἐτῶν 5 — [illegible] ἐτῶν 1.

18. [illegible] ἐτῶν 45

19. [illegible] ἐτῶν 12 — [illegible] ἐτῶν 6.

20. [illegible] ἐτῶν 40 — [illegible] ἐτῶν 8 — [illegible] ἐτῶν 6

[illegible] ἐτῶν 4. — [illegible] ἐτῶν 1.

21. [illegible] ἐτῶν 31.

[illegible]

22 [illegible] Χ. Πέτρου [illegible]
ετών
8

23 [illegible]
[illegible] Μιχαήλ
Περιβολ.
ετών
50

υιού [illegible]
ετών
23

θυγάτ [illegible]
ετών
20

θυγάτ [illegible]
ετών
15.

24 [illegible]
[illegible] Χ. [illegible]
Περιβολ.
ετών
25

υιού Χριστοφής
ετών
2.

25 [illegible]
Χ. [illegible] Χ. Μιχαήλ
Περιβολ.
ετών
48

υιού [illegible]
ετών
22

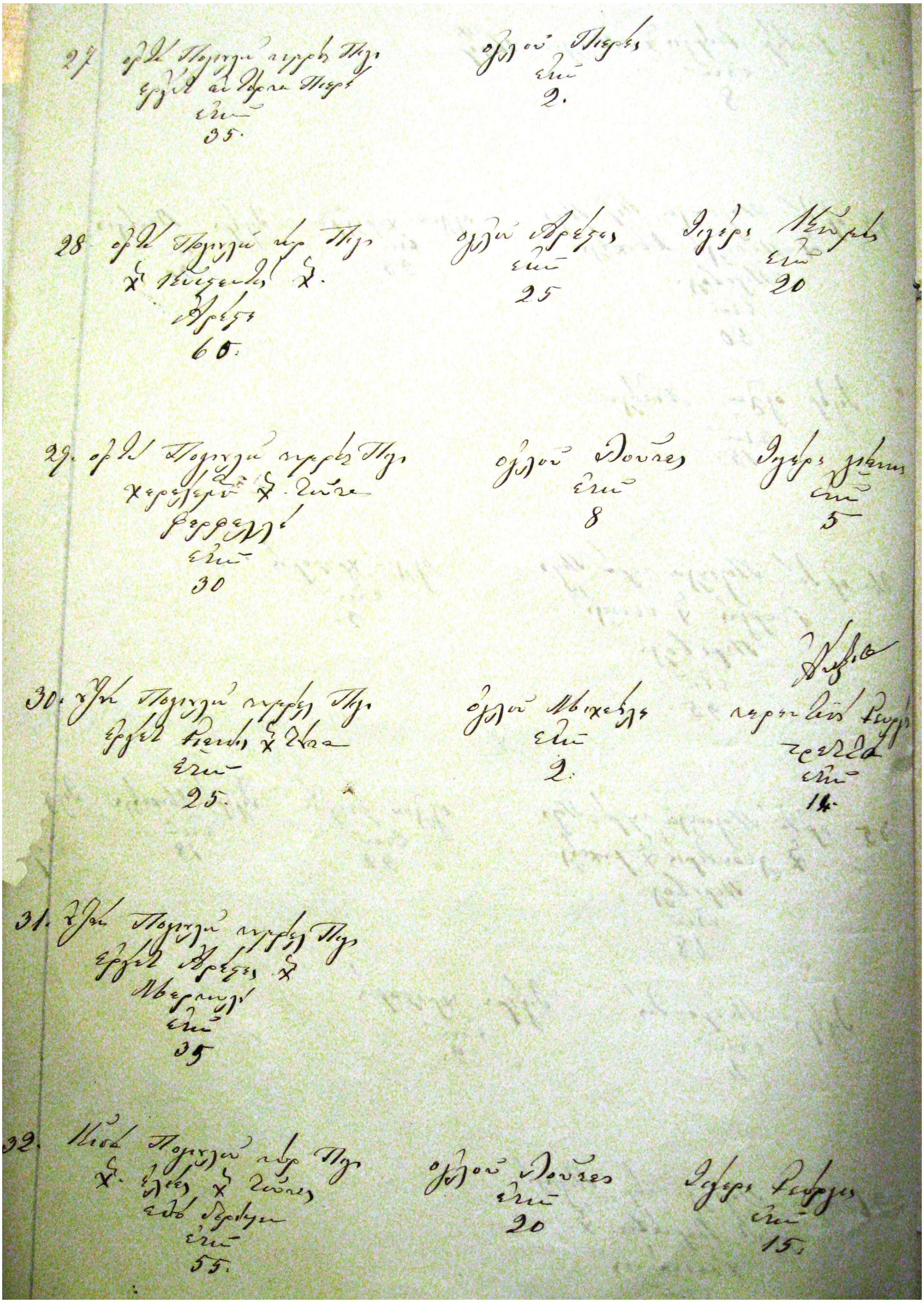
θυγάτ [illegible]
ετών
18

θυγάτ [illegible]
ετών
6

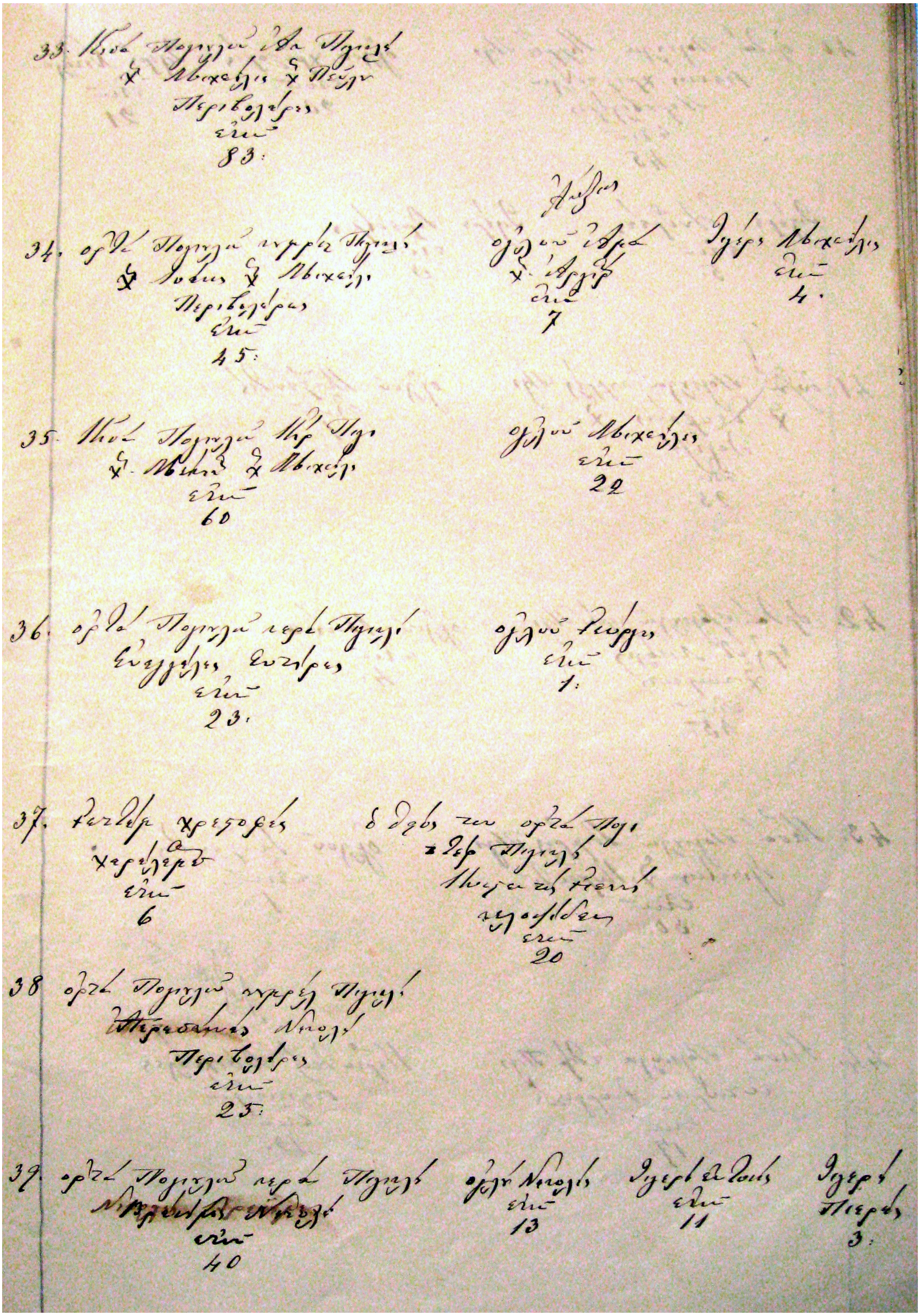
θυγάτ [illegible]
ετών
4.

θυγάτ Χριστοφή
ετών
2.

26 [illegible]
[illegible] Χ.
[illegible]
ετών
52

27. [illegible] ετών 35	[illegible] Πέτρος ετών 2	
28. [illegible] ετών 60	[illegible] ετών 25	[illegible] ετών 20
29. [illegible] ετών 30	[illegible] ετών 8	[illegible] ετών 5
30. [illegible] ετών 25	[illegible] Μιχαήλ ετών 2	[illegible] ετών 14
31. [illegible] ετών 35		
32. [illegible] ετών 55	[illegible] ετών 20	[illegible] ετών 15

33. [illegible] Περιβολάρης ετών 83

34. [illegible] Περιβολάρης ετών 45 — [illegible] ετών 7 — θυγάτηρ Αικατερίνη ετών 4

35. [illegible] ετών 60 — [illegible] Αικατερίνης ετών 22

36. [illegible] ετών 23 — [illegible] ετών 1

37. [illegible] ετών 6 — [illegible] ετών 20

38. [illegible] Περιβολάρης ετών 25

39. [illegible] ετών 40 — [illegible] ετών 13 — θυγάτηρ [illegible] ετών 11 — θυγάτηρ [illegible] 3

40 ἄρρεν Πογιατζῆ [illegible] τοῦ [illegible] χριστοδούλου [illegible] ἐτῶν 45. | θήλυ [illegible] ἐτῶν 23 | θυγάτηρ [illegible] ἐτῶν 21

θυγάτηρ [illegible] ἐτῶν 5. | θυγάτηρ [illegible] ἐτῶν 3

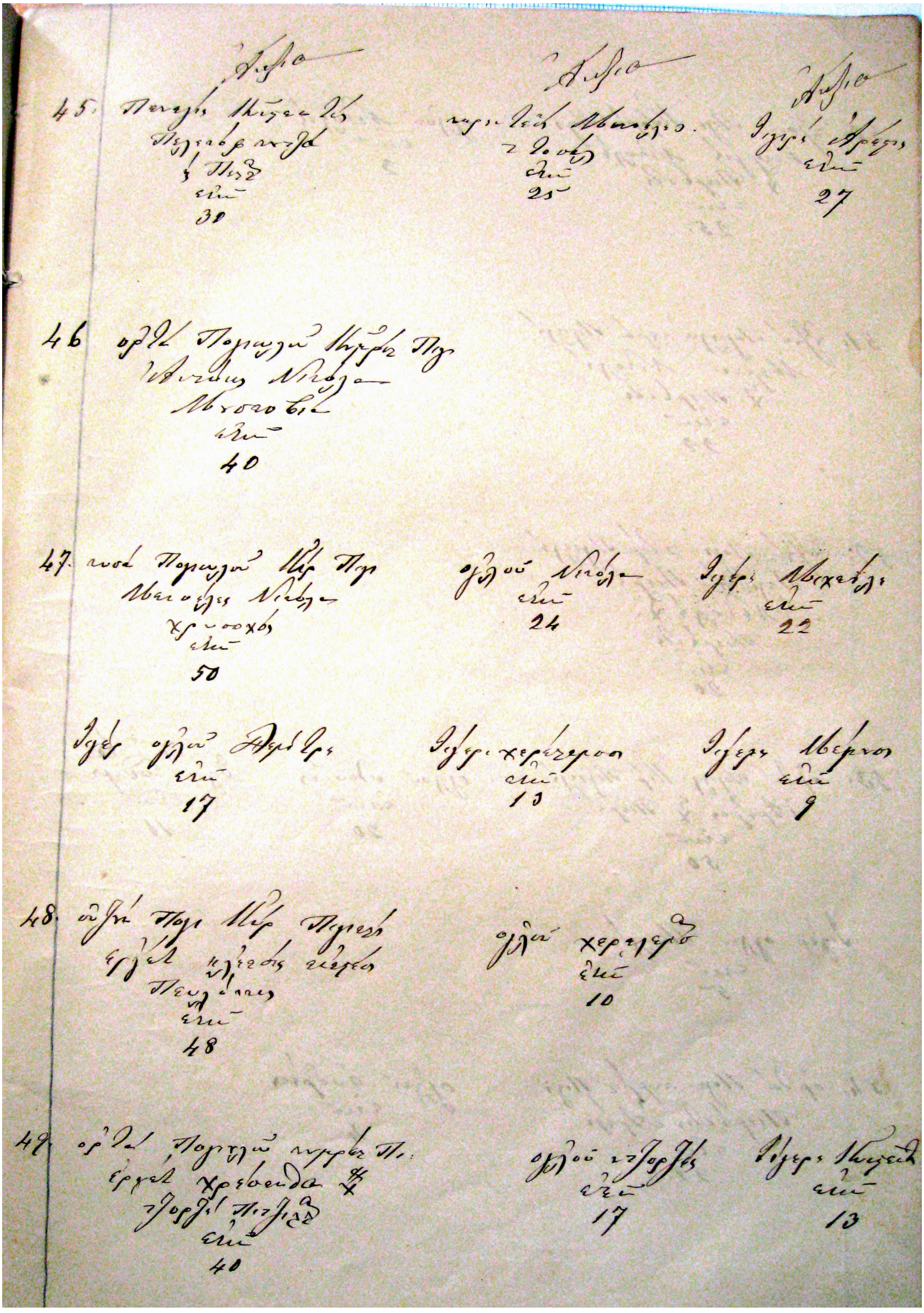
41. ἄρρεν Πογιατζῆ [illegible] τοῦ χ. Θεοφάνους χ. [illegible] ἐτῶν 25. | θήλυ [illegible] ἐτῶν 1.

42. ἄρρεν Πογιατζῆ [illegible] τοῦ [illegible] Νικόλαος χ. [illegible] ἐτῶν 35. | θήλυ Λουκία ἐτῶν 4.

43. Υἱὸς Πογιατζῆ [illegible] τοῦ [illegible] χ. [illegible] ἐτῶν 30. | θήλυ [illegible] ἐτῶν 1.

[illegible]

44. Υἱὸς Πογιατζῆ [illegible] τοῦ [illegible] ἐτῶν 17. | [illegible] ἐτῶν 12.

	[illegible]	[illegible]	[illegible]
45.	[illegible] ἐτῶν 30	[illegible] ἐτῶν 25	θυγ. [illegible] ἐτῶν 27
46	[illegible] Νικόλα [illegible] ἐτῶν 40		
47.	[illegible] Νικόλα Χρυσοχός ἐτῶν 50	υἱοῦ Νικόλα ἐτῶν 24	θυγ. [illegible] ἐτῶν 22
	θυγ. υἱοῦ [illegible] ἐτῶν 17	θυγ. [illegible] ἐτῶν 10	θυγ. [illegible] ἐτῶν 9
48.	[illegible] ἐτῶν 48	υἱοῦ Χαράλαμπος ἐτῶν 10	
49.	[illegible] Χρυσοχόος [illegible] ἐτῶν 40	υἱοῦ Γεώργιος ἐτῶν 17	θυγ. [illegible] ἐτῶν 13

50 Ἠλίου Παπ. Μάρκου Παπ. Γεωργίου Νικολή ὁ χ. Πιερβέτζη ἐτῶν 25.	ὁ υἱὸς Νικολῆς ἐτῶν 2	
51. Ἠλίας Παπαγιάννη ἱερέως Παπαγεωργ. Μέμνονος Νικολή ὁ χ. Πιερβέτζη ἐτῶν 22		
52. Ἠλίας Παπ. Στεφ. Παπαγεωργ. Μενάου Πιερ. Νικολῆς ὁ χ. Πιερβέτζη ἐτῶν 20		
53. ὁ ἀδελφὸς Παπαγιάν. Μιχ. Παπαγεωργ. Ἀρέτης ὁ χ. Πιερ. ἐτῶν 50	ὁ υἱὸς Λουκᾶς ἐτῶν 20	θυγατὴρ Εὐδοκία ἐτῶν 11.
ἕτερ. ὁ υἱὸς Παυλῆς ἐτῶν 5		
54. ὁ ἀδελφὸς Παπ. Ἀνδρέα Παπ. Πιερβέτζη Ἀρέτη ἐτῶν 22.	ὁ υἱὸς Ἀνδρέας ἐτῶν 4.	

55	ορθόδ. Πογιατζή Κιουρ Πογιατζή επιθέτης Μιχαήλ Νικολ. φιλλ ετών 38	ογλού Νικολή ετών 11	
56	Μουσ. Πογιατζόγλου σερβ. Πογ. επιθέτης Παύλος Παυλής ετών 35	Κιαρί ζεβτζέ Ευδοκία ετών 28	
57	ορθόδ. Πογιατζή αντεργ. Πογ. Πέτρος Χρυσοστόμ. Περιβόλ. ετών 40	ογλού Χρυσοστόμης ετών 15	θυγάτηρ Πελλ. ετών 8
58	ορθόδ. Πογ. σερβ. Πογιατζή Γεώργ. Μορφίτης ετών 25	ογλού Μανώλ ετών 7	

30. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΤΗΜΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Ψάχνοτας να βρω πληροφορίες για το Πετραύλακο[1], καθώς και την πορεία που ακολουθούσε, μου έδωσαν από το Τμήμα Γεωλογικής Επισκόπησης Κύπρου έναν «περίεργο» χάρτη του Βαρωσιού. Στο περιθώριό του ήταν αναγραμμένο το έτος 1909. Σε λίγο διαπίστωσα ότι πάνω σ' αυτόν ήταν χαρτογραφημένη και η ενορία του Αγίου Μέμνονος, της τότε εποχής. Ήμουν αρκετά εξοικειωμένος με το τοπογραφικό της ενορίας, αλλά μου ήταν δύσκολο να την αναγνωρίσω, από την αρχή, διότι έλειπαν ολόκληρες οικιστικές περιοχές, όπως η Πάνω Γειτονιά. Σκέφτηκα ότι ήταν πολύ λογικό, αφού τότε δεν υπήρχε ούτε ένα σπίτι της. Σύντομα κατάλαβα ότι επρόκειτο για ακόμη έναν «θησαυρό».

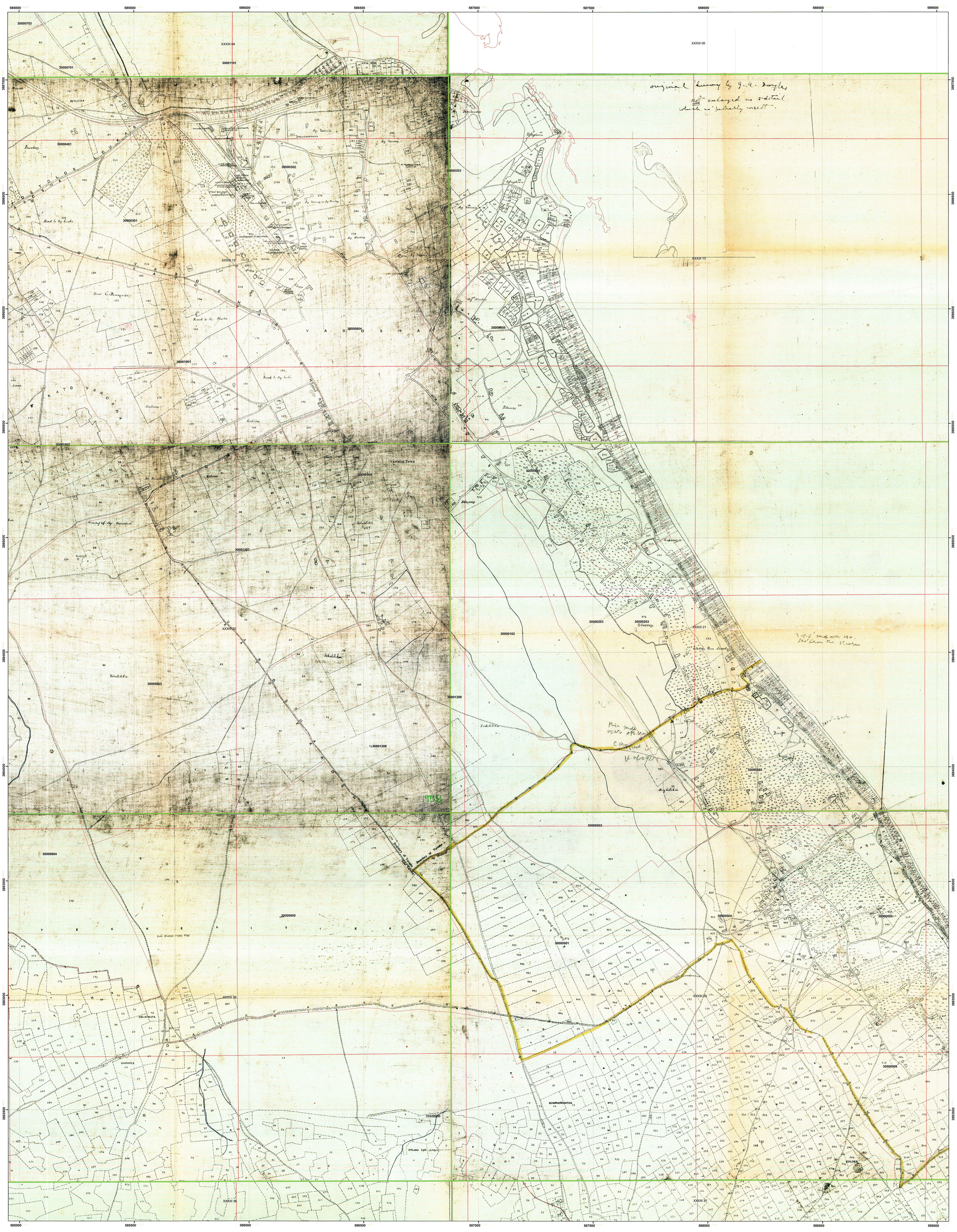
Μετά από σχετική έρευνα, και με τη βοήθεια «ειδικών», βγήκε το συμπέρασμα ότι ήταν ο πρώτος κτηματικός χάρτης του Βαρωσιού, μέρος του οποίου είναι και η περιοχή του Αγίου Μέμνονος. Η πρώτη απογραφή της ακίνητης ιδιοκτησίας στην Κύπρο πραγματοποιήθηκε μετά την ψήφιση των «Περί εγγραφής της ακίνητης ιδιοκτησίας Νόμων του 1907 και 1909». Ήταν τότε που δημιουργήθηκε το Κυπριακό Κτηματολόγιο.

Το ότι ήταν η πρώτη προσπάθεια κτηματολογικής καταγραφής φαίνεται και από το γεγονός ότι πάνω στον συγκεκριμένο χάρτη βρίσκονται χειρόγραφες σημειώσεις από τρεις διαφορετικούς γραφικούς χαρακτήρες. Επιπλέον, ορισμένα σημεία, όπως τα νησιά απέναντι από το λιμάνι της Αμμοχώστου, είναι σχεδιασμένα επιπρόσθετα με το χέρι.

Μέρος αυτού του χάρτη χρησιμοποιήθηκε στο προηγούμενο βιβλίο, επεξεργασμένος ηλεκτρονικά με photoshop, για να αποτυπωθεί η ενορία του Αγίου Μέμνονος στις αρχές του 20ου αιώνα.

Ακολουθεί ο χάρτης στην πρωτότυπη του μορφή.

1. Βλέπε σελίδα 45

585000
585500
586000
586500
587000
587500
588000
588500
589000
XXXIII 05
VAROSHA
KATO VAROSHA
XXXIII 13
XXXIII 21
XXXIII 29

32. ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΝΤΥΠΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Δεν ήταν ανθρωπίνως δυνατό να συγγραφεί ένα βιβλίο των 560 σελίδων, με χιλιάδες προσωπικά δεδομένα και να ήταν αλάνθαστο. Παρόλο, όπως σημείωσα στην εισαγωγή μου στο έντυπο βιβλίο, ότι «κατεβλήθη κάθε προσπάθεια επιβεβαίωσης όσων γράφτηκαν», υπήρξαν μερικά λάθη, γι' αυτό θεωρώ σκόπιμο να παραθέσω όσα περιήλθαν στην αντίληψή μου, καθώς και μερικές συμπληρώσεις:

1. Στη σελίδα 62 πρέπει να γίνει διόρθωση στη σειρά με την οποία είναι καταχωρισμένα τα ονόματα των μαθητριών του Παρθεναγωγείου της Σχολικής Χρονιάς 1933-1934. Ο ορθός πίνακας ακολουθεί στη σελίδα 253.
2. Στη σελίδα 67 το πλήρες όνομα του δασκάλου είναι Μενέλαος Μελετίου.
3. Στη σελίδα 103 η ημερομηνία στο τέλος του κειμένου είναι Δευτέρα 30 Απριλίου 1956 και όχι Δευτέρα 31 Απριλίου 1956.
4. Στη σελίδα 116, όπου περιγράφονται τα γεγονότα της εκτέλεσης των δύο Αγγλίδων στο Βαρώσι, διαδραματίστηκαν στις 3/10/1958 και όχι στις 3/11/1958.
5. Στη σελίδα 165, όπου αναγράφεται το σκεπτικό για τη διαδικασία που ακολούθησα για τον καταρτισμό των γενεαλογικών δέντρων, καλό είναι να προστεθούν και τα ακόλουθα συμπεράσματα, στα οποία κατέληξε ο Άκης Χατζηχαμπής, μετά από μελέτη των σχετικών Κατάστιχων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου:

ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΧΑΤΖΗΤΖΩΡΤΖΗ, ΧΑΤΖΗΒΡΑΧΙΜΗ ΚΑΙ ΧΑΤΖΗΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΥ

«Η αρχαιότερη ονομαστική αναφορά σε κατοίκους του Αγίου Μέμνονα είναι στο Κατάστιχο του αρχείου της Αρχιεπισκοπής στο οποίο καταγράφονται οι μέσω των επιτρόπων λογαριασμοί των εκκλησιών της, περιλαμβανομένης της εκκλησίας του Αγίου Μέμνονα, από τα μέσα του 18ου αιώνα[1].

Ο πρώτος αναφερόμενος επίτροπος, για τα έτη 1751-1753, είναι ο **κυρ Τζορτζής**, ο οποίος ήταν και πάλι επίτροπος τα έτη 1773-1774. Στο Φορολογικό Κατάστιχο του 1799 του αρχείου της Αρχιεπισκοπής αναφέρεται ως μη φορολογούμενος κάτοικος (ώστε άνω των πενήντα ετών που δεν φορολογούντο) ο Πιερής Χατζητζωρτζή, πιστεύεται υιός του κυρ Τζωρτζή (προφανώς έπειτα Χατζητζωρτζή). Οι χρονολογίες συνάδουν αφού ο κυρ Τζωρτζής θα γεννήθηκε αρκετές δεκαετίες πριν από το 1751 που ανέλαβε ως επίτροπος και ο Πιερής Χατζητζιωρτζή θα γεννήθηκε πριν από το 1750, για να ήταν μη φορολογούμενος κάτοικος το 1799. Είναι αξιοσημείωτο το ότι και τα δύο εν λόγω ονόματα είναι λατινικής μορφής, παραπέμποντας σε ενδεχόμενη λατινική προέλευση ή σχέση της οικογένειας. Ο Πιερής Χατζητζωρτζή πιστεύεται ότι ήταν ο παππούς του Χα-

1. Βλέπε στο βιβλίο Σ. Φωτίου, «Ενορία Άγιος Μέμνων - Οι κήποι της Αμμοχώστου», στο κεφάλαιο «Οι αρχαιότεροι Άι-Μεμνίτες», σελ148

τζηπετρή Χατζητζωρτζή, ο οποίος έφερε και το όνομα του (το Πετρής είναι η ελληνική μορφή του Πιερής) από τον υιό του ονόματι Χατζητζωρτζή, που έφερε και το όνομα του παππού του κυρ Τζωρτζή και που θα γεννήθηκε περί το 1780, για τον οποίο όμως δεν υπάρχουν πληροφορίες. Ο Χατζηπετρής Χατζητζωρτζή περιλαμβάνεται στην απογραφή του 1862 ως ηλικίας 38 ετών και έτσι γεννηθείς το 1824, ώστε και οι χρονολογίες να συνάδουν με τη σχέση παππού και εγγονού, ενισχυτικό δε είναι και το ότι στην απογραφή αναφέρεται και υιός του Χατζηπετρή Χατζητζωρτζή ονόματι Γεωργής, που είναι η ελληνική μορφή του Τζιωρτζής, ο οποίος και θα έφερε το όνομα του παππού του στην ελληνική του μορφή. Ο Χατζηπετρής Χατζητζωρτζής ήταν ο πατέρας (εκτός του Γεωργή ο οποίος δεν είχε απογόνους) του Χατζηβασίλη, από τον οποίο η οικογένεια έφερε έκτοτε το επίθετο Χατζηβασίλη, της Ελένης, συζύγου του Αδάμου Νικολέττου, από τον οποίο η οικογένεια έφερε έκτοτε το επίθετο Νικολέττου, και της Χατζηδεσποινούς, συζύγου του Χατζηχαμπή Εμμανουήλ, από τον οποίο η οικογένεια έφερε έκτοτε το επίθετο Χατζηχαμπή. Στο Φορολογικό κατάστιχο του 1799 αναφέρεται ως φορολογούμενος κάτοικος και ο Κωνσταντής Χατζηγεώργη Τζωρτζή, που πιστεύεται ότι ήταν επίσης εγγονός του Πιερή Χατζητζωρτζή από τον εν λόγω υιό του Χαρτζητζωρτζή (Χατζηγεώργη) και αδελφός του Χατζηπετρή Χατζητζωρτζή. Εγγονός του Κωνσταντή Χατζηγεώργη Τζωρτζή από υιό του Γεωργή πιστεύεται ότι είναι ο Κωνσταντής Γεωργή, ο οποίος αναφέρεται στην απογραφή του 1862 ως 48 ετών και έτσι γεννηθείς το 1814, από τον οποίο η οικογένεια έφερε έκτοτε το επίθετο Κωνσταντή.

Ο επόμενος αναφερόμενος επίτροπος, για το έτος 1754, είναι ο Χατζηβραχίμης. Η οικογένεια Χατζηβραχίμη συνέχισε να υφίσταται στον Άγιο Μέμνονα, πιστεύεται δε ότι ο εν λόγω Χατζηβραχίμης είναι ο γενάρχης της. Στο Φορολογικό Κατάστιχο του 1799 του αρχείου της Αρχιεπισκοπής αναφέρεται (ως μη φορολογούμενος κάτοικος και έτσι άνω των πενήντα ετών) ο Χατζηβραχίμης. Πιθανόν (χωρίς βεβαίως να αποκλείεται) να μην πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο αλλά μάλλον για παππού και εγγονό, καθ’ όσον ο Χατζηβραχίμης του 1754, και ως επίτροπος και ως χατζής, θα αναμένετο να ήταν κάποιας μεγάλης ηλικίας τότε ώστε να είχε γεννηθεί αρκετές δεκαετίες πριν από το 1754 ενώ ο Χατζηβραχίμης του 1799 θα είχε γεννηθεί λίγο πριν από το 1750, εξ άλλου, θα ήταν απίθανο ο Χατζηβραχίμης του 1754 να είχε, με αυτά τα δεδομένα, τεκνοποιήσει 28 χρόνια μετά από το 1754. Επιπλέον, στην απογραφή του 1862 αναφέρεται ο Νικόλας Βραχίμη ως 80 ετών (ώστε γεννηθείς το 1782), που πιστεύεται ότι ήταν υιός του Χατζηβραχίμη του 1799 αφού και οι χρονολογίες ταιριάζουν και ο μόνος υιός του (επίσης αναφερόμενος στην απογραφή του 1862) ονομάζετο Βραχίμης. Θα ήταν απίθανο ο Νικόλας Βραχίμη να ήταν υιός του Χατζηβραχίμη του 1754, δηλαδή ο Χατζηβραχίμης του 1754 να είχε τεκνοποιήσει 28 χρόνια μετά που ήταν επίτροπος το 1754 και να ήταν ακόμα εν ζωή το 1799.

Ως επίτροπος το 1770-1772 αναφέρεται ο Χατζηφραντζέσκος, όνομα το οποίο δεν έχει διατηρηθεί. Στο Φορολογικό Κατάστιχο του 1799 αναφέρονται ως μη φορολογούμενοι κάτοικοι οι Ηλίας Χατζηφραντζέσκου, Βραχίμης Χατζηφραντζέσκου, Αναστάσης Χατζηφραντζέσκου και Αντώνης Χατζηφραντζέσκου, προφανώς υιοί του Χατζηφραντζέ-

σκου αφού και οι χρονολογίες ταιριάζουν. Πιστεύεται δε ότι προέρχονται από θυγατέρα του Χατζηβραχίμη, τη σύζυγο του Χατζηφραντζέσκου, εξ ου και ο δεύτερος αναφερόμενος Βραχίμης Χατζηφραντζέσκου έφερε το όνομα του Χατζηβραχίμη (ο πρώτος αναφερόμενος Ηλίας Χατζηφραντζέσκος θα έφερε το όνομα του πατέρα του Χατζηφραντζέσκου), δεν υπάρχουν όμως πληροφορίες για απογόνους του, όπως δεν υπάρχουν ούτε για απογόνους του Ηλία Χατζηφραντζέσκου. Στο Φορολογικό Κατάστιχο πιθανώς του 1820 όπως και στο Φορολογικό Κατάστιχο πιθανώς του 1825 αναφέρεται ως φορολογούμενος κάτοικος ο Φραντζέσκος Αναστάση που πιστεύεται ότι ήταν υιός του Αναστάση Χατζηφραντζέσκου, φέροντας και το όνομα του παππού του Χατζηφραντζέσκου, αφού μάλιστα και οι χρονολογίες ταιριάζουν, δεν υπάρχουν όμως περαιτέρω πληροφορίες για απογόνους του. Στο Φορολογικό Κατάστιχο πιθανώς του 1820 όπως και στο Φορολογικό Κατάστιχο πιθανώς του 1825, αναφέρεται ως φορολογούμενος κάτοικος ο Φραντζέσκος Αντώρκα που πιστεύεται ότι ήταν υιός του Αντώνη (το οποίο μετατρέπεται σε Αντώρκα) Χατζηφραντζέσκου, φέροντας και το όνομα του παππού του Χατζηφραντζέσκου (αναφέρεται επίσης ως φορολογούμενος κάτοικος ο Χαράλαμπος Αντώρκα), και πάλι όμως δεν υπάρχουν περαιτέρω πληροφορίες για απογόνους του. Η οικογένεια Χατζηφραντζέσκου δεν φαίνεται λοιπόν να έχει συνέχεια, εξ ου και δεν συναντάται έκτοτε. Θα μπορούσε ίσως να διερευνηθεί η πιθανότητα να υπάρχει σχέση της γραμμής του Φραντζέσκου Αντώρκα με την οικογένεια του Αντώρκα Πιερή ο οποίος αναφέρεται στην απογραφή του 1862 ως 35 ετών και έτσι γεννηθείς το 1827 ή και την οικογένεια του Αντώρκα Γιωργαλλή ο οποίος αναφέρεται στην απογραφή του 1862 ως 17 ετών και έτσι γεννηθείς το 1845, ως εκ του κοινού ονόματος Αντώρκας που δεν συναντάται αλλού, δεν υπάρχουν όμως επαρκή στοιχεία προς τούτο.

6. Στη σελίδα 170, όπου βρίσκεται καταχωρισμένο το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Χατζηαντώνη και Ευαλλούς, από τους οποίους προήλθαν οι οικογένειες Τουμαζή και Φαφουρτή, πρέπει να προστεθούν νέα στοιχεία τα οποία βρέθηκαν μετά από τη μελέτη του Νοφούσιου της ενορίας Σταυρού. Το επίθετο του Χατζηαντώνη ήταν Νικόλα(ς), δήλωσε ως επάγγελμα «περιβολάρης» και γεννήθηκε το 1802. Τα άρρενα παιδιά του, σύμφωνα με το Νοφούσιο, ήταν ο Χατζημιχαήλης Χατζηαντώνης, γέννημα του 1842, ο Χατζηβατζιέλης Χατζηαντώνης, γέννημα του 1845, ο Τουμαζής Χατζηαντώνης, γέννημα του 1848 και ο Αντώνης Χατζηαντώνης, γέννημα του 1852.
7. Στη σελίδα 178, όπου βρίσκεται καταχωρισμένο το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Γιαννή Χριστοδούλου Κουρρή, απουσιάζει το όνομα της Φωτεινής Κωνσταντή Κουρρή, με σύζυγο τον Ανδρέα Περικλέους και παιδιά την Έλλη και τον Κωνσταντίνο. Το συμπληρωμένο γενεαλογικό δέντρο ακολουθεί στη σελίδα 254.

8. Στη σελίδα 180, όπου βρίσκεται καταχωρισμένο το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Χατζηλία Χατζηλούκα από τη Δερύνεια, δεν τεκμηριώθηκε ότι ο Γεώργιος Νικολάου – Κεβεκές κατάγεται από το γενεαλογικό δέντρο του Μανουήλη Νικόλα. Η συγγένεια, όμως, που η οικογένεια θεωρεί ότι έχει με την Παναγιώτα του μουχτάρη, φαίνεται να προέρχεται από τη Φουρεγκού Χατζηλούκα, την πρώτη σύζυγο του Χατζηκουμή Χατζηκωνσταντή. Η Φουρεγκού ήταν η γιαγιά της Παναγιώτας από την πλευρά της μητέρας της.

   Συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, η Φουρεγκού Χατζηλία Χατζηλούκα, πιθανότατα, είναι κόρη του Χατζηλία Χατζηλούκα από τη Δερύνεια, άρα αδελφή του Λουκά, από τον οποίον προήλθαν οι οικογένειες Μαριούς Λουκά, Ηλία Λουκά, Χριστινούς Λουκά, αλλά και άλλων. Μ' αυτό τον τρόπο δικαιολογείται η συγγένεια, ότι δηλαδή η Παναγιώτα του μουχτάρη ήταν δεύτερη ξαδέλφη της Ανδριανής Παραγιάλη και της Ελένης Θεοδούλου, όχι όμως από την πλευρά του Γιωρκή, αλλά από την πλευρά της συζύγου του, δηλαδή της Μαριούς Λουκά.

9. Στη σελίδα 182, όπου βρίσκεται καταχωρισμένο το γενεαλογικό δέντρο του Χατζηκουμή Χατζηκωνσταντή, το πλήρες όνομα της συζύγου τού Χατζηγεώργιου Χατζηκουμή ήταν Χατζηζαπελού Σώτηρου Χατζηγιάννη.

10. Στη σελίδα 194, όπου βρίσκεται καταχωρισμένο το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Νικόλα Μουσκοβία, τα παιδιά του Παναή Νικολή Μουσκοβία ήταν ο Νικόλας, ο Χαράλαμπος, ο Γεώργιος, η Μαρία και η Χριστίνα.

11. Στη σελίδα 236, όπου αναγράφονται τα παιδιά του Βραχίμη Χαραλάμπους και της Μηλούς Χατζημένοικου, να σημειωθεί ότι η κόρη τους η Αντριανή, με σύζυγο τον Φίλιππο Φιλίππου από το Βαρώσι, απέκτησαν δύο παιδιά και όχι ένα. Τον Γιώργο και τη Μηλίτσα. Το όνομα του Γιώργου απουσιάζει επίσης και από το γενεαλογικό δέντρο στη σελίδα 198.

12. Στη σελίδα 238, όπου περιγράφονται οι πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Χατζηγεώργιου Χατζηκουμή, να προστεθεί και η ακόλουθη αφήγηση:

Στοά Χατζηκουμή

Η πιο κάτω αφήγηση διασώθηκε από τον Γεώργιο Χατζηκουμή, τον νεότερο, που του την διηγήθηκε κάποιος Βαρωσιώτης, που υπήρξε αυτήκοος μάρτυρας.

Ο Χατζηγιώρκος Χατζηκουμής ήταν ο ιδιοκτήτης της ομώνυμης στοάς στο Βαρώσι, στην οποίαν διατηρούσε δεκαέξι καταστήματα, οκτώ από τη μια πλευρά του δρόμου και οκτώ από την άλλη. Στις αρχές της δεκαετίας του 1940, ξέσπασε πυρκαγιά στην εν λόγω περιουσία, με αποτέλεσμα να προκληθούν σημαντικές ζημιές. Ο Χατζηκουμής, επειδή ήταν προνοητικός, είχε την περιουσία του ασφαλισμένη. Όταν όμως ζήτησε από την ασφαλιστική εταιρεία την αποζημίωση, τον έλουσε κρύος ιδρώτας όταν άκουσε τον εκπρόσωπό της να ισχυρίζεται ότι η φωτιά προκλήθηκε εξ υπαιτιότητάς του.

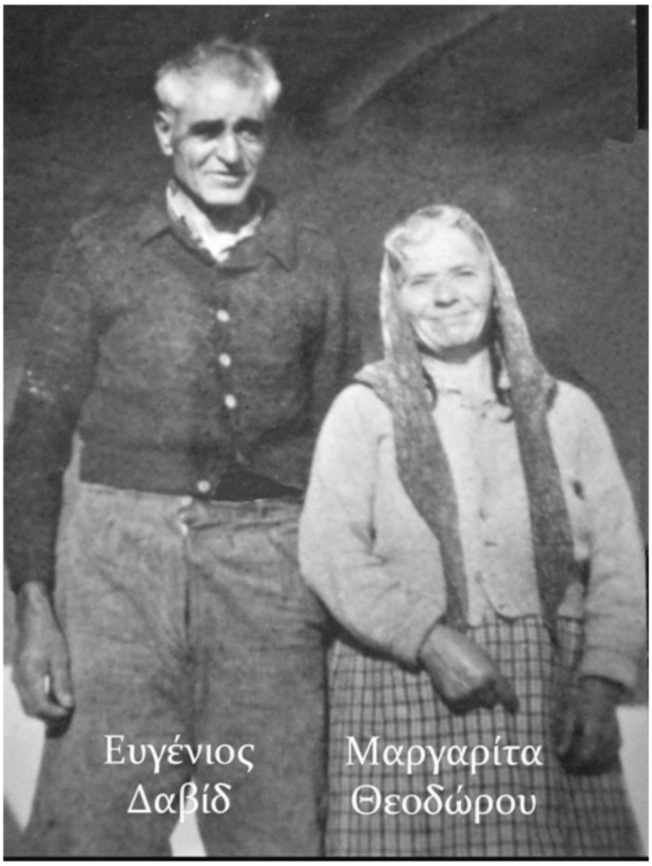
Ο Χατζηκουμής, όπως ήταν επόμενο, δεν τα έβαλε κάτω και η υπόθεση έφτασε στο Δικαστήριο. Εκεί, ο εκπρόσωπος της ασφαλιστικής εταιρείας προσπαθούσε απεγνωσμένα να πείσει το δικαστήριο ότι η φωτιά τέθηκε κακόβουλα από τον ιδιοκτήτη. Κάποια στιγμή ο Χατζηκουμής δεν άντεξε την αδικία και απευθύνθηκε στον Δικαστή με τα εξής λόγια: «Έντιμε κύριε Δικαστά, δεν είχα κανένα οικονομικό λόγο να κάψω την περιουσία μου, για να εισπράξω την αποζημίωση. Είμαι εις θέσιν, αυτήν ακριβώς τη στιγμή, να πυρώσω έναν ολόκληρο φούρνο με πεντόλιρα. Αλλά δεν είμαι ένοχος».

Ο Δικαστής, αφού άκουσε με προσοχή τον Χατζηγιώρκο Χατζηκουμή, αποφάνθηκε ότι ήταν αθώος και έδωσε εντολή στην ασφαλιστική εταιρεία να καταβάλει την αποζημίωση! Μετά από χρόνια, όταν ο Γεώργιος Χατζηκουμής (Κοκής) πληροφορήθηκε το συμβάν, ρώτησε τον παππού του, που ήταν σε μεγάλη ηλικία, αν όντως συνέβη κάτι τέτοιο και ο Χατζηγιώρκος, χωρίς ν' αρθρώσει λέξη, συγκατάνεψε θετικά μ' ένα ελαφρύ μειδίαμα.

13. Το ζεύγος της φωτογραφίας, που βρίσκεται στο μέσον της σελίδας 318, είναι ο Χριστοφής Χατζηθωμάς και η σύζυγός του Ελένη Παναγιώτου και όχι ο Σπύρος Χατζηθωμάς και η Μαρία Χαραλάμπους.

14. Στη σελίδα 351 να προστεθεί το ακόλουθο κείμενο, που αφορά την οικογένεια του Ευγένιου Δαυίδ.

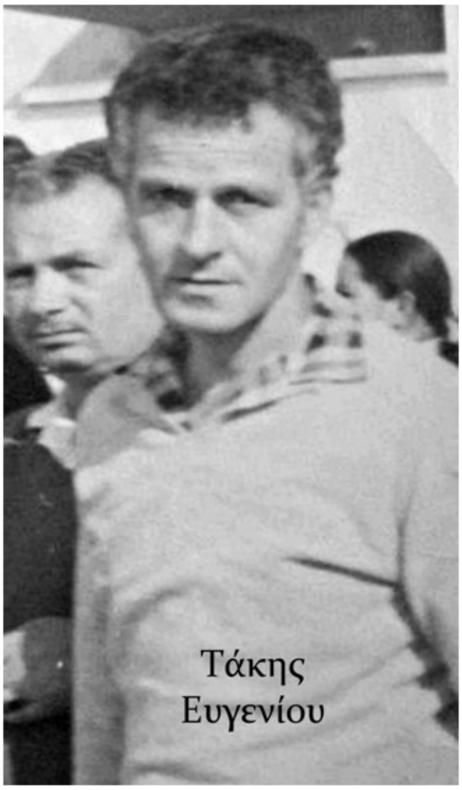
Ευγένιος Δαυίδ και Μαργαρίτα Θεοδώρου

Ο Ευγένιος Δαυίδ ή Ευκενής, όπως τον αποκαλούσαμε, καταγόταν από τον Άγιο Ανδρόνικο Καρπασίας και στα νεανικά του χρόνια εργαζόταν στην Καντάρα σ' ένα τεράστιο αγρόκτημα ενός μουσουλμάνου, που το έλεγαν το «Τσιφλίτζι του Χότζα». Εκεί γνωρίστηκε με την μέλλουσα σύζυγό του, τη Μαργαρίτα Θεοδώρου, από την Κώμα του Γιαλού, η οποία τύγχανε να είναι συγγενής του Δημήτρη Γιασουμή, του επονομαζόμενου Αμερικάνου.

Όταν παντρεύτηκαν αναζήτησαν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και φαίνεται ότι ο Αμερικάνος τους προσκάλεσε να μετοικίσουν στην ενορία του Αγίου Μέμνονος. Ο Αμερικάνος είχε αγοράσει ένα μεγάλο περιβόλι κοντά στου Φασαρία και ήθελε ανθρώπους της εμπιστοσύνης του, για να του το φροντίζουν. Εργαζόντουσαν όμως και σ' άλλα περιβόλια.

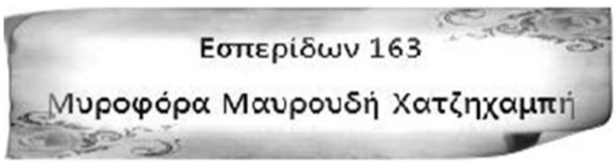
Η πρώτη κατοικία λοιπόν του Ευκενή και της Μαρκαρούς, όταν ήρθαν στον Άγιο Μέμνονα το 1931, ήταν το μικρό σπιτάκι εκεί στο περιβόλι του Αμερικάνου. Μετά όμως που άρχισαν να γεννιούνται τα παιδιά τους έπρεπε να εξευρεθεί μόνιμη κατοικία. Γι' αυτό και ο αδελφός της Μαρκαρούς, ο Μιχάλης, που είχε μεταναστεύσει στον Καναδά, θέλησε να τους βοηθήσει και τους έστειλε το χρηματικό ποσό των 46 λιρών. Τελικά, ψάχνοντας να βρουν μέρος, αποφάσισαν ν' αγοράσουν ένα χωράφι κοντά στη σπηλιά του Λοϊζή του βοσκού, την οποία οι κάτοικοι της περιοχής ονόμαζαν «ο Καρλίχτας».

Τα παιδιά του Ευκενή και της Μαρκαρούς γεννήθηκαν όλα στον Άγιο Μέμνονα και είναι: 1) Η Μαρία, με σύζυγο τον Χάρη Γιαννόπουλο και με παιδιά την Κίκα, τη Μαργαρίτα, τη Θεοδώρα, τον Λούη και τον Γιάννη 2) Ο Τάκης, με το ιδιόρρυθμο ντύσιμο, το οποίο, όπως λέγεται, έδωσε την έμπνευση στον Φιρφιρή για την αμφίεσή του. Ο Τάκης απεβίωσε 3) Η Γιωργούλα, με σύζυγο τον Λούη Κασάπη, από τη Γιαλούσα και με παιδί τον Μιχάλη 4) Ο Ανδρέας, με σύζυγο τη Synthia, από την Αγγλία και με παιδιά τον Μιχαλη, τη Μαργαρίτα και τον Tony. Διαμένουν στην Αγγλία 5) Ο Θεόδωρος, που διαμένει και αυτός στην Αγγλία και είναι παντρεμένος με την Ελένη Γιαννή Γιωρκούττα. Τα παιδιά τους είναι η Μαρία και ο Ανδρέας.

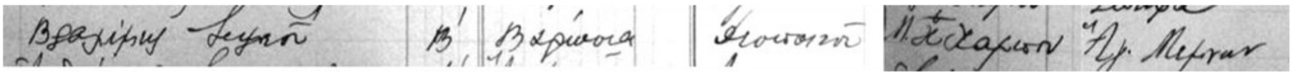
15. Στη σελίδα 378, όπου αναφέρεται η οικογένεια του Τάσου και της Εύας Αρέστη, να διορθωθεί η αναφορά στο Πανεπιστήμιο του Φοίβου Αρέστη, που είναι το University of Cambridge (Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ) και όχι το Πανεπιστήμιο Λονδίνου.

16. Στη σελίδα 412 να προστεθεί η ακόλουθη αφήγηση της Ανδριανής Βραχίμη: «Οι γονείς μου ήταν ο Βραχίμης Θωμά και η Δέσποινα Μαυρουδή Χατζηχαμπή. Έχω αρκετές αναμνήσεις από τον Άγιο Μέμνονα διότι τα παιδικά μου χρόνια εκεί τα πέρασα, στο σπίτι της γιαγιάς μου της Μυροφόρας. Φοίτησα μάλιστα και ένα χρόνο στο δημοτικό σχολείο. Από τις συμμαθήτριές μου θυμάμαι την Πόπη του Τσικκίνη. Συχνάζαμε και στην ΕΝΑΜ, όπου ασχολούμασταν με το θέατρο. Από τις εκδηλώσεις του "Συλλόγου" θυμάμαι τον Στέλιο Ψαρά, την Ελευθέρια και Δημητρούλα του μουχτάρη, τον Πάρη και τον Ανδρέα Πέτρου».

Η Ανδριανή Βραχίμη παντρεύτηκε τον Λούκα Πρίγκη από το Παραλίμνι και εγκαταστάθηκαν στην Χρυσή Ακτή Αμμοχώστου. Απέκτησαν δύο κόρες, τη Δέσπω και την Ελευθερία.

Σύμφωνα με το Αρχείο Γάμων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου η άδεια γάμου του Βραχίμη και της Δέσποινας εκδόθηκε στις 3 Νοεμβρίου του 1934. Αναγράφεται μάλιστα ότι ο Βραχίμης Συμεού από τα Βαρώσια (νυμφεύεται τη) Δεσποινού Μ(αυρουδή) Χατζηχάμπου από τον Άγιο Μέμνονα.

17. Στη σελίδα 416, όπου αναγράφονται τα παιδιά του Ανδρέα και της Μάρως Ορφανίδου, να διορθωθεί το όνομα Τίμων σε Κίμων. Ο Μίνως εκάρη μοναχός με το όνομα Πολύδωρος.

18. Στη σελίδα 456, όπου αναφέρεται η οικογένεια του **Παναγιώτη Νικολαΐδη** (Ρολοά) και της συζύγου του **Κωνσταντίας Ηρακλέους**, να προστεθούν και οι ακόλουθες διευκρινήσεις:

«Ο παππούς ο Δημητρός ήταν πολύ καλός ράφτης και μάλιστα πήρε ως βραβείο ραπτικής πέντε λίρες.

Τα παιδιά του Παναγιώτη Ρολοά και της Κωνσταντίας είναι: 1) Ο Δημήτρης, παντρεμένος με τη Χρυστάλλα Ζαχαρίου από τη Βατυλή, ο οποίος εργαζόταν ως διευθυντής σε εργοληπτική εταιρεία. Τα παιδιά τους είναι η Νικολέττα, καθηγήτρια Βιολογίας και η Κατερίνα, που είναι Διατροφολόγος. Είναι εγκατεστημένοι στη Λάρνακα 2) Ο Παύλος, που σπούδασε στην Ελβετία την επιστήμη του ωρολογοποιού και στη Θεσσαλονίκη πήρε πτυχίο Νομικής και Θεολογίας. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του ήταν πάντοτε εργαζόμενος. Δυστυχώς, η σύζυγός του Γκλόρια απεβίωσε. Ο γιος τους, ο Βασίλης, είναι δικηγόρος. Ζουν και οι δύο στη Γερμανία 3) Ο Ηράκλης, με σύζυγο τη Βαρναβία Ζαρμά από την Ακανθού. Εργαζόταν ως ρολογάς και κατόπιν ως πρωτοκολλητής στο Δικαστήριο Λευκωσίας. Απέκτησαν δύο παιδιά, τον Πανίκο, Φιλόλογο καθηγητή στη Μέση Εκπαίδευση και τη Μαρία, που είναι δασκάλα. Είναι εγκατεστημένοι στη Λευκωσία 4) Η Μαρία, η οποία αφιερώθηκε στον μοναχισμό με το όνομα Νεκταρία και ίδρυσε το Ησυχαστήριο του Οσίου Χριστοδούλου στην Αναφωτία 5) Ο Χρίστος, που είναι δίδυμος με τον Γιώργο. Για την ανέλιξή του φοίτησε στο Kes School of Languages στη Λευκωσία και στο Εσπερινό Γυμνάσιο. Προσλήφθηκε στην Τράπεζα Κύπρου στο τμήμα αλληλογραφίας και προήχθη ως υπεύθυνος Περιφερειακής Αρχής Λάρνακας - Αμμοχώστου. Παντρεύτηκε τη Μαρίλια Χρυσάνθου από την Λάρνακα και έχουν δύο παιδιά, τον Κωνσταντίνο, που είναι προγραμματιστής ηλεκτρονικών υπολογιστών και τη Δέσποινα, που σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Ευρωπαϊκές Σπουδές με Μάστερ. Ο πατέρας της Μαρίλιας ήταν συμπολεμιστής στους Βαλκανικούς πολέμους με τον Ηράκλη, τον παππού από τη μητέρα του Χρίστου, και οι οποίοι παρασημοφορήθηκαν 6) Ο Γιώργος, με σύζυγο την Τασούλα Μαραγκού από την Άσσια και με παιδιά τον Πανίκο και τη Χριστιάνα, που είναι προγραμματίστρια ηλεκτρονικών υπολογιστών. Ο Γιώργος εργάζεται ως ρολογάς και είναι ιδιοκτήτης χρυσοχοείου στη Λάρνακα, το οποίο παρέδωσε στον γιο του.

19. Στη σελίδα 463 να προστεθούν τα εξής δύο κείμενα:

Ο Νίκος Τζιωρτζής ομαδάρχης εθελοντών του 1963

Τα γεγονότα των διακοινοτικών συγκρούσεων του Δεκεμβρίου του 1963, τα οποία απετέλεσαν το «προζύμι» για τον διαμελισμό της πατρίδας μας, είναι γνωστά και καταγεγραμμένα σε πλήθος βιβλίων. Φυσικά, ο καθένας τα ερμηνεύει από τη δική του οπτική γωνία, ανάλογα με το χρώμα των δικών του «φακών».

Οι συγκρούσεις άρχισαν από ένα «τυχαίο» περιστατικό, που θα μπορούσε να συμβεί σε οποιαδήποτε περιοχή της Λευκωσίας. Συγκεκριμένα, στη δική μας «πλευρά» δόθηκε από Τουρκοκύπριο η πληροφορία (;) ότι το βράδυ της 20ης Δεκεμβρίου του 1963 η ΤΜΤ θα μετακινούσε μεγάλες ποσότητες οπλισμού εντός της πόλης της Λευκωσίας. Εμείς, τσιμπήσαμε «το δόλωμα» και δώσαμε εντολές να αυξηθούν οι περιπολίες και αν οι αστυνομικοί αντιλαμβάνονταν κάτι ύποπτο, να σταματούν τα ύποπτα αυτοκίνητα, για να προβαίνουν σε έλεγχο. Να σημειωθεί ότι οι περιπολίες αυτές γίνονταν από μεικτά σώματα, ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων αστυνομικών.

Οι οδηγίες, όμως, που έδωσε ο Ραούφ Ντενκτάς στους τουρκοκύπριους ήταν ξεκάθαρες: «Να μην σταματάτε επ' ουδενί λόγω για έλεγχο». Για τον Ντενκτάς και τις μεθοδίες του, είχε ζωτική σημασία ο πρώτος νεκρός να μην ήταν ελληνοκύπριος.

Γύρω στις 2:30 π.μ. της 21ης Δεκεμβρίου 1963, αυτοκίνητο το οποίο «κινείτο ύποπτα» κοντά στο αθλητικό σωματείο «Ολυμπιακός» της Λευκωσίας, ανακόπηκε για έλεγχο.

Μέσα σε ελάχιστο χρόνο τουρκοκύπριοι της περιοχής περικύκλωσαν τους αστυνομικούς, οι οποίοι από τον φόβο τους ζήτησαν ενισχύσεις. Όλως παραδόξως οι ενισχύσεις που στάλθηκαν υπερτερούσαν υπέρ των τουρκοκυπρίων, αφού αποτελούνταν από έναν τουρκοκύπριο αξιωματικό, ένα λοχία και εννέα αστυνομικούς, ενώ από ελληνοκυπριακής πλευράς οι παρόντες ήταν ένας λοχίας και δύο αστυνομικοί. Επιπλέον, μέσα στο αυτοκίνητο που ανακόπηκε, υπήρχε ακόμη ένας τουρκοκύπριος αστυνομικός, του οποίου η συμμετοχή στα γεγονότα που επακολούθησαν ήταν «καταλυτική»!

Υπό αυτές τις συνθήκες, όπως καταλαβαίνουμε, ήταν πολύ εύκολο να δημιουργηθούν στους ελληνοκύπριους συνθήκες πανικού, να αισθανθούν ότι απειλείτο η ζωή τους και τελικά να κάνουν χρήση του υπηρεσιακού τους όπλου. Διότι πώς αλλιώς εξηγείται το γεγονός, ότι ενώ ήταν περικυκλωμένοι από τουρκοκύπριους, να «αποφάσιζαν» να δολοφονήσουν εν ψυχρώ, μπροστά στα μάτια τους, άοπλους ανθρώπους;

Μέσα σε λίγες ώρες είχε ξεσπάσει η γνωστή «τουρκοκυπριακή ανταρσία». Οι ελληνοκύπριοι πιάστηκαν, σχεδόν, στον ύπνο. Σύμφωνα με τα γραφόμενα υπήρχαν ένοπλες κυπριακές ομάδες, αλλά χωρίς ομοιογένεια και χωρίς στρατιωτική πείρα. Οι τουρκοκύπριοι ήταν οργανωμένοι, είχαν στο νησί τον στρατιωτικό αρχηγό τους, ενώ εξοπλίζονταν μυστικά, από καιρό, με τελευταίου τύπου όπλα.

Μέσα σ' όλο αυτό τον κυκεώνα, που ξέσπασε Χριστουγεννιάτικα στο νησί, ένα κλίμα ανασφάλειας επισκίασε τους ελληνοκύπριους. Τότε ήταν που δημιουργήθηκαν, αστραπιαία, **σώματα εθελοντών** πολιτών, οι οποίοι προσέτρεξαν για να υπερασπίσουν

για μια ακόμη φορά τα ιερά και τα όσια, που κινδύνευαν . Ανάμεσα σ’ αυτούς και ο Νίκος Τζιωρτζής που μας είπε τα εξής: «Πήγαμε για να ενισχύσουμε τις γραμμές μας έξω από τα τείχη της Αμμοχώστου. Όσοι τουρκοκύπριοι είχαν σπίτια έξω από αυτά, πήραν εντολές και κλείστηκαν μέσα στην Παλιά Αμμόχωστο. Δεν είχαμε ούτε όπλα, ούτε καν ρούχα να φορέσουμε. Μερικοί παρουσιάστηκαν με τα κυνηγετικά τους. Το φυλάκιό μου ήταν στην πλευρά που βλέπει προς τη Σαλαμίνα. Θυμάμαι ότι εκεί ήμουν ο μοναδικός Άι-Μεμνίτης εθελοντής. Περίπου δύο μήνες μετά που παρουσιάστηκα με όρισαν ομαδάρχη. Κρατήσαμε τις θέσεις αυτές για δέκα μήνες, μέχρι που δημιουργήθηκε η Εθνική Φρουρά».

Το ψάρεμα στην «Κουτσάπαινα» και στο «Πετρούι»

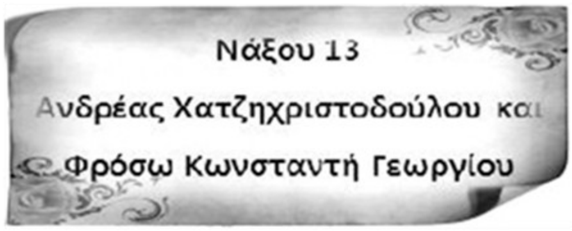
Η παραλία της ενορίας του Αγίου Μέμνονος, με τη χρυσοκίτρινη άμμο της, εκτεινόταν για ολόκληρα χιλιόμετρα χωρίς βράχους και ξέρες. Η καταγάλανη και αβαθής θάλασσά της αποτελούσε τον πόλο έλξης για τον κάθε κολυμβητή, που απολάμβανε ανέμελα τα κρυστάλλινα νερά της. Ήταν ιδιαίτερα προσφιλής σε οικογένειες με παιδιά, διότι «τα νερά» ήταν ξέβαθα και ασφαλή. Για να «χώσει» το νερό ολόκληρο τον κολυμβητή έπρεπε να προχωρήσει αρκετά μέσα σ’ αυτήν, μέχρι και εβδομήντα μέτρα. Ενώ βάδιζε προς τα μέσα, μέχρι το νερό να φθάσει στο ύψος της κεφαλής του, συναντούσε δύο περιοχές που η θάλασσα γινόταν πιο βαθιά. Μετά όμως το νερό γινόταν και πάλιν ξέβαθο, γι’ αυτό μερικοί, χαριτολογώντας, έλεγαν: «κουραστήκαμε μέχρι να βρούμε νερό να κολυμπήσουμε».

Παρόλο που δεν υπήρχαν βράχια, αρκετοί από εμάς θυμούνται δύο υφάλους, που ήταν πολύ αγαπητοί στα ψάρια, αλλά και στους ψαράδες, φυσικά. Ο πρώτος, που ήταν και ο μεγαλύτερος, τον ονόμαζαν «**Κουτσάπαινα**» και βρισκόταν στην περιοχή της μοναδικής «φοινιτζιάς» της παραλίας και συγκεκριμένα απέναντι από τα περιβόλια των Χατζηχαμπή και Παυλή Ψαρά. Ο δεύτερος, το «**Πετρούι**», όπως το έλεγαν, βρισκόταν λίγο πριν το Μοναστηράκι, προς την πλευρά του ξενοδοχείου Golden Sands.

Ο Νίκος Τζιωρτζής και ο Ανδρέας Πέτρου μας περιέγραψαν τον τρόπο με τον οποίο ψάρευαν σουπιές και χταπόδια στο «Πετρούι», λέγοντας: «Τις σουπιές και τα χταπόδια τα “πιάναμε” με το πυροφάνι κυρίως τους μήνες Γενάρη και Φλεβάρη. Γνωρίζαμε τη συνήθεια που έχουν να έρχονται στους βράχους, όταν κόντευε να βραδιάσει, για να κυνηγήσουν ή να ζευγαρώσουν. Εμείς, πριν πάμε για το ψάρεμα, προετοιμαζόμασταν καταλλήλως. Επειδή σουρούπωνε, για να βλέπουμε, παίρναμε μαζί μας “λουξ” (φανό), το καμάκι μας και το καλάθι, για να βάζουμε μέσα τις σουπιές και τα χταπόδια που ψαρεύαμε. Πάνω στο καλάθι στερεώναμε ένα μπουκάλι με λάδι, που θα μας χρησίμευε την ώρα που ψαρεύαμε. Προτιμούσαμε τις βραδιές που είχε “μπουνάτσα”, δηλαδή η θάλασσα ήταν εντελώς ήρεμη.

Στα παλιά χρόνια, που δεν υπήρχαν τα “λουξ”, κατασκευάζαμε αυτοσχέδιους φανούς, που τους λέγαμε “**μασολά**”. Παίρναμε ένα ντενεκεδένιο κουτί και σφηνώναμε μέσα ρούχα, που τα μουσκεύαμε με πετρέλαιο. Το “ττενεκούι” αυτό το στερεώναμε πάνω σ’ ένα μακρύ ξύλο. Όταν φτάναμε στην παραλία, αν δεν είχαμε βάρκα, περπατούσαμε μέχρι

το Πετρούι και παρατηρούσαμε από πού φυσούσε ο άνεμος. Επιλέγαμε να προχωρούμε σύμφωνα με την κατεύθυνσή του. Αφού ανάβαμε τον μασολά παίρναμε την μπουκάλα με το λάδι και ραντίζαμε με αυτό το νερό. Το λάδι απλωνόταν στην επιφάνεια και με το φως του μασολά ο βυθός φαινόταν κρύσταλλο και έτσι εντοπίζαμε τις σουπιές και τα χταπόδια. Ανάλογα με την περίπτωση και τη σοδειά, το ψάρεμα κατέληγε σε τρικούβερτο γλέντι στην πανέμορφη παραλία μας. Αυτές είναι σκηνές που δεν θα ξεχάσουμε ποτέ και μας συνοδεύουν ανεξίτηλα σ' όλη μας τη ζωή. Όποιος έχει παρόμοιες αναμνήσεις μας καταλαβαίνει!».

20. Στη σελίδα 481, στην οδό Νάξου 13, να διορθωθεί η ονομασία της οικογένειας που διέμενε στο σπίτι αυτό. Συγκεκριμένα ήταν το σπίτι του Ανδρέα Χατζηχριστοδούλου από την Αγκαστίνα και της συζύγου του Φρόσως Κωνσταντή Γεωργίου από τη Σωτήρα Αμμοχώστου. Τα παιδιά τους είναι ο Χριστόδουλος, ο οποίος είναι Δρ. Αρχαιολογίας και η Κωνσταντία που εργάζεται ως ιδιωτικός υπάλληλος σε επιχείρηση.

«Πορεία Χριστοδούλας»

Σε όλους μας είναι γνωστή η Χριστοδούλα, η περίπτωση της οποίας συγκίνησε το Παγκύπριο, αποτελώντας τη γυναίκα σύμβολο στον αγώνα των απανταχού καρκινοπαθών.

Επειδή κατά καιρούς λέχθηκαν διάφορα, για τη σχέση που είχε με την ενορία του Αγίου Μέμνονος, εξασφαλίσαμε τις ακόλουθες πληροφορίες: Οι γονείς της Χριστοδούλας ήταν ο Κωνσταντής Ττοφινή από την Αγία Νάπα και η Μηλού Εμμανουήλ από την ενορία Σταυρού. Οι ρίζες του Ττοφινή προέρχονται από αυτόν ή αυτούς, που έφτασαν στην Αγία Νάπα από τη Θεσσαλονίκη. Απέκτησαν πέντε παιδιά: την Κατερίνα, την Ελεγκού, τον Γιωρκή, τον Γιαννή και τη Χριστοδούλα. Η Χριστοδούλα γεννήθηκε στην ενορία Σταυρού, εκεί που ήταν τα γνωστά σε μας «Παγωτά Ηράκλη».

Όταν ήταν σε μικρή ηλικία, απεβίωσε η μητέρα της και κατοίκησε για μερικά

Η Κατερίνα ήταν παντρεμένη με τον Παντελή Παύλου από τον Άγιο Μέμνονα, με αδέλφια τον Γιωρκή και την Τταλλού Παύλου, οι οποίοι, όπως είδαμε στο προηγούμενο βιβλίο, κατοικούσαν στην πιο προνομιούχα περιοχή της ενορίας. Η Κατερίνα, παρόλο που απέκτησε οκτώ παιδιά, ήταν μια αξιοθαύμαστη γυναίκα, που δεν παρέλειπε να φροντίζει και άλλα μωρά. Ανάμεσα σ’ αυτά και τον Χαμπή, που τον υιοθέτησε.

Η Χριστοδούλα παντρεύτηκε τον Αντώνη Σκαπούλαρο από το Παραλίμνι και απέκτησαν τρεις γιους και μια κόρη, τον Κώστα (Κώτσιο), τον Ανδρέα (Ίκκο), τον Λολάκη και τη Νίτσα. Ο Ανδρέας παντρεύτηκε την Άι-Μεμνίτισσα Μαρούλα, κόρη του δασκάλου Παναγιώτη Χατζηαναστάση.

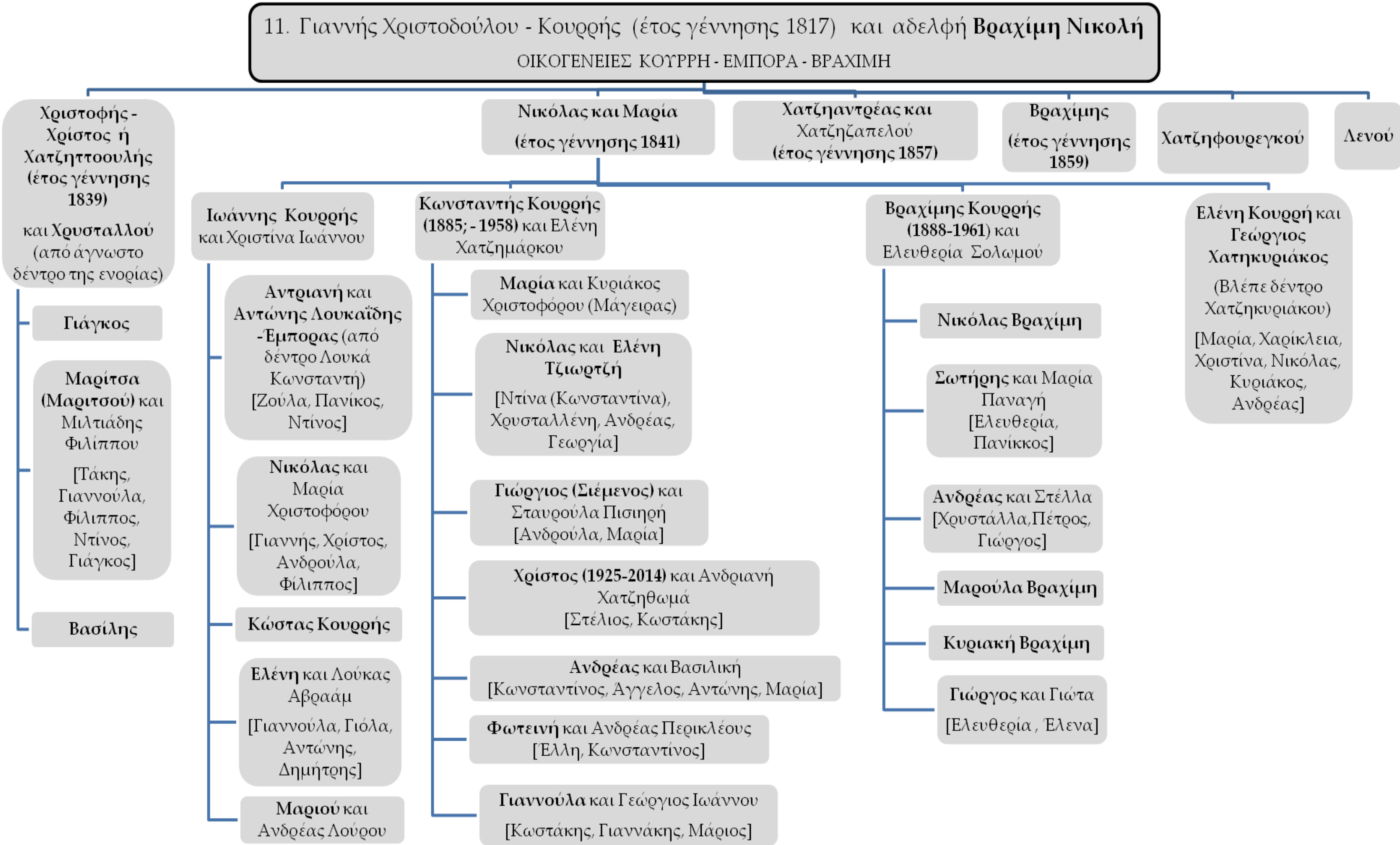
Τελειώνοντας να διευκρινίσουμε ότι η Χριστοδούλα απεβίωσε στο Γενικό Νοσοκομείο της Λευκωσίας και όχι κάτω από μια πορτοκαλιά στον Άγιο Μέμνονα. Ενώ ήταν εγχειρισμένη, λόγω του καρκίνου, συνελήφθη αιχμάλωτη από τούρκους στρατιώτες μαζί με άλλους Βαρωσιώτες και πριν αφεθεί ελεύθερη την βασάνισαν. Πέθανε στις 6 Νοεμβρίου του 1974.

ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟ ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1933-1934

Δασκάλα: Καλλιόπη Παναγιώτου

Επεξήγηση: Φώτα Πιερίδου

1. Φλώρα Μιχάλη Λουκά (Φουστανελλά)
2. Σταυρούλα Αντώνη Γρηγορίου
3. Φλώρα Γεωργίου Ζένιου
4. Γιαννούλα Αντώνη Τουμαζή
5. Ανδρονίκη Γεώργιου Θεοδούλου (Τσόκκου)
6. Φωτεινή (Φώτα) Φίλιππου Πιερίδη
7. Αθανασία Παντελή Παυλά
8. Μαρία (Μαριού) Γιαννή Κουρρή
9. Ανθούλα Χριστοφή Παύλου
10. Δέσποινα Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλούς
11. Μαρία Αντώνη Λύμπουρα
12. Αννού Νικόλα Αντωνίου (Ψαροπώλη)
13. Παούλα Αναστάση Καφέτζη
14. Νίνα Κυριάκου Μιχαηλούδη (Τζιρκαλλή)
15. Σοφούλα Ηλιοδώρου
16. Ελλού Μιχαήλη Τσικίνη
17. Μαρούλα Βασίλη Ψαρά
18. Ελενίτσα Αναστάση Παπαγιώργη
19. Αννού Κωνσταντή Αντώρκα (Σιτσιάνη)
20. Λίλια (Κορνηλία) Αναστάση Παπαγιώργη
21. Ανδριανή Γεώργιου Τζιωρζή, αδελφή της Ελένης
22. Λουκία Γεώργιου Ψαρά
23. Κόρη Παραγιάλη, που εγκαταστάθηκαν στο Ξερό. Διέμεναν στην πάνω γειτονιά
24. Μαρίτσα Μαυρουδή, αδελφή της Αντιγόνης
25. Άννα Κωνσταντή Ευθυμίου, κόρη της Μαρουλούς
26. Βασιλική Μυλωνά
27. Στέλλα Γεώργιου Ψαρά, δίδυμη αδελφή της Δέσπως
28. Έλλη (Ελλού) Αντώνη Τουμαζή
29. Χρυσούλα Βασίλη Μισιαλή
30. Ελένη Γεώργιου Τζιωρτζή, αδελφή της Ανδριανούς
31. Κόρη του Παραγιάλη, που εγκαταστάθηκαν στο Ξερό
32. Βαρβάρα (Βαρβαρού) Γεώργιου Τζιωρτζή
33. Φανού Κωνσταντή Αντώρκα (Σιτσιάνη)
34. Εύα (Κοραλλία) Μιχαήλ Φασαρία
35. Ελλού, κόρη του αστυνομικού Κολοκάση (Μετά τον γάμο της Κατωδρίτου)
36. Χρυσταλλένη Ηλιοδώρου
37. Αθηνούλα Χατζηγιώρκου Μισιαλή
38. Αντιγόνη Μαυρουδή, αδελφή της Μαρίτσας
39. Λούλλα Κωνσταντή Φιαλά
40. Φώτα (Φωτεινή) Γιαννή Κεπερτή
41. Χρυσταλλού Κούσουλου
42. Γεωργία (Γιωρκού) Τσικκίνη Τσικκίνη
43. Δέσπω Γεώργιου Ψαρά, δίδυμη αδελφή της Στέλλας

11. Γιαννής Χριστοδούλου - Κουρρής (έτος γέννησης 1817) και αδελφή Βραχίμη Νικολή
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΚΟΥΡΡΗ - ΕΜΠΟΡΑ - ΒΡΑΧΙΜΗ
Χριστοφής - Χρίστος ή Χατζηττουλής (έτος γέννησης 1839) και Χρυσταλλού (από άγνωστο δέντρο της ενορίας)
Γιάγκος
Μαρίτσα (Μαριτσού) και Μιλτιάδης Φιλίππου [Τάκης, Γιαννούλα, Φίλιππος, Ντίνος, Γιάγκος]
Βασίλης
Νικόλας και Μαρία (έτος γέννησης 1841)
Ιωάννης Κουρρής και Χριστίνα Ιωάννου
Αντριανή και Αντώνης Λουκαΐδης -Έμπορας (από δέντρο Λουκά Κωνσταντή) [Ζούλα, Πανίκος, Ντίνος]
Νικόλας και Μαρία Χριστοφόρου [Γιαννής, Χρίστος, Ανδρούλα, Φίλιππος]
Κώστας Κουρρής
Ελένη και Λούκας Αβραάμ [Γιαννούλα, Γιόλα, Αντώνης, Δημήτρης]
Μαριού και Ανδρέας Λούρου
Κωνσταντής Κουρρής (1885; - 1958) και Ελένη Χατζημάρκου
Μαρία και Κυριάκος Χριστοφόρου (Μάγειρας)
Νικόλας και Ελένη Τζιωρτζή [Ντίνα (Κωνσταντίνα), Χρυσταλλένη, Ανδρέας, Γεωργία]
Γιώργιος (Σιέμενος) και Σταυρούλα Πισιηρή [Ανδρούλα, Μαρία]
Χρίστος (1925-2014) και Ανδριανή Χατζηθωμά [Στέλιος, Κωστάκης]
Ανδρέας και Βασιλική [Κωνσταντίνος, Άγγελος, Αντώνης, Μαρία]
Φωτεινή και Ανδρέας Περικλέους [Έλλη, Κωνσταντίνος]
Γιαννούλα και Γεώργιος Ιωάννου [Κωστάκης, Γιαννάκης, Μάριος]
Βραχίμης Κουρρής (1888-1961) και Ελευθερία Σολωμού
Νικόλας Βραχίμη
Σωτήρης και Μαρία Παναγή [Ελευθερία, Πανίκκος]
Ανδρέας και Στέλλα [Χρυσταλλα, Πέτρος, Γιώργος]
Μαρούλα Βραχίμη
Κυριακή Βραχίμη
Γιώργος και Γιώτα [Ελευθερία, Έλενα]
Ελένη Κουρρή και Γεώργιος Χατηκυριάκος (Βλέπε δέντρο Χατζηκυριάκου) [Μαρία, Χαρίκλεια, Χριστίνα, Νικόλας, Κυριάκος, Ανδρέας]
Χατζηαντρέας και Χατζηαπελού (έτος γέννησης 1857)
Βραχίμης (έτος γέννησης 1859)
Χατζηφουρεγκού
Λενού